

HERDER IN DE NOODKERK

In dankbaarheid opgedragen aan
ouderling J.B. Philibert te Geldermalsen,
die mij voortdurend attendeerde
op de betekenis en de principes van ds. Boone.

© 2017 - Tekstservice Vermeulen
Verlengde Bredestraat 47, 4194 RV Meteren
Telefoon 0345 – 58 16 35

www.tekstservicevermeulen.nl

ISBN 978 90 78164 15 9

NUR 704

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopieën, microfilm of welke andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

J.M. Vermeulen

Herder in de noodkerk

Leven en werk van ds. L. Boone
en
de feiten van '1907'

TEKSTSERVICE VERMEULEN - METEREN

Inhoud

Verantwoording	7
1. Travaljekind (1860 - 1876)	11
2. Beking (1877 - 1886)	24
3. Vrije oefenaar (1887 - 1889)	46
4. Borssele (1889 - 1890)	59
5. Krabbendijke (1890 - 1899)	69
6. Ter Neuzen (1899 - 1904)	93
7. Sint-Philipsland (1883 - 1907)	123
8. De scheiding van 1907 (1907)	145
9. 'Om eigen schuld buiten de tempel' (1907 - 1917)	193
10. 'Leraar der verstrooide schapen' (1918 - 1929)	220
11. De mens Laurus Boone (1900 - 1935)	247
12. 'Mijn levensloop, die is ten end' (1930 - 1935)	264
13. Karikatuur en werkelijkheid	307
Epiloog	323
Bijlage: Preek over Exodus 3 : 2-5 (Branden, maar niet verteren)	331
Noten	343
Persoonsnamenregister	375
Bibliografie	382
Illustratieverantwoording	383
Boeken van J.M. Vermeulen	384

Verantwoording

Dit boek is ontstaan zonder plan vooraf; als een wandeling door de mist. De eerste tien, vijftien bladzijden waren bedoeld als artikelenserie in het landelijk *Kerkblad* van de Oud Gereformeerde Gemeenten in Nederland, als noodoplossing, omdat voor een redelijk complete Boone-biografie te veel gegevens schenen te ontbreken.

Het verhaal vormde zich onder het schrijven: in digitale krantenbanken en dito stambomen schuilde een verborgen kracht die het verleden gestalte gaf. Aan het eind van een dag was ik verwonderd, dat er weer een paar bladzijden waren bijgekomen en keek ik alweer uit naar de verrassing van de volgende dag. Steeds opnieuw lieten onzichtbare archieven kleine fragmenten los en hoe meer ik me daarin verdiepte, hoe meer het ontsluiten van de levensloop van Laurus Boone mij fascineerde. Ik raakte steeds meer thuis in de schroei-lucht van ijzer op paardenzool en kreeg een warm gevoel van de gloed van het smidsvuur. Na een aantal artikelen (nu hoofdstuk 1 van dit boek) besloot ik mijn ontdekkingsreis in boekvorm te vervolgen. Spit- en graafwerk in mijn eigen archief bracht heel wat lang vergeten vondsten weer aan de oppervlakte. Uiteraard vormt ds. Boones autobiografie de kern van dit boek en krijgt diens Verantwoording daarin ook hier een prominente plaats:

Zoo dan geliefde Lezer,

Hier hebt gij een wonder Gods, bewezen aan een arm en doemschuldig zondaar. En daar de Heere wonderlijk is in al Zijn doen, heeft het mij goed gedacht, hiervan aantekening te houden, omtrent den weg dien de Heere met mij gehouden heeft. Ja, wat de Heere gedaan heeft aan een nietig stof, om hem te trekken uit de duisternis tot Zijn Goddelijk licht, tot roem van Zijn grote Naam. Och, wie was ik toch, die God kon weren?

Dat het voor mijn kinderen en kleinkinderen tot zegen, en tot troost voor Zijn Volk mocht zijn.

Ook het kerkelijk leven is door mij beschreven. Hoe de Heere mij geroepen heeft als Leeraar, en hoe de kerkelijke kwesties zijn ontstaan, en waarom.

Ik ben begonnen te schrijven in 't jaar 1881 en geëindigd in 't jaar 1911. Dat de Heere het mocht zegenen, is de wens van uwen toegene-gen vriend.

Ds. L. Boone
V.D.M.

We hebben dit boek dus samen geschreven. Naast dominees levensbijzonderheden staan zijn gezins-, dorps- en kerkleven centraal. Ook aan de rol van zijn vrouw is, op verzoek, nu eens aandacht besteed. Kerkhistorische zaken zijn verwerkt als ze direct invloed uitoefenden op zijn leven; vrijwel uitsluitend schriftelijke bronnen, die meestal letterlijk en wat ingesprongen zijn weergegeven. Opmerkelijke citaten zijn wat verkort en bewerkt in kaderteksten opgenomen. Bijna alle vondsten, alle snippers en alle flarden, hebben wel ergens een plekje gekregen, vaak ook in de noten, en ik heb goede hoop dat vrijwel alles over hem nu is ontdekt.

1907

Mijn intentie was om *De Vereniging van 1907* in weinig meer dan een forse alinea af te doen, omdat ik ervan uitging dat alles daarover wel verteld zou zijn. Een samenvatting uit de uitgaven *De Vereniging van 1907* en *Lieflijkheid en Samenbinders*, de biografie over ds. N.H. Beversluis, zou dan voldoende zijn. Totdat intensief bronnenonderzoek uitwees, dat het verhaal juist niet verteld was en het bestaande beeld dringend correctie vroeg. Dat kon alleen door die gebeurtenissen gedocumenteerd te beschrijven en zo veranderde mijn biografische verhaal plots in een vrij zakelijk kerkhistorisch relaas over 1907. Eerste exclusieve bron hiervoor zijn de vrij onlangs herontdekte notulen van de deputatenvergadering van 25 juli 1907, die het bekende *Kort Verslag* van die vergadering verhelderen en verfijnen. Tweede, minstens zo bijzondere bron, is het notulenboek van de Ledeboeriaanse classis Zuid-Holland, de classis van ds. N.H. Beversluis en de punctuele scriba A.A. van Lieburg, wiens notities allerlei tot nu toe verzwegen achtergrondgeheimen onthulden. Zo veranderde mijn wandeling door mist en schroeilucht in een ontdekkingsstocht achter de coulissen van een schimmig voorgangerstoneel, waarin ik wellicht nooit had mogen komen. Het beschrijven ervan was een voorrecht, een plicht zelfs, omdat het nu eenmaal schokkend is dat geschiedschrijvers ds. Boone goed wisten te vinden, maar nauwelijks een kanttekening plaatsten bij de *Vereniging* en de werkelijkheid eromheen. Maar sympathie en verering mogen niet grenzeloos zijn; niet kerken maar bronnen zijn leidend. Het hoofdstuk over de *Vereniging van 1907*, anders gezegd: de *Scheiding van 1907*, is door intensief bronnengebruik dus zakelijker dan de overige hoofdstukken, die meer het karakter hebben van een wat populaire geschiedschrijving, gelardeerd met sfeer- en achtergronddetails uit secundaire bronnen. In het op kerkenraadsverzoek geschreven hoofdstuk 13 wordt de materie nog eens doorgelicht aan de hand van in hoofdstuk 8 verkregen inzichten. Zo ontstond als vanzelf ruimte om karikatuur van werkelijkheid te scheiden en motieven te verduidelijken. In de epiloog zijn lijnen getrokken naar het heden.

Dankbetuigingen

Kerkrechtsspecialist dr. D. de Vos te Feanwâlden verrijkte dit boek met een kerkrechtelijke beoordeling van ds. Boones schorsing en wat ermee samenhangt. Zijn bijdrage is ongewijzigd afgedrukt in het laatste hoofddeel van hoofdstuk 9. Het spreekt vanzelf dat ik dr. De Vos voor zijn bijdrage bijzonder erkentelijk ben.

Eveneens een welgemeend huldebetoon aan alle anderen die aan dit boek hebben bijgedragen. In de eerste plaats aan mijn vrouw Marja voor haar steun en eindeloos geduld, haar tips als meezeer en haar mening als klankbord. De heer J. Gideonse te 's-Gravenzande dank ik voor het toezenden van de stamboom van de Boones. De kerkenraden van de Oud Gereformeerde Gemeenten in Nederland van Sint-Philipsland en Nieuw-Beijerland en de Gereformeerde Gemeenten van Sint-Annaland en Yerseke gaven inzage in hun archieven. De heer L. Vogelaar te Scherpenzeel kopieerde ontbrekende notulen en dacht mee in onverwachte situaties. Dr. H. Florijn te Scherpenzeel zond waardevol bron- en illustratiemateriaal.

Van het gemeentearchief Goes dank ik de heren F.H. de Klerk en A.J. Barth, van het archief Tholen de heer F. van den Kieboom en van het archief Terneuzen de heer C.E.M. Buysrogge. Ook dank ik de Zeeuwse Bibliotheek voor het beschikbaarstellen van Krantenbank Zeeland, waaruit veel gegevens en bijna alle 'papieren' illustraties afkomstig zijn. Ook uit www.delpher.nl zijn gegevens en illustraties opgediept. De heer J. Kempeneers stelde de fotocollectie van de Heemkundekring van Sint-Philipsland ter beschikking en de heer J.C. van der Doe reikte mij die gegevens aan. De heer K. Hageman te Zoetermeer, oud bibliothecaris van de Oud Gereformeerde Gemeenten, verzorgde de bibliografie. En onze kleinzoon Ralph Smit las de tekst nauwkeurig door en maakte het persoonsnamenregister.

Drie achterkleinkinderen van ds. Boone, de heer J. Kunst en mevrouw A.S.L. van den Berg-Kunst te Sint-Philipsland en mevrouw K.P. van der Meer-van der Have te Bruinisse lieten mij onbeperkt kopiëren uit hun familiealbums. Ook de heren A. Bel te Vlaardingen, F.A. van Lieburg te Dordrecht, J. Mastenbroek te Gouda en W.M. Sturm te Middelburg zorgden voor beeldmateriaal. De heer J. Westerbeke te Middelburg gaf toestemming te citeren uit Boones brieven aan Catharina Flipse, afgedrukt in zijn boek: *Door water en vuur*. Het commentaar van enkele meelezers voelde als een steun in de rug; zo ervoer ik ook de mailcontacten met vakgenoten uit andere denominaties over interpretatie en evaluatie van feiten en bronnen.

Tot slot

Bij de start van mijn artikelenserie was niet te bevroeden dat een biografie zou ontstaan, en zeker niet een die tot deze omvang zou groeien. Vooral

‘1907’ voelt als het oplossen van een raadsel dat mij precies een halve eeuw boeit, sinds 1966, nadat mijn opa Vermeulen mij als schooljongen Stoppelenburgs toentertijd baanbrekende *Kerkhistorische Kroniek* cadeau deed met verhalen over de dominees Van Dijke en Boone erin. Ik heb altijd het onbestemde gevoel gehad dat het verhaal over ‘1907’ niet af was, niet klopte, ook bij latere schrijvers niet, die over veel meer informatie beschikten. En dat was ook zo. Het is natuurlijk vreemd, dat een auteur van een Boone-biografie na een eeuw nog moet bewijzen wat zich bij de *Vereniging* heeft afgespeeld. Ik heb de zaken daarom openhartig verteld en de vele eindnoten wijzen erop dat de nadruk nu eens ligt op bronnenmateriaal en niet op geselecteerde stukjes die naadloos in één kerpuzzel passen.

Ook ds. Boone heeft recht op een eerlijk verhaal. Ik kan mijn opa dat verhaal niet meer vertellen, mijn ouders ook niet, maar mijn kinderen, kleinkinderen en u als lezers gelukkig wel en spreek daarbij de hoop uit, dat uw leesgenoege en mijn schrijfvoldoening elkaar niet veel ontlopen. Mijn ontdekkingsreis is voorbij en hopelijk rijst uit de mist van de tijd nu een redelijk scherp omljnd silhouet op. Het levensboek van Laurus Boone, bij wie mijn voorgeslacht Verwijs naar de noodkerk toog en aan wie ik mij als oud-Fliplander nu meer dan ooit verbonden weet. Bekrone de God van ds. Boone deze uitgave met Zijn zegen.

Meteren, 30 december 2016

J.M. Vermeulen

HOOFDSTUK 1

Travaljekind

(1860-1876)

De Boones wortelen in Zeeuwse bodem. Ze leefden er eeuwen als terpbewoners en pioniers in geïsoleerde gemeenschappen, omringd door papperige dijken en woeste zeearmen. Op die steeds veranderende Bevelanden zag Laurus Boone in 1860 het levenslicht.

Zeeland vormt al eeuwen een turbulent gebied, waar machtige rivieren wortelen met zeegetijden. Een domein vol schorren, slikken en kreken; een land van overkanten. Het valt niet mee om in die moddercreaties de Boones te vinden. Was het een bonenlegger, een bonenboer, een bonenverkoper of een bonendorser, die kortweg Boone is genoemd? Boone kan zomaar een beroepsnaam zijn, een metonymische nog wel: genoemd naar de boon, het middeleeuwse volksvoedsel. Geen naam met grootse historie.

Oude Boones

De oudste aanwijsbare wortels liggen in de polders rond Goes, een marktplaats met alle omliggende dorpen in een straal van tien tot vijftien kilometer. Boone na Boone zag daar het levenslicht, was er kind, bracht zijn leven door op het veld, streed er zijn waterstrijd en was bij zijn sterven net zo arm als bij zijn geboorte. Het enige wat even aan hun aanwezigheid herinnerde, was van iemand die zei: ‘Dien Bôône, dat was mien vaoder.’

De oudst bekende is Adriaan Boone, die rond 1720 opdook in de heerlijkheid Cloutinge en getrouwd was met Cornelia Koole. Hun zoon Johannes (Janis) trouwde in 1749 met Catharina de Vos en vestigde zich in Nieuwdorp, een pioniersdorp aan het kilometers brede Sloe, dat Zuid-Beveland van Walcheren scheidde. Zoon Logier trouwde in 1774 met Willemijntie Janz. op ’t Hoff en verhuisde naar het machtige Middelburg, waar hij te boek stond als smidsbaas.

Hun zoon Johannes trouwde in 1811 met Elisabeth Minnaard en kocht een smederij in ’s-Heer Arendskerke. Bij hen was dertig, veertig jaar alles afgestemd op zakelijk en persoonlijk overleven. Het leed van de Franse bezetting drukte nog zwaar op de bevolking en velen moesten tevreden zijn met het biologisch minimum: een dak, een bed en een brood. Een bad kwam pas later. Ze kregen twaalf kinderen en verloren er vijf. Dat was veel, maar nog

De Boones woonden eeuwen op het steeds veranderende Zuid-Beveland.

weinig vergeleken bij hun zoon Piet en zijn vrouw, die achttien kinderen kregen en veertien keer achter een kinderkiestje naar de begraafplaats liepen. De poldersmid was een veelzijdig vakman, die paardenhoeven besloeg, karren en koetsen op de weg hield, hang- en sluitwerk maakte en hekwerken smeedde. Het was een beroep waar muziek in zat, want een groot deel van Bevelands economie draaide om het paard. Paarden werden ingezet als trekkracht en werkkraft voor landbouw en vervoer. Een smid had soms wel 180 paarden in onderhoud, die met hun vier benen om de zoveel weken om nieuwe ijzers vroegen. De betere smeden hadden zich wat in anatomie verdiept en waren oproepbaar als ongediplomeerd veearts.¹ Johannes had drie jongens die smid wilden worden: Logier (1813), Pieter (1815) en Marinus (1825). Het was vooral zakelijk een uitkomst, dat Marinus begin jaren vijftig naar Wolphaartsdijk vertrok en de anderen niet langer in de weg liep.

A. WOLPHAARTSDIJK

Wolphaartsdijk was een veranderlijk slikkengebied met drie nederzettingen: Oud-Sabbinge, Westkerke en Oostkerke, het latere Wolphaartsdijk. Oud-Sabbinge was het belangrijkste dorp met als pronkjuweel het kasteel van de heren van Sabbinge. Het is een prachtig voorbeeld van een ringdorp en door de één kilometer lange Oudlandsedijk van Wolphaartsdijk gescheiden. Hier stond de moederkerk van het eiland, die in 1572 door een groep watergeuzen

grotendeels was verwoest om te voorkomen dat de Spanjaarden het eiland als uitvalsbasis voor Goes zouden gebruiken. De Sabbingers werden gemolesteerd en verjaagd, zodat het dorp slonk tot gehucht en zijn status verloor. Het telde rond 1850 vier boerderijen, zestig huizen en ruim vierhonderd mensen. Kleine winkeltjes en dito bedrijven hielden het nog enigszins zelfvoorzienend en broodbakker Gerard Bevelander bouwde er in 1853 zijn stellingmolen De Haas.

De eilandjes waren een wereld vol viezigheid, een soort ontwikkelingsland in ongunstige vorm, zoals bijna heel Nederland toen was. Mensen leegden er wc-tonnen in dezelfde sloten als waaruit vrouwen huishoudwater schepten en waarin boeren melkbussen spoelden. Ze aten aardappels, roggebrood, gortepap, erwten en bonen, maar zelden of nooit boter, kaas, vlees en groenten, met als gevolg een chronisch vitaminetekort. Veel boeren eisten, dat arbeidersvrouwen in het hoogseizoen hele dagen gratis meewerkten en dus moesten baby's en peuters worden overgelaten aan oudere kinderen en oppasmoe-ders. Met als gevolg extra veel kindersterfte. Zo zag het gemeenschapje eruit, waar de 30-jarige smid Marinus Boone op 10 mei 1854 neerstreek. Hij trouwde er op 29 maart 1855 met Geertruid Maas, de 17-jarige dochter van de 'landman' Laurus Maas en de 'landbouwster' Neeltje Zweedijk.

Afscheiding

Boones komst voltrok zich in de nadagen van de hervormde doctor Johannes ab Utrecht Dresselhuis, een liberaal, verlicht, vrijzinnig en modern theoloog.² De Boones kerkten bij de afgescheidenen, die met honderd zielen bijna in het niet vielen bij de veertienhonderd hervormden. Die keus is niet bijzonder, want meerdere naamgenoten Boone staan in papieren van afgescheiden kerken vermeld als lidmaat, diaken of ouderling.³

In Wolphaartsdijk was de afscheiding begin april 1836 van start gegaan met het opstappen van Cornelis van der Bliet, hoezeer Dresselhuis ook zijn best had gedaan 'den verbijsterden tot andere denkbeelden te brengen'. De Goesser dominee H.J. Budding preekte er in de woning van timmerman Izaak Caan en institueerde in het voorjaar van 1839 een gemeente. Kleermaker Jan Goetheer en bakker Johannes de Jonge werden ouderling en boer Markus de Bokx en arbeider Engel Westveer diaken. Het miniatuurkerkje stond op grond van Nicolaas Schipper buiten het dorp aan de Noorddijk. De gemeente kreeg op 10 mei 1841 vrijheid van godsdienst en stond vanaf dat moment te boek als 'Christelijk Afgescheiden'.

Gardenier en Middel

Een kerkgebouw, een kerkenraad, een vrijheidskerk en kort erna ook de luxe van een dominee. Dat laatste wonder voltrok zich in september 1842 toen

Wijnand Gardenier een beroep aannam. Die kerkvreugde duurde maar kort, want allerlei communicatieproblemen leidden al gauw tot een zevenjarige vergaderstilte, waaruit dominee in 1853 ontsnapte door op de boot naar Amerika te stappen. Pas in 1857 vloei de scriba's pen weer over het kerkpapier en zo werd bekend dat Marinus Boone er diaken was. Jan Goetheer was oppermachtig als ouderling, zijn schoonzoon was diaken en zijn zoon David ging in 1858 Boones kerkenraadspluche bezetten.⁴

De verlopen gemeente kreeg in de loop van 1864 ds. Harmen Hendriks Middel als predikant. Hij vertelde dat het zielental bijna direct meer dan verdubbelde: 'De kleine gemeente, bij mijn komst uit slechts 62 zielen bestaand, vermeerderde in weinig maanden tot 130 zielen.' Hij kreeg heel wat beroepen, maar bleef tot zijn sterven in 1882 aan Wolphaartsdijk verbonden.

Gezinnetje Boone

Marinus en Geertruid woonden zeven jaar in Oostkerke, acht jaar in Oud-Sabbinge en één jaar in een buurtschap daarbuiten. Met binnen die kernen allerlei verhuizingen, want vader greep alles aan waarvan hij dacht beter te worden. Burgemeester en wethouders gaven hem in 1864 toestemming 'om eene bergplaats van bouw- en smidsgereedschap op het oude kerkhof op den dorpe Oud-Sabbinge in te rigten'. Hij moest in ruil hiervoor op eigen kosten aan de westkant van de begraafplaats een ijzeren hek plaatsen en onderhouden.⁵

Hun huwelijk werd gezegend met veertien kinderen, van wie er zeven jong stierven. De volgende Boontjes zagen er tot 1870 het levenslicht.

1. De oudste was *Elisabeth*, geboren op 15 februari 1856 en genoemd naar oma Boone. Betje bleef in Wolphaartsdijk wonen en mocht er 61 jaar worden.
2. De tweede was *Neeltje*, naar oma Maas genoemd, die op 16 februari 1857 ter wereld kwam en na dertien maanden stierf.
3. Op 21 februari 1858 lag *Johannes* - hier was opa Boone vernoemd - in de wieg. Hij stierf in Kapelle in zijn 22^e levensjaar als kleermakersknecht.
4. Het vierde kind was *Laurus*, die op 1 november 1860 in Oud-Sabbinge ter wereld kwam. De hoofdpersoon van dit boek, genoemd naar opa Maas.
5. De tweede *Neeltje*, geboren op 11 december 1861, stierf na elf maanden.
6. Dochter *Jozina*, geboren op 23 januari 1865, leefde maar zeven weken.
7. Zoon *Joost*, geboren op 25 januari 1866, vertrok als veldarbeider naar Kruiningen en overleed daar in 1920.

1 november
Laurus Boone

Heden den *tenenden* van de maand *November* des jaars
duizend acht honderd *achtzig*, verscheen voor mij *woesthouder*, Ambtenaar
van den Burgerlijken Stand van de *gemeente wolphaartsdijk*, Provincie Zeeland.
Harmonis Boone,
oud *vier en dertig* jaren, van beroep *smid*,
wonende te *Wolphaartsdijk*, dewelke mij heeft verklaard, dat op den *achten*
van de maand *November* des jaars achtien honderd *achtzig*,
des *avonds* te *negen* ure, binnen deze *Gemeente*, in het huis
wijk *C* nummer *acht*, is geboren een kind
van de mannelijke kunne, *van hem aangever en zyne hieszoon betitelt*
Maas, partikulier, wonende alhier, en aan welk kind hij voorn
klaar te geven den voornamen van Laurus,

welke aangifte en verklaring zijn geschied in bijwezen van *David Goethier*,
oud *viic, veertig* jaren, van beroep *landbouwer*,
wonende te *Wolphaartsdijk*, en
van *Pieter Goethier*,
oud *der teg* jaren, van beroep *kleermaker*,
wonende te *Wolphaartsdijk*, als getuigen daartoe door den aangever gekozen.
En is hiervan aanstonds opgemaakt deze akte, die na gedane voorlezing aan den aangever en de
getuigen, door hen en mij is geteekend.

M. Boone
D. Goethier
P. Goethier

J. Westhof

Laurus Boone zag het levenslicht op 1 november 1860 's avonds om 9 uur.

8. In de zomer van 1867 kwam Geertruid - genoemd naar moeder - ter wereld, een meisje dat binnen een jaar stierf.
9. De volgende zomer, 22 juni 1868, lag Sara in de wieg, een baby die na drie weken stierf. Het was een zomer vol verdriet, want Geertruid stierf op 1 mei, Sara op 10 juli en oma Boone kort erna in 's-Heer Arendskerke.
10. De tweede Sara, geboren op oudejaarsdag 1869, mocht achttien jaar worden.

Zo zag het gezinnetje er in de loop van 1870 uit: Betje van 14, Jewannes van 12, Laurus van 10, Joost van 4 en Sara van enkele maanden.

Dorpsleven

Wie het land doorreisde met de trekschuit, wie per koets Wolphaartsdijk bezocht, zag dat het overal wemelde van de kinderen. De geboortecijfers van Zeeland behoorden tot de hoogste van Nederland en ook Geertruid Boone kreeg om de paar jaar een kind. Het sterftcijfer lag er boven het landelijk gemiddelde; meer dan dertig procent van de kinderen onder de tien jaar redde het niet. Vooral in de zomer stuwden diarreeziekten, tuberculose en

pokken de sterftcijfers van de kleintjes omhoog. Moeders vonden borstvoeding schadelijk en baby's moesten het doen met verdunde koemelk en gore waterpap. Een begrafenis van een kind kwam vaak voor.

Laurus stond als jongetje bij de graven van Geertruid en Sara en heeft die ellende dus bewust meegemaakt. Hij wist het zich later precies te herinneren:

Vanaf mijn zesde jaar af, droeg ik het gewicht van dood en eeuwigheid al om. Was er iemand dood of onweerde het, dan was ik braaf. Maar was alles weer over, dan was ook mijn braafheid over en dacht ik niet meer aan sterven.

Al jong was ik bezielde met slaafse vrees. Ik was zeer stout en goddeloos, onverschillig tegen grote mensen. Dit ging gepaard met vloeken, hoewel ik niet zo opgevoed was, want mijn ouders waren zedelijke mensen.⁶

Wandelparadijs

Laurus was bepaald geen student, maar dat was geen probleem, want schoolgaan was vrijblijvend: als je geen zin had, ging je niet.

Altijd bleef ik uit school en liep dan de hele dag zonder eten. Ik ging 's morgens weg en kwam dan 's avonds pas thuis. Ik kreeg wel slaag, maar dat hielp niet.⁷

Lauw vond in Wolphaartsdijk een wandelparadijs. Hij kon met z'n vriendjes naar de Durpse Weie, het Garnalengat, naar de Hoekweie, de Hoge Weie, naar de Kootjes Dreve, de Kromme Ko, de Kromme Kreeke of de Kulkweie. Dicht bij huis waren het Bakkersuusje en de Pitteweie, een weide met drinkputten voor het vee. Had je heel veel tijd, dan liep je naar 't Verloren Stik in de Oostnieuwlandpolder ten noorden van Siberië, een naam die een afgelegen gebied suggereert.⁸

Travaljekind

Laurus kon bij de smidse rondhangen en er 'wegkruupertje' spelen tot het donker werd. Hij kon zich amuseren bij de travalje, de houten constructie vóór de smidse, waar oudjes herinneringen ophaalden en het altijd gezellig was. Travaljes stonden buiten omdat het vuur, de schemering in de smidse, het harde geluid van staal op ijzer en rondspattende vonken het paard zenuwachtig maakten. Buurtkinderen kwamen aanstormen als de smid probeerde een bokkig paard de travalje in te loodsen en de hoeven over de keien schraapten. Dat gevecht was vaak zó spannend, dat ze de school vergaten; vooral Laurus had daar last van. Ervaren smeden schopten het tot veearts.

Ook Marinus Boone ontwikkelde zich tot ongediplomeerde paardendokter. Van diergeneeskunde was nauwelijks sprake en boeren moesten het doen met paardenmiddelen, al dan niet uit de natuur verkregen. Dierenartsen waren

Smederij in Oud Sabbinge. Alleen de sterkste smeden konden een paard uit de hand beslaan.

nauwelijks voorhanden en overleg met vakgenoten was er niet. Een paard met griep, een paard met maagzweren, een paard met schimmelinfecties, met diarree en buikkramp, wat deed je eraan? Hamvraag was altijd: gaan we met het dier verder of gaan we het slachten?

Boones gepassioneerdheid werd steeds moeilijker te combineren met de smederij. Hij loste dat probleem op door in de zomer van 1863 een knecht te zoeken en in 1865 nóg een, maar zette in april 1868 zijn zaakje te koop 'door verandering van betrekking'. Donderdag 28 mei werd alles openbaar verkocht in het *Koffiehuis De prins van Oranje* te Goes. De Boones woonden nog een jaar in Oostkerke, waar Geertruid en Sara stierven, en een jaar in de Oosterlandpolder, waar de tweede Sara het levenslicht zag.

'Spa'

Laurus was negen jaar, maar nog immer beginnend en ongemotiveerd scholier. Hij noemde het zo:

Toen ik negen jaar oud was, zat ik nog op de zogenaamde 'spa'.⁹

De *spa* was een bekende leesmethode die begon met de woordjes: spa, koe en schaap. Scholieren leerden lezen met behulp van een letterkast die voorin het lokaal stond opgesteld. Dit spulletje had drie vakken of panelen: in het linker-vak zaten losse bordjes met klinkers, in het rechter de medeklinkers, en het middenstuk was bedoeld om woordjes te maken en tegelijk te projecteren. De

tijd van losse letters was voorbij en de jeugd leerde praktisch en aanschouwelijk lezen met behulp van de klankmethode. Het apparaat werd ook wel de 'leesmachine' genoemd, maar hoe spectaculair die ook mocht zijn, het boeide Lauw niet.

Verhuizing

Vader Boone verhuisde in het voorjaar van 1870 naar 's-Gravenpolder om daar als veearts aan de slag te gaan; natuurlijk in mei omdat dan de huurcontracten afliepen. Ze laadden hun beetje huisraad op een wagen en trokken de deur achter zich dicht. Eén of twee keer rijden en de boel was over. Uitgezwaaid door burens en vrienden, maar met vijf lieve kinderen in het graf. Nagestaard door mensen die zich afvroegen hoe het nu met hun zieke dieren moest, reden ze naar

's-Gravenpolder, zo'n zestien kilometer zuidwaarts. Een tochtje door 's-Heer Hendrikskinderen en 's-Heer Abtskerke, met Jewannes en Laurus op de bok terwijl akkertjes en weitjes langzaam voorbijgleden.

UIT DE HAND TE KOOP:
 door verandering van betrekking,
 een goed beklante

HOEFSMEDERIJ,
 te Wolphaartsdijk, te bevragen bij den eigenaar
M. BOONE.

Desverkiezende kan een gedeelte der koopsom als eerste hypotheek op het pand gevestigd blijven.

Boone zette zijn smederij te koop en verhuisde twee jaar later naar 's-Gravenpolder (Nieuwe Goessche Courant, 10 april 1868).

B. 'S-GRAVENPOLDER

Drie uur later zagen ze de kerk van 's-Gravenpolder: een toren, een schip met twee zijbeuken en daarachter het koor. Een eeuwenoude kerk, waar Jacob Renier al 35 jaar dominee was. De haring op de kerktoeren herinnerde aan de middeleeuwse visserij toen het plaatsje nog aan de Schelde lag. Ze gingen in het centrum wonen¹⁰ en ontdekten dat het dorp groter was dan Oud-Sabbinge en ook nog wel dan Wolphaartsdijk. Vader had in de krant laten berichten dat hij zich 'met der woon te 's-Gravenpolder heeft gevestigd, tot het uitoefenen van het vak van veearts'.

De Boones kerkten bij de Ledeboeriaanse dominee Daniël Bakker, die op 18 oktober 1865 predikant was geworden en in kerkelijk verband leefde met een aantal gelijkgestemde gemeenten: Axel, Borssele, Nieuw-Beijerland, Sint-Maartensdijk, Stad aan 't Haringvliet, Stavenisse en Terneuzen. Bakker had op 17 oktober 1869 een stenen kerk in gebruik genomen, een functioneel gebouw met enkele honderden zitplaatsen, die bij Boones komst nog nagelnieuw was. Hij werkte hard aan een boekwerk, dat op 11 april 1872 in de schappen zou liggen met als titel: *Gods groote barmhartigheid* ...

Christelijke school

Vader Boone stuurde Laurus en Joost naar de christelijke school, maar dat schoolgaan bleek in werkelijkheid meer een gevecht om het schoolbestaan en een worsteling tegen schooluitval dan wat het eigenlijk moest zijn: een simpele basisopleiding. Laurus beschreef die schooltijd in twee zinnen:

Daar ben ik op de school gekomen van ds. D. Bakker, bij meester Smit. Omdat ik gewillig was om te leren, was ik weldra zover dat ik lezen en schrijven kon.¹¹

Nu het verhaal hierachter. De Ledeboerianen hadden vanaf het eerste uur geijverd voor goed christelijk onderwijs. Ze lieten in 1853 in een kerkelijke vergadering kernachtig vastleggen: 'Het onderwijs der kinderen op de algemene scholen is schadelijk en strijdig tegen de leer der vaderen, op Gods Woord gegrond.' De Grondwet van 1848 en de onderwijswet uit 1857 boden ruimte om op eigen kosten bijzondere scholen te stichten en ds. Pieter van Dijke deed dat in Flipland in 1860. Bakker startte zijn school in 1864, wellicht in navolging van omliggende Christelijke Afscheiden Gemeenten en ook wel een beetje van Van Dijke. Hij bouwde een lokaaltje dat eerst wat jaartjes ongebruikt bleef.

Meester Smit

Onderwijzer Cornelis Willem Smit ging het schoolleven gestalte geven. Hij had helaas alleen een acte voor hulponderwijzer en kon daardoor geen zelfstandig schoolhoofd zijn; hij mocht alleen lesgeven in een woonhuis en ook nog eens aan kinderen van maximaal drie gezinnen tegelijk. Zijn jaarsalaris van 350 gulden was te weinig om van te leven én te studeren. Ds. Bakker legde dit probleem in 1866 voor op een Algemene Vergadering en de afgevaardigden besloten studerende onderwijzers financieel te steunen. De gemeenten 's-Gravenpolder, Stavenisse, Nieuw-Beijerland en Axel gingen de studie van meester Smit betalen, die in 1868 slaagde voor zijn acte van bekwaamheid. Direct na dit succes stroomde Bakkers schooltje vol: de helft van de leerlingen van de openbare school stapte naar hem over. Smit vertrok op 1 mei 1870 met de noorderzon en de *Nieuwe Goessche Courant* berichtte tien weken later: 'De bijzondere school alhier is voorlopig geslooten, uit hoofde de onderwijzer is beroepen te Hazerswoude, welke beroeping hij heeft aangenomen. Hij zal aldaar op 1 Augustus e.k. in dienst treden.'

Meester Welsch

Dit lijkt een ramp, maar die zomersluiting was voorlopig zo erg nog niet, omdat veel arbeiderskinderen, christelijk of niet, op het land werkten om het schamele inkomen van de ouders aan te vullen. In de loop van maart waren al veel kinderen op de velden rond 's-Gravenpolder te vinden: vader maakte het

Schoolplein.

S-Gravenpolder.

De openbare lagere school in 's-Gravenpolder.

gat en het kind legde de aardappel erin. Alles wat handen had, moest werken, de hele zomer door, in het graan, in de bonen of in andere gewassen. Dat duurde sowieso tot de aardappels er half oktober uit waren. De kinderen moesten dan nog een week vergeten aardappels proberen te vinden en konden pas dán weer aan school denken. Uitgeput, gewend aan vrijheid en buitenleven, het stilzitten, luisteren en leren totaal ontwend, hervatten ze hun schoolleven, maar het is duidelijk hoe het dan met hun kennis en ambitie stond.

Ds. Bakker vond die zomer een nieuwe leerkracht in meester J.H. Welsch en de school maakte op 11 november een doorstart met 54 kinderen. De meester kreeg van het gemeentebestuur niet direct een bewijs van goed gedrag, maar mocht wel lesgeven. Hij vertrok in de loop van 1872 naar Utrecht.¹²

De school gesloten

De destijds plotseling verdwenen meester Smit stond dat najaar opnieuw voor de klas. Die blijdschap was helaas snel voorbij, omdat de school na ruim een halfjaar moest worden gesloten vanwege de nieuwe Wet op Besmettelijke Ziekten. Die was ingevoerd naar aanleiding van uitbraken van cholera (1848), typhus (1867) en pokken (1870). De overheid deed er alles aan om dergelijke rampen te voorkomen en werkte daarom hard aan betere voorzieningen als

riolering, drinkwater- en vuil- en mestafvoer. Die wet maakte ook radicaal een eind aan het jarenlang gevoerde gedoogbeleid tegenover orthodox christelijke scholen, die niet van inenting wilden weten. Inenten werd het paradepaardje van de nieuwe beschaving.

Bakkers gemeenten hadden tegen die inenting grote bezwaren. De school moest daarom per 1 mei 1873 de deuren sluiten en meester Smit kreeg een proces verbaal en een boete van vijf gulden. Bakker was er vier weken na die schoolsluiting heel duidelijk over: 'Gij vraagt mij of de vaccine zonde is; lees dan eens den tienden Zondag van den Catechismus en den 125sten Psalm. De vaccine-wet is een leugenprofeet, maar God is de God der waarheid. Het is om de Gereformeerde Belijdenis en het geloof te doen.'

Zo'n vijftig jongens en meisjes waren ongevaccineerd en mochten daarom óók niet naar de openbare lagere school. Maar de schoolopziener ontdekte dat hun kinderen les kregen in de consistorie of in het schooltje. Ds. Bakker zei dat lesgeven in de school was toegestaan omdat die ruimte van hemzelf was, maar die vlieger ging niet op, want de overheid eiste dat het in een woonhuis moest gebeuren. En dus begon Smit weer huisonderwijs op verschillende locaties. Een gemeentebestuurder schreef aan Gedeputeerde Staten van Zeeland: 'De onderwijzer, den heer Smit, wandelt van 's morgens tot 's avonds van het ene gedeelte van 's-Gravenpolder naar het andere om de 51 kinderen der afgescheidenen bij beurten les te geven.' Smit vertrok rond 1880 uit 's-Gravenpolder en daarmee eindigde het Bakkeriaanse christelijk onderwijs.¹³

Huurkoetsier

Laurus zou zonder werk maar over straat zwerven, met alle risico's van dien. Arbeid adelde, ook al was men jong. De mensen waren een beetje begonnen in te zien hoe schadelijk kinderarbeid was, maar hij was nét oud genoeg om aan de slag te gaan.¹⁴ Hij noteerde:

Toen ik van school kwam, ben ik huurkoetsier geworden bij Hubrecht Vroonland in 's-Gravenpolder. Nadat ik daar een jaar geweest was, zijn mijn ouders weer teruggegaan naar Wolphaartsdijk.¹⁵

Lauw startte als huurkoetsier, een baantje dat hem op het lijf geschreven was, omdat hij met paarden was opgegroeid en thuis elke dag over wel en wee van die dieren hoorde verhalen. Hij moest goed oefenen om duidelijke en eenduidige signalen over te brengen en ook het op- en aftuigen van het paard was een wezenlijk onderdeel van zijn werk.

Het was een vak met toekomst, want de markt trok aan omdat Walcheren en Zuid-Beveland sinds kort door de nog slikkerige Sloedam waren verbonden. Koetsiers reden in vier uur naar Middelburg, wachtten daar drie uur en vertrokken dan weer naar het thuisdorp. Laurus reed voor logementhouder

Links de herberg van Hubrecht Vroonland, waar Laurus werkte als huurkoetsiertje.

Hubrecht Vroonland, die een herberg had in een woning op de hoek van de huidige 's-Gravenstraat en Schoolstraat. Het was geen café met hoge balken en een bovenzaal, maar simpel en sober, laag en klein. Reizigers konden er in- en uitstappen, goederen laden en lossen, terwijl de paarden dronken en een halfuur op adem kwamen. Pal voor de deur stopte op dinsdagen de 'wagendienst' tussen Ovezande en Goes. Allemaal reizigers die wachtten op vertrek en nog even de herberg in liepen om iets te drinken; die vroegen om koffie, thee, een stoof of waswater. Of om een glaasje brandewijn, jenever, likeur of bier. Vrolijke mensen die plezier hadden in het roken van hun pijpen en het drinken van hun bittertje en pas haast kregen als paardenhoeven en wagenwielen een rijtuig aankondigden.¹⁶

Het isolement van vele generaties Boone werd door Laurus met zijn buurt-rondjes aan flarden gereden. De eeuwenoude cultuur van de Boones glipte nu in enkele jaren tussen de vingers door. Een jong mannetje vervoerde vreemde mensen die hem onderweg verhalen vertelden die alleen een huurkoetsiertje mocht horen. Altijd spannend en bijna altijd over vroeger.

Het gezinnetje Boone werd in 's-Gravenpolder met drie kinderen uitgebreid: Geertruid in 1871, Marinus in 1872 en Jacobus in 1874. Een goed geformuleerde advertentie verkapt dat vader eind april 1875 was gevraagd om als veearts terug te keren naar Wolphaartsdijk.

C. WOLPHAARTSDIJK

Laurus had met allerlei reizigers door de dreven gereden, over klei en klinkers gehobbeld, met de zon of de regen in het gezicht en de wind in de eindeloze rijen bomen. Hij reed nu langs de vliedberg van 's-Heer Abtskerke naar Wolphaartsdijk, waar hij alles nog wel een beetje kende. Die plaats telde toen vijf bakkerijen, twee hoefsmederijen, zeven kleermakerijen, twee korenmolens, één kuiperij, één rietdekkerij, vier schoenmakerijen, vijf timmerplaatsen, twee wagenmakerijen, één slagerij en één ververij.¹⁷ En nu dus een veearts erbij. Hij vervolgde zijn levensverhaal:

Mijn vader verhuurde mij op een plaatsje bij Axel, in Zeeuws-Vlaanderen, genaamd Spuye. Ik kwam daar op zaterdag aan en was daar zondag en maandag, maar kon het er niet wennen. Ik verzoon daarom een leugen om weg te komen en zei dat ik een brief had gekregen, dat ik naar huis moest komen. En hoewel het brave mensen waren, was ik toch dinsdag al vertrokken.

Toen ik thuisgekomen was, moest ik gaan werken, waarna ik een jaar later weer smid ben geworden bij P. van der Bilt te Wolphaartsdijk. Ik was daar zeer stout, tot smart van mijn ouders. Ik ben daar een jaar geweest.¹⁸

Broer Johannes begon zijn werkzame leventje als kleermaker en Laurus ging de smidsgeheimen ontdekken die generatielang waren

TERSTOND of tegen MEI
 een bekwame **HOEFSMIDS-KNECHT**
 benodigd, P. G., bij P. VAN DER BILT, Pz., mr. smid
 te Wolphaartsdijk. Brieven franco.

Zierikzeesche Nieuwsbode, 8 en 15 januari 1876.

overgedragen. Bij Pieter van der Bilt in Wolphaartsdijk nog wel, een breed georiënteerd vakman bij wie de mensen voor alles terecht konden; een meester die in zijn loopbaan al duizenden ijzers had gemaakt.

Het accent valt hier op *leerling*. Jongens begonnen er vaak veel te vroeg mee, want het was zwaar werk waarbij het nogal op de rug aankwam, wat bar slecht was voor een onvolgroeid lichaam. De meeste smidsjongens kregen een jaarcontract en verdienden 140 tot 150 gulden per jaar.

Het is de vraag of Laurus baas Piet en zijn werk serieus nam, want hij vond zich 'zeer stout' en dat allemaal tot verdriet van zijn ouders. Mogelijk is zijn jaarcontract niet verlengd.

Vader verhuurde hem in elk geval in het voorjaar van 1877 aan de Biezelinger smid Marinus van Boven. Laurus ging dus het huis uit, de kerk uit, de bekrompenheid uit, het isolement en de intimiteit uit, met één stap zijn nieuwe wereld in waarin hij alles zelf ging bepalen.

HOOFDSTUK 2

Bekering

(1877-1886)

‘Mijn vader verhuurde mij bij M. van Boven te Biezeling, toen ik 16 jaar was. Al spoedig in mijn nieuwe woonplaats gekomen, verdiende ik de kost en een kwartje per week. Ook had ik daar gauw vrienden. Ik dacht: nu ben ik eigen baas en doe mijn eigen zin, want ik ben nu toch van mijn ouders vandaan.’ Laurus leek wel een beetje op de verloren zoon: hij was oud genoeg om te doen wat hij wilde en jong genoeg om daar zin in te hebben.

Biezeling wordt meestal in één adem genoemd met Kapelle, waarmee het een tweelingdorp vormt, met de spoorlijn als ijzeren grens. Met de nadruk op *grens*, want tussen beide gemeenten leefde heel wat rivaliteit en chauvinisme, zoals op het boerenland vaak voorkwam tussen buurgemeenschappen. Kapelle werd rond 1870 getypeerd als ‘een zeer wel gelegen, fraaie en aangename plaats door zwaar geboomte omringd’. Het ligt een paar kilometer ten zuidoosten van Goes en bestond aanvankelijk uit een Kerkplein, een Weststraat en een Ooststraat. Het zuidelijker gelegen Biezeling was een voorstraatdorp met een Hoofdstraat, een Noordstraat, het Marktpluin en een simpel weggetje naar het zuidelijker Schore.

A. KAPELLE-BIEZELINGE

Laurus’ vrije leventje begon op 2 maart 1877 toen hij als leerling hoefsmid in huis kwam bij Marien van Boven en Betje Lepoeter en hun driejarig dochtertje Adriana. De smidsesfeer was vertrouwd, de schroeilucht van ijzer op paardenzool vormde zo’n beetje de huislucht, en de gloed van het smidsvuur gaf letterlijk en figuurlijk een warm gevoel. Laurus hield zich als dorpsmid ’s winters bezig met het maken en repareren van boerenwagens, ploegen, gereedschap, potten, pannen, sloten en alles wat op ijzer leek. Hij smeedde wagenwielen, hekwerken en kleine en grote poorten. Hij zaagde, sleep, hamerde, vijlde, sjouwde en zweette. Hij had een lange weg te gaan om het vak tot in de finesses onder de knie te krijgen.

Laurus woonde en werkte bij Marien van Boven in de Hoofdstraat van Biezelinghe. Op de achtergrond zijn travalje.

Vrijheidskerk

Laurus straalde als hij bedacht dat hij vaders vermanende vingertje kwijt was: hij wist niet dat het leven zo mooi kon zijn en genoot er steeds intenser van. Hij had zich bij zijn verhuizing naar Kapelle laten inschrijven als Nederlands Hervormd en niet als Christelijk Afscheiden; de kerk interesseerde hem maar weinig.

Ik was dooplid van de Vrijheidskerk, maar had geen lust om ernaar toe te gaan en ging bijna nooit. Ja geliefden, ik leidde daar een goddeloos leven.¹⁹

Een 'vrijheidskerk' was er in Kapelle ook. De oprichting was nodig geweest, omdat ergens rond 1860 de eertijds zo mateloos vereerde dominee Budding vanuit de gereformeerde orthodoxie was afgedwaald naar de vrije evangelische richting. Veel van zijn aanhangers vertrokken gedisillusioneerd naar andere gemeenten, bijvoorbeeld naar Bakker in 's-Gravenpolder en naar de vrije samenkomst van Dominicus in Kattendijke - in een volgend hoofdstuk meer hierover. Ook ontstonden Christelijk Afscheiden Gemeenten in Biezelinghe (1865), Yerseke (1866) en Heinkenszand en Rilland (1869). In al deze kerken namen vroegere volgelingen van Budding het voortouw: Pieter Staal deed dat in Biezelinghe en diens regiogemeente groeide tot tweehonderd leden.

Dubbelleven

Op 3 december 1871 was ds. M. van Apeldoorn naar Biezelinghe gekomen en hij zou er langer dan twintig jaar blijven. Een dominee hebben was aantrekkelijk,

maar de naam Boone komt in diens kerkenboeken niet voor, al begon de Heilige Geest Laurus wel te overtuigen van zonde, gerechtigheid en oordeel.

Ja, ik leidde daar een goddeloos leven. Toch gebeurde het wel eens dat ik in 't verborgen ging bidden, in of achter bossen of onderaan dijken, en vroeg dan aan de Heere of er voor mij nog genade was. Mijn geweten begon dan zo te spreken, dat ik schreiende uitriep: 'Heere, bekeer mij.'

Ja, zo sterk drong het mij aan, dat ik een gevoel had, dat ik voor eeuwig verloren was als ik zo bleef. Zo leefde ik meer afgetrokken van de wereld en zuchtte en riep tot God dat ik zo benauwd was omdat ik tegen de hoogheid van God gezondigd had. Maar als ik weer bij mijn kameraden was, liep ik 's zondags weer overal mee.

Eens ging ik 's zondags een wandeling maken naar Hansweert. Terugkomende over de zeedijk, hoorde ik de klok luiden, zodat mijn geweten mij aansprak en vroeg of ik wel wist dat het zondag was, en dat ik in de kerk behoorde te zijn, en niet aan de dijk. Daarop hoorde ik opeens een stem die riep: 'Wat vervolgt gij Mij?' Daar ik de stem des Heeren niet kende, wist ik niet wat dat was. Maar het maakte toch zo'n indruk op mij, dat ik in het gras aan de dijk begon te schreien. Ik lag daar in een vloed van tranen, wenende en biddende, en uitroepende dat ik tegen de Heere gezondigd en Zijn geboden vertrapt had. Toen ik thuisgekomen was om te eten, zei ik tegen mijn baas en zijn vrouw: 'O, wat zijn jullie toch gelukkig, want jullie kunnen nog zalig worden, maar ik kan nooit meer zalig worden; ik moet voor eeuwig verloren gaan om eeuwig in de hel te branden.' Ik begon zo hard te wenen, dat ze met mij verlegen werden. Ik gevoelde daar mijn zonden en dacht dat er voor mij geen genade meer was, maar dat er voor mij niets anders zou overschieten dan de eeuwige verdoemenis, omdat ik zoveel tegen beter weten in gezondigd en die roepstemmen verwaarloosd had. Dit duurde tot 's middags 2 uur, toen stond ik weer op, waste mezelf en ging weer lopen, laat ik liever zeggen: Gods dag vertrappen. Zo leefde ik maar weer door.

Mijn leven was er niet beter op geworden, want ik was nog erger dan tevoren. En of ik al vermaand werd door mijn baas, dat ik nog zo jong was en dat ik mijn vak nog niet verstond, ik luisterde er niet naar.²⁰

Kermis

Laurus' leventje voerde hem regelmatig naar de kermis, in vroeger jaren voor de eenvoudige man vrijwel de enige gelegenheid om de bloemetjes eens buiten te zetten. Die van Kruiningen was klein en beperkt, maar Goes had veel vermaak voor weinig geld. Daar waren een honden- en apentheater, een

schaatsbaan, een vélôcipedè, een panorama, een ‘spiegel des geheims’, een vlooientheater en een optreden van ‘de kolossaalste man ter wereld’. Ook draaide er de carrousel van stadsgenoot Van der Straten. Van der Does verkocht er voor een prikje galanterieën en speelgoed. In het koffiehuis ‘De Harmonie’ was een Café Chantant met optredens van de negerzanger Charlie Hales en in de danszaal gingen alle remmen los. Laurus was van plan het er eens goed van te nemen, maar het werd allesbehalve een feest.

Op een keer zou ik ook eens naar de kermis gaan, om in herbergen te springen en baldadigheid te doen. Maar als mijn makkers zongen, deed ik niet mee, maar was biddende en liep met mijn ogen naar boven. Maar omdat ik niet wilde weten wat er in mij omging, liep ik tóch met hen mee. Toen dat afgelopen was en ik thuiskwam en op mijn bed lag, was ik vervuld met droefheid en berouw, dat ik dit gedaan had, en bad om vergeving van mijn zonden. Als ik dan zo goddeloos was geweest en mijn geweten mij zo veroordeelde, leefde ik weer een poosje stil en teruggetrokken. Zo heb ik daar twee jaar doorgebracht als smidsknecht.²¹

Pietje Rozendaal

Onverwacht verscheen het arbeidersweesje Pieterella Rozendaal als een zonnetje in Laurus’ leven. Ze was op 29 november 1859 in Schore geboren, waar de naam Rozendaal bekend en vertrouwd was.

Al vroeg liep ik met een meisje, genaamd Pieterella Rozendaal, met wie ik later ook getrouwd ben.²²

Pietjes moeder, Laurina de Keizer, was een maand na haar dochters geboorte gestorven, met nauwelijks dertig jaren in de fleur van haar leven. Vader Eliza was op 1 juli 1864 hertrouwd met de ‘landarbeidster’ en ‘dienstmeid’ Maatje Was en hun geluk had negen jaar geduurd totdat Maatje met amper veertig jaren het leven had moeten verlaten. Twee jaar later was ook vader Rozendaal gestorven, nog maar 48 jaar oud, en stond Pietje alleen op de wereld, want grootouders had ze ook niet meer. Een kind van vijftien lentes nog maar, puur en alleen op zichzelf aangewezen in een meedogenloze wereld.

**Tegen Mei a. s. een bekwaam
Hoefsmidsknecht benooidigd**
bij de erven J. VAN BOVEN, te
Schore. Brieven franco, doch liefst in persoon
bij M. VAN BOVEN, mr. smid te Biezelinge.

Baas van Boven zoekt een opvolger voor Laurus, die op 27 maart 1879 naar Schore vertrok (Goessche Courant, 9 januari 1879).

Oom Adriaan Rozendaal uit Schore had zich over haar ontfermd als voogd en was verantwoordelijk voor opvoeding en verzorging, en oom Marinus de Keizer uit 's-Heer Arendskerke keek mee als toeziend voogd. Pietje woonde twee jaar bij

oom Marinus om haar kostje te verdienen totdat ze op 26 april 1877 werk kreeg als 'boerenmeid' bij J. Hoogstrate in Kapelle. Twee maanden daarvoor was Laurus in datzelfde Kapelle smidsknecht geworden. Ze waren net zo arm, net zo jong en net zo alleen: hij zeventien en zij achttien. Godsdienst was geen probleem, want Laurus noemde zich Hervormd, maar was dat helemaal niet, en zij was het misschien een beetje.

Ze trouwden in Kapelle op 21 maart 1879, waarbij hun tien weken oude zoontje Marinus werd gewettigd.²³ Uitnodigingen hoefden ze niet te sturen en bloemen en kleren niet te kopen: meer dan een jurk en een werkpak hadden ze niet. Getuigen waren vader en moeder Boone, voogd Marinus de Keizer, veldwachter Pieter Christiaanse, herbergier Cornelis Markusse, kleermaker Dingenis Jeremiasse en de Middelburgse deurwaarder Cornelis Daniël Polderman. Ze haalden bij burgemeester Van Koeveringe hun boterbriefje op, dronken een kop koffie en gingen 's middags weer aan het werk. Met die rijkdom vertrokken ze naar Schore. De streekkrant zweeg erover, maar de gesproken krant fluisterde: 'dat kind kom terug, dat wêêsjje van Liza Rozendael, saemen mee 'n smidsveintje, en z' è à 'n kindje oak, tsjongen, 't is toch wat, 'ee ...'

<i>Nr.</i> <i>Laurus Boone</i> <i>Pietje Rozendaal</i>	Heden den <i>en</i> <i>entwintigsten</i> van de maand <i>Maart</i> des jaars een duizend acht honderd negen en zeventig, verschenen voor mij <i>Burgemeester</i>, Ambtenaar van den Burgerlijken stand van de gemeente <i>Kapelle</i>, provincie <i>Zeeland</i>, <i>in het openbaar in het gemeentehuis</i>
	<i>Laurus Boone</i> oud <i>achttien</i> jaren, geboren te <i>Wolphaartsdijk</i>, van beroep <i>smidsknecht</i>, wonende te <i>Wijfingen</i>, <i>van staat ongehuwd</i>
	<i>minder</i>jarige zoon van <i>Marinus Boone, smid en van Geertina Mand, zonder beroep, beiden overleden</i>
	te <i>Wijfingen</i>
<i>Pietje Rozendaal</i> en <i>Pietmilla Rozendaal</i> oud <i>negentien</i> jaren, geboren te <i>Schore en Mark</i>, van beroep <i>dienstmagd</i>, wonende te <i>Kapelle / voegste Schore en Kapelle</i>, <i>van staat ongehuwd</i>	
<i>minder</i>jarige dochter van <i>Eliza Rozendaal en van Marinus de Keizer, beiden overleden</i>	
ter andere zijde: welke mij verzocht hebben, tot de voltrekking van hun voorgenoemen huwelijk over te gaan.	
<i>L. Boone</i> <i>P. Rozendaal</i> <i>M. Boone</i> <i>G. Maas</i> <i>M. de Keizer</i> <i>P. Christiaan</i> <i>C. Markusse</i> <i>D. Dingenis</i> <i>C. Daniël Polderman</i>	

Huwelijksakte van Laurus en Pietje. Links hun ondertekening, ernaast die van zeven getuigen, met vader en moeder Boone bovenaan.

B. SCHORE

Het oude Schore was een gemeenschap waarvan een buitenstaander nooit iets zal weten. Van het oude dorp zijn niet meer dan een paar flarden bekend, alleen wat namen in geboorte- en overlijdensregisters, want veel bevolkingsregisters, gemeentenotulen en dorpsverhalen zijn tijdens de bittere meidagen van 1940 tot as verteerd.

De naam Schore verwijst naar schorren, buitendijkse gronden voor schapenteelt, hoewel dat miniaturoordorp juist altijd binnen de ringdijk heeft gelegen. Het was nauw verweven met het nabijgelegen nóg kleinere Vlake, waarvan de dorpskerk in 1804 in de Schoorse herberg voor afbraak werd verkocht. Schore had zo'n vierhonderd inwoners en Vlake iets meer dan honderd, dus een fusie was meer noodzaak dan luxe. In de Vlaakse herberg *De halve maan* hing een bord met uitnodiging:

*Kom, dorstig hart,
verkoel uw smart,
door 't sap van 't graan,
in De halve maan.*

Het wegenpatroon van het oude Schore was simpel: de Zandweg-Langstraat-Frisostraat vormde de doorgaande verbinding. De Steenweg ging in noord-oostelijke richting als Haaimeet naar Vlake en de armenhuisjes stonden in de 'Hoogte', een doodlopend uitloper van die Haaimeet. De dorpsstructuur was rommelig, met centraal een middeleeuws kerkje met angstwekkend scheve toren, ernaast een oud schooltje, en om dit alles heen een chaos van huisjes zonder logisch verband. Het kerkje stond als een kathedraaltje in het dorp, met muren dik en zwaar, die het tóch nog een beetje indrukwekkend maakten en de bedoeninkjes eromheen nietig.

Tussen kerk en bebouwing, in de schaduw van een machtige kastanjeboom, lag op de weg een driehoek van zware houten balken, de klapbank, waarop het laatste nieuws werd gepresenteerd. Het rook er naar gras, gemengd met een weeïge mestlucht van dieren in afbraakkotten. Je hoorde alleen geluid als de smid hamerde en een paard met een krakende kar voorbij sjokte.

Twee grote projecten hadden bar veel weerslag op het dorp: in 1866 het met schop en kruiwagen gegraven Kanaal door Zuid-Beveland en in 1868 de aanleg van de spoorlijn met toen nog als eindstation Goes. Wachtende schepen voor de draaibruggen van Schore en Vlake en activiteiten aan de beide loswallen zorgden voor ongekeende bedrijvigheid.²⁴

Boerengemeenschap

Schore was al vóór de komst van ds. J. Dambrinus de Jonghe in 1619 een gesloten boerengemeenschap en zou dat langer dan drie eeuwen blijven. In

Het kerkje met op de voorgrond de klapbank, waarop het laatste dorpsnieuws werd besproken.

Laurus' tijd hadden de boeren er heel veel voor het zeggen: Willem Rijn, Ivo van Hootegeem, Ko de Jonge, Adriaan Rottier, Cornelis Mieras en nog wat anderen. De landbouw hield de gemeenschap bijeen en wat middenstanders vormden het sociale centrum. Marinus Karelse was slager, Ko van Boven smid, Frederik en Wim Sterk timmerden, de oude Marinus Karelse was wagenmaker en Bram de Jonge molenaar. De ex-Belg Charles Beinaert had een herberg. Schore was met al die verscheidenheid redelijk zelfvoorzienend en had Kapelle en Biezeling niet echt nodig om te overleven. De meesten reddden zich met handigheid, fantasie en improvisatie; een mengeling van overlevingstechnieken in een wereld vol onzekerheden.

Bij de nieuwe spoorlijn en het nieuwe kanaal ontstonden concrete banen met dure en flinke namen. Jan Boddington had een enerverende functie als machinist, Gerard de Ridder was opzichter, Jan Willemsen noemde zich spoorwegaarbeider en zijn vrouw spoorwegwachster. Adriaan van Boven was sluiswachter en Jan Pieterse en Thomas Boddington maakten carrière als brugwachters. Adriaan Amadio had een beroep waar geen mens het fijne van wist: 'rijkskantenier'.²⁵ Veldwachter Willem Hemmekam zorgde voor de sociale controle en snabbelde wat bij als postbode, gemeentebode en polderbode. Zijn baas en broodheer Hendrik van Koeveringe was ouderling, boer en burgemeester.

Gemeenschapje

De trouwdag was voorbij en Laurus stapte de harde werkelijkheid in. Pietje was op 5 februari naar Schore verhuisd, hijzelf volgde op 27 maart en Marinusje werd daar op 27 april hervormd gedoopt.²⁶ Laurus was als buitenstaander verzeild geraakt in een gemeenschapje met een eigen verleden, eigen verhalen, een eigen kerkje en een eigen vreemdelingenangst. Een buitenstaander werd vaak aarzelend tegemoet getreden: hij moest eerst maar bewijzen of hij erbij ging horen of niet. Pietje redde het wel, die was weer thuis, maar voor Laurus moest de moeilijke integratie nog goeddeels beginnen.

Op 21 maart 1879 trouwde ik en kwam zonder werk.

Wij hadden het zeer arm, zo arm, dat wij geen stoelen, tafel, bed, kortom niets hadden. We hadden alleen wat van vrienden gekregen. 's Nachts sliepen wij bij de oom van mijn vrouw. Dat duurde zo zes dagen, totdat ik van moedeloosheid uitriep: 'Heere God, help mij!' Want, dacht ik, dit zijn de vruchten van mijn zonden.

Eindelijk kreeg ik een plaatsje bij een ander, om daar in te wonen, terwijl ik bovendien spoedig werk kreeg waarmee ik 7,50 gulden per week verdiende. Zo kwamen wij er een beetje bovenop.

We hebben veertien dagen bij die mensen ingewoond en huurden een huisje, zodat wij zachtjesaan vooruitgingen. Toen ik daar negen weken gewerkt had, ging ik mee om te maaïen, terwijl mijn vrouw ook ging werken. Zo brachten wij die zomer door.

Toen het winter werd, had ik geen werk, geen kolen, geen aardappels, dus weer grote armoede, zodat ik al vroeg armlastig was. Wij hadden geen geld om broden te kopen, maar kregen vijf broden van een ander. Ik ging dan hooi snijden van onder de sneeuw, wat niet om uit te houden was; ik weet zelf niet hoe ik er doorgekomen ben.²⁷

Soldaat

Laurus kreeg begin 1880 een oproep voor militaire dienst. Hij moest op 4 mei 1880 aantreden in Vlissingen in de toen nog vrij nieuwe Willem III kazerne, die 366 soldaten kon bergen. Hij was ingedeeld bij het Derde Regiment Infanterie en stond er te boek als smid. Dienstplicht was een eerlijk systeem, want de landsverdediging was een zaak van de hele bevolking. Ook Laurus Boone moest dus bereid zijn om anderhalf jaar zijn plicht te gaan doen, maar ongelukkiger had die oproep niet kunnen uitkomen, omdat hij zonder dienstplicht de eindjes al niet aan elkaar kon knopen.

Toen het voorjaar werd [van 1880, JMV], moest ik loten, waarbij het lot besliste dat ik soldaat moest worden. Mijn vrouw en kind gingen daarom bij haar oom inwonen, omdat we daar erg goed mee waren. Zo trok ik op 5 mei 1880 naar mijn garnizoensplaats Vlissingen. Het scheiden van elkander viel ons zeer zwaar.

In militaire dienst moest er geloot worden wie met één jaar naar huis zou gaan en wie zeventien maanden moest blijven. Ik trok nr. 93, en daar nr. 92 nog naar huis mocht, was ik het eerste nummer voor zeventien maanden dienst.

In die tijd kreeg ik wel kloppingen, want ik dacht altijd: het is voor mijn zonden en schuld. Daarom was ik ook de meeste tijd alleen. Zo ben ik in oktober 1881 thuis gekomen.²⁸

Tijdens Laurus' soldatenleven zag zijn tweede zoon het levenslicht. De jonge

Laurus was van mei 1880 tot oktober 1881 gelegerd in de Koning Willem III kazerne in Vlissingen.

vader 'was uit oorzaake van militaire dienst verhinderd in persoon de aangifte te doen' en daarom deed Pietjes oom Jacobus Rozendaal het.²⁹ Zoon Eliza was geboren op 25 juli 1881 en genoemd naar de allang overleden opa Rozendaal.

Laurus staat in het militieregister vermeld als hoefsmid. Kazernes beschikten over een hoefsmederij, want het leger gebruikte paarden voor vervoer van munitie en geschut. Ook stonden er afzonderingsstallen voor zieke paarden. Tijdens zijn dienstperiode werd expliciet genoteerd dat hij 'een lichaamsgebrek' had opgelopen. Waarschijnlijk heeft hij tijdens het smidswerk een ongeluk gehad, waardoor hij ander werk moest zoeken, anders zou het niet zo nadrukkelijk zijn vastgelegd. In het najaar van 1881 zat zijn diensttijd erop en kon hij gaan solliciteren, al had dat weinig zin met de winter voor de deur.³⁰

Landarbeidersleven

Laurus' leven speelde zich af in de landbouwcrisis, die zijn tol eiste van 1878 tot 1890. Arbeiders en boeren beleefden de barste tijden ooit, maar zijn enige mogelijkheid was tóch proberen arbeider te worden. Ook Schore had ze in soorten. Het beste af waren de *paardenknechts* die in vaste dienst waren, zich per jaar verhuurden, in een huisje van de baas woonden en een groot deel van het jaar bezig waren met ploegen, eggen, zaaien en maaien. Dan waren er de 'vaste' arbeiders, die in het voorjaar als eersten aan de slag konden, in het najaar het langst mochten blijven en 's winters in de schuur de hele oogst dor-

sten. Het derde soort bestond uit 'losse' arbeiders, die alleen in drukke maanden werden ingehuurd voor het slechtste werk: wieden, laden en lossen, maaien, snijden, graven en spitten. Die leefden in krotwoninkjes met nauwelijks meubilair. Los arbeider was het minste wat er bestond, zodat je jezelf wel een minderwaardig schepsel móest voelen, ook omdat je bijna niets verdiende. 's Winters liep het dorp vol werkelozen, eigenlijk al vanaf november als de suikerpeeeën eruit waren. En als het 's zomers langdurig regende, zei de boer: 'Bluuf mae tuus, 't is noe vees te nat.' Maar dat was Laurus' grootste probleem niet.

Diezelfde winter kwam de Heere mij overtuigen van zonde, van gerechtigheid en van oordeel. Op een middag las mijn vrouw een hoofdstuk uit de Bijbel, waarin deze woorden voorkwamen: 'Bidt, en u zal gegeven worden; zoekt, en gij zult vinden; klopt, en u zal opengedaan worden.' Dat ging zo diep in mijn hart dat ik in tranen wegsmolte, zodat het mij een bijblijvende zaak werd en ik er werkzaamheden mee kreeg. Het werd mij een behoefte om in het verborgene mijn ziel op te dragen en te vragen of er voor mij nog genade was; voor zo een die alles verbeurd had.

Hoe meer ik aan mijn ellende werd ontdekt, hoe onmogelijker het mij scheen om zalig te worden. Dat bracht mij menigmaal in het verborgene. Ik zag mijn schuld en zonde zo klaar, al de schuld van mijn kindsheid af. O, wat een pak, en dat tegen zo'n rechtvaardig God!

Dat bracht mij dikwijls in het eenzame. Ik was biddende en wenende omdat ik zo tegen de Heere had gezondigd, zodat ik zei dat ik de eeuwige verdoemenis verdiend had. Ik zag dat mij nog niets had ontbroken, van mijn geboorte tot hiertoe. En dan de goedheid Gods te zien tegenover mijn goddeloosheid, dat deed mij in tranen wegsmelten.

Toen mijn vrouw die voormelde woorden uit de Bijbel las, deed dit zulk een inbreuk op mijn hart, dat ik in tranen en ootmoed wegzonk. Ik begon te merken dat ik God verloren was door de zonde en dat ik nu zonder God in de wereld stond. En dan op reis naar een zo grote eeuwigheid. Het werd mij zo bang en benauwd, dat ik uitriep: 'Ik ben eeuwig verloren, ik kan nooit meer zalig worden.'³¹

'Een weg van mogelijkheid'

Paardenknechts kregen een jaarloon, vaste arbeiders een dagloon en losse een stukloon, dat al veertig jaar niet verhoogd was. Een lange werkdag gaf een man ongeveer een gulden, een vrouw een halve en kinderen een kwartje. Slechts één op de drie arbeiders had het hele jaar vast werk. Maar Laurus tobde over andere dingen, eeuwige dingen: hij kon nooit meer zalig worden.

Ik werd aan mijn onwaardigheid en verloren toestand ontdekt en

kreeg een smartgevoel van mijn zonde en ongerechtigheid, dat zij zo groot waren. De verdraagzaamheid van God was op dat ogenblik groot over mij. Dat maakte zo'n indruk op mij, dat het mij verootmoedigde voor de Heere. Zo kwamen er met kracht in mijn ziel deze woorden: 'Geloofst gij dat Jezus Christus in de wereld gekomen is om zondaars zalig te maken?' Waarop ik uitriep: 'Heere, ik geloof, kom mijn ongelovigheid te hulp!'

Daar werd aan mij, van Jezus' kant, een weg van mogelijkheid geopenbaard om zalig te worden. Dat bracht een ernstige behoefte in mijn hart, om te vragen of er voor zo een nog genade was. O, wat kreeg ik te schreien, te zuchten en te worstelen aan de troon der genade. Daar ging mij meer ontdekkend licht op, zodat zich de trekking des Vaders meer in mij openbaarde. Het werd mij duidelijk dat ik met de eerste Persoon te doen kreeg, zodat ik zag hoe ik tegen God gezondigd had, een schender was geworden van Zijn deugden en hoe ik Zijn lieve Naam misbruikt had; hoe ik tegen kloppingen en roepstemmen gezondigd had en Zijn Geest uitgeblust. O, wat had ik een smart over de zonde!³²

'Ik stink van de zonden'

De landbouwcrisis hakte er diep in. De winstgevende meekrapcultuur verdween, de tarweprijs halveerde door buitenlandse invoer en de boeren stapten over op suikerbieten en aardappelen, met als gevolg meer losse arbeiders en minder vaste, en daardoor per saldo nóg meer werkeloosheid. Sommige boeren konden de rente en pacht niet meer opbrengen en zetten hun boeltje te koop of vertrokken geruïneerd, met als gevolg nóg meer arbeiders werkeloos thuis. Voor veel mensen bepaalde dit alles in hun leven, maar Laurus was met belangrijker dingen bezig: hij werd meer en meer zondaar voor God.

Ik zocht mij te beteren en de wet te voldoen, maar daar kwam met kracht in mij op: 'Vervloekt is een iegelijk die niet blijft in al hetgeen geschreven is in het boek der wet, om dat dat te doen.' De Heere deed mij zien, dat al mijn doen en laten blinkende zonde was.

Dus werd alles afgesneden. Ik werd in mijn schuld gesteld en dacht, dat er voor mij nooit meer doen aan was om zalig te worden. Ik was zo moedeloos, dat ik meende met een geopend geweten voor eeuwig verloren te moeten gaan.

Ik werd bepaald bij de aartsvader Jakob, die een ladder zag staan die van de hemel tot op de aarde reikte. Die zag ik duidelijk in de geest voor mij staan, wat zulk een indruk op mij maakte, dat ik in een vloed van tranen wegzonk. Want hier had Jakob een belovend God; hij lag hier onder.

Laurus werkte als los arbeider voor een gulden per dag.

Evenals Jakob werd ik gewaar, dat de Heere aan deze plaats geweest was en ik het niet geweten had. Ik kende de stem des Heeren nog niet, maar kwam weer in het gemis. In mijn dwaasheid kroop ik boven in een schuur, omdat ik dacht: hoe hoger ik zit, hoe beter God mij zal horen. Dan stond ik met mijn armen open en met mijn borst bloot, denkende in mijn blindheid dat de Heere dan beter in mijn hart kon, terwijl ik uitriep: 'Heere, trek het er maar uit, mijn zondig hart, want ik stink van zonden!'³³

Nóg meer ontdekt

Laurus' nood klom hoog, vooral als de schemer over Schore viel en de mensen hun bed in doken, terwijl de duisternis volkomen werd. De hemel stond vol sterren, maar hij zag alleen 'dat de wereld verging door vuur en vlam en zag Jezus op de wolken verschijnen'.

Zo kwam ik dan weer moedeloos terug en dacht: er is voor mij geen doen meer aan. Ik heb te veel zonden; een ander kan nog zalig worden, maar ik moet voor eeuwig naar de verdoemenis. O, de benauwdheid die ik had, is niet te beschrijven.

Daarbij kwam dat de duivel zei: 'Je hebt tegen de Heilige Geest gezondigd en daar is geen vergeving voor.' Ik geloofde dat zo vast, dat het voor mij een zware strijd werd, die gepaard ging met veel benauwdheid.

Ik nam mij voor om naar een bekeerde jongen te gaan en daar mijn gemoed eens te ontlasten. Toen ik aan de achterdeur was gekomen, hoorde ik een stem die zei: 'Als je geen uitverkorene bent, zul je er nooit komen.' Ik keerde terug, want ik was geen uitverkorene, zodat ik haast in wanhoop wegzonk, omdat ik nooit zalig kon worden.

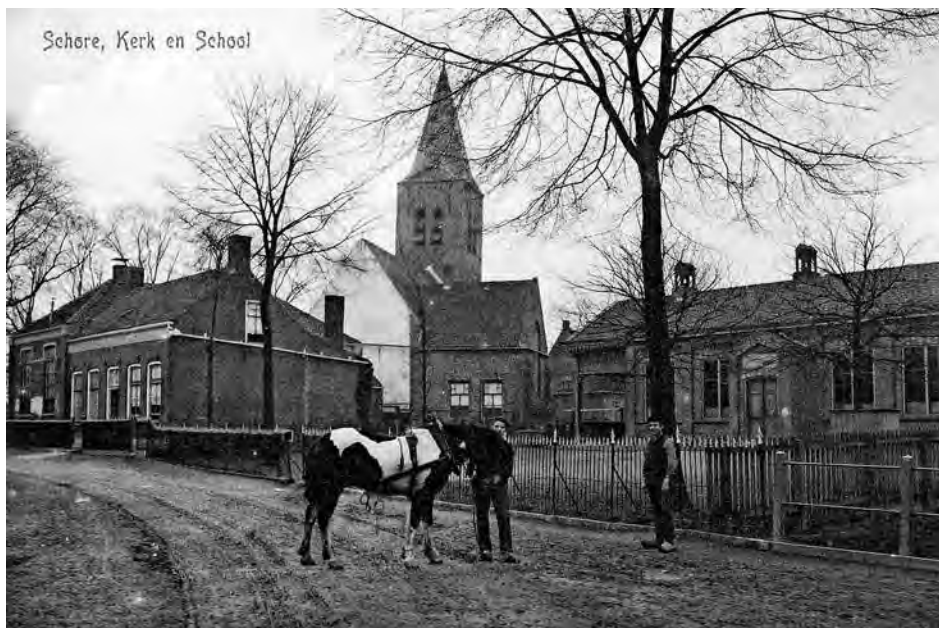
Ik ging 's avonds naar bed en de gehele hel werd voor mij geopend. Ik zag duidelijk dat alles in vuur en vlam was, en ik zag daarbij dat ik zelf op de rand stond, zodat mijn benauwdheid groot was. Ik zag de verdoemden liggen en hoorde ze kermen, en o, dat zou nu mijn lot ook zijn, en dat voor eeuwig. Dat bracht mij zover, dat ik het bed uit ging en riep en smeekte om genade, hoewel ik geen genade kende.

De volgende nacht kreeg ik een gezicht dat de wereld verging door vuur en vlam, en ik zag Jezus op de wolken verschijnen. Ik stak mijn armen naar Hem uit en riep: 'Heere Jezus, ontferm U mijner.' Ik kreeg een zucht in mijn hart, uit Hem, wat ik drie dagen voelde. Ik kon mijn schuld meer overnemen, zodat ik wel eens zei: 'Heere, de zwaarste plaats in de verdoemenis is voor mij nog te licht.' Het werd mij zo zwaar, dat ik niet at of dronk en ik lag tijden in het eenzame, in het gevoel van mijn schuld, roepende: 'O, mijn zonden, mijn zonden,' want die waren zo bitter, dat het mijn hart raakte. Zo werd ik meer en meer ontdekt en werd zondaar voor God.³⁴

De nieuwe wereld

Vluchten in de oesters of vluchten over Zeeuws water, het gebeurde allemaal: de narigheid van zich af schudden. Weg van de crisis, weg van de uitzichtloosheid. De landbouwcrisis bracht ook in Schore een kleine emigratie naar verre landen op gang. Weg uit Nederland. Sommigen vertrokken op eigen initiatief, anderen waren het slachtoffer van ronselaars: ze kregen geld voor de overtocht en zouden binnen een jaar stinkend rijk zijn. Maar ze werden als vracht vervoerd, liepen aan boord allerlei ziekten op en waren in het beloofde land als slaven overgeleverd aan de grillen van grootgrondbezitters. Gommert Rozendaal, Piet Polderman, Ko Nieuwenhuizen en Machiel de Jonge kozen voor Noord-Amerika en Marinus Jacobs droomde dat Argentinië hem gelukkig zou maken. Laurus heeft ze zeker uitgezwaaid, maar hijzelf bleef in zijn wereldje van behelpen en armoede, in weer en wind, met menselijke vijandschap en Goddelijke liefde. In die wereld ging de nieuwe wereld voor hem open en daarbij verbleekte alles.

Op een keer was ik in het eenzame aan het bidden en merkte ik niet dat er een man voor mij was komen staan. O, wat was ik beschaamd, want die man ging spottende over het gehele dorp zeggen: 'Boone is bekeerd geworden, want ik heb hem biddend gevonden.' Toen werd

Het centrum van Schore met het middeleeuwse kerkje en rechts de oude school.

het meer en meer bekend. Ze riepen me na en zeiden: ‘Boone is vroom geworden!’ Maar ik dacht: nee, ik ben niet vroom, maar goddeloos.

Zo kwam ik eens in een toestand, dat ik zo klaar in mijn schuld werd gezet en in mijn verloren toestand voor God, dat ik alles verloor. Mijn bidden, tranen, mijn kerkgaan, het waren allemaal blinkende zonden, zodat ik uitriep: ‘Voor eeuwig verloren, ik kan nooit meer zalig worden.’

’s Morgens in een zandweg omscheen mij eensklaps een licht van boven, zodat ik als een dode in het zand neerviel, in een vloed van tranen. Daarop kwam een schaduw van een hand over mij en ik hoorde een stem die zei: ‘Laat af van deze, want Ik heb verzoening voor hem gevonden, want wij zijn als een bruid en bruidegom, omdat Ik u heb liefgehad van voor de grondlegging der wereld.’ Hier voelde ik de liefde Gods in mijn hart afdalen, zodat ik zelf niet goed weet hoe ik daar weggekomen ben. Ik bracht die dag zo door.

Maar zie, daar werd ik aangevallen dat het maar inbeelding was en dat ik geen genade had. Ik raakte zo in strijd, dat alles bedrog was. Het ongeloof en als het ware de wanhoop kreeg zo de overhand, dat ik meende maar een eind aan mijn leven te moeten maken door mij te verdrinken. Ik moest maar een spa in de grond steken bij de put waar ik was, mijn pet daarnaast leggen en zo erin springen; dan zouden de

mensen denken dat ik erin gevallen was. Maar toen ik dacht dit te doen, kwam er met kracht in mijn hart: 'Geloof u dat de Heere Jezus in de wereld gekomen is om zondaren zalig te maken?' Waarop ik uitriep: 'Heere, ik geloof, kom mijn ongeloof te hulp!'³⁵

‘Voor de vierschaar Gods ...’

Boone was wonderlijk bemoedigd: een schaduw van een hand over hem uitgestrekt en een stem die van verzoening en vrede sprak; liefgehad van voor de grondlegging der wereld. Gods liefde maakte hem los van de aarde, los van het stof en los van Schore. Maar de Heere schonk hem nog meer weldaden: rechtvaardiging en wedergeboorte door het bloed van Zijn Zoon. Eén onuitsprekelijk genadewonder.

Na verloop van drie dagen kwam ik in een eenzame plaats, namelijk in een schuur, om mijn hart uit te storten voor de Heere. Daar neerknielend zag ik in de geest de Vader, de Zoon en de Heilige Geest, waarop God Zich als Rechter aan mij openbaarde. O, dat recht; o, die heiligheid, die rechtvaardigheid Gods.

Ik stond daar voor de vierschaar Gods door licht des Geestes in mijn geweten, met al de schuld van mijn jeugd, verborgen en openbare zonden, zodat ik zag dat al mijn zuchten, al mijn tranen, al mijn godsdienst en beloften tekort waren om aan Gods gerechtigheid te kunnen voldoen. Ik gevoelde zo'n liefde voor Gods recht, dat ik liever voor eeuwig zou worden verdoemd, dan dat God één deugd van Zijn recht zou krenken om mijnentwil. Ik kreeg een welgevallen in de straf van mijn ongerechtigheid. Ik lag daar een ogenblik afgesneden van alles, en kon niets verwachten dan voor eeuwig verstoten te worden.

Maar zodra ik een welgevallen kreeg in de straf, en dacht voor eeuwig verstoten te worden, daar, ja daar openbaarde Zich de Heere Jezus als de medelijdende Hogepriester en Hij zei: 'Verlos hem dat hij in 't verderf niet nederdale, Ik heb verzoening gevonden. Hij staat in Mijn beide handpalmen gegraveerd en niemand zal hem eruit rukken, want Ik heb hem liefgehad met een eeuwige liefde, van voor de grondlegging der wereld.'

Zo werd ik in de tweede Persoon vrij verklaard en ik stond daar of ik nooit in Adam gevallen was. De liefde Gods vloeyde zo rijkelijk in mijn hart, dat ik vrede had met God, vrede met de engelen Gods, ja, vrede met de schepping. Ik werd daar door de derde Persoon verzekerd van mijn aandeel aan God. O, die liefde, die vrede, die tederheid en ootmoedigheid, daar mocht ik zo vijf dagen in delen.³⁶

‘Ik wou dat je dood viel ...’

De schuld betaald en de zonde verzoend, vrede met God, met de engelen en de schepping. Zeldzaam en onuitsprekelijk genadewonder. Maar in huize Rozendaal leefde niet het minste begrip voor een waarachtige bekering.

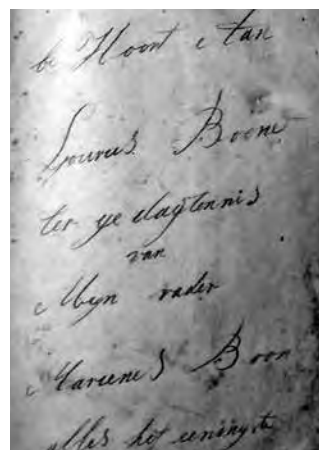
Toen viel in mijn hart dat ik niet bekeerd was, want al de bekeerde mensen hadden strijd, maar ik had geen strijd, zodat ik om strijd ging bidden. En o, wat kwam er strijd. Want ik woonde toen bij mijn vrouws oom in huis, en och, die was toch zo vijandig dat hij mij vloekte en verwenste.

Als wij in huis waren, zei hij: ‘Ik wou dat je dood viel waar je staat. Bekeerd? Nee, het is je goddeloosheid, je weet je niet meer te keren, je bent te lui om te werken en je bent een echte farizeeër.’ En hij zei tegen mijn vrouw: ‘Je mocht willen dat je nooit met hem getrouwd was, want daar heb je binnen drie jaar nog geen eten bij.’ Onder dit alles zweeg ik maar.

Voordat ik mij ’s avonds ter ruste begaf, ging ik eerst naar buiten, naar een dijk, om te bidden. Zo ging ik naar bed, want bidden durfde ik thuis niet te doen.

Op een keer zei ik tegen hem: ‘Oom, nu kun je mij vervloeken zoveel je wilt, maar ik kan het in de wereld niet houden, al moet ik sterven, God roept mij.’ Ik wierp mij daarna ’s avonds in plaats van aan de dijk voor een stoel neer om te bidden, waar hij niets op zei.

Mijn vrouw was al even vijandig, maar zij vloekte niet op mij. Het drong mij zo aan bij de Heere, dat ik alle avonden tot negen uur of half tien in een sloot of achter een bosje om verlossing smeekte, totdat er ten laatste verlossing kwam.³⁷

Vader Marinus Boone liet bij zijn sterven in 1884 aan Laurus een bijbel na. Die schonk hem later weer aan zijn zoon Marinus.

Een huurwoning

Laurus' ouders konden niet financieel bijspringen om een huisje voor hem te kopen of te huren. Zij waren in de zomer van 1878 van Wolphaartsdijk naar Vlissingen verhuisd, de volgende zomer naar Goes, het jaar daarop naar Kapelle en in de zomer van 1881 opnieuw naar Goes, waar hij nog wat kluste als veearts en in 1884, nog maar 58 jaar oud, stierf. Hij stond stevast ingeschreven als smid of veearts, maar was alweer vertrokken eer hij ergens iets had opgebouwd. Hij is misschien wel twintig keer verhuisd en had bij zijn sterven weinig méér dan bij zijn geboorte. Laurus kreeg bij vaders sterven een mooie kwarto Bijbel en schreef op de eerste bladzijde ervan 'ter gedagtennis van Mijn vader Marienes Boone als het eenigste erfgoed'. Vader had nog wél kunnen meemaken, dat Laurus met God verzoend was, maar niet dat hij op zichzelf ging wonen en wat royaler kon gaan leven.

Ik huurde een huis op het dorp Schore en zei tegen mijn oom: 'Oom, ik ga hier weg.' Hij zei: 'Je kunt gaan als je wilt, maar het huishouden blijft hier, alleen je bed met toebehoren kun je meenemen.' Hoewel ik niet veel van de wereld nodig had, was dat toch moeilijk, want wij hadden daar samen geleefd en geld om te kopen hadden wij niet.

En zie, dit bracht mij in de nood aan de troon der genade. Ik ging in de eenzaamheid alles belijden en opdragen, en ik zag op Hem, die grote Koning, Die zonder huis of dak op aarde stond en ik kreeg dan wel eens moed uit die waarheid: 'Want aanmerkt Dezen, Die zodanig een tegenspreken van zondaren tegen Zich heeft verdragen, opdat gij niet verflauwt en bezwijkt in uw zielen.' Dat gaf mij zoveel kracht, dat ik er geduldig onder bleef, of zij mij vloekten of zegenden.³⁸

'Veulenstalletje'

Laurus huurde inderhaast een huisje, bijna zeker in het armenbuurtje 'de Hoogte'. Wellicht een in meerdere kamertjes onderverdeelde gerekte woning. Zo'n bouwsel heette ook wel 'veulenstalletje' en de kamertjes werden voor een paar centen verhuurd aan stelletjes die inderhaast moesten trouwen of net zo inderhaast moesten vluchten voor boze ooms. De vloer was van klinkers die niet waterpas lagen en middenin priemde een laddertje door een gat in de open zolder. Vrouwen deden de was in een emmer of tobbe en hielden tegelijk met een voet een wieg in beweging. Bewoners wasten zich in een gezamenlijke regenbak en hadden voor alle gezinnen één buitenplee. De raampjes waren scheef en lek, regen en wind hadden er vrij spel, maar de stelletjes voelden zich rijk en waren gelukkig met niets. Voor de Heere was het bedoeninkje niet te slecht en te minderwaardig om te wonen en te werken.

Toen ik weg zou trekken - al ons goed kon op een kruiwagen - was mijn vrouw mij ook tegen om mee te gaan. Ik trok aan haar kleren en

Met tranen zaaien

Zaaïen is een bekend akkerwerk, dat met smart vergezeld ging. Het is een treurig zaaien om met zoveel tranen, die langs de wangen biggelen, de akker van graan te voorzien. Met tranen of geschrei. Dit woord drukt een droefheid uit, welke zich in tranen uitlaat. De uitwerking van smart, die tot een vrij hoge trap is gestegen, van een

hartstochtelijke aandoening die zich naar buiten zoekt te ontlasten. Zo schreit de angstige akkerman, die, vooral in de zaaitijd, treurig en bekommerd heengaat. Dan is het de tijd van zorgen, sloven, slaven en ploegen, zwoegen en zweten om het land te bebouwen, te braken en te eggen. Dan ziet men in een schaarse tijd, als men het koren duur moet kopen of uit de mond sparen, dit van de zolder halen, naar de akker slepen en in de grond werpen, om het van het land met woeker terug te zullen krijgen.

De akkerlieden kunnen het wel der aarde bevelen, maar het hangt van duizend lotgevallen af, van een ongelukkig seizoen, of vorst, of overstroming, of hemelvuur, of brandkoren, of honingdauw. Ja, men ziet het soms, dat het graan dat een rijke oogst beloofde, juist voordat de landman er de zeis in slaat, door een roofzieke vijand voor zijn ogen wordt afgemaaid. Met het groeien en rijzen van het koren begint ook zijn blijdschap te rijzen, en hoe vergenoegd is hij wanneer hij eindelijk een schat van zware schoven inzamelt in de schuren.

De dichter heeft zulk een zielverruimende oogst op het oog, wanneer hij hier zo nadrukkelijk spreekt van 'met gejuich maaïen'. De vergenoegde akkerlieden, met de blijde oogst het einde ziende van al hun druk, hieven onder het maaïen een vrolijk oogstlied aan en prezen de grote Schepper en algenoegzame Zegenaar.

Zo is het ook geestelijk. Die thans met veel tranen het Woord Gods zaaien, het aan ellendige ballingen aankondigen, en bekommerd zijn door niet anders dan onheilen te verwachten, zullen haast, als het God belieft, als de akker wordt bestraald door de Zon der gerechtigheid, en besproeid door de regen der genade, een rijke oogst van zielen met blijdschap maaïen. De zilte tranen zullen dan van de rood gekreten wangen opdrogen.

Uit: Intreepreek Terneuzen.

Het kanaal door Zuid-Beveland, de Schoorse draaibrug en de spoorlijn zorgden voor nieuwe banen met goede perspectieven.

aan haar arm en vroeg ootmoedig om mee te gaan, totdat zij het eindelijk deed. Ik zuchtte onder dit alles maar tot God, om het natuurlijke en om genade. En o, wat wonder, op diezelfde dag kregen wij alles wat ik gevraagd had, geen stukje meer en geen stukje minder. O, wat schreiden wij toch over de goedheid van God. Ik kreeg onder andere gordijnen, een klok, spiegel, lamp, ketels, matten enzovoort. Ik dacht: ziezo, nu wonen wij alleen en kan ik teder leven voor de Heere. Op een keer waren mijn vrouw en ik samen naar de kerk geweest. Thuisgekomen zou ik een predicatie lezen, waarop zij zei: 'Ik ben te jong om gedwongen te worden.' Zij ging weg naar het dorp en dus zat ik weer alleen te zuchten en te schreien.

Toen zij 's avonds thuiskwam, zei ik, dat ze dat niet mocht doen, want het was Gods dag. Ze zei daarop: 'Je zult mij niet onderdrukken, dan liever scheiden.' En och, daar kwam met kracht in mijn ziel: 'Niet door kracht, noch door geweld, maar door Mijn Geest zal het geschieden, zegt de Heere der heirscharen.'³⁹

Geertruida

Zondag 18 januari 1885 beviel Pietje van dochter Geertruida, genoemd naar oma Boone.⁴⁰ Laurus en Pietje begonnen voor de derde keer aan een wonderlijke taak: het liefhebben en verzorgen van een kind. Een meisje! Een geboorte met een gebedsverhoring.

Na een lange tijd werd ons op een zondagavond zeer voorspoedig een kind geboren. Nog diezelfde avond echter kreeg mijn vrouw hevige pijnen, zodat ik aan het zuchten raakte. Ik kreeg daarop deze waarheid: 'Deze krankheid is niet tot den dood.'

In plaats van beter werd het steeds erger en dat duurde zo wel acht dagen. De dokter zei dat ze een kou gevat had. Zij kreeg medicijnen, maar niets hielp, zodat zij na die acht dagen zei: 'Nu sterf ik.' Dit greep me erg aan. Ik kreeg te worstelen aan de troon der genade en toen ik 'amen' zei, riep ze uit: 'Ik ben beter.' Zij heeft nooit meer die pijnen gehad. Dit was een middel waardoor zij onderworpen is geworden, want zij geloofde dat het God was, Die dat gedaan had en toen was het altijd goed als wij lazen, baden of zongen.⁴¹

Geertruida werd op zondag 31 mei hervormd gedoopt, tegelijk met Christiaan van Maldegem en Santina Kole. Maar de kleine Trui werd rond de jaarwisseling ziek en haar reis was al op 8 januari 1886 ten einde, 's morgens om 5 uur. De ouders hebben veel en vurig gebeden, maar ze moesten de strijd en het kindje verliezen. We kunnen denken aan praktische oorzaken van zo'n vroege dood: chronisch vitaminetekort, geen gezonde borstvoeding, maar onhygiënische surrogaten gemengd met besmet slootwater. Toch was het nu anders.

Het was een allerliefst kind, waarvan beiden bijzonder veel hielden, vooral zijn vrouw. Meermalen heeft hij het gezegd: 'Moeder, God zal dat kind wegnemen, je maakt er een afgod van.' En dat is werkelijk gebeurd. Het kindje werd ziek en op verzoek van zijn vrouw gingen ze er samen voor op de knieën. Toen hij opstond zei hij: 'Nu moet je me niet meer vragen of ik voor het kind wil bidden, want terwijl ik het opdroeg, zag ik het doodskistje voorbijkomen; het kind zal sterven.' Dit kwam uit. De volgende morgen blies het kind de laatste adem uit. O, wat hebben ze daarover getreurd, vooral zijn vrouw, die men met twee man van het wiegje moest wegtrekken.⁴²

Het was voor de ouders een traumatische gebeurtenis, die ze op hun eigen manier moesten verwerken, terwijl er onvoldoende aandacht was voor verlies en rouw, omdat het leven al zo heftig en het overleven zo moeilijk was. Veel mensen dachten daarom dat een nieuwe zwangerschap de rouw om een overleden kind wel zou genezen, zeker als het kind diezelfde naam zou krijgen. Die geboorte vond plaats op 2 juni 1887.⁴³

Gezond geloofsleven

Het geloofsleven van Laurus was gezond: na zijn rechtvaardiging was er geen stilstand in het geloof, maar kwam het tot geestelijke wasdom en werd hij meer en meer toegerust voor de geestelijke strijd. De jongeling werd een man, een vader in de genade. De heilige Drie-eenheid was hem dierbaar: 'Komende in de stromen van Gods eeuwige liefde, ben ik meegedreven ...'

Toen ik anderhalf jaar op de weg was, leerde de Heere mij nog iets anders. Ik werd ingeleid in elke trap van Christus' vernedering. Zo laag als ik, overtreder, gezonken was, van mijn geboorte af, zo laag heeft Hij Zichzelf voor mij willen vernederen. Hij kwam het voor mij, van mijn geboorte af, op Zich te nemen, hoewel ik waardig was eeuwig onder het recht en de toorn Gods te liggen. Daar zag ik Hem in het recht Gods staan in de Hof van Gethsémané als barende in Zijn zielsweën met *mijn* schuld. O, wonder, en zo elke trap totdat Hij gestorven was.

Toen viel er een droefheid in mijn hart en ik zei: 'Heere, nu bent U opgestaan, maar ik heb U niet gezien.' Toen werd ik in de opstanding ingeleid, dat ik nu met Hem mede opgewekt was tot een nieuw leven, met Hem mede opgevaren was en de Vader voorgesteld werd. O, dat genoeg, dat God de Vader in mij nam om de genoegdoening van Christus. Ik zonk in verwondering weg en riep uit: 'Zoete Vader, zoete Heere Jezus, zoete God de Heilige Geest,' want ik was verslonden in de liefde Gods.

Na verloop van twee jaren beliefte het de Heere mij nog wat te leren met een waarheid uit Psalm 50 en Mattheüs 20:13, toen de Geest mij als 't ware met de vinger kwam wijzen op Filippenzen 3:1. Ik werd ingeleid in de stille eeuwigheid, dat ik van eeuwigheid in de eeuwige verkiezing, ja, in de baarmoeder van Gods eeuwige liefde lag; dat ik nu de Vader als Rechter, de Zoon als Verlosser en de Heilige Geest als Heiligmaker had leren kennen. Daar werden alle drie de Personen één, ja daar werden er vier één. Heb ik ooit mogen geloven in een drie-enig God, dan was het toen. Wanneer ik met mijn ene voet nog grond had gevoeld, zou ik nog tegenstand hebben geboden, maar komende in de stromen van Gods eeuwige liefde, ben ik meegedreven. Toch zag ik dat de vastigheid daar niet in lag, maar in dat eeuwig zoutverbond, ja, alleen in een drie-enig God. 'Want God was in Christus de wereld met Zichzelf verzoenende, hun zonde hun niet toerekenende.'

O wonder van genade, in het wegsmelten van de ziel. Ik dood en Hij levend; ik blind en Hij ziende; ik dwaas en Hij wijs. Zulk een Zaligmaker is mij gepast, dierbaar en noodzakelijk.⁴⁴

‘Lust tot leraar’

Laurus werd bepaald bij de woorden: ‘Gaaf heen in de gehele wereld, predikt het Evangelie allen creaturen’ (Mark. 16:15).⁴⁵

En zo werd ik altijd maar aangezet om Zijn Naam te verheerlijken en kreeg ik lust om als voorganger of leraar de roem van vrije genade te verkondigen die daar is in Christus Jezus, tot bekering van arme zondaren en tot troost van Zijn volk.

Hoe de Heere mij tot het predikambt bracht, hoop ik in ’t kort te beschrijven. Het is niet zonder strijd gegaan, ja, het is van toepassing geweest wat we lezen in Psalm 42 vers 5:

De kerk stond als een kathedraaltje in het dorp.

*Al de grote waterstromen
Zijn, Heer', over mij gegaan,
En mij over 't hoofd gekomen;
Maar Gij hebt mij bijgestaan.*

Amen.⁴⁶

HOOFDSTUK 3

Vrije oefenaar

(1887-1889)

‘Het heeft God behaagd mijn ogen te openen toen ik 21 jaar was en mij een jaar of vier daarna tot de dienst des heiligen Woords af te zonderen, waartoe ik een sterke begeerte in mijn hart gevoelde. Maar ik hoorde wel eens zeggen: “Allen die tot licht komen, willen leraar worden, zelfs onder de vrouwen.” Dat deed mij zwijgen, want ik dacht: dat is bij mij ook zo.’

Eigenlijk was het één groot wonder: Laurus Boone werd in 1881 stilgezet op zijn levensweg en mocht de volgende jaren opwassen tot een vader in de genade; een verzekerd en verzegeld christen. Ook riep de Heere hem om een ontzaglijk werk te gaan doen: Zijn heilig Woord verkondigen. Maar Laurus kon amper gebrekkig schrijven, had geen opleiding, geen vooropleiding, geen kerkelijke kruiwagens, geen geld voor boeken en ook geen relaties meer, want half Schore en zijn schoonfamilie haatten hem.

Hij woonde in een huurhuisje met één kamer, een zoldertje en een klompenkotje bij de deur. Hij werkte met de landarbeiders in de vette klei en haalde met niet meer dan zijn handen en een simpel stuk gereedschap het voedsel van de velden; gemet na gemet en bunder na bunder. Van ’s morgens tot ’s avonds maaide hij erwten, wipte hij aardappels uit de bedden, trok hij suikerbieten met een spaatje uit de klei en haalde hij de zekel door het gras. Hij moest en zou de anderen bijhouden, anders waren hij en zijn boterham verloren. Pijnlijke armen, zere benen en een geforceerde rug mochten hem niet deren; alleen als het totale lichaam het zou begeven, moest hij ophouden en werd hij à la minuut afgedankt. In de winter zat hij brodeloos thuis en onder-tussen worstelde hij met zijn roeping om Gods Woord te spreken. Het leek allemaal zo onmogelijk, dat er wel een wonder zou moeten gebeuren.

Slager Karelse

Dat wonder voltrok zich toen het nieuwe jaar 1887 nog maar enkele weken oud was. Dat jaar leek voor slager Marinus Karelse en zijn vrouw Cornelia Sinke zo geweldig te beginnen. Ze waren de twintig net in en hadden twee jaar eerder een vijf maanden oud zoontje moeten begraven, maar nu lachte

het leven hen weer toe. Op 3 januari werd hun tweede kindje geboren, Pieter-nella, een prachtig meisje en met alle liefde omgeven. Maar ook van deze lie-veling mochten ze maar enkele dagen genieten en opnieuw bracht Marinus een kindje naar de begraafplaats. Ook traden bij Cornelia complicaties op; ze had dringend medische zorg nodig, die er helemaal niet was. Opname in het Goesse Gasthuis was ondenkbaar en een primitieve huisoperatie maakte de grens tussen leven en dood flinterdun. Een geschikte ruimte was er niet, een operatietafel ook niet, en de primitieve ingreep maakte de ziekte alleen maar erger. De werkeloze Laurus waakte bij haar tot zij op 19 februari 's nachts klokslag 12 uur stierf. Hij hielp als drager en vertelde:

Bij mij in de buurt woonde een vrouw van een slager, die geopereerd was. 's Nachts moest er bij haar gewaakt worden; het werd mij ook gevraagd en ik deed het. Zij is gestorven en ik werd gevraagd op de begrafenis als drager. Maar de dominee die verzocht was de begrafenis te leiden, kwam niet.

Ik werd bij de familie in de kamer geroepen om een hoofdstuk te lezen en een gebed te doen, waar ik zeer voor beefde. Toch heb ik het mogen doen en op het kerkhof deed ik een aanspraak over dood en eeuwigheid.⁴⁷

Een groep zwart geklede mensen, familie, buren en vrienden, in een met stoelen gevuld kamertje met ergens een lessenaartje, waarachter nu Laurus die er 'zeer voor beefde'. Laurus, met zijn verweerd gezicht en zijn vereelte handen nam de Bijbel, las een hoofdstuk, deed een gebed en trok met de rouwstoet door de Frisostraat naar de begraafplaats. Een kilometertje lopen langs huizen waar de gordijnen waren dichtgeschoven als blijk van meeleven en rouw. Op die dodenakker hield hij een 'aanspraak' over de korthed van het leven en de ernst van de eeuwigheid. Hij voelde dat de Heere hem de woorden als in de mond legde.

Het is te begrijpen dat het dadelijk in het hele dorp bekend was dat ik dat gedaan had. Het was van dien aard dat, als er iemand stierf, zij mij lieten vragen, omdat er op Schore geen dominee was, zodat ik dat dikwijls gedaan heb.⁴⁸

Vacant

Hervormd Schore was een slordige zes jaar vacant en die pastorale leegten deden de gemeente geen goed. Twintig dominees waren er door de eeuwen heen een soort ontdekkingsreis begonnen. Predikers die in het minikerkje hun uittreuren ingestudeerde intreepreekje hadden afgestoken met de brandende vraag: hoe zal het hier gaan? De meesten waren snel vertrokken en zo goed als alle gebeurtenissen zijn in de nevels van de geschiedenis opgelost. De laatste drie waren: Wouter Oudegeest (1869 tot 1873), Wouterus van

Lingen (1874 tot 1876) en Christiaan Hengeveld (1879 tot 1881). Toen begon Schore langste vacaturetijd ooit. De kerkenraadsnotulen vertellen over verkiezingen en herverkiezingen; allemaal namen, namen en namen, want Schore beriep tussen 1881 en 1891 liefst 33 keer. Het was moeilijk om een zondagse spreker te vinden en leesdienst was er onbekend. Schorenaren liepen niet echt warm voor de kerk en de ledenvergaderingen telden meestal minder dan vijftien geïnteresseerden. Velen kerkten alleen voor de doop en voor de vorm en de consulent spande zich nauwelijks in om Schore er eens bovenop te helpen. Ouderling Marinus Stevense lanceerde in 1886 het idee om aan een evangelist te gaan denken, maar de broeders Kole en Bruinzeel stemden tegen en Van Koeveringe had geen mening. De kerkenraad schoof de problemen voor zich uit en klaagde luid en eensgezind over 'de toestand der gemeente' en 'vooral over het Catechiseren der grote jongeren'.⁴⁹

Laurus had in het voorjaar van 1887 enkele begrafenissen geleid en de kerkenraad wilde hem inzetten om catechisaties en zelfs kerkdiensten te leiden.

Op Pinksteren [29 en 30 mei 1887, JMV] zaten wij buiten bij de burgemeester, die kerkvoogd was en twee broeders had die ouderling waren. Hij zei tegen mij: 'U kunt wel oefenen, wij hebben hier geen dominee, dus u moest dat eens doen.' Ik zei: 'Burgemeester, daar ben ik geen man voor, ik kan op z'n best een hoofdstuk lezen, nog minder schrijven.' Toch kwamen op woensdag die twee ouderlingen en ze zeiden: 'U moet zondagmiddag eens oefenen.' Ik weigerde dit volkomen, omdat ik, nietig stof, daartoe onbekwaam was.

Zij hielden aan en zeiden dat zondagmiddag om twee uur de klok zou luiden. Het was in de Hervormde Kerk, daar ben ik begonnen. En waarlijk, 's zondags om 2 uur luidde de klok. Zij kwamen mij halen, wat mij zeer tegenstond, maar door de veelheid van hun woorden werd ik overtuigd en ging mee.

Ik was zo ontroerd en bevende, dat ik een vers van een psalm opgaf dat er niet stond en dat ik vergat te bidden. Zij kwamen mij zeggen: 'U hebt niet gebeden.' Och, wat is de mens! Ik sprak toen uit de Klaagliederen van Jeremia over deze woorden: 'Ziet, of er een smart zij gelijk mijn smart.'

Toen het afgelopen was, zei ik: 'Nu ziet u dat het niet gaat.' Zij zeiden echter: 'Ja, de volgende zondag weer.' Ik heb dat wel vijftien zondagen gedaan, waarbij er steeds zeer veel mensen opkwamen. Later heb ik nog een tijd gecatechiseerd. Ik hield viermaal vraagkerk per week.⁵⁰

Einde hulpdiensten Schore

De kerkenraadsnotulen laten weinig los over Laurus' hulpdiensten, melden zelfs geen begin en geen einde ervan, alleen deze ene zin, genoteerd in de

Boone preekte zo'n vier maanden in de hervormde kerk van Schore.

vergadering van 27 juli 1887: 'Verder aan Laurus Boone, die somwijlen de gemeente voorgaat, af te staan het bedrag der tweede collecte, gehouden in de godsdienstoefeningen waarin hij is voorgegaan.' Schore was blij met hem en had voor begraven, preken en catechiseren geen dominee meer nodig. Hij mocht op de zak preken en het verhaal gaat dat Pietje na de dienst de collectebusjes in haar boerenschort liet uitschudden.⁵¹

Op 29 juli was er een kerkdienst waarover Schore nog jaren zou praten omdat zes kinderen tegelijk werden gedoopt: Aagje van de Kreek, Andries Mieras, Jacobus Wabeke, Pieter Bosman, Cornelia van Koeveringe en Geertruida Boone. De samenwerking tussen Boone en Schore was meer dan goed, totdat consulent ds. Marinus Adrianus Rouwenhorst uit Waarde de zaak forceerde.⁵²

Eens moest ik op de kerkenraadsvergadering komen, omdat er een leraar kwam die destijds consulent was. Zij spraken met mij om nu lid te worden van de kerk, waar ik bezwaar tegen had, want ik was het met de leer niet eens. De predikant had zulk een veelheid van woorden, dat hij zei: 'Ik kom zondagmiddag, dan zal ik u aannemen en bevestigen.' Ik antwoordde dat ik bezwaren had, maar daarbij bleef het.

Maar wat gebeurde? Zaterdag moest ik met een kar appels naar Hans-

weert. Wij reden daarheen, losten ze en reden terug naar huis. Onderweg moesten wij van de dijk af rijden en zie, daar sloeg de kar om en viel op mijn been en op de borst van mijn baas. Mijn been was zo bezeerd, dat ik er niet op kon staan. Het paard ging op hol en de kar lag in de sloot. Het paard kwam zonder ons op de hofstede aanlopen, daarom kwamen de vrouw van mijn baas en mijn vrouw ons tegemoet, terwijl wij al op pad naar huis waren.

Ik moest direct naar bed, want ik voelde veel pijn. Er kwamen veel mensen kijken. Die nacht werd ik bepaald bij deze woorden: 'Het jukdragende stomme dier, sprekende met mensenstem, heeft des profeten dwaasheid verhinderd.' Ik kreeg toen te zien hoe de Heere het paard had gebruikt om mij te verhinderen lid van die kerk te worden, want ik kon niet staan. En nu kwam de Heere in mijn hart: 'Daarom, gaat uit het midden van hen en scheidt u af, zegt de Heere, en raakt niet aan hetgeen onrein is, en Ik zal ulieden aannemen.' Ik riep in tranen en ootmoed uit: 'Heere, ik zal eruit gaan.' Ik kreeg zo te geloven dat God uit die kerk was en dat de leraars maar huurlingen waren en de kerkenraadsleden onbekeerde, blinde mensen.

Mijn been was binnen zes dagen weer beter, daar het slechts bezeerd was. Ik ging 's zondags weer voor en na afloop zei ik in de kerk af, dat God mij had verhinderd met dat paard, dat God uit de kerk was, en dat ik er nu uitging, onder beding van genade. Dat openbaarde veel vijandschap; ik dacht dat ze mij zouden stenigen.⁵³

Een evangelist te Hansweert

Laurus kon op Schore geen goed meer doen. De mensen hadden weinig met hun kerk, maar Laurus mocht er niets van zeggen en niemand onderzocht of hij niet een beetje gelijk had. Hij zocht zijn heil bij een bevriende prediker.

Toen nam ik mij voor om nooit meer te oefenen en ik ging dan ook weer gewoon naar de kerk bij een evangelist te Hansweert.⁵⁴

Laurus bedoelde de evangelist Anthonie Veldhuizen, die in 1882 als weduwnaar met zeven kinderen naar Hansweert was gekomen. Hij had in drie gemeenten een vrouw en een kind moeten begraven en kreeg nu een woning boven het evangelisatielokaal met fraai uitzicht op de nieuwe sluizen. Hervormden, gereformeerden en oud gereformeerden trokken eendrachtig naar zijn lokaal, dat algauw moest worden vergroot om driehonderd luisteraars te kunnen bergen. Hij was zo pastoraal, interkerkelijk en geliefd, dat tegenstanders hem aan de kant wilden schuiven toen hij vergeefs had geprobeerd een moeder voor zijn zeven kinderen te vinden. De Haagse Vereniging ontsloeg hem in april 1887, maar het plaatselijk bestuur vroeg hem de evangelisatie te blijven dienen. Laurus kon dus na zijn Schoorse hulpdiensten, in het najaar

van 1887 gewoon weer naar Hansweert stappen om Gods Woord te horen.⁵⁵

Kattendijke

Na verloop van een week of vier kwamen twee mensen uit Kattendijke mij vragen of ik daar eens wilde komen om voor te gaan. Maar nee, hoe die mensen ook nodigden, ik zei dat ik het niet meer deed. Een tijdje later kwamen die twee mensen weer vragen om eens te komen in de schuur van C. Dominicus, waarop ik hen beloofde (nadat zij mij overwonnen hadden) dat ik 's zondags zou komen, wat ik ook gedaan heb.

Ik ging die dag twee keer voor en 's avonds ging ik weer naar huis. Dat heb ik vele zondagen gedaan. Op zekere zondag waren er maar vijf mensen in de kerk, zodat ik erop tegen had om te beginnen, want ... het was te weinig. Laten durfde ik het ook niet, zodat ik het onder veel bestrijding tóch deed. En och, ik ging die avond zo moedeloos naar huis, dat ik met mijn vrouw besloot om het werk neer te leggen.⁵⁶

De schuur van Dominicus, wat was dat voor een samenkomst? Uit ons verhaal bleek al, dat lang niet alle teleurgestelde Buddinggangers rond 1860 toenadering zochten tot de gemeenten van Van Dijke of Bakker. Sommigen werden Christelijk Afscheiden, anderen bezochten gezelschappen, en nóg

Boone preekte in 1888 in een smidsschuur van Cornelis Dominicus net buiten Kattendijke.

weer anderen vonden hun weg naar de *Tente der samenkomst* van Dominicus in Kattendijke.

De smid Cornelis Dominicus woonde sinds 1848 aan de Monnikendijk, een kilometertje buiten Kattendijke. Hij was rond 1860 begonnen met oefenen voor een gezelschap dat bijeenkwam in een vanbinnen knalrood geschilderde schuur die in de volksmond de *Tente der samenkomst* heette. Het was een ongeïnstitueerde groep van vooral kerkelijk dakloze personen. Dominicus' oefeningen kregen door de komst van een kleine vijftig Buddingklanten meer en meer het karakter van preken, hoewel hij geen sacramenten bediende. De meeste hoorders hadden geen vrede met dit vrije bestaan en vroegen de eveneens kerkelijk dakloze dominee Bastiaan Sterkenburg uit Papendrecht om de groep te institueren. Die preekte op 7 december 1864 in de *Tente* en leidde een vergadering van belanghebbenden, die een kerkenraad kozen en Dominicus aanstelden als oefenaar, catechiseermeester en ziekenbezoeker. Sterkenburg benadrukte dat die kerkenraad werd bevestigd 'voor allen in deze omgeving, die geen kerkelijk genootschap wisten te kiezen, maar toch wenschten te volharden bij de leer der gereformeerde vaders, vervat in onze belijdenis'. Dus geen kerkelijk verbonden gemeente, maar een naamloze en vrije die 44 leden telde: 21 uit Goes, 16 uit Kattendijke, 3 uit Wemeldinge, 2 uit Kloetinge en 2 uit Kapelle. Die aantallen kelderden toen na enkele maanden ruzie ontstond over het zoeken en selecteren van dominees. Een ander probleem was dat de kruisgezinde dominee Mattheüs Keulemans aandrang op aansluiting bij een in Goes nieuw te stichten Gereformeerde Gemeente onder het kruis. En de *Tente* verviel tot een gezelschap van een handvol Kattendijkers.

De oude Dominicus had weinig vertrouwen in het voortbestaan van zijn noodkerkje en verplichtte daarom in 1871, bij het opstellen van zijn testament, zijn zoon Cornelis om de *Tente* tot minstens twee jaar na zijn sterven in stand te houden.⁵⁷ Bij Laurus' voorgaan in 1887 en 1888, vijf of zes jaar na Dominicus' sterven, was het met de *Tente* nog steeds niet afgelopen, en in dat licht bezien waren de weinige kerkgangers een wondertje. Laurus schreef erover:

Ik heb daar elke zondag gesproken: zes dagen arbeiden en des zondags tweemaal spreken. Daar waren tachtig mensen of meer. Eens gebeurde het dat er maar vijf waren, wat mij moedeloos maakte.⁵⁸

De al jaren afgeschreven *Tente* heeft dus een oplevinkje meegemaakt, maar die fluctuaties drukten Laurus tóch de put in. De hele week op twee preken studeren, zondagmorgen door Biezelinge en Kapelle marcheren, over de Plasweg naar de Monnikendijk, tien kilometer totaal, daar voor 'een blote geitenkudde'⁵⁹ preken en dan weer terug naar huis lopen, was genoeg om ook Pietjes fiat te krijgen ermee op te houden.⁶⁰

Toen wij die avond na het eten een kapittel zouden lezen, las ik het achtste hoofdstuk van het boek Job. En o, toen ik bij die waarheid kwam: 'Uw beginsel zal wel gering zijn, maar uw laatste zal zeer vermeerderd worden,' gaf dit zo'n kracht tot verbrijzeling van mijn ziel, dat ik het met nieuwe moed opnam om weer te gaan.

Nu was het altijd in mijn hart, dat, als ik geroepen was, de Heere mij dan in Zijn kerk zou roepen. En dat was zo niet, want hier was het slechts een bijeenkomst en geen kerk of gemeente.

Ik sprak daar wel eens over met Gods volk, die zeiden: 'U moet niet te haastig wezen, want toen David tot koning was gezalfd, was hij niet dadelijk te Jeruzalem, en toen Paulus gegrepen was, heeft hij niet dadelijk in Jeruzalem gepredikt. Zacht maar, man.'

Ik lag daar dikwijls mee in de banden en vreesde dat ik niet geroepen was, want ik dacht: anders was ik zeker in Gods kerk. O, dat vooroordeel in mijn hart en ook wel het vooroordeel bij Gods volk, want er waren er ook die naar mij spuwden.⁶¹

Laurus heeft ongeveer een jaar in *de Tente* gesproken. Kattendijke heeft hem gevormd, hem van mensen en kerken leren afzien, en heeft zo uiteindelijk als leerschool gediend: hard, nuttig, heilzaam en goed.

Yerseke

Zo kwam er een verzoek van Yerseke uit de gemeente van ds. P. van Dijke. Dat was nu Gods kerk, maar daar durfde ik niet naartoe, want

De Hoofdstraat van Schore.

daar waren kinderen Gods, van wie ik moest leren. Wat zou ik daar gaan leren? Ik was er twee weken mee in banden. Toen kwam de Heere mij voor met deze woorden: 'Vrees niet, gij wormken Jakobs, gij volksken Israëls; Ik help u ...' Ik kreeg daar zo'n sterkte uit, dat ik schreef dat ik die zondag zou komen.⁶²

Een briefje uit het niet ver van Kattendijke gelegen Yerseke. 'Dat was nu Gods kerk,' schreef Boone.⁶³ Die gemeente had Jan Sandee en Willem van Velzen als ouderling en Johannes Boone en Marinus Reijngoudt als diaken. De dominees David Janse en Leendert van der Velde dienden de gecombineerde Ledeboeriaanse gemeenten en dus ook Yerseke. Van der Velde was in 1878 bevestigd door de buitenverbandse ds. Pieter Los, die door ds. Van Dijke de steek was opgezet en daarmee in 'de linie' stond. Hij leidde de kerkenraadsvergadering van 13 juni 1887 die Joos Sandee benoemde tot kerkmeester voor de stoffelijke belangen en ook 'om leraars en voorgangers aan te schrijven voor een predikbeurt, doch alleen met goedvinden der ouderlingen'. Joos zal dus de kerkenraadsbrief wel hebben geschreven die Boone met goed gevolg uitnodigde.

Ik ging die zondag drie keer voor, al was het in veel strijd, aanvechting en ellende. 's Maandags spraken wij over zielszaken en kerkelijke zaken. Ook om lid te worden van de gemeente, maar ik zei daar weinig van. Later spraken wij daar weer over en, zeiden ze, ik kon wel lid worden, maar mocht dan niet meer oefenen. Ik beloofde dan dat ik het prediken zou neerleggen, want een diaken [Marinus Reijngoudt, JMV] zei tegen mij: 'Ds. Janse heeft gezegd at hij lid kan worden, maar dat hij volstrekt niet mag oefenen.'

Zo werd dan besloten, dat ik zou ophouden voorganger te zijn, en als er dan een dominee kwam, zou ik worden bevestigd als lid en ook mijn vrouw. Maar toen ik 's avonds laat thuiskwam en op mijn knieën lag, kwam de Heere mij vragen wie er meer te gehoorzamen was, de Heere of de mensen. Ik zei: 'Heere, ik heb U meer te gehoorzamen.' Toen vroeg de Heere: 'Wie heeft u het zwijgen opgelegd?' Ik zei: 'Heere, de mensen.' Toen kwam de Heere met kracht in mijn ziel: 'Ik heb u de nood opgelegd en wee u als u dat niet volbrengt.' Ik riep uit: 'Heere, ik ben nog zo jong!' en daar kwam met kracht: 'Niemand verachte uw jonkheid; want Ik zend u als lammeren in het midden der wolven.' Wat een kracht en sterkte kreeg ik daaruit in mijn hart.

Daarop kwam ds. D. Janse uit Middelburg op Yerseke preken⁶⁴ en ik werd uitgenodigd om zaterdags te komen, wat ik ook deed. De dominee vroeg hoe ik ermee stond. Ik zei: 'Nu dominee, u hebt gezegd tot de diaken dat ik wel lid kon worden, maar niet langer mag oefenen.' Hij antwoordde: 'De diaken vertelt leugens, dat heb ik niet gezegd,

Die het zaad draagt

Door het zaad versta ik het Woord der genade. Het Woord van God wordt dikwijls vergeleken bij zaad en de verkondiging bij zaaien. Een graankorrel is uitwendig bezien maar heel gering. Wie zou denken dat hier ooit zulk een grote plant uit zou groeien. Hierin is waarlijk iets wonderlijks van zulk een kleine korrel. Maar zie nu eens een akker, niet slechts een enkele halm, maar een

menigte halmen zijn uitgesproten, elk van een aar voorzien die rijk met graan beladen is. Gods Woord is in- en uitwendig gering; bij de vele trotse natuurlijke mensen smadelijk genoeg veracht, maar hoe wonderbaarlijk wordt dit geestelijke koren vermenigvuldigd; hoe krachtig werkt God daardoor op onsterfelijke zielen. Die het zaad draagt ... Hierdoor wordt te kennen gegeven, dat Gods knechten, als rechtgeaarde zaaiers, van dit zaad moeten voorzien zijn. Men moet hen houden voor mannen die buitengewoon bestraald zijn met Goddelijk licht, waardoor hun de hemelse wil onfeilbaar werd ontdekt.

Hoe gaat dit zaaien in zijn werk? Zeer treurig, want de zaaier gaat al gaande en wenende. Dat geeft te kennen dat hij vaak heen en weer gaat. Hierdoor wordt aangeduid, dat Gods knechten zich zekerlijk, zonder bezwaren moeten begeven naar de geestelijke akker, namelijk de gemeente aan hen toebetrouwd en onder hun bestuur gesteld.

En zoals een zaaier langzaam over de akker gaat, zodat hij geen deel ervan onbezocht laat, zo moet ook het zaaien van Gods Woord met bedaardheid en oplettendheid geschieden. Zij moeten hun gemeente bezoeken en het geestelijke zaad van Gods Woord door een krachtige prediking onder haar strooien. Ze moeten met opgewekte ijver hun arbeid daartoe aanwenden en zich met taai geduld getrouwe leraars tonen, tot heil der zielen. Ze moeten alle vlijt en oplettendheid aanwenden om wijd en zijd het Woord te strooien en mensen op te wekken tot geloof en bekering. En dat het hun ter harte gaat, geven de tranen te kennen waarmee zij de zaden besproeien. Zij gaan wenende, want wat is de grond van onsterfelijke zielen vaak hard en stug. Hoe onvatbaar voor overtuiging en hoe vol met allerlei onkruid. Ook zijn er bij Gods volk tijden van droogte, van hitte, van hagelbuien of oordelen.

Uit: intreepreek Terneuzen.

want als de Heere u wil gebruiken, dan kan ik dat niet verhinderen. Maar ik heb gezegd, dat zij voorzichtig met u moeten zijn.'

Ik vroeg: 'Maar dominee, wat nu te doen?' Hij antwoordde: 'U moet maar net zo lang wachten om lid te worden, totdat God de diaken wegneemt of eronder brengt.' Ik zei: 'Dat is goed.'

Zo heb ik 26 zondagen gewacht. Ik hoorde er niets meer van, totdat ik opeens een brief kreeg van de kerkenraad, waarin zij mij schreven: 'Boone, de diaken heeft alles verkocht en is naar Amerika gegaan, de weg is nu voor u open.' Hoewel ik altijd geoefend had op Kattendijke.^{65, 66}

De kerkenraad vergaderde op 13 juni en 17 oktober 1887, op 2 juli 1888 en 7 oktober 1890 en steeds met de leden erbij. De naam Laurus Boone komt in de notulen niet voor en de afspraken met hem kunnen alleen in de wandelgangen zijn gemaakt. Ook over het plotselinge vertrek van Reijngoudt lezen we niet, wel over zijn opvolger, Joos Sandee, die op 2 juli 1888 werd gekozen en waarschijnlijk op 8 juli bevestigd. Die tijd had Laurus zich nog niet exclusief op Yerseke en de Ledeboerianen gericht.

Doleantie

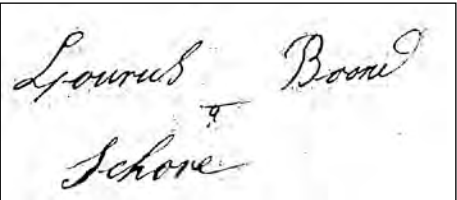
Boone probeerde dat jaar ook contacten te leggen met de Dolerenden. Die waren een paar jaar eerder onder leiding van dr. Abraham Kuyper uit de Hervormde Kerk getreden en noemden zich Nederduitse Gereformeerde Kerk of ook wel 'Dolerenden'. De Doleantie breidde zich in rap tempo uit en in de zomer van 1888 telde Zeeland twaalf gemeenten: Middelburg (ds. Klaarhamer), Vlissingen, Koudekerke, Serooskerke, Gapinge, Vrouwenpolder, Grijpskerke, Axel (ds. Wolf), Terneuzen, Zaamslag, Poortvliet en Arnemuiden. De meeste gemeenten schreeuwden om voorgangers en men stelde op grote schaal oefenaars aan. En dus trok een stroom vrije sprekers naar Zeeland, zoals de heren Hoonte, Brederveld, Van der Valk, Van der Kodde, Van der Kluijve, Van Kranenburg, Kraaij, Ostende, Weijers en Smith. De Middelburgse oefenaar Casper Werner kreeg beroepen van Boones latere gemeente Terneuzen (april 1888) en Koudekerke (augustus 1888).⁶⁷ Laurus was van dit alles goed op de hoogte en 'solliciteerde' bij ds. Klaarhamer met het volgende briefje:

Schore, den 7 Augustus 1888

Waarde vriend,

Ik neem de vrijmoedigheid om tot u enige letteren te schrijven, dat ik als oefenaar in de Nederlandse kerk ben geweest, maar daar nu vanaf zijnde, omdat de Naam Jezus niet regt verkondigd wordt en mijn ziel begerig is naar de oude paden niet terug te zetten.

Zo zou mijn innigste begeerte zijn, als de Heere de weg mocht banen, om tot u over te komen indien het bij u en uw broeders mocht zijn. Het is mijn zielsbegeerte om met u te verenigen als oefenaar of als lerend ouderling. Dat zou mijn wens zijn omdat ik gene-
genheid en werk(zaamheden) in mij gevoel.

Laurus' handtekening onder zijn brief aan ds. Klaarhamer.

Ik ben zonder gemeente, dat is tegen de woorden Gods. Ik zou toch ook bij Zijn kudde dienen te zijn; indien ik een levend lidmaat van Jezus mag zijn, maakt toch één lid de kudde niet uit. En indien uw hart daartoe bereid mocht zijn, dan is mijn verlangen of gij mij enige letters wilt schrijven, opdat wij mochten gebruikt worden als slijk in Zijn hand tot opening van blinde ogen, daar er toch geen verzoe-nende kracht is dan in het bloed van Hem, Die eeuwig leeft, terwijl de afval gehoord wordt. Och, dat Hij ons dan als getrouwe wachters op Sions muren mocht stellen, alleen uit vrije genade.

Zie niet nauw(keurig) op mijn schrijven, want ik heb het maar weinig geleerd. Maar toen God mij riep en trok, mocht ik geloven dat Hij mij tot Zijn dienst geroepen heeft, maar nu, door deze zaak, ben ik op mijzelf. Dus als het wezen kan, en ik tot u kan overkomen om als oefenaar bij u te zijn, schrijf mij dan enige letteren terug.

Wees van mij gegroet, uw vriend,

Lourus Boone, Schore.⁶⁸

Boone mocht mooie dingen schrijven, ware begeerten en motieven op tafel leggen, maar de Dolerenden schoven zijn sollicitatie simpel terzijde.⁶⁹

Classis Krabbendijke

In Yerseke was begin 1889 diaken Marinus Reijngoudt opgestapt en kort erna kreeg Boone de beloofde oproep voor het afleggen van belijdenis.

Toen wij op zaterdag daar waren, werd besloten dat wij als lidmaten zouden worden bevestigd als er een dominee kwam. Dit is gebeurd door ds. L. van der Velde uit Rotterdam. Zaterdag heeft hij mij en mijn vrouw ondervraagd en 's zondags zijn wij bevestigd als leden van de gemeente.⁷⁰

Het ging allemaal snel nu: 'Toen ik veertien dagen lid was, ben ik beroepen naar Borssele.'⁷¹ Boone preekte al regelmatig in Borssele en Hoedekenskerke, waar hij 'met veel beving opging'.⁷² Yerseke en Borssele besloten hem begin mei voor te stellen op de classis Krabbendijke, zodat hij op 5 juni kon worden gehoord op de Provinciale Vergadering. De Ledeboerianen hadden geen

curatorium, geen Commissie van Onderzoek en ook geen Commissie van Toezicht en dus moest een om aansluiting vragende spreker zijn motieven in een volle vergadering maar toelichten.

De classis Krabbendijke bestond uit de gemeenten Krabbendijke, Yerseke, Rilland Bath, Borssele en Hoedekenskerke. De laatste twee gemeenten waren nog maar nauwelijks tot het kerkverband toegetreden en de classis vergaderde voor het eerst.⁷³ Een samenvatting van Boones classicaale onderzoek luidt:

Is voorgelezen het 3^e Art. der Classis Krabbendijke betreffende de gemeente Borssele aangaande het voorstellen van L. Boone. Is toegestaan door de Classis hem toe te laten om een woord der stigting te spreken geheel voor rekening der gemeenten Borssele en Yerseke.⁷⁴

Borssele zou voor een woning zorgen en Boone zou er gaan preken. Hij kreeg geen beroep, maar een soort benoeming of overeenkomst.⁷⁵ Hij herinnerde het zich zo:

Kort na dezen werd ik als oefenaar beroepen in Borssele. Ik voelde na een tijd zuchtens vrijheid om dat aan te nemen en ben daar gaan wonen als zijnde mijn eerste standplaats.⁷⁶

Verhuizing

De Hoogte is leeg, kaal en verlaten en nog net zo doodlopend als in Boones eeuw. De armenhuisjes zijn weg en kiekjes zijn er nooit geschoten, dus een bezoek is weinig zinvol. Het zal er woensdag 15 mei een hele drukte zijn geweest, toen de Borssele verhuisstoet er in colonne halthield, terwijl de paarden hijgden van inspanning, snoven en brieden, en damp van hun lichamen opsteeg. Laurus was er tien jaar eerder als zwerver komen aanlopen en misschien was nu wel het halve dorp uitgelopen om te zien hoe zijn inboedel op een wagen werd gehesen, terwijl hij en Pietje alleen maar hoefden te kijken. Met alle honneurs, die alleen een notabele maar mochten toekomen. Ze waren voor het laatst bij elkaar en stonden er allemaal handen te schudden. Natuurlijk ook van slager Marinus Karelse, die Laurus de begrafenis van zijn vrouw had laten leiden, en twee weken voor Laurus vertrek, op 2 mei, was hertrouwd met ouderlingendochter Jannetje Stevense.⁷⁷ Zo schuifelde de stoet de Hoogte uit en sjokte als een soort aartsvaderlijke karavaan langs de kerk de Zandweg op, de polder in, waar opkijkende arbeiders mompelden: 'kiek, kiek, dae gae Lauwtje, tsjongejongen, wat 'n veintje toch, wat 'n veintje.' In galop naar Borssele, waar Laurus Boone dienstknecht in Gods kerk ging worden en met Pietje, Marien, Liza en Trui in een gezellig huis in de Ooststraat wonen. De kamer was er aan kant, de vensters waren gepoetst, een bloemetje stond op tafel en ieder zat te wachten.

HOOFDSTUK 4

Borssele

(1889 – 1890)

Boone ging in Borssele bijna zestien maanden geschiedenis schrijven. Die periode was kort, maar gezegend en vormend voor hem. Mooier kon een voorganger zijn ervaringen niet op papier zetten: ‘Waarlijk, die gemeente verliet ik met tranen, want de liefdeband was sterk geworden.’

De naam Borssele betekent zoiets als ‘plaats van de branding der zee’ of ‘zeebuurt’. We zijn nog gewoon in Zeeland, twintig kilometer ten zuidwesten van Schore en ergens in ‘de zak van Zuid-Beveland’. Het dorp werd in 1616 aangelegd volgens een Amerikaans aandoend rechthoekig stratenplan met een groene kerkbrink in het midden en een net zo strakke singel daar evenwijdig omheen. Tussen die beide rechthoeken liggen keurig de Ooststraat, de Weststraat, de Noordstraat, de Zuidstraat en een looppad met een subtiel bochtje: het Draaiweitje.

Laurus trof er een aangeharkt dorp vol kromgewerkte mannen met gezichten door weer en wind doorgroefd. Ze leefden op bonen en spek, dronken koffie met putwater, en aten reuzel, gesmolten varkensvet, in plaats van margarine. Ze tobden met vergroeiingen, bulten en wonden, verlammingen en huidaandoeningen en hadden leren leven met een scheve schouder, een lamme arm, een slepend been of afgerukte vingers. De vrouwen hadden het net zo druk als de Schoorse met werken op het land, thuis de boel op orde houden, de kindermonden vullen en de kousen breien van zwart sajét. In een hoek stond een ijzeren pot waarin zij hun schrale maaltjes kookten. Overal liepen hoesende kinderen met armen en benen als stokjes, en niemand die er wat aan kon doen. Al die Borsseelaars gingen op zondag blijmoedig naar hun Laurus luisteren.

Hervormde Kerk

Wie wat over kerkelijk Borssele wil zeggen, begint niet met Laurus Boone, maar met Barent Smijtegelt, de befaamde volksprediker die er in 1689 intree deed en in 1692 werd uitgezwaaid. Een andere grootheid was Franco Gaveel, die in 1729 kwam en in 1734 naar Nieuwe-Tonge vertrok. Hun huis staat nog

Herv. Kerk met Dorpsplein — Borssele

Borssele is in 1616 aangelegd volgens een Amerikaans aandoend rechthoekig stratenplan met een groene kerkbrink in het midden.

steeds op de hoek van het Plein en de Ooststraat,⁷⁸ maar hun kerk had al vóór 1835 opgehouden het zout der aarde te bevatten omdat ds. J.P. Burgerhoudt doopte in termen van geloof, hoop en liefde. Een forse groep kerkleden raakte daardoor in afgescheiden kringen verzeild, wisselde nogal eens van denominatie en belandde bij ds. Bakker uit 's-Gravenpolder. Bij diens sterven, in 1885, werden sommige van diens gemeenten dolerend en hergroepeerden andere zich in 1887 rond ouderling Marinus Ruben.

Borssele koos voor het miniatuurkerkverbandje van de tweemanschap ds. Los uit Leiden en ds. Wijting uit Goes. Dat zat zo. Wijting had in 1883 met zijn collega's Vader en Janse kandidaat gestaan om ds. Van Dijke op te volgen, maar doordat Janse was gekozen, was Vader meer en meer op een zijspoor geraakt en was Wijting in 1884 door ds. Los als vrij predikant bevestigd. Los en Wijting vormden een miniclassis die zich uitbreidde met Borssele, Hoedekenskerke, Giessendam, Woerden en Zeist.⁷⁹ Die kerkgemeenschap werd in het voorjaar van 1888 beëindigd doordat Los door ouderdom niet meer kon preken en Wijting in Kampen collega Franssen opvolgde.

Boone noteerde dat hij tijdens zijn voorgaan in Kattendijke, in 1888, ook sprak in Borssele en Hoedekenskerke, de twee nabijgelegen vroegere Wijtinggemeenten dus. Hij kan er, met veel fantasie, als een soort consulent worden gezien.⁸⁰

Borssele zocht, net als Boone, aansluiting bij de Ledeboerianen. Ds. Janse legde dat toetredingsverzoek in de zomer van 1888 voor aan de Algemene

Vergadering en kreeg op voorhand toestemming er te gaan dopen. Zo ging het ook met Hoedekenskerke en op 19 juni 1889 werd de toetreding van beide gemeenten bevestigd - Boone was toen al een maand in Borssele.⁸¹

Toelating

Boone woonde sinds 15 mei in de Ooststraat en stond in het bevolkingsregister ingeschreven als 'arbeider'.⁸² De omschakeling moet voor hem en zijn gezinnetje buitengewoon groot zijn geweest: voorheen als arbeider in een Schoors achterafsteegje en nu als voorganger in een degelijk huis in het centrum van Borssele. Sprekers wisten niet wat hen overkwam als ze preekbevoegdheid kregen; ze werden door hun mensen vaak meer geëerd dan de boeren. Op 5 juni spraken de broeders op de Provinciale Vergadering in Krabbendijke over Boones toelating.⁸³

En is hierover L. Boone gehoord. Na verslag van zijn roeping gehoord te hebben, zijn wij tot het besluit gekomen om hem toe te laten in de Gemeentens waar hij verzocht mogt worden, een woord ter stigting te spreken, voor rekening van die gemeente.

Boone schreef er veel later het volgende over op:

Nadien ging ik ook mede naar de Algemene Vergadering, waar ik onderzocht ben naar mijn bekering en roeping tot dit werk.

Ik heb daar een volledig verslag moeten afleggen omtrent deze zaken. De vergadering besloot mij toe te laten om een woord tot stichting te spreken voor de gemeenten die mij daartoe wilden vragen, zodat ik in korte tijd in twaalf gemeenten gesproken heb.

Ik had op Borssele veel volk en wij hadden veel genoeg met elkaar.⁸⁴

Laurus zette als oefenaar de eerste stap naar het predikantschap. Hij ging dominee worden op grond van artikel 8 DKO: singuliere gaven, godzaligheid, ootmoedigheid, zedigheid, goed verstand en gaven van welsprekendheid. Dat artikel was bedoeld als uitzondering, maar bij de Ledeboerianen was het regel. Ledeboerianen stelden het spreken van een stichtelijk woord gelijk aan de wettige prediking, en oefeningen werden opgewaardeerd tot kerkdiensten. De belangrijkste maatstaf voor toelating tot het ambt was niet een examen of iets wat erop leek, maar een bevindelijk herkennen en erkennen van het verslag van de bekering en de roeping van een spreker.⁸⁵

Preektochten

Voor Laurus begon het domineesleven nu echt. Hij maakte lange en oncomfortabele reizen, meestal met een rijtuigje, en preekte op Zuid-Beveland in Yerseke, Krabbendijke, Rilland Bath, Borssele en Hoedekenskerke (de classis Krabbendijke), op Walcheren in Middelburg en Aagtekerke, op Duiveland in Bruinisse en Nieuwerkerk, op Tholen in Sint-Annaland en Sint-Maartensdijk

Dragende zijn schoven

Zoals een landman geen deel van het land onbezaaid laat, zo ook een dienstknecht des Heeren. Ik hoop door genade geen deel van de gemeente onbezocht en onbezaaid te laten. Zowel leden en doopleden, dat wij aanhoudend, tijdig en ontijdig, altijd overvloedig mogen zijn, in de Heere. Dat de Heere God Zijn gunst en zegen geve, opdat wij met gejuich wederkomen.

Zolang het koren niet verzameld is, heeft het een verbinding met de aarde. Zo is Gods volk van nature als alle anderen. Maar wanneer zij worden afgesneden en losgemaakt door de scherpe prediking van Gods wet, en uit de wereld getrokken en overgezet in Christus, zijn ze losgemaakt van de wereld en de zonde. Dan is het verbonden in de gemeenschap der heiligen, een band der liefde en zalige gemeenschap aan en met Gods knecht en vooral met de drie-enige God.

Gods getrouwe knechten laten dus geen gedeelte van het huis woest liggen. Nee, staat er, zij dragen de schoven, zij tillen ze op van de akker, vatten ze in de armen en dragen ze op de schouders.

Dragende zijn schoven, zinspeelt op de garven van de eerstelingen, die met de aanvang van de oogst, voordat men de sikkel in het koren sloeg of ging maaien, op de tweede Paasdag naar de tempelberg, in 't heiligdom werden gevoerd en daar voor Gods aangezicht bewogen (Lev. 23:10).

De priester droeg de namen van de stammen Israëls op de borstlap. Zo ook de leraars, die dragen de schoven van de ganse gemeente op hun ziel. Draagt elkanders lasten en vervult also de wet van Christus. Dan zijn de leraars met de schoven nauw verenigd, want het dragen van de schoven veronderstelt dat zij de zwakgelovigen in hun bezwijkende hoop kennen en die met een tere genegenheid en vurige ijver, onkreukbare trouw en onvermoeide arbeid omhelzen, in zwakheid dragen, en door leerredenen opbeuren. En vooral, dat zij met hun eerstelingen in het geestelijke tempelhuis komen, om die aan zichzelf verloochende zalige zielen als een heilig beweegoffer ten dienste van Israëls God aan te bieden. Verwacht, gelovige arbeiders, dat uw bede zal worden vervuld.

Uit: Intreepreek Terneuzen

en ook in Sint-Philipsland.⁸⁶ De kerkjes waren veelal niet meer dan schuurtjes, zonder toren en zonder orgel, met voorin een preekstoeltje, een leesstoel voor de ouderlingen en een lessenaar voor voorzanger en voorlezer. Middelburg, de gemeente van ds. Janse, was met duizend zielen de grootste.

Op een zondag moest ik prediken te Middelburg. Daar werd mij gevraagd of ik dinsdags naar een begrafenis wilde komen. Ik was wel verlegen om dit te doen in een stad, maar de Heere heeft mij hier niet beschaamd, zodat ik moest zeggen: 'O mijn ziel, loof de Heere.'⁸⁷

Kerkleven

De kerk van Borssele was sinds mei 1890 georganiseerd als vereniging met als naam 'De Kerkelijke Kas'. Deze constructie was nodig om een kerkenraad rechtspersoonlijkheid te geven en zo in staat te stellen om rechtshandelingen te plegen, zoals kopen en verkopen: in Borssele ging het om de bouw van een nieuw kerkje. Een kerkelijke gemeente ging dan op in een vereniging en een bestuur nam de taak van de kerkenraad over. Bestuursleden waren Laurus Boone, Marinus de Meij, Jan Walhout, Paulus Melis en de Nieuwdorper Cornelis Hoogerland. Vier mannen die Laurus in hun wijsheid terzijde stonden als hij er weer eens moedeloos mee wilde ophouden.

Ik was dikwijls verlegen in het bidden en vragen of het wel in de gunst Gods was. Dan gevoelde ik wel eens de liefde Gods. Dat beurde mij dan weer op en schonk mij weer nieuwe moed.

Als echter de zaterdagavond en -nacht aanbrak, dan was ik weer in banden en in nood. Dan dacht ik: Heere, er is nog zoveel oud volk van God en ik ben nog zo'n jong wormpje, och wat zal ervan worden. Het duurde lang eer ik dat kwijt was. Dán had ik weer geen tekst die geschikt was. O, wat was het worstelen.

Het is wel gebeurd, dat ik tegen mijn vrouw zei: 'Nu bedank ik voor alles, ik ben daar geen man voor.' Maar 's zondags ging het met zoveel opening, dat ik alles vergat. Maar zodra ik 'amen' had gezegd, kwam ik weer in mijn vorige ellende terecht.

Mijn geringheid en onbekwaamheid drukten mij zo neer, en het gewicht van de eer Gods en de zielen der mensen voor de grote eeuwigheid lag mij zo na aan het hart, dat ik niet begreep dat de Heere mij in het afbreken kwam te oefenen. Ik verstond niet dat ik gedurig mijn armoede moest leren kennen, dat Hij moest wassen en ik minder worden. Ik viel in alles mijzelf tegen. Toch kreeg ik in elke daad die Koning zo nodig om een gelovig gebruik te maken van elk van Zijn ambten. Want voorganger af te raken, erbuiten gezet te worden, dat moet Hij ons leren.

Ik had op Borssele veel genoeg met Gods volk.⁸⁸

Boone woonde sinds 15 mei 1889 in de Ooststraat met daarin een travalje.

Lombok

De gemeente was algauw aan een nieuw en groter kerkje toe. De 87-jarige Adriaan van Overbeeke had zijn boerderij aan een zoon verkocht, onder beding dat de houten kerk vóór 1 juli 1890 van zijn erf moest zijn verwijderd. Bijkomend voordeel was dat de mensen binnen hun dorp konden kerken en de polderwandelingen voorbij waren.

De kerkenraad kocht voor driehonderd gulden een stuk tuingrond van Bram de Muijnck. Elisabeth Tollenaar schoot de bouwsom voor.⁸⁹ Andere kerken konden bezwaren indienen omdat de grond op minder dan tweehonderd meter van hun gebouwen lag. De afgescheidenen vonden het wel goed zo, maar de hervormden eisten een stenen kerk omdat kerkdiensten in een houten gebouw 'storend zullen inwerken op de godsdienstoefeningen, welke tegelijkertijd in de Herv. Kerk worden gehouden.' Wat dat betekende, wist niemand, maar een stenen kerkje was sowieso de bedoeling. De hervormden zochten nog meer bezwaren, maar de gemeenteraad wees op de laatste mogelijkheid: hoger beroep aantekenen bij Gedeputeerde Staten. De kerkstrijd hield Borssele zo bezig, dat mensen zeiden: 'Het lijkt wel of we op Lombok zitten'. Op dat eiland in het toenmalige Nederlands-Indië voerde het Koninklijk Nederlands Indisch Leger (KNIL) nogal gewelddadige militaire acties uit om het Nederlandse gezag in stand te houden. In Borssele was de bouw, Lombok ten spijt, al van start gegaan en 'ijverig voortgezet'. Boone legde op vrijdag 21 maart de eerste steen en de krant berichtte: 'Des avonds vierde men

ten huize van den heer Boone de plechtigheid feestelijk.' Het is niet bekend welke feestelijkheden dat waren, maar slingers zullen er niet hebben opgehangen en champagne zal er niet gedronken zijn. De hervormden hadden twee bezwaren op papier gezet: de kerken stonden slechts 120 meter uit elkaar en het passeren van elkaars kerkgangers kon 'licht aanleiding geven tot onordelijkheden'. Die werden in hoger beroep vlot van tafel geveegd⁹⁰ en zondag 27 april nam Boone de kerk in gebruik.

Provinciale Vergadering 21 mei 1890

Boone bezocht binnen en buiten Borssele allerlei zieken en stervenden, mensen die hem graag en vooral snel bij hun bed wilden zien. Verantwoordelijk werk dus, en dat week in, week uit. Tel daarbij het leiden van begrafenissen, die het reisschema en de plannen doorkruisten. Hij schreef dat hij in de gemeenten 'zeer veel gevraagd werd'.⁹¹ Terwijl Pietje met de kinderen thuis zat en op 19 mei weer met een baby: Laurus.⁹² Laurus junior werd aangegeven door de baakster Cornelia IJzerman, 55 jaar oud en arbeidster, wellicht omdat vader de volgende dag op de Provinciale Vergadering in Krabbendijke moest zijn.⁹³

Daar beslisten woensdag 21 mei zeventien ouderlingen en tien diakenen, dat Boone na zijn proefjaar werd toegelaten als lerend ouderling:

Is gelezen Art. 6 der Provinciale Vergadering van 5 Juni 1889 betrekkelijk de persoon L. Boone en de gemeente Borssele.

Zoo word in rondvraag gebracht de zaak van L. Boone, hoedanig hij in de gemeente bevallen was betrekkelijk het spreken van een woord tot stigting. En werd getuigd van de broeders die hem hadden gehoord, niets te hebbe in zijne leer wat strijdig zou zijn met Gods Woord en hem alzo toe te laten tot oefenaar der gemeenten.

Omtrent het verband met de gemeente Borssele wordt besloten dat door de kerkeraad en de gemeente Borssele te [laten] behandelen en verslag daarvan op de Algemene Verg: aanstaande uit te brengen.

De vergadering verleende de kerkenraden 'vrijheid om de ouderling P. Ingelse te verzoeken om een woord tot stigting te spreken.'

Algemene Vergadering 11 juni 1890

De gemeenten waren afkomstig van Ledeboer, Van Dijke en Bakker, die zich voorganger gevoelden van een 'noodkerk' en weinig of geen nadruk legden op de Dordtse Kerkorde.⁹⁴ Ze kenden een Algemene Vergadering, waarbij alle gemeenten rechtstreeks samenkwamen en elke gemeente haar stem had. Het was geen synode in de volle zin des woords, waarbij afgevaardigden via een classis worden aangewezen middels een systeem van 'getrapte' verkiezing. Boone bezocht op 11 juni zo'n Algemene Vergadering, in Middelburg, samen

met de kerkenraadsleden Hoogerland en Walhout. Daar waren behalve Zeeuwen ook ambtsdragers uit Benthuisen, Moerkapelle, IJsselstein, Zuidwolde en Genemuiden; allemaal mensen met wie hij kennismaakte en die hun agenda's eens trokken voor wat spreekbeurten. 'De vergadering wordt gesloten met het zingen van Ps. 25:2 en dankzegging door den ouderling L. Boone.'

Beroepen

Boone was nu 'toegelaten tot oefenaar der gemeenten' en daarmee ook beroepbaar. De kerkenraad van Krabbendijke bracht een beroep uit en informeerde de mansleden pas later. Dat was procedureel fout, maar had wel het gewenste gevolg. Boone legde het vast:

Ik had op Borssele veel genoeg met Gods volk.

Daar nog staande ben ik 2 maal beroepen naar St. Philipsland, maar kon het niet aannemen, want ik had er niets voor, zodat ik telkens heb bedankt.⁹⁵

Ik kreeg later een beroep naar Krabbendijke. Ik had er in het eerst geen lust in, maar het bleef mij toch aangeboden, zodat er na vier weken tijds gedurig in 't verborgen in onderzoeken en vragen met kracht in mijn ziel kwam: 'Leeft in vrede; en de God der liefde en des vredes zal met u zijn.' Ik was volkomen beslist om het aan te nemen, waarop de Heere later met deze waarheid kwam: 'Wat Ik doe, weet gij nu niet, maar gij zult het na dezen verstaan.'⁹⁶

Beroep aangenomen

De Middelburgse koopman en ouderling Martinus Lantsheer zette vraagtekens bij het aannemen van dit beroep. Diens woord had gezag, want hij was goed ontwikkeld en regelmatig scriba van kerkelijke vergaderingen. Boone gaf hem per brief tekst en uitleg.

Waarde vriend en broeder,

Genade, vrede zij u toegewent, o, uit die dierbare schat van de Drieenige Verbondsgod. We hebben uw briefje in gezondheid ontvangen en daaruit vernomen dat u mij niet kunt ontvangen. Dat is bij mij wel goed, want dan kan ik een ander eens bedienen als de Heere wil en wij leven.

Ik zag in uw brief dat u onaangename indrukken kreeg vanwege het zo spoed vertrek, och geliefde, ik wens daarop u eens te schrijven en kan het al de broeders meedelen. En omdat u mij verzoekt en het liever achteraan wilt zien. Daarom, als ik geloof dat u mij uit liefde geschreven hebt en tot onderzoek brengt, neem ik het ook in dank aan.

Zo ben ik op Krabbendijke beroepen als oefenaar, met eenparige

stem. Zo hebben ze mij beroepen. Ik kreeg die brief, maar had er niets mee op, maar toch bleef ik er wel aan denken. Maar daar bleef het bij, zodat ik na verloop van 14 dagen een briefje schreef naar Krabbendijke dat ze mij in moeilijkheden gebracht hadden, meer niet.

Na verloop van nog 3 weken kwam ik in de trein een diaken van Krabbendijke tegen

en die vroeg mij of ik het nog niet kon aannemen. Ik zei van nog niet, daar ik nog niet los [van Borssele] was.

Zo ging ik met 14 dagen de 10^e augustus ernaartoe om zondags voor te gaan. Zo zeide ik tegen een ouderling dat ik wel opening gevoelde, maar ik kon het (nog) niet besluiten. Zo kwam mij voor: 'Leeft in vrede; en de God der liefde en des vredes zal met u zijn.' Zo gevoel ik losmakende kracht om te gaan. Ik ben dinsdags [naar Krabbendijke, JMV] gegaan en heb daar het verbond of contract gesloten.

Zo zeide ik: 'Heere, moet ik nu mijn plaats verlaten en mijn ouderlingschap opzeggen?' Toen kwam mij voor: 'Wat Ik nu doe, weet gij niet, maar gij zult het na deze verstaan.'

Zo, mijn broeder, liggen mijn zaken. En als ik er nu niets voor had, u weet dat ik oefenaar ben in het lichaam [de hele kerk, JMV]. Zo, mijn broeder, is het maar een verandering van plaats, maar geen staatsverwisseling, neen, zo geloof ik dat het de weg is, maar van achteren zal het uitkomen dat het waar [echt] is.

De Almachtige, Die mij tot dit werk geroepen heeft, zeide zo toen ik uw briefje las: 'Wordt niet verschrikt, noch door woorden, noch door zendbrieven.'

Zo ben ik in Borssele gekomen en in liefde ontvangen en heb veel vriendschap van het volk gekregen. Maar als nu de weg weer naar Krabbendijke ligt, hoop ik die op te volgen door Zijn genade, want het is mijne weg. Zij is niet de uwe. Zo, geliefde, zal na deze dagen van achteren beter verstaan worden of daar nu geen bijzaken liggen. Ach neen, want verbeteren dat kan ik niet. Nu, de Heere onze God zij onze Leidsman en Raadgever. Weest van ons hartelijk gegroet,

Uw vriend L. Boone.⁹⁷

Boones kerkje was na 1914 een aardappelbergplaats. Het is in 1992 gesloopt.

Oostplein — Borssele

Het Plein met uiterst rechts de oude pastorie van o.a. Smijtegelt en direct ernaast de Ooststraat, waarin Boone woonde.

Afscheid

Boone nam zondagavond 7 september afscheid van Borssele.

Ik nam dan mijn beroep aan en kwam den 9 september 1890 te Krabbendijke.

Ik nam mijn afscheid te Borssele uit Psalm 84 vers 6 [‘Welgelukzalig is de mens, wiens sterkte in U is, in welker hart de gebaande wegen zijn’] na daar een jaar en zes weken te hebben gestaan.

Waarlijk, die gemeente verliet ik met tranen, want de liefdeband was sterk geworden.⁹⁸

Tranen op het Plein, tranen in de Ooststraat, tranen bij de achterblijvers. Tranen ook bij Laurus, die wel wat gewend was, maar nu door de knieën ging. Het afscheid leek een beetje op dat van Smijtegelt, tweehonderd jaar eerder en vijftig stappen verder van datzelfde Plein, waar de tijd al eeuwen leek stil te staan: een paard was een paard gebleven en een koets een koets. Een prediker vertrok er nog steeds met tranen als God hem een ander arbeidsveld wees. Op diezelfde plaats was Jannes van de Luijster ruim veertig jaar eerder onder een luid gewezen met 77 Borsselaars naar Amerika geëmigreerd. Laurus Boone vertrok er naar Krabbendijke en de tranen vloeiden uit hetzelfde hart: ‘Want de liefdeband was sterk geworden.’ Zo reed de koets via de Schoorse draaibrug naar Krabbendijke, waar hij diezelfde week intree zou preken: Laurus senior, Marien, Eliza en Trui, en moeder Pietje met junior op haar schoot.

HOOFDSTUK 5

Krabbendijke

(1890-1899)

‘Zoo werd ik in Krabbendijke lerend ouderling, geen bestudeerd man, maar een arme dwaas, zoodat ik dikwijls in ’t verborgen lag te zuchten om licht en verstand en onderwijzing door Zijn Woord en Geest.’

Laurus en Pietje verreiden met hun kroost naar Krabbendijke, waar het leven leek op het leven in Schore en Borssele. Het dorpsbeeld week er maar weinig van af. De huisjes stonden net zo aaneengeregen in net zo smalle straatjes, waren net zo volgepropt met net zo kleine bedsteden en het leven voltrok zich op net zo weinig metertjes. De werkslaven accepteerden het zwaarste werk en waren blij als dat voorbij was, maar ze accepteerden het keer op keer graag weer. Naamloos en rechteloos, lichamelijk getekend of deels al verwoest. De landbouwcrisis raakte beetje bij beetje voorbij, maar de mensen klommen nog niet collectief uit hun dalen.

Krab’ndieke telde zo’n 1900 inwoners, waarvan 500 van Boones gemeente, meest arbeiders, kleine boeren en de goeude families Blok, Weststrate en Butijn. Het was een boerengemeente met een stevig accent op de fruitteelt. Daaromheen draaide het ambachtelijke centrum: Allaart en Verlare waren beschuit- en broodbakkers, Zuidweg zat in de oesters, Breker was geen sloper maar timmerman en Van Hekken, Weststrate, De Witte en Zandee hadden een winkeltje of iets wat daarvoor doorging. Van Eenennaam, Hoekman en Verlare verdienden hun geld als koopman. Hubrecht de Hamer en Gerard Tramper waren kleermaker, Klap was commissionair, Smit gareelmaker, Dieleman opzichter, Van Doorn bouwkundige, Van Liere molenaar en Zuidweg slager. Ook waren er grof- en hoefsmeden, wagenmakerwinkels, slachters, kuiperijen, schoenherstellers, schilders en molenaars.

A. KERKELIJKE VOORGESCHIEDENIS

De verschillende kerken maakten duidelijk dat ook in Krabbendijke de enigheid des geestes door de band des vredes niet was behouden. De hervormde kerk verhief zich groot en machtig, kolossaal en prominent in het centrum, en in een zijstraatje van de Dorpsstraat stond verscholen de Ledeboeriaanse

Boone woonde in de Dorpsstraat in de woning naast de gereformeerde kerk, tussen beide panden was een slop.

schuurkerk; meer schuur dan kerk en alles zo simpel en sober als het maar kon. Een gemeente die heel wat barre jaren had doorgemaakt, maar ook in geloofsvervolgung zo consequent was geweest als Ledeboer zelf en nooit van diens principes afgeweken. Organisatie was er niet en de weinige kerkelijke gegevens stonden op tabakszakken genoteerd.⁹⁹ De Goesse dominee Budding bevestigde in 1836 de kerkenraad in de landbouwschuur van Jacobus Weststrate in de buurtschap Gawege. Zo ontstond een honderdhoofdige mobiele huisgemeente die oudvaders las bij Janna Weststrate in de Dorpsstraat en ouderling Ko Blok in de Valckenissepolder.

Ds. Ledeboer nam rond 1843 het werk van Budding over en preekte bij Blok in de Dorpsstraat, bij Weststrate in Gawege en bij Verschuure in Oostdijk.¹⁰⁰ Hij bevestigde de Fliplander Pieter van Dijke in maart 1851 als predikant van de gecombineerde Zeeuwse gemeenten, waaronder Krabbendijke.¹⁰¹ Ds. Van Dijke bediende er de sacramenten en oefenaar Daniël Bakker uit 's-Gravenpolder was er niet minder gewaardeerd. Bij het uiteengaan van beide voorgangers, in 1864, koos Krabbendijke voor Van Dijke, die in Zeeland de gemeenten Sint-Philipsland, Bruinisse, Krabbendijke, Middelburg en Sint-Annaland nog over had.¹⁰² Na diens sterven, in 1883, nam ds. David Janse de herderlijke zorg op zich.¹⁰³

Kerkgebouw

De Ledeboeriaanse schuurkerk was bereikbaar via het Slobberstraatje. Een schuurkerk, om de tijdelijkheid van het noodgebouw te onderstrepen, terwijl men principieel geen afstand deed van rechten en voorrechten van de oude vaderlandse kerk. Ds. Ledeboer had het gebouwtje in 1851 in gebruik genomen met een preek over Job 8:7: 'Uw beginsel zal wel gering zijn; uw laatste zal zeer vermeerderd worden.' Alles aan interieur en exterieur straalde eenvoud uit. Het kon er bar koud of stikkend warm zijn, want van enige vorm van klimaatbeheersing had nog niemand gehoord. Ouderen en afstandslopers haalden in koude tijden bij mensen rond de kerk een stoof, een houten kistje met gaten aan de bovenzijde en een opening aan de voorzijde, met daarin een komfoortje of vuurpotje met gloeiende kooltjes, een briketje of een slofje. De diensten waren om 9 uur, half 2 en 5 uur en als het donker werd, brandden gezellig de kaarsen. Mannen en vrouwen zaten strikt gescheiden. Het kerkje ging in 1861 in eigendom over op Pieter Bruijnzeel, Jan Blok Janszoon senior en J. Blok Adriaanszoon, mannen die het in 1895 gul aan de gemeente schonken. Veel mensen hebben onder het simpele kerkdak geluisterd, gezongen, gebeden, gevierd, gerouwd en ook vergaderd.¹⁰⁴

B. LEREND OUDERLING

Boone vestigde zich maandag 8 september in Krabbendijke en sprak de volgende avond zijn intrepreek uit - van een bevestiging is niets bekend.¹⁰⁵ Het gezinnetje woonde op stand aan de Dorpsstraat, pal naast de gereformeerde kerk van ds. J. de Koning, iets meer dan honderd stappen bij de schuurkerk vandaan.¹⁰⁶ Zijn preektrant was eenvoudig en zakelijk en de diensten waren binnen anderhalf uur afgelopen. Op zondagmiddag behandelde hij de catechismus; een ouderling las de vraag voor en een catechisant zegde uit het hoofd het antwoord op. Hij catechiseerde in een lokaal aan de Dorpsstraat, voorheen de openbare lagere school. De boeren reden met paard en wagen, maar arbeiders van buiten het dorp liepen, ook in de winter en ook in de regen, en verbleven tussen de diensten bij familie en vrienden. Ds. Janse preekte er in 1891 op zondag 1 februari, zondag 12 april en woensdag 21 en zondag 25 oktober.¹⁰⁷ Boone was meer weg dan thuis, zodat Pietje er altijd en voor iedereen moest zijn. Ze wijdde haar leven aan de Krabbendijkenaars en zette alles op alles om de pastorie draaiende te houden. Ze moest uitkijken of ze een bericht wel kon vertrouwen, want emotie was er altijd en het diepste van iemands hart zag ze nooit. Steeds moest ze proberen een soort evenwicht te vinden en misschien was ze daarom wel Laurus' beste 'ouderling'.

Glazen huis

De pastorie was een glazen huis, waarin ieder extra op zijn tellen moest passen. De kleur van de kleding moest donker zijn en sieraden waren streng verboden.¹⁰⁸ Ze mochten niet in het minst neigen naar wereldgelijkvormigheid, en de Ledeboeriaanse soberheid en ernst mochten ook door de kinderen niet worden opengebroken. Veel stand was er niet op te houden in een wereld die uit bijna alleen maar 'gewone' mensen bestond, maar het moest wél netjes en opgeruimd zijn. De Boones moesten sober en gedisciplineerd leven. Koek bij de koffie kon meer niet dan wel, want ze leefden uiteindelijk net als veel gemeenteleden in halve armoede. Pietje had zich ook de taal eigen gemaakt, de tale Kanaäns, waarin bevindingen en gevoelens werden vertolkt. Mensen die deze taal niet spraken, de specifieke woorden en uitdrukkingen niet kenden, vonden geen aansluiting bij de kerkmensen. Pietje had meer weekgeld dan in Schore, maar moest wel voorzichtig blijven omdat Laurus makkelijk uitdeelde en snel weggaf. Negen gulden per zondag was te weinig om met tien man van rond te komen, maar ze dacht er niet over na en was blij met alles.

Kerkenraad

Pietje mocht wat lopende zaakjes uit handen nemen, de kerkenraad deed het echte werk.¹⁰⁹ Drie voorbeelden van achtenswaardige mannen.¹¹⁰

- Twee jaar vóór Boones komst was de boerenknecht *Bartel Meeuwsen* ouderling geworden. Heilig jaloers had hij in zijn jonge jaren Jan Geense horen vertellen hoe hij met God verzoend was, en een half jaar later schonk de Heere hem die weldaden ook. Hij had aanvankelijk zijn ambt niet durven aannemen omdat hij niet kon lezen en schrijven, maar de Heere bepaalde hem uitdrukkelijk bij Matthéüs 10:19b: 'Zo zult gij niet bezorgd zijn, wat gij spreken zult; want het zal u in dezelve ure gegeven worden, wat gij spreken zult.'¹¹¹

- Diaken *Pieter Kruysse* woonde in de Dorpsstraat, was getrouwd met *Pieterella Zegers* en verdiende de kost als schilder en stokvishandelaar. Hij was op 19-jarige leeftijd tot bekering gekomen, rond 1884 diaken geworden en vormde met zijn vrouw een soort kerkelijk centrum van Ledeboeriaans Krabbendijke. Boone haalde hem voor kerktijd op en bracht hem na de dienst weer thuis. Een zijkamertje diende als consistorie, waar de kerkenraad vergaderde en doopzitting hield. Daar worstelden de diakenen zich door bergjes bruingroen kopergeld, centen en tweeënhalve-centstukken. Een enkele keer stuitten ze op een zilveren of nikkelen stuivertje, maar meest was het de erfenis van Alexander de kopersmid die hun de stinkende vingers bezorgde. In tijden van nood kwamen behoeftigen in het donker een zakje losse centen halen. Piet en zijn vrouw zorgden op een grote vergadering voor koffie, thee

Opnieuw de Dorpsstraat met rechts de gereformeerde kerk en ervoor de (lage) pastorie van Boone. Kerk en pastorie zijn nu in gebruik als winkelpanden.

en boterhammen en voor logeeraadressen voor mensen van ver. Zondagavond zat hun woonkamer vol gezelschapsmensen. Piet was verknocht aan de gemeente en regelde er zo goed als alles tot de dood hem in 1902 wegnam.¹¹² - Diaken *Jan Blok* was op zijn 26^e jaar al twee keer weduwnaar en mocht met zijn derde vrouw nog 58 gelukkige jaren beleven. Deze welgestelde Rillandse boer droeg de kerk een warm hart toe, stelde het geld voor het eerste kerkje beschikbaar, deed dat gebouw in 1895 aan de gemeente cadeau en kreeg als dank ervoor een gereserveerde gezinsbank. Hij financierde in 1889 in Rilland een nieuw kerkje en werd in 1894 diaken in Krabbendijke.¹¹³

Winter 1890

Drie maanden na Boones komst begon de op één na koudste winter in de geschiedenis. Hij schreef erover in zijn levensverhaal:

In datzelfde jaar (1890) heeft het zo hard gevroren, dat de rivieren op vele plaatsen dicht waren, zodat de mensen over het ijs konden lopen, o.a. het Thoolse Veer en het Zijpe. Daar liepen ze over van Bruinisse naar Anna Jacoba polder in Sint-Philipsland.

Er zijn toen zelfs mensen doodgevroren en ook al het gezaaide, als tarwe, gerst en koolzaad en in de visserij duizenden oesters, waardoor vele mensen door dit verlies arm zijn geworden. Toen sprak ik eens

uit Hosea 2 vers 5 en 6. Ik mocht het aanzeggen, dat die oordelen kwamen om de goddeloosheid der mensen en de verharding des harten, want die is toch groot.¹¹⁴

Enkele details erachter. Op 26 november viel strenge vorst in, die tot eind januari zou aanhouden. De verkopers van haarden en kachels, fornuizen met en zonder waterketels, hout- turf- en kolenbakken beleefden gouden tijden. Om de huizen floten windvlagen, die zich over de weilanden op de huisjes stortten. De scheepvaartwegen vrozen dicht en de kranten stonden bol van berichten over alsmaar aanhoudende winden die bergen ijsschotsen naar de kusten dreven, en stranden en schorren veranderden in ijsvelden van driehonderd meter breed. De gemiddelde ijsdikte groeide tot 70 centimeter en alles in de tuin en op het land, afgedekt of niet, ook de voorraden op zolders, alles bevroor. De mensen praatten over niets anders meer dan de winter. Slechts één op de tien huizen had een brandende kachel, winterkleding was er niet, dekens waren er ook niet, en de meest kwetsbare groepen hadden het meest te lijden. De posterijen lagen stil, de aanvoer van producten stagneerde, de kolenvoorraden raakten op en de prijzen schoten omhoog. Allerlei kledinginzamelingen gingen van start en de mensen grepen alles aan om op temperatuur te blijven. Ze kropen op warmere plaatsen bijeen en kinderen sliepen onder extra stro en extra zakken. Stiekem naar zoldertjes meegesmokkelde briketten zorgden voor kolendamp en levensgevaarlijke situaties. Verwarmen van de kerk was zinloos, omdat de meesten thuisbleven. De enkele doorbijters die tóch nog kwamen, zongen witte wolkjes in de lucht. Eind januari begon het wat te dooien, maar direct erna zette de vorst opnieuw in, waardoor de in dooiwater staande fruitbomen opnieuw bevroren. De nieuwe oogst leek al bij voorbaat verloren.¹¹⁵ Wonderlijk genoeg schreef Boone:

Toch was die zomer vruchtbaar en gaf zeer goed gewas, waarop ik in 't najaar de dankstof sprak uit Psalm 116 vers 12 en 13.¹¹⁶

Twee preken

Arbeiders zaten maanden thuis, werkeloos en vol verveling. Het hele dorp was zo'n beetje stilgevallen en massa's sneeuw en diep bevroren ijsvlaktes maakten vervoer onmogelijk. Het zou zomaar kunnen dat Boone, die ook de deur niet uit kon, toen twee preken heeft uitgewerkt die dat najaar zijn uitgegeven. Het kan zomaar zijn, dat hij een tafeltje bij de kachel heeft geschoven en is gaan schrijven. Op de achtergrond het getik van de klok en het geronk van de kachel, terwijl het lamplicht op zijn tafeltje viel, dat bezaaid lag met blaadjes vol aantekeningen, doorhalingen en krullen. Geschreven had hij bijna nooit, maar nu schreef hij met zijn raadgeefster op de achtergrond: 'Pietje, oe schrief je dat woord?' Af en toe gestoord door in de sneeuw gesmoord klompengeluid, een klop op de deur en de roep: 'volluk, volluk, is

Boone publiceerde eind 1891 twee preken bij uitgever Jac. Fraanje in Biezelinge; het boekje kostte een kwartje (Goessche Courant, 26 november 1891).

d'n domenie tuus?' Pietje: 'Ja, mae ie zit wèl te schrieve.' Zo nu en dan gleed een paardenkar voorbij met twee of drie enorme Belgen ervoor, groot en machtig, dwars door de sneeuwhopen, maar Laurus hoorde het niet. De sneeuw stoof tegen de ramen, terwijl Pietje een stuk hout of een slof in het vuur gooide en haar Laurus zijn hoofd over een volzin brak.

De eerste preek had als thema: *Branden, maar niet verteren*. De tekst was Exodus 3 vers 2-5: 'En de Engel des Heeren verscheen hem in een vlam des vuurs uit het midden van een braambos; en hij zag, en zie, het braambos brandde in het vuur en het braambos werd niet verteerd ...' (zie bijlage). De tweede ging over *De zalige verwachting van een zuchtend volk*, met als tekst Romeinen 8 vers 19-23: 'Want het schepsel, als met opgestoken hoofde, verwacht de openbaring der kinderen Gods ...'

Uitgever Fraanje te Biezelinge bracht het boekje eind november 1891 op de markt. Hij adverteerde minstens vijftien keer en zijn campagne duurde tot 22 april 1892.¹¹⁷ Boone schreef in zijn voorwoord:

Geliefde lezers!

Dit klein werkje, dat u hier ontvangt, is door mij met veel zwakheid, geringheid en gebreken geschreven. Mocht het den Heere nog behagen om door de dwaasheid mijner prediking zondaars tot Christus te brengen, opdat Hij ze zalig maakte. Op verzoek van velen, die mij deze eenvoudige woorden hoorden spreken, heb ik eindelijk besloten ze te laten drukken, hoewel overtuigd van het gebrekkige dat erin te vinden zal zijn. Mijn doel was dan ook niet om iets te schrijven, dat het uitblinken zou, maar om nog langs dezen weg, kon het zijn, tot

troost te zijn van het arme Sion. Ontvangt het dan alzo van een geheel dwaze schrijver en spreker, wiens lust het is Jezus Christus in gehoorzaamheid na te wandelen in de heiligmaking, zonder welke niemand den Heere zien zal. Dat zij zo!

L. Boone

Krabbendijke, 8 september 1891.

Provinciale Vergadering 1891

Boones beroep was procedureel fout geweest, omdat de mansleden er vooraf niet van op de hoogte waren. De Provinciale Vergadering van 14 oktober 1891 drong dan ook aan op correctie van dit misverstand.

Wordt aangespoord de Gem. Krabbendijke om de slappigheid die gehouden is met de overname van de Oefenaar L. Boone te herstellen, en over te gaan om hem de Gemeente voor te stellen tot Ouderling. Daartoe de leden op te roepen om Stemming te houden, om alzo tot een beter en vaster besluit te komen in de Gemeente. Hetwelk algemeen door de Verg. wordt voorgesteld alzo te handelen, komende hij alsdan als leerend Ouderling in de wettelijke bediening.

De vergadering adviseerde om Boone alsnog door een mansledenvergadering te laten beroepen, maar niemand weet of dit gebeurd is. Wel is zeker dat God Boones prediking zegende tot bekering van drie mensen.

Ik kreeg geheel mijn hart voor Hem uit te storten en bad, dat Zijn Naam maar mocht verheerlijkt worden, want aan Zijn gunst is toch alles gelegen. Hoewel ik niet mocht zeggen, dat ik Zijn liefde niet eens mocht proeven en smaken. Het is ook gebeurd, waarvan wij weten, dat er drie onder de prediking bekeerd zijn geworden.¹¹⁸

Algemene Vergadering 1892

Op 22 juni 1892 vergaderde Ledeboeriaans Nederland voor het eerst in de kerk van Boone. En wel in een Algemene Vergadering, een soort synode, die sinds 1884 bijna altijd was gehouden in Middelburg; in 1883 en 1889 had Benthuisen het voorrecht genoten. Voor het Slobberstraatje stopten koetsiers hun sjezen, hielpen de inzittenden met uitstappen en zochten een parkeerplek. Sommige broeders kwamen lopend van hun logeeradres. Het zag er letterlijk zwart van de mannen in klederdracht van streek of plaats, meer Zeeuwse garibaldi's (bolhoeden) dan Hollandse petten. Niet vele edelen, maar toch een illuster gezelschap. Uit Krabbendijke waren er Boone, Lobbezoo, Meeuwsen en Sonke en natuurlijk diaken Piet Kruysse die voor de koffie, de thee en de boterhammen zorgde. Ds. Janse was voorzitter en kleermaker Janus van Lieburg scriba. De Krabbendijker kerkenraad presenteerde een soort ledenverzoek om Boone tot predikant te laten bevestigen.

Door eenige lede der Gemeente Krabbendijke is aan de Kerkeraad daar ter plaatse voorgesteld dat zij den voorganger L. Boone tot leeraar begeren. Door genoemde Kerkeraad is dit voorstel voor de vergadering gebracht, maar aangezien verscheidene gemeenten hem nog niet gehoord hebben, is besloten deze zaak nog aan te zien.

Zullende in dien tussentijd tot de volgende Algemene Vergadering L. Boone worden aangezocht zich beschikbaar te stellen om in de gemeenten waar hij nog niet geweest is, op te treden, ten einde op de volgende Vergadering zoo de Heere wil, tot een bepaalde resolutie te kunnen komen.

Boone had nog niet in alle gemeenten gesproken en moest er eerst opuit om dat te doen. Hij eindigde de vergadering met dankgebed en het laten zingen van Psalm 80 vers 9.

Voorgangers

De Ledeboerianen telden ruim vijfduizend zielen en één actieve reizende predikant, ds. David Janse, met op de achtergrond nog enigszins ds. Van der Velde.¹¹⁹ Kerkenraden en leden schreeuwden om voorgangers.

- In de zomervakantie van 1891 ging de schoolmeester Nicolaas Hendrik Beversluis uit oefenen. Hij trok in september de schooldeuren achter zich dicht en nam in april 1893 een beroep aan naar Middelburg, de gemeente van ds. Janse. Beversluis was goed ontwikkeld, won snel aan gezag en fungeerde op vergaderingen regelmatig als scriba of 'ondervoorzitter'.

- Voorganger Boone was volgens wat Krabbendijkers al goeddeels op weg om dominee te worden en de kerkenraad legde die vraag in juni 1892 voor aan de Algemene Vergadering. De volgende Algemene Vergadering, van 28 juni 1893, vond dat die vraag 'betreffende het bevorderen van L. Boone tot het Leeraarsambt uit onwettige beginselen was voortgekomen en dat er derhalve geen sprake kan zijn om de zaak daarin verzocht in te willigen'. Die uitspraak werd op de vergadering van 20 juni 1894 nog eens herhaald: 'Omtrent broeder Boone is besloten nog te blijven bij hetgeen in Art. 9 der vorige vergadering is gesteld, hetwelk door hem zelf volledig wordt goedgekeurd.'

Pieter Ingelse bleef lerend ouderling.

- Ouderling Pieter Ingelse had op de Provinciale Vergadering van 21 mei 1890 preekconsent gekregen, maar die was oud en had geen ambities om dominee te worden.

Beversluis was één zondag per maand thuis, Boone één zondag in de drie weken en Ingelse was bijna elke zondag weg omdat hij geen eigen gemeente had.¹²⁰

Armoede

Boone was beroepen op de 'bosse' (de bus) en ieder kon wat deponeren in een busje bij de deur. Als de bus op zondag minder dan 9 gulden bevatte, legde de kerk het verschil bij; dit vangnet schijnt regelmatig te zijn gebruikt. Boone kreeg wel eens een tam konijntje en wist daar goed weg mee: hij had het zó geslacht. Hij vertelde over die armoede:

Hier zal ik nog enkele uitreddingen terneder schrijven, ook over mijn lichamelijke toestand, daar ik er voor het financiële ook niet zo goed voorzat.

Op een keer kreeg ik 10 gulden met een brief erbij, waarop stond: 'Of u ze nodig hebt, weet ik niet, maar wees er een goed rentmeester over.' Ik heb nooit geweten van wie ze waren.

Het is ons ook wel gebeurd, dat wij door het weggeven aan de armen wel eens moeilijk zaten, zonder geld. Op een keer dat dit zo was, zie, daar kreeg ik van een man 35 gulden. O, dat beschaamd wegsmelten voor het lieve Wezen Gods.

Eens in de winter kwam bij ons een vrouw, die zo arm was, dat zij maar een dun rokje aan had, waardoor haar naaktheid te zien was. Zij vroeg mij of mijn vrouw geen rok voor haar had. Mijn vrouw gaf haar een nieuwe rok, steenkolen, aardappels en geld.

Het gebeurde dat wij 's zaterdags zelf niet naar de winkel konden gaan, omdat wij geen geld hadden. En zie, daar komt diezelfde dag een man bij me, die mij 75 gulden gaf. O mens! Dat wegsmelten voor de Heere, want God weet alles.

's Maandags kwam er een brief, waarin zij meldden dat er in een busje te Benthuisen in de kerk 5 gulden voor mij zat, dat zij mij per post stuurden. O wonderdoende God! De Heere had mij al vroeg beloofd: gij zult grotere dingen zien dan deze.¹²¹

Op zekere keer preekte hij uit Lukas 15:17: 'Hoevele huurlingen mijns vaders hebben overvloed van brood, en ik verga van honger.' Een jongetje vroeg bezorgd: 'Moeder, betalen ze Boone niet genoeg ...?'¹²²

Landbouw 1893-1894

In het najaar van 1893 was de graanoogst vlot binnen, de opbrengsten waren

hoog en de prijzen geweldig. Begin september begon het aardappelrooien en ook daar oogstte Beveland recordhoeveelheden: de planten waren gezond en de schade door 'doorgroeien' viel mee. De landbouwcrisis leek voorbij, totdat de prijzen kelderden.

In het jaar 1893 waren de aardappels zo goedkoop, dat zij voor 60 cent en ook nog 45 cent per mud werden verkocht. Ja, zelfs in Goes is het gebeurd dat men twee mud aardappels gaf voor twee glazen bier. De zonden die ermee gebeurden liepen ten top, zodat ik toen predikte tegen het misbruik van zegeningen. Ik zei dat God zou verhinderen, dat zij dit het andere jaar niet meer zouden doen. En dat is ook gebeurd.¹²³

In maart 1894 begon een extreem lange periode van droogte. De boeren stuurden de wieden en wiesters wegens onkruidgebrek naar huis, want het eens gewiede bleef schoon en door vochtgebrek kwam er geen nieuwe 'vuulte' bij. De werkeloosheid schoot omhoog en de zeven Krabbendijkse cafés zaten vol drankorgels.¹²⁴ Boone noteerde hierover:

In het jaar 1894 stierven de aardappels toen zij nog in de bloei stonden, door de grote droogte. Het regende niet van 18 maart tot in juni, zodat er veel gebrek aan water was en het er voor mens en beest op aankwam. Het koolzaad werd omgeploegd, omdat het vol kwade koppen zat. Het gezaaide kwam slecht op, maar toch gaf dat jaar veel beschot boven verwachting. De uien waren zeer duur en alles liep nog ten beste af. Zo had de Heere nog willen voorzien, hoewel het weinig in acht werd genomen. Integendeel, de zonde en goddeloosheid breidden zich nog meer uit.

Wij spraken op de dankdag 's morgens over Deuteronomium 28 vers 36, 's middags over Hosea 4 vers 1, 2 en 3 en 's avonds over Psalm 42 vers 2 en 3. Ja, die nacht was mijn ziel wonderlijk gesteld, want o, daar kreeg ik licht en gezicht in de breuk van land en volk, wat wij te wachten stonden en dat ons land rijp werd voor de oordelen Gods.

In het jaar 1894 op 7 maart, trok ik 's morgens op, terwijl mijn ziel in vasten en bidden was, zonder eten. O, mijn ziel lag onder de schuld in wenen en in treuren. Ik sprak toen over Hosea 2 vers 5 en 6, 's middags over 1 Samuël 4 vers 21 en 's avonds over 2 Kronieken 16 vers 9, dat bij al de weldaden en overvloed de zonde en het spotten met God en Zijn dienst de overhand nam.¹²⁵

Gezinsleven

In Krabbendijke zagen vier kinderen Boone het levenslicht: Jacobus (Ko) in 1891, Laurina in 1893, Elisabeth (Betje) in 1895 en Gommerina (Gomme) in 1897.¹²⁶ In 1893 droegen de pastoriebewoners opnieuw een kind naar het

Het Krabbendijksche Warenhuis, waar Pietje Boone uit winkelen ging.

graf: hun driejarig zoontje Laurus stierf op 31 maart.¹²⁷ Een van de meest traumatische gebeurtenissen waarmee ze konden worden geconfronteerd. Boone was naar het gemeentehuis geweest om het overlijden te melden en ook Leendert Christiaan van Doorn, 23 jaar oud, volontair ter secretarie, had de acte ondertekend. Het meeleven uit de gemeente was bijzonder en het beeld van de rouwende Boones stond bij veel mensen in het geheugen gegrift. Zoon Marinus werd begin mei 1895 schoenmakersknecht bij ouderling Gerrit Jan de Rooij in het verre Waddinxveen. Een plaats en gemeente waar vader veel bekeerde vrienden had, zoals Robbert de Bruin, Steven Slappendel, mutsenwaster Kaatje Vermeulen en Sientje Alblas.

Marinus was zijn werk nog maar net begonnen, toen hij werd geveld door tyfuskoorts. Oorzaak kon zijn besmet water, vieze drinkputten, slechte vuilafvoer en bedompte werkomgeving; allemaal risico's die ook in Krabbendijke speelden. De ziekte ging vaak gepaard met koortsen, bewustzijnsverlies en aandoeningen van het darmkanaal. Tyfuslijders moesten minstens een maand in bed blijven en de weinige verzorgers probeerden de omgeving zo steriel mogelijk te houden. Minstens twintig procent van de zieken overleefde het niet. Marinus lag niet één, maar vier maanden op bed en vader Boone schreef dat hij op kritieke momenten niet bij hem kon zijn.¹²⁸

Eensklaps kwamen wij weer in een zware beproeving. Onze oudste zoon diende op een plaats in Zuid-Holland als schoenmakersknecht. Wij waren daar zeer blij mee, temeer omdat hij daar een goede plaats

had. Op zekere keer werd hij ernstig ziek en wij waren er zo ver vandaan dat wij hem moeilijk konden bezoeken.

Ik las toen in Gods Woord dat die geraakte door vier vrienden gedragen werd, maar omdat het huis, waar Jezus in was, vol was, braken zij het dak open en lieten hem neder op een beddeke aan de voeten van Jezus. Ik zei: 'O Heere, werd hij óók nog eens door vier gedragen.' Mijn zoon had tyfuskoorts en lag vier maanden zeer ziek. De laatste dag van deze zei ik: 'Hij sterft, ja, hij vergaat.' Mijn vrouw en ik besloten al om hem in Waddinxveen te laten begraven.

Maar ik werd bepaald bij Martha en Maria, toen Lazarus krank was. Zij lieten het Jezus wel weten, maar de Heere kwam niet, en ook ik liet het Hem wel weten, maar de Heere kwam ook bij ons niet. Het ging zover bij hen, dat de Heere al hun verwachting afsneed en (pas) toen stond Jezus op. Dat ging ook bij ons zo: toen al onze verwachting was afgesneden en wij dachten dat hij dood was, kwam de Heere en zei: 'Hij is niet dood.' En o wonder, toen ik in dat geloofsvertrouwen was dat hij leefde, kreeg ik een brief, waarin zij mij schreven: de toestand van uw kind is zo veranderd, dat hij al aan tafel zit. O, toen kwam de Heere en zei: 'Mijn kind, u was Mij wel kwijt, maar Ik ben u niet kwijt; u had Mij verloren, maar Ik heb u niet verloren.'¹²⁹

Marinus kwam op 17 februari 1896 weer thuis en alleen degenen die zoiets hebben meegemaakt, weten hoe ontroerend dit moet zijn geweest. Wel bleef het een welkom met zorgen, want hij was nog lang drager van de tyfusmicroben. De Boones moesten daarom heel wat voorzorgsmaatregelen nemen: vloeren en wanden ontsmetten met een karbolzuuroplossing en meubeltjes en glaswerk met zachte lappen reinigen. En gemeenteleden op afstand houden, want tyfus kwam ook in Beveland regelmatig voor. Het was en bleef oppassen voor allemaal, maar God schonk genezing en ze reddten het. Vader Boone trok lessen uit deze wegen van beproeving.

O, wij leven hier maar in een wachtkamer, en wat in het licht uw leven is, blijft in de duisternis uw roeping. Alles wat onder het voetdeksel van Boaz ligt, dat is bedekt.

Nochtans zal ik zwijgen stil,

Omdat het Vader wil.

O, mochten de ezels aan de berg blijven staan, en wij met het offer optrekken.

Als een kind op school komt, moet het eerst leren stilzitten. Een jonge christen heeft ook veel vuur, maar weinig licht. Ja, een jonge christen is als een jonge hond, die de weg wel tienmaal afloopt, terwijl een oude maar dicht achter zijn meester blijft.¹³⁰

Tweede boekje

Die zomer verscheen Boones tweede boekje, nu met drie preken uit het jaar 1896. Thema's waren: *Een heilig worstelaar met zijn God, Verdrietig worden op den weg der woestijn*, en *Het kennen van de gave Gods*. Dit boekje lijkt in eigen beheer uitgegeven.¹³¹ Boone is blijkbaar in

de business gestapt en adverteerde op 18, 20 en 23 juni in *De Goessche Courant* en in *De Zeeuw*. Op 2, 9 en 16 juli deed de Terneuzense boekhandel A. Eggebeen dat in *De Zeeuw*. Het nieuwe bundeltje kostte 30 cent en Boone schreef in het 'Ten Geleide':

Tot wie zal ik mij wenden om deze eenvoudige oefeningen op te dragen, dan tot het ware Sion. Ach, mocht gij, ware kinderen Sions, schapen en lammeren van Christus' weide, er nog besturing, vertroosting en verkwikking in vinden op de weg van dit moeilijke leven. Mocht gij er nog door geleid worden op de vette klaverweide van het Evangelie der genade, opdat uw klagen veranderd mocht worden in juichen en uw treurigheid in blijdschap. Mocht het u nog een prikkel zijn om voort te gaan op de weg der zaligheid.

Mochten bij het lezen van deze eenvoudige oefeningen, de deuren van de schatkamer des Evangelies nog ontsloten worden voor vele heilbegerige, hongerende en dorstende zielen, opdat zij dronken mogen worden van de wijn, die daar vloeit uit de Fontein des levens. En mocht het nog velen, die nu nog op de droesem hunner zonden nederliggen, uit hun zorgeloze doodslaap wakker schudden, opdat hun koude hart, door de vuurvlammen des Geestes aangegord, bekwaam en vaardig gemaakt moge worden om de levende God te zoeken.

Dat de Heere daartoe deze mijn geringe arbeid daartoe mocht zegenen, is de wens en bede van uw toegenegen vriend,

L. Boone.

Krabbendijke, 1896.

Bij ondergeteekende zijn verkrijgbaar voor **30 cts.**, de volgende 3 Oefeningen:

1. Een heilige worstelaar met zijn God.
2. Verdrietig worden op den weg in de woestijn.
3. Het kennen van de gave Gods.

L. BOONE,
Krabbendijke.

In 1896 gaf Boone in eigen beheer zijn tweede boekje uit (*De Zeeuw*, 23 juni 1896).

Droogte en rupsen

In de zomer van 1898 worstelde Zuid-Beveland met droogte en een rupsenplaag. Het hooien was half juni in volle gang en karwij en koolzaad, de eerste

Komen tot Christus

O, hoe welkom is de arme zondaar aan Gods genadige hart: wat zijn Zijn armen open. De arme zondaar kan Hem nergens beter mee behagen, dan dat hij tot Hem komt. O, het is of Hij de zondaar zo aanspreekt: 'Gij zijt niet zo diep gezonken, dat een almachtige arm u niet zou kunnen bereiken, Hij kan u zaligmaken, Hij is oneindig en algenoegezaam om het te doen en Hij heeft lust aan goedertierenheid.'

Ziet u zichzelf als een verloren zondaar? Ziet u, dat Christus een volle, genadige Zaligmaker is? Een Zaligmaker, Die God Zichzelf heeft bezorgd? Er is in Christus een oneindige bekwaamheid en een oneindig vermogen om u te zaligen en te verlossen van de zonde, de dood en de hel. Uit kracht van Zijn dood gebiedt Hij het leven. De oceaan is vol genoeg! Het is voor de zee hetzelfde om een groot vat of een schelp te vullen. De volheid van Christus is een onmetelijke volheid, die nooit kan worden uitgeput. Hij is de eeuwige Zoon van de eeuwige Vader. In Hem is een volheid, die volkomen beantwoordt aan al de deugden van God.

Vijf soorten van predikanten

Het is het kenmerk van de ware religie, dat die leidt tot verheerlijking van God en tot uiterste vernedering van het schepsel. Dit moet in de begenadigden worden gevonden, in iedere Christen, hoeveel te meer in een predikant. Er zijn vijf soorten van predikanten.

- 1. Vleselijke wereldgezinden, genegen tot wellusten en het verkrijgen van rijkdommen.*
- 2. Ijdele, trotse pronkers, die in het prediken als toneelspelers handelen en zich in hun omgang vooral beperken tot de groten en aanzienlijken. Meer ceremoniemeesters dan rechte zielenherders.*
- 3. Mensenbehagers, die in het behandelen van zielen en in het prediken dingen zeggen of verzwijgen, waarmee zij allerlei soorten van hoorders mogen behagen of in elk geval niet mishagen.*
- 4. Burgerlijke onberispelijken, die dit werk bedienen met zedigheid, met onderwijzing en eerbaar voorbeeld. Die ijverig preken, maar toch haters zijn van de ware godzaligheid.*
- 5. Dappere, sterke, standvastige en gelovige ijveraars voor godzaligheid en goede kerkenorde, die met genade en Geest begaafd zijn en door de Geest wandelen. Deze eigenschappen mocht onze eerwaarde ds. Janse door genade bezitten.*

Uit: Ter gedachtenis ds. D. Janse

producten die de boeren aan geld hielpen, werden hier en daar al met de hand gesneden. De tuintjes waren dor en droog en de boontjes kwamen niet op. De teelt van suikerbieten was een ramp en een buitenstaander zou denken dat het niet om de pee, de wortel, maar om het loof, het zaad, was te doen. De rupsenplaag spaarde geen enkele groente: vooral kool en rammenas werd kaalgevreten en ook het jonge koolzaad had een beurt gekregen. De regenbakken stonden leeg en het bestuur van het Goesse ziekenhuis deelde mee 'dat wegens de langdurige droogte de gelegenheid tot het nemen van baden in het Gasthuis tijdelijk gesloten is.'¹³² Boone schreef erover:

In het jaar 1898 was er in het voorjaar 6 maanden aan één stuk droogte met tussendoor eens een buitje regen, maar te weinig voor de vruchten. Er waren boeren die dat jaar bijna geen hooi konden verzamelen voor de winter, alleen wat van de greppels. De suikerbieten werden gezaaid, maar kwamen slecht op. De dieren schreeuwden van honger en dorst. Overal moesten mensen naar de putten die nog niet droog stonden, om water te halen.

Dat duurde zo tot in de nacht van 12 op 13 juni, toen de Heere de wolken ontsloot en het liet onweren en regenen. Toen sprak ik uit Jeremía 14:7-9 en Ezechiël 22:24 en Jesaja 57:10 en 11, om boete te doen onder het oordeel dat God gegeven had als vrucht op onze zonden. Want de goddeloosheid was zo groot, dat men de zondag niet ontzag, maar op een hooggaande manier ontheiligde: herbergen vol, sporen en trammen vol, stoomschepen, komedies en balzalen vol, ja alles wat godonterend is, dat was vol, zodat land en volk eronder verkeerden tot de schatkist toe.¹³³

C. BOONES WEG NAAR HET PREDIKANTSCHAP

De predikanten nood was schrijnend, want ds. Van der Velde had in 1895 de gemeenten verlaten en ds. Janse kon in zijn eentje lang niet alles nalopen. Er moest wat gebeuren, maar dat wisten de broeders al jaren. Het was en bleef voor de ambtsdragers moeilijk en ondoorzichtig, want alles wat ze op het terrein van beroepingswerk deden, was op het gevoel en voor het eerst. De Dordtse Kerkorde was totaal niet aan de orde. Het is bijzonder om te zien hoe ze het domineesprobleem aanpakten. Nu, ruim 120 jaar later, kunnen we dit goed overzien en dat maakt onze positie comfortabel. We kunnen meewarig de schouders ophalen, want rechtlijnig was het allemaal niet, maar wel afhankelijk en zeker niet overhaast. En tijd voor gebed ervoor was er ook nog wel. Boone was in 1892 officieus voorgedragen, het volgende jaar was zijn domineeschap uitgesteld en in 1894 nog een keer. Boone en Beversluis oefenden inmiddels vijf jaar en de roep om dominees werd alsmaar sterker.

Initiatieven classis Zuid-Holland 1895 - 1896

De classis Zuid-Holland gaf de broeders op 25 september 1895 de volgende opdracht mee:

Er wordt tot overdenking gegeven, was het mogelijk, een leraar uit de oefenaars te kiezen. Mocht de Heere licht en opening geven; opdat Hij Zelf een arbeider in Zijnen wijngaard uitstote.¹³⁴

De voorjaarsclassis van 1896 maakte de plannen concreter.

Wat de aanstelling van een leeraar betreft, wordt voorgesteld één te kiezen om die voor te stellen op de grote vergadering opdat deze met toestemming van alle gemeenten worde aangenomen. Na vele besprekingen wordt besloten N.H. Beversluis voor te stellen.

Ouderling Van Lieburg meldde op de Algemene Vergadering van 10 juni, dat de classis Zuid-Holland had voorgesteld een tweede predikant te beroepen en dat daarom twee vragen om antwoord vroegen.

‘Of er buiten onze gemeenten opening bestaat voor een leeraar voor onze gemeenten.’

‘Om uit de oefenaars in de gemeenten één of twee te kiezen.’

Het antwoord op de eerste vraag luidde: nee. De reactie op de tweede vraag was, dat veertig leden hun stem gingen uitbrengen: Beversluis kreeg er zestien en Boone vier. Geen van beiden had de meerderheid en de zaak werd een jaar uitgesteld.

Onderzoekscommissie zomer 1897

De volgende Algemene Vergadering, van 2 juni 1897, benoemde een tienhoofdige commissie om ‘de brs. Beversluis en Boone te onderzoeken naar hunne gaven en bekwaamheden en wat er verder voor het leraarsambt noodig is. Teneinde, indien de uitslag conform den worde Gods mocht zijn, hen tot kandidaten te stellen, hen dan verder aan de beslissing der gemeenten overlatende.’¹³⁵ Beversluis corrigeerde dat een beetje door te zeggen ‘dat het onderzoek naar gaven en bekwaamheden overbodig mag worden genoemd, daar hij en Boone reeds geruime tijd als oefenaar hebben voorgegaan en de broeders hiermee bekend zijn. Hoewel hij en

Lerend ouderling N.H. Beversluis trok jaren met Boone op.

Zo moet Boone zijn kerkgangers hebben gezien: een zee van schelpvormige kanten mutsen. Aan de ondermutsen waren oorijzers en gouden kroonspelden bevestigd.

Boone zich wel aan een onderzoek door een te benoemen commissie willen onderwerpen.'

Dit gelegenheidscuratorium bestond uit zes Zeeuwen, drie Hollanders en één Overijsselaar of Drent. Deze mannen legden op 27 september in Krabbendijke het volgende advies op tafel: 'De broeders, de zaken omtrent Boone en Beversluis besprekende, en de behoefte in aanmerking nemende aan meer leeraars, verklaren hunne personen lief te hebben en hoog te achten, en zouden wel begeeren, dat zij beiden leeraar mochten worden; maar wachten tot de zaak meerdere rijpheid mocht krijgen.'

De vergadering vroeg Boone iets te zeggen over zijn werkzaamheden met het ambt sinds de laatste vergadering.

Boone antwoordde dat de zaken hem niet ledig hebben gelaten en dat hij niet gaarne in de ongunste Gods het aanvaarden zou. Maar mocht het 's Heeren wil in deze zijn, dat hij dan onder beding van genade zich zou wensen te onderwerpen.

De broeders, één voor één ondervraagd zijnde, betuigen dat zij voor hun gemoed kunnen verklaren zielsverenigd te liggen met de zaken door Boone in zijn oefeningen ontwikkeld. En dat hetgene thans door hem is voorgesteld, hunne volle toestemming heeft, en dat zij enkele wijzen van uitdrukkingen, welke soms door hem gebruikt worden, in liefde wensen te dragen.

Beverluis legde een soortgelijk getuigenis af en de vergadering besloot 'met volle vrede in het gemoed' om beiden te bevorderen tot kandidaten tot de heilige dienst. Dit besluit zou in de gemeenten worden voorgelezen met de bede 'of de Heere dezelve op het hart zou believen te binden'. Bartel Meeuwsen eindigde met dankgebed en het laten zingen van Psalm 22:16:

*Uit hen zal altijd iemand komen voort,
Om de nakomers te leren Uw Woord.*

Het had er alle schijn van, dat Boone en Beverluis predikant zouden worden. Boone herinnerde zich de besprekingen:

Op de vergaderingen werd dikwijls druk gesproken om uit de oefenaars, uit het tweetal L. Boone en N.H. Beverluis, een te kiezen en deze te beroepen tot leraar. Ten slotte werd een commissie benoemd met ds. Janse als adviseur, om te onderzoeken of zij er bekwame gronden toe hadden. Dit onderzoek heeft plaatsgevonden te Krabbendijke en het verslag hiervan is voor de grote vergadering gebracht, met de uitslag dat wij kandidaat werden gesteld.

De Heere had mij wonderlijk gesterkt uit Zacharia 3 vers 7: 'Zo zegt de Heere der heirscharen: Indien gij in Mijn wegen zult wandelen, en indien gij Mijn wacht zult waarnemen, zo zult gij ook Mijn huis richten, en ook Mijn voorhoven bewaren, en Ik zal u wandelingen geven onder dezen, die hier staan.' Ik was onbekwaam, maar onder beding van genade wenste ik het te doen.¹³⁶

De commissie zou op de volgende vergadering - een jaar later pas - nog één keer verslag uitbrengen. De volgende maanden groeide wat weerstand tegen deze beslissing, vooral bij de broeders uit Waddinxveen, die aandrongen op voorzichtigheid 'opdat de gemeenten niet in ellende komen.' Terneuzen daarentegen liep juist op de zaken vooruit en beriep alvast Beverluis.¹³⁷

Verkiezingen zomer 1898

Boone, Meeuwsen, Zeevaart, Kruyse en Blok waren woensdag 8 juni 1898 naar Sint-Philipsland gereisd om daar de procedure te vervolgen. Scriba Van Lieburg las het commissieverslag 'waaruit blijkt, dat de commissie vollen vrede in het gemoed gevonden heeft na de besprekingen met Boone en Beverluis. En dat derhalve de conditie uit art. 7 der vorige vergadering, luidende "zoo de uitslag conform den Woorde Gods mocht zijn" vervuld was en beide personen tot candidaat voor het leeraarsambt zijn gesteld.'

De vergadering vond dat toch nog onvoldoende en besloot onverwacht tot een ledenpeiling in alle gemeenten. De scriba's moesten de uitslag aan ds. Janse rapporteren en de besprekingen zouden op 28 september in Krabbendijke worden voortgezet.¹³⁸

Op die vergadering presenteerde voorzitter Janse de uitslag van de ledenpeiling: de leden begeerden beiden als dominee. Maar ook deze vergadering kreeg een merkwaardige wending, want de afgevaardigden raakten in twee kampen verdeeld. Het ene had oog voor de nood van de gemeenten en de gunstige verkiezing van de oefenaars, het andere kamp vond dat er zo weinig innerlijke behoefde werd gevoeld. De eindbeslissing raakte steeds verder uit beeld, totdat iemand voorstelde om met een hoofdelijke stemming de impasse te doorbreken. Deze blijmare verenigde beide partijen en maakte de broeders ongekend slagvaardig.

De uitslag was dat van de 32 broeders 13 op beiden, 6 op Beversluis alleen en 1 op Boone alleen hebben gestemd, zodat Beversluis 19 en Boone 14 stemmen verkreeg.

Beversluis had de meerderheid en alleen hij werd beroepbaar gesteld. Alle zeventien gemeenten kregen de beroepsbrief ter ondertekening toegezonden. Scriba Van Lieburg noteerde Boones reactie:

Boone dus in de minderheid gebleven zijnde, moet wachten, hetwelk hij verklaart gewillig te zullen doen, wachtende wat de Heere doen zal.

Reactie Boone

Deze ontwikkeling kan voor Boone alleen maar wrang zijn geweest, want de gunstige uitslagen van het gelegenheidscuratorium en van de ledenpeilingen werden aan de kant geschoven en de impulsieve en ongeagendeerde hoofdelijke stemming bepaalde uiteindelijk alles. Hij had gezegd gewillig te zullen wachten, maar ontkwam niet aan strijd en aanvechting.

Op een andere keer weer ter vergadering zijnde, werd er gestemd. De uitslag was dat br. Beversluis 19 stemmen kreeg en ik 14 stemmen.¹³⁹ Zo kreeg Beversluis de beroepsbrief en ik niet. Ik kwam daardoor zo in de strijd, niet omdat ik nu geen beroep kreeg, maar nu was het alles bedrog, want ik dacht: als het van de Heere was geweest, was het wel anders gegaan. O, wat was het mij toen bang.

Op een keer moest ik 's zaterdags naar Holland, maar de mensen zeiden: 'Boone, blijf thuis, want u komt niet in Holland.' Maar ik ging toch door. Ik ging van Gouda naar Waddinxveen onder strijd en aanvallen en ze zeiden vanbinnen: spring nu hier maar in het water en maak er een eind aan, want het is alles bedrog. Het zweet brak mij uit, maar 's zondags had ik er geen last van.

's Maandags reisde ik naar Zegveld. Wij hadden daar 's avonds een gezelschap. Na afloop ervan ging ik naar bed, ik trok mijn jas uit en hierbij viel mijn psalmboek open op de grond en zie het was Psalm 71 vers 10 en 11.

*Boven de daag'lijkse lofzangen
Zal van mij zijn verbreid,
Heer, Uw gerechtigheid.
De gaven, die ik heb ontvangen,
Die niet zijn om doorgronden,
Zal ik altijd verkonden.*

*Ik zal vrijmoediglijk daar treden
En zien de werken aan
Die Gij, Heer', hebt gedaan.
Van mij werden altijd beleden
Uw oprechte voetpaden
En Uw grote weldaden.*

O, dat gelovig omhelzen van de waarheid. Ik kreeg te geloven dat de Heere mij in het leraarsambt zou stellen. Toen ik na tien dagen thuis kwam, kwamen enigen van de kerkenraad eens kijken hoe ik het maakte. Ik zei: 'Broeders, God heeft het beloofd en u zult zien dat ik dominee zal worden, maar waar en wanneer, dat weet ik niet.'¹⁴⁰

Boone kreeg op 13 maart 1899 een beroep naar Paterson (Peoples Park), een industriestadje in het metropoolgebied van New York. Die gemeente was van

Nogmaals de Dorpsstraat met rechts de gereformeerde kerk en ervoor Boones pastorie. Hij passeerde dit punt op weg naar zijn kerk.

1893 tot 1896 gediend door ds. Titus Hager en had eerst ds. Makkenze beroepen en nu Boone. Misschien heeft hij wel even gedacht dat zijn weg naar Amerika leidde. Engels leren was niet nodig en echt goed Nederlands ook niet, want veel emigranten daar waren Flakkeeënaars en Zeeuwen. Maar Boone bleef op Beveland en herdacht op 22 maart dat hij twintig jaar getrouwd was. Geen officieel herdenkingsmoment, maar Marinus en Eliza hadden het toch in de krant laten zetten.¹⁴¹

De Zeeuw, 21 maart 1899.

Bedankje Beversluis

Beversluis' kijk op zijn beroep en de procedure eromheen, was tijdens zijn drie maanden bedenktijd radicaal veranderd. Hij stuurde in maart een bedankbrief naar de kerkenraden en ieder mocht weten dat drie hoofdbezwaren hem kwelden: hij was tegen gecombineerd beroepen, wilde niet bevestigd worden door ds. Janse en vond het combi-beroep wat incompleet.

Hij achtte ds. Janse onacceptabel als bevestiger omdat hij niet in rechte lijn van Ledeboer was bevestigd, maar door de omstreken dominee A.O. Schaafsma. Hij accepteerde als bevestiger alleen ds. Van der Velde, die in de lijn van Ledeboer stond, maar de gemeenten al tweemaal zonder reden had verlaten. Hij volgde hier een protestantse variant van de apostolische successie, want niet de persoon bevestigt, maar de ambtsdrager in naam en opdracht van de kerk. De kern van de zaak is de verkiezing door Gods gemeente en 'mitsdien door God Zelf'. De bevestiging is slechts het middel waardoor de zaak gestalte krijgt. Janse had hem jaren eerder zonder problemen tot ouderling bevestigd.¹⁴²

Beversluis' bedankje dreigde te escaleren tot een halve burgeroorlog. Hier en daar ontstonden acties, soms vanuit de leden. Sommige gemeenten wilden zelfstandig beroepen, maar wisten weinig of niets van 'de kerkelijke usantiën'. Een compromis leek eindeloos ver weg. En dat alleen omdat Beversluis plotse-ling meer oog had voor de Dordtse Kerkorde dan voor de Ledeboeriaanse regels, waaraan hij zich had geconformeerd bij het uitbrengen van zijn beroep.

Boone beroepbaar

Drie maanden later, op 17 juni 1899, probeerde de Algemene Vergadering in Moerkapelle de breuken te lijmen. Boone vroeg aan 'ondervoorzitter' Beversluis hoe hij in het beroepingswerk stond. Die had zich op die vraag goed voorbereid en las een lang verhaal voor, waarin hij zijn motieven tot in de

finesses had uitgewerkt. De vergadering honoreerde zijn bezwaar tegen de combinatieregels en stelde een toelatingscommissie in met als verrassend en logisch gevolg dat Boone, naar een eerder advies van zo'n commissie, alsnog werd erkend als beroepbaar kandidaat!

Beverluis' tweede bezwaar lag gevoeliger, want hij wilde koste wat het kost 'in de lijn van Ledeboer' worden bevestigd. Ds. Janse probeerde hem te overtuigen van zijn inconsequente houding en herinnerde eraan dat hij hem tot ouderling had bevestigd en drie van zijn kinderen gedoopt. Maar Beverluis gaf niet toe en wilde weten hoe Boone over dit alles dacht. De scriba noteerde: Door br. Beverluis wordt gevraagd aan br. Boone hoe hij gezind is tegenover de twee door hem voorgestelde punten. Waarop door br. Boone wordt geantwoord, dat hij het met het eerste punt eens is, maar dat hij, wat het tweede betreft geen zwaarigheid zou zien om zich door ds. Janse te doen bevestigen. De vergadering koos partij voor Janse en Boone en trok Beverluis' beroep in.

Boone beroepen

Boone was beroepbaar en schreef daarover in zijn levensverhaal:

In die tijd had broeder Beverluis door zaken en omstandigheden bedankt voor zijn beroep. Een maand of vijf later werd bij ons de kerk wat groter gemaakt. Op een zaterdag was ik met de kerkenraad in de kerk om die zaken wat te regelen, en toen wij zo aan het werk waren, kwam met kracht in mijn ziel: 'Gij zijt Mijn knecht.' Ik verliet alles en ging naar huis, waar ik in mijn binnenkamer kwam en er werkzaam mee werd aan de troon der genade.¹⁴³

Toen kwam de Heere mij voor en zei: 'Mij is gegeven alle macht in hemel en op aarde. Gaat dan henen, onderwijst al de volken, dezelve dopende in den Naam des Vaders en des Zoons en des Heiligen Geestes.' Ik werd ingeleid in de macht van Hem, dat Hij nu was de macht en de wijsheid, het licht en het leven, en kon mij geheel overgeven aan God en Zijn dienst, zonder enig beding.

's Zondagsmorgens na de dienst zeiden de kerkenraadsleden tegen me: 'Wat was u zaterdag wonderlijk gesteld, u was zo onverwachts weg.' Ik antwoordde: 'Ja broeders, ik zal u eens vertellen wat de Heere gedaan heeft en hoe ik een doorslag heb gekregen tot mijn roeping voor het leraarsambt.' Waarop ik hun dit alles vertelde.¹⁴⁴

Beroep Terneuzen

Boone kreeg rond 25 oktober, zo'n vier maanden na de laatste vergadering, een beroepsbrief.

Kort daarna kreeg ik een beroepsbrief uit Terneuzen. Twee weken later was ik daar en spraken we samen over die beroeping. Ik legde

mijn zaken er neer en vroeg hun of zij het daarop durfden wagen met mij, waarop zij antwoordden dat zij het op die grondslag aandurfden. Ik nam dus mijn beroeping naar Terneuzen aan [ong. 13 november, JMV].

De volgende dag kwam ik bij ds. Janse in Middelburg, die mij alle bezwaren voorstelde, wat er aan dat alles verbonden was, en dat ik goed moest toezien dat het geen gemoedsaandoening was. Ik deelde hem ten slotte mee wat ik van de Heere had mogen ervaren dienaangaande. Toen zei hij: 'Ik ben uw knecht, dan hoop ik u te bevestigen.' Op de classis Middelburg ben ik onderzocht naar de exegetische, de dogmatiek en de leer der heilige sacramenten. Direct ben ik daar volgens Art. 8 met algemene stemmen tot leraar toegelaten.¹⁴⁵

Boone liep naar een kleermaker, mogelijk Hubrecht de Hamer, om zich een ambtsgewaad te laten aanmeten. Iemand uit eigen kring, schoonvader van ouderling Bartel Meeuwssen en drager van de meestertitel, die vakmanschap toch altijd weer beter zichtbaar maakte. De stof moest mooi vallen, niet te losjes en ook niet te strak zitten, want mannen met een druk bestaan mogen hun kleren niet voelen. Al met al een tijdrovend maatkostuum met veel creativiteit en een hoge moeilijkheidsgraad, dat zonder handboek moest worden vervaardigd en vooral waardigheid en gezag uitstralen.

Tweehonderd jaar Zuid-Beveland

Zo kwam een einde aan twaalf jaren dienstwerk en herderlijke zorg op Zuid-Beveland. Boone had er talloze malen gezeten aan een ziekbed, gestaan bij een doodsbare en gesproken aan een ontgrendeld graf. Geplant en natgemaakt, gelokt en gewaarschuwd, totdat de Meester hem een nieuw zaaiveld aan de Schelde wees, nu als predikant en wettig dienstknecht van Christus. Bevestiging en intree gingen plaatsvinden op dinsdag 26 december, tweede kerstdag.¹⁴⁶ En dat volgens de orde van de noodkerk, maar tegen de zin van Beversluis, die Boones bevestiging onacceptabel vond en zelf andere wegen zocht. En terwijl in de kersttijd alles van vrede preekte, droomde en zong, wierpen wolken donkere schaduwen over de bevestiging.

Op de grens van de oude en de nieuwe eeuw verdwenen de Bevelanden voor even uit hun leven. Het land waar zes of meer generaties Boone hadden gesmeed en door de klei gekropen: Adriaan, Janis, Logier, Johannes, Marinus en Laurus. Hun leven geleefd met weinig maatschappelijke veranderingen, maar wél met grote wonderen: een met God verzoende smid ging dominee worden. Gediensstige handen sjouwden zijn valiezen naar de haven van Borsele, waar de stoomboot om kwart over 12 naar Terneuzen vertrok. Met in een koffer het nieuwe ambtsgewaad. Vervuld met een mengeling van geluk en zorg zagen de Boones de kust achter zich wegglijden.

HOOFDSTUK 6

Ter Neuzen

(1899 - 1904)

‘Ik gevoelde van den Heere eene losmaking van de gemeente Krabbendijke en een overgebogenheid naar Terneuzen. Daarom nam ik met vrijmoedigheid mijne beroeping aan, als Herder en Leeraar van Terneuzen, in gemeenschap met de andere gemeenten. Ds. Janse zou mij er den 26 December 1899 bevestigen.’

De Boones stapten in Terneuzen een compleet andere wereld in. Er stonden dezelfde kleine huisjes als in Krabbendijke met daarin dezelfde soorten mensen, worstelend met dezelfde crises, maar Terneuzen was wél een opkomende havenplaats met late charmes van een onttakelend vestingstadje.¹⁴⁷ Op het westelijk havenhoofd stond het wachthuis voor de provinciale boot; overdag een trefpunt voor de jeugd, waar ’s avonds de gewone man flaneerde die zich eens luxe trakteerde op een biertje of bittertje. Hier stapten vader en moeder Boone aan wal, met in hun spoor Marien, Liza, Trui, Ko, Laurien, Betje en Gomme.

Vesting- en havenstad

Terneuzen vormde een bruggenhoofd van waaruit men de Schelde en het kanaal naar Gent gemakkelijk kon afsluiten. Het oude Fort Neuzen was door een gracht omgeven en telde negen bastions, die door wallen waren verbonden. Bekend waren de Axelse en de Sasse poorten met enorme eiken deuren, die in Boones tijd al lang niet meer werden gesloten. Een wachthuis voor de bewaking stond er alleen nog doelloos en leeg te staan. Op zaterdag was er een soort pendeldienst van jukdragende vrouwen, die hun emmers vol schep-ten met redelijk schoon kanaalwater, bestemd voor het reinigen van huis en spulletjes en straatje.¹⁴⁸

Terneuzen was de derde haven van Nederland, waar per jaar zo’n 1300 schepen afmeerden.¹⁴⁹ Je had er lijndiensten op Hull, Leith (Edinburg), New Castle en Liverpool. Er lagen londenboten, kolenboten, houtboten en ijzerertsboten, allemaal boten, boten en boten. Die hadden alles te maken met de steeds groeiende handel van Antwerpen en Gent en daarom startte Terneu-

De haven van Terneuzen met rechts de veerboot Argus en erachter het wachthuis.

zen in 1900 de bouw van een enorme sluis, een project dat jaren zou duren. De havens ontwikkelden zich nog eens extra door de aanleg van de spoorlijnen naar Gent (1869) en Mechelen (1871). De stad werd daardoor vooral aantrekkelijk voor op- en overslagbedrijven, scheepsagenten, tjalkschippers, werkkrachten en de middenstand. Sjouwers en halfwas jongens werkten tegen stukloon en het zweet gutste de hele dag van het gezicht. Verkopers draafden tijdens het schutten naar de schepen, terwijl de schippers riepen: nog zoveel van dit en zoveel van dat. Het was er altijd bedrijvig en veel verschil tussen zondag en een weekdag was er niet. Enkele maanden vóór Boones komst bezocht de Belgische koning Terneuzen ‘met het oog op de verbeteringswerken aan het kanaal Gent-Terneuzen.’

A. KERKELIJKE VOORGESCHIEDENIS

Afscheiding en Bakkerianen

Terneuzen ligt in midden Zeeuws-Vlaanderen en allerlei gebeurtenissen speelden zich af in de grensgebieden van drie gemeenten: Axel, Neuzen en Zaamslag.¹⁵⁰ Die namen keerden ook telkens terug bij de Afscheiding van 1834, die daar een drietrapsgebeuren was. Die begon in 1823 als voorspel onder leiding van Johan Willem Vijgenboom, daarna belandde men in het krachtenveld van de Cocksiaanse Afscheiding van 1834, en in 1839 kozen

vijftien dissidenten voor Budding en de psalmen van Datheen. Zo ontstond een huisgemeente bij Andries van Doeselaar in Zaamslag, die na de door Ledeboer voorgezeten Provinciale Vergadering van 1851 de deuren moest sluiten.

De afscheiding kan er ook een viertrapsbeweging zijn, omdat in 1860 een Ledeboeriaanse gemeente ontstond, die op conto kwam van oefenaar Daniël Bakker.¹⁵¹ Het is makkelijk te begrijpen, dat de nieuwe gemeente liever hem als predikant zag dan dat ze onder de veraf wonende ds. Van Dijke zou worden geplaatst. De groep kerkte aanvankelijk in het huis van Pieter de Ruijter en zijn vrouw Neeltje Kaan, schoonouders van Marinus Ruben. Ouderling Antheunis Dekker kocht in 1866 enkele huisjes in de Vlooswijkstraat, die hij uitbrak en tot kerkje verbouwde. De samenkomst ontwikkelde zich tot streekgemeente, die in de winter in de Vlooswijkstraat bijeenkwam en in de zomer in Dekkers landbouwschuur aan de Axelseweg. Marinus Ruben, door-deweeks Dekkers knecht, werd algauw diaken en hielp zijn baas op zondag met preeklezen.

Na Bakkers overlijden, eind november 1885, sloten sommige gemeenten zich aan bij de Doleantie en hergroepeerden andere zich onder leiding van Ruben. In Terneuzen ontstonden twee kampen: ouderling Dekker verklaarde op 10 augustus 1887 dat de gemeente dolerend was geworden, maar Ruben 'wilde op ietwat Labadistische wijze bezien of deze zaak uit God was.' Ruben mocht bij de gehergroeeerde Bakkerianen al snel uit oefenen in een tot kerk verbouwd huisje in de Vlooswijkstraat. Hij werd er op 26 september 1888 als predikant beroepen, maar bedankte 'omdat hij nog geen doorslag genoeg had, tusschen God en zijne ziele om het werk als Leeraar op zich te nemen.' Op 8 mei 1889 was die 'doorslag' er wel. Voorganger Leendert Hubregtse hield op 10 juli de bevestigingspreek en ouderlingen uit Herkingen, 's-Gravenpolder, Oosterland, Terneuzen en Sint-Maartensdijk verzorgden de hand-oplegging.¹⁵² Zijn kerkje - in de volksmond: het Rubenskerkje - stond schuin tegenover de kerk van Dekker.

Doleantie en Maliepaard

De groep rond Dekker, nu dolerend, bouwde een nieuwe kerk in de Vlooswijkstraat. Ds. F.W.J. Wolff van Axel nam het bedehuis op zondag 26 augustus 1888 in gebruik met een preek over Psalm 111:5b: 'Hij gedenkt in der eeuwigheid aan Zijn verbond.' De kerk telde 350 zitplaatsen en de preekstoel kwam uit de oude hervormde kerk ter plaatse.¹⁵³

Van Bakkeriaans naar Kuyperiaans: bij zo'n oversteek was het niet de vraag óf het fout ging, maar wanneer. Ds. Klarhamer doopte er, ds. Wolff hield er dankdag en Caspar Werner kwam er af en toe eens oefenen met een beroep als resultaat en een bedankje als slot.¹⁵⁴ De vele leesdiensten zorgden er ogen-

schijnlijk voor dat alles bij het oude bleef, maar de relatie met het kerkverband vormde in werkelijkheid een doorlopende bron van ellende. De kerkenraad - Ledeboeriaans - wilde niet volgens schema of op commando Avondmaal houden en ook geen dominee beroepen die van de 'academie' kwam: het moest iemand zijn 'die van God geleerd was'. Begin oktober 1889 sprak de dolerende classis over een geschil 'met de Gereformeerde Gemeente van Terneuzen, welke sinds Augustus 1887 in Classicaal Verband leeft'. Twee weken later werd duidelijk dat Terneuzen een vrije oefenaar op het oog had: ouderling Gerrit Maliepaard uit de kerk van ds. Leendert van der Velde. Koopman Maliepaard had een tijd gecatechiseerd in de Kruisgemeente van Enkhuizen, in 1887 twee Ledeboeriaanse vergaderingen bezocht, en vond de tijd nu rijp om dominee te worden. Van der Velde bevestigde zijn pupil op 17 oktober, in de linie van Ledeboer nog wel, ergens in het grensgebied tussen dolerend en vrij.

De gemeente wilde al snel toetreden tot de kerken rond ds. Janse en ds. Van der Velde, maar de Algemene Vergadering van 11 juni 1890 oordeelde dat ze eerst met de Dolerenden moesten breken en dan vereniging zoeken met de gemeente van ds. Ruben 'om zodoende bij al de breuken geen meerdere breuken te voegen.' Dat was mooi en bijbels, maar verenigd werd er niet. In de loop van 1891 bevestigde Maliepaard de broeders K. de Blaaij en P. Zegers tot ouderling en J. Duering en F. Dekker tot diaken.¹⁵⁵ Om meer over Maliepaard en het gemeenteleven te weten, kunnen we meelesen in de autobiografie van Marie de Doelder, in de volksmond: blinde Marie: 'Daarna gebeurde het, dat ds. Maliepaard bekend maakte, dat óf hij óf wij de kerk uit moesten. Het kwam echter zo ver dat niet wij er uit werden gezet, maar dat de dominee wegging. In zijn afscheidspredicatie noemde hij de gehele gemeente een slecht huis en rechtvaardigde zichzelf. De dominee vertrok naar Rotterdam. Hij heeft niet meer gepreekt, maar is daar op vreselijke wijze om het leven gekomen.'¹⁵⁶ Maliepaard preekte op 3 november 1894 afscheid en vertrok tien dagen later naar de woning van zijn bevestiger Van der Velde aan de Korte Warande te Rotterdam.¹⁵⁷ Hij had in Terneuzen een preek gepubliceerd met als titel: *Het Wezen des Christendoms*.¹⁵⁸

Hulpdiensten Boone

Terneuzens kerkenraad reisde na Maliepaards vertrek direct naar Krabben-dijke om Boone te vragen voor een preekbeurt. Marie de Doelder noteerde het.

Tien dagen daarna hadden wij weer een oefenaar, Boone genaamd. Deze preekte uit Ruth. Ik mocht toen vele aartjes oprapen, waaronder deze: het volk krijgt twee ogen, één dat naar binnen kijkt en één dat uitziet naar Christus. Ik geloofde dat het bij mij zo lag. Het gebeurde echter daarna, dat een neef van moeder, een doorgeleid christen, bij ons thuis besprak, dat iedere ziel zijn roeping moet kennen. Dat was

voor mij een klap, want: niet geroepen, niet uitverkoren. Daar lag ik terneer. Doch het behaagde de Heere mij te begenadigen onder oefenaar Boone uit de tekst: 'De God nu aller genade, Die ons geroepen heeft tot Zijn eeuwige heerlijkheid in Christus Jezus, nadat wij een weinig tijds zullen geleden hebben, Dezelve volmake, bevestig, versterke en fundere ulieden. Hem zij de heerlijkheid en de kracht in alle eeuwigheid. Amen' (1 Petr. 5:10 en 11).

Onder deze preek was ik als water, want uit al de eigenschappen van de inwendige roeping, die door Boone werden voorgesteld, mocht ik mijn inwendige roeping opluisteren. Ik werd weer teruggeleid naar de woorden uit Jesaja 53 vers 6: 'Wij dwaalden allen als schapen.' Ik was weer uit de druk opgehaald.¹⁵⁹

Terneuzen werd op 12 juni 1895 in de Ledeboeriaanse gemeenten opgenomen.¹⁶⁰ Ds. Janse bediende zondag 8 december het Heilig Avondmaal en bevestigde diaken Frans Dekker tot ouderling.

Hemelvaartszegen

Ook Boone stond er regelmatig op de preekstoel en een van die diensten werd onvergetelijk.

Op den 13^e mei 1896 gingen mijn vrouw en ik naar Terneuzen omdat ik daar op Hemelvaartsdag het Woord Gods zou verkondigen. Zij wilden mij daar ook zondags houden, maar dat kon niet, want ik

De Vlooswijkstraat met daarin twee Ledeboeriaanse gemeenten: van ds. Boone en ds. Ruben. Links bij het trapje en het uithangbord was café De Vier Emmers.

moest naar Nieuwerkerk. Wij zouden dus vrijdags weggaan. Maar o, wonder, daar krijgt mijn vrouw zo'n hevige pijn, dat er van weggaan geen sprake was. Het duurde van 's morgens negen tot 's avonds zes uur. De dokter zei dat ze zaterdags niet vervoerd mocht worden. Ik was wonderlijk stil met deze woorden: 'De Allerhoogste zal verandering geven.' Waarlijk, 's avonds was de pijn beter. Evenwel kon ik 's zaterdags toch niet weg op het gezegde van de dokter. Ik móest dus in Terneuzen blijven. Ik vroeg: 'Heere, wat is dit, dat U het afbreekt, ik weet het niet, Heere!'

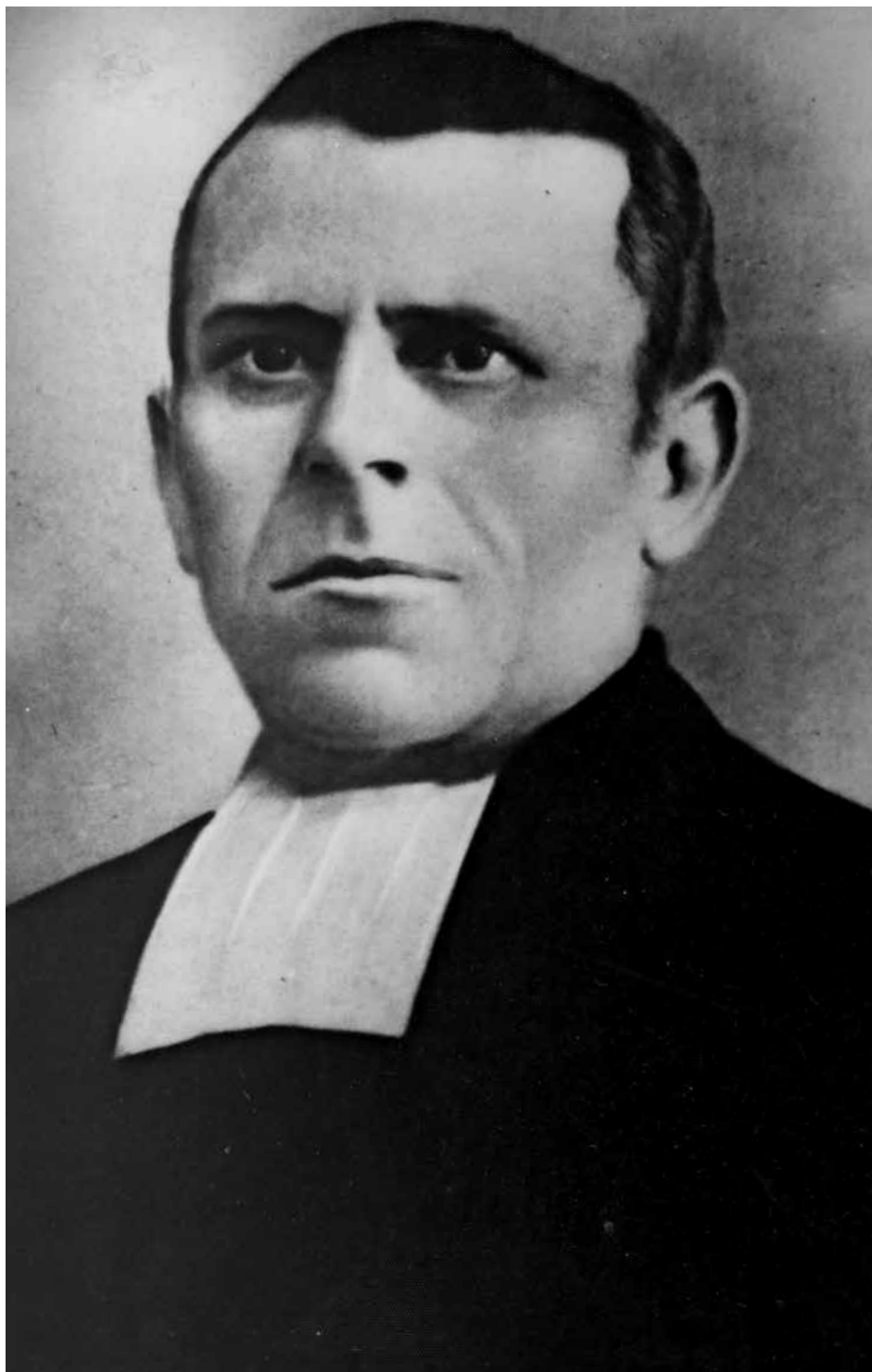
En lezer, zie, zondags sprak ik over de witte keursteen, die niemand kent, dan die hem ontvangt. Dat was dienstbaar voor vier personen, waaronder een vrouw, die twee jaar hiernaar had uitgezien. Aan haar beliefde het de Heere alles op te klaren voor haar ziel. Hij handelt wonderlijk in al Zijn doen.¹⁶¹

B. KOMST EN BEVESTIGING

Het begin van Boones weg naar het ambt is in het vorige hoofdstuk geschetst en we pakken hier de draad weer op. Een in 1897 ingestelde onderzoekscommissie achtte Beversluis en Boone geschikt voor predikant en de collectieve mansleden vonden dat een jaar later ook. Na een als uit de lucht gevallen derde stemming, ook in 1898, werd alleen Beversluis kandidaat. En Boone?

Ik had dus de minderheid, wat mij vijf dagen in de vreselijkste banden bracht, bijna naar de dood, want het was nu alles bedrog. Na vijf dagen kreeg ik onder God te bukken met Psalm 71:10 en 11. O, die vlakte! En toen gaf de Heere mij te geloven dat ik eenmaal leraar zou worden, wat ik mijn kerkenraad meedeelde. Zo liep dat weer een jaar aan, maar bij mij was geen stilte, zodat de Heere mij krachtig voorkwam: zie de staat des mensen niet aan, Ik zal het koninkrijk omkeren.¹⁶²

Beversluis' bedankje leidde tot het afschaffen van het gecombineerde beroepen en op grond van eerdere positieve uitslagen van onderzoekscommissie en ledenpeilingen werd Boone op 17 juni 1899 alsnog beroepbaar. Hij voelde zich half november gedrongen een beroep van Terneuzen aan te nemen en besprak dat vooraf met die kerkenraad: 'Ik legde mijn zaken daar neer en vroeg hun of zij het daarop durfden wagen met mij, waarop zij antwoordden dat zij het op die grondslag aandurfdan. Ik nam dus mijn beroeping naar Terneuzen aan.' Ds. Janse kon zich in Boones argumenten vinden en zei: 'Ik ben uw knecht, dan hoop ik u te bevestigen.' Ook de classis Middelburg ging akkoord en de weg naar het ambt lag voor hem open.

Dominee Laurus Boone (destijds geretoucheerde foto van pag. 309).

Zo heb ik dan negen jaar gewoond op Krabbendijke als oefenaar in een grote gemeente. Ik bediende ook de andere gemeenten in Zuid-Holland, Zeeland, Utrecht, Drenthe en Overijssel.

Eens sprak ik in Gouda en ging van daar naar Den Haag. In het laatste van die preek in Den Haag daalde de Heere af in mijn hart met deze woorden: 'Ik stel u heden tot een ijzeren pilaar en tot een koperen muur.' O, de liefde Gods vloaide zo in mijn hart, dat ik niet meer kon. Ik werd 's nachts met een zware koorts bevangen; ik had 32 keer in één maand gepreekt.

Toen ik weer thuis was, werd ik drie weken ziek. Op een nacht kreeg ik de liefde Gods zo in mijn hart, dat vrouw en kinderen allen opstonden. Ik predikte en zei: 'Als ik nu moet sterven, heb ik een verzoend God in Christus, wonderlijk van genade.'¹⁶³

Bevestiging

Op tweede kerstdag 1899 stroomde de kerk overvol met mensen uit het hele Zeeland. Een dominee bevestigen was zestien jaar niet meer voorgekomen, sinds Janses bevestiging op 16 december 1883, en jong en oud zat op het puntje van de stoel toen twee mannen in domineeskleding de kerkzaal binnenstapten, gevolgd door kerkenraad en kerkelijke vertegenwoordigers. Boone nam plaats voor de kansel, terwijl het zonlicht door de eenvoudige ramen viel. Het uur was aangebroken om te worden bevestigd in het wondere ambt van verbi divini minister, bedienaar van het Goddelijke Woord. Smidszoon Laurus Boone, nu gekleed in het ambtsgewaad: mantel, driekanten steek, witte bef, kuitbroek en zwarte kousen.

Ds. Janse sprak over 1 Petrus 4:10 en 11: 'Een iegelijk, gelijk hij gave ontvangen heeft, also bediene hij dezelve aan de anderen, als goede uitdelers der menigerlei genade Gods. Indien iemand spreekt, die spreke als de woorden Gods; indien iemand dient, die diene als uit kracht die God verleent; opdat God in alles geprezen worde door Jezus Christus, Welken toekomt de heerlijkheid en de kracht in alle eeuwigheid. Amen.'

Na de preek las hij het *Formulier om te bevestigen de Dienaren des Goddelijken Woords* en als antwoord op de drie bekende vragen klonk plechtig uit Boones mond: 'Ja ik, van ganser harte.' Ds. Janse legde zijn rechterhand op het hoofd van de geknielde Boone en sprak:

God, onze hemelse Vader, Die u geroepen heeft tot deze heilige dienst, verlichte u door Zijn Geest, versterke u door Zijn hand, en regere u also in uw bediening, dat gij daarin behoorlijk en vruchtbaar moogt wandelen, tot grootmaking Zijns Naams, en tot uitbreiding van het rijk Zijns Zoons Jezus Christus. Amen.

Marie de Doelder zette de gebeurtenis in dichtvorm op papier:

*Ja, wij herdenken recht verblijd,
Aan deze grote plechtigheid,
Toen gij daar stond in 't midden
Van zo een overgrote schaar,
Gepaard met vurig bidden.
Smolt toen niet weg uw arme ziel
Toen gij daar op uw knieën viel,
Voor God en Zijn gemeente?
O, toen gij 't grootste antwoord gaf
En op u nam de herdersstaf
Van deze uw gemeente.¹⁶⁴*

Intree

Ds. Boone verbond zich aan de gemeente met een preek over Psalm 126 vers 5 en 6. Hij begon de dienst door te laten zingen Psalm 119:25:

*Gedenk, Heer', aan zulks als Gij Uwen knecht
Hebt toegezeid, daarop ik mijn betrouwen
Hebbe gesteld; want Uw woord is oprecht.
Het is mijn troost, als mij 't hart wil verflauwen,
Die mij verheugt en kracht geeft, o mijn God,
Als mij lijden toekomt en groot benauwen.*

Hij liet lezen Openbaring 3 en hield daaruit een korte voorafsprak, die hij besloot met een verwoording van de manier waarop hij was beroepen: als gemeentepredikant en ook in combinatie ...

Tijdens deze gewichtige ogenblikken, geliefden, wens ik hier mijn intreepredikatie uit te spreken als uw leraar van de gemeente van Terneuzen, in combinatie met al onze gemeenten ingesloten. Wij hopen dan als een dienstknecht des Heeren voor ulieden voor het eerst op te treden.

Onze tekst vinden wij opgetekend in Psalm 126:5 en 6, waar wij Gods Woord en onze tekst aldus lezen: 'Die met tranen zaaien, zullen met gejuich maaien. Die het zaad draagt dat men zaaien zal, gaat al gaande en wenende; maar voorzeker zal hij met gejuich wederkomen, dragende zijn schoven.'

In de *toepassing* vertelde hij over het aannemen van het beroep.

Zo, geliefde gemeente van Terneuzen, zijn leraars niet alleen arbeiders van God, gezanten van de hemel, engelen van de gemeente, dienstknechten van de Allerhoogste, maar zelfs ook medearbeiders van de grote Heere des oogstes. Hier hebben wij een geestelijke akker, waarop gearbeid wordt om de afgeweken mens terug te brengen tot

vereniging met God. Zo ziet men dat de Heere roept, waardoor een geestelijke zaaier tot de akker komt, door roeping van de gemeente (...)

Zo is het geschied dat ik in de maand november 1899 een beroepsbrief kreeg uit Terneuzen, waarmee ik zeer in de banden raakte. Dat was geen wonder, want ik had negen jaar in Krabbendijke gewoond en was van die gemeente niet los. In Krabbendijke is een grote gemeente, die nauw op Gods gebod staat, maar niet veel leven of gemeenschap zoals in Terneuzen.

Ik heb daar veel over gezocht bij de Heere en met mijn kerkenraad over gesproken. Ik had mijn beroep een maand op beraad. En wat gebeurde er? O, daar kwam de Heere met die woorden: 'Mij is gegeven alle macht in hemel en op aarde. Gaat dan heen, onderwijst al de volken, dezelve dopende in den Naam des Vaders en des Zoons en des Heiligen Geestes.' Een ogenblik in de macht van Jezus ingeleid, maakte de Heere mij gewillig en mocht ik het ermee eens worden om ziel en lichaam in Zijn dienst te besteden. Daar ik van de Heere een losmaking van Krabbendijke en een overbuiging naar Terneuzen gevoelde, nam ik met vrijmoedigheid mijn beroep als herder en leraar van Terneuzen aan; in gemeenschap met de andere gemeenten. Op de classis van Middelburg verschenen, werd ik ondervraagd en werd besloten dat ds. Janse mij 26 december 1899 zou bevestigen, waardoor ik dan heden hier sta, waarde gemeente, als uw wettig beroepen herder en leraar.

Een persoonlijk woord tot bevestiger Janse:

Ten eerste richt ik mij tot u, *waarde broeder, medeherder en leraar*, ds. Janse, die de plechtigheid nooit en nimmer zult vergeten. Die ure, daarvoor dank ik u, naast God. Dat wij samen mogen dienen als dienstknechten des Heeren. Daar u meer ervaring hebt dan ik, hoop ik dat u mij altijd trouw zult bijstaan, wanneer er moeilijkheden mochten voorkomen en ik uw hulp mocht nodig hebben, om getrouw met elkander te handelen. U hebt nu alles verricht wat een leraar te doen heeft: dopen, Avondmaal houden, prediken en bevestigen, in uw hoge ouderdom. God zegene u en schenke u en mij Zijn licht en wijsheid en de band van liefde te gevoelen. Hij schenke Zijn hulp en licht, waardoor ik, arme worm, door Zijn genade hier sta, na zoveel strijd van slapeloze nachten en worstelen aan de troon Zijner genade. Dat Jehova ons nog lang spare en, gelijk Hij mij beloofd heeft, mij stelle als een ijzeren pilaar en een koperen muur.

Samenwerking met de kerkenraad:

Ik wend mij ook tot u, *ouderlingen* van de gemeente, die tot de heilige

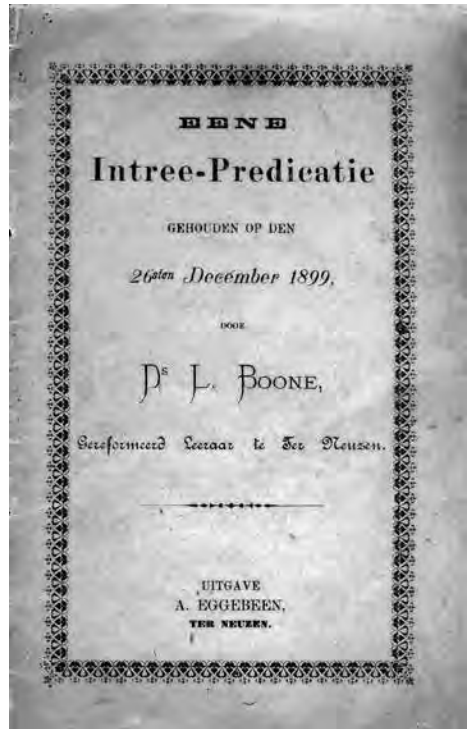
dienst des Heeren geroepen zijn, naast de dienaar des Woords. God schenke ons een nauwe band der liefde om lief en leed te dragen en acht te hebben over de kudde van Christus. Dat wij de akker niet onbezaaid laten, noch onbezocht, maar dat wij de zonde uitroeien en op de wacht mogen staan voor Gods eer en het welzijn mogen zoeken voor Sion. Dat wij mogen zijn als een kaars, door onszelf te verteren om anderen te verlichten. Dat wij met een dragen en bidden de akker met tranen mogen zaaien. Dat u als ouderlingen in liefde, vrede, en in de gemeenschap des Heeren, met uw leraar mogen leven, hoewel wij moeten uitroepen:

wie is tot deze dingen bekwaam? Onze bekwaamheid is uit God, door kwaad en goed gerucht, door eer en oneer. Dat wij zuiver in het geloof en oprecht in de wandel mogen zijn.

Ik wend mij ook tot de *diakenen*, die mede de kerkenraad uitmaken. Dat wij samen in liefde mogen strijden en worstelen in de gebeden om Zijn zegen en genade af te smeken, zowel voor het inwendige als het uitwendige. U hebt de zorg voor de armen in de gemeente. Dat de Heere u Zijn genade moge schenken, om u en mij in de heilige dienst te bekwamen tot verheerlijking van Zijn Naam en tot stichting van onze naaste. Daarom, geliefde broeders, dat die dag niet gauw zal vergeten worden, daar u medegetuigen bent dat uw ogen uw leraar zien. De Heere geve ons Zijn liefdegunst en de vrede onder elkander, in onderwijs en besturing, en in de ware kennis van Hem, en dat er een opwassen mag zijn in de kennis van Christus Jezus.

Begroeting van jong en oud:

Ik wend mij ook tot u, *leden* van de gemeente. Hier staat nu, door een wettig beroep, door Gods genade, uw leraar. Ik hoop dat wij hier in liefde mogen wonen en dat ik op uw harten gebonden mag zijn. Mijn

De intreepreek werd uitgegeven door A. Eggebeen.

huis staat voor u open, als u mij wilt bezoeken of raadvragen of wilt spreken over de dingen die Gods Koninkrijk aangaan. Dat u uw leraar niet zult bedroeven en niet voor stoelen of banken laat staan, maar ware strijders zult zijn en uw leven zult stellen tot sieraad van Gods kerk. Dat Gods liefde en gunst ons zullen leiden, tot eenmaal de tijd komt dat wij als schoven zullen worden ingezameld. Dat er nog velen mogen worden toegebracht.

Nu wend ik mij tot de *catechisanten*, als het zaad der kerk. Dat u trouw de kerkdiensten en de catechisaties zult bezoeken, alle zonde verlaten en uw leven zult schikken naar het onderwijs, tot sieraad van Gods kerk, want eenmaal zullen wij voor God verschijnen. De zeis des doods gaat zowel door jeugdig gras als door oud gras. Ik hoop de hele gemeente wel eens een bezoek te brengen, opdat wij elkanders zielen bekend mogen worden.

Broeders en vrienden van elders:

Ten laatste wend ik mij tot de broeders *ouderlingen en diakenen* die *van elders* hier zijn, en medegetuigen zijn van deze gewichtige zaak. God geve, dat u ook gezamenlijk met elkander uw roeping vervult, tot Gods eer en tot opbouw van de gemeente van Christus.

Alle *vrienden en vriendinnen* die medegetuigen bent geweest van dit gewichtig ambt in de heilige dienst des Heeren. O, dat de Heere mij een leraarshart geve en dat ik tot sieraad zal mogen zijn in de wandel, als een voorbeeld voor de kudde van Christus. Dat ik kan zeggen: 'Weest mijn navolgers, gelijkewijs ook ik van Christus.'

Vrouw en kinderen:

En dat *mijn vrouw* zich versiere in nederigheid. Geve de Heere, dat u nu gevoelt dat u een leraarsvrouw bent in leven en wandel.

En u, *mijn kinderen*, bedroef uw vader niet, maar bedenk dat u kinderen bent van een leraar. Leef in de gehoorzaamheid waarin u opgevoed bent, als onberispelijk in leven en wandel.

De preek lag in juni bij uitgever A. Eggebeen in het schap en ook Eliza Boone, smidsknecht in Krabbendijke, ging ermee de boer op.

C. DOMINEE IN DE NIEUWE EEUW

Enkele dagen na zijn bevestiging was hij dominee in de nieuwe eeuw: Anno Domini 1900. Ook Terneuzen wachtte grote veranderingen en niets zou ook daar hetzelfde blijven, al spoelde die stortvloed uitvindingen en vernieuwingen niet in één of tien jaar over de mensen heen. Het zou een dynamische periode worden, waarvan veel Terneuzenaars zeiden: hadden mijn ouders dát nog maar kunnen meemaken, tsjonge, ze moesten eens weten. Boone kreeg

De Vlooswijkstraat in de nieuwe eeuw. Het kleine huisje links was de kerk van ds. Ruben. Rechts, achter het hek, stond de kerk van ds. Boone.

er in zijn Terneuzense jaren allemaal mee te maken. Het was de tijd dat de eerste *automobiel*, van de rentenier Bram Wieland, er door de straten reed. De snelheid was niet geweldig en de aandrijving met een slinger, vooraan, weigerde nogal eens, maar de jeugd vond dat prachtig en heel Terneuzen liep uit als Bram met zijn vehikel door de straten pufte. Ook het *elektrisch licht* stroomde er aarzelend binnen, nota bene als eerste plaats van Zeeland. Niet dat Terneuzen direct als lichtstad kon worden aangemerkt, maar de mensen waren er geweldig trots op. De lantaarnpalen stonden nog ver uit elkaar en de verlichting was bij lichte maan uitgeschakeld, maar het begin was er, al zou het nog jaren duren voordat het ook op zondag algemeen werd gebruikt en de kerken hun bezwaren daartegen hadden overwonnen. Terneuzen kreeg ook een *Post en Telegraafkantoor*, nota bene ontworpen door rijksbouwmeester Knuttel; een kasteel van een gebouw met trapgevels, zo mooi, zo groot, zo chic. Het paleis baadde in elektrisch licht en het was een wondertje om dat allemaal te beleven.¹⁶⁵ De nieuwe eeuw had nog meer veranderingen in petto, het kon niet op en Terneuzen raakte er niet over uitgepraat.

Twee predikanten

De Ledeboerianen hadden twee predikanten: de 71-jarige Janse en de 39-jarige Boone. Beversluis had zich van de bevestiging afzijdig gehouden en ds. Boone had in zijn preek geen woord aan hem vuil gemaakt. Beversluis

Verbondsliefde

Velen van 's Heeren kinderen slapen, zijn zeer ver van God af en missen het leven en de gemeenschap van God. Nu wordt er druk genoeg gepraat over bevinding en bekering, maar de Heere van de bevinding wordt gemist. Omdat zij kinderen van God zijn, krijgen zij uit kracht van het verbond nog wel eens een gestalte, maar de verbondsliefde wordt gemist. Uit: Preek over Exodus 3:2-5.

Dode leeuwen

Er waren aan de zijden van Salomo's troon zes treden, waarop aan elke zijde zes leeuwen waren geplaatst. Die vertoonden een levend beeld tot afschrikking om tot hem op te klimmen, die op de troon zat. Dit waren echter maar dode leeuwen. Zo vindt de ziel ook op elke trap der genade leeuwen van bezwaren, zodat men soms denkt: hier zal ik omkomen, hier zal ik verscheurd worden. Maar het zijn slechts dode leeuwen.

Uit: Preek over Psalm 143:10-12.

Letterwetenschap

De letterwetenschap maakt het hoofd warm, maar laat het hart koud. Zo iemand is als de maan, die wel licht geeft maar geen warmte. Letterkennis geeft geen vereniging met Christus. Letterkennis kan zonder het licht van de Heilige Geest niet opklimmen tot de ware kennis, omdat God Zich niet aan zulken openbaart. Velen begeven zich door uiterlijke kennis van Gods Woord tot het beschouwen en spreken van God, maar die kennis is geen vrucht van het nieuwe leven. Letterkennis ontstaat door het licht der natuur, door een uitwendige verlichting des Woords. Letterkennis laat de mens vervreemd van God. Men kan door deze kennis van God de grote besmettingen der wereld ontvlieden, maar zij bestaat meer in hoogheid van woorden dan van zaken. Al had u de wetenschap van de profeten en apostelen, al bezat u de kennis van schriftuurlijke historiën, en u kende Christus niet bevindelijk aan uw ziel, het zou u voor de eeuwigheid niet baten. Uit: Preek over Johannes 4:10

Aanbieding

Zijn toorn blijft op allen, die in Zijn Zoon Jezus niet geloven en door de aanbieding der zaligheid door de gekruiste Middelaar niet willen aangenomen worden. Uit: intrepreek Terneuzen

werkte zijn standpunten in het voorjaar van 1900 nog eens uit in de vorm van het boekje *L.G.C. Ledeboer en zijne gemeenten*. Onbewimpeld stond hij stil bij hét grote struikelblok: de liniekwestie. Hij besloot zijn boekje met een veroordeling van de lijn Schaafsma-Janse en een veeg naar Boone, die deze lijn had voortgezet.

Niet zeer lang na deze vergadering (...) is door de gemeente te Ter Neuzen een beroep uitgebracht op den candidaat L. Boone, tot hertoe oefenaar in Krabbendijke. Deze heeft dit beroep aangenomen en is door Ds. Janse op den 26en December 1899 in zijn ambt bevestigd en alzoo gekomen in de lijn Schaafsma, overeenkomstig zijne afgelegde verklaring, dat hij geen bezwaar maakte om langs dezen weg in het ambt te worden bevestigd. Job 34:11: 'Want naar het werk des menschen vergeldt Hij hem, en naar eens ieders weg doet Hij het hem vinden.'

Beversluis had erg veel beschadigd en Boone schreef: 'Het heeft hem [ds. Janse, JMV] veel bezwaard, dat Beversluis een boekje geschreven heeft.' Een buitenstaander als ds. J.H. Landwehr, gereformeerd predikant te Rotterdam, schreef erover: 'De grootste verwarring heerscht er thans te midden der Ledeboeriaansche gemeenten.'

Isolement

Ds. Boone liet op de Algemene Vergadering van 13 juni 1900 weten dat elke gemeente hem mocht uitnodigen.

Door den leeraar Boone is verklaard dat hij bereid is, en dat zijn Kerkeraad hem toestaat om in al de gemeenten in ons verband, op hun verzoek over te komen om het dienstwerk te verrichten; echter in dien verstande, om zoowel de H. Sacramenten te bedienen, als te prediken, om dit dus niet vaneen te scheiden.

Hij moest komen of hij moest gaan, vooral met de trein, die het meer en meer won van de trekschuit en het beste vervoer werd voor de lange afstand. Het was best enerverend: de fluit van de locomotief, de zwetende stoker en de conducteur die nog niet het risico liep van voor een futiliteit in elkaar te worden geslagen. Ieder wilde met de trein reizen en ook Ledeboeriaanse dominees vonden de stoomlocomotief gewoon. Zelfs de koeien verbaasden zich niet meer over al die stoom en al die rails. Op het kale hout in de derde klasse of in de tweede van Jan Modaal, zat Boone zijn preek schetsen na te kijken en bij te werken. Voordeel was dat de trein wel 70 kilometer per uur haalde, nadelen waren dat bijna geen trein op tijd reed en sommige streken niet of slecht bereikbaar waren.

Boone moest wél altijd de Schelde over. Hij kon met de boot naar Borssele en van daar onder zweepgeklap met de omnibus naar Goes. Ook weer zo'n

geschenk van de nieuwe eeuw: de omnibus had twintig zitplaatsen, werd getrokken door twee paarden en vaak nagestaard door de jeugd, die graag een gratis ritje op het achterbalkon zou maken. Dominee kon ook doorvaren naar Hansweert en dan de enkele welbekende kilometers lopen naar het stationnetje van Schore en Vlakte, breed zwaaiend naar ieder die hij nog volop kende en misschien wel mee-eten of koffiedrinken bij de schoonfamilie.

Kerkleven

Pietje Boone plaatste op 26 mei 1900 een herdenkingssteen in de gevel van hun nieuwe pastorie, pal naast het kerkgebouw.¹⁶⁶ Een forse en fraaie woning met vier raampartijen en luxe hanenkammen erboven.

Op 20 september trouwde Marinus met de Schoorse Francina Rozendaal, die vast nog ergens familie was. Op 16 februari 1901 werd in de nieuwe pastorie Laurus Pieter Boone geboren, ruim een week na het huwelijk van koningin Wilhelmina en prins Hendrik. De huwelijksfeesten in Terneuzen vonden plaats in een mild februarizonnetje en de hele courant van de dag was eraan gewijd.

Pietje Boone plaatste op 26 mei 1900 een herdenkingssteen in de gevel van de nieuwe pastorie. Het pand was later in gebruik als zaaltje voor verenigingen en catechisaties.

Kort voor 1900 had de gemeente van ds. Ruben in het nabijgelegen Hoek een kerkje laten bouwen, dat niet floreerde en daarom te koop kwam. De krant meldde half januari 1901: "Thans is dit gebouw overgegaan in handen van Terneuzen, wier voorganger ds. Boone is. Ds. Boone trad hier vrijdagavond te half 6 ure voor 't eerst op. Hij sprak naar aanleiding van Psalm 84. Het gebouw, dat hoogstens 200 personen kan bevatten, was bij deze gelegenheid stampvol. Het plan bestaat hierin elke week kerk te houden."¹⁶⁷ Deze dependance zou ruim een eeuw in gebruik zijn, hoewel er vaak steen en been werd geklaagd over de opkomst.¹⁶⁸

Kerkenraad

De kerkenraad telde mannen van naam, die een goede plaats hadden in de gemeente en daarbuiten. Ambtsdragers moesten geestelijke mensen zijn, anders konden ze hun ambt niet geestelijk bekleden en geen zielenraadsels oplossen. Ze deden in principe niet aan herverkiezing, want een roeping gold voor het leven. Hierbij komt dat ouderlingen meer op de voorgrond traden dan diakenen: zij hielden toezicht, catechiseerden en leidden de leesdiensten. In Boones tijd waren er o.a. deze kerkenraadsleden:¹⁶⁹

De bekendste was *François Dekker*, zoon van de vroegere ouderling Anthoenis Dekker. Ds. Maliapaard had hem in 1891 tot diaken bevestigd en ds. Janse had hem op 5 januari 1896 tot ouderling bevestigd. Hij was in herderloze tijden voorzitter van de kerkenraad en catechiseermeester in Hoek.¹⁷⁰

Ouderling *K. de Blaaij* was in 1891 bevestigd, bezocht in Boones tijd enkele Algemene Vergaderingen, en diende de gemeente waarschijnlijk tot 1913.

C. de Koeijer was diaken tot 1907 en ouderling tot zijn overlijden in 1917. Hij had moeite met preeklezen en deed bij leesdienst alleen het gebed, waarna een diaken de preek las.¹⁷¹

Jozias Duering werd in 1895 door ds. Janse tot diaken bevestigd en bleef ambtsdrager tot zijn sterven in 1937.

Pieter Jacobus Harte diende de gemeente als diaken en voorzanger.¹⁷²

Jacobus de Zeeuw was diaken tot 5 december 1903 en werd opgevolgd door *Dirk Dekker*. De notulen noemen bij deze wisseling wat Terneuzense namen:

Jacobus de Zeeuw wenschte niet meer in aanmerking te komen voor herbenoeming en bedankte alzoo voor zijne Diakenschap.

Werd overgegaan tot het stellen van 6 Candidaten. Voor ouderling werden als Candidaten gekozen de aftredende ouderlingen C. de Koeijer en K. de Blaaij; de overige Candidaten waren Jan Herrebout, P. Kolijn, G. Duering en P. van Alten.

Voor 1 Diaken waren 3 Candidaten gesteld. De namen der Candidaten waren Jan Meertens, Dirk Dekker en Jakob Pieter de Groen [de metselaar, de opa van mijn vrouw, JMV].

Over het plaatselijk kerkelijk leven is niet veel te vertellen. Scriba Harte was kort van stof en de notulen zijn verre van compleet. De broeders delibereerden over de vervanging van de regenbak, herverkiezingen, tuchtgevallen en afvaardigingen naar vergaderingen. En over een preekbeurt van oefenaar Kieviet in Terneuzen, die door ds. Boone als 'leesdienst' in de krant was aangekondigd. De kerkenraad wilde daar een verklaring voor, een schuldbekentenis, maar dominee 'wilde van geen schuldbekentenis weten'. Ook kreeg hij op zijn brood, 'dat hij meer voor de kerkenraad op moest komen in plaats van alles maar stilzwijgend door te laten gaan'. En ja, dominee vond dat ook: 'dit heeft hij toegestemd, dat hij dat wel had kunnen doen.'¹⁷³

Brandweerman

Ds. Boone kreeg begin januari 1901 een oproep om beschikbaar te zijn als brandweerhulp. Hij vroeg ontheffing voor die taak vanwege drukke werkzaamheden en voortdurende afwezigheid, maar het college van B & W nam zijn verzoek niet in behandeling 'als zijnde geschreven op ongezegeld papier'. Boone stapte daarom met 15 centen op zak naar de winkel om briefpapier met een droogstempel te kopen, klom in de pen en noteerde zijn motieven op dit dure papier.

Ter Neuzen Den 19 Februarij 1901

Geachte gemeente Raad

Daar ik ondergetekende mij tot uEdele wende
 Met Een vriendelijk verzoek om vrijstelling
 Van den dienst der Brandweer, daar het mij niet
 Uit onwilligheid is, Maar ondoenlijk is.
 Daar ik 22 gemeenten bediene als herder en leeraar
 Als de provincie Zeeland, Utrecht en Zuit holland en drenthe.
 Daar de drukte van mijn Ampbeziehung
 Het mij onmogelijk toe laad om daar aan te
 Kunnen voldoen. Daar er veel Reizen aan verbonden is
 En ik hier ben beroepen van eens in de maand te huis
 te Zijn daar ik soms tien dagen achter een weg Zijn
 En kranke en Zieke te bezoeken het mij zeer druk is
 Houde ik mij overtuigt gegronde Reden te hebben
 En ulieden er van overtuigt van Zijn Zal
 Om mij op dien grond te onslaan.

Na groete onder geteekende
 Ds. L. Boone.¹⁷⁴

Dominees verzoek zorgde op 14 maart voor vuurwerk in de raad. Burgemeester J.A.P. Geill stak het aan door te zeggen dat er absoluut geen reden tot vrijstelling kon en mocht zijn. Raadslid De Jonge zei dat loodsen en sluis-knechts vrijstelling kregen en dat geestelijken die ook wel toekwam. De burgemeester vond dat dominee zijn dienst voor de gebruikelijke 20 gulden per jaar kon afkopen of een plaatsvervanger aanstellen. De Koeijer pleitte voor vrijstelling 'op grond dat zijn dienen schadelijk is voor den dienst, omdat hij zo dikwijls afwezig is en ook kranken moet bezoeken'. De discussie liep muurvast. De burgemeester herinnerde aan een ordebroeder van het klooster van Sluiskil, die keurig een plaatsvervanger had aangesteld. Dat moest Boone dus ook maar doen. Visser wilde de kwestie een maandje vooruitschuiven in de hoop dat Boone in de krant over de moeilijkheden zou lezen en de raad uit de brand wilde helpen door met een vervanger op de proppen te komen. De burgemeester vond dat een goed plan en had als gratis tip: 'Misschien kon iemand de dominee nog wel persoonlijk spreken.'

Boone heeft de discussie ongetwijfeld gevolgd, maar wilde niet afkopen en ook geen plaatsvervanger aanwijzen. Zijn mensen gruwden ervan als ze lazen hoe een liberale gemeenteraad zomaar even besliste over het lot van hun dominee. Het was trouwens een gevaarlijk baantje, niet alleen het blussen, maar ook het uitrukken met paarden die niet echt getraind waren voor paniek en crisis, rook en vuur en krijtende mensen. Ze zagen hun dominee al in zijn pak door Terneuzens straten stormen, vergezeld van een allegaartje te

Terneuzen den 17 Februar 1900

Geachte gemeente Raad ^{20 feb - 1900} _{242.471}

Daar ik onbegrijpende mij tot u wende
 en thiet een mandagte verzoek om vrijstelling
 van den dienst der Raad wees daar het mij niet
 het onvoelghid is. Daar onduidelijk is
 Daar ik 22 gemeenten bedient als herder en leraar
 en de provintie van Nederland en de hollandsche
 Daar de drukte van mijn ambtsverrichting
 het mij onmogelijk is te land om daar aan te
 kunnen voldoen. Daar en veel tijden aan verbonden is
 En ik hier ben beroepen van een in de maand te huis
 te zijn daar ik soms twee dagen achter een weg lig
 En krankte en ziek te behoeven het mij zeer druk is
 Houdt ik mij overtuigend gegrond te hebben
 En verlieden en van overtuigend van zijn zal
 Om mij op dien grond te ontslaan
 Nu groote onbegrijpende
 Dis L. Boone

Boones vrijstellingsverzoek van de brandweerdienst zorgde voor gemeenteraadsproblemen.

*Marinus ging op 20 sept.
1900 het huis uit.*

voet en te paard en dat zonder al te veel verkeersregels. Ze moesten er niet aan denken dat de wind verkeerd stond en hij zich moest zien te redden bij een snel uitbreidende vlammenzee. Ook voor andere functies was dominee niet echt geschikt: niet als slanggeleider, niet als laddersteller, niet als lantaarndrager, niet als gereedschapsdrager en ook niet als brandspuitmeester. En wat te doen bij brand op zondag, onder kerk-tijd?

Op 25 april sloegen de vlammen weer uit het dak. De Jonge pleitte voor vrijstelling voor mensen die het openbaar belang dienden, maar de voorzitter veegde het allemaal van tafel. Visser zei: 'Wat zal men eraan hebben, daar ds. Boone altijd afwezig is?' Hij zou dominee niet willen vrijstellen 'omdat hij dominé is, maar omdat hij zo dikwijls afwezig is'. Het werd een heel geruzie en dominee kreeg ten slotte tóch vrijstelling met als reden: 'Schadelijk voor den dienst, omdat men zoo weinig op hem kan rekenen.' Zeven stemmen vóór en vier tegen.

Maar het verhaal is nog niet uit, want burgemeester Geill - getraind als Indisch kapitein - ging dit besluit aanvechten en eiste dat Gedeputeerde Staten het vrijstellingsbesluit 'aan H.M. de Koningin ter vernietiging zou voordragen'. De kwestie belandde op het bordje van de Minister van Binnenlandse zaken die oordeelde dat de vrijstelling was verleend 'op grond eener volkomen wettige bepaling'.¹⁷⁵

Beversluis predikant

En dus kon ds. Boone doorgaan met branden blussen in de kerken, als gevolg van de acties van Beversluis die een bevestiging door ds. Janse had geweigerd. Hij was daarom in de loop van 1900 verhuisd naar wat sympathisanten in het kleine Moerkapelle, waar hij ging preken in het Schapenkerkje. Boone noteerde: 'Ten laatste is Beversluis uit Middelburg vertrokken naar Moerkapelle en werd daar al spoedig tot ouderling verkoren, waarna hij aan Ds. Janse per brief vroeg om hem in deze dienst te bevestigen, welke vraag hij echter na acht dagen weer terugriep'.¹⁷⁶

Beversluis' kerkenraad vroeg begin maart 1901 of de buitenverbandse dominee Van der Velde hem in Moerkapelle als ouderling mocht bevestigen. Beversluis stelde 'de linie' nu niet alleen voor predikanten verplicht, maar verwierp ook alle door ds. Janse bevestigde ouderlingen en diakenen; dat waren ze bijna allemaal! De vergadering reageerde mild en besloot hem 'provisieel' als ouderling te laten fungeren. Provisioneel: zonder bevestiging

erkend en voor beperkte duur. Ds. Boone volgde de ontwikkelingen en berichtte ds. Janse in september:

Waarde Broeder en mede Arbeider in het gewichtig werk der bediening,

Sions grote Koning zij u genadig

Hedenmiddag ben ik thuisgekomen uit St. Philipsland. Ik heb daar woensdag Reijngoudt bevestigd, mijn voorafsprak was uit Klaagliederen 3 en mijn tekst Psalm 27:3. Daar was na 2 zondagen afgeven geen enkel bezwaar ingebracht. Bij de bevestiging waren 2 ouderlingen van Bruinisse en één van St. Annaland en één van Nieuwerkerk. Dus is alles vredig gegaan, hoewel de gemoederen der gemeenten niet gestild zijn.

Beverluis heeft een Zondag in Rotterdam geleerd of geoefend, want Van der Velde was ziek. Ik wens den 22 dezer naar Moerkapelle te gaan, zo de Heere wil en wij leven. Verder bij ons en de kerkenraad alles wel.¹⁷⁷

De rest is voorspelbaar: de vergeten Van der Velde zal hebben gegloomd toen hij hoorde dat op de grote wereld niemand dan hij machtig was om Beverluis als predikant te bevestigen. Een plechtigheid die alleen middels een beroep naar Rotterdam zou kunnen plaatsvinden. Ds. Boone hield ds. Janse op 15 oktober 1901 op de hoogte van het laatste nieuws:

De dochter van de molenaar, die nog thuis is, was naar Rotterdam geweest. Die wist mij mede te delen, dat in de gemeente van Van der Velde gestemd was, en Beverluis was daar gestemd. Dat is zondag daar afgegeven, om daar te komen wonen. Hij krijgt 20 gulden per week, terwijl Van der Velde zelden meer prediken kan. Ik ben benieuwd wat daar uit geboren zal worden. Wat zal Moerkapelle doen? Als hij kan, zal hij wel trachten de kleine gemeente van Van der Velde met ons te verenigen. De Heere zegt: in stilheid en vertrouwen zal ulieder sterkte zijn.¹⁷⁸

En zo gebeurde. Van der Veldes vrije miniatuurkerk beriep Beverluis inderdaad als tweede predikant en die zag deze logica 'als een fingerwijzing Gods, aangezien den oude leeraar de eenigst overgeblevene was, die zijn ordening tot het leeraarsambt in de rechte lijn van ds. Ledeboer had'. Zondag 24 november 1901 bevestigde Van der Velde hem tot dominee. Waarmee al het werk in meer dan twintig gemeenten op de schouders van alleen ds. Boone lag.¹⁷⁹

Overlijden ds. Janse

Ds. Janse tobde met zijn gezondheid en Beverluis' afwijzing 'had hem op het laatst van zijn leven veel strijd en bekommering veroorzaakt'. Hij werd in het

voorjaar van 1902 ernstig ziek en mocht zaterdag 24 mei 'zalig in zijn Heer' en Heiland ontslapen.' Ds. Boone sprak zondag erna in Middelburg een rouw-preek uit en leidde woensdag de begrafenis. 'De stoet bestond uit een lijk-koets, met aan iedere zijde zes ouderlingen uit de verschillende gemeenten. De lijkkoets werd gevolgd door vijf koetsen voor de familie en de ouden van dagen.' De straten stonden overvol met belangstellenden.

Toen de kist in de groeve was nedergelaten, nam de heer L. Boone, gereformeerd predikant te Terneuzen, het woord om een laatsten groet te brengen aan den verscheiden vriend, herder en leeraar. Hij stelde in het licht dat de overledene gedurende bijna 19 jaren de getrouwe herder en voorganger was geweest van de 22 gemeenten, die aan zijne zorg waren toevertrouwd. (...) Hij sprak eindelijk woorden van troost tot den eenigen zoon en tot de ouderlingen en diakenen, zoo uit Middelburg als Zeeland en Holland bij de groeve aanwezig.

Niet ouderling Beversluis, maar de 19-jarige voorganger G.H. Kersten besloot de plechtigheid met het betuigen van deelneming namens de Gereformeerde Gemeenten onder het kruis. 'De heer Kersten, voorganger te Meliskerke, voegde aan het gesprokene nog eenige woorden toe om de aanwezigen op te wekken in handel en wandel het voorbeeld van den overledene te volgen.'¹⁸⁰

Predikanten nood

Een week na Janses begrafenis bespraken de broeders de predikanten nood, en wel op de eerste vergadering van de classis Walcheren, op 3 juni in het kerkgebouw in Terneuzen. De notulen leggen het uit.

De voorzitter Ds. Boone merkte op dat wij voor een groote zaak stonden, daar Ds. Janse door de dood was weggenomen en de gemeenten nu herderloos waren, maar hij zichzelf niet wenschte te onttrekken.

Ds. Boone zeide dat hij 2 zaken had overdacht.

Ten eerste of er mogelijkheid zoude kunnen zijn om met de opvolgers van ds. Fransen te kunnen vereenigen, daar die leeraars in verschillende gemeenten bij ons hebben geleerd en goed voldaan hebben, zooals hij heeft gehoord. Was het wenschelijk dat er pogingen aangewend werden om te vereenigen. Doch daar bij hunlieden de nieuwe psalmen werden gezongen, dat zou nog een bezwaar wezen.

De tweede zaak was om met Ds. Beversluis te vereenigen, dat die toch om zaken uit onze gemeenten was gegaan. Of het niet mogelijk was die zaken te vereffenen en de vroegere gemeenschap weer te herstellen.

Die punten besproken hebbende, is besloten om een leeraar uit die

gemeenten van ds. Fransen te beroepen. [Middelburg beriep ds. Roelofsen, JMV.]

J. Corré vraagt aan de voorzitter of hij met die leeraars over het zingen van de psalmen gesproken heeft. De voorzitter antwoordde dat hij er wel eens geleerd heeft en dan de oude psalmen afgegeven, doch zij zongen de nieuwe berijming.

Ds. Boone zeide dat de groote Vergadering eens een Commissie mogt benoemen ten einde om met die leeraars te onderhandelen. Dat werd goedgekeurd, en tevens ook met Ds. Beversluis, dat daar dan over 4 of 5 punten zoude moeten gehandeld worden.

Hereniging Beversluis

Een week na deze classisvergadering, op 11 juni, schoof de Rotterdamse ds. Beversluis onverwacht in Krabbendijke aan de vergadertafel als 'consulent' van Moerkapelle, met als doel zijn ambt erkend te krijgen bij de binnenverbanders. Voorzitter Boone vroeg de aanwezigen of de ongenode gast de vergadering zou mogen bijwonen. De discussie hierover liep zo hoog op dat sommigen opstonden, maar Boone slaagde erin ze binnen te houden. De vergadering kwam er niet uit en drie Moerkapelse afgevaardigden gingen veelbetekenend een luchtje scheppen. Die zachte dreiging maakte indruk en scriba Van Lieburg zette snel als voorstel op papier, dat de vergadering besloot 'in de zaak van de bevestiging niet in te dringen' en Beversluis 'gelijke rechten als Ds. Boone in het bedienen der sacramenten' te geven. De meeste leden konden zich hiermee verenigen: Beversluis kreeg binnenverbandse rechten, maar bleef buitenverbandse dominee. Zo werd besloten.

Beversluis vond dat achteraf te mager en probeerde later in de notulen te laten opnemen, dat was besloten hem 'als wettig leeraar te erkennen en daardoor gerechtigd tot bediening der Sacramenten en classicale handelen.' Maar hij was geen eigen en 'wettig leeraar' en Van Lieburg weigerde dat te doen.¹⁸¹

Het besluit tot Beversluis' preekbevoegdheid oogstte veel interne kritiek en in het najaar dreigde alsnog een scheuring. Ds. Boone werd er op reis overal mee geconfronteerd en moest halve dagen verhalen aanhoren over Beversluis, Beversluis en Beversluis. En steeds maar proberen het met iedereen goed te houden, terwijl hij overal alleen voor stond, wat hem wel moest gaan opbreken.¹⁸²

Ds. Boone accepteerde op 4 september 1902 een (tweede) beroep naar Sint-Philipsland, maar bedankte alsnog (Zierikzeesche Courant, 16 september 1902).

De classis Tholen - met Boone erbij - sprak zich te Sint-Philipsland over deze kwestie uit. De broeders waren boos, dat Beversluis 'de classis niet van oordeel gevraagd had over zijn dienstwerk', en dus op eigen houtje naar Rotterdam was vertrokken 'zonder daarin raad te vragen hoe te handelen'.¹⁸³

Op 10 december gingen de broeders, ter vergadering in Rilland, hun besluit over Beversluis wat corrigeren: die moest schuld bekennen, dat hij zijn beroep naar het vrije Rotterdam niet ter Algemene Vergadering had gebracht. Maar Beversluis had inmiddels een miniclassis gevormd met de gemeenten Rotterdam, Moerkapelle, Benthuisen, Oudewater en Giessendam, ook wel genoemd 'de kerkrichting van den Heer Beversluis'. En een oplossing leek ver weg.

Op 1 juli 1903 stelde voorzitter Boone - nu met Beversluis erbij - in Middelburg het punt van hereniging opnieuw aan de orde. Hijzelf daarover: 'De zaak vlotte niet; zeer veel menselijks, wat ik verder maar verzwijg, werd te berde gebracht.' Het dreigde een vruchteloze discussie te worden, totdat Beversluis in de buitenlucht ging afwegen of hij voor zijn ideeën echt een kerkscheuring over had. Om die te voorkomen, zou hij zijn standpunten moeten prijsgeven, ds. Boone erkennen, en daarmee aangeven dat zijn bevestiging door Van der Velde en de commotie eromheen onnodig waren geweest. Ds. Boone schreef op hoe het afliep:

Na een poosje keerde hij schreiende terug, vatte mijn beide handen en zeide: 'Waarde broeder, ik erken u als wettig Leeraar, en och, vergeet al de grieven die er hebben plaats gegrepen.' Hierdoor geraakten ook anderen aan het schreien: wij zongen Psalm 84:6 terwijl een ouderling voorging in gebed. Ik heb toegegeven, hoewel niet met een volkomen hart.¹⁸⁴

'Niet met een volkomen hart...' De broederhand was geschud en de vrede getekend, maar over verontschuldiging, over het gewraakte boekje en over postume rehabilitatie van ds. Janse is niet gerept.

Contacten Kruiskerken (1902 - 1903)

Inmiddels waren goede relaties ontstaan met een aantal gemeenten, die zich na 1880 hadden gehergroepeerd rond de gewezen Veluwse boer ds. Elias Fransen. Deze gemeenten worden ook wel kruisgemeenten genoemd, hoewel ze maar weinig relatie hadden met de bezwaarde kruisgemeenten die in 1869 weigerden te verenigen met de Christelijk Afgescheidenen. Alleen ds. J.W. van den Broek had zich toen met enkele kleine gemeenten afzijdig gehouden. Ds. Kerstens voorstelling dat die bezwaarde gemeenten het kerkverband zouden hebben voortgezet, is historisch gezien niet te handhaven, want niet rond ds. Van den Broek, maar rond ds. Fransen werden de contouren van een nieuw genootschap van Kruiskerken zichtbaar.¹⁸⁵ Die telden rond 1900 zo'n twaalf gemeenten met zes predikanten: A. Janse van Barneveld, D.C. Overduin in Kampen,

J.R. van Oordt uit Charlois, J. Overduin te Lisse, H. Roelofsen van Opheusden en C. Pieneman in Rotterdam. Ds. Pieneman had in 1902 de jonge oefenaar Kersten in Meliskerke als lerend ouderling bevestigd, die als vriend warme woorden sprak op het graf van ds. Janse. Hier ligt het eerste, zij het informele, contact tussen de Ledeboerianen en de Kruiskerken. De Middelburgse ouderling Corré had schriftelijk contact met Kersten over 'de mogelijkheid van vereniging' en hoopte dat die aan alle wateren zou zaaien, dus ook aan Ledeboeriaanse. Wel waren de Kruisgemeenten bang, dat hun predikanten de overbezette dominees Boone en Beversluis teveel zouden gaan helpen. Pieneman moest trouwens niets van Beversluis hebben na diens mislukte avontuur voor 'de linie' en zijn harde uitspraken over 'onwettige ambten' in de Kruiskerken. Maar in Beversluis' denken was enkele maanden na zijn omstreken bevestiging een kentering ingetreden: hij zag alles weer anders en zei dat hij al hun predikanten nu 'als wettig in 't ambt gezette Leeraars erkende'.

Preekbeurten 1903

Nu een onderdeel dat maar van één periode van Boones leven redelijk compleet is teruggevonden: zijn zondagse preekbeurten, en wel in de tweede helft van 1903. De diensten zijn opgediept uit het weekblad voor de Gereformeerde Kerken in Zeeland, het *Zeeuwsch Kerkblad*. Terneuzen was de enige Gereformeerde Gemeente die hierin kerkdiensten aankondigde, niet alleen van de omgeving, maar ook van heel ver uit de buurt, tot in Zuidwolde toe, en dat van ds. Boone alleen.

De lijst van zondagsdiensten ziet er zo uit: 16 augustus Nieuw-Beijerland, 23 augustus Terneuzen, 6 september Terneuzen, 13 september Middelburg, 20 september Sint-Annaland, 27 september IJsselstein, 4 oktober Terneuzen, 11 oktober Sint-Philipsland, 18 oktober Krabbendijke, 25 oktober Terneuzen, 1 november Bruinisse, 8 november Aagtekerke, 15 november Terneuzen, 22 november Middelburg, 28 november Oostkapelle, 6 december Terneuzen, 13 december Hoedekenskerke, 20 december Terneuzen, 27 december Terneuzen, dankdag, kerstdagen en oudejaarsdag eveneens Terneuzen. Met op allerlei weekdays één en soms twee diensten, zodat hij soms meer dan dertig keer per maand Gods Woord bediende. Uit de lijst blijkt ook, dat hij één zondag in de drie weken thuis was. Bij zijn afwezigheid spraken in de thuisgemeente soms de lerend ouderlingen Ingelse en Kieviet en de vlasboer Arie van der Stel uit Westmaas.

D. DE WEG NAAR SINT-PHILIPSLAND

Ds. Boone was in de eerste week van december 1901 door Sint-Philipsland beroepen en enkele dagen erna ook door Kampen, de gemeente die ds. Grass

had afgezet.¹⁸⁶ Hij bedankte in januari 1902 voor beide beroepen.

Op 4 september van dat jaar berichtte de krant dat hij een tweede beroep van Sint-Philipsland had aangenomen, maar op 16 september volgde een rectificatie: hij had bedankt. Boones ouderling Frans Dekker was de enige die er wat over noteerde: 'Het is waar, dominee heeft gezegd dat hij uit Handelingen 10:20 [Daarom sta op, ga af, en reis met hen, niet twijfelende; want Ik heb hen gezonden] daar iets voor had. En daarop zijn zij [Sint-Philipsland, JMV] aan het werk gegaan en heeft hij het beroep aangenomen; hij heeft het eigenmondig tegen mij gezegd. Maar in diezelfde week is het weer veranderd, toen durfde hij niet meer. En ik zal u zeggen: wij waren blij dat hij terugkeerde. Wij hebben zijn doen ten zeerste afgekeurd, maar niet dat hij teruggekeerd is. Daar waren wij blij mee, en iets waar wij blij mede zijn, daar pas je geen zware straf op toe.'¹⁸⁷ Dekker was slechts plaatselijk georiënteerd en wist niet hoezeer dominee zich de Fliplandse crisissfeer aantrok en bezet was met de toekomst van die grote gemeente. Allemaal motieven - meer hierover in het volgende hoofdstuk - die Boones strijd uitmaakten. Het kan zijn dat deze kwestie op 31 oktober nog even op de classis is besproken.¹⁸⁸ Wel is helder, dat het kerkelijk leven wat structuur kon gebruiken.

Orderelement

Die structuur zou er eindelijk eens komen, want de mensen praatten wel over de Dordtse Kerkorde, maar niemand had die in huis. Kerkenraden en leden volgden uitspraken van predikanten en daardoor beleefden gemeenten nogal eens barre tijden, vooral als persoonlijke oordelen botsten. Die onkunde bleek ook bij het beroep van Boone door Sint-Philipsland, in september 1902, dat blijkbaar niet correct was uitgebracht. De kerken gevoelden daardoor behoefte aan een wat ordelijker leven en besloten een orderelement te laten opstellen. De notulen van de Buitengewone Algemene Vergadering te Krabbendijke, gehouden op 10 december 1902, leggen het uit.

Naar aanleiding van een Classicaal besluit van Zuid-Beveland, besluit de vergadering ter voorkoming van zaken zoals ze hebben plaatsgevonden bij de beroeping van ds. Boone te Sint-Filipsland, om uit verschillende Classes eene Commissie samen te stellen, en wel zoo dat elke Classis één broeder aanwijst om in deze Commissie zitting te nemen, ten einde erop te letten dat de besluiten der vergadering mochten worden nageleefd door den Leeraar [dit was ds. Boone, want ds. Beversluis stond buiten het kerkverband, JMV] en eventueel nog te komen leeraars, zoowel als dat door iedere kerkeraad behoort te geschieden.

Opstellers ervan waren de ouderlingen Jac. Corré (Walcheren), G. Bras (Zuid-Beveland), A. Buijs (Tholen) en A.A. van Lieburg (Zuid-Holland).

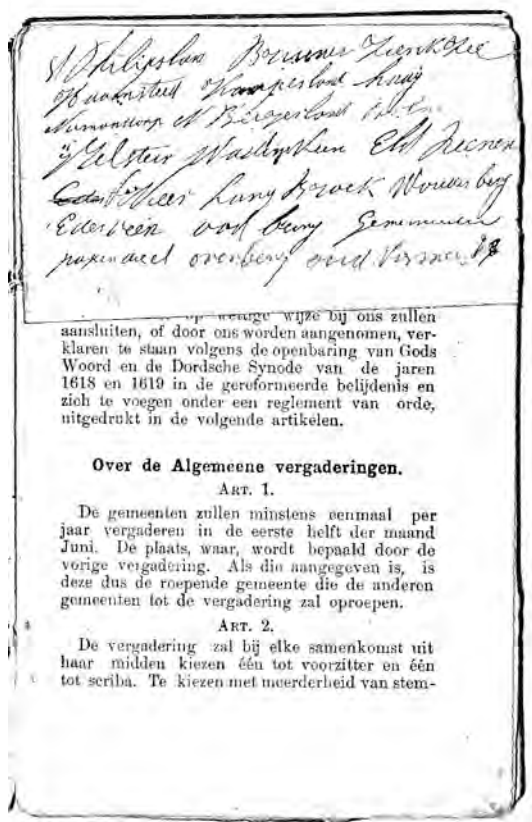
Broeder C. Nieuwenhuijze, diaken te Yerseke, zorgde voor het verslag.

De commissie ontwierp een reglement met 16 artikelen en presenteerde het concept op de Algemene Vergadering van 1 juli 1903. Daarmee hadden de 24 gemeenten een ordereglement, dat op veel punten afweek van Dordt.¹⁸⁹

Derde beroep Sint-Philipsland

De Ledeboerianen bleven nog jaren gewoon Ledeboerianen, want ook met het nieuwste ordereglement op zak verliep half november 1903 een volgend Fliplands beroep niet vlekkeloos, maar het was beter dan de keer ervoor en de classis hoefde niet correctief op te treden. Boone had er op tweetal gestaan met collega Beversluis en was er met 'groote meerderheid gekozen'.¹⁹⁰ Hij nam het beroep in de eerste week van het nieuwe jaar aan, maar wilde tegelijk 'alle hulp blijven geven aan de gemeente van Terneuzen'. Hij vertelde in een brief aan Katharina (Ka) Flipse over zijn beroep en de verhuisplannen. Ka woonde in Westkapelle en was in 1900 op 17-jarige leeftijd onder een preek van ds. Boone tot bekering gekomen. Sprekers logeerden bij haar zuster Tine, wier naam regelmatig in de brieven wordt genoemd.¹⁹¹ Ds. Boone gaf op 15 januari schrijvende weg een doorkijkje in het kerkelijk en huiselijk leven:

Mijn vertrek, daar heeft het echte volk zeer veel spijt van. Vooral Dekker en zijn vrouw en bij Pieterrella. Maar de Heere regeert, want op St. Philipsland is er blijdschap. Ik ben er met mijn vrouw geweest en heb op maandagavond nog gesproken in de kerk, de oude P. Ingelse was onder het gehoor. Te St. Philipsland is het huis voor ons al klaar. Wij denken 21 Febr. afscheid te nemen of 28 Febr. dat is nog niet bepaald, maar ik denk eind van de maand. Onze vraag aan u is of

Bladzijde uit het ordereglement uit 1903
met aantekeningen van ds. Boone.

Tine zou mogen blijven tot wij weggaan, en of ze dan mee mag naar St. Philipsland, dan kan ze ons helpen. Zij kan bij het afscheid zijn en daar de intrede horen. Tevens kan ze ons behulpzaam zijn. De kosten zullen wij wel betalen. Als ik dan naar Middelburg kom, dan breng ik haar mee. (...)

Geertruida is naar Borssele toe, van woensdag tot zaterdag, en Tine zal ook wel eens naar Borssele gaan. (...) Dinsdag gaan we met Dekker en Tine naar Axel. Mocht de allerhoogste God en Koning ons vergezellen en het met Zijn zegen bedauwen, tot opbouw der gemeente. (...) Met kerstdag waren wij in de kerk zo bedeeld met de liefde Gods, dat er veel volk schreide. Ik heb vele malen gesproken, maar nu is het einde dat wij zullen scheiden, maar ik wil toch alle hulp blijven geven aan de gemeente van Terneuzen. Dirk Dekker is nu diaken geworden.¹⁹²

Voorbereiding vertrek

Ds. Boone preekte op zondag 3 januari in Terneuzen, op 10 januari in Nieuwerkerk, zondag 17 januari weer in Terneuzen en zondag 24 januari diende hij Rilland-Bath. Vrijdag 29 januari sprak hij 'een woord van afscheid voor zijne gemeente Axel' en op zondag 31 januari was hij in zijn nieuwe gemeente Sint-Philipsland. Op 1 februari stond hij in het Amerikaanse Kalamazoo op een drielal met ds. T. Hager en ds. G.J. Wolbers, waaruit Wolbers werd beroepen.¹⁹³ Zondag 7 februari was hij in Terneuzen en op 14 februari leidde hij drie diensten in de dependance Hoek. Hij schreef daarover op 18 februari aan Ka Flipse:

Zondag zijn wij met een hoop volk naar Hoek geweest, ook Tine, Neeltje, onze Trui, Dominicus en nog meerderen. 's Avonds weer naar huis, waar wij om half 10 aankwamen. Woensdagmiddag en avond moest ik te Borssele spreken, waar ik en mijn vrouw, vrouw Donze, Neeltje en Dekker op de boot waren en het zo stormde, dat hij niet aan de wal kon komen te Vlissingen. Toen weer terug, maar het lukte niet, daarna terug naar Terneuzen en niet gepreikt. Vrouw Donze en mijn vrouw waren zeeziek, maar Neeltje niet, hoor.

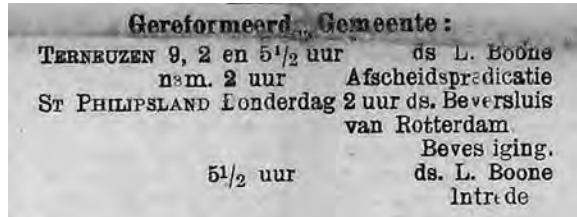
Alles is bij ons overhoop, manden en kisten staan klaar. Ach, stonden wij zo klaar voor de eeuwigheid om te vertrekken.

Zondagmiddag om 2 uur wens ik mijn afscheid van de gemeente te nemen. Misschien maandag of dinsdag weg, nadat het schip geladen is, dan ben ik 28 Febr. in St. Philipsland.

Dan op 6 Maart in Middelburg. Zaterdag 5 Maart komen we met de sneltrein om half 12 in Middelburg aan. Met Tine komen we dan naar huis. Alles zo de Heere wil en wij leven. (...) ¹⁹⁴

Afscheid gemeente

Scriba Harte noteerde in de kerkenraadsvergadering van 16 januari: 'Verder zeide Ds. Boone dat hij zijn beroep heeft aangenomen en werd afgesproken, terwijl de Dominé nog hier is, om de ledematen te bezoeken.

*Aankondigen in Zeeuwsche Kerkbode,
19 februari 1904.*

Werd besloten om spoedig een begin daarmee te maken.' En dus liepen ze nog één keer langs de vestingwallen en door de Westkolkstraat naar leden in de Dijkstraat ('Het Diekje'), de Roeiersgang, de Grenulaan, de Schependijk, de Donze Visserstraat en de Tholensstraat van Marie de Doelder. Laurus Boone en zijn kerkenraad, al pratend en handenschuddend door de straten: 'O domenie, je kom toch nog wel-is terug, o wat zan wudder je misse, domenie.'

Zo gleed Terneuzen langzaam uit zijn handen. De grafieken waren die vier jaren omhooggeschoten, alles was in opwaartse lijn gegaan en het kanaal had het stadje nieuwe glans gegeven, maar de kerk was veranderd, echt en voor-goed veranderd. De oudjes waren gewend geweest om 's avonds koffie te drinken, een pijpje te roken, een handwerkje te doen en wat bijzonderheden van kerk, gezin en school te bespreken en de Schrift te onderzoeken, een stukje uit een oudvader te lezen en door *De Redelijke Godsdienst* te kruipen. Het kerkelijk leven van Terneuzen was gekleurd door de gezelschapstraditie, maar dat leven was gaan kwijnen, want de mensen werden meer en meer afgeleid door krantjes, vlugschriften en zelfs tijdschriften. Allemaal 'wereld', die invloed uitoefende op denken, doen en streven. Iemand zei: 'Zeg mij welke uwe couranten zijn en ik zal u zeggen wie gij zijt.' En zo was het: naar de man was, was zijn courant. De waarschuwend stem werd steeds minder gehoord en tot overmaat van ramp stond de waarschuwend dominee Boone er op het punt van scheiden.

Zondagmiddag 21 februari om 2 uur preekte hij afscheid met als tekst Openbaring 3:3: 'Gedenk dan hoe gij het ontvangen en gehoord hebt, en bewaar het, en bekeer u. Indien gij dan niet waakt, zo zal Ik over u komen als een dief, en gij zult niet weten op wat ure Ik over u komen zal.' Een boodschap aan de gemeente Sardis, die opwekte tot waakzaamheid en zorgvuldigheid, anders zou de Heere komen als een dief in de nacht. Een vaderlijk en gepast vaarwel aan Terneuzen. Aan het eind van de dienst zong de gemeente haar scheidende dominee toe Psalm 121 vers 4:

*God behoedt u voortaan van kwaad;
Hij zal uw ziel voorwaar
Behoeden voor gevaar;*

De Boones stoomden met de Argus tussen barken en brikken door naar Hoedekenskerke.

*En als gij uit- of ook ingaat,
Zal Hij u steeds bevrijden,
En met gaven verblijden.*

Vergezeld door een vriendschare liepen de Boones naar het wachthuis van Van Rompu op het havenhoofd. Marinus was al drie jaar het huis uit en Eliza zou gaan trouwen met Maria Romeinsen en smid worden in Axel. Vol gedachten stapten ze het dek van de Argus op: pa en ma, Trui, Ko, Laurien, Betje, Gomme en Laurus junior. Tine Flipse zal er ook wel bij geweest zijn. En de kerkenraad en de bureu. Alle vrienden behalve blinde Marie: 'Bij het eerste beroep was ik bedroefd, nu was ik verblijd.'¹⁹⁵ Terneuzen ging geschiedenis worden, hoewel dominee er nog vaak zou preken. Niet alleen vrouwen en meisjes schoten tranen in de ogen, ook stoere kerels slikten wat weg en snotten hun neuzen. Langzaam stoomden ze de haven uit, tussen barken, brikken en schoeners door op weg naar hun nieuwe pastorie, die geschilderd en behangen stond te wachten. En ze zwaaiden tot ze elkaar niet meer zagen en de kustlijn uit het zicht verdween.

HOOFDSTUK 7

Sint-Philipsland

(1883-1906)

‘Nooit zal ik het vergeten, hoe ik vrijheid kreeg om hier te komen.’¹⁹⁶

Waren de Boones aan boord, in de trein en het laatste stuk vanaf Steenberg en in de stoomtram nog onder elkaar, nu begon het door te dringen dat ze echt in Flipland en echt in den vreemde waren. In een slapend dorpje zonder kanaal, zonder kranen, zonder wallen, zonder vesting, zonder schoeners, zonder ziekenhuis, zonder stroom en ook nog zonder auto's. Het had iets weg van emigreren in de eigen provincie. Alles nietig, stil en eenzaam.

‘Philippiland’

Fliplands dorpsplan was weinig origineel, want naar middeleeuwse gewoonte was er een rechte straat vanaf de dijk, de Voorstraat, met aan het eind een kerkje en eromheen het kerkhof. Achter de erven lag een tweede straat, de Achterweg, bestemd voor schuren en arbeidersbedoeninkjes. Idyllisch was het Kerkdreefje dat vanuit de Voorstraat uitliep op het Schooldreefje. Ook stonden wat huisjes tegen elkaar aan geschurkt aan de Stationsweg, rond de Oostdijk en op het Stoofof. Het ietwat losstaande arbeiderswijkje Karreveld, drie sloppen en een plein, was er met de simpelste optrekjes het slechtst aan toe. Na de eeuwwisseling was hier en daar nog wat nieuwbouw ontstaan, maar dan hield het qua dorpswoningen wel op. Het was een gemeenschap, waarvan een buitenstaander nooit iets zal weten. Veel ouderen hadden de wereld nog nooit gezien, want als ze hun neus buiten het dorp staken, vonden ze achter de dijk de onverbiddelijke grens van het water.

In de polders stonden zo'n tien boerderijen en daartussen lagen grote stukken land. Weggestopt achter de landbouwschuren stonden arbeidershuisjes met allerlei geïmproviseerde hokjes erbij, slordig en structuurloos neergezet. Velen brachten hun leven door op het open veld, omgeven door het altijd onberekenbare water dat soms ongenadig toesloeg, zoals een dichter noteerde:

Philippiland tot allen stonden

Is van allen kanten door 't water verslonden

Soo dat menschen op boomen en daken

*In menigte saten, wie con se genaken.*¹⁹⁷

De Fliplandse Voorstraat met aan het einde ervan rechts de pastorie.

Totaal zo'n 1850 mensen, van wie enkele honderden in het gehucht Anna Jacobapolder en de mini-nederzetting Sluis bij de veerpont. Het was gebruikelijk, dat in veel huizen en huisjes twee of drie of vier gezinnen woonden, dat veel ouderen bij de kinderen inwoonden, dat achter bijna elk huis een varkenshok met mestputje was en dat bezoekers steevast werden uitgenodigd om nog 'even bie 't vèrreke te kieke'.¹⁹⁸ In het voorjaar sneden ze lamsoor en kort erna was de zeekraal goed. Ze vonden er mossels en kreukels en ze zeiden dat het leven er mooi was en goed.

Drie kerken

In Anna Jacobapolder was in 1878 een Christelijke Gereformeerde Kerk geïnstitueerd die in 1892 opging in de Gereformeerde Kerken. De gemeente werd bij Boones komst bediend door de vierde predikant, Anthonie Dekkers. 'De polder' bleef een eigen wereldje, met maar een paar hervormde en Ledeboeriaanse gezinnen.

De dorpsgemeenschap telde dus drie kerken, maar lang niet iedere Fliplander zat er 's zondags één- of twee- of driemaal in de banken. Ds. Van Dijke had in 1871 voor tienduizend gulden aan de Achterweg een nieuwe kerk laten bouwen¹⁹⁹ die een kleine vierhonderd zitplaatsen telde en ergens rond 1890 was vergroot met een 'hangzolder' voor nog eens honderd hoorders en daardoor meer dan tweemaal zo groot was als de hervormde.²⁰⁰ Dominees erfgenamen verkochten het gebouw in 1885 voor vijfduizend gulden aan de kerkelijke

gemeente. De hervormde kerk was klein begonnen en klein gebleven en werd eind januari 1904 'aangenaam verrast' met een cadeautje van de kerkvoogdij: een loos pijpenfrontje voor het kerkharmonium.

De hervormde heette in de volksmond de 'durrepse kerreke', de oud gereformeerde de 'achterwegse kerreke' en de gereformeerde kerk 'de polderse kerreke'. Vreemd genoeg werd de 'Oud Hriffemeerde Hemêênte' nog steeds de Christelijke Afscheiden Gemeente genoemd, hoewel ze de godsdienstvrijheid vol overtuiging had teruggegeven en die kerknaam dus officieel niet meer voerde. In al die kerken waren ernstige mensen, maar die dachten er niet aan hun eigen kerkje de rug toe te keren, ook bij een huwelijk niet, al vormde de doop, waar beslist werd over de godsdienstige toekomst van een kind, wel eens een probleem. Je kon 'durreps' worden omdat vader het gezinshoofd was, of 'achterwegs' omdat moeder het kind had voortgebracht of 'polders' omdat je bij de doop verondersteld wedergeboren was. Een andere keer gaf de stand stiekem de doorslag, al lag dat niet echt duidelijk omdat enkele notabele boeren en middenstanders niet hoog hervormd, maar slechts van de 'achterwegse kerreke' waren. En zo bepaalden de Fliplanders de lijn van een reeks volgende generaties: achterwegs, polders of durreps. Ze bleven stug en trouw lid van hun kerkje, hun leven lang, al gingen sommige hervormden 's avonds in de Achterweg wat bevinding halen. Dat deed zelfs de imponerende ds. C.J. Montijn, die de hervormde gemeente van 1880 tot 1887 diende, en met zijn vader, die ook predikant was, weleens bij ds. Van Dijke ter kerke ging.²⁰¹ Deze vriendelijke man vormde een wereld van verschil met zijn verre voorganger Arnoldus Gerlach, die rond 1843 een groep hervormden opstookte om een kerkdienst van Van Dijke met een stenenregen te verstoren, terwijl hijzelf met een viool allerlei frivole straatliedjes speelde en zijn aanhang hoste en krijste op het ritme van de muziek. Toen lag er tussen de kerken een compleet burchtenstelsel, maar die schrikkelijke tijden waren goeddeels voorbij.²⁰²

Johannes Verwijs (1890)

Sint-Philipsland was een gemeente waar veel bekeerde mensen hadden gewoond en nóg woonden. Een voorbeeld ervan wil ik u niet onthouden, en natuurlijk kende Boone het ook, want hij preekte al regelmatig op Flipland toen het wonder gebeurde. Het betreft Johannes Verwijs - de opa van mijn opa - de vrome diaken die preken las toen Van Dijke gevangen zat en de gemeente zwaar werd vervolgd door kerk en overheid. Johannes was een eenvoudige arbeider uit het troosteloze Karreveld. God had hem beloofd dat hij zou sterven op dezelfde dag als zijn vader in 1834 was gestorven, op 30 december, in hetzelfde uur zelfs, tussen 3 en 4 uur in de nacht. Deze Johannes (Joanusje) zei op nieuwjaarsdag 1890 profetisch tegen zijn kinderen: 'Voordat

dit jaar geëindigd is, is je vader er niet meer, dan is Joanusje thuis.' Woensdag 17 december werd hij 81 jaar en maandag 29 december was zijn reis ten einde. Hij zei die middag tegen zijn kinderen: 'Vannacht gaat Joanusje naar huis, want deze nacht is mijn vader ook gestorven...' Van ziekte was geen sprake, maar Joanusje wist dat het zou gebeuren, want God had het Zelf gezegd. Hij ging die avond naar bed en had begeerte om te sterven en met Christus te zijn. De klok wees drie uur in de nacht toen hij Psalm 27 begon te zingen:

*Hadt Gij mij dien troost niet laten verwerven,
Dat ik nog in dit leven zou ontvaân
't Gebruik Uwer goederen, vóór mijn sterven,
Ik waar' onder den last des druks vergaan.
Daarom, lankmoediglijk den Heer' verwacht,
Zijt altijd welgetroost en onversaagd;
God zal eind'lijk helpen u die nu klaagt;
Verbeidt den Heer', op Zijn toekomst hebt acht.*

Hij vouwde zijn handen, keek naar zijn kinderen en sloot zijn ogen. De kruisdrager werd kroondrager en gediensstige engelen droegen de ziel van dit koningskind in het nieuwe Jeruzalem.²⁰³

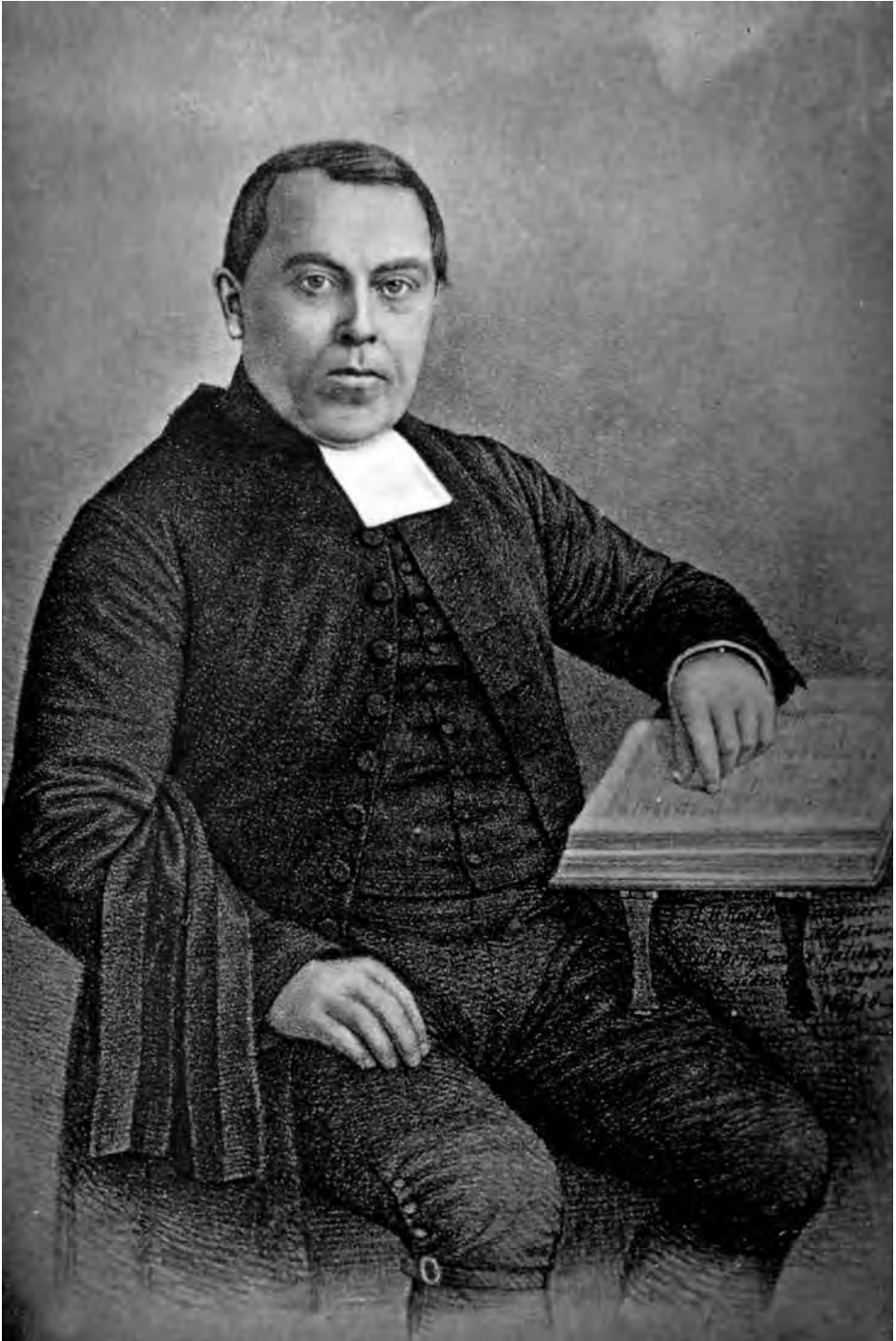
Predikers na Van Dijke

Na Van Dijkjes sterven in 1883 dienden drie lerend ouderlingen de ongeveer twintig verenigde gemeenten: David Janse (sinds 1872) en Jan Vader en Diederikus Wijting (beiden sinds 1877). Janse leidde Van Dijkjes rouwdienst en werd na heel wat deining tot predikant gekozen en na nóg meer beroering bevestigd, met als gevolg dat zijn beide collega's de kerken gedesillusionneerd verlieten: Wijting in 1884 en Vader in 1889. Sint-Philipsland liet Wijting pas gaan nadat hij een voorrede had geschreven in Van Dijkjes biografie *Het veelbewogen leven*.

Ds. David Janse preekte er twee zondagen per jaar en bediende de sacramenten tot hij eind 1901 niet meer kon.²⁰⁴ Zijn werk werd meer en meer overgenomen door Boone, die er zo goed als alle kinderen doopte.²⁰⁵ Beversluis doopte er één kind, en wel op 1 juni 1903, de dag van zijn hereniging met het kerkverband. Ook de Middelburgse oefenaar Pieter *Ingelse* sprak er Gods Woord.

Kerkenraad na 1883

Van de meeste kerkenraadsleden zijn alleen de namen bekend en soms ook dat nog niet.²⁰⁶ Een enkele keer biedt een naam op een declaratie uitkomst, hoewel niet alle broeders verre samenkomsten bezochten. Veel ligt dus blijvend in het duister, want namen en jaartallen zeggen niets over de sfeer

Ds. Pieter van Dijke diende Sint-Philipsland tot 1883 als predikant. De gemeente was tot ds. Boones komst 21 jaar vacant.

waarin ze leefden en het werk dat ze deden. Toch proberen we wat namen op te diepen uit de jaren na Van Dijk's sterven.

- Abraham van Dijke, overleden in 1897, heeft ontzettend veel voor de gemeente betekend als steun en rechterhand van zijn broer, dominee Pieter. Hij had diens vervolgde kerk vanaf 1842 met raad en daad en geld gesteund.²⁰⁷

- Ouderling Andries van Westenbrugge stierf op 8 september 1902. Hij deed in 1851 belijdenis, bezocht vele vergaderingen, stond te boek als 'landman' en bereikte de leeftijd van 81 jaar.²⁰⁸

- Diaken Cornelis Meijer overleed op 30 mei 1903. Zijn naam prijkt onderaan een kerkenraadsbrief uit 1872, zodat hij wel eens lang ambtsdrager kan zijn geweest. Hij werd 79 jaar.²⁰⁹

- Diaken Jan Maan de Kok bezocht de Algemene Vergaderingen van 1889 tot 1904. Hij leverde petroleum aan de kerk en was getrouwd met Hendrina Gelok. Zijn naam staat vaak kortweg genoteerd als Jan Kok. Hij kreeg een gulden per maand voor het voorlezen in de kerk, straalde gezag uit en kon goed catechiseren. Jan zal bij Boones komst nog wel diaken zijn geweest; zijn leven eindigde op 1 november 1913.²¹⁰

- Ouderling Jan van der Vliet vormde met Bram van Dijke jarenlang 'het gezicht' van de gemeente. Hij was een trouw bezoeker van vergaderingen en zijn naam staat in 1874 al in de notulen vermeld. Hij sprak na een vergadering in Middelburg eens van hart tot hart met de vrouw van oefenaar Ingelse en enkele aanwezigen ervoeren de geestelijke verbondenheid zo bijzonder, dat een ouderling opmerkte: 'Nu hebben wij vanavond genoten, wat wij vandaag op de vergadering gemist hebben.'²¹¹ Van der Vliet stierf op 15 augustus 1901 op 86-jarige leeftijd.

- Cornelis Remeijn, geboren in Scherpenisse in 1843, en getrouwd met Janna Steenpoorte, was diaken van 1893 tot zijn overlijden in december 1928.

- Diaken Willem Steenpoorte overleed op 15 mei 1890 of op 18 april 1901. Op beide data overleed een Willem Steenpoorte, beiden zeventigers.²¹²

- Diaken A. van den Bos was wellicht de veldarbeider Aarnoud van den Bosch, die op 1 januari 1901 overleed.

Uit bovenstaande gegevens blijkt dat de gemeente kort na 1900 verscheidene ambtsdragers heeft verloren. Achterswaardige lieden, die in hun drukke thuisleventje ook zo intens voor anderen moesten zorgen, hun lichamelijke en geestelijke behoeften helpen dragen, met gepaste woorden voor Gods heilig aangezicht neerleggen en aan de gemeente bekendmaken. De sociale omstandigheden van de arbeiders waren slecht en de diaconieën hadden de veelomvattende taak om die noden naar behoren te lenigen. Deze mannen hebben het in hun eenvoud toch maar moeten doen: één of twee geslachten naar de begraafplaats helpen dragen en troostwoorden spreken aan het open graf. Ook hebben ze zo'n tweehonderd leden uitgezwaaid, die in de crisisjaren

tussen 1870 en 1900 naar Noord-Amerika, vooral Grand Rapids, emigreerden.²¹³ De gemeente telde in 1875 ongeveer 880 leden.²¹⁴

Ouderling Marinus Remijn

De ineengeschrompelde kerkenraad had in 1894 steun gekregen van de jonge en begaafde Marinus Remijn. Hij was in 1858 geboren, had in 1877 bij ds. Van Dijke openbare belijdenis afgelegd en was onder een preek van Beversluis tot verandering gekomen. Remijn had een timmerbedrijf en had als ouderling van meet af aan een leidinggevende plaats, al zou de manier waarop hij in 1894 ouderling was geworden in 1906 nog ter discussie staan.²¹⁵ Hij bezocht de meerdere vergaderingen samen met diaken Cornelis Remeijn, wiens naam net één lettertje méér had. Marinus Remijn berichtte ds. Janse op 5 maart 1900 dat in de kerkenraad alles goed was en in de gemeente geen bijzonderheden waren. Kort na dit goede bericht, voorlopig het laatste, toonde hij aspiraties om uit oefenen te gaan en de kerkenraad stemde daar gedwongen mee in, zodat de catechismusverklaring van Beukelman, gekocht in 1899, in de kast bleef liggen. Remijn heeft een poosje mogen oefenen, maar het verliep dusdanig teleurstellend, dat een groot deel van de gemeente hem niet begeerde en de kerkenraad het hem verbood. Met als gevolg dat hij zijn ambt neerlegde.

Scherp stonden ze tegenover elkaar: de jonge Remijn en de 86-jarige ouderling Van der Vliet. Remijn verantwoordde zich op de Algemene Vergadering van 26 juni 1901 en wees Van der Vliet als hoofdschuldige aan. Die erkende daar dat hij niet goed had gehandeld 'omdat hij niet door heeft durven tasten en door ouderdom en zwakheid des gemoeds meer heeft toegelaten als zijn gemoed hem wel veroorloofde'. Dat is niet bijzonder, want zeven weken later werd de stokoude man opgenomen in heerlijkheid. Van der Vliet had Remijns oefenen dus nooit gewild, maar geen kracht en moed meer gehad om het te voorkomen. Dat is verklaarbaar, want Remijns declaraties en facturen verraadden een energiek mens met karaktervol handschrift, sierlijk en zwierig, waarbij zelfs Beversluis' strakke schoolschrift verbleekte. Maar zijn oefeningen - daar gíng het uiteindelijk om - werden door kerkenraad en gemeente niet begeerd.

Dat bleek op genoemde vergadering, waar ds. Janse een gesprek arrangeerde tussen de kerkenraad, de classis, Remijn en een predikant 'om te trachten weer met elkander in overeenstemming te geraken'. Die vergaderende predikant kon alleen maar ds. Boone zijn, die in Flipland zo goed als al het werk deed, terwijl ds. Janse doordeweeks weinig of niet meer van huis was. Boone moet de afgeleefde Van der Vliet en de wankelende kerkenraad, hooguit enkele diakenen, terzijde hebben gestaan om Remijn te stoppen en uit alle volgende verslaglegging blijkt, dat ook hij niets van diens oefenen moest hebben. Het

gesprek stond voor 3 juli op de agenda, maar er staat niets van op papier.²¹⁶ Resultaat had het zeker niet, want Remijn sprak op zondag 4 augustus drie-maal in de buurgemeente Bruinisse.²¹⁷ Op 1 september en 1 december sprak hij er weer. Hij negeerde het ambtelijk gezag en de kerkelijke besluiten, net als de kerkenraad van Bruinisse dat deed, en kwam in Flipland alleen nog in de kerk om te klussen en te timmeren, waarvoor de kerkenraad hem tot half 1907 royaal gelegenheid zou bieden. Hij bleef er voorgaan op feestdagen en gewone zondagen, op bid- en dankdagen, zodat Bruinisse een soort thuis-gemeente van hem was.²¹⁸ Het ligt voor de hand dat hij op zaterdagmiddag de werkplaats opruimde en 's avonds naar het naburige Bru vertrok. En dat alles geruggesteund door Beversluis - in het volgende hoofdstuk daarover meer.²¹⁹

Drie beroepen

Ieder beseft dat Flipland met haar incomplete kerkenraad een krachtfiguur nodig had, want natuurlijk lieten deze zaken de gemeente niet onberoerd. Remijns voorgaan in Bruinisse was ronduit bedreigend voor kerkenraad en gemeente. Boone bevestigde in september 1901 in Remijns plaats als ouderling de slager Abraham Reijngoudt, in de volksmond Bram de Slagter, en deed daarvan verslag aan ds. Janse:²²⁰

Ik heb woensdag Reijngoudt bevestigd, mijn voorafsprak was uit Klaagliederen 3 en mijn tekst Psalm 27:3. Daar was na 2 zondagen afgeven geen enkel bezwaar ingebracht. Bij de bevestiging waren 2 ouderlingen van Bruinisse en één van St. Annaland en één van Nieuwerkerk. Dus is alles vredig gegaan, hoewel de gemoederen der gemeente niet gestild zijn.²²¹

De gemeente schreeuwde om ambtsdragers en op 12 februari 1903 kozen de leden er vier tegelijk: tot ouderling H. Geelhoed en J. Luijk en tot diaken A. Sorber en Johannes Verwijs.²²² Alleen Luijk nam zijn benoeming aan.²²³

De gemeentenood uitte zich ook in de elkaar snel opvolgende beroepen op ds. Boone, het eerste in december 1901 en het tweede in september 1902. Het derde beroep, half november 1903, bracht uitkomst: ds. Boone kwam! De classis Tholen ging op 2 februari 1904 met zijn overkomst akkoord:

De approbatie van ds. L. Boone gehoord te hebben aangaande zijn beroeping tot Leeraar naar St. Philipsland, alsmede het getuigenis van de gemeente van Terneuzen hetwelk aan ds. Boone was overhandigd, en hoe hij zich aan de gemeente St. Philipsland heeft verbonden om elke derde zondag in die gemeente te zijn, is hij daartoe door de Classis tot Consulente der Gemeenten erkend.

De classis constateerde dat dominee 'elke derde Zondag te Sint-Philipsland moet zijn', maar stelde voor daar eens in de vier zondagen van te maken en beloofde die gunst met een doordacht steunplan:

En wordt gelijktijd besloten, indien de Gemeente St. Philipsland in noot kwam te verkeeren van haar leeraar met Zijn Gezin van het noodige niet kunnen voorzien, alsdan samen die lasten te helpen dragen.²²⁴

Pastorie

De kerkgemeenschap moest ijlings op zoek naar een pastorie, want ds. Van Dijk's huis in de Voorstraat werd bij Boones komst bewoond door Pieter junior en zijn vrouw Johanna van Dalen. Zoon Pieter fungeerde als kerkmeester en regelde het onderhoudswerk aan het kerkgebouw, dat in zijn achtertuin stond. De gemeente kocht in recordtijd de fraaie woning van postmeester Johannes Marinus Kunst, voorzien van een zogenaamde Franse (gebroken) kap die de zolderverdieping veel extra ruimte bood. Deze drie jaar oude pastorie was het sluitstuk van de oostzijde van de Voorstraat, kostte de kerk vierduizend gulden en bood riant uitzicht op het karakteristieke Kerkdreefje. Grote ramen, veel licht, veel zon en een chique voordeur. Centraal gelegen en een lust om in te wonen. De halfvrijstaande woning grensde aan de pastorietuin van de vrijgezelle hervormde dominee J.A. Schouten, die er inmiddels acht jaar stond.²²⁵

De pastorie moest in korte tijd wat worden verbouwd en wel door de onbevoegd oefenende aannemer Marinus Remijn, die er met zijn mannen heel de maand februari voor nodig had om op de open zolder drie slaapkamers te timmeren en de zolderverdieping slaapklaar op te leveren. Die maand was best confronterend, alleen al bij het werkoverleg tussen Boone en Remijn, als het ging over battings, kraalschroten, loopsloten, stiftkrukken, kapstokhaken, tengels, behanglinnen en behangselpapier, grondverf, gekookte olie en lak, en een droogrek op zolder.²²⁶ Remijn ging op 17 januari voor in Bruinisse en zou daar op 9 maart driemaal biddag houden, terwijl ds. Boone dat diezelfde dag in Sint-Philipsland zou doen.²²⁷

Bevestiging

Boone was uit het tweetal met Beversluis 'met groote meerderheid' gekozen.²²⁸ De verhouding tussen beide sprekers was verre van optimaal, mede door het voorgaan van Remijn. Wel was Beversluis de enige die Boone kon

Sint-Filipsland. Gisterenavond werd hier in de „Gereformeerde Gemeente” uit een tweetal bestaande uit ds. Beversluis te Rotterdam en ds. L. Boone te Ter Neuzen laatstgenoemde met groote meerderheid gekozen. Nu Philipsland aan 't wereldverkeer door de tram is aangesloten, is voor de verzorging van al de verspreide gemeenten deze plaats zeker beter gelegen dan Ter Neuzen.

Ds. Boone gekozen (Zuider Kerkbode, 13 november 1903).

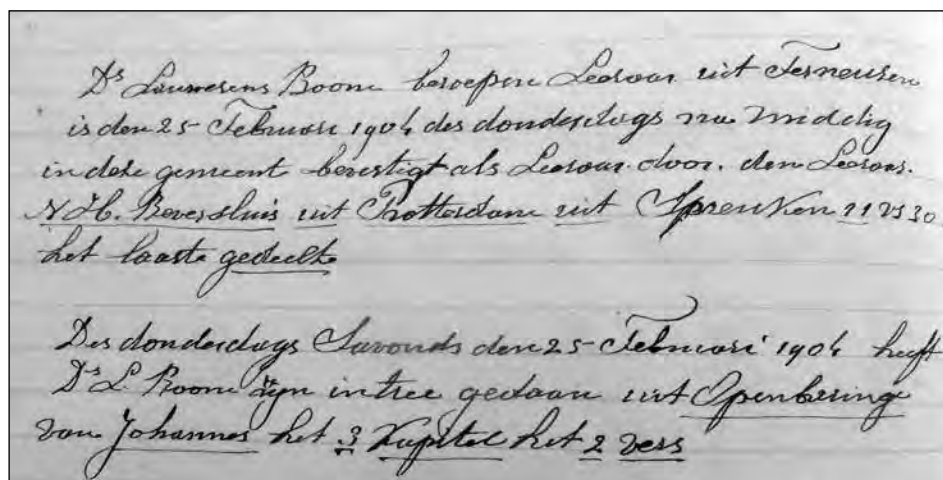
bevestigen en een classisvergadering in Rotterdam, gehouden begin 1904, ging daar aarzelend mee akkoord.

De classis, gehoord hebbende het verzoek van Ds. Boone aan Ds. Beversluis om door ZEW bevestigd te worden als leeraar te St. Philipsland, gehoord hebbende eene verklaring van den Kerkenraad van Ter Neuzen, eene verklaring van den classis Tholen en eene van den kerkeraad van Sint Philipsland ter goedkeuring van voornoemde bevestiging, maar aan de andere zijde vernomen hebbende de onregelmatigheden die bij de beroeping hebben plaatsgevonden, heeft deze zaak wijdlopieg overwogen en besluit dat ter instandhouding van den onderlingen vrede ds. Beversluis machtiging worde verleend deze bevestiging te verrichten.²²⁹

Echter wordt ZEW door de classis gelast den kerkenraad van St. Philipsland op deze onregelmatigheden te wijzen en haar te vragen of zij in deze de begane feilen wil erkennen.

Donderdag 25 februari was de bevestiging. De krant meldde: 'Beide diensten was het nogal ruime kerkgebouw meer dan vol met toehoorders, waaronder verscheidene van andere plaatsen.' Ds. Beversluis preekte over het laatste gedeelte van Spreuken 11:30: 'Wie zielen vangt, is wijs.'

Ds. Boone nam zijn intreetekst uit Openbaring 3:2: 'Zijt wakende, en versterk het overige, dat sterven zou; want Ik heb uw werken niet vol gevonden voor God.' Het valt op dat dit tekstvers direct voorafgaat aan zijn afscheidstekst van Terneuzen: dezelfde brief aan Sardis en dezelfde boodschap. Een aansporing voor de gemeente om te worden opgewekt uit slapheid of geveinsdheid en om te versterken wat verloren zou gaan, als het niet met goede vermaningen zou

Notities in het lidmatenboek van de Oud Gereformeerde Gemeente van Sint-Philipsland.

worden opgewekt en versterkt. De preek is niet bewaard en een kort verslag ervan ook niet, daarom volgt hier het slot van zijn intrepreek in Terneuzen.²³⁰

Is uw troost alleen het werelds vermaak, geld en goed van deze aarde? Ach, dat is al de ellende onderworpen en het wordt ten vure bewaard. Als u nog verstoken bent van de geestelijke troost, ellendig mens, u bent nog niet gestorven. Ach, terwijl er nu nog een kloppende Jezus aan uw hart is, dat u dan van Hem koopt goud, beproefd, komende uit het vuur. Want wat zal het zijn om eeuwig God te moeten missen zoals de rijke man, die een druppel water begeerde en die uitriep: 'Want ik lijd smarten in deze vlam.' (...)

Nu, mocht de Heere dat nog eens geven in deze zorgeloze dagen, terwijl de zonden zo groot zijn en het sabbatschenden zo veel is, opdat wij niet worden overgegeven aan de verharding en het rechtvaardig oordeel. Dat de Heere u en mij de Geest der genade en der gebeden geve, is mijn wens en bede. Amen!

Winkeltjes en werk

De Fliplandse schipper Johannes Faasse had Boones boeltje voor twintig gulden naar Flipland gevaren en de Zierikzeese beddenzaak Lokker liet vier nieuwe ledikanten met matrassen bezorgen. Daar zaten ze dan: ver weg van alles wat verwant en vertrouwd was. Terwijl Tine Flipse de 'manden en de kisten' uitpakte, Pietje en Trui de kasten inruimden en Remijn en zijn mannen boven nog aan het aftimmeren, gronden, bijplamuren en lakken waren. De Boones moesten wennen aan het gelui van de torenklok, dat de mensen driemaal per dag op van alles en nog wat attendeerde. En ze gingen uitzoeken waar ze allerlei spulletjes konden kopen, want jongeren in de groei draaiden er heel wat door en het wemelde in Flipland van de winkeltjes. De Zeeuwse taele mocht dan de mooiste taele van oalemaele wezen, ze kwamen er algauw achter dat Zeeuws uit het land van Axel anders klonk dan Zeeuws uit het land van Flipland. Tine en Trui vroegen om hroene zêêpe uut een tonnetje en stukken zêêpe om de waste mee te doe, schônmaekazien en spieretus. En ook om bossels, andvegers, schutteldoeken, vloerblikken, kookbussen, wasbekkens, gimmeljêerde emmers, schaelen en een ruuhesoeaat. Ketoen vò d' oliestellen en de lampen, kachelpoes, lienolie om de klompen in te smaere, aerlemsenolie dat overal hoet vò is en pielestaertolie voor je hewrichten. En ze zochten voorraad voor nu en later: errepels, broead, suuker, kruuneute, nootmuskoat, laurierblaeren, rôôie pepers, zuuveriengszout vò je maege, zoet out in de karmeswortel om op te knauwe, hedrôôgde scharretjes, bruune bokkem, en riest en hebeukte stokvis vò de zondag.²³¹

De pastorie met dominees vrouw en een dochter. De zonneblinden zouden pas in 1910 worden aangebracht.

Eerste halfjaar

Dominee preekte zondag 28 februari thuis - de eerste na zijn bevestiging - en de gemeente had ruimschoots gelegenheid om zijn gezin te bekijken en te voorspellen bij wie Laurien, Gomme en Laurus in de klas zouden komen.

Die morgen stapten de Boontjes vroeg hun bed uit. Zondagse kleren aan, eten, kerkcenten in de zak en met pa mee naar de kerk, laverend tussen een stroom mannen in zwarte kleren en vrouwen in donkere dracht met witte mutsen. Pa klom de preekstoel op en nam de binnenkomers in zich op. De kerkenraad zag de koster met stoven slepen en vanuit zijn ooghoeken naar de preekstoel gluren of dominee de dienst al zou beginnen. De koster had de sloffen thuis voorverwarmd, zo heet mogelijk meegenomen naar de kerk en daar in vuurtesten in stoven gezet. De stoven werden voor een paar cent per dienst verhuurd en het domineesgezin kreeg een stoofje cadeau, in elk geval Pietje, die er tijdens de dienst warmpjes bij kon zitten. Maar Pietje zou Pietje niet zijn als ze de kindervoeten niet warm zou houden door het stoofje van de een naar de ander te schuiven, wat erop neerkwam dat juist zij de stoof het kortst onder de zolen genoot. En ondertussen was haar Laurus aan zijn voorafpraak bezig. Vóór hem een zee van gezichten. Hij bediende de Heilige Doop en ging dat in het vervolg elke maand doen; de grote doopsbedieningen waren voorbij.

Zijn eerste zondagdiensten zagen er zo uit: zondag 6 maart Middelburg,

13 maart Terneuzen, 20 maart Flipland, 27 maart Bruinisse, Pasen 3 april Flipland, 17 april Krabbendijke, 24 april Flipland, 1 mei Haamstede, 8 mei Yerseke, 15 mei Heilig Avondmaal in Borssele, Pinksteren 22 mei in Sint-Philipsland, 29 mei Nieuwerkerk, 5 juni Heilig Avondmaal in Aagtekerke, 12 juni Flipland, 19 juni Heilig Avondmaal in Zuidwolde en 26 juni Sint-Anna-land.²³²

25 Jaar getrouwd

Zaterdag 19 maart waren de Boones 25 jaar getrouwd. Dat betekende dat ze 9131 dagen bij elkaar waren, maar niet automatisch een receptie in een vergaderzaal of verenigingsgebouw en ook geen diner thuis, besloten door tafelspeeches. Onzeker is ook of de gemeente met cadeaus in de rij stond om de Boones de hand te drukken, maar uitgesloten is dat niet, want bij hun 50-jarige bruiloft zouden ze dat zeker doen. Ze vierden de herdenking zoals ze die zelf wilden vieren, al was het zeker een verrassing dat 'hunne dankbare kinderen' er weer een advertentie aan waagden. Het was ook een dag vol herinneringen aan mensen van vroeger, aan vader, die er al twintig jaar niet meer was, terwijl moeder die dag nog mocht beleven. Terugkijkend op 25 jaren mocht Boone zien hoe de Heere hen geleid had, mocht hij denken aan zijn Eben-Haëzers en vooruitzien naar de toekomst. Hij sprak bij een dergelijke gelegenheid - 25 jaar later - over de woorden: 'Samuël nu nam een steen en stelde dien tussen Mizpa en tussen Sen, en hij noemde diens naam Eben-Haëzer; en hij zeide: Tot hiertoe heeft ons de Heere geholpen.'

Geliefde hoorders en gemeente, mag ik niet zeggen dat ik hier tegenwoordig een exempel ben van Gods wonderdoende hand van lankmoedigheid en verdraagzaamheid? Daarom richt ik deze predicaatie op als een gedenksteen voor de Goddelijke hulp en verlossing, zeggende met Samuel: Eben-Haëzer. (...)

Mozes en de kinderen Israëls hadden iedere vijftig jaar een grote verzoendag. Zij bliezen met de bazuinen en riepen vrijheid uit in alle landen. Dat was een jubeljaar. Ook ik spreek thans van een jubeljaar, dat wij mogen beleven. En zo ben ik al die jaren in de huwelijks staat verenigd met Pieterella Rozendaal. Uit dit huwelijk zijn elf kinderen geboren. Een van bijna een jaar overleed te Schore en een van drie jaar te Krabbendijke. (...)

En mag ik dan niet zeggen met de heilige man uit dat snarenlied van de koning David: 'O God, Gij hebt mij geleerd van mijner jeugd aan, en tot nog toe verkondig ik Uw lof.'

En och, wat een worstelingen zijn er in het leven, dán met ziekten, dán met tegenheden, met smaad, met verachting, met verliezen. En ook ik ben een mens met struikelingen. Maar er is altijd een vasthou-

ding geweest aan de zuivere grondstukken des Woords en der geloofsbelijdenis, om uit de zuivere Fontein te putten en uit de heilige Bijbel te lezen. En tot hiertoe ben ik getrouw geweest in het vermanen en waarschuwen. Ook zijn er veel grote dingen klein geworden en veel kleine dingen groot. (...)

Zo gemeente, staan wij dan nog tot op deze dag. Wij hebben al die jaren in de huwelijkse staat samen geleefd, door zuur en zoet, en met grote schuld. 't Was niet alles heilig, 't ging niet alles op rozen.

Ik ben al die tijd niet ongezegend geweest, maar er zijn er nog, waar de Heere mij als middel voor heeft willen gebruiken. En ulieden hebt veel in mij verdragen tot heden, dewijl ik een mens ben met veel gebreken. Maar tot nog toe, Heere, verkondig ik Uw wonderen. (...) Zo dan, gemeente, Eben-Haëzer, tot hiertoe. En als dan de beste tijd nog komen zal, zijn wij toch niet zonder hope eenmaal in te gaan in de rust die er overblijft voor het volk Gods. Als wij daar mogen komen, dan zal het alleen zijn door Hem, Die ons heeft liefgehad.²³³

25 Jaar getrouwd (Zierikzeesche Nieuwsbode, 19 maart 1904).

Dorpsleven 1904

In de zomer werkten zo'n tweehonderd Fliplanders langer dan twee maanden in de teelt van zilveruien en zwoegden grote en kleine mensen tot ze erbij neervielen. Bijna de hele bevolking was er afhankelijk van en ieder moest 'junen' om oude schulden bij de bakker en de huurbaas af te betalen en kleren en kolen te kopen voor de winter. In het dorp hing niet meer de weeïge mestlucht van varkens en hoenders, maar de lucht van juun. In de straten, in de huizen, in de kamers, in de keukens en in de bedsteden, in de kerk en in de preekstoel, overal juun, juun en juun. Eind augustus leefden de mensen zich een paar dagen uit op het dorpssevenement kermis dat duurde van donderdagmiddag tot zaterdagavond 12 uur precies. Een trekpleister waartegen ds. Boone scherp had gewaarschuwd, maar die net zo natuurlijk gewoon was doorgegaan.²³⁴

Ds. Van Oordt

Terneuzen was na Boones vertrek naarstig op zoek gegaan naar predikanten.

De kerkenraad formeerde een drietal, dat op 4 juni in de krant stond: H. Roelofsen, B. Versluis te Rotterdam [ds. N.H. Beversluis, JMV] en J.R. van Oordt te Charlois. Met als uitslag dat Van Oordt de meerderheid haalde en het beroep aannam. Zijn vertrek uit de kruiskerken maakte nogal wat los. De kruisclassis Gelderland vroeg maatregelen te nemen 'dat onze Leeraars niet weggehaald worden.'²³⁵ De classis Walcheren sprak op 16 augustus onder leiding van ds. Boone over zijn toelating. 'Het onderzoek van ds. Van Oordt is alles tot een goed einde afgelopen. Volgens zijn eigen getuigenis en ook van de Classis en zijn eigen gemeente waar hij 10 jaar heeft gearbeid, en volkomen geeft de vergadering haar goedkeuring daaraan.' Ds. Van Oordt ging de classis Walcheren bedienen en ds. Boone bevestigde collega Van Oordt op zondagmorgen 4 september in een stampvolle kerk met een preek over 1 Korinthe 16:10: 'Zo nu Timótheüs komt, ziet dat hij buiten vrees bij u zij; want hij werkt het werk des Heeren gelijk als ik.' En daarmee had de gemeente een eigen predikant en ds. Boone een goede collega, die hem heel wat werk uit handen zou nemen en veel trein- en tramritten naar Walcheren en de Bevelanden besparen. Een collega die overigens niet gekleed ging in het ambtsgewaad. De traditie sleet weg, de obstakels duikelden een voor een om en niemand klom de barricades nog op om te klok terug te draaien.

Heilig Avondmaal

Vrijdag 16 september preekte hij voorbereiding in Flipland en zondag erna bediende hij er het Heilig Avondmaal. Hij schreef die week aan Ka Flipse:

Bij ons is ook alles nog wel. Wij hebben vrijdag voorbereiding en zondag bediening van het H. Avondmaal gehouden. Het was met vrede, ja het was nog goed voor ons, maar Mientje Geense was er niet.

Vandaag komt Liza naar hier, want in Terneuzen is het kermis.

Ik wens zondag op Krabbendijke te zijn en 2 Okt. te Oostkapelle. (...)

Ik denk soms, als Ka maar bij het volk kan komen en als ze maar vriendelijk zijn, dat ze dan wel in het leven kan blijven. Dat het dan nog een krankheid is, die u wel dragen kunt. O, de eeuwigheid, de eeuwigheid. Maar de rechtvaardigheid Gods zal men toch moeten leren kennen. Ook onze verloren staat en hoe wij daaruit verlost zijn.

De Heere zegene het en lere ons, Hem te kennen en onszelven.²³⁶

Hij kreeg gewoonlijk 25 gulden voor een zondag en 5 gulden voor een morgen- of avonddienst; het eerste jaar totaal 455 gulden.

Pieterella Laurina

Een week voor de kerstdagen stapte ds. Boone door het Kerkdreefje naar het gemeentehuis om de geboorte bekend te maken van zijn dochter Pieterella Laurina, die natuurlijk Pietje ging heten.²³⁷ Het meisje was maandag 19

december in alle vroegte om 1 uur geboren. Vader had zondag in Rilland gepreekt en maandagmorgen het nieuws per telegram vernomen en was direct naar huis vertrokken.²³⁸ De trotse, dankbare en bovenal gelovige vader berichtte Ka Flipse diezelfde avond nog wat wonderlijke details over Gods trouwe zorg voor moeder en kind.

St. Philipsland 19 December 1904

Waarde vriendin,

Sions grote Koning zij u een sterke toevlucht, naar Zijn belofte door den Heiligen Geest en onze Voorbidder bij de Vader.

Heden, maandagmorgen om 1 uur, is mijn vrouw bevallen van een dochttertje. Moeder en kind maken het wel, door 's Heeren goedheid. Ze heet Pieterella Laurina.

Mijn vrouw heeft vóór die tijd veel geleden. Ze moest al het eten uitspuwen, zodat ik dacht: wat is ze toch zwak en mager, als de tijd komt om te baren dan heeft ze geen kracht meer. Maar acht dagen vooraf kwam de Heere mij voor met deze woorden: 'Uit zwakheid krachten ontvangen.' O, wat waren we blij, want ik geloofde dat haar zwakheid dan niet in de weg stond. O, wat is dat lieve Wezen toch goed voor zulk een als ik ben.

Ik was niet thuis toen ze bevallen is, ik was namelijk naar Rilland-Bath toe.

's Maandags kreeg ik een telegram: 'Moeder en kind, alles wel.' Daar kon ik genoeg uit lezen. 's Avonds om 5 uur was ik thuis en bevond alles wel. (...)

Een zuigeling krijgt alleen maar voedsel, zolang het zuigt, anders niet. Dus zuigen en huilen. Een zuchter krijgt alleen voedsel als hij zuigt, maar als hij loslaat niet meer. Gods volk kan alleen maar sterven door de vrucht van het geloof, anders niet. Groet, die het vatten kan.

Gezins- en gemeentelieven 1905

Op 29 januari doopte dominee zijn dochter Pietje en diezelfde week gingen Liza en Ko de smidsgeheimen ontdekken die sinds 1775 van vader op zoon waren overgegaan. Eliza trouwde donderdag 2 februari 1905 in Terneuzen met de 21-jarige koopmansdochter Maria Romeinsen en verhuisde als smid naar het gehucht Kijkuit bij Axel, op 21 april gevolgd door zijn 13-jarig broertje Ko die hem als piepjong knechtje achterna ging.

De gemeente kreeg op 28 mei een nieuwe ouderling, Gillis Kempeneers,²³⁹ en op Pasen legden 44 jongeren openbare belijdenis af. Die zomer zette Boones buurman, de schilder L.G. van Zaltbommel, de keuken, de gang en het trapgat opnieuw in de lak. Moeder Pietje had het er druk mee en ze was ook nog eens ziek. Dominee berichtte het Ka Flipse op 15 augustus.

Mode

Kijk eens naar onze klederen, die wij om onze zonden wil moeten dragen en die ons om onze zonden wil altijd moesten herinneren aan wat in het paradijs is voorgevallen. Hoe eenvoudig zouden ze dan zijn. Maar wat zijn ze nu veelal ijdelheid, vooral in deze dagen. O, men gruwt ervan als men de tegenwoordige kleding bekijkt; ze zijn als wimpels die uit de hel waaien. Wat wordt de mode in alles nagevolgd.

Weet u wat onze nu zalige en beminde dominee P. van Dijke, die wij zeker nooit zullen vergeten, van het woordje 'mode' heeft gezegd? Hij zei: 'Keer het om en lees het van achter naar voren, dan ziet men duidelijk de naam van de plaats waar het vandaan is gekomen, namelijk: Edom. En van de Edomieten valt waarlijk niet veel goeds te zeggen.' Knoop dat eens goed in uw oren, als u de mode wilt volgen. O, het is in onze dagen zo erg; wat wordt alles in pronk en praal besteed, ook het goud en het zilver. Moeten we niet beschaamd zijn als we rondom ons zien, zelfs in het huis van God? Met welk een tooi uit de hel durven de mensen voor Gods aangezicht verschijnen. Het goud blinkt ons tegen. Met zulke ijdele pracht zie ik ze menigmaal voor mijn aangezicht in het voorgestoelte zitten onder de prediking van Gods heilig en dierbaar Woord. Getuigt dit alles niet van ijdelheid en wereldzin?

Zullen we ons dan niet haasten om onzes levens wil? Zullen we ons dan nog langer bezighouden met dingen, die geen wezen hebben? Zullen we ons oppronken met goud of zilver tot oneer van God en Zijn gemeente? O, weet wat u doet, Gods oog ziet u altijd, ook op verborgen plaatsen. Weet het, o mijn jeugdige mensen, dat God u om al deze dingen zal doen komen voor het gericht.

Hoor daarom nu nog des Heeren Woord. De bevalligheid is bedrog, en de schoonheid ijdelheid, maar de vreze Gods vergaat nimmermeer. Daarom, o wereldling, wie u ook bent, jong of oud, rijk of arm, zoek de Heere nog terwijl Hij te vinden is, want u gaat een vreselijke toekomst tegemoet. En wie weet, wat u nog te wachten staat in het leven. Wellicht moet uw goud en zilver, waar u nu mee pronkt, allemaal nog weg, en krijgen uw kinderen er later gebrek aan. O, een mens zonder God voor zijn hart is diep te beklagen. Mocht de schrik des Heeren u bewegen tot het geloof.

Uit: preek over Romeinen 8:19-23.

Zij is nog wel zwak, maar loopt toch weer. Zij heeft nierkoliek gehad en is nu twee steentjes kwijt geraakt, met vreselijke pijnen. Nochtans heeft de Heere geen lust gehad in onzen dood, hoewel dat wij onder de roede en het recht Gods waren, want wij gaan dikwijls zo ver van huis af, of wij van geen thuiskomen meer weten. Gelukkig die een thuis heeft, al kwam hij met de verloren zoon. Want licht is er nodig in deze dagen. Verstand is er genoeg, dat kunnen wij uit de boeken halen. Daar hebben de meesten ook genoeg aan, die bij bevatting leven, maar nooit de Zaligmaker hebben leren kennen. (...)

Dus mijn vrouw is weer beter, maar Dekker zijn vrouw heeft een zenuwberoerte gehad. Ik denk 19 Nov. nog in Middelburg te komen, verder geloof ik dit jaar niet meer in Walcheren te komen. Als u wilt komen, is het goed. Als u dan 's morgens met de Middelburgse boot meekomt en u neemt dan een retour tot Zijpe. Dat kaartje is twee maanden geldig en kost f 1,60 en dan bent u er.²⁴⁰

Ds. Roelofsen

De moeizame besprekingen met de Kruisgemeenten raakten in 1905 meer en meer in het slop. De classis Tholen besloot onder leiding van ds. Boone op 10 mei te Sint-Philipsland 'dat wij op ons Kerkelijk stampunt als grondslag onzer vaaderen en ook ouwe psalmen blijve staan'.²⁴¹ De predikanten hadden afgesproken elkaars Algemene Vergaderingen te bezoeken, maar het is de vraag of dat gebeurde en of dat ook echt constructief was. Ds. Beversluis verklaarde nog eens uitdrukkelijk, dat hij de predikanten van de Kruisgemeenten 'volkomen erkende als geroepen dienstknechten in de kerke Christi'.²⁴² Maar veel indruk maakte het niet en veel vaart kwam er niet in.

Dat veranderde toen op 2 april de vrije gemeente van Goes twee kruisdominees op tweetal zette: ds. J. Overduin en ds. H. Roelofsen.²⁴³ De kerkenraad was de teleurstellingen in het vrije bestaan een beetje zat en overwoog aansluiting bij de kruisgemeenten. De ledenvergadering van 9 april koos ds. Roelofsen, maar een ouderling adviseerde bij nader inzien toch maar Ledeboeriaans te worden omdat alleen Meliskerke Datheen zong en de andere Kruisgemeenten niet. Goes was verknocht aan Datheen en koos daarom als nog voor de Ledeboerianen. Al op 18 april heette de classis Middelburg de gemeente welkom. Roelofsen was van deze plotselinge wending nog niet op de hoogte, toen hij de volgende dag het beroep per telegram aannam. Hij vond het overigens niet bezwaarlijk om van kerkverband te veranderen. Daarmee had ds. Boone een tweede nieuwe collega zonder Ledeboeriaans gewaad. De muren waren tot drempels verlaagd en ook die leken goeddeels verdwenen, maar kerkelijke eenheid was er nog niet. Dat bleek op 7 juni, toen de kruisdominees Janse, Overduin en Pieneman op een Algemene Vergade-

Het kerkgebouw in de Achterstraat dateert uit 1871. De jeugd was uitgelopen voor de foto.

ring van Ledeboerianen te horen kregen dat die eenheid er alleen zou komen als alle kruisgemeenten Datheen zouden gaan zingen. Dat was niet te verwachten en ook het overstappen van de twee dominees bleef schrijven.²⁴⁴

Kerk- en gemeentelven 1906

Flipland worstelde die zomer met de gevolgen van langdurige droogte: 'Het is voor velen een reuzenwerk een emmer drinkwater te krijgen, want de openbare regenbakken hebben het reeds begeven.' Remijn maakte voor de pastorie een nieuw regenbakdeksel en Van Zaltbommel schilderde de woonkamer en de binnenblinden, marmerde de schoorsteen, zette de buitenboel in de grondverf en de voordeur in de vernis. Ds. Boone bevestigde op 6 mei Johannes Mol als diaken en bedankte die zomer voor een beroep van zijn oude gemeente Krabbendijke, waar hij met ds. Roelofsen op tweetal had gestaan. De voorjaarsclassis Tholen was op 21 maart in Sint-Annaland²⁴⁵ en de najaarsvergadering op 19 september in Sint-Philipsland meldde de aansluiting van Tholen: 'De gemeente Tholen aangenomen en in de clazie ingedeeld en verenigt in ons Kerkelijk saam leven.'²⁴⁶

De collega's Van Oordt en Roelofsen bezorgden hem een heel wat milder preekrooster. Hij richtte zich vooral, maar ook weer niet exclusief, op de classis Tholen en preekte om de andere zondag in Sint-Philipsland.²⁴⁷ Hij schreef: 'Wij waren verdeeld in vier classes, ieder had zijn eigen classis. In het eerst ging alles heel best.'²⁴⁸ De indeling was:

Ds. Van Oordt: classis *Walcheren* met de gemeenten Middelburg, Aagtekerke, Oostkapelle, Terneuzen en Axel.

Ds. Roelofsen: classis *Zuid-Beveland* met Borssele, Hoedekenskerke, Krabbendijke, Goes, Yerseke en Rilland.

Ds. Boone: classis *Tholen* met Sint-Annaland, Bruinisse, Tholen, Nieuwerkerk, Haamstede en Sint-Philipsland.

Ds. Beversluis: classis *Zuid-Holland* met Nieuw-Beijerland, Benthuisen, Oudewater, Moerkapelle, IJsselstein, Rotterdam, Giessendam, Genemuiden en Zuidwolde.

Beversluis' gemeenten Waddinxveen, Zuidwolde, Genemuiden, Oudewater en IJsselstein werden voornamelijk door ds. Boone bediend - meer hierover in het volgende hoofdstuk.

Dominee schreef in juni aan Ka Flipse: 'Ik denk dit jaar niet meer in Walcheren te komen, dan alleen 2 september in Middelburg. Ik ben veel thuis.' Hij vertelde in onderstaande brief aan een ouderling over zijn preektochten.

St. Philipsland, den 2 mei 1906

Sions groote Koning zij ulieden een sterke Toevlucht naar Zijn belofte door den Heiligen Geest en onzen Voorbidder bij den Vader.

Hedenmorgen, woensdag, uw brief ontvangen in een schat van gezondheid door 's Heeren goedheid. Ik was dinsdags te huis gekomen van Haamstede en sta nu weer gereed om twee avonden te spreken te Nieuw-Beijerland. (...)

U weet de drukte van de ambtsbezigheden. Omdat ik in mei-juni geen kans zie om te komen, stel (ik) ulieden voor om woensdag den 9 en donderdag 10 mei twee avonden te komen. Daar komt er toch geen een te veel of te weinig. Dan kunnen wij woensdag die geen leden zijn bevestigen (en) aannemen. En donderdag stemmen. Op een andere tijd kunnen wij doopen, door mij of ds. Roelofsen, daar geef ik niets om. Valt het niet op den 9 en 10 mei, dan kan (het bij) ulieden op 17 en 18 mei de andere week op donderdag en vrijdag. Maar vrijdag den 11 kan niet, want dan moet ik naar Axel. En den 23 en 24 mei naar Waddinxveen, alles zoo de Heere wil en wij leven. Ik verwacht dan voor den 9 mei bericht, wanneer ulieden mij kunt verwachten. Dan kom ik. Na afwachting blijf ik ulieden dienstwillige dienaar, zelden te huis. De groet aan allen en al het volk. Uwen vriend en broeder. L. Boone.²⁴⁹

Preken en reizen

Dominee reisde vaak met de stoomtram, al was die vorm van vervoer niet altijd veilig en rustig, want het kon zomaar gebeuren dat paarden door het

geraas van de locomotief op hol sloegen en de tramlijn op stoven. Of dat een locomotief er door brandstofgebrek mee ophield, zodat machinist en reizigers op zoek moesten naar takkenbossen en kolen om de ketel weer op stoom te krijgen. Of dat een rijtuig overvol was en een conducteur een toch nog binnendringende vrouw fors in de kraag greep: 'Nee vrouwe, dat doe me nie, die binne binne, binne binne, die buute binne, binne buute.' Hij berichtte op 11 oktober iets van zijn reisschema's.

Ik ben met mijn vrouw naar Schiedam en naar Rotterdam geweest,

maar heb er niet gesproken.²⁵⁰ Daarna ook met haar naar St. Annaland geweest, tot 's maandags. Ik ben dinsdag alléén naar Haamstede geweest en van donderdag tot maandag naar Bruinisse. Het was daar vrijdag voorbereiding en zondag bediening van het Heilig Avondmaal. Het is best gegaan. Nu ben ik zondag thuis en dan naar Nieuwerkerk.

Als Tine wil komen in november of december is het bij ons goed.

Ds. Van Oordt heeft bedankt, ja, en Kieviet zal niet bevorderd wezen. Ik kon niet komen, daar ik hier huisbezoeken moest doen. Als zij dinsdags classis houden, dan kan ik er niet wezen als ik 's maandags niet thuis zou zijn.²⁵¹

Op 19 november schreef hij opnieuw over zijn reisplannen.

In antwoord op uw briefkaart, kan ik u niet doen weten wanneer ik op Walcheren kom, want ik ben niet gevraagd. Dit jaar moet u daar niet op rekenen. Ik denk dat met Kerstdag de blinde meisjes uit Terneuzen bij ons zullen komen. Als Tine wil, dan kan zij ook komen, dan zullen wij de reiskosten wel betalen.

Ik moet 26 Nov. in Gouda preken, de andere dag te Schiedam en 29 Nov. in Vianen overtrouwen. Op 4 Dec. te Bolnes en 10 Dec. te Nieuw-Beijerland en 8 Jan. te Haamstede, dit alles in de week. De Heere zij ons nabij.²⁵²

Reis naar Rotterdam met betrekking tot 1906.

Januari	1	Naar D. L. Boon geleest	25
id.	21	D. L. Boon geleest	25
Feb.	4	D. L. Boon geleest	25
id.	21	Avondmaal D. L. Boon geleest	25
id.	25	D. L. Boon geleest	25
Maart	14	Bedruug D. L. Boon geleest	15
id.	18	D. L. Boon geleest	25
April	1	D. L. Boon geleest	25
id.	15	ms. 6. Paarden D. L. Boon geleest	30
Mai	6	D. L. Boon geleest	25
id.	20	D. L. Boon geleest	25
Juni	3	Christen D. L. Boon geleest	25
id.	17	D. L. Boon geleest	25
Juli	1	D. L. Boon geleest	25
id.	3	D. L. Boon geleest	25
id.	24	D. L. Boon geleest	25
Aug.	12	D. L. Boon geleest	25
id.	26	D. L. Boon geleest	25
Sept.	23	D. L. Boon geleest	25
Oct.	20	D. L. Boon geleest	25
Nov.	7	Bedruug D. L. Boon geleest	25
id.	12	D. L. Boon geleest	25
id.	25	D. L. Boon geleest	25
Dec.	9	D. L. Boon geleest	25
id.	25	ms. 26. Kerstmis D. L. Boon geleest	25
id.	30	Christen D. L. Boon geleest	25
id.	31	Bedruug D. L. Boon geleest	5
			66

Overzicht spreekbeurten en inkomsten in 1906.

Jaarwisseling

Op beide kerstdagen lag het land door enorme sneeuwval stil. Erkende meteorologen en ook Fliplandse ervaringsdeskundigen berekenden, dat zoveel sneeuw sinds 1881 niet meer gevallen was. Er woei een ijzige wind, zodat het onverstandig was om buiten te komen. Sneeuwmassa's

hoopten zich op tot bergen. Treinen en trams trokken het niet meer en alleen boerenwagens met minstens drie paarden ervoor worstelden zich met de grootste moeite de sneeuwhepen door. Eendracht en Zijpe lagen vol drijfijds.²⁵³

Andere jaren hees dominee zich in het zadel voor zijn tiendaagse veldtocht, maar nu bereidde hij rustig zijn preken voor. En dat was nodig, want de teksten waren al uitentreuren bepreekt en dan viel het niet mee elk jaar vier originele kerstpreken te verzorgen, altijd uit dezelfde stof. Zonder Lukas 2 geen kerstfeest, maar wel graag elk jaar bijzonder. Maar als hij naar buiten keek, zag hij verdrietig dat de mensen zich drukker maakten over het wonder van de sneeuw, dan over het eeuwige wonder van Bethlehem.

Gereformeerde Gemeente.

Bruinisse, 9, 2 en 5 u. leeskerk.
 Haamstede, 9.30, 2 en 6 u. leeskerk.
 Nieuwerkerk, 9, 2 en 5.30 u. leeskerk.
 Oosterland, 9, 2 en 5.30 u. leeskerk.
 St. Annaland, 9.30, 2 en 5 u., leeskerk.
 St. Maartensdijk, 9.30, 2 en 5.30 u. leeskerk.
 Stavenisse, 9.30, 2 en 5.30 u. leeskerk.
 Scherpenisse, 9.30, 2 en 5.30 u. leeskerk.
 St. Philipsland, 9.30, 2 en 5.30 ds. Boone.

Kerkdiensten Gereformeerde Gemeenten

(De Zeeuw, 8 juni 1907).

HOOFDSTUK 8

De scheiding van 1907

(1907)

Het jaar van de vereniging én van de scheiding: 1907. Vereniging werd het kernthema van het jaar. Een gebeurtenis waarover ds. Boone in vele geschriften is veroordeeld doordat het ongemotiveerde succes het won van de nuchtere analyse en de werkelijkheid.

Menig chroniqueur heeft de gebeurtenissen uit 1907 met warme woorden getekend. In allerlei artikelen en herdenkingsboekjes komt er wel een punt, en meestal meerdere, waarop een schrijver beweert dat de Vereniging voorspoedig verliep en het zo jammer en vooral zo onbegrijpelijk was, dat ds. Boone afhaakte om achterhaalde bijzaken als psalmberijming en ambtskleding. In dat beeld is iemand goed of fout; het standaardverhaal over winnaars en één verliezer. Kritiek op iets kwam neer op het aanvallen van de leiders en van de kerk.

Maar verenigen is meer dan alleen 'ja' of 'nee' zeggen en de Vereniging is niet te beschrijven door simpel de notulen aaneen te rijgen. Het proces is veel complexer, want het gaat om mensen, mondige mensen, mondige dominees zelfs, met eigen belangen, eigen ego's en eigen verborgen agenda's. Op de achtergrond speelden allerlei andere factoren mee, onderhuidse veranderingen van de kerkelijke en geestelijke cultuur, die nu worden toegelicht omdat ze ds. Boone bijzonder raken. Het hoofdstuk valt overzichtelijkheidshalve uiteen in acht hoofddelen.

- a. De kwestie Remijn;
- b. De weg tot de intentie tot verenigen;
- c. De Algemene Vergadering van 4 en 5 juni 1907;
- d. Ledeboeriaans kerkbegrip;
- e. De Algemene Vergadering van 9 en 10 oktober;
- f. De finale afweging;
- g. Constituering Ledeboerianen;
- h. Vereniging en schorsing kerkrechtelijk getoetst.

A. DE KWESTIE REMIJN

Ds. Boone begint zijn aantekeningen over '1907' met de zo belangrijke kwestie Remijn. Het begin ervan is in het vorige hoofdstuk al kort geschetst²⁵⁴ en de ontknoping volgt hierna. Boone schreef erover:

In het jaar 1907 hadden wij weer in Middelburg vergadering, waarvan ik wederom voorzitter was. Ik vreesde dat daar wel eenige moeite zou zijn en mijn vrees is niet ongegrond geweest.

Ds. Beversluis had in de Zuid-Hollandse gemeenten als oefenaar aangesteld den heer M. Remijn te St. Philipsland, die jaren bij ons ouderling is geweest en nog lid der gemeente was. Met deze handeling, omdat ze geheel buiten ons weten had plaats gehad, konden wij ons niet vereenigen.²⁵⁵

Het bleek, dat Remijn zijn Fliplandse kerkenraad onder druk had gezet om te gaan preken.²⁵⁶ Na zijn mislukkingen en zijn daaropvolgend preekverbod, in 1901, bedankte hij als ouderling. Consulnt Boone moet de man zijn geweest die hem namens de fragiele kerkenraad het zwijgen had opgelegd, en ook hij moest niets van Remijns improvisaties hebben.²⁵⁷ Remijn zette zich nu sterk af tegen Boone en begon enkele weken na zijn afwijzing tóch elders te spreken, vooral in Bruinisse, daarin gesteund door Beversluis, die wel bij een andere classis hoorde, maar hem met alle egards bleef omringen. Terwijl de Ledeboerianen vol achting naar hun twee dominees keken, Boone en Beversluis, die schouder aan schouder moesten strijden voor Gods Woord, Naam, eer en zaak, en voor het kerkelijk erfgoed, werden voor ingewijden de signalen van verwijdering steeds duidelijker. Belangrijke vragen zijn *hoe* en *waarom* dat zich zo ontwikkelde.²⁵⁸

Vergaderingen classis Zuid-Holland

Voor een zuiver beeld citeren we uit de notulen van de classis Zuid-Holland, zodat automatisch een geaccordeerd verhaal ontstaat. Het betreft dus de classis van ds. Beversluis, die meestal vergaderde in Rotterdam, waar Remijns oefenaarschap steeds weer ter sprake kwam, afgewisseld door drie Algemene Vergaderingen waarop soms echo's uit deze classis weerklonken.

- Classisvergadering op 2 oktober 1903: aanwezig 'adviserend lid M. Remijn van St. Filipsland'.²⁵⁹ [Remijn was geen ambtsdrager, geen kerkrechtsspecialist en er stonden geen moeilijke kwesties op de agenda. Zijn aanwezigheid moet daarom worden gezien als een kennismaking met de Hollandse gemeenten, JMV.]²⁶⁰
- Classisvergadering voorjaar 1904: Remijn weer aanwezig als 'advise-rend lid'.²⁶¹

Op de *Algemene Vergadering* van 8 juni 1904 te Benthuisen antwoordde ds.

Beverluis op een vraag van Krabbendijke, dat voorganger Kieviet uit Axel classicaal was toegelaten en mocht preken waar hij werd gevraagd. 'Aangaande br. Remein is hetzelfde gevraagd en hierop door den voorzitter [ds. Beverluis, JMV] geantwoord dat hij van de Classis Zuid-Holland toelating heeft om voor te gaan, waar hij in onze gemeenten gevraagd wordt.' [De vorige en volgende classisvergaderingen wijzen daar juist *niet* op, JMV.]

- Classisvergadering op 21 oktober 1904. 'De voorzitter vraagt aan de broeders eene vraag betreffende Remijn, om met genoemde broeder in een nader onderzoek te treden. Genoemde broeder [Remijn, JMV] antwoordde niet anders dan met schrik hieraan te gedenken. Doch aangezien er eenige broeders waren die daar behoefte toe hadden, werd besloten op eene volgende Classis Remijn tot nader onderzoek te roepen of er eenige opening gegeven werd voor de classis.'
- De classisvergadering van 19 mei 1905 besloot 'een commissie te benoemen teneinde met br. Remijn in een nader onderzoek te treden of hij geschiktheid en bekwaamheid zoude hebben om door een of andere gemeente tot leeraar te worden geroepen'.

Op de *Algemene Vergadering* van 7 juni 1905 in Bruinisse werd over Remijn niet gesproken.

- Classisvergadering op 13 oktober 1905: 'De vergadering, gehoord hebbende het artikel over br. Remijn acht het wenschelijk daar nog geen verder gevolg aan te geven, maar te wachten tot de voorjaars-classis, waar dan al de leeraars in onze gemeenschap tegenwoordig zullen zijn.'
- Classisvergadering op 28 maart 1906: 'Wordt besloten om nog niet door te gaan met hetgene in de vorige vergadering is besloten omtrent eene onderzoeking van broeder Remijn tot het leeraarschap.' 'De classis, gehoord hebbende de verstandhouding tusschen ds. Boone en br. Remijn wil er ernstig op aandringen dat de zaken tusschen hen zoo spoedig mogelijk worden vereffend. Ds. Boone, inmiddels binnengekomen zijnde en deze zaak met ZEW besproken zijnde, stelt de voorzitter [ds. Beverluis, JMV] voor dat er namens de classis óók aan br. Remijn geschreven worde om,

M. Remijn sprak sinds 1901 als onbevoegd voorganger.

zooals ook tegenover ds. Boone besproken is, te trachten in eene gewenschte verhouding met elkander te komen.' [Beverluis had blijkbaar geprobeerd alleen Boone als schuldige aan te wijzen.]

Algemene Vergadering op 6 juni 1906 te Krabbendijke: 'Wordt minzaam aangespoord dat ds. L. Boone en zijn kerkenraad zal trachten met Remijn in vereeniging te komen; hetzelfde zal op de eerstvolgende classis gevraagd worden of het is geschied.'

- Op de classisvergadering van 27 september 1906 te Rotterdam verklaarde ds. Beverluis dat ds. Boone had beloofd 'in aanmerking nemende dat noch ZEW noch een der tegenwoordige ouderlingen bij de vroegere onderhandelingen met en over Remijn tegenwoordig is geweest, ZEW zijn kerkenraad zal voorstellen om de manier van het ouderling worden van br. Remijn alsmede zijne aanstelling door de classis van Zuid Holland als wettig te erkennen; gelijk ZEW verklaard heeft dit ook voor zichzelf te zullen doen.' [Boone was afwezig en kon Beverluis' verzonnen verklaring niet tegenspreken. Remijn is nooit ter onderzoek voorgedragen en kan dus ook niet zijn erkend, zeker niet door Boone, de hardnekkigste tegenstander van Remijns voorgaan, JMV.]
- Classisvergadering van 28 maart 1907. Het bleek dat ds. Boone geen actie had ondernomen en daarom werd besloten 'broeder Boone aan te schrijven dat voor de aanstaande grote vergadering eene schriftelijke verklaring door den kerkenraad aan die vergadering worde gericht, waaruit blijkt dat de zaken aangaande br. Remijn volkomen zijn opgeruimd'. [Hier bleef niet Beverluis, maar Boone als 'schuldige' aan woordbreuk over, JMV.]

De notulen van de *Algemene Vergadering* van 4 en 5 juni 1907 te Middelburg melden: 'Voorstel van ds. Beverluis. De vergadering, gehoord hebbende de notulen van drie onderscheidene vergaderingen: kerkenraad,²⁶² classis en algemene, verklaart dat broeder Remijn door de classis Zuid-Holland onderzocht zijnde, wettig is toegelaten tot het oefenwerk. Wordt algemeen aangenomen.' [Hier wordt Remijns toelating geforceerd en doorgedrukt - meer hierover in hoofddeel C.]

Samengevat: Beverluis kon niet omgaan met de toenemende achting voor collega Boone. Die afkeer werd jarenlang in geraffineerde vorm gecontinueerd door het bedekt aanstellen van de afgewezen Remijn, alleen om Boone het leven zuur te maken. Remijns onderzoek is door Beverluis vanwege gebrek aan vertrouwen uitgesteld en jarenlang geparkeerd onder de schijn van ruzie met Boone. Die toelating kwam tijdens de laatste 'eigen' vergadering van de Ledeboerianen, 4 en 5 juni 1907, plots weer tevoorschijn en werd 'succesvol' afgesloten, alleen door het voorlezen van wat incorrecte²⁶³ notu-

len, zonder onderzoek naar roeping en genadestaat en zonder vereffenen van problemen. Waarbij Boone uiteindelijk alle schuld kreeg en als onbetrouwbaar en onverzoenbaar man in de boeken kwam.²⁶⁴

B. DE WEG TOT DE INTENTIE TOT VERENIGEN

We kunnen alleen een juist beeld geven van de weg tot de Vereniging, als we twee jaar terugreizen in de tijd, daar een belangrijke beslissing opdiepen en die verbinden met de actualiteit van 1907. Startpunt is de Algemene Vergadering van Ledeboerianen, gehouden op 7 juni 1905 in Bruinisse, waar de kruisdominees Janse, Overduin en Pieneman minstens twee uur buiten de vergaderzaal hadden moeten wachten om uiteindelijk te vernemen dat kerkelijke eenheid slechts mogelijk zou zijn als ook alle Kruisgemeenten Datheen zouden gaan zingen. Een antwoord in de lijn van Ledeboer, Van Dijke, Bakker en Janse; voluit Ledeboeriaans en kristalhelder: Datheen voor allemaal. In het spoor van Ledeboer: 'Keert ge terug, keert geheel terug.'

- Op de volgende Algemene Vergadering, begin juni 1906, werd over samenwerking met de Kruisgemeenten niet gesproken en bleef alles zoals het al zo'n 365 dagen op papier stond: 'De vergadering verklaarde wel met groote meerderheid dat zij gezind is met genoemde (Kruis)gemeenten te leven, maar dat zij in geene andere toenadering kan toestemmen als daarin, dat er algemeene ineensmelting zij en in zonderheid wat betreft het gebruik der onder ons gebruikelijke Psalmberijming.'

- Eenheid in de psalmen of niet, de Kruiskerken stelden op hun Algemene Vergadering van 27 juni 1906 voor om elkaars 'ambten en ambtelijke verrichtingen' officieel te erkennen. Door dit nieuwe initiatief zou de bediening van Woord en sacramenten worden opengesteld en zouden attestaties en kerkenraadsbesluiten worden erkend. Scriba dominee Janse

Scriba A.A. van Lieburg zorgde voor nauwkeurige vastlegging.

stuurde deze plannen ter beoordeling en acceptatie naar de vier Ledeboeriaanse classes.

- Die vergaderende broeders oordeelden positief en gaven eensgezind hun fiat. De classis Tholen schonk dat op 19 september, Zuid-Holland op 27 september, Walcheren op 2 oktober en Goes een dag later. De stemming was omgeslagen en de toonzetting weer positief. En de psalmen leken niet meer te bestaan.²⁶⁵

- De kruisclassis Gelderland nam de reacties op 4 december dankbaar in ontvangst: wederzijdse erkenning met alles wat eraan verbonden was. Opnieuw een belangrijke stap naar eenwording, die nu eigenlijk niet meer kon uitblijven.²⁶⁶

- Op 23 mei 1907, bijna zes maanden later, zette de synode van Kruiskerken in Rotterdam deuren en luiken wijder open dan ooit.²⁶⁷ Ambtsgewaad, combinatieberoep en liniekwestie leken achterhaald en het verdriet dat drie kruisdominees in 1905 in Bruinisse 'niet *koel* maar *hondsche*'²⁶⁸ waren behandeld, was veranderd in hoop en vreugde, omdat ze via wat tussenstapjes weer in gesprek waren geraakt.²⁶⁹ En dus voelde de synode zich geroepen om 'andermaal de broederhand uit te steken, daar het toch een volk is, hetwelk met ons één is in geloof en belijdenis'. De kerken hadden er groot belang bij om te weten 'welke leeraars en oefenaars in elken groep worden toegelaten' en dat vroeg om een gezamenlijk curatorium en dát om totale vereniging. De dominees Kersten, Overduin en Janse en ouderling Janse van Meliskerke²⁷⁰ waren bereid om de eerstvolgende Algemene Vergadering van Ledeboerianen in Middelburg te bezoeken. De Ledeboerianen lieten weten dat die op 4 en 5 juni zou worden gehouden en dat ze op de tweede vergaderdag luisterende oren zouden bieden.²⁷¹

C. DE ALGEMENE VERGADERING VAN 4 EN 5 JUNI

Dinsdag 4 juni 1907, kort na het middaguur, togen de Ledeboerianen in de Segeersstraatkerk ter hoogste vergadering. Een historische zitting op een historische plaats, pal achter het huis van oefenaar Ingelse. Lange tijd de enige Ledeboeriaanse gemeente op het eiland met daarom veel leden uit omliggende plaatsen.²⁷² De koster Floris Braam en zijn zuster Pieterella vingen bezoekers op die van hun logeerafres of het station kwamen aanlopen en verwezen koetsiers naar parkeerplaatsen bij de Teerpakhuizen op de Blauwedijk en 'de vijf ringen' in de Spanjaardstraat.²⁷³

Ds. Roelofsen opende de vergadering met gebed en legde de mannen Psalm 122:2 op de lippen. De voorzanger zette in - mogelijk diaken, scriba, voorlezer en voorzanger D. de Bree - en de plechtige mannenzang vulde het ruime kerkgebouw; langzaam, gedragen en statig, sterk als de stem van vele wateren:

*Daar zal dat volk komen tezaam,
De stammen Israëls meteen,
Om God te prijzen in 't gemeen,
Naar Zijn lieflijk gebod bekwaam.
Dat is de plaatse die God goed
David geeft, en wil dat men doet
Recht en gerechtigheid daarbinnen.
Laat ons wensen Jeruzalem
Geluk; het moet ook welgaan hem
Die onzes Gods stad zal beminnen.*

Ds. Roelofsen sprak een openingswoord uit Matthéüs 18 en droeg de leiding over aan ds. Boone, die volgens rooster aan de beurt was. De afgevaardigden van vijf Zeeuwse gemeenten, Sint-Annaland, Bruinisse, Nieuwerkerk, Hoe-dekenskerke en Haamstede, werden zonder lastbrief 'voor deze keer tot stemming toegelaten'. Tholen, Zuidwolde, Genemuiden en Oudewater waren zonder kennisgeving afwezig en Giessendam had laten weten 'dat zij door ziekte niet tegenwoordig kon zijn'.

De eerste vergaderdag

De broeders bespraken de eerste dag voornamelijk twee lastige kwesties, Remijn en Waddinxveen, die ds. Boone bijzonder aangingen en daarom wat extra toelichting vragen.

a. Wettige predikanten en oefenaars mochten vrijelijk in alle gemeenten voorgaan. *Remijn* daarentegen zat in een lastig parket, want hij oefende al zo'n zes jaar, maar was volgens de geordende weg nooit echt erkend. De moeizame toelating van Kieviet toonde dat de lat hoog lag, en de wetenschap dat op de volgende vergaderingen een gezamenlijk curatorium zou oordelen, maakte zijn kans op toelating minimaal.²⁷⁴ Juist op deze beslissende vergadering - de laatste kans - las Beversluis wat incorrecte notulenblaadjes²⁷⁵ voor om daarmee te bewijzen dat die toelating allang wettig en officieel in kunnen

Ds. H. Roelofsen stapte in 1905 naar de Ledeboerianen over.

en kruiken was met als gevolg dat Remijn in goed vertrouwen werd erkend. De gemeenten hadden een nieuwe oefenaar, officieel nu, maar de blijdschap was niet algemeen, want ds. Boone noteerde: 'Mijn vrees is niet ongegrond geweest.' Hij had er kennelijk een voorgevoel van gehad, maar ging er nu, na zes jaar, de barricades niet meer voor op, of misschien dacht hij dat hij als voorzitter geen mening mocht uiten en zweeg hij maar.

b. Ook *Waddinxveen* zorgde voor een drama in zakformaat. Het kerkje was klein en onooglijk en misschien wel het verachtste van Nederland. Maar de binnenkant bestond uit verscheidene geofende kinderen van God, die gehecht waren aan de principes van ds. Ledeboer, die ds. Boone erg hoog hadden staan en de prediking van consulent Beversluis niet wensten. De kerkenraad was in 1901 uitdrukkelijk tegen diens bevestiging door Van der Velde geweest en had op de classis van 27 mei 1904 laten weten dat het 'niet vlak' tussen hen lag, met als gevolg dat niet hij, maar ds. Boone er het Avondmaal bediende. Een half jaar later werd Beversluis' komst opnieuw uitgesteld. De gemeente stapte op 13 oktober 1905 diens classis uit, met goedvinden van ds. Beversluis overigens, die er correct bij vertelde dat haar nieuwe classis de overkomst zelf zou beoordelen. Maar aansluiten bij de classis van Boone was door de grote afstand lastig, en ook onnodig omdat de mensen aan dominees prediking en sacramentsbediening genoeg hadden.²⁷⁶ Boones preekbeurten begonnen na een jaartje bij Beversluis toch te wringen en hij probeerde daarom de banden met Waddinxveen weer aan te halen, maar de ouderlingen Gert Jan de Rooij en Steven Slappendel wilden absoluut niet meer met hem vergaderen. Dat was voor Beversluis reden om op zijn classisvergadering van 28 maart 1907 op het vertrek van Waddinxveen terug te komen en te besluiten 'dat die gemeente zich geheel onttrokken heeft aan de gemeenschap en daarvan kennis te geven aan den voorzitter van de aanstaande vergadering.'²⁷⁷ Waddinxveen was zogenaamd het kerkverband uitgezet door een classis waartoe die gemeente niet behoorde. Op de vergadering in Middelburg kozen de broeders onder leiding van direct betrokkene Boone voor een betere oplossing en kreeg Waddinxveen opdracht 'met den kerkenraad van Ds. Beversluis met de mansleden der

Ds. Kersten was de onvermoeibare stuwkracht achter de Vereniging.

gemeente te vergaderen, ten einde zo mogelijk weder tot onderlinge waardeering te geraken.²⁷⁸ Maar die waardering was er niet en kwam er ook niet meer. Beide agendapunten moeten Boone diep hebben geraakt, omdat hij goed op de hoogte was van de achtergronden ervan.

De broeders besloten de volgende Algemene Vergadering in Krabbendijke te houden; ze hielden geen rekening met een aanvankelijke vereniging met de Kruiskerken.

De tweede vergaderdag

De volgende morgen begon de vergadering om 8 uur met gebed door ds. Boone en het zingen van vers 2 van zijn lievelingspsalm 25:

*HEER' wijs mij toch Uwe wegen,
Die Gij wilt dat ik zal gaan;
Tot dezelve maak genegen
Mij, en doe mij die verstaan.
Leer en stier mij naar Uw woord,
In Uwe waarheid geprezen;
Gij zijt mijn hulp, dies nu voort
Wacht ik op U in dit wezen.*

De vergadering besloot dat het onderhoud van emerituspredikanten en predikantsweduwen zou worden geregeld door de classis waartoe ze hadden behoord. Volgend agendapunt was dat veel leden ouderling Van Lieburg als oefenaar begeerden, maar in de kerkenraad leefde dat verlangen niet. De classis nam het bericht voor kennisgeving aan en ds. Beversluis adviseerde er tijdens een ledenvergadering eens over te stemmen.

Nu begonnen de besprekingen over een 'adres' van ds. Kersten, dat namens de Kruiskerken schriftelijk was ingediend. Ds. Boone las het voor en gaf ds. Kersten gelegenheid het toe te lichten.

- De berijming van Datheen zou worden gezongen op elke classisvergadering en synode;
- De kruisdominees zouden in Ledeboeriaanse gemeenten 'volgaarne gebruik maken van de oude psalmen';
- De Ledeboeriaanse dominees mochten in Kruisgemeenten Datheen vanaf de kansel voorlezen, maar de gemeenten zouden 1773 zingen.²⁷⁹

Direct bleek dat ieder zich in deze voorstellen kon vinden. Het was geen verrassingsgebeuren, maar het ging wel snel en klonk mooier dan het feitelijk was, want de kruiskerken wilden alleen Datheen invoeren op meerdere vergaderingen, die maar een paar keer per jaar werden gehouden, en niet in de kerkdiensten. De Ledeboerianen moesten met veel meer gemeenten een veel groter offer brengen door hun identiteit en kerkbegrip (de noodkerk) los te

*Aan de Algem. vergadering der Ger. Gem.
 van Dijk, d' Leidsche. Saamgemaakte
 Middelen op 4 + 5 Juni 1907.*

Waarde Broeders!

De Heeren zagen bij u toegebeden.

*In de Algem. vergadering der Ger. Gem. onder
 d' Kruis Saamgemaakte 23 Mei 1907 te Rotterdam heeft u
 haar middelen, een Commissie benoemd, voor welke Commissie
 de vergadering eerbiedig is te aan. U. vergaderde Broeders, de
 lating verzocht tot twee Samenkomsten, opdat daardoor
 de gelegenheid moge geopend worden met een vaststel-
 len gewisshijk voorstellen van de vergadering der Kruis-
 kerk een gezamenlijke vergadering te kunnen te stellen.*

Voorzitter Boone las het 'adres' van de Kruiskerken voor en ds. Kersten lichtte het toe.

laten. Een punt waarvan de Kruisgemeenten maar weinig begrepen en zijzelf op dat moment ook niet veel. Over de leer dacht men het eens te zijn en over het amtsgevaad schijnt niet te zijn gesproken.

De afgevaardigden gingen na mondelinge stemming zonder uitzondering met het voorstel akkoord, hoewel er nog geen overleg was geweest met hun kerkenraden, die uiteindelijk pas na een ledenadvies konden beslissen.

Hoe officieel was het dus? De notulen melden 'dat de vereeniging tot stand gekomen is' maar kerkrechtelijk was alleen de *intentie* uitgesproken en moest alles op volgende vergaderingen nog definitief worden. Maar het voelde als een vereniging, tot opluchting van allemaal en vooral van de kruisdominees, die Boone hadden getypeerd als 'volbloed van den ouden stempel'. Ze wisten hoe verknocht hij was aan het erfgoed, maar als laatste had ook hij het 'voor' laten horen en Kersten en Janse beide handen toegestoken. Hij vertelde erover in zijn autobiografie:

Op den tweeden dag der vergadering, welke 's morgens om 8 uur begon, kwamen er twee leeraars, n.l. Ds. Kersten en Ds. Janse (destijds te Barneveld) met enkele ouderlingen, als afgevaardigden ter vergadering, om over vereenigen te spreken.

Besloten werd den ouden rijm van den kansel af te lezen. Traden wij dus in hun gemeenten op, dan zouden we de berijming van Datheen aflezen, doch de gemeenten zouden de nieuwe berijming zingen. De

naam 'Kruisgemeenten' zou geheel komen te vervallen.

Na breedvoerige bespreking, werd er na stemming besloten, waar er in de leer toch geen onderscheid was, te vereenigen.

Drie maanden bedenktijd zou er aan de gemeenten worden gegeven, opdat iedere kerkenraad met de gemeente over dit besluit kon onderhandelen.²⁸⁰

Zo was in enkele alinea's een ingrijpende gebeurtenis weergegeven: twee denominaties hadden verenigingsplannen. Heel plotseling en onvoorzien, want de Ledeboerianen hadden één dag eerder hun eigen volgende jaarvergadering genoteerd. Ds. Boone vroeg de mannenschare Psalm 85 vers 1 te zingen, waarin de psalmist de Heere de eerdere verlossingen van Zijn volk voor ogen stelt en bidt of Hij Zijn gemeente voortaan zulke genade wil bewijzen.

*Gij zijt, HEER', met Uw volk nu tevreden,
Jakobs gevangenen maakt Gij ook vrij,
En vergeeft des volks boosheid voorleden;
Zijn zonden uit genade bedekt Gij;
Uwe gramschap doet Gij van hen zeer wijd,
En matigt Uwen toorn tot dezen tijd;
O Heer', Gij Die onz' Heiland zijt alleen,
Help ons op, stil Uwe gramschap niet klein.*

Ze waren gekomen om te vergaderen, niet méér, en stapten de kerk een klein beetje verenigd weer uit.²⁸¹ En ze zeiden het allemaal: 'Het was goed hè?' 'Ja, het was goed.' Met brandend verlangen om het grote nieuws te vertellen, vertrokken de broeders naar huis. In de gerijtjes klonk: 'Ons bin verêênigd,' in de verewagens: 'Ons bin verêênigd,' in de stoomtram: 'Ons bin verêênigd' en wandelend of op de stoomfiets: 'Ons binne verêênigd, tsjonge.' De meesten lopend naar het station, met het treinkaartje al in de hand en met een machtig gevoel vanbinnen. Het wonderwoord klonk tot in Pietjes keuken: 'Ons bin verêênigd.'²⁸²

Deputatenvergadering 25 juli

De afgevaardigden hadden afgesproken, dat een deputaatschap uit beide kerken de gronden van de vereniging zou 'stipuleren' (bepalen of vaststellen) en die *Bepalingen* ter goedkeuring voorleggen aan de gemeenten om op de eerstvolgende gezamenlijke Algemene Vergadering officieel te worden aangevaard.²⁸³ Dat vaststellen gebeurde op 25 juli in de Boezemsingelkerk, waar een achttienhoofdige deputatie ds. Kerstens concept tegen het licht hield. Aanwezig waren de predikanten Beversluis (Rotterdam Slachthuisakade), Kersten (Rotterdam Boezemsingel), Janse (Barneveld), Van Oordt (Middelburg), D.C. Overduin (Amsterdam), Jac. Overduin (Lisse), Roelofsen (Goes), de oefenaars Kieviet (Aagtekerke) en Remijn (zonder gemeente), de ouderlin-

gen Baan (Rijssen Esch), Corré (Aagtekerke), Van Dam (Zeist), Fikse (Kampen), Glas (Westzaan), Hoogerland (Borssele), Van de Velde (Tholen), Werner (Rotterdam Slachthuisgade) en diaken Van der Tholen (Charlois). De Haagse voorganger C. de Jonge was er niet bij, maar voor Remijn, hoewel zonder gemeente, was, als vriend van de voorzitter, een uitzondering gemaakt, hoewel buiten stemming.

Het werk van de deputaten is breed gepubliceerd in een *Kort Verslag*; een positief en met kloeke besluiten gevuld verhaal. De vrij onlangs hervonden notulen zijn gevuld met doorkijkjes die de positiviteit wat relativeren en de kloekheid wat nuanceren, en zijn nu grondlijn en vertrekpunt voor deze paragraaf.²⁸⁴ Ds. Kersten had zijn concept verspreid 'om eenige leidraad te hebben en niet om de vergadering op te dringen'. Beversluis was voorzitter en Kersten scriba, zodat beide bloedgroepen een moderamenlid en acht deputaten leverden. Eén ingekomen stuk: 'Ds. Boone deelt de vergadering mede, dat hij wegens ernstige ongesteldheid zijner vrouw niet ter vergadering komen kan.' Boone zou er absoluut bij zijn geweest, als Pietjes nierproblemen wat draaglijker waren geweest. Hij had thuis de conceptbepalingen bestudeerd, de 12 artikelen, en over de artikelen 2 (de kerkelijke vergaderingen), 3 (de classisindeling) en 6 (de erkenning van elkaars ambten) inlichtingen gevraagd. Kerstens uitleg had ervoor gezorgd, dat Boones naam onder het concept mocht.²⁸⁵

Voorzitter Beversluis zat klaar om het eerste artikel ter bespreking in te leiden, toen ds. Van Oordt onverwacht de vraag opwierp in hoeverre de Vereniging 'reeds beschouwd wordt als geschied te zijn'. Beversluis legde uit, dat dit absoluut zo was, omdat ze zonder definitief besluit hier niet hadden kunnen samenkomen om de zaken te regelen. Van Oordt vond dat de vergadering in Middelburg 'het recht miste over de vereeniging met de Kruiskerken te beslissen', omdat het geen agendapunt was en de afgevaardigden niet gemachtigd waren door hun kerkenraad. Bovendien had ds. Kersten gezegd, dat hij eerst 'de verschillende kerken horen moest; over drie maanden zou 't besluit gegeven en dan pas zouden we samenkomen'. Ds. Janse attendeerde erop dat scriba Van Lieburg op 5 juni in Middelburg had genotuleerd 'dat de vergadering is geschied'. Van Oordt gaf niet toe. En Beversluis ook niet: hij legde uit 'dat voor de afgevaardigden der Kruiskerken het van noode was, dat ze ruggespraak hielden'. Zij waren afgevaardigd door een Synode en de Ledeboerianen door een Algemene Vergadering: 'Wanneer daar besloten wordt wat tot heil der kerk noodig is, dan moeten de gemeenten zich onderwerpen of kerkelijk behandeld, want de ambtsdragers vertegenwoordigen de geheele gemeente.' Van Oordt zei dat men dan de hele gemeente van Terneuzen wel kon behandelen, omdat de meest vooraanstaande ouderlingen, Dekker en De Koeijer, tegen verenigen waren 'en de gemeente viel in ledenvergadering aan

Bepalingen, betreffende de Opening van
de institutionele eenheid der Kerke Christi ~~door~~
de Geref. Open. v. t. Kruis en de Geref. Open.
van ds. Ledebauer, volgens besluit der
Synodale vergaderingen van beide Kerkengroepen
respectievelijk gehouden den 23^{en} Mei en 3^{en} Juni 1907
te Rotterdam en Middelburg, vastgesteld door de be-
noemde deputaten den 25^{en} Juli 1907 te Rotterdam
Kerkgebouw Boesmansingel 45-48.

De deputaten bespraken op 25 juli 1907 de conceptbepalingen van ds. Kersten.

hun zijde. Als de vereniging echt Gods zaak was, waarom moest dan nu alles zo snel? Beversluis hield de rug recht: 'De Praeses bevestigt dat het de zake des Heeren is, en juist daarom moeten we doorgaan en dan vertrouwen we dat alles met de gemeenten terecht komt. We zijn vereenigd op grond van het voorstel der Kruiskerken. Alle scheuring komt voor rekening der scheurders. Ter Neuzen moest zich weg schamen. Om een paard of wei te kopen (bij wijze van spreken), blijft men weg, en zendt een ander, en juist zij nu komen met bezwaren.' Ds. Kersten zei dat men de roeping van de gemeenten en het recht van afgevaardigden niet begreep: 'Die afgevaardigden toch hebben opdracht om alle zaken te behandelen naar Gods Woord, die ter tafel gebracht worden. Nu is het onmogelijk alle te behandelen zaken van tevoren te bezien en op 't agendum te plaatsen. En ook dan hebben geheel de kerkenraden en gemeenten zich aan de besluiten der vergadering te houden. En zoo is het met de vereniging, aan haar mag niet meer getornd worden. Onze vergadering kan niet doorgaan als dat niet vaststaat.' Dit machtwoord deed de storm bedaren. Kersten stelde voor om Van Oordt 'tegenmoet te komen' door hem voorzitter te maken van een nieuwe commissie die in Middelburg en Terneuzen 'de leden inlichte en de bezwaren trachte weg te ruimen'.

Voorganger Kieviet zei dat men in beginsel dan wel vereenigd was, maar eerst verschillende kwesties de wereld uit moest helpen. Zo lag zijn eigen (Ledeboeriaanse) gemeente Aagtekerke op ramkoers met de naburige Kruisgemeente Meliskerke, waarbij deuren en luiken potdicht zaten. Kersten had al heel wat werk verricht om ze weer open te krijgen, maar gecommuniceerd werd er vooralsnog niet. En ook de vereniging zou de verbinding niet automatisch herstellen: 'Eerst zeide [ouderling Arij] Janse: roept ons en we zullen

komen om schuld te bekennen, en nu meenen ze: er is vereeniging, dus alles is uit den weg.' Zo gingen de discussies over de op elkaar vertoornde zustergemeenten nog even door. Beversluis wilde Kerstens voorstel over de instelling van een nieuwe bezwarencommissie in stemming brengen, maar Janse vond dat strijdig met het verenigingsbesluit van 5 juni, Van Oordt vond het zinloos en D.C. Overduin viel hem bij. Conclusie: 'Men zal twee kerkengroepen blijven.' Ds. Van Oordt had de laatste restjes verenigingsmoed verloren: 'Ds. van Oordt meent, dat het is een menschelijk samen plakken, terwijl men spreekt van den wille Gods, naar Joh. 10:27.²⁸⁶ We leefden in vrede naast elkander, waarom nu dat niet zoo gehouden?' Ds. Kersten sprak dat tegen: 't Is geen menschelijk plakken. Gods Woord wordt niet als scherm gebruikt, doch louter om het gevoelen van de roeping: "Vader, Ik wil dat zij één zijn" is de gemeenten van Ledeboer de vereeniging voorgesteld.' Zijn gloedvol betoog over het ter harte gaan van de treurvolle toestand van de kerk, des Heeren twisten met Neerlands Sion, het terugtrekken van Zijn Geest en de plicht om de breuken te helen, zette de broeders weer in het spoor, hoewel een enkeling niet echt overtuigd: 'Ouderling V.d. Velde wil den Jood een Jood, den Griek een Griek zijn, hoewel hij kerkelijk nimmer den nieuwen rijm hoopt te zingen.' De voorgestelde bemiddelingscommissie ging bestaan uit Beversluis, Kersten, voorganger Kieviet en de Kamper ouderling Dries Fikse; ds. Van Oordt hield zich buiten de stemming. Toen was het tijd voor de 12 artikelen, waarvan alleen de voor Boone van belang zijnde artikelen 1, 3, 8, 10 en 13 aandacht krijgen.

Artikel 1. Als accoord van kerkelijke gemeenschap wordt aanvaard en blijve gehandhaafd de D.K.O. vastgesteld in den jare 1619, behoudens wijziging van die artikelen die door verandering van de verhouding tusschen Kerk en Overheid, of door het wegvallen van de Waalsche taal, niet meer van kracht zijn; welke herziening zal geschieden op last en onder goedkeuring van de kerken zelve.

Ds. Jac. Overduin vond dat de kerken wel het récht op herziening van de DKO hadden, maar kende hun de macht niet toe. Ds. Kersten was het daar wel mee eens, maar vond het gewenst om 'aan te wijzen welke artikelen of zinsneden niet meer van kracht waren, opdat niet meer, gelijk wel geschied is, in lastbrieven voorkome de uitdrukking: zich te houden aan de D.K.O. "voor zoo ver die overeenkomt met Gods Woord", want dan wordt alle gezag ondermijnd'.

Artikel 3. De indeeling der kerken in Classen zal geschieden naar de ligging der kerken door de Provinciale Synode [later veranderd in de Algemene Vergadering, JMV].

Ouderling Corré zei dat ds. Boone een week eerder in Zuidwolde en Genemuiden was geweest en informeerde naar de status van die gemeenten.

Remijn beweerde dat het daar 'een familiezaak' was, dat ds. Janse hun ooit toestemming had geweigerd om naar de Doleantie over te stappen en de gemeenten zich daarom hadden onttrokken. [Beverluis wist, dat die gemeenten soms ter vergadering kwamen en zich nooit hadden onttrokken. Uit de hiernavolgende brief op pag. 161 blijkt, dat ds. Boone op zondag 18 augustus in Genemuiden zou preken, JMV].

De Thoolse ouderling Van de Velde informeerde bij ds. Janse naar diens voorgaan in de vrije gemeente Scherpenisse, die rond 1890 in het kielzog van Jan Vader de Ledeboerianen had verlaten en zich eerst door ds. Fransen en nu door ds. Janse had laten bedienen. 'Die gemeente leeft in een weg die niet goed is, een ouderling regeert daar alles, hoe moet dat?' Janses accepteren van die kritiek was voor Van de Velde niet genoeg: 'Evenwel houdt u die gemeente bijeen en bestendigt u dus hun onkerkrechtelijk leven.' Ook daar ging Janse in mee: 'Zoo die kerk niet in vereeniging wil komen, zou het de eenigste weg zijn te zegen: ik kom niet meer.'

Artikel 8. Alle Leeraars en Oefenaars, sprekende in de Gemeenten, die zingen de Psalmberijming van Datheen, zullen die berijming van den kansel aflezen. De Leeraars en Oefenaars die enig bezwaar hebben tegen de nieuwe berijming, en die tot nog toe niet zongen, zullen optredende in de gemeenten waar zij in gebruik is, geheel vrijgelaten worden van den stoel de berijming Datheni af te geven.

Voorganger Kieviet stelde voor, dat alle nieuw te stichten gemeenten Datheen moesten invoeren en alle predikanten in alle gemeenten Datheen aflezen. Kersten zei dat Roelofsen en Van Oordt dan in hun oude gemeenten een andere berijming moesten gebruiken dan zij vroeger deden, en dat zou alleen maar een 'twistappel' in die kerken werpen. Beverluis wees op het verschil tussen geloofsstukken en kerkgebruiken, maar Kieviet gaf niet toe. Beverluis legde uit dat Ledeboer Datheen wel had ingevoerd, maar 'nimmer om daarom zich af te scheiden van de kerken die één waren met hem in belijdenis'. Dat was voor Kieviet genoeg. Hij was alleen maar bang geweest dat Datheen 'zou worden weggenomen', maar daar waren de kruisdominees niet op uit en ze beloofden, dat hierover nooit zou worden gestemd.

Artikel 10. In alle Classicale en meerdere verg. zullen gezongen worden de Psalmen Datheni, wanneer één of meer afgevaardigden der gemeenten van wijlen ds. Ledeboer vertegenwoordigd zijn.

Ds. Overduin van Lisse oordeelde, dat de tekst na de komma wel kon vervalten, zodat op alle meerdere vergaderingen Datheen zou worden gezongen. 'Ook de Praeses deelt dit oordeel en geheel de verg. stemt er mede in, zoodat, nadat die bijvoeging is geschrapt, artikel X met alle stemmen aangenomen wordt. Alleen oud. Baan stemt tegen.'

Tot slot het nieuw toegevoegde artikel *Artikel 13. 'Op de e.k. Algem. Verg. bij-*

betreft, was m.i. hetgeen besloten was, niet nagekomen.²⁸⁷

De definitieve *Bepalingen* zouden in de vorm van een *Kort Verslag* worden doorgezonden naar de kerkenraden en de Algemene Vergadering van 9 en 10 oktober.²⁸⁸ De kerkenraden hadden drie maanden om de *Bepalingen* met de leden te bespreken.²⁸⁹

Boone schreef enkele dagen later, op 30 juli, over de ziekte van zijn vrouw en wat volgende preekbeurten:

Het was met mijn vrouw nu weer anders, daar zij een vreselijke pijn heeft geleden met de nieren. Ze heeft nu geen pijn, maar is vandaag zo ver, dat zij een hele dag op is en loopt in huis, hoewel nog zwak.

Zo blijkt het nog dat de Heere geen lust heeft in haar dood, een slaande hand, maar nog geen voleinding heeft willen maken tot hier toe. Mocht het aan onze ziel geheiligd worden. O, hoe lieflijk zou dat wezen, dat de Heere er eens in meekwam, want het zal wat zijn als we zo weg moeten zoals we geleefd hebben. (...)

Ik moet zondag naar Bruinisse toe en daarna thuis. Op 18 Aug. moet ik naar Overijssel, naar Genemuiden, en 25 Aug. bij Stam te Nieuw-Lekkerland. Daarna ben ik om de andere zondag thuis en moet mijn classis bedienen. Wanneer ik kom, dat weet ik nog niet. (...)

De groeten van een onwaardige, alles bedervend, verbeurd, zelden thuis, meest buiten de stad, aan de zonde-Singel, bij de moddersloot. L. Boone.²⁹⁰

D. LEDEBOERIAANS KERKBEGRIP

Direct na de deputatenvergadering diepte Boone het Ledeboeriaanse kerkbegrip nog eens uitputtend uit, met als gevolg dat hij de *Bepalingen* niet meer kon onderschrijven:

Ik geraakte over het verenigen in grote moeite en mijn hoofdbezwaar was wel, dat wij niet geheel terugkeerden tot het zingen der oude psalmen en het dragen van het ambtsgewaad, gelijk ds. Ledeboer, ds. Van Dijke en ds. Bakker gedaan hebben, en één waren op denzelfden grondslag.²⁹¹

Vaak wordt gerefereerd aan de psalmen en de kleding en blijft de grondslag, die voor dat alles de basis vormde, onderbelicht of buiten beeld. Daarom is een korte toelichting op het Ledeboeriaanse kerkbegrip gewenst.

Standpunt Ledeboerianen

Ledeboerianen vonden dat God in 1618-1619 Zijn verbond had opgericht met de Gereformeerde Kerk en dat ons land daardoor als een tweede Israël

was. Dit verbond was door eigen ontrouw verbroken toen in 1773 een nieuwe psalmberijming was ingevoerd óf toen in 1816 de Nederlandse Hervormde Kerk ontstond. Echte Ledeboerianen zagen zich als deformeerd van die vroegere vaderlandse kerk en probeerden daarover schuld te belijden. Alleen als een afgedwaald volk in de schuld zou komen, zou kerkherstel mogelijk zijn en de breuk worden geheeld. Ze konden daarom in de woelige jaren tussen 1836 en 1850 geen godsdienstvrijheid vragen om als nieuwe kerk, als Christelijke Afscheiden Gemeente, te worden erkend en raakten bedolven onder een stroom boetes en veroordelingen, die ze principieel weigerden te betalen. Ledeboer zat er enkele jaren voor in de gevangenis en Van Dijke vele maanden.

Ze verwierpen dus nieuwe kerken, omdat kerkstichten het werk van God is en niet van mensen. De Heere had in Nederland maar één kerk gesticht en zou vanwege menselijke goddeloosheid nooit een tweede stichten. Ze dachten er dus niet aan om zelf een kerkje te stichten, maar wachtten af wat de Heere zou doen. De kerk moest in de kerk hersteld worden. Maar de praktijk was weerbarstig, vooral omdat vrome lieden ds. Ledeboer smeekten om bediening van de sacramenten. Die kon en mocht hen niet aan hun lot overlaten en koos noodgedwongen voor een basaal kerkelijk leven, zo simpel en sober als het maar kon. Dit was en bleef Boones voornaamste argument: het kerkbegrip, de breuk!²⁹²

Standpunt Kruisgemeenten

Dit kerkbegrip, deze grondslag, was de Kruiskerken vreemd, omdat die anders tegen de Hervormde Kerk aankeken. Die denominatie was meer ontsproten uit spontaan gegroeide gezelschappen, waardoor zij hun gemeente niet als noodgebouw zagen en het eigen kerkverband niet als noodverband. Heimwee naar de vaderlandse kerk was er nauwelijks en ook bij de Ledeboerianen was dat toentertijd goeddeels weg.²⁹³

De Kruiskerken stonden ook redelijk positief tegenover '1773'. Die milde toon spreekt ook uit de in 1845 uitgegeven brochure van ds. Wolter Wagter Smitt: *Waar openbaart zich de Gereformeerde Kerk in Nederland*. Het werkje behelst een boeiende

Ds. J.R. van Oordt had aanvankelijk bezwaren tegen de Vereniging.

samenspraak met daarin verweven een heldere uitleg van de standpunten. Broeder Vroomhart, van de Kruiskerken, zei dat het verschil met de Ledeboerianen was 'dat men in die gemeenten voor het kerkelijk gezang gebruikt de Psalmen van Datheen (...) doch dit is onzes inziens geen wezenlijk verschil, eene vereeniging zou daarom zeer wel tot stand kunnen komen, want ik houde dit stuk voor een middelmatige zaak, welke men in de vrijheid der gemeenten kan laten'. Ook in later jaren was 'vrijheid der gemeenten' het doorlopend parool van die kerken. De vermaarde kruisdominee Elias Fransen schreef over het psalmgebruik: 'Het is de levendige kinderen Gods te min om over te twisten, omdat de HEERE met Zijn zalige goedkeuringe, uit beide Zijn volk zoo menigmaal heeft geleerd, gesticht en vertroost.'²⁹⁴

Ledeboerianen en Datheen

Ledeboerianen dachten daar anders over. Het verlaten van Datheen had een breuk in de vaderlandse kerk veroorzaakt, want de berijming van 1773 was onwettig ingevoerd en de goedkeuringsprocedure door classis of theologische faculteit compleet genegeerd. Bijna veertig procent van de psalmen is van ongereformeerde herkomst; van dichters uit remonstrantse en doopsgezinde kringen. In acht psalmen heeft de vrijmetselaar Roullaud zijn fantasieën de vrije loop gelaten.²⁹⁵ Beversluis had de bundel in 1900 gekwalificeerd als een product van 'leugengeest' en 'verdraagzaamheid', dat slechts uit was op vernieuwing: 'Onder een schoone schijn van recht en vleeschbetooverende reden werd door die leugengeest onder meer een aanval gewaagd op de Psalmen van Datheen ...'²⁹⁶ Ook Datheens berijming heeft genoeg gebreken, maar is inhoudelijk stukken beter en ademt de bevindelijke geloofstaal. Ds. Ledeboer schreef erover: 'Ons komen ze vlakker [directer, JMV], eenvoudiger, dieper en kernachtiger voor. Onze vaders zongen ze eeuwen en God gaf er Zijn goedkeuring op. Moeilijke woorden hinderen niet, die worden door de zin verklaard. Velen zijn zwaar geworden om te verstaan, omdat men traag is geworden om te horen. Men moest met de tijd mee. Het eenvoudige begon te mishagen. Men moest iets anders hebben, het ene is het andere gevolgd. Keren wij terug, keert geheel terug.'²⁹⁷

Huwelijksverbond ds. Janse

Ds. Boone had er de slapende en vergeelde verantwoording van zijn bevestiger ds. Janse, toen nog diaken, bij gepakt en grondig onder de loep genomen. Janse had die uitputtende verklaring geschreven als 'antwoordbrief namens de Provinciale Vergadering der Ledeboeriaanse gemeenten, gehouden op 12 mei 1869 te Middelburg'. Een scherpe en heldere Ledeboeriaanse reactie op de afwijzing van de christelijke afgescheiden dominee A. de Bruijne, met daarin het kerkbegrip tot in de vezels uitgewerkt. Die motivatie zette Boone

weer met beide benen op de grond. Janse had daarin uitgelegd dat het kerkverval niet met '1816' was begonnen, maar met '1773' en had de band tussen de gereformeerde leer en de oude psalmberijming vergeleken met een huwelijk, 'om alzoo de geestelijke kinderen in het Sion Gods te baren'. Dit huwelijk was gesloten in 1580 en in 1618-1619 bevestigd in Dordrecht. Met het aanvaarden van '1773' waren drie zware zonden begaan:

- Verbondsbreking, daar plechtig was beloofd en ondertekend niets te willen veranderen van de vastgestelde regels, vooral niet tot blijdschap van de wereld;
- Huwelijkschennis, daar de wettige vrouw [Datheen, JMV] werd uitgedreven en een vreemde in de plaats gesteld;
- Dienstbetoon aan de blinde wereld en bastaardkinderen, die juichten, terwijl de teederste vromen schreiden.

Janse concludeerde: 'En wat was het gevolg? Dit: dat de vijanden van de ware Leer sedert onverhinderd binnenkwamen en Gods ongenoegen geopenbaard werd. Scheuring en verbreking van den band der liefde en eendrachtigheid werd overal gezien, zelfs vervolging van de teederste vromen, die opkwamen tegen den afval, waarvan de vruchten voor degenen, die oogen hebben om te zien, nog te zien zijn. Eene sterke wijking van Gods Geest volgde. Leest eens met aandacht de 16 predikatiën van den nu zaligen Theodorus van der Groe, tijdgenoot dezer treurige gebeurtenis en voorspeller der gevolgen voor kerk en land, welke dan ook maar al te zeer vervuld zijn kort na zijnen dood in 1754.'²⁹⁸

'Oude wijn' van ds. Los

Een jaar na Janses uiteenzetting, in 1870, sloot de Leidse kruisdominee Pieter Los zich bij de Ledeboerianen aan.²⁹⁹ Absolute eis was hierbij dat Los zich door ds. Van Dijke moest laten herbevestigen en Datheen in de eredienst zou invoeren. Los bewilligde van harte, want hij had ontdekt hoe 'fout' de nieuwe berijming was en wijdde daar zelfs een brochure aan, waarin hij toornde tegen '1773': 'De toenemende hoogmoed en ellendige tijdgeest begeerde eene schoone, bevallige vrouw in hare plaats, verlangende bij haar meer kinderen te winnen. De wettige vrouw wordt buitengeworpen, het huwelijksbed geschonden en de geestelijke kinderen in overspel geteeld waren menigvuldig.' Zijn conclusie was geschreven met een vleugje matiging: 'Wij verwerpen de nieuwe Psalmen niet, maar door Gods genade werpen wij ze uit de kerke Gods, en nu versta ik het wanneer er sprake is van den ouden en den nieuwen wijn, en ik zegge: de oude is beter.'³⁰⁰

Kerkschuld van ds. Bakker

Ook Daniël Bakker was persoonlijk bij de schuld van land en kerk bepaald. Die schuld was uitdrukkelijk de zijne geworden en bij de vergeving ervan was

het alsof hij 'in het huis der kerke' was opgenomen. De Heere wees hem op een gezelschap en hij vond in ds. Ledeboer 'een leeraar om mijne ziel te weiden met kennis en wetenschap'. Bakker verklaarde dominee vrijmoedig dat hij van harte was verenigd 'met allen, die als de grootste zondaren uit de heden-daagse kerk waren

uitgeleid en die verwaardigd waren geworden, om met hunne schuld aan de voeten van Jezus te komen'. Alleen voor hen waren 'de goederen des verbonds, die de Heere aan Zijn Kerk beloofd had'. Zo werd de afval van land, volk en kerk een zaak van bevinding en ontstond de neiging om zich alleen tot geestverwanten te richten. Hun kerkelijke organisatie was gericht op het gezelschapsleven, er stond een noodwoning naast de kerk, en de kerkgebouwen - vaak houten schuurkerken - waren aan deze gedachte aangepast. Deze opvattingen pasten niet bij een strakke organisatie van het kerkelijk leven.³⁰¹

Dr. J. R. v. Oord van Riddellburg, vraagt of de Ver-
eniging reeds beschouwd worft, als geschied te
zijn, waarop de Raeser hem opel een besluit
ja, ten antwoord dient, dat samenvoer besloot
dat, ja, want hoe willen we dan harkonnen
gelijk nu geschied is, om de Daken des Ver-
eeniging te regelen. En zij zelf nog niet
plaatst of niet.

Dr. J. R. v. Oord meent, dat de blg. Kerk te Riddellburg
het recht moet velen Verening met de
kruisheeren te besluiten. En dat een punt
van de Agendums, niemand des afge-
vaardigden had het recht opdraagt van
J. N. Kerkende. Bovendien had Dr.
Kerkende, juist toen de vergadering besloot.

Ds. Van Oord oordeelde op de deputatenvergadering terecht, dat de Vereniging nog niet had plaatsgevonden.

E. DE ALGEMENE VERGADERING VAN 9 EN 10 OKTOBER 1907

Boones verantwoording vooraf

Janses brief bracht Boone de ontboezemingen van oude Ledeboerianen weer in gedachten.³⁰² Hun getuigenissen noopten hem zijn medewerking aan de vereniging te beëindigen, omdat die linea recta indruiste tegen de grondslag van een noodverband met via Datheen en ambtskleding een verwijzing naar de vaderlandse kerk. Toen vloeide de eerste Verantwoording enkele dagen vóór de eerste gezamenlijke Algemene Vergadering uit zijn pen.

Ik verklaar dat ik niet vereenigd met de Kruisgemeenten ben en nog nooit een verbond gemaakt heb, hoewel dat ik in schrift van Ds. Kersten 12 artikelen kreeg, die ik goedkeurde. Over 2, 3 en 6 daar vroeg ik inlichtingen over, waar ook Beversluis zeide dat hij dat ook wenschte veranderd te zien. Zoo heb ik die goedgekeurd, want ze waren net als de onze.

Op 25 juli kwamen een commissie van leraars en uit iedere classis een ouderling bijeen om de zaak te regelen voor de vergadering. Daar bleek spoedig al klaar, dat daar geen verbond kon worden gesloten.

Daar mijn vrouw zeer ziek was, kon ik niet komen. Toen geloofde ik al dat het voor mij al afgebroken werd, maar daar ik 18 jaar de gemeenten bediend heb, ben ik niet los van dat volk.

En toen werd ik van ds. Kersten gevraagd per brief of mijn naam onder die artikelen mocht gezet worden. Ik heb geschreven: volkomen zonder bezwaar.

Hij was nog halverwege de fase van losmaking en onthechting van het erfgoed, maar zijn weerstand groeide explosief toen hij ds. Janses brief bestudeerde en de definitieve *Bepalingen*, met een extra artikel, en de agenda kreeg thuisgestuurd. Alles wees erop dat een nieuw instituut moest worden gebouwd.

Toen ik dat boek kreeg [de *Bepalingen*, JMV] en wel met één teveel artikelen erin,³⁰³ waren er enkel stroppen door list. Later kreeg ik de agenda voor de vergadering. Ik heb die met het boekje zomaar verbrand, want het was voor mijn gemoed niet meer om te doen. Zo heb ik dat boekje noch agenda volstrekt niet goedgekeurd, omdat zij tegen de grondslag van ons strijden. En alzo is het oude van onze voorvaders ds. Ledeboer en ds. Van Dijke begraven, waarvan zelfs Kuyper, de oud-minister, schreef in de *Heraut*: ik zeg dat er geen zuiverder gronden bestaan als kerkelijk de Ledeboerianen. (...)

Zo is het immers klaar dat ik nooit een verbond gemaakt heb. En nog minder die artikelen noch de agenda goedgekeurd. Wel die 12 artikelen, mits dat in enkele punten verandering kwam. Zo is het wel onvoorzichtig om mijn naam te laten plaatsen, zonder dat ik die gelezen heb, dat is waar, daar heb ik nu al spijt van. (...) Het [verbond, JMV] moet 9 oktober gesloten worden, waar ik gelukkig van God voor bewaard ben gebleven om dit te doen.³⁰⁴

Ds. Ledeboer had zich na ongeveer een halfjaar uit zo'n instituut teruggetrokken en schreef daarover: 'Ik ben er door mijn hoogmoed in een strik gevallen (...) waarna ik enige tijd in vrijheid gevraagd hebbende kerken kinderen gedoopt heb, avondmaal bediend en gepredikt, leden aangenomen, en alzo een aanstoot en ergernis veler geworden ben. De Heere vergeve mij dien misdad.'³⁰⁵ Ook ds. Boone deed niet verder mee, en dat kon en mocht, want hij had drie maanden voor overleg met zijn gemeente.³⁰⁶

De eerste Algemene Vergadering

Eind september kregen vele (niet alle) gemeenten een oproep voor de eerste Algemene Vergadering van de Gereformeerde Gemeenten in Nederland, die

De eerste gezamenlijke vergadering werd gehouden in de Boezemsingelkerk van ds. Kersten.

zou worden gehouden op 9 en 10 oktober 1907 in Rotterdam. Deze vergadering wordt ook wel 'synode' genoemd, maar was dat feitelijk niet, omdat de afgevaardigden rechtstreeks waren opgeroepen, terwijl kerkordelijk de gemeenten samenkomen langs een getrapt stelsel. Niet minder dan 35 gemeenten - 22 Ledeboeriaanse en 13 kruisgezinde - waren vertegenwoordigd door 62 afgevaardigden. De 57-jarige ds. Beversluis en de 25-jarige ds. Kersten werden gekozen tot respectievelijk voorzitter en scriba.

Verworpen gemeenten

Direct na de openingswoorden nodigde ds. Beversluis de predikanten A. Janse en D.C. Overduin uit 'tot het opnemen der credentialen' (lastbrieven). De gemeente Sint-Philipsland ontbrak op het appel en Tricht had geen lastbrief. Vijf Ledeboeriaanse gemeenten met een hoog 'boone-gehalte' waren niet uitgenodigd en op deze simpele manier van de andere afgescheurd.

- De eerste verdwenen gemeente was *Waddinxveen*, een miniatuurkerkje van orthodoxe oudgedienden, wier voorland op 4 juni was besproken, terwijl Beversluis al jaren bezig was de gemeente het kerkverband uit te werken. Hij had de gemeente nu geen uitnodiging gestuurd.³⁰⁷

- Ook *Oudewater* was niet welkom. Op de vergadertafel lag een brief van diacon P. van den Toorn, waarin hij zich beklagde 'niets gehoord te hebben van

de vergadering te Rotterdam en spreekt zijn vrees uit in de [reeds] besloten vereniging.' De kerkenraad van Oudewater uitte dus bedenkingen tegen verenigen, maar ds. Beversluis 'deelt de vergadering mede, dat te Oudewater geene gemeente meer bestaat' en legde de brief terzijde.³⁰⁸ Op de laatste classisvergadering was, althans volgens hem, besloten dat de leden zich bij een naburige gemeente mochten aansluiten en in Oudewater af en toe een voorganger laten preken.³⁰⁹ Maar de werkelijkheid was anders, want de oude gemeente bestond wel degelijk en zou nog vele jaren bestaan. Ouderling J. Dirksen en diaken Van den Toorn waren ziekelijk, maar zij en de weinige leden waren juist heel betrokken en wilden koste wat het kost de plaatselijke diensten voortzetten. En als een kerkenraadslid een dienst niet kon leiden, mocht een lid het werk van hem overnemen, daar had Beversluis op de laatste classisvergadering (zelf) uitdrukkelijk toestemming voor gegeven.³¹⁰

- In stilte was ook *IJsselstein* geschrapt, een oude gemeente van Ledeboer en Van Dijke, die samen met Waddinxveen tegen Beversluis' bevestiging door Van de Velde had gestemd en dat expliciet in de notulen laten optekenen.³¹¹ De gemeente was klein, maar trouw, erg gesteld op Boone en was op 2 oktober 1903, althans volgens Beversluis, tegelijk met Oudewater opgeheven.³¹² Maar Oudewater was niet opgeheven en ook *IJsselstein* was dat niet, want daar was Arie Willem Raatgever gewoon ouderling gebleven en ds. Boone had op zondag 27 september, dus diezelfde week, nog in *IJsselstein* gepreekt. Het blijkt dat Beversluis ook van deze gemeente af wilde.³¹³

- Ouderling Van Lieburg informeerde naar de absentie van *Genemuiden* en *Zuidwolde*. Beversluis 'deelt hem mede, dat daar geen gemeenten zijn; slechts een enkele familie werd er gediend door één onzer leeraars. Maar sinds jaren vernam men niets meer van haar. Dus hebben we met haar geen rekening te houden. Alleen de Classe Barneveld kan in correspondentie treden.' Ook dat was bezijden de waarheid. Het waren kleine, maar trouwe gemeenten buiten de hoofdstroom van het kerkelijke leven. *Genemuiden* was in 1879 ontstaan en kerkte met zo'n dertig mensen in de achterkeuken van een kruidenierswinkel aan de Langestraat. Boone preekte er één zondag per jaar.³¹⁴ De gemeente was bijzonder op hem gesteld en pas in 1925 viel het doek voor deze volhouders in diaspora.

Ook de streekgemeente *Zuidwolde* was stilzwijgend geroyeerd. De gemeente was tientallen jaren bediend door Ledeboer, Van Dijke en Janse en nu was het Boone die de hoog op traditie staande gemeente verzorgde. *Zuidwolde* fungeerde als Ledeboeriaans centrum in Zuid-Drenthe en onderhield contacten met verstrooiden in Steenwijk, Kuinre en Akkrum. Veel brieven van de welgestelde en meelevende familie Steenbergen zijn nog steeds te vinden in Janse's archiefje. *Zuidwolde* werd gediend door de ouderlingen Albert Steenbergen en Koenraad Hagen. Ds. Boone ging met de trein naar Echten, waar

Hagen hem opwachttte en met de koets naar Zuidwolde reed. Pas in 1923 sprak Boone er voor het laatst de zegen uit.^{315, 316}

De vijf verworpen gemeenten telden gezamenlijk weinig minder dan tweehonderd zielen, maar waren Beversluis onvoldoende welgezind.³¹⁷

Het overige van de dag werd o.a. besteed aan de toelating van de gewezen glasschilder Gijsbertus van Reenen en ook dat gebeuren verliep moeizaam en triest.

's Avonds hield voorzitter Beversluis de synodepreek en diens biograaf had er grote waardering voor. 'Met welk een schone belijdenis leidt de prediker zijn leerrede in. Het zijn rijke

Voorzitter Beversluis misleidde de vergaderingen herhaaldelijk.

woorden (...). Welk een heerlijke ure mag thans dan ook worden beleefd. (...) Treffend is de zakelijke inkleding van deze synodepreek. Het zijn woorden van blijvende waarde geweest; behartigenswaardig en bemoedigend voor Christus' gemeente van alle tijden.'³¹⁸ Ook had hij veel lof voor het voorzitterschap: 'Het vaste karakter van Beversluis doet hem de vergadering strak leiden. Dit dwingt bij Kersten behalve respect vooral ook blijvende waardering af. Een hoogtepunt in het leven van Beversluis.'³¹⁹ Helaas stonden Beversluis' daden in schril contrast met zijn woorden en nog meer met de Bijbelse boodschap van zijn synodepreek, die hij zo prachtig inleidde: 'O, mijne hoorders, dat dit begin van samenkomst tot vereeniging mocht zijn in ware liefde, vrede en eensgezindheid. Want immers daartoe is Gods Gemeente op aarde geroepen (...): 'Vader! Ik wil dat zij één zijn, gelijk Wij één zijn...' De stokken LIEFLIJKHEID en SAMENBINDERS waren beslist geen leidend motief.

Onttrekken ds. Boone

Op de tweede vergaderdag besprak de vergadering het 'Ondertekeningsformulier voor de dienaren van het Woord'. Beversluis wees op het gewicht van de ondertekening en benadrukte dat de gemeenten gebaat waren met het onderhouden van de regels van Dordt. En dan: 'Plechtig onderteekenen alle leeraars,' zo legde scribe Kersten vast.

De afgevaardigden spraken over kerkvisitatie, archiefbeheer en het samenkomen in classicale en synodale vergaderingen. En over de toekomstige aansluiting van de vrije Gereformeerde Gemeente onder 't kruis te Dirksland met

haar voorganger ds. Andries Makkenze.

Hierna verzocht Beversluis alle niet-ambtsdragers zich te verwijderen. De vergadering ging verder in comité en de broeders luisterden naar het voorlezen van een briefje van ds. Boone.

*Aan ds. G.H. Kersten
Sint-Philipsland, den 8 October 1907*

Waarde Broeder,

De Heere zij met ulieden.

Heden schrijf ik u deze letteren, daar ik niet op de vergadering (zal zijn). (Dit) is niet dat ik ulieden ontken, volstrekt niet, ik heb tegen geen een Leeraar iets. Maar ik wensch bij het oude van den godzaligen Ds. Ledeboer en den godzaligen Ds. Van Dijke en den godzaligen Ds. Bakker te blijven; bij al haar gewoonten. Zoo kan ik niet meegaan in de vereeniging. Of ik zoo bepaald wierd, dat wij nu die eerwaarde Leerars, die goed en bloed als 't ware op geofferd hebben om die te verlaten. Neen dat kan ik niet, dus geen haat, geen nijd heb ik niet.

Na groete, uw vriend en Broeder

L. Boone

Ik wensch verder van alle woordenstrijd of brieven verschoond te blijven.

Dit was geen uitvoerige, laat staan complete uiteenzetting van zijn bezwaren, maar slechts een kort berichtje, een afmeldend kattenbelletje en meer niet. De vergadering stond perplex: de broeders waren teleurgesteld, boos of opgelucht dat ze van hem verlost waren.

Reactie en taxatie

Op de vergadering gonsde het plots van de verbaasde en kritische opmerkingen over en weer. Daarbij verminderde de kwaliteit van de beschuldigingen, naargelang de standpunten hardnekkiger werden verdedigd.

Voorzitter Beversluis begon met een publieke, maar ongemotiveerde vernedering: 'Ds. Boone heeft van den beginne alles haarfijn geweten.'³²⁰ De Thoolse ouderling Van de Velde zei dat ds. Boone hem een week geleden had geschreven 'den 9en en 10en October op de vergadering te zullen zijn en nu zulk een brief'. 'Een dubbelhartig man is ongestadig in al zijne wegen.'

Ds. Beversluis vroeg de vergadering 'of wij Ds. Boone moeten erkennen als reeds te zijn in onze gemeenschap (...) der vereenigde gemeenten. Zoo ja, dan moeten wij hem kerkelijk behandelen.' De Lisser dominee Overduin stelde dat Boone erkend predikant was en een commissie hem daarom eerst moest gaan waarschuwen. Beversluis zei dat waarschuwen niet kon gaan

St. Philipsland den 8 October 1907
 Waarder Broeder,
 De Heere zij met u allen.
 Ik heb u schreef ik u deze brieven, daer
 ik niet op de vergadering zal zijn is niet dat ik
 gelieden ontbreef; volbracht niet, ik heb tegen
 geen heeren etc. Maar ik wensch bij het afsluit van
 den goddelijken Dienst en den goddelijken D. D. te
 en den goddelijken D. D. te blijven; bij al het
 gewoonten. Hoe ik niet kan meegaan in de
 vereeniging of ik zoo bepaald wils, dat wij nu de
 vereeniging heeren, die goed en bloed als te
 opgevoerd hebben om af te verlaten. Maar
 dat ik niet, dus geen haat, geen nijd heb
 ik niet.
 De groete. Uw vriend en broeder
 L. Boone
 Ik wensch, vrede van alle waardenstijf of liever
 verschoond te blijven?

Ds. Kersten nam ds. Boones afmelding keurig in de notulen op.

worden gehandeld 'opdat het kwaad der scheuring niet voortwoekere'. Ds. Janse vroeg zich af 'of Ds. Boone zoo gehandeld heeft als persoon, of uit naam van zijn kerkenraad en Gemeente; daarvan hangt af de wijze waarop we hebben te handelen'.

De notulen leren dat Remijn, niet afgevaardigd en geen ambtsdrager, nu het woord nam.³²¹ 'St. Philipsland heeft een kerkenraad in naam. Ds. Boone heerscht alleen. 't Was zijn eigen woord tot Fr. Dekker van Terneuzen dat hij op St. Philipsland alleen baas was, terwijl in Terneuzen de kerkenraad nog wat te zeggen had. Uit verschillende feiten toont Br. Remijn nu aan de dubbelhartigheid van Ds. Boone. Hij leest een brief daartoe strekkende, doch hij kan met geen beslistheid antwoord geven op de vraag van Ds. Janse. Wel draagt de gemeente kennis van de vereeniging; zij keurde haar goed. Zondag nog gaf ds. Boone af, dat er vergadering zijn zou en hij beloofde te komen.'

Remijns betoog is breed gepubliceerd³²² en vraagt om taxatie. Allereerst staat vast dat Boone op die bewuste zondag *niet* op Flipland heeft gepreikt.³²³ Boone zou ook 'dubbelhartig' zijn, dat beweerde deze oefenaar met een al vele jaren durend kerkelijk dubbelleven. Remijn beschuldigde dominee ook van 'heersen', maar in het vorige hoofdstuk is uitgelegd, dat Fliplands kleine kerkenraad weinig ervaring had en hard moest ploeteren voor haar bestaan.³²⁴ Bram Reijngoudt was sinds april 1907 geen ouderling meer en pas op zondag 3 november zou Willem van Dommelen diens plaats innemen.³²⁵ Ds. Boone móest daar leiding geven. De door Remijn genoemde ouderling Dekker had misschien meer ervaring en kwaliteiten, maar die waren beperkt tot Terneu-

zen, want bij Boones tweede beroep schreef hij niets over Fliplands crisis waar alles om draaide.³²⁶ In het kerkelijke leven bepaalden de dominees heel veel, want zij kwamen overal, genoten onbeperkt vertrouwen en wisten alles van iedereen, terwijl kerkenraden geïsoleerd leefden en de communicatie zo gebrekkig was, dat de meesten elkaar alleen van naam kenden en soms zelfs dat nog niet.

In de banken ontwikkelden zich links en rechts korte debatten, die uitliepen op geoordeel en gevonniss. Iemand beschuldigde hem van 'scheurziekte' en een lang vooraf geplande uittreding en ook dat hij 'in het heimelijke werkte om met eenige gemeenten op zichzelf te blijven'. Een ander merkte op 'dat ds. Boone reeds vóór de junivergadering in een brief naar Bolnes heeft geschreven, dat hij uit het kerkverband zal treden met een zevental gemeenten'. Dit is onmogelijk, want bij de constituering van de Oud Gereformeerde Gemeenten op 3 december waren alleen geroyeerde gemeenten (vóór oktober alleen nog in Beversluis' plannen bekend) en enkele groepen die pas zouden ontstaan ná Boones onttrekken. Wel is zeker dat alle uitgeworpen gemeenten hem om prediking en pastorale zorg hebben gevraagd.

Ds. Beversluis koos de hardste lijn en stelde voor 'Ds. Boone onverwijld (direct, JMV) te schorsen'. Ds. Kersten adviseerde een deputatie naar Flipland te sturen omdat de kerkenraad mogelijk van niets wist 'en dat besluit als onrechtvaardig zou aanmerken, en met vooroordeel zal bezet worden aangaande al onze verdere handelingen'. De vergadering vond dat een goed plan en dus werd de schorsing alleen voor Flipland een week uitgesteld om met de kerkenraad te kunnen spreken. Voor de overige gemeenten ging de maatregel direct voor zes weken in. 'Mocht hij zich tegen de vermaningen blijven verzetten, dan zal de schorsing verlengd worden tot Mei 1908, als wanneer de Synode oordelen zal.'³²⁷ 'De stemming beslist met 54 stemmen voor, 0 tegen en 5 blanco, tot aanneming van het voorstel.' Ds. Beversluis liet geen ruimte voor vriendjespolitiek en 'drukt degenen die blanco stemden op 't gemoed, dat zij niet vrij zijn in hun handelingen om Ds. Boone al of niet te laten preeken'. Hij beloofde Bruinisse een vervanger voor een huwelijksbevestiging op 18 oktober.

Verantwoording aan de delegatie

De vergadering dacht een zeshoofdige delegatie naar Flipland te sturen, maar twee leden waren afgehaakt: ds. Roelofsen en ouderling Meijaard. Ds. Kersten vatte de besprekingen samen:

Allereerst werd ds. Boone zelf door ds. Van Oordt, ds. Kersten en de ouderlingen Van de Velde en Bras bezocht en gepoogd hem van zijn verkeerde handelingen terug te brengen. Echter tevergeefs. Hoewel hij zelf, in de Kruiskerken optredend, geheel onverplicht de nieuwe

berijming liet zingen, zeide hij dat de psalmberijming voor hem een onoverkomelijk bezwaar was, alsook het 'ambtsgewaad' waardoor steek en korte broek verstaan werden. Voorts beriep hij zich op enkele waarheden, die hem voorgekomen waren. De vriendelijkste raadgevingen hielpen zomin als het wijzen op zijn tegenstrijdig handelen.³²⁸

Boone vatte dat bezoek met heel andere woorden samen:

Na die vergadering werd ik bezocht door ds. Kersten, ds. Van Oordt en de ouderlingen Van de Velde en Bras om met

mij over mijn terugtrekken te spreken. Ik heb hun verklaard, dat ik weliswaar op de eerste vergadering, zes maanden tevoren, 'ja' had gezegd, echter op de conditie van drie maanden bedenktijd. En dat al de kerkenraden in de gelegenheid zouden worden gesteld er met hun gemeenten over te spreken. Waar ik tegen verenigen ernstige bezwaren had, is mijn mening gesterkt door de woorden uit Openb. 22:9: 'Zie, dat gij het niet doet' en Spr. 24:21: 'Mijn zoon, vrees den HEERE en den Koning; vermeng u niet met hen die naar verandering staan,' achtte ik mij aan mijn voorlopig woord niet gebonden, en wat de gemeenten betreft was m.i. hetgeen besloten was, niet nagekomen. Tot overeenstemming konden wij niet geraken.³²⁹

De pastorie, waar ds. Boone zijn motieven nog eens toelichtte.

Hij had de vier commissieleden zijn visie uitgelegd, die hij twee dagen later samenvatte in een (tweede) *Verantwoording*, die hierna wordt toegelicht.³³⁰

- Hij begon met een excuus:

Ik wil bekennen dat ik te verre ben mede gegaan uit vreze en kortzichtigheid, dat wil ik openlijk bekennen.³³¹

- Hij verantwoordde de schriftplaatsen waarbij God hem had bepaald en legde de grondslag van zijn kerk uit. Het collectief loslaten van de noodvoorziening was dé hoofdreden om af te haken.

De Heere komt mij voor met licht en inzicht dat ik niet verder kan. Ten eerste uit Spreuken 24:21-22: 'Mijn zoon, vrees den HEERE en

den koning; vermeng u niet met hen die naar verandering staan. Want hun verderf zal haastelijk ontstaan.' En Spreuken 6 vers 2: 'Mijn zoon, gij zijt verstrikt.' En de profeet Zefanja 3:18, hoe Gods Kerke daar in een ontblote toestand ligt en dat wij een uitgestoten hoop zijn, om eigen schuld buiten de tempel liggen, om der zonden wil, zodat ik ook te zien kreeg dat ook onze gemeenten zo zijn, en door middel van de godzalige ds. Ledeboer, ds. Van Dijke en ds. Bakker als middel geplant zijn.

Op die grondslag wens ik te blijven staan, waar zij banden en gevangenis voor geleden hebben. En niet door verstand of enkel letter en hoogmoed. En alzo vreesde dat wij de geest des tijds achteraan gaan. Toen zeide de Heere tot mij: 'Zie, dat gij dat niet doet' (Openb. 22:9). En waarlijk, op die grondslag van onze vaders wens ik te blijven. Zo is het mij onmogelijk om nog verdere stappen te doen, maar wens terug te keren en bij het oude te blijven van ds. Van Dijke.³³²

- Hij zei bij uitzondering iets over interne problemen en begon bij het begin: de classisvergadering van 25 september 1895.

En daar er een commissie bij mij in huis kwam om te onderzoeken, heb ik mij verantwoord voor 2 leeraars en 2 ouderlingen. Dat het al begonnen was in het jaar 1895 en zoo doorgaan onder een bedekking in te kruipen.

Deze uitleg vraagt toelichting. Ik wil meegaan met de opmerkingen van Beversluis' biograaf ds. C. de Jongste: 'Uit deze bronnen blijkt dat Boone - naar mijn voorzichtige indruk - zijn collega Beversluis aanmerkt als een voornaam bewerkstelliger hiervan. Merkwaardig is de zinsnede van Boone 'dat het al begonnen was in het jaar 1895 (dan komt aanvankelijk het leraarschap van Beversluis ter Classis Zuid-Holland aan de orde) en zoo doorgaan onder een bedekking in te kruipen.'³³³ (Zie hoofdstuk 5, pag. 85).

Maar zo 'merkwaardig' is dat niet, want kort samengevat komt Beversluis' domineesleven op het volgende neer. Hij accepteerde in 1898 de procedure van combinatieberoepen, maar wilde zijn beroep niet aannemen omdat hij zijn bevestiger Janse verwierp vanwege bijgeloof en onkunde over de predikantslinie.³³⁴ Hij verliet daarvoor zijn grote gemeente Middelburg en vertrok naar wat sympathisanten in Moerkapelle. Hij schreef een stekelig boekje,³³⁵ met sneren naar Janse en Boone, en liet zich via een gearrangeerd beroep eind 1901 in Rotterdam door de vrije ds. Van der Velde bevestigen.³³⁶ Hij trad uit het kerkverband, liet ds. Boone langer dan twee jaar al het werk doen, kwam pas terug na dreiging met een kerkscheuring en wilde de notulen daarover laten vervalsen. Hij wisselde keer op keer van standpunt en veroorzaakte voortdurend onrust en verwarring. In 1901 begon hij Boone dwars te zitten

mochten we daar gebleven zijn.³³⁷

- De commissie kon weinig tegen dominees argumenten inbrengen, maar hield het been stijf en die houding herinnerde dominee aan Job en David.

Nogtans gaat het mij als de vrienden van Job, hoewel dat zij tegen hem geen antwoord konden vinden, evenwel Job verdoemden. En als David met Uzia; hij maakte hem dronken, hij zocht hem naar huis te krijgen, maar zijn listen mislukten en hij beging een onrechtvaardige doodslag. Maar ze hebben mij niet dronken kunnen krijgen door hun brieven en besluiten en voorspraken te zoeken.

Zoo ten laatste een onrechtvaardige doodslag om mij te verklaren voor scheurmaker en dubbelhartige en onoprechte. En voor de gemeenten geschorst.

Tot zover Boones *Verantwoording* over zijn ontmoeting met de vier deputaten.

Vervolg van Boones Verantwoording

Boones *Verantwoording* gaat nog verder. Hij citeerde af en toe bijna letterlijk uit de herontdekte brief van zijn bevestiger ds. Janse.³³⁸

- Op de vergadering van 4 en 5 juni was het kerkprincipe van de Ledeboerianen buiten beeld gebleven en ook op de deputatenvergadering van 25 juli waren besluiten impulsief en 'in haast' genomen.

En met heimelijkheid zijn de arme gemeenten onwetend, velen zonder eene vraag of in kennisstelling verkocht in haast. Daar mijn ziel onder treurt, dat de eenvoudigen zoo door list en bedekking en op beloften om bij het oude te blijven, zoo verkocht zijn.

- Hij richtte zich ook op de recente ontwikkelingen: zucht naar nieuwigheden en onnodige veranderingen van oude en beproefde regels. Hij gebruikt hier woorden van ds. Janse:

De Heere opene veler ogen voor de trouweloosheid van de wachters, leraren en ouderlingen, tegen de zucht naar nieuwigheden en veranderingen in de vastgestelde regels onzer vaderen.³³⁹

- En hij had zorgen voor de toekomst: tijdgeest en hoogmoed.

En wat zullen de gevolgen zijn van de veranderingen zonder noodzaak? Dan breekt de duivel los, die Sion gram is, terwijl de tijdgeest en hoogmoed de overhand heeft.

- Ook de volgende alinea heeft alles te maken met Janses brief. Het betreft het loslaten van Datheen en het invoeren van '1773' in de vroegere Gereformeerde Kerk.

De vroegere leraars waarschuwd met donderstemmen en nu vorderen de geest des tijds en hoogmoed om een schone en jeugdige en bevallige [psalmberijming, JMV] in de plaats te krijgen of te stellen en also meer kinderen te winnen. Dit gebeurde dan ook van lichtere

zijde of lichtere taal te spreken, half Jodisch, en half Asdodisch, welke list geschiedt met verborgen doelen om scheuringen en bressen toe te maken en zo binnen te treden. (...) ³⁴⁰ De wettige vrouw [Datheen, JMV] wordt uitgedreven en een vreemde in de plaats gesteld, en zo een dienst gedaan aan de bastaards en de blinde wereld, die juicht, terwijl de tedere vromen schreien. ³⁴¹

- Dominee had zijn classisgemeenten laten weten hoe hij over de zaken dacht en hun kerkenraden voor de keuze gesteld.

Ik heb aan de gemeenten in de classis geschreven hoe zij daarmede stonden. Ik scheur van geen gemeente af, ik wil ze allen bedienen, maar bij het oude. En daar eenige leeraars mij verweten hebben dat ik die gemeenten heb zoeken over te buigen, dat is niet waar. Ik en mijn kerkeraad en gemeente blijven vast bij het oude. En in de 24 gemeenten zijn er geen 6 ouderlingen die vlak liggen in de zaak van vereenigen. ³⁴² En de leden hebben er niets van geweeten. ³⁴³

Hij verweet de commissie dat de mansleden er met hun recht van approbatie of goedkeuring onvoldoende in betrokken waren, want ledenpeilingen konden voor verrassingen zorgen. De leden waren in de verenigingsdrift blijkbaar veelal voorbijgelopen.

Ds. Boone berichtte vanuit de pastorie: 'Ik scheur van geen gemeente af, ik wil ze allen bedienen, maar bij het oude.'

F. DE FINALE AFWEGING

Het is belangrijk om bovenstaande vijf hoofddelen te evalueren en lijnen door te trekken, want kerkverenigingen en -scheidingen zijn geen zaken van notulen, maar vooral van mensen, verbindingen, gevoelens, geschiedenissen en kerk- en domineesbelangen.

a. De kwestie Remijn leert dat het erfgoed verloren raakte. Beversluis probeerde Boone in het hart te raken door in diens gemeente, letterlijk naast diens achtertuin, vele jaren achtereen een afgewezen voorganger van zijn kleur te handhaven die hij niet ter toelating durfde voordragen. Remijn kreeg op de laatste Ledeboeriaanse vergadering door het voorlezen van ongeldige en onjuiste notulen³⁴⁴ alsnog preekconsent, zodat leugen en vriendjespolitiek regeerden.

b. De weg tot de vereniging. De Ledeboerianen hadden in 1905 en 1906 de oude principes gehandhaafd: een noodkerk met Datheen voor allemaal. Consequent. De Kruiskerken lanceerden tóch weer een nieuw plan, een aantrekkelijke tussenstap, door elkaars 'ambten en ambtelijke verrichtingen' te erkennen en het is verbazend hoe soepel de vier classes daarmee instemden.

c. Van de Algemene Vergadering van 4 en 5 juni moet de eerste vergaderdag voor voorzitter Boone wrang en wreed zijn geweest door de onkerkrechtelijke toelating van Remijn en de verwijdering van Waddinxveen. Oudgedienden moesten vertrekken en de tijdgeest loodste de Ledeboerianen nieuwe tijden en nieuwe werelden in. De tweede vergaderdag besloten ze tot verenigen zonder dat iemand dat vooraf had kunnen bedenken en voordat kerkenraden erover konden beslissen. Vraag is: hoe konden de Ledeboerianen hun grondslag zo gewillig en makkelijk loslaten? Kerstens betoog moet een meesterstuk zijn geweest, kundig en indringend, zoals alleen een redenaar als hij dat maar kon. Ook Boone viel ervoor en had tijdens het verenigingsvuur aanvankelijk geen licht in wat de vereniging ten diepste inhield. Hij was de eerste tijd ronduit enthousiast en sprak weifelende broeders stevig en vermanend toe. Maar zo officieel was het allemaal nog niet, want de 'vereniging' van 5 juni was niet behoorlijk geagendeerd en daarom een 'ad hoc-besluit', speciaal voor deze situatie, en niet volwaardig kerkrechtelijk.³⁴⁵ Op 25 juli, tijdens de deputatenvergadering, betoogde ds. Kersten, dat aan de wettigheid van de vereniging niet meer mocht worden getornd. Dat standpunt was fundamenteel fout, maar bepaalde wel het beleid.

d. Ledeboeriaans kerkbegrip. Boone had zich als enige verdiept in de principes van de Ledeboerianen, hoewel veel te laat. De oude en onverdunde verantwoording van zijn bevestiger Janse deed hem teruggrijpen naar het gedachtegoed van Ledeboer. Die herontdekking maakte verenigen onmogelijk en Boone meldde zich laat en weinig elegant af. Als excuus voor dat 'laat'

Waddinxveen was meerdere keren het kerkverband uitgezet. Ds. Boone constitueerde in dit kerkje zijn Ledeboeriaanse gemeenten.

noemde hij drie oorzaken: vreze, kortzichtigheid en omdat hij na 18 jaar 'niet los was van de gemeenten'. Het 'weinig elegant' had wellicht als oorzaak dat hij als eenvoudig polderman zonder adviseurs geen raad wist met de voor hem zo complexe situatie.

e. De Algemene Vergadering van 9 en 10 oktober 1907 was een vereniging van op 'boone-gehalte' geselecteerde Ledeboerianen en alle Kruisgezinden. Feitelijk geen volwaardige vereniging. Op de tweede dag viel de schorsing van Boone, die een week later door een delegatielid werd uitgemaakt voor 'scheurmaker en dubbelhartige en onoprechte'. Maar het is duidelijk, dat het recht van kerkelijke tucht niet is verleend aan een groepje dominees dat naar willekeur de lakens uitdeelt.

f. De finale. Boone had Beversluis vele jaren verdragen en hem nooit publiek terechtgewezen. Groter tegenstelling tussen twee predikanten is nauwelijks denkbaar. Boone had de gemeenten achttien jaar trouw gediend en hield er geen godsdienstige vriendjes op na. Hij wist niet hoe zijn gemeente op zijn onttrekken zou reageren en of hij bij negatieve uitslag zijn grote gezin kon onderhouden en in de pastorie blijven wonen, maar ook die onzekerheden beïnvloedden zijn stap niet. Het ging hem om het zuivere principe van de afscheiding: de tijdelijkheid, de noodkerk, met het basale kerkelijke leven, Datheen en ambtskleding, daaraan verbonden.³⁴⁶ Hij probeerde met alle gebreken, tobberijen en tekortkomingen te wandelen in het herontdekte spoor van Ledeboer en de zijnen. Hij greep terug op wat Ledeboer leerde, in de wetenschap dat hij geen theoloog was, geen dogmaticus, geen homileet of kanselredenaar, geen redacteur of schrijver, en ook geen kerkrecht- of beroepszakenspecialist. Hij kon er wél mee leven dat hij door zijn prediking en principes meer en meer vreemdeling was geworden in zijn kerkje, maar het collectief loslaten van de grondslag was voor hem de spreekwoordelijke druppel om de loodzware finale afweging te maken. En uiteindelijk restte maar één oplossing: voortzetting van de lijn van Ledeboer.

G. CONSTITUERING LEDEBOERIANEN

Ds. Boone ging de oude waarden van Ledeboer voortzetten. Hij had geen plan, geen strategie, geen collega's en ook geen helpers. Begin december leken de tijden van de eerste kerkvergadering, gehouden in 1851 in Vlissingen, een beetje te herleven. Dat was de vergadering waarin Ledeboer de verstrooide Zeeuwse Budding-gemeenten op kerkelijke benen zette en Pieter van Dijke verlof kreeg het ambtsgewaad te gaan dragen. Een roepende kerk was er niet, een lastbrief niet, een moderamen niet en een bidstond niet. Een naam kreeg de kerk ook al niet, al werd die in de volksmond al gauw *Oud Gereformeerde Gemeenten*. Het was er oer-Ledeboeriaans: de meest basale manier van kerkhouden en vergaderen.

Voortzetting

De verstoten gemeenten namen contact op met ds. Boone en de broeders besloten eendrachtig tot voortzetting van het kerkverband; dat werd werkelijkheid op 3 december 1907 in Waddinxveen. Zogenaamd geschorst of niet, geroeyerd of niet, ambtsdrager of bestuurslid, gemeente of gezelschap, iets meer dan tien verstrooiden gingen de Ledeboeriaanse noodvoorziening voortzetten.

Voorzitter Boone opende de vergadering met het laten zingen van Ps. 119:17.

*Leert mij, Heer', uwen wegh gansch ende gaer
Die volmaect is, bekennen en bewaren
Dat ick dien houde tot den eynd' eenpaer.
Geeft my uwen Geest dat ick magh ervaeren
Uw woort, ick sal dat houden onderdaen
Van herten in 't midden Uwer dienaren.*

Hij ging voor in gebed en las Zefanja 3 met nadruk op het 18^e vers: 'De bedroefden om der bijeenkomst wil zal Ik verzamelen, zij zijn uit u; de schimping is een last op haar.' Hij had in zijn *Verantwoording* geschreven dat de Heere hem in zijn kerkworsteling had gesterkt met onder andere Zefanja 3:18: 'Hoe Gods Kerke daar in een ontblote toestand ligt en dat wij een uitgestoten hoop zijn, om eigen schuld buiten de tempel liggen, om der zonden wil, zodat ik ook te zien kreeg dat ook onze gemeenten zo zijn, en door middel van de godzalige ds. Ledeboer, ds. Van Dijke en ds. Bakker als middel geplaatst zijn. Op die grondslag wens ik te blij-

Scriba Gert Jan de Rooij uit Waddinxveen.

ven staan, waar zij banden en gevangenis voor geleden hebben.' Deze woorden vormden wellicht de kern van zijn openingswoord. We volgen nu punt voor punt de summiere notulen.

1. Tot scriba wordt benoemd G.J. de Rooij.
2. De voorzitter verklaart het doel dezer vergadering, bestaande in de volgende artikelen:
 - I. Daar wij met de gemeenten onder het Kruis niet verenigen kunnen, maar wij wenschen op de kerkelijke grondslag én van ds. Ledeboer én van ds. Van Dijke te staan.
 - II. De kerkelijke grondslag was, dat ds. Ledeboer zeide: 'God heeft mij leeraar van Benthuisen gemaakt, maar de menschen hebben mij er uit geworpen, en nu wenschen wij geen afstand te doen van de Hervormde kerk, noch van de goederen, noch vrijheid te vragen van godsdienst. En keeren wij nu niet half terug, maar geheel tot de formulieren van eenheid en synode van 1618, en de leer en de tucht onzer vaderen en de oude Psalmen van Datheen en het ambtsgewaad.
 - III. Daar wij nu een uitgestooten hoop zijn, wenschen wij tezamen verenigd te leven, namelijk Sint-Philipsland, Waddinxveen, Den Haag, IJsselstein, Genemuiden, Zuidwolde, Bolnes, Numansdorp en die gedeeltelijk zullen volgen: Ridderkerk, Nieuw-Beijerland, Piershil, Bruinisse, Middelburg, Nieuwerkerk, Haamstede, om die ook te blijven erkennen, zoowel kerkenraad als leden.
 - IV. De vergadering verklaart ds. Boone als hun wettigen herder en leeraar voor al die gemeenten.
 - V. Mocht er ooit een aanzoek komen van een leeraar of gemeente, zoo zal deze niet toegelaten worden, dan op II besloten is.
 - VI. Om als leeraar over te komen tot ons, zullen 5 zaken onderzocht worden. 1^e de wettigheid van hun ambt; 2^e hun leven en wandel, hoe zij losgemaakt zijn van hun gemeente en hoe zij overgebogen zijn tot onze gemeente; 3^e hun bewijs en attestatie van den kerkeraad moeten zij overleggen; 4^e een volkomen vereeniging met ons kerkelijk leven; en 5^e ambtsgewaad, hetwelk bestaat in korte broek, driekanten hoed, bef en mantel.
 - VII. De gemeenten die gedeeltelijk meegaan, kunnen de sacramenten ontvangen in hun eigen gemeente zelf, als daarvoor een gelegenheid is en anders in een nabij gelegen gemeente, waar zij ook op het lidmatenboek gesteld zullen worden.

VIII. Geen leeraar zal toegelaten worden, dan met besliste meerderheid der vergadering, alsmede na onderzoek van leven, wandel en bekwaamheden en de roeping tot het werk na een biddend onderzoek, en na menigmaal optreden, dat wij overtuigd mogen wezen van zijn werk en bekwaamheid. Hetzelfde is van toepassing op oefenaars en leerende ouderlingen.

Alzoo vereenigd en tezamen verbonden met elkander onder goede voornemens en beloften voor God en Zijn gemeente in opzien tot Hem, Die het hoofd der kerk is, onder beding van genade met elkander lief en leed te dragen. Dat zij zoo. Amen.

Deze artikelen worden met algemeene stemmen goedgekeurd.

De broeders van Bolnes bespreken den toestand om tot een gemeente te worden, hetwelk door Ds. Boone en broeder De Jonge zal onderzocht worden.

Niets meer aan de orde zijnde, wordt de vergadering gesloten met het zingen van Ps. 119:3 en gebed door broeder De Jonge.

De scriba

De voorzitter

get. G.J. de Rooij

get. L. Boone

De notulen sluiten naadloos aan bij de oude principes; het was allemaal bekend, vertrouwd en continuerend. Opvallend, dat de vergadering het gecombineerd beroepen weer invoerde dat in 1899 op Beversluis' verzoek was afgeschaft.

Eerste gemeenten

- *Sint-Philipsland* bleef achter haar dominee Boone staan en haar kersverse ouderling Van Dommelen was met hem ter vergadering in Waddinxveen.

- Uit *Den Haag* waren er oefenaar Cornelis de Jonge en ouderling Martinus Schraven. De kerken hadden met De Jonge een tweede voorganger, die in tegenstelling tot Boone niet 'geschorst' was. Den Haag had in Rotterdam vergaderd, maar zich in het nieuwe kerkverband niet thuisgevoeld.³⁴⁷

- *Waddinxveen* was het oude kerkverband uitgezet en het hoe en waarom ervan is bekend. Ouderlingen waren schoenmaker Gert Jan de Rooij en tuin-der Steven Slappendel, diakenen de smid Maarten de Rooij en diens knecht Robbert de Bruin, die getrouwd was met de vrome Kaatje Vermeulen, mutsenwasster en eigenares van het kerkje.³⁴⁸

- Uit *IJsselstein* was Arie Raatgever aangeschoven. Beversluis had de gemeente herhaaldelijk het kerkverband uitgezet.³⁴⁹

- De kerkenraden van *Genemuiden* en *Zuidwolde* waren afwezig, maar hadden laten weten Boone te volgen en de reden hiervan is bekend.³⁵⁰

Vier van de vijf geroyeerde gemeenten waren dus al verenigd, *Oudewater* maakte wat later het vijftal compleet.

Herinneringen van ds. Mieras

Ds. Boone was het land doortrekkende en onvermoeid het Woord des Heeren brengende, waardoor hij voor velen tot een hand en een voet geworden is. Hij is door velen geliefd en bemind en door anderen verguisd, gelijk het toch al Gods volk en zeker de getrouwe knechten vergaan zal. Onder dat alles mocht ds. Boone een vaste weg gaan, niet te rade gaande met vlees en bloed. Hoezeer kwam dat ook uit in het jaar 1907 ten tijde van de vereniging van de Kruisgemeenten met een deel van de Ledeboeriaanse gemeenten. Leek het aanvankelijk dat hij ook mee zou gaan, doch ziet, toen de Heere hem aansprak uit Openb. 22:9 en Spreuken 24:21 kon hij niet en toen verkoos hij liever met de overblijvende gemeenten te blijven staan waar hij stond. Dat het in de gunst des Heeren is geweest, getuigen de vele vruchten op zijn arbeid. Hij mocht tot stichting van Gods volk zijn, overal waar hij kwam om het Woord te prediken.

Kenmerkend is wel, dat ds. Boone geen kerkvechter is geweest, wel wetende en ervan doordrongen zijnde, dat de Koning der Kerk Zelf gezegd heeft: 'Men zal zeggen: Zie, hier is de Christus, of daar, gelooft het niet.' Hij wist, dat er maar één kerk is, waar Christus het Hoofd van is. Zo heeft hij zich nooit beziggehouden om andere kerken aan te vallen, ja, sprak ook niet hard over degenen die hem verlieten in 1907. Hij was geen mens om in kerkelijke twisten op te gaan, wel wetende dat het dát niet is. Dit bleek ook wel, want als hij het land doorging en grote scharen hoorders onder hem kwamen, dan hadden die godsdienstoefeningen altijd een zeer gemengd karakter.

Onderwijs van Boven

Hij verkeerde in 1907 in een ontzaglijk moeilijke omstandigheid, waarin beslissingen moesten worden genomen, welke hij zonder de Heere niet nemen kon: om te blijven staan waar hij stond of zich te vermengen met andere gemeenten. Hij mocht verwaardigd worden om onderwijs te ontvangen; zulk onderwijs, dat de praktijk hem in het gelijk gesteld heeft, dat het onderwijs van Boven is geweest.

Gezegden

De godzalige ds. Boone zei wel eens: 'Ik hoop met al Gods volk eenmaal eeuwig God groot te maken, maar ik ben toch blij dat ik op aarde met al dat volk niet leven moet.'

Uit: Preek ds. L. Boone herdacht.

- In *Nieuwerkerk* bleven de diakenen De Braal en Berman met wat leden achter ds. Boone staan. Ze kerkten aanvankelijk in Bruinisse, maar dat was ver, en daarom sloten de meesten zich aan bij de Nieuwerkerker Bakkeriaanse gemeente.³⁵¹

- *Haamstede* volgde Boone omdat de kerkenraad en sommige leden bang waren voor 'nieuwigheden'.³⁵²

- In *Numansdorp* stichtte ds. Boone een nieuwe gemeente met als ambtsdraggers T. de Fonkert, J. Dekker en G. van Holten. Ze kerkten eerst in gebouw 'De Eendracht' en vervolgens in de christelijke school.

- *Bolnes* was een gezelschap rond de bestuursleden L.J. Onderdelinden, J. Schneider en A. Notenboom. Die leesgroep zou in 1907 opgaan in de Gereformeerde Gemeente van Ridderkerk, maar sommige leden kozen bij nader inzien voor ds. Boone, die deze groep institueerde 'omdat er nogal veel van het oude volk woonde'. Schneider was er de eerste ouderling en na diens verhuizing naar Rijsoord volgde A. Burger hem op.³⁵³

- Dominee bleef ook preken voor sympathisanten op Walcheren en daarom melden de notulen van 3 december de plaatsnaam *Middelburg*, waar overigens nooit een gemeente werd geïnstitueerd.³⁵⁴

- *Nieuw-Beijerland* had voor verenigen gekozen, maar ouderling Van Lieburg bedacht zich en volgde met de meerderheid van de leden alsnog ds. Boone. De andere kerkenraadsleden bleven verenigd. Van Lieburg sprak in navolging van ds. Ledeboer tot de kerkgangers: 'Die mij liefheeft, volg mij.' Hij kerkte enkele maanden in een timmerwerkplaats en eind maart 1908 nam Boone de nieuwe Voordoorlkerk in gebruik.

- De groep in *Piershil* kan worden gezien als een afdeling van Nieuw-Beijerland. Ds. Boone preekte er eenmaal per jaar in de schuur van Sterrenburg.³⁵⁵

- In *Bruinisse* lieten ruim vijftig mensen een nieuwe kerk bouwen. Marinus Hage werd er ouderling en domineesoon en schoenmaker Marinus Boone diaken. Vader Boone nam de kerk op 24 december 1908 in gebruik en aan die plechtigheid zit een verhaal vast dat direct hierna in het laatste hoofddeel wordt aangestipt.³⁵⁶

De nieuwe kerk van Nieuw-Beijerland, waarin vaak werd vergaderd.

H. VERENIGING EN SCHORSING KERKRECHTELIJK GETOETST

Ds. Boone is vanwege zijn terugtreden bijna unaniem veroordeeld en vrijwel al zijn beschuldigers accepteerden diens schorsing als correct en vanzelfsprekend, zonder zich in hun onderwerpen te verdiepen: het Ledeboeriaanse kerkbegrip, de verenigingsprocedure, de *Bepalingen* en het kerkrecht.

Brief ds. Kersten

De laatste slagen van het verenigingsjaar 1907 dreunden nog door tot begin 1909. Die behelsden een ingezonden brief van ds. Kersten in *De Zeeuw* van 12 januari 1909, die in extenso en kritiekloos is afgedrukt in enkele boekwerken³⁵⁷ en mede daarom wat toelichting vraagt.

De brief was een reactie op een kort verslag over de ingebruikname van Boones nieuwe kerk in Bruinisse op 24 december 1908. Vooral deze zin had ds. Kersten getroffen: 'Het had spreker [ds. Boone, JMV] moeite gekost om tot een goed besluit te komen, maar ziende op den strijd van wijlen ds. Ledeboer en Van Dijke en op den weifelende houding van de dienaren Beversluijs en Van Oordt, aan hem uit hun woord en geschrift openbaar geworden en op het woord der Schrift uit Spreuken 6:24, dat spreker als het ware op zijn ziel gebonden werd, stond het voor hem vast dat hij moest blijven bij de oude leer der Dordtse vaders, bij de kerkelijke tucht, de psalmen Datheni en het ambtsgewaad.'

De brief was bijna vijfmaal zo lang als het krantenverslag en doet wat denken aan het spreekwoordelijke kanon en de net zo spreekwoordelijke mug. De toon was heftig: '*Mijnheer de Redacteur, ik kan u verzekeren dat ds. Boone niet weet wat hij zegt ...*' Enkele van ds. Kerstens kritiekpunten komen ter sprake in de volgende paragraaf, de kerkrechtelijke beoordeling; andere gaan over het volgende:

- Kersten reageerde op Boones verwijzing naar Ledeboer en Van Dijke: '*Groener nog wordt 't mij als ds. Boone verklaart tot die scheurmakerij gekomen te zijn door te zien "op de strijd van ds. Ledeboer en ds. Van Dijke". Waarover ging die strijd? Waarover begaven die mannen zich in de bres? Heeft 't iets te maken met het doen en laten van ds. Boone? Die mannen staan te hoog met hun heiligen ijver om een onwaardig gedrag als dat van ds. Boone goed te maken.*' Ds. Kerstens bewering is niet correct, want het ging om dezelfde strijd en dezelfde principes. Ledeboer is officieel verenigd geweest met de Christelijke Afgescheiden Gemeenten, hoewel ds. Kersten dat ontkende.³⁵⁸ Hij werd er in 1840 als predikant opgenomen en in diverse commissies benoemd. Hij is in 1841 afgehaakt vanwege hetzelfde kerkbegrip als Boone, de noodkerk, en heeft die stap in 1849 schriftelijk bevestigd. Zijn losmaking is pas in 1857 geaccepteerd, terwijl Boone zich reglementair had onttrokken

aan slechts de intentie tot verenigen.³⁵⁹ Ook ds. Van Dijke heeft, na strijd en gevangenschap, die noodkerk uiteindelijk toch gehandhaafd en zich niet officieel van de Christelijke Afgescheiden Gemeenten losgemaakt.

- Ds. Boone had verwezen naar de aarzelingen van ds. Van Oordt en ds. Beversluis.³⁶⁰ Ds. Kersten bestreed dat met de woorden: '*Ds. Van Oordt wankelde evenmin.*' Maar ds. Van Oordt wankelde wél en had in de deputatenvergadering zelfs gesproken over 'een menselijk samenplakken; we leefden in vrede naast elkander, waarom nu dat niet zoo gehouden?'³⁶¹ Ds. Kersten citeerde uitvoerig uit Boones brief van 1 juli, waarin nogal wat druk op ds. Van Oordt werd uitgeoefend om te verenigen.³⁶² En over Beversluis schreef Kersten: '*Ds. Beversluis, tot Maart '08 mijn collega in Rotterdam, ging steeds met vasten tred; zijn geheele optreden was gekenmerkt door vastberadenheid. Z. Eerw. was uit het geslacht der IJzermans; en van ijzer was hij eer te vast dan weifelend.*' Boone had in de bewuste preek in Bruinisse gezegd, dat Beversluis bezwaren had uitgesproken 'toen hij met den kerkenraad van Bolnes naar Rotterdam reed'. Hij noemde daarmee bron en plaats. Het is duidelijk, dat Kerstens loftuitingen over Beversluis ongegrond zijn, omdat diens optreden nooit lang uitblonk in 'vastberadenheid'.³⁶³ Wellicht hebben Van Oordts en Beversluis' aarzelingen Boone achteraf aan het denken gezet en heeft hij er daarom de brief van ds. Janse bij gezocht die hem deed besluiten niet te verenigen.
- Boone had de schriftplaatsen genoemd die hem in zijn mening hadden gesterkt. De verslaggever citeerde eerst Spreuken 6:24, daarna Spreuken 6:5, terwijl het moest zijn Spreuken 6:2: 'Gij zijt verstrikt.' Ds. Kersten schreef: '*Ds. Boone is op de ziel gedrukt Spr. 6:24, 't zou teveel plaats vragen zo ik dit onnozele argument weerleggen moest.*'
- Ds. Kersten wees erop, dat de Ledeboerianen al van het ambtsgewaad waren afgestapt. Daarin had hij gelijk, want ds. Boone was pas heel kort vóór de *Vereniging* teruggekeerd naar de principes van de oude Ledeboerianen. Kersten typeerde het ambtsgewaad als '*dwaas*' en trof daarmee alle predikanten die het gewaad uit overtuiging hadden gedragen en nog droegen.
- Kersten schreef dat Boone eerder had verklaard dat 'de psalmberijming geen hinderpaal kon zijn'. Ook dit was waar, maar ook hierin was Boone naar het oude standpunt teruggekeerd. Kersten voerde ook aan, dat Boone in enkele Kruiskerken had gepreekt waar uit '1773' werd gezongen. Dat is waar, maar psalmzingen in aanverwante Kruiskerken heeft niets te maken met het loslaten van Datheen als grondslag van het eigen kerkverband.

Gedreven door de ambitie om kerken te verenigen en gekweld door de smet die Boone erop legde, sloeg Kersten wild om zich heen, waardoor Boone forse imagoschade opliep. Boone bleef er blijkbaar onbewogen onder en diens enige reactie stond in *De Zeeuw* van 19 januari 1909:

Daar ik het ingezonden stuk las van ds. Kersten, kan ik hem wel beter overtuigen dat hij mistastte. Maar ik hoop bewaard te blijven om nooit mijn zaak te verdedigen voor de menschen; want een dienstknecht des Heeren moet niet twisten, maar vriendelijk zijn en de kwaden kunnen verdragen. Met dank voor uwe plaatsruimte teeken ik,

L. BOONE, V.D.M. St. Philipsland.

Dit getuigenis was geen momentopname en ook geen holle uitspraak om de schijn op te houden, want onder de kruisbanier was het nog steeds goed toeven: twee weken later schreef hij aan Ka Flipse:

Ik moet zeggen, dat ik niks van Ds. Kersten had, van al zijn schrijven. Nee, ik heb een ander plaatsje gekregen, waar ik wel eens naartoe kan.³⁶⁴

Het is duidelijk, dat Kersten de DKO wel propageerde, maar onvoldoende kende, zodat zijn nieuwe kerk al tijdens de deputaten- en de oprichtingsvergadering herhaaldelijk en ernstig ontspoorde. Hij had in oktober 1908 zijn boekje *De tucht in de Kerke Christi* gepubliceerd, maar schreef in zijn ingezonden brief nog steeds over 'den geschorsten predikant L. Boone'.

Hij schreef over de kerkorde:

'Wij handhaven de tucht, dat is o.m. ds. Boone zelf gewaar geworden. En hoe de Geref. Gemeenten in Nederland zich de tucht denken, is te lezen in ons werkje: De Tucht in de Kerke Christi.' En: *'Waarom nu, zoo vroeg ik, heeft ds. Boone zich van ons losgescheurd? Heeft iets anders dan lust tot scheurmakerij hem gedreven, dan gewis was het vreeze voor orde en tucht.'* Tussen beide predikanten hing een gordijn; dik, vast, onschuifbaar en van ijzer. Ds. Kersten schreef in zijn brief: *'Voor de vierschaar van het kerkrecht wil ik doen uitmaken wat Dordtsch is: het door ds. Boone of door ons voorgestane.'* Zo vanzelfsprekend is dat echter niet, want de onderstaande kerkrechtelijke beoordeling door dr. D. de Vos leert anders.

Kerkrechtelijke beoordeling³⁶⁵

Nu volgt de kerkrechtelijke beoordeling van de schorsing en wat daarmee samenhangt.

Op 10 oktober 1907 werd ds. Boone geschorst door de Algemene Vergade-

Ingezonden stukken.
(Buiten verantwoordelijkheid der Redactie).
Mijnheer de Redacteur!
Daar ik het ingezonden stuk las van ds. Kersten kan ik hem wel beter overtuigen dat hij mistastte. Maar ik hoop bewaard te blijven om nooit mijn zaak te verdedigen voor de menschen; want een dienstknecht des Heeren moet niet twisten maar vriendelijk zijn en de kwaden kunnen verdragen.
Met dank voor uwe plaatsruimte teeken ik
L. BOONE, V. D. M.
St. Philipsland.

ring³⁶⁶ van de Gereformeerde Gemeenten in Nederland. Deze schorsing gold nog niet zijn eigen gemeente Sint-Philipsland. De exacte reden voor de schorsing werd niet heel duidelijk omschreven. Wel staat in de notulen, dat ds. Beversluis opmerkte: 'hier moeten we handelen, opdat het kwaad der scheuring niet voortwoekere.'³⁶⁷ Ook viel op die vergadering het woord 'scheurziekte'.³⁶⁸ En ds. Boone schreef in zijn tweede *Verantwoording*, dat hij door een delegatielid was verklaard voor 'scheurmaker en dubbelhartige en onoprechte'. Daaruit kan worden vastgesteld, dat de schorsing in ieder geval wegens scheurmakerij was. Om een goed beeld van de situatie te krijgen, moet naar drie vergaderingen worden gekeken.

- Eerst de Algemene Vergadering van Ledeboeriaanse gemeenten van 4 en 5 juni 1907. Op 5 juni kwam een adres van ds. Kersten aan de orde, namens de Gereformeerde Gemeenten onder het kruis,³⁶⁹ die op 23 mei 1907 een Algemene Vergadering hadden gehouden. Dit ingekomen stuk was bedoeld, zo stond in Kerstens adres, als vervolg van een eerste stap op de weg tot vereniging, die was genomen door de Gemeenten onder het kruis. Het adres behelsde twee voorstellen. Het eerste handelde over wederzijdse erkenning van ambten en ambtelijke werkzaamheden, het tweede stond in verband met het zingen van de psalmberijmingen van Datheen en '1773'. Dat tweede was een punt van verschil tussen Ledeboerianen en Kruisgezinden. Dit zijn de twee voorstellen. Alle afgevaardigden, ook ds. Boone, stemden in met de voorstellen. Zij hadden voor die instemming geen lastbrief strekkende tot aanneming van de voorstellen, laat staan tot vereniging. De voorstellen dienden immers nog met kerkenraden en gemeenten te worden besproken. Het beslotene moet worden gezien als een intentieverklaring.³⁷⁰ Een voorstel tot vereniging werd niet gedaan in het adres van ds. Kersten, stond voorts niet op de agenda en kan dus ook niet zijn aanvaard. Wel was men op de weg der Vereniging. De Ledeboeriaanse gemeenten hadden een vervolg gegeven aan de stap van de Kruisgemeenten.
- Vervolgens de deputatenvergadering van 25 juli 1907, om de *Bepalingen* te bespreken met deputaten uit beide kerken. Die *Bepalingen* stelden de gronden van de Vereniging vast. Twee gemeenten waren - terecht - van oordeel, dat de Vereniging niet had plaatsgevonden. De preses, ds. Beversluis overstemde de vergadering en stelde de Vereniging als 'zeker besluit' voor. Zo zeker was dat niet, want er wordt van een 'eenigszins meer vagen grondslag' gesproken' (art. 5.). En in art. 13. wordt gesproken van 'de definitieve vaststelling van alle punten, de vereeniging betreffende.' En de gemeenten moesten nog worden ingelicht! Nogmaals wordt beklemtoond dat er geen besluit kan zijn als er geen voorstel daartoe is. Er zijn twee voorstellen gedaan door de Kruisgemeenten, en

- plaatselijke gemeente.³⁷² Een synode mag niet heersen over een plaatselijke gemeente. Ook een Algemene Vergadering mag dat niet. Een gemeente mag niet heersen over een andere gemeente. Een gemeente mag niet worden overheerst door alle andere gemeenten.³⁷³
- Er is geen schijn van een procedure geweest. Ds. Boone is *stante pede* bij afwezigheid geschorst.
 - Men is geheel voorbijgegaan aan de plaatselijke Ledeboeriaanse gemeente Sint-Philipsland. En dat terwijl men zelfs de mogelijkheid heeft overwogen, dat die nog van niets wist!
 - Er is met name bij de preses, ds. Beversluis, sprake van bevooroordeeld kerkpolitiek handelen. De oefenaar M. Remijn, wiens toelating als oefenaar mede door toedoen van Beversluis onregelmatig is verlopen, en die zelfs geen ambtsdrager was, werd kennelijk als pion achter de hand gehouden en op 10 oktober 1907 als aanklager ingezet. Vijf Ledeboeriaanse gemeenten die een goede relatie met ds. Boone hadden, werden aan de kant geschoven. Beversluis' optreden ten opzichte van Boone was verder zeer agressief. Opgemerkt wordt dat Beversluis zeer bevriend was met Remijn.
 - Een gesprek van twee predikanten en twee ouderlingen met ds. Boone, nadat hij door overigens onkerkordelijk snelrecht was geschorst, had bij voorbaat geen kans van slagen.
 - Ook al zou de gemeente Sint-Philipsland zijn toegetreden tot het kerkverband van de Gereformeerde Gemeenten, dan nog had die gemeente het recht om uit te treden. Dat was geheel in overeenstemming met het gereformeerde kerkrecht³⁷⁴ en kan geen scheurmakerij worden genoemd.³⁷⁵ Het uittreden van een Gereformeerde Gemeente is veel later deskundig in de Nederlandse rechtspraak behandeld.³⁷⁶
 - Ds. Boone heeft zich uit het verenigingsproces teruggetrokken voordat hem mededeling was gedaan van het aanvaarden van de *Bepalingen*. Hij kon dus niet overeenkomstig het recht van deze *Bepalingen* bij een tuchtprocedure worden betrokken. Hierbij wordt dan nog aangenomen, dat de *Bepalingen* direct in werking zijn getreden. Men dient wel eerst de wet te kennen alvorens aan het oordeel daarvan te worden onderworpen. Opgemerkt wordt hierbij nog, dat de bedenktijd nog liep.

Het is begrijpelijk, dat het niet werd gewaardeerd en zelfs irritatie opriep, toen ds. Boone zich terugtrok uit het verenigingsproces. Dat neemt niet weg dat hij in zijn recht stond. In de ingezonden brief in *De Zeeuw* van 12 januari 1909 (hierboven genoemd) heeft ds. Kersten gesteld, dat hij zich 'voor de vierschaar van het kerkrecht' zou willen verantwoorden. Die verantwoording zou voor hem in de bovengenoemde tuchtprocedure inzake ds. Boone nega-

tief uitpakken. Ds. Kersten wees op zijn brochure *De tucht in de kerke Christi*.³⁷⁷ Hierin komt de wijze van tuchttoefening door een Algemene Vergadering, zoals op ds. Boone, echter niet voor. De brochure handelt over tucht door de kerkenraad, die heel wat zorgvuldiger dient te verlopen dan de door Kersten zelf toegepaste tucht op zijn collega Boone.

Ds. Kersten moet worden beschouwd als een begaafd man. Hij heeft in minder dan een halfjaar de stichting van de Gereformeerde Gemeenten weten te bewerkstelligen. Hij heeft echter, zoals blijkt uit zijn bovengenoemde ingezonden brief uit 1909, Boones kerkvisie niet begrepen.

Tegenover de neocalvinistische³⁷⁸ visie van ds. Kersten, zoals blijkt uit zijn *Bepalingen*,³⁷⁹ stond de kerkopvatting van ds. Boone: de nood- of schuldkerk. Ds. Boone wilde staan in de lijn van Ledeboer met zijn psalmen van Datheen en zijn ambtsgewaad. Deze laatste twee zaken stonden symbool voor zijn kerkbegrip. Hij bedoelde geenszins de gereformeerde belijdenisgeschriften, de Dordtse Kerkorde en het ondertekeningsformulier van sessie 164 uit de Postacta³⁸⁰ van de Dordtse synode van 1619 af te wijzen. Boone voelde de schuld aan het verval van de kerk en wilde geen georganiseerde kerk, maar een noodvoorziening.³⁸¹ Ds. Boone heeft te haastig ingestemd met het concept van de *Bepalingen* en erkende dat ook eerlijk. Het verenigingsproces is heel snel gegaan en na het herontdekken van ds. Janses uitleg van het Ledeboeriaanse kerkbegrip, raakte hij in gewetensnood en ging hij niet met de Vereniging mee. Ds. Boone heeft het verschil in kerkbegrip tussen hem en ds. Kersten geproefd. Ds. Kersten is daaraan in jeugdige overmoed voorbijgegaan.

In het navolgende zal kort aandacht worden geschonken aan de *Bepalingen* van 1907.³⁸² De *Bepalingen* zijn in de Algemene Vergadering van 9 en 10 oktober 1907 aangenomen door de Gereformeerde Gemeenten onder het kruis en de Gereformeerde Gemeenten ontstaan door de actie van Ds. Ledeboer.³⁸³ Dat is kerkrechtelijk gezien het document dat de Vereniging tot stand bracht. Dat document - een gewijzigd concept - heeft Ds. Boone niet ondertekend. Zijn naam diende er dus uit te worden verwijderd.³⁸⁴

Het opschrift van de *Bepalingen* moet van 25 juli 1907 of later zijn, omdat de Algemene Vergaderingen van 23 mei 1907 en 4 en 5 juni 1907 in het opschrift nu *Synodale* vergaderingen worden genoemd. Echter: eerst op 9 en 10 oktober 1907 zijn de *Bepalingen* van kracht geworden. Pas daarna zijn er geen Algemene Vergaderingen meer, maar synoden volgens artikel 2 van de *Bepalingen*. Men kan niet achteraf de aard van een kerkelijke vergadering wijzigen, Algemene Vergaderingen in Synodale vergaderingen veranderen.³⁸⁵ De bepalingen zijn op 25 juli 1907 door deputaten vastgesteld, dus niet door kerkelijke vergaderingen. Deputaten kunnen niet tot kerkvereniging beslissen, zij rapporteren terug aan de vergadering door welke zij zijn benoemd. Het is ook

niet zeker of de stukken op 25 juli 1907 ook zijn getekend. Ondertekening volgt namelijk gewoonlijk op een volgende vergadering. De naam van ds. Boone is toegevoegd, hijzelf heeft niet getekend. De uitdrukking 'accoord van kerkelijke gemeenschap' uit artikel 1 is karakteristiek voor het neocalvinistische kerkrecht van de doleantie van 1886. Het neocalvinisme is de vorm van calvinisme die is gestempeld door A. Kuyper en zijn navolgers. In neocalvinistische opvatting is de belijdenis 'accoord van kerkelijke gemeenschap',³⁸⁶ en het is opvallend dat dit nu voor de Gereformeerde Gemeenten de Dordtse Kerkorde van 1619 is. Het samenbindend element van het kerkverband van de Gereformeerde Gemeenten is nu niet meer de belijdenis, maar het juridisch statuut. Dit onderstreept niet alleen dat de *Vereniging* eerst op 9 en 10 oktober 1907 tot stand is gekomen, maar verleent het nieuw gevormde kerkverband een nogal civielrechtelijk karakter. Niet het geloof, maar het kerkrecht gaat voorop. In artikel 13 wordt gesteld dat op de eerstkomende Algemene Vergadering een commissie zal worden benoemd met de opdracht bestaande geschillen over voorgaande zaken te onderzoeken en te beslechten. Opmerkelijk is in dit artikel 13 het na 'voorgaande zaken' tussen haakjes geplaatste 'dus niet omtrent eenig punt der vereeniging'. Is dit geen kerkpolitieke toevoeging? Indien de Vereniging zo vast is, dan is de toevoeging niet nodig.

Ook de ondertekening verdient enige aandacht. In de versie van Bel e.a. staan de predikant Boone en de oefenaar Remijn bij de ondertekenaars.³⁸⁷ De Jongste biedt een versie met de oefenaar Remijn, maar zonder de predikant Boone.³⁸⁸ En bij Kersten en Van Zweden staat wel de predikant Boone, maar is de oefenaar Remijn weggelaten.³⁸⁹ Het lijkt erop, dat de oefenaar Remijn - geen ambtsdrager zijnde - aan de besluitvorming over de *Bepalingen* heeft deelgenomen.

Ds. Boone was geen academisch gevormd theoloog, maar een bevindelijk prediker van de gereformeerde waarheid. Het belangrijkste is echter, dat hij nog iets van de pijn van afscheiding kende in zijn kerkbegrip. In afscheiden zit altijd iets van nood en noodmaatregel. Aan dat aspect gaan de *Bepalingen* voorbij.

Het zou de Gereformeerde Gemeenten en de Gereformeerde Gemeenten in Nederland sieren *eerherstel* te verlenen aan ds. Boone door hem postuum te rehabiliteren. Men kan zich daarbij spiegelen aan de Nederlandse Hervormde Kerk, die dat deed bij de predikanten H. de Cock^{390, 391} en A.C. van Raalte,^{392, 393} en de Gereformeerde Kerk Vrijgemaakt te Eindhoven die zijn oud-predikant G. van den Brink in het openbaar heeft gerehabiliteerd.³⁹⁴ Dat zou ook eerlijk zijn tegenover de Oud Gereformeerde Gemeenten in Nederland.

HOOFDSTUK 9

‘Om eigen schuld buiten de tempel’

(1907-1917)

Ds. Boone had zich met enkele ambtsdragers gelieerd aan de lijn van Ledeboer en was begonnen zijn verstrooide schapen bijeen te zamelen. ‘Ik kreeg te zien hoe Gods Kerke daar in een verbroken toestand ligt en dat wij een uitgestoten hoop zijn, om eigen schuld buiten de tempel liggen, om der zonden wil. Ik kreeg te zien dat ook onze gemeenten zo zijn ...’³⁹⁵

De kerkscheiding had een spoor getrokken door families en gemeenschappen, door klanten- en gezelschapskringen, soms licht, soms diep, soms definitief. Kerkmensen vroegen elkaar op de man of de vrouw af: bent u voor Boone of voor Kersten? Wie zich een mening wilde vormen, moest één ding goed voor ogen houden: Boone had niets gepubliceerd en kerkbladen, kranten en periodieken besteedden geen woord aan zijn motieven. In huiskamers en consistories, in cafés, op boerenwagens en in winkels werden hele discussies gevoerd over Datheen en ambtskleding zonder de kern, de grondslag, te raken. Ook kenners van de bevindelijke wereld moesten het doen met suggesties en gissingen en zelfs voor hen werd het vraagstuk nooit opgelost.

Soms werden discussies emotioneel en dreigden oorlogssituaties met bijbehorende broedergevechten, waarbij de luiken potdicht zaten. Door levenservaring gerijpte ouderen wilden er niet meer over praten, want, zeiden ze: het zijn kinderen en knechten van God en die hebben allemaal hun eigenaardigheden en die moet je niet op de straten van Askelon brengen opdat de dochters der Filistijnen zich niet verblijden. En misschien werden er in eenzaamheid ook wel tranen vergoten, stille tranen, bitter van verdriet. Wat moet Boone hebben meegemaakt, toen hij in één klap zoveel vrienden en broeders was kwijtgeraakt die hem nooit meer zagen, nooit meer wilden zien.

Fliplands gemeentebanden waren tijdens de scheiding hecht gebleven en veranderd was er feitelijk niets. Timmerman Remijn had het meest van de *Vereeniging* geprofiteerd en er officiële en algemene erkenning uitgesleept en een

beroep zou er de kroon nog op moeten zetten. Zijn preektochten waren het laatste halfjaar confronterend geweest, want hij en Boone laveerden steeds nadrukkelijker in elkaars pastorale vaarwater.³⁹⁶ Na zijn toelating in juni was het klussen in kerk en pastorie voorbij en mocht hij er geen spijker meer slaan.³⁹⁷ Het was een onvergetelijke dag toen de Krabbendijker ouderling Bartel Meeuwssen in Flipland door de Stationsweg liep, langs het pakhuisje van Japje Quist, en hem plechtig een beroepsbrief overhandigde die op 19 november het voor allen gewenste gevolg kreeg. Remijn verkocht zijn timmerbedrijf aan L.J. Lindhout, zegde op 3 februari zijn lidmaatschap bij ds. Boone op en werd de volgende dag door ds. Roelofsen als lerend ouderling van Krabbendijke bevestigd met als tekst Jesaja 62:6.³⁹⁸

Om het verhaal over beroepen en verhuizen compleet te maken: Ds. Beversluis nam enkele weken na de fusie, eind oktober, een beroep aan naar het bij New York gelegen Paterson³⁹⁹ en diens kersverse collega ds. A. Janse noemde dat vertrek 'een wond in de zoo pas gesloten vereeniging'.⁴⁰⁰ Hij vertrok op 28 maart 1908 vanaf de Wilhelminakade met de Noordam naar Amerika.

A. DOMINEES- EN GEMEENTELEVEN

Willem van Dommelen

Sinds 3 november 1907 zat Willem van Dommelen als ouderling op het pluche. Een eenvoudig man, bescheiden en evenwichtig, en de komende dertig

Willem van Dommelen, ouderling van 1907 tot 1936.

jaren door dik en dun dominees rechterhand. De economische malaise had hem na zijn trouwen met Jannetje Lindhout in 1896 naar Den Haag gedreven, waar hij een waterstokerij was begonnen, en vervolgens naar Rotterdam, waar hij wat had gescharreld als schippersknecht, waterstoker en groentenboer. De Van Dommelens keerden op 12 maart 1907 naar Flipland terug en gingen op pachtgrond van Adriaan van Dijke producten verbouwen voor de Rotterdamse markt. Op zekere keer legde Willem bij zo'n pachtbetaling de envelop met geld op Van Dijk's tafel en sprak nog lang met hem over zielsbelangen. Die frummelde er wat mee, gaf hem terug en pas bij het opbergen ervan merkte Jannetje dat het geld er nog in zat: een cadeau voor Willems kerkenwerk.⁴⁰¹

Dorpsleven 1908

In maart leek Flipland door de ingedijkte schorren van de Slaakdam een 'ideaaltoestand' tegemoet te reizen, want op een deel van die gronden zouden twintig goedkope huurwoningen worden gebouwd. En waar tot voor kort het water vrij spel had en de schorren onderliepen, was de natuur tot leven gekomen, stond het koolzaad in bloei en waren de fruitbomen als met een wit laken overtrokken.⁴⁰² Enkele dagen voor Pinksteren, op 4 juni, was het broeierig en benauwd, toen een ongekend onweer losbrak en de bliksem Van Daalens grote landbouwschuur in lichterlaaie zette.

Heel de lucht leek één vuurmassa; het donderen deed ieder mens van schrik ineenkrimpen. 't Leek wel of de jongste dag was aangebroken. De vuurslagen kronkelden ijzingwekkend door het luchtruim en de donderslagen dreigden alles en allen te verpletteren. Terwijl vrouw en kinderen zich voor dat ontzaglijk toneel verscholen, liep de dominee blijmoedig in de kamer heen en weer en zei: 'Dat is nu de stem van mijn Koning.' Tijdens het bulderende noodweer klonk plotseling het geroep: 'Brand, brand!' Dominee ging direct naar buiten en wist het zijne en de zijnen veilig onder Gods bescherming. Sommige mensen liepen bijna verwilderd op hem af en riepen: 'Dominee, vergaat de wereld?'

Het noodweer was nauwelijks een beetje voorbij of daar stond hun dominee boven op de dijk voor bijna heel het dorp te preken. Een preek over de oordelen van God en wat het zal zijn als de God van het heelal zal komen om te oordelen op de wolken des hemels.⁴⁰³

De schade was gigantisch, want de landbouwschuur brandde uit en 17 koeien en een jong paard kwamen om in de vuurzee. 'Twee runderen hadden het brandende gebouw kunnen ontvluchten, maar liepen met vreselijke brandwonden rond.'⁴⁰⁴ Dominee meldde Ka Flipse de volgende dag hoe hij het had beleefd:

Sions grote Koning zij u genadig.

Wij hebben heden, donderdagavond, noodweer gehad met donderslagen. Er is een schuur geheel afgebrand, met 17 beesten, het was de hofstede van Van Daalen.

Ik werd verwaardigd, zonder slaafse vreze en zonder vleselijke vreze, in het geloof te staan, dat dit nu mijn Vaders stem was, waar ik mee bevredigd was. Ik was met eerbied en ontzag vervuld, maar ik kon preken, ook voor mijn vrouw en kinderen. Ja, ik kreeg die waarheid uit Openbaring 3:8: 'Ik heb u een geopende deur gegeven.' Ik heb alle deuren door mijn zonden dichtgesloten en nu een open deur gekregen. De Heere zei, dat ik mocht komen met al mijn zonden en schulden tot het harte Gods. O, die zielsgestalte en die teerheid die ik gevoelde voor dat lieve Wezen Gods. Ik geloofde dat het in Zijn gunst was. Och, wat is dat toch groot aan zo een alles verbeurd hebbend zondaar. Dan is hij gelijk in de Openbaring van Johannes staat: buiten het gezicht der slang geplaatst, in dat dierbaar bloed van die lieve Koning. Hij is dan de roem van hunne kracht.

O, geliefde vrienden, kom maar tot Hem, hoe armer, hoe lediger. Hij hoort het gekerm en het smeken van Zijn volk zo graag. Houd maar aan: Jezus laat geen verlegenen staan. Hij is bij de bedroefden van hart. 'Zijt getrouw tot den dood en Ik zal u geven de kroon des levens.' Als het persoonszaken worden, houd dan maar op, ik ook. Maar als het Gods eer aangaat en de zuivere grondslag, ook kerkelijk, dan zeg ik: 'Heere, ik ben niet buiten de weg van Uw geliefde knecht Ledeboer en Van Dijke.' Die hebben alles er aan gewaagd, behalve Gods eer. Ik sta in dezelfde weg. Ik verwacht met Pinksteren veel volk, overal vandaan, ook met het dopen van kinderen.⁴⁰⁵

Op eerste pinksterdag bediende hij aan zes kinderen het teken en zegel van Gods genadeverbond.⁴⁰⁶ Hij doopte dat jaar ook kinderen uit Zwijndrecht en Lekkerkerk en op 5 juli twee uit Krabbendijke, de gemeente van Remijn.⁴⁰⁷

Domineesleven 1908

Op 8 juli kwamen de gemeenten voor de tweede keer in vergadering bijeen, nu in het nagelnieuwe kerkgebouw van scriba Van Lieburg in Nieuw-Beijerland. Uit Flipland waren er ds. Boone, Kempeneers en Van Dommelen. Andere gemeenten waren Bolnes, Numansdorp, Bruinisse, Nieuwerkerk, Waddinxveen, Den Haag, Zuidwolde, Genemuiden, IJsselstein en Haamstede. De vergadering sprak over het aansluiten van gemeenten en personen, het handhaven van Datheen, het beleggen van diensten en de preekbevoegdheid van voorganger De Jonge.

Ds. Boone catechiseerde ook in Anna Jacobapolder (kaart van dochter Geertruida). Rechts op de achtergrond de gereformeerde kerk.

Dominee schreef op 18 augustus een briefje aan Katharina Flipse met wat indrukken van reisschema's en preekervaringen:

Geachte vriendin,

De Heere zij u genadig en schenke u uit de fontein des heils genade voor genade. Door 's Heeren goedheid maken wij het nog goed.

Ik ben net thuis uit Ridderkerk en ben dus ook zondag thuis, net voor de kermis.

Mijn moeder welke in Goes woont, daar gaat het slecht mee. Ik ben er geweest, ook mijn vrouw voor een dag of drie. Ik heb nog twee broers en twee zusters. [Moeder overleed op 22 augustus en zijn broers en zussen waren Joost, Marinus, Elisabeth en Geertruid, JMV.]

Nu, ik denk dat Laurien komt, zij komt dinsdag 25 Aug. met de Middelburgse boot, welke 5 uur of half 6 in Middelburg kan zijn, wilt u ze afhalen, want zij weet de weg niet.

U zult wellicht gehoord hebben, dat er te Bruinisse voor ons een nieuwe kerk wordt gebouwd. Ook zult u zeker weten dat D.C. Overduin met vier gemeenten ook van de verenigde gemeenten af is.⁴⁰⁸

Nu, wat de blinde meisjes aangaat, die kunnen komen. Ik hoop dan wel van hen te horen.

Ik hoop thuis te zijn op zondag 23 Aug., 6 Sept., 26 Sept., 18 Okt. en 1 Nov., zo de Heere wil en wij leven. Het verandert zo dikwijls.

Als u komt, dan bent u welkom. En al is het groot, ach, ik geloof toch,

dat ik een zorgende Vader in de hemel heb. Ik vraag wel eens: ‘Heere, wil Uw kind toch helpen.’⁴⁰⁹

Op 30 november had hij nog meer nieuws voor Katharina:

Heden zijn wij allen nog gezond, door ’s Heeren goedheid. Trui is bevallen van een jongen, hij heet Laurus. Moeder en kind maken het beiden wel.⁴¹⁰ Zondag 29 Nov. was mijn vrouw jarig, zij werd 47 jaar, op dezelfde dag is Trui bevallen.

Ik denk de derde vrijdag in december de nieuwe kerk in gebruik te nemen te Bruinisse en de zondag daar te zijn.

De gemeente van Oudewater is ook weer tot ons teruggekomen. Er zijn nu 12 gemeenten.

Ja vrienden, ik heb laatst een toestand gehad, dat ik in zo een diep gemis van God was. Het werd echter zo een aankleven en ik kreeg zo een lust tot godzaligheid in de vreze Gods. ’s Middags lazen wij: ‘Ik zal komen en hem genezen.’ Ik geloofde dat Zijn komst de genezing van mijn ziel zou wezen. Ik riep: ‘Heere, Uw komst zal mijn genezing wezen.’ Toen las ik: ‘Vriend, ga hoger op.’ O, dat hoger op te gaan dan de wereld en boven de zonde.⁴¹¹

Domineesleven 1909

De vooruitzichten voor de arbeiders waren ‘niet bijster schitterend’ en daarom vertrok begin januari zo’n twintig man met pak en zak naar de kunst-mestfabrieken in Kralingen. Tweede probleem was de slechte kwaliteit van het toch al zo schaarse drinkwater. Begin maart was er een groot tekort aan water: ‘Geen emmer water is er meer voor geld en goede woorden te krijgen, zodat door velen gebruik wordt gemaakt van putwater.’ Putwater was vies, besmet, stinkend en slecht.⁴¹² Dominee berichtte Ka Flipse op 1 februari over zijn kerkenwerk:

De Heere zij u nabij en goed en schenke u licht en genade, armoede, kleinheid en nederigheid.

Onze Elizabeth is al vanaf nieuwjaar in Terneuzen en maandag gaat mijn vrouw haar halen.

Ik moet zeggen, dat ik niks van Ds. Kersten had, van al zijn schrijven, nee, ik heb een ander plaatsje gekregen waar ik wel eens naar toe kan. In Bruinisse ga ik elke woensdag viermaal catechiseren, donderdags viermaal bij ons en vrijdag tweemaal in Anna Jacobapolder. Meestal op maandag en dinsdag spreken.

Ik hoop zondag 6 Febr. in Nieuwleusen te zijn, maandag in Rotterdam en dinsdag in Bolnes. Oudewater is ook weer bij ons gekomen, zodat ons verband uit twaalf gemeenten bestaat. We hebben het dus druk genoeg, want ik moet nog in Rotterdam, Den Haag, in Gouda

en Schiedam preken.⁴¹³

Vrijdag 19 maart vierden de Boones hun dertigjarig huwelijk. Ze waren 1565 weken samen, maar de feestelijkheden rond het parelpaar zijn wellicht beperkt gebleven. Het was droef dat moeder Boone er voor het eerst niet meer bij was en anderzijds verrassend dat Laurina en Betje er namens 'hunne dankbare kinderen' weer een advertentie aan hadden gewaagd.⁴¹⁴

Op 4 mei stuurde hij weer een briefje naar Ka met notities uit een volle agenda:

Met Pasen hadden we zeven mensen, ook hadden we bediening van het H. Avondmaal. De laatste zondag hadden wij bediening te Nieuw-Beijerland en op 23 mei te Waddinxveen, zo de Heere wil en wij leven.

Ik ben met mijn vrouw naar Schiedam geweest en twee avonden te Scheveningen. Wij waren gelijk in Den Haag, toen de koningin daar was bevallen.

De drukte is groot; ik reis veel en ben in korte tijd op zeventien plaatsen geweest. Ik heb viermaal gepreekt te Rotterdam, in de kerk van Beversluis, welke geheel op zijn eigen staat.

Zien is nog geen hebben. Begeren is geen bezitten, dorsten is geen drinken, bespreken is geen beleven en een besproken geloof is geen zaligmakend geloof.⁴¹⁵

De Algemene Vergadering werd gehouden op 9 juni 1909 in Sint-Philipsland, met als voorzitter ds. Boone en als scriba voorganger C. de Jonge. Aanwezige kerkenraden waren Bruinisse, Haamstede, Numansdorp, Nieuw-Beijerland, Waddinxveen, Den Haag en Bolnes. Broeders uit Zuidwolde, Genemuiden en IJsselstein hadden zich afgemeld. Twee hoofdpunten: de aansluiting van Oudewater en de verdeling van dominees preekbeurten.⁴¹⁶

Dominee had in Zeeland nog vele vrienden, bekenden van vroeger die hem niet kwijt wilden en daarom preekte hij regelmatig in Krabbendijke, Terneuzen en Middelburg. Ds. Kerstens heftige reactie in *De Zeeuw*, begin 1909, had de zaken weer op scherp gezet en kerkenraden traden op tegen Boone-klanten. De kerkenraad van ds. Van Oordt liet een commissie uitzoeken wie het had durven bestaan om Boone in Middelburg te laten preken. Een van de

overtreders was kerkmeester Martejn, huurder van een woon- en pakhuis in de Segeersstraat, die dominee letterlijk onderdak had geboden in de kerkelijke bijgebouwen. De kerkenraad had door dit alles reden 'te gelooven dat genoemde Martejn niet met zijn gansche gemoed met ons mede leeft en alzoo wantrouwen verwekt bij den kerkeraad'.⁴¹⁷ Dominee schreef op 19 augustus over die diensten aan Ka Flipse:

Het was mij aangenaam het oude volk nog eens te ontmoeten.

Ik hoop 12 Okt. een nacht over te komen, dan kunt u dat eens meedelen zo hier en daar. Op 13 en 14 Okt. te Middelburg, misschien in de Bogerdstraat in die zaal. Alles zo de Heere wil en wij leven, mocht de Heere ons geleiden. Ik denk later in Terneuzen ook nog een paar avonden te spreken. O, dat het waarheid in het binnenste mocht zijn. Daar zijn nog wel arme, verlegen, bedroefde en wenende mensen over het missen van Jezus, het wenen, het aankleven en het kiezen van Hem. Dat lieven en dat dierbaar achten, o, mijn ziel kleeft U achteraan, o, Bron van 't hoogste goed. Dat openleggen van het hart, dat aanbieden, dat zoeken in Hem te leven. De liefde is achterdochtig, de liefde is jaloers, ze kan niet verdragen, dat een ander het hart heeft, dan Jezus alleen. Ik in Hem, o, die vereniging met Hem.

Alle vrienden en vriendinnen, zeg maar dat God goed is en wij slecht. De groeten van ons allen, uw welmenende vriend en vriendin.

L. Boone en echtgenote.⁴¹⁸

Boone bediende de Heilige Doop aan meelevenenden uit Lekkerkerk, Gouda, Stavenisse en Goes. Op Pasen 9 april legden thuis 27 leden openbare belijdenis af.⁴¹⁹ Dominee vroeg burgemeester Van der Sleijden om het schoolhoofd te verzoeken 'geen viool bij het zangonderwijs te gebruiken'. En dominee kreeg zijn zin.⁴²⁰ Kerk en pastorie kregen een schilderbeurt en het herdenkingssteentje boven de kerkdeur werd strak beletterd. Het was druk geweest, wéér druk, erg druk: 'Met de kerstdagen, oud- en nieuwjaar en zondag, ben ik twaalf keer voorgedaan.' En hij was bijna vijfzig: 'Ik was zeer vermoeid.'

Domineesleven 1910

Dominee schreef Ka Flipse op 7 januari 1910 over preekbeurten, preekplaatzen en een bevriend aankomend prediker.

Waarde vriendin,

God heeft die het meest bemind, die het laagst van zichzelf denken. Hoe lediger u komt, hoe meer bediening uit Zijn volheid.

Ik ben 19 Dec. in Waddinxveen geweest en Kaatje Vermeulen was ziek. Ik hoop maandag en dinsdagavond in Terneuzen voor te gaan en 10 Febr. een avond te Middelburg, als de Heere wil en wij leven.

Zondag 9 Jan. moet ik naar Bruinisse en de andere zondag naar

In het Fotografisch Atelier De Doelen van Cornelis Henning op de Markt in Middelburg (ong. 1915).

Nieuw-Beijerland. Met de kerstdagen, oud- en nieuwjaar en zondag, ben ik twaalf keer voorgedaan. Ik was zeer vermoeid.

Toch denk ik ook nog twee avonden te Krabbendijke voor te gaan.

Woensdagavond zal bij ons voorgaan een zoon van Ds. Wijting, de heer L. Wijting, hij staat in Rijssen en wil met ons verenigen als dat kan. Mocht het in de gunst Gods wezen.⁴²¹

Woensdag 12 januari sprak in de Achterwegkerk de jonge oefenaar Leendert Wijting, voorganger van de vrije Rijssense Walkerk. Een spreker met Ledeboeriaans bloed, zoon van de Goesse ds. Wijting, die in 1877 door Van Dijke tot lerend ouderling was bevestigd en in 1884 door Los tot predikant. De kerkenraad had er een daalder 'wegens te minne bij gedaan' maar de samenwerking met Boone was hoopvol en Wijting preekte de volgende dag in Bruinisse.

Op 20 mei liet dominee Ka Flipse in zijn keuken kijken:

Heden zijn we allen nog goed gezond, door 's Heeren goedheid. Wat u aangaat, dat u schrijft dat Boone nieuwe psalmen laat zingen, dat zijn leugens, dat doe ik nooit. Maar als zij zeggen: 'Boone preekt waar zij nieuwe psalmen zingen en leest de oude psalmen voor,' dan is dat de waarheid.

Het scheen nogal bezwaar voor uw gemoed te wezen, het dopen van de kinderen. Och, ik zal daar niet veel van zeggen. Toen Filippus de kamerling doopte, was er geen mens bij. Toen de Heere Jezus gedoopt werd, was daar geen kerkenraad bij. Bij de drieduizend op de pinksterdag was geen ouderling of kerkenraad. Naar de vorm, was Jezus een overtreder, Hij was des doods schuldig en niet waard om lang te leven.

Nu, als de Heere wil en wij leven, dan kom ik op 29 en 30 Juni naar Walcheren, op woensdag en donderdag. De Heere geeft genade en licht. Ik was zondag in Waddinxveen, bij Verheul, daar was alles nog wel en bij Marien ook.⁴²²

Op 13 juli berichtte hij Katharina Flipse opnieuw:

Waarde vriendin,

Als u 23 Juli komt, ben ik op zondag niet thuis, maar u bent welkom.

Als u met de boot komt zaterdag, dan bent u na 12 uur te Zijpe. Wilt u dan naar Marien gaan tot 6 uur?

Ja, geliefde vriendin, veel zijn er gered, maar wij ongered, velen hebben het, maar wij missen het, velen zijn geholpen, maar wij ongeholpen, namelijk de recht ontledigden. Het scheelt zo of wij het nemen of dat we het krijgen. Want als wij waarlijk recht ontledigd zijn, dan moet er een uitzien zijn naar hetgeen wij niet hebben. Dat het waarlijk een rechte ontdekking was van zijn diepe schuld en onmacht.

Ik denk op woensdag en donderdag 28 en 29 Sept. en op 26 en 27

Okt. in Middelburg te zijn, als de Heere wil en wij leven.

Ik was zondag in Den Haag en maandag in Rotterdam en hoop nu zondag in Nieuw-Beijerland te zijn.

Verder alle bekenden de groeten van ons allen.

Uw toegenegen vriend en vriendin,

L. Boone en vrouw.⁴²³

De pastorie werd voorzien van negen luxe zonneblinden, waarmee timmerman Lindhout 244 uur bezig was voor een totaalprijs van 39 gulden. De toren kreeg voor zestien gulden vier vierkante meter 'best Silvanus Zink'. Boone doopte in 13 bedieningen 39 kinderen en bevestigde Marinus Reijngoudt tot diaken.

De classis Goes van de Gereformeerde Gemeenten stelde in 1910 voor om ds. Boone te polsen om over te komen, maar alles bleef zoals het was.

Gemeenteleven 1911

Timmerman Lindhout repareerde toren en kerkbanken en fabriceerde in de kerkzaal 48 extra zitplaatsen voor de som van 82 gulden. Dominee catechiseerde 19 weken in Anna Jacobapolder, kreeg 20 cent tramgeld per keer, en betaalde Leuntje Quist 5 gulden voor de kolen, de olie en hun gastvrij voorkamertje. Hij declareerde 20 gulden voor huisbezoek buiten het dorp, een totaalprijs voor het verlet van Van Dommelen en Kempeneers 'en het tramgeld en de omnibus naar Dinteloord'. Hij doopte 44 kinderen en nam op Pasen van 18 jongeren openbare belijdenis af. Op vrijdag 17 februari preekte ds. Gerrit Jan Wolbers in Sint-Philipsland. De Algemene Vergadering van 21 juni sprak in Numansdorp over toelating van Zierikzee, over preekbevoegdheid van Potuyt en Barth, toelating van Rijssen en het splitsen van de gemeenten in twee classes.

Najaarsstorm

Op zaterdag 30 september deed opgestuwd water de Schelde tot abnormale hoogte volstromen. Een geweldige zomerstorm met windstoten tot 137 kilometer per uur beukte de dijken murw en veel mensen waren 's nachts alleen maar bezig om lekken te stoppen en hemelwater te keren. Zondagse kerkgangsters kregen het idee dat een onzichtbare vijand straat en huis en kerk had gebombardeerd; overal lagen dakpannen, schoorstenen, stukken zink, puin en glas. In de pastorie stormden twaalf ruiten kapot en liep het behang waterschade op. De fruitoogst was verloren. In Bruinisse sloeg de havendam weg, zodat de schepen in de haven op drift raakten, onophoudelijk op elkaar beukten en tot wrakhout werden geslagen. Tientallen losgeslagen hoogaarzen dreeven Zijpe over en kwamen terecht op schorren en dijken van Anna Jacobapolder. Oud-Vossemeer vreesde een herhaling van maart 1906, want het water

Tijdens een najaarsstorm in 1911 strandden Bruinisser hoogaarzen op de dijken van Anna Jacobapolder.

sloeg volop over dijken en een stuk van de Eendrachtspolder liep vol. Ook Fliplands nieuwe Prins Hendrikpolder werd een grote waterzee. Koningin Wilhelmina bezocht Nieuw-Vossemeer, reed over de Slaakdam naar Sint-Philipsland en van daar naar Bruinisse, waar vrouwen in snikken uitbarstten, stoere vissers de tranen over de wangen liepen en enkelen in vervoering om hulp schreeuwden.⁴²⁴ Ds. Boone hield die dag oogstzondag en schreef erover:

Op 30 september kregen wij storm, zodat bij ons een polder doorbrak, waar geen mens in woonde. Van de vissersvloot van Bruinisse sloegen tal van scheepjes in stukken, maar toch werkte men heel de zondag op dat dorp. Het is te vrezen dat het geheel zal vergaan, hoewel alles door geld genezen is.

En nu dreigen de gevaren van oorlog, men hoort het gebulder der kanonnen. Duizenden vrouwen worden weduwe, duizenden ouders worden van hun zonen beroofd, maar onder dit oordeel is er geen verootmoediging. O, Nederland, wat zal de eeuwigheid u zeggen, waarmee u nu spot voor een korte tijd!⁴²⁵

‘Een spookgeschiedenis’

Het jaar 1911 leek voor de Fliplanders als een spookjaar, een nachtmerrie te eindigen, en dat had niets met vuurwerk te maken, niets met spookfacturen,

niets met hoefijzers of zwarte katten. De spoken ontstonden spontaan in allerlei angstaanjagende fantasieën die op herfst- en winteravonden werden opgedist, maar Boone kreeg er meer dan zijn handen vol aan. En dat in de toenmalige als verlicht bekendstaande tijd en in een bevindelijk gereformeerd dorp. De krant berichtte heftige dingen:

Een spookgeschiedenis

Zoo ook nu weer bij de bewoners van het Zeeuwsche eilandje St. Filipsland. Onder de eenvoudige bewoners loopen thans weer de meest verwonderlijke geruchten over het verschijnen van in het wit geklede reuzen met lange baarden, het veroorzaken van angstwekkende geluiden, het plotseling verstommen van anders steeds blaffende waakhonden, hetgeen de overtuiging bevestigt, dat de booze geesten danig aan het opspelen zijn, en zelfs de meening doet ontstaan, dat binnenkort een heel regiment bokkerijders [geesten die op bokken door de lucht zouden rijden, JMV] het eiland zal bezoeken. Handige personen hebben van deze vreeselijke dingen - zouden zij ze zelf soms in de wereld gebracht hebben? - gebruik gemaakt om den menschen een poeder te verkoopen, dat zij slechts bij zich te dragen hebben, om gevrijwaard te zijn tegen het gevaar dat de booze geesten zouden kunnen veroorzaken.

Het bovenstaand geschiedt in het verlichte Nederland, in den jare negentienhonderd en elf.⁴²⁶

Ds. Boone kon doen wat hij wilde, laten wat hij wilde, preken over afgoderij, toverij, waarzegging, superstitie of bijgeloof zoveel hij wilde, hij kon zich leeg preken over het mijden en vlieden ervan, maar het spookverhaal stond duidelijk in de krant en half Nederland wist het nu.

Kerkelijk leven 1912-1917

Boone preekte vanaf kerst 1911 niet langer op vast traktement, maar 'voor de gelden die in de Bussen komen'. Hij doopte die jaren kinderen van Trui, Liza, Laurina en Ko⁴²⁷ en moest op 6 april 1912 afscheid nemen van het gezinnetje van Trui, dat met twee kinderen naar Grand Rapids vertrok. Familie, vrienden en bekenden drukten hen in Rotterdam een laatste hand. Het schip raakte los en met weemoed in het hart werden de geliefden al zwaaiend aan elkaars gezichtsveld onttrokken. Anderhalve week later liep de machtige Titanic op diezelfde route op een ijsberg, terwijl Trui in Amerika haar eerste

Trui van Dijke-Boone vertrok in 1912 naar Grand Rapids.

woordjes Engels leerde. Op 3 maart 1913 werd Cornelis Overbeeke ouderling, die de gemeente zou dienen tot zijn overlijden eind 1924.

Kerkenraad en gemeente hadden kennelijk gemerkt dat de gemeentezang nog wel ruimte bood voor verbetering. Voorzangers moesten af en toe halverwege een vers opnieuw inzetten en soms helemaal opnieuw beginnen. Veel psalmen werden dan ook nooit gezongen. En ook het 'zakken' was een probleem. Begin 1912 richtte men daarom een vierstemmige psalmzangvereniging op om met krachtige mannenstemmen en getrainde bovenstemmen de kerkzang te steunen.⁴²⁸ Voorzanger Dingeman Verwijs, in de volksmond 'Dingeman-netje', had de leiding en in oktober 1914 voegde Laurus Neele zich erbij. De beide opperzangmeesters waren specialist in het aansturen van de zangers, niet door een opleiding, maar door hun talent en antenne ervoor. De zanggroep oefende op de oude galerij, eerst op zondagavond en in later jaren doordeweeks. De vocale kwaliteiten kwamen de gemeentezang direct ten goede en de kerkgangers zongen uit hun stemboeken de bas, de alt, de tenor of de discant. Sommigen kenden alle stemmen en zongen de psalmen 'door de rondte'. De bovenstem ontwikkelde zich tot een stukje spontane volkscultuur. Vooral de tenorpartijen gaven de kerkzang een bijzondere kleur, karakteristiek voor de kerkgemeenschap. Een rijk bezit, dat maar weinigen voor een orgel wilden ruilen. Enthousiastelingen laadden zich voor de dienst emotioneel op en namen een borreltje om de keel te smeren. Het mooiste compliment was als vrouwen 's maandags zeiden: we hebben je weer gehoord.⁴²⁹

In 1914 legden 59 jongeren openbare belijdenis af en onder hen waren Ko en Laurina Boone. Dominee doopte buiten zijn gemeente kinderen uit Oud-Vossemeer, 's-Gravendeel, Waarde, Middelburg, Goes, Nieuwe Tonge, Rotterdam, Amsterdam, Den Haag, Dordrecht, Beuningen, Raamsdonksveer, IJsselmonde, Scherpenisse, Duivendijk en Bloemendaal. Hij kreeg op 7 oktober 1913 en op 3 maart 1914 beroepen van de vrije gemeente van Grand Rapids-Turner Avenue, wellicht de kerk van dochter Trui.⁴³⁰ Op 17 maart 1914 herdachten de Boones het 35-jarig huwelijk en wederom plaatsten 'hunne dankbare Kinderen en Kleinkinderen' een advertentie in *De Zeeuw*.

Op 8 september 1913 feliciteerde dominee een bruidspaar in het verre Zuidwolde:

Geachte vriend en vriendinne,

Bruid en Bruidegom,

Uw toegezondene Kaart ontvangen in welstand met de mijnen, met de inhoud en Kennisgeving van ulieder huwelijks ondertrouw. Hopende van harte dat des Heeren zegen op de voltrekking moge rusten en ulieden tezamen door genade ook de geestelijke band van zielsverbinding en vereeniging met de gezegende Bruidegom Christus mogen deelachtig gemaakt worden tot een onverbreekbare en eeuwige

verbintenis uit vrije en ongehouwden liefde tot de Zaligheid en in lief en leed elkander getrouwe te zijn, ook tot blijdschap van de wederzijdse familie.

Na groet van ons alle, L. Boone en Echtgenote.

Doet de groeten aan uw vader en aan uw aanstaande schoonvader.

Zoo de Heere wil en wij leven dan hoop ik zaterdag den 27 september te komen om 6.30 in Echten,⁴³¹

L. Boone.

Consistoriehuis

In de loop van 1916 kreeg het consistoriehuis een schilderbeurt van mijn opa Johan Vermeulen, die zich een jaar eerder als jong schilder in Flipland had gevestigd. Opa was hervormd, maar dat hinderde niet, want dat was de andere schilder, Van Elsäcker, ook.⁴³² Op zich niet schokkend, maar wel aanleiding om even naar het consistoriehuis te kijken. Geen simpele consistorie dus, maar een consistoriehuis, los van de kerk, nu Achterstraat 24.⁴³³ De kerk was gebouwd in Van Dijk's achtertuin, ruim 10 meter breed, en alle metertjes grond waren opgesoupeerd. De kerkenraad had daarom een woning in de Achterstraat gekocht, schuin tegenover het kerkgebouw, waarvan de achterkamer als consistorie diende. Huurders van de overige ruimten en tegelijk

De Achterweg met links het consistoriehuis (zie pijl) gezien vanaf de kerk. De achterkamer ervan werd gebruikt voor vergaderingen en catechisaties.

huismeesters waren Marinus Verwijs en zijn vrouw Jannetje Reijngoudt, die heel praktisch ‘Jannetje consistorie’ werd genoemd. De kerkmeesters inden er het plaatsengeld en een enkele keer werd er classisvergadering gehouden. Op zondag liep de kerkenraad rechtstreeks de kerk in en bleef de consistorie buiten bedrijf. Voor catechisatie of ‘vraagkerreke’ werd de looper uit de gang verwijderd en de kamer volgezet met houten banken. Bij dominees afwezigheid fungeerden ouderlingen als catechiseermeesters en af en toe overhoorde Pietje de vragen wanneer haar man onverwacht vertraging had en zij niet wilde dat de jeugd ‘de vragen voor niks had geleerd’.⁴³⁴

Jannetje van Dijkhuizen

Dominee sprak tweemaal per jaar in het vrije trapkerkje in de Amersfoortse Muurhuizen, waar aardappelhandelaar Gerrit van Dijkhuizen decennia ouderling was. Zijn dochter Jannetje leefde in overtuigingen en durfde over die worstelingen weinig te spreken, maar eens zei dominee vertrouwelijk: ‘Meid, als ik weer kom, dan moet je tóch eens wat zeggen, hoor.’ Ze dacht: hij ziet dwars door me heen en hij ziet ook dat het werk niet zaligmakend is. Maar ze kreeg er werkzaamheden mee en dominees vaderlijk spreken dreef haar meer en meer tot de Zaligmaker. Dominee schreef haar begin februari 1916 over een preekbeurt en stelde belangrijke vragen:

Geachte vriendinne,

Sions grote Koning zij u een toevlucht. Hij schenke genade, licht en onderwijzing in de weg, daar de dwazen niet zullen dwalen, en het verstand kan er niet op wandelen.

Heden uw brief ontvangen in welstand, met de mijnen, door ’s Heeren goedheid. Ik dacht zo over uw zielstoestand: Och, het staat met ons zeer zwak en wat zal ervan komen? Het zal een wonder wezen dat wij daarin besloten waren. Maar wij zijn dikwijls zo koud. Wij zijn niet week en hebben dikwijls weinig bekommering over Gods eer, en dan dikwijls geen gevoel daarover. Het zou beter wezen als iemand maar veel alleen kon wezen en uitgangen des harten mocht hebben. Hoe hoog is de Zon der gerechtigheid al bij u gerezen? En hoeveel waarde heeft Hij bij u boven de wereld? Wat hebt u al kunnen laten voor Hem? Is er een liefde in uw hart en een genegenheid tot Hem? En een lust tot de zaligheid en tot de vreze Gods? Houd maar aan en leef maar kort bij Hem.

Nu, tot ziens. Doe de groeten aan uw ouders van ons, en tot de 28 dezer. Niet te vroeg, daar ik eerst van N. Beijerland moet komen en niet voor 2 uur in Rotterdam kan zijn.

De groeten van mij, uw wel menende vriend, L. Boone.⁴³⁵

Lokaal Samuël

Wij hebben ds. Boone meermalen gehoord als hij in Goes in het lokaal Samuël kwam prediken. Dit doet hij op 90 plaatsen in Nederland, overal waar vrienden van de leraar zijn. Is er in zulk een familie een kind geboren, Boone komt de Heilige Doop bedienen. Een advertentie in de plaatselijke courant en het lokaal stroomt vol, meestal leden der Geref. Gemeente, die, nu ds. Boone niet in hun kerk kan preken, hem tóch willen horen. Precies de teksten die de leraar behandelde, weet ik niet meer, maar wel dat hij er steeds op aandrong geen Jezus van vijf letters aan te nemen, maar de volheid te zoeken die in Christus Zelf is

Uit: A.M. Wessels in: Een merkwaardig vijftal, 1929.

Twee stromingen

Er was nu, zoals men begrijpt, een tweetal stromingen ontstaan, die in die dagen met de personen vereenzelvigd werden, nl. de richting ds. Boone en de richting ds. Kersten. Vele gemeenten besloten ds. Kersten in zijn pogingen te steunen, zelfs het aan ds. Boone zo trouwe Krabbendijke liet hem los en volgde ds. Kersten. Toch ging het niet met goedkeuring van alle leden. Velen hadden geen helder inzicht, hoe de zaken stonden. Zo had ds. Boone daar nog trouwe aanhangers, die het natuurlijk spijtig vonden, dat hij daar nu niet meer kon prediken. Hun trouw bewezen zij dan hierdoor, dat, als er kinderen werden geboren, men naar St. Philipsland reisde om daar te laten dopen.

Uit: A.M. Wessels in: Een merkwaardig vijftal, 1929,

Na de doopdienst ...

In de tijd dat ds. H. de Bode nog ambtenaar was bij de gemeente Ermelo, ontwaakte in zijn hart de begeerte het Woord te mogen verkondigen. Hij ging de opleiding tot hulpprediker in de Hervormde Kerk volgen. Nadat hij al weer heel wat jaren later zijn eerste preek hield, hebben zijn ouders hem verteld dat ds. Boone, die hem had gedoopt, na de doopdienst zijn oma (opoe Slingerland) van moederszijde had verteld, dat hij zeker mocht weten dat dit kind niet alleen de Heere toebehoorde, maar een dienaar van het Woord zou worden. Voor wie het niet weet: ds. Boone was een oudgereformeerd predikant (1860-1935). Het was geen groot theoloog of exegeet - die pretentie had hij ook helemaal niet - maar wel een man met een heilige drang zondaren tot Christus te leiden. Een man ook die over kerkmuren kon heen zien.

Uit: Dr. P. de Vries in: Kerkbode HHK Boven-Hardinxveld, sept. 2016.

Jan Geense

Ds. Boone sprak elk jaar een zondag in de leesgroep van Jan Geense te Nieuw-Lekkerland, die dan samenkwam in een houten loods op de werf van Stam. De mensen zaten op planken, ruw en ongeschaafd, zonder leuning en comfort. Boone stond op een vlonder die op twee schragen rustte. De overblijvers aten hun boterhammen in het ruim van een schip op de Lek.⁴³⁶ Eens werd tijdens de prediking de schuur door de bliksem getroffen. Juist in de zomer waren er vaak onweersbuien die, zoals men uitdrukte, de Lek niet over konden en voor zwaar weer zorgden. De schuur bleef gespaard, maar onder de 350 hoorders ontstond paniek, zodat dominee de dienst vroegtijdig moest afbreken. 'Niemand bekwam letsel.'⁴³⁷

B. OEFENAARS- EN GEZELSCHAPSLEVEN

In dit hoofddeel - de jaren 1912 tot 1917 - staan centraal de oefenaars, gezelschapsleiders en voorgangers De Jonge, Vijverberg, Franke, Potuyt, Woudwijk en Otte. Een bont gekleurd en gemêleerd gezelschap, dat na kortere of langere tijd uit kerkelijk beeld verdween, soms op eigen initiatief, soms op het machtwoord van Boone. Ook die pluriformiteit hoorde bij de noodkerk, waarin opvattingen en ondergronds sluimerende gewoonten de kerkelijke toekomst bepaalden en de verhoudingen anders waren getoonzet dan in een kerk in klassiek gereformeerde zin.⁴³⁸

C. de Jonge

Begin 1912 nam voorganger Cornelis de Jonge⁴³⁹ een beroep aan naar Kampen, de oude gemeente van ds. P. van der Heijden. Ds. Boone voorzag hem met onderstaand briefje van advies:

Sint-Philipsland, 17 januari 1912

Waarde vriend en broeder,

De Heere zij u nabij in ambt en roeping. Heden zijn wij allen nog gezond door 's Heeren goedheid.

(...)

U zegt: Die en die is mij niet gezind, daar bevalt het niet. Maar mijn vriend, dat heb ik nog veel meer, waar ik niet beval, o ja, net als u. Ik heb twee zaken en dat is: zolang ik nog twee kinderen Gods onder mijn gehoor heb, kan ik nog preken. En ten tweede, dat het niet mijn zaak is, maar Gods zaak, waar ik voor sta. En nu liever met God vallen, dan met de mens te blijven staan. O, wat is dat een riem onder mijn hart, lieve vriend. O, dat vallen en zakken. Laat ons nu maar aan den Troon der genade verkeren en niet horen naar wat mensen zeggen.

U zegt dat u een roeping hebt voor leraar, dat is groot, en wie zal het dan afkeuren, ik niet. Ik wil u wel bevestigen en bijstaan en helpen, want denk niet, lieve broeder, dat ik tegen u ben, neen, maar vóór. En als de Heere wil en wij leven, laten wij dat op de vergadering alles beslissen. Nu waarde broeder, van harten de zegen toegewenst en dat de Heere nabij mag zijn. De groeten aan uw volk, ook uw vrouw en dochter, en de broeders kerkeraad van ons allen. Uw broeder,
L. Boone.⁴⁴⁰

Voorganger C. de Jonge.

Ds. Boone betreurde het vertrek en liet dat duidelijk blijken in de attestatie die hij mede uit naam van de Haagse kerkenraad ondertekende:

Filipsland, 24 mei 1912

Geachte broeders Kerkenraad der (Oud) Gereformeerde Gemeente te Kampen.

Wij ondergeteekenden verklaren:

Dat broeder C. de Jonge, leert ouderling in Den Haag verscheiden jaren mij bekend in leer, leven en wandel, zich onberispelijk heeft gedragen en in leer Gereformeert is, daar hij veele jaren verschijden gemeentens bedient heeft, die dit alle zullen getuigen, hoewel het mij spijt hem te moeten missen. Gevende hem een (h)eerlijk ontslag en een goede getuigenisse, hopende u hem als zoodanig zult ontvangen als een herder en leeraar.

Na hartelijke groeten,

L. Boone

Ouderling M. Schraven

Ouderling J.J. van Delden.

Ds. C. de Groot uit Waddinxveen bevestigde De Jonge op 10 juni, terwijl ds. Boone hem graag welkom had geheten als tweede predikant met een forse gemeente. Maar Kampen bleef vrij en De Jonge werd vrij en misschien heeft de psalmberijming wel een rol gespeeld.

J. Vijverberg

De notulen van de Algemene Vergadering van 22 mei 1912 melden over voorganger Johannes Vijverberg:

Art. 5. De voorzitter bespreekt de zaak van de gemeente Zierikzee omtrent het oefenaarschap van broeder Vijverberg. De voorzitter vraagt of hij iedere gemeente die hij bediend heeft zou kunnen stichten met een woord te spreken, waaraan allen hun goedkeuring hebben gegeven, zodat broeder Vijverberg als leerende ouderling in de vereniging is opgenomen.

Nu het wereldje erachter. Johannes Vijverberg, in 1875 geboren te Zierikzee, ging als loopknecht bij een boekhandel en fervent kroegbezoeker door het leven, totdat de Heere hem overtuigde van zonde, gerechtigheid en oordeel. Hij kerkte in de Christelijke Gereformeerde Kerk, maar merkte 'dat hij onder de bediening van het Woord miste, wat hij in het leven van de oudvaders vond'. Hij ging thuis voor wat gelijkgestemden preeklezen en zijn groeiende groep vertimmerde een oude woning tot kerkje. Hij deed ziekenbezoeken en leidde begrafenissen, terwijl het de Heere behaagde hem 'nadere weldaden aan zijn ziel te schenken'. Zierikzee sloot in 1911 aan bij ds. Boone en die bevestigde Vijverberg tot ouderling. 'Vieverberreg' kreeg algauw op het hart gebonden 'om een stichtelijk woord in Gods Kerk te spreken' en ds. Boone kon diens roeping goed overnemen. Vijverberg ging oefenen in zijn thuisgemeente, sprak af en toe in de Vrije Gereformeerde Kerk van Oude Tonge en ruidde zondag 17 maart 1912 met ds. Boone. Op woensdag 17 april en zondag 14 juli sprak hij in de vrije trapkerk in Amersfoort.⁴⁴¹ Hij werd op 22 mei toegelaten als lerend ouderling en preekte nog een jaar in Zierikzee. Ds. Boone bevestigde hem op 21 mei 1913 in Den Haag als opvolger van De Jonge. Hij vertrok in 1916 naar Elst en in 1926 naar Rhenen.⁴⁴²

Voorganger J. Vijverberg en zijn vrouw Maatje Pannekoek.

L. Franke

Opnieuw een artikel uit de notulen van 22 mei 1912.

Art. 7. De voorzitter komt met een verzoek van de gemeente Colijnsplaat om in onze vereniging te worden opgenomen, hetwelk met algemeene stemming wordt aangenomen.

Het kerkverband werd in 1912 een samenkomst rijker, van Colijnsplaat, en tegelijk een ouderling met preekambities, Leendert Franke. Deze van origine Colijnsplater was rond 1900 onder de prediking van ds. Wolbers in Grand Rapids tot verandering gekomen. Hij remigreerde kort erna naar zijn oude woonplaats en liet de eveneens weergekeerde Wolbers daar in april 1910 preken, maar dat contact leidde niet tot kerkvorming.⁴⁴³ Frankes samenkomst werd ergens in 1912 in Boones denominatie opgenomen, maar was al op 13 mei 1913 daaruit verdwenen.⁴⁴⁴

A. Potuyt

Twee andere artikelen van de notulen van de Algemene Vergadering van 22 mei 1912:

Art. 8. De voorzitter leest een brief voor van de gemeente in Rotterdam, waar zij in mededelen en verzoeken om te worden opgenomen in onze vereniging. Er is besloten om die gemeente wat nader te onderzoeken en dat Ds. Boone hun zou bedienen in preeken en bedienen der Sacramenten, indien zij dat begeeren.

Art. 9. Bruinisse vraagt aan den voorzitter of dat Potuit nu in de gemeente mag leeren. Er wordt gezegd van 'ja'. Het staat iedere gemeente vrij om hem eens te hooren.

Ook hier een verhaal. Bruinisse had gevraagd of Potuyt mocht komen preken en de vergadering had die begeerde toestemming gul verleend. Glasblazer Adrianus Potuyt was in 1905 begonnen met oefenen in een vrije miniatuur-huisgemeente in Delft. De oude dominee Leendert van der Velde had hem op 27 juni 1909 bevestigd als lerend ouderling aan de Slachthuisgade, waar een gemeente huisde die eind 1908, na Beversluis' vertrek naar Amerika, uit de Gereformeerde Gemeenten was gestapt. Boones Beijerlandse vriend en notulist Janus van Lieburg was er in 1911 ouderling geworden en had direct aansluiting gevraagd bij Boone, maar diens classis besloot 'daar niet op in te gaan wegens vele uitwendige en inwendige bezwaren'. In 1912 lag er wéér een verzoek tot aansluiting en nu mocht Boone de Slachthuisgadekerk helpen 'in preeken en bedienen der Sacramenten'. De gemeente wilde Potuyt graag tot dominee laten bevestigen, maar Van der Velde deed dat niet en Boone ook niet. Op 25 mei 1913 deed de Scheveninger ds. Geerts dat wél en daardoor brak Potuyts broze band met Boone. Twee jaar later, op 21 maart 1915, maakte Potuyt zich los van de gemeente omdat de kerkenraad zijn intensieve

vrijbuiten niet tolereerde.⁴⁴⁵ Hij vertrok als reizend en ongebonden prediker naar Utrecht en de kerkenraad riep zijn 64-jarige ouderling Van Lieburg uit tot nieuwe oefenaar.⁴⁴⁶

W. Woudwijk

Wytze Woudwijk is een wereldje apart. Wytze zag het levenslicht in 1869 in een plaggenhut in Zwaagwesteinde. De Heere gebruikte het sterven van zijn vader tot zijn bekering en riep hem rond 1910 om Zijn Woord te spreken. Zijn eerste dienst, in een vrije samenkomst in Elst, leidde tot vijandschap, spot en laster, en hij verzuchtte liever te gaan bedelen dan te blijven preken. Hij verhuisde op 17 april 1913 naar 's-Graveland, stond er te boek als ‘koopman en godsdienstoefenaar’ en liet zijn kindje door ds. Boone dopen in ‘lokaal J. van Ekeris’. De *Amerongsche Courant* van 29 april 1914 berichtte dat Boone hem in Elst tot lerend ouderling had bevestigd; een buitenverbandse vriendendienst.⁴⁴⁷ Woudwijk verhuisde op 2 mei 1914 naar Amerongen en preekte en catechiseerde in het nabijgelegen Langbroek. Ook sprak hij met ds. Potuyt om de beurt in de Utrechtse Marnixzaal. Die bevestigde hem in Langbroek tot predikant, niet van die gemeente, maar reizend, los en vrij, net zo ongebonden als Potuyt zelf. En daarmee verdween Woudwijk uit Boones gezichtsveld. Hij verhuisde op 17 mei 1915 naar de Utrechtse Zandhofsestraat en nam in september 1917 een beroep aan naar Hilversum, waar hij op 2 november 1920 overleed.⁴⁴⁸

J.J. Otte

De notulen van de Algemene Vergaderingen van 1913 en 1914 zijn spoorloos, maar dankzij *De Zeeuw* van 23 juli 1914 weten we het: ‘De heer J.J. Otte te Krabbendijke, vroeger te Yerseke, is aangesteld als leerend ouderling der kerken, die onder de bediening staan van ds. L. Boone te St. Philipsland.’ Jan Jacob Otte was getrouwd met dochter Cornelia van voorganger C. de Jonge en al enigszins bekend met de Boone-gemeenten. Hij werd kort voor zijn twintigste jaar gedagvaard voor een alwetend God en mocht Christus aannemen als zijn Verlosser. Vanuit een onweerstaanbare begeerte tot het wondere ambt, gebeurde het wel dat hij thuis ‘een woord ter stichtinge sprak en een tekst verklaarde’. Hij ontleende zijn roeping aan 1 Petrus 5:2 en zijn zending aan Matthéüs 28:19. De Algemene Vergadering van 2 juni 1915 zette zijn proefjaar om in een officiële aanstelling, maar officieel en hecht is het nooit geworden.⁴⁴⁹ In 1917, ter vergadering in Nieuw-Beijerland, las ouderling De Fonkert een verzoek van Otte en enkele vrienden om in Rotterdam een gemeente te mogen stichten. De afgevaardigden vonden het spijtig dat Otte er zelf niet was, betreurden ‘de weinige vereeniging die er met hem gevonden werd’ en erkenden hem niet langer als voorganger.⁴⁵⁰ Ottes schoonvader ds.

De Jonge bevestigde hem op 2 maart 1922 als vrij predikant in de Rotterdamse Infirmieriestraat en Otte overleed een jaar en een dag later.⁴⁵¹

Oefenaarswereld

De oefenaarswereld was zo breed als de zee en vol eigen opvattingen en tradities, die niemand eruit kreeg. Een verscheidenheid aan koninkrijkes, belangen en vrijbuitereien. Toch lopen er lijntjes, want oefenmeesters kenden elkaar, hielpen elkaar, beconcurrerden elkaar, bevestigden elkaar en ploegden, egden en zaaiden op akkertjes van elkaar. Dat laatste deden ze vooral ter onderrichting, vertroosting en vermaning. En Gods Woord verklaren probeerden ze ook nog wel.⁴⁵²

C. EERSTE WERELDOORLOG

De volgende jaren was zo ongeveer de halve wereld in oorlog. Honderdduizenden soldaten werden naar de fronten gestuurd, telkens weer nieuwe wapens tegemoet. Onze regering streefde naar strikte neutraliteit en dat standpunt was begrijpelijk, want het landje was omringd door de kampende grootmachten Duitsland, Engeland en Frankrijk, terwijl de eigen krijgsmacht klein was, zwak en ongetraind. In die barre tijden streed Boone zijn eenzame strijd als bezorgd vader, bewogen herder en vermanend prediker voor huis en kerk en volk en vaderland.

Hij schreef Ka Flipse over de oorlogsdreiging en over Liza en Ko:

St. Philipsland, 5 Aug. 1914

Geachte vriendin,

De Heere regeert en is met hoogheid bekleed.

Heden zijn wij allen nog goed gezond en waren verblijd dat Ko bij u gelegerd lag; wij wisten het niet.

Ik ben in Holland geweest, zondag in IJsselstein, en och, als u al die kanonnen ziet staan. Ik kwam maandag in Utrecht en zag daar wel twintig kanonnen door de straat rijden. Er liggen tweehonderdduizend soldaten aan de grenzen. Als er nog twee lichten op moeten komen, dan kan Liza er ook nog wel bij komen. Tot hiertoe is hij nog te Kijkuit (hij was er smid, ergens tussen Axel en Hulst, JMV).

O, ik geloof dat er wel totaal driehonderdduizend mensen onder de wapenen zijn. Overal zien we kanonnen en de holle pijlers van de bruggen worden gevuld met dynamiet. Maar God is boven alles. Ik

Soldaat Ko Boone.

ben niet benauwd, ik eet en ik slaap goed. Als wij de werkelijkheid zien, dan kan de Heere rechtvaardig met ons doortrekken, want de zonde en de goddeloosheid is groot genoeg.

Als Duitsland door België trekt, is er kans dat wij geen oorlog krijgen, maar de Heere bestuurt alles. Het is niet goed om onnodig te reizen. Maandag reden er geen treinen, maar dinsdag wel, want ik ben mee gekomen uit Utrecht. Doe Ko de groeten van ons, wij hebben een briefkaart van zijn vrouw gehad. Piet Kruysse ligt in Utrecht, die is in de bakkerij, ik heb hem daar ontmoet. Dat het ons maar mag gebeuren, dat wij in het stof buigen.

Het kon wel eens gebeuren, dat al die witte kleren zwart worden. Vorig jaar was alles feest op feest, maar nu kan het wel eens in rouw veranderen.

De groeten aan heel de familie, ook aan Ko, van ons allen. Uw vriend, L. Boone en vrouw.

Ontmoetingen

De kerkenraad legde drie van dominees oorlogsherinneringen vast:

- Dominee heeft koningin Wilhelmina tijdens de oorlog tweemaal een brief geschreven. Hij zat er de eerste keer danig mee in zijn maag, maar de koningin schreef hem vriendelijk terug dat ze behoefte gevoelde aan zijn gebed. De tweede keer maakte hij zich er niet druk over en kreeg hij een bedankje van haar secretaris.⁴⁵³

- Een schildwacht vroeg hem tijdens een routinecontrole: ‘Wie bent u?’ De militair kende zijn naam en zei: ‘O, bent u het, dominee Boone, ga dan maar verder!’ Dominee vroeg langs zijn neus weg: ‘Wel, vriend, wat staat u daar zo alleen?’ Die zei droevig dat het een gevolg was van zijn zonden en dat hij de Heere niet kende als Leidsman op zijn levensweg.⁴⁵⁴

- Op een station keken twee marechaussees verrast op, toen bij een inspectie van dominees reisvaliesje een stevig stuk spek voor de dag kwam. ‘Voor wie is dat?’ Dominee zei stoer: ‘Voor Pieterella Rozendaal, en als die het niet mag hebben, dan nemen jullie het maar mee.’ ‘En wie is die Pieterella Rozendaal?’ ‘Dat is mijn vrouw.’ De mannen: ‘Goed, maak er dan uw vrouw maar blij mee.’⁴⁵⁵

‘De roede des Heeren’

Dominee hield met het oog op de oorlogsdreiging een preek met als thema: *de roede des Heeren over Neerlands volk*. Tekst voor de prediking was Daniël 5:25: ‘Dit nu is het schrift dat daar getekend is: MENÉ, MENÉ, TEKEL, UPHARSIN.’ Een korte samenvatting ervan:

Bélsazar had een grote maaltijd gemaakt met zijn duizend geweldigen, zijn vrouwen en bijwijven. Dit feest was in een tijd van oorlog,

*Johannes Mol,
diaken van 1906 tot 1933.*

*Marinus Reijngoudt,
diaken van 1910 tot 1943.*

want de Meden en de Perzen waren rond Babel gelegerd, maar de koning vertrouwde op de sterke poorten en muren van die stad. Het oude Babel was vele uren in zijn omtrek en de muren waren zo breed, dat zij met twee rijtuigen naast elkaar daarover konden rijden. In die muren waren 25 poorten. Nebukadnézar achtte deze stad zo onoverwinnelijk, dat hij eertijds al zeide: 'Is dit niet het grote Babel dat ik gebouwd heb?' Bélsazar had deze stad niet gebouwd, maar wel voltooid.

De koning Nebukadnézar had de gouden, zilveren en aarden vaten, die gebruikt waren voor de heilige dienst des Heeren en meegevoerd naar Babel, altijd in een bewaarplaats opgeborgen en nooit gebruikt. Maar hier, toen hij dronken was van de wijn, vergreep Bélsazar zich en hij liet de vaten halen die zijn grootvader Nebukadnézar had weggevoerd. En toen die vaten waren binnengebracht, dronk hij daar wijn uit en prees de gouden, zilveren en aarden vaten, die noch zien noch horen konden.

Maar in zijn vreugde werd hij opeens gestoord; daar kwam aan de wand, tegen het licht van de kandelaar, een vinger die schreef. Bélsazars glans veranderde, zijn lendenen werden los en zijn knieën stootten tegen elkaar. Er was verschrikking en vrees, al de vreugde werd gestoord, het feest was gedaan door een vinger die daar schreef.

Die vinger, toehoorders, heeft in Nederland de eerste augustus 1914 ook geschreven, toen door geheel ons land een oproep kwam dat vijftien lichten onder de wapenen moesten komen en alle klokken

Drie generaties in 1916. Achter: dochter Laurien en haar man Bram Verwijs en dochter Gommerina (v.l.n.r.). Vóór: oma Boone met kleindochter Pietje en ds. Boone met Johanna (kinderen van Laurien). Links een kleinzoon.

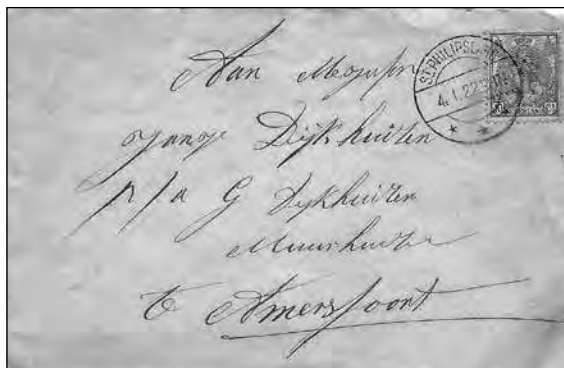
begonnen te luiden. Het is nog levendig in ons geheugen. Alle feesten stonden stil. Op vele plaatsen werd gelast: dit jaar geen kermis.⁴⁵⁶ O, die vinger Gods, die schreef dat Gods lankmoedigheid ten einde was, daar wij alle zegeningen in alle zonden doorbrachten, zoals weelde, goddeloosheid, vloeken, bals, komedies, schouwburgen, sabbatschenden, hoogmoed en God vloeken, godsmiskening zowel bij overheid als onderdanen. (...)

Als wij tot onszelf inkeren, en zien hoe God een heidens koning afsnijdt, hoeven we niet te zien op een koning van Engeland, een keizer van Duitsland, een president van Frankrijk of de tsaar van Rusland. Nee, door Hem regeren de koningen en Hij snijdt de geest der vorsten als druiven af. En wat ons Nederland aangaat, wij staan allen schuldig; koningin, onderdanen en zij die ons land regeren. Wij hebben al de weldaden en zegeningen doorgebracht in hoogmoed, ontevredenheid, spotten, echtbreken en andere goddeloosheid.

We leven nu met land en volk onder de druk van het oordeel van God, dure tijd en oorlog, rondom ons een dreigend gevaar. Ja, recht-

vaardig kan God ons overgeven, wij hebben het verdiend. Is God onrechtvaardig als Hij toornt? Nee, de goddeloosheid brandt als een vuur. (...)

Bidstonden houden is niets, dat behaagt de Heere God niet, dat is maar uit slaafse

Briefje aan Jannetje van Dijkhuizen te Amersfoort.

vrees en benauwdheid voor de oorlog. Nee, het heeft mij geleerd: veroetmoediging en wederkeren tot de Heere, de zonden verlaten en onze ziel neerbuigen vanwege Zijn verstoring. O, ellende en armoede, werkeloosheid en dure tijden zullen ons treffen. Arm Nederland, als de feesten eens in rouw moesten veranderen en de straten schoongeveegd werden na het ontheiligen van Gods dag. (...)

Och, dat ik verwaardigd werd om met al Gods volk te buigen en te bukken voor Hem, Die macht heeft in hemel en op aarde.

De Heere heeft geen oorlogen nodig, o nee, want Hij neemt de adem weg en we zijn niet meer. O Heere, werp de troon van Uw heerlijkheid niet neer en vernietig Uw verbond met ons niet, maar doe het om Uws Naams wil en Uw eer. Hij is het, Die de oorlogen doet ophouden tot aan het einde der aarde, de boog verbreekt en de spies aan twee slaat, de wagens met vuur verbrandt. Hij zegt: 'Laat af, en weet dat Ik God ben; Ik zal verhoogd worden onder de heidenen.'

Vrouwen en mannen, jongelingen en jongedochters, bedenk, de zeis gaat zowel door jeugdig als door oud gras. U allen wordt afgemaaid voor de eeuwigheid. O, dan voor eeuwig met de rijke man een druppel water te begeren om uw tong te verkoelen. Mocht de schrik des Heeren u eens bewegen tot het geloof. Het is nog de tijd, de deur is nog open om verlost te worden uit de ellende, oordelen, armoede, pijn en smarten. Ik denk dat de ellende nog niet te overzien is, wat nog te wachten staat. Dat de Heere het liefde te zegenen. Gelukzalig de mens die in Hem is. Hetzij dan dat wij leven, hetzij dat wij sterven, wij zijn des Heeren. Amen.

‘Leraar der verstrooide schapen’

(1918-1929)

Boones domineesleven was weinig anders dan van de ene kudde naar de andere hollen, van het ene gezelschap naar het andere, van het ene bezoek naar het andere, van de ene tekst naar de andere. Van verstrooide naar verstrooide, van schaap naar schaap. Net als Ledeboer: leraar der verstrooide schapen. Veel en veel te intensief, maar niemand kreeg kans hem dat eens goed te zeggen.

Boones roeping was volgens Markus 16:15: ‘Gaat heen in de gehele wereld, predikt het Evangelie allen creaturen.’ Die wereld was groter dan Flipland en reikte verder dan Zeeland alleen. En die creaturen waren niet alleen Joden, maar ook Grieken of heidenen, dat is: allerlei soorten van volken.⁴⁵⁷ Kerkmensen en gezelschapsmensen, bedroefd, beproefd, verstrooid, verweesd, in de schaduw, op de rand of in de luwte van het kerkelijk leven, niemand te vreemd, te slecht, te arm of te ver of Boone toog erheen. Op een zolder, in een kelder, op een werf of ‘buiten de stad aan de rivier, waar het gebed placht te geschieden.’⁴⁵⁸ Kerkjes achter de kerken; geen fiere instituten, maar laagdrempelige uitwijkplaatsen; geen doel op zich, maar laagkerkelijke realiteit. De harten waren hongerig en dan was de rest maar bijzaak. Wie Datheen niet bij zich had of niet uit het hoofd kende, zong gewoon 1773, door elkaar en zonder dissonanten, gewijd en stichtelijk, niet om de kunst, maar om de gunst. En de collecte was voor armen tot in de verre omtrek.⁴⁵⁹

Zijn reizen waren lang en zijn werk was veelomvattend, want Den Helder, Terneuzen, Zuidwolde en Doetinchem lagen niet naast de deur. De zeilen stonden bol. Hij preekte elke zondag driemaal, de ene thuis, de andere buitenshuis, en ging op zijn soms zo barre preektochten bijna elke avond voor. Regelmatig ook ’s middags en een enkele keer ’s morgens ook al. Hij hoefde er lang niet alles bij te rekenen om per week de tachtig uur royaal te halen.

Gekleed in korte broek, de steek manmoedig op het hoofd, herkende ook de buitenstaander in hem een geestelijke, wat vaak tot aardige ontmoetingen leidde, onder andere met pastoors die in hem een broeder van een bijzondere orde zagen. En dan ging het er goed van langs over de afgoderij van de papijsten en hun pausdom.

Reizen en trekken van plaats naar plaats - volgens Boone 98 in totaal - was tijdrovend en zwaar, want het vervoer had lang niet de perfectie en faciliteiten van nu. Lange wachttijden op tochtige stations en bij open haltes waren standaard, maar hij kwam waar men hem vroeg of waar hij dacht en vond dat hij nodig heen moest.⁴⁶⁰ Hij worstelde met bergen vervoersellende, want geen tram reed op tijd. De ochtendtram uit Steenberg kwam soms rond 8 uur aanzetten in plaats van om 6 over 6, zodat Boones stoomboot vanuit Brunnisse naar Numansdorp en Rotterdam allang was vertrokken. En dus reed hij vanaf de veerhaven terug naar Flipland met het 'puffende en rookende' stoomtrammetje langs de stations Anna Jacobapolder, Noordweg, Lageweg 1, Lageweg 2, Noorddijk, Broedershof, Flipland Oostdijk en Flipland watertoren.⁴⁶¹ Piepend, met de snelheid van een paard in matige draf. En dan lopend naar Pietje, die begripvol nog eens koffiezette, haar Lauw wat opbeurde en een telegrammetje regelde. Het kon niet anders of ook bij zo'n sterk man werden geestelijke en lichamelijke grenzen bereikt en overschreden, continu, met alle gevolgen van dien. Jaar in jaar uit ... dominee Boone kwam tijd tekort.

A. DE EERSTE WERELDOORLOG

Begin 1918 waren de Duitsers een voorjaarsoffensief gestart met nieuwe tactieken en moderne vliegtuigen, maar de soldaten waren uitgeput en uitgeendiend en uitgestreden. De inzet van Amerikaanse en geallieerde troepen gaf de doorslag en op 11 november 1918 werd tachtig kilometer ten noorden van Parijs de wapenstilstand getekend. Wapenstilstand is geen vrede, maar op Fliplands preekstoel klonk het als een overwinning en ds. Boone hield een dankpreek met als thema: *Gods weldaden herdacht*. Tekst van de prediking was Psalm 48:10, 11 en 12: 'O God, wij herdenken Uwer weldadigheid in het midden Uws tempels ...' Hij zei onder andere het volgende:

Wij gedenken dan nu de vierjarige oorlog, het vreselijke bloedbad, het dreunen van de vuurmonden op het land, in de lucht, op het water, onder water en onder de grond. En terwijl wij in het midden daarvan lagen, heeft God ons nog bewaard, hoewel de druk niet is uitgebleven op volk, kerk en staat. Na de oorlog bezocht de Heere ons land met een ziekte, waaraan velen stierven.

De weldaden zijn tweeledig. Ten eerste de weldaden voor de tijd, dat wij nog bewaard zijn voor verwoesting van onze bezittingen door het vuur der vijanden. Gods bescherming onder het oordeel is groot. Gods volk is echter ook andere weldaden deelachtig, bijzonder hun roeping en bekering, wedergeboorte en rechtvaardiging, ja, geloof, hoop en liefde en daarna de eeuwige weldaden die ze zullen beërven. Ten tweede zijn wij bewaard voor de revolutie van de socialisten, die

Station Sint-Philipsland. De tram haalde 20 kilometer per uur, maar reed bijna nooit op tijd. Ds. Boone was er vaste klant.

riepen: 'Weg met de koningin, weg met de Eerste Kamer, weg met het kapitaal.' Zo was hun leuze. Zo dreigde ons land een groot gevaar van hongersnood, verwoesting en bloedige strijd.

O God, wij gedenken Uw weldaden, dat U ons nog niet hebt overgegeven. 'Gelijk Uw Naam is, o God, alzo Uw roem, tot aan de einden der aarde.' God alleen komt er de roem van toe. 'Niet ons, o HEERE, niet ons, maar Uw Naam geef ere.' U hebt om Uws Naams wil, om der vaderen wil, om Uw arm, het verstrooide Sion nog heden gespaard, hoe diep wij het ook hebben verzondigd. Zowel overheden als onderdanen liggen onder het oordeel en God komt nog te gedenken in de toorn des ontfermens. Zo Zijn Naam is, is Zijn roem. Uw rechterhand is vol van gerechtigheid. God heeft ons land bezocht, maar wij hebben ons niet verootmoedigd, de hoogmoed en goddeloosheid waren ten top gestegen. (...)

Van overheidswege is verzocht om een dankstond te houden, omdat wij voor het oorlogszwaard bewaard zijn gebleven. En ook om de Heere te danken dat het gevaar dat ons land bedreigde door de revolutie van de socialisten, genadig is afgewend. Nu, wij zijn daar niet tegen, maar we vrezen dat al onze dankdagen niet tellen bij de Heere, o nee, deze behagen God niet. Als er geen afbreking van zonden is, zowel van overheid als onderdaan, en geen ootmoedige wederkeer tot des Heeren wetten en getuigenis, als wij niet breken met de zonden waaraan Nederland zo schuldig staat, och, dan wordt het nog erger dan het geweest is. Onze ongerechtigheden getuigen tegen ons, vanwege onze schandelijke godsverlating. (...)

Och, wie zal de breuk genezen? Is er dan geen balsem? Ja, maar er zijn geen wonden voor, zo ligt het land in een zinkende toestand. Met alle tijdelijke weldaden, zowel mindere als meerdere, is het nooit genoeg, maar altijd te weinig voor de wellusten van het vlees.

Och volk, wat denkt u, bent u met mij niet schuldig? Hebt u niet een betere tijd gehad dan nu? Wat zullen wij doen onder al de oordelen en het diepe verval? Veel in het verborgen verkeren met al de ellende, ook van ons eigen bederf. Laten we in de binnenkamers gaan en de deuren sluiten, totdat de gramschap des Heeren overgaat. Dat wij maar nauw en verenigd Gods rechtvaardigheid billijken en goedkeuren en wenen om de breuk van ons eigen hart. Dat wij een gelovige gerustheid in God hebben, een berouwvol vertrouwen op Gods liefderaad en liefdezorg, en dat met vastberadenheid en een stille bedaardheid in de donkerste gevallen, begunstigd met de Vaderlijke verbondszegeningen, en zo de verbondsbetrekking vernieuwen. En dat op Hem, Die u zo vrijwillig, teder ontfermende uit grondeloze barmhartigheid en in genade op- en aangenomen heeft in Hem, en u toeroept: 'Zegenende zal Ik u zegenen.' Toehoorders, dat de Heere God het zegene uit genade. Amen.

B. DE GEMEENTEN

Met ijver en toewijding als was hij nog in zijn volle levenskracht, trok Boone er week na week opuit om het Evangelie te verkondigen. Ik kan hier al zijn werk niet opsommen, alleen wat opgepikte wetenswaardigheden, flitsen en wat kruimelwerk. Ook allerlei vrije groepen vroegen woord- en sacramentsbediening en de namen van persoon, plechtigheid en plaats werden genoteerd in het lidmatenboek van Flipland of de dichtstbijzijnde gemeente. Die hulpdiensten waren nogal eens opmaat voor een kerkje, dat later Oud Gereformeerde Gemeente zou heten. Vier gemeenten van de in 1913 overleden zelfstandige ds. Jacob van Leeuwen, alleenstaand prediker in zijn *Vereeniging van Gereformeerden*, gingen eveneens voor aanwas zorgen. Na hun overkomst niet langer naamloos en identiteitsloos, herderloos en dakloos, maar met een thuisgevoel in vertrouwde sfeer en een tikkeltje continuïteit en geborgenheid. Met Boone, die zelfs Kattendijke had overleefd, konden ze hun gewoonten, wensen en toekomst goed bespreken en diens laagdrempeligheid maakte de opstap van kring naar kerk nietig. Een overzicht, kort en weinig gedetailleerd:

- Een gezelschap in *Kamperland* ressorteerde enkele jaren onder Zierikzee en ging in 1917 zelfstandig verder.⁴⁶²
- *Elst* schoof na Van Leeuwens sterven in 1913 vrijwel direct richting Boone.

Die bevestigde er in april 1914 de vrije Woudwijk en een vrije kerkenraad. Boone zei op de Algemene Vergadering van 1915, dat hij er preekte en doopte en dat Elst het volgende jaar zou aansluiten. Vijverberg diende de gemeente van 1916 tot 1926, eerst in een schuur, later in een kerkje.⁴⁶³

- In 1922 volgde opnieuw een gemeente van Van Leeuwen: *Woudenberg*. Van oorsprong een Ledeboeriaans gezelschap, waar ds. Boone preekte op de deel bij Versteeg, net als ds. Van Dijke dat in vroeger tijden ook had gedaan.⁴⁶⁴
- In *Ederveen* werd de 'Vereeniging Oud Gereformeerde Gemeente' in 1922 in het kerkverband opgenomen. De gemeente bouwde in 1924 een kerkje, beriep Boone in augustus 1925 en kreeg Beekman op 27 februari 1927 als voorganger.⁴⁶⁵
- In augustus 1922 nam Beekman een beroep aan van het vrije *Langbroek*, op voorwaarde dat die gemeente bij Boone zou aansluiten. Ook deze gemeente was tot 1913 bediend door Van Leeuwen.
- In 1924 stapte ook *Papendrecht* over, van oorsprong een groep hoorders van oefenaar Cornelis Schouten.⁴⁶⁶
- Dat jaar werd het kerkverband ook uitgebreid met *Oostburg*, tot die tijd behorend tot de Gereformeerde Gemeenten en bediend door voorganger P. Kolijn. Afspraak was dat hij niet automatisch preekconsent zou krijgen, maar 'later op de vergadering zou worden onderzocht'.⁴⁶⁷
- In die tijd sloot ook *Utrecht* zich aan, waar Boone en diens oefenaars al vele jaren preekten.⁴⁶⁸
- De gemeente Rhenen was in de jaren twintig ontstaan uit onvrede over de prediking in de Hervormde Kerk. Een groepje bezwaarden begon op 1 januari 1926 de vereniging 'Oud Gereformeerde Gemeente', die kort erna in Boones kerkgemeenschap werd opgenomen.⁴⁶⁹ In september verhuisde Vijverberg vanuit de buurgemeente Elst naar Rhenen.
- Overberg was in 1918 ontstaan uit onvrede met de prediking van de hervormde godsdienstonderwijzer H.J. Ruitenbeek. Een groep bezwaarden belegde afzonderlijke diensten in de schuur van boer Van Dronkelaar en als sprekers traden op boer Barend Toes en de hervormde ouderling Ariesen. Ds. Wolbers bediende er de sacramenten en na diens overlijden in 1922 ging ds. Boone dat doen. Met als logisch gevolg dat Overberg in 1927 toetrad tot diens gemeenten.⁴⁷⁰

- Ook *Oud-Vossemeer* haakte in 1927 aan. Oorspronkelijk een groepje bezwaarden dat in 1892 niet met de vereniging was meegegaan en in 1910 een kerkje had gebouwd.⁴⁷¹ Ds. Boone sprak vrij frequent in deze vanuit Flipland zo makkelijk bereikbare gemeente. Ook de Thoolse vrije voorganger Willem Baaij sprak er sinds 1928 heel regelmatig.⁴⁷²
- In 1927 sloot de vroegere Bakkeriaanse gemeente van *Neerijnen* zich aan, die in 1921 was uitgetreden en bijna zes jaar in mobiele gezelschappen had preekgelezen. De gemeente maakte een doorstart in de woning van boer Hendrik Nout aan de Tielerweg in Geldermalsen, eerst als afdeling van Rhenen en sinds mei 1932 zelfstandig.⁴⁷³
- In september 1929 was de toetreding van een vroegere Van Leeuwengemeente in de *Rotterdamse Infirmieriestraat*.⁴⁷⁴ De gemeente was een jaar bediend door ds. Otte en had na diens sterven in maart 1923 allerlei vrije sprekers laten voorgaan, maar koos tóch voor Boone. Ze had in maart 1926 voorganger Ariesen beroepen en in mei 1928 zijn collega Kolijn.⁴⁷⁵
- Op 18 mei 1932 sloot de Vrije Gereformeerde Gemeente van *Amersfoort* zich aan, waar ds. J.J. Galjaard tot 1908 predikant was geweest. Ds. Boone

Ds. Boone met vrouw en hun jongste dochter Pietje (ong. 1920).

Als in de dagen van Noach

Er zijn dominees die gaven bezitten, maar de kennis moeten opzamelen uit oude boeken. Zij prediken wel met gaven, maar de Geest ontbreekt in de bediening des Woords. Zo is het ook met Gods kinderen, zij zijn zo ver vervallen door ontbrekende historische kennis en christenliefde. De mensen denken met geloof en een zedelijke wandel naar de hemel te gaan en worden daarop zaliggesproken. Van

Gods geboden wordt grotelijks afgeweken en het is toch

zeker de plicht van de vrome en getrouwe leraars en lidmaten om zich in diepe ootmoed en vernedering te wenden tot de hoge God, om bij Hem hulp, raad en genade te zoeken en te vragen.

Ieder die niet blind is, ziet hoeveel vruchteloze vast- en bededagen wij reeds hebben gehouden . Het is droevig, zo onvruchtbaar de genade- en bekeringsmiddelen zijn, zowel hier als in het hele land. (...)

Voorgangers, oefenaars, dominees, ach wij beven, zij rijzen uit de grond op. Zij hebben er allen een grote roeping voor en indien zij bij de richting van ds. Kersten niet worden toegelaten, dan, wordt gezegd, gaan wij naar de richting ds. Boone, die er echter eveneens een walging aan heeft en men durft hem dan als voorganger wettisch noemen. (...)

Omdat de Geest in de Kerk van God is geweken, blijft er slechts een ruime bediening der gaven over. Die bediening der gaven en kennis is groot, die vloeit totdat er ‘Amen’ wordt gezegd, dan staat alles stil en laat het niets na dan hoogmoed. De bediening des Geestes is ver weg, evenals de ootmoedige, arme nederigheid en doemschuldigheid. Een historisch geloof, een historische kennis en een zedelijk leven vindt men tegenwoordig voldoende. Wel, wat moet een mens nog meer hebben? Men wordt erop zaliggesproken als men sterft. (...)

Dat wij dan toch in de ark Jezus Christus behouden mogen zijn, want Die is in de zijde geopend. Hij roept u nog toe: ‘Ik heb een wonde in Mijn rechter- en linkerhand, een wonde in Mijn rechter- en linkervoet der nagels, een wonde in Mijn zijde. Zij staken Mij met een spies in de zijde en er kwam bloed en water uit. O, kom toch tot Mij.’ O volk, dat: Hij voor mij. Hij heeft alles voor u voldaan, al de deugden Gods verheerlijkt, de wet volmaakt volbracht, de duivel zijn macht ontnomen, ja, zijn kop vermorzeld en de prikkel des doods weggenomen.

Uit: Preek over Matthéüs 24-37-39.

had de gemeente nadien geholpen met prediking en sacramentsbediening.⁴⁷⁶

Van gemeente naar gemeente, met elk jaar de Algemene Vergadering op het programma.⁴⁷⁷ Tel daarbij op de vrije gemeenten, zoals Bergambacht, waar hij sinds 1920 sacramentsbedienaar was. Hij had aanvankelijk niet zoveel zin gehad om ook die gemeente nog te gaan dienen, maar de Heere had hem erbij bepaald, dat die 'een spruit Zijner plantingen, een werk Zijner handen' was.⁴⁷⁸ Ook doopte hij sinds 20 november 1928 in de vrije evangelisatie in Krimpen aan den IJssel.⁴⁷⁹

Een fors deel van zijn werk speelde zich af in het duister van de nacht, na de dienst en na het gezelschap dat daar stevast op volgde, waar hij een ereplaats had en het vooral zo geestelijk en zo laat mogelijk moest maken. Totdat hij eindelijk naar een vreemde kamer en een vreemd bed mocht en zijn ogen op een vreemd kussen dichtdeed, terwijl de slaap het liet afweten en allerlei namen en zorgen door zijn hoofd schoten die hij biddend aan de Heere probeerde kwijt te raken. Terwijl hij de torenklok keer op keer hoorde en zichzelf ook zo'n klok voelde, waarop ieder zijn horloge gelijkzette. En achtervolgd door de grote vraag: wat is nu de vrucht van al dit werk? De dag, de week en de maand waren als water door zijn handen gegleden en elk beschikbaar uur had hij gewerkt in de wijngaard, maar waar waren de vruchten? Zo leerde hij dienstknecht zijn, arbeider, planter, zaaier en natmaker, waarover hij zo'n dertig jaar eerder in zijn intreepreek in Terneuzen had gesproken toen alles nog fris en vers was. Nu werd het meer beleefd, beoefend en verdiept.

C. DE OEFENAARS

Vier sprekers stonden trouw aan Boones zijde, maar dominee waren ze niet en werden ze niet, al deden ze veel domineeswerk en werden ze door buitenstaanders soms dominee genoemd. De sacramentsbediening rustte op de stevig ontwikkelde, maar ook weer niet grenzeloos brede schouders van Boone.

J. Vijverberg (vanaf 1912)

Vijverberg diende de gemeenten sinds 1912 en had maar weinig aspiraties om dominee te worden. Hij oefende zoals Jan van Golverdinge en meester Johannes van Noort dat bij ds. Ledeboer deden, Arie van der Spek, Jan Vader en Floris Braam bij ds. Van Dijke, Marinus Luijk bij ds. Bakker en Pieter Ingelse bij ds. Janse.

P. Beekman (vanaf 1921)

Pieter Beekman, van origine vrachtrijder bij het expeditiebedrijf van zijn

P. Beekman, voorganger sinds 1921.

P. Kolijn, voorganger sinds 1925.

broer, kreeg in 1921 voorlopig preekconsent. Een preek van ds. Boone was hem op 35-jarige leeftijd tot zegen geweest en het behaagde de Heere 'over te komen en de weg der zaligheid te ontsluiten'. Hij was als ouderling van Bruinisse in 1907 met de *Vereniging* meegegaan en wist zich tien jaar later roepen om Gods Woord te spreken, maar een particuliere synode ging daar in 1917 niet in mee. Hij verhuisde naar Apeldoorn, werd ook daar ouderling, meldde zich ook daar aan en moest ook daar met een afwijzing huiswaarts. Hij keerde terug naar Bruinisse en sloot zich in oktober 1920 aan bij de Oud Gereformeerde Gemeente. Hij preekte in 1921 tweemaandelijks in de Middelburgse Bogardzaal en kreeg die zomer preekconsent. Hij accepteerde in augustus 1922 een beroep van het toen nog vrije Langbroek.⁴⁸⁰ Ds. Boone bevestigde hem op 12 augustus 1924 in Den Haag⁴⁸¹ en op 27 februari 1927 in Ederveen. Hij bedankte in september 1929 voor Krimpen aan den IJssel. Hij moest zijn werk in 1931 door gezondheidsproblemen grotendeels beëindigen, verhuisde naar Veenendaal en maakte nog heel wat preekreisjes naar het nabijgelegen Elst.⁴⁸²

E.J. Ariesen (vanaf 1924)

Evert Jan Ariesen was krachtadig bekeerd en mocht verklaren 'gedagvaard te zijn voor de vierschaar van Gods heilig recht'. Hij was gezaghebbend ouderling in de Hervormde Gemeente van Veenendaal. De Heere bepaalde

hem bij de woorden: 'Doe het werk van een evangelist ...' en weldra vroeg zijn dominee hem om een oefening te houden. Kort erna ontstonden in het naburige Overberg problemen over de prediking en Ariesen besloot voor de bezwaarden te gaan oefenen. Ds. Boone bediende er de sacramenten en vroeg Ariesen om in al zijn gemeenten voor te gaan. De Algemene Vergadering van 1925 gaf hem fiat 'om een woordje in de gemeenten te spreken'. Een vervanger had hij al, want bij zijn afwezigheid sprak in Overberg de boer Barend Toes. Na diens vertrek naar IJsselmonde werd de nog steeds hervormde Ariesen er door ds. Boone op 21 december 1926 bevestigd als lerend ouderling.⁴⁸³

P. Koliijn (vanaf 1925)

Ook Pieter Koliijn had vrijheid de gemeenten te dienen. Hij was aanvankelijk lid van de Ledeboeriaanse gemeente in Terneuzen, werd er in 1910 ouderling en gevoelde een roeping om een stichtelijk woord te spreken. Een classicale vergadering in 1921 in Middelburg en een particuliere synode in Krabbedijke gaven hem daarvoor toestemming en beoordeelden zijn proefpreek positief. Hij moest wat eenvoudig onderwijs volgen bij ds. Den Hengst, maar wilde daar geen gebruik van maken. Hij sprak op Hemelvaartsdag 1921 in Terneuzen en begon het volgende jaar in Oostburg te oefenen. De Gereformeerde Gemeenten hadden hem het voorgaan inmiddels verboden, maar Koliijn oefende rustig door en verbrak in februari 1925 de kerkelijke banden. Hij sloot zich met Oostburg aan bij Boone en kreeg direct preekconsent. Hij was een begaafd spreker en velen zagen in hem Boones opvolger.⁴⁸⁴

D. FLIPLANDS KERKLEVEN (1920-1929)

Na de Eerste Wereldoorlog drong de leefwereld van de roerige jaren twintig een klein beetje in Flipland door. De nieuwe manier van leven om de narigheid van de oorlog te vergeten. De lonen stegen om de koopkracht te verhogen en veel arbeiders kregen behoefte om netjes gekleed te gaan. Koopkousen vervingen breikousen en in de zomer mocht je met je blote knieën in de zon. De jongens lieten het haar wat langer groeien en sommige meisjes knipten het af, verder en verder. Voor doop en belijdenis draaiden ze het zo goed mogelijk in een rolletje en trokken hun donkere kousen weer onder uit de kast. De dagen erna haalden ze de schaar weer door hun haar, schoven de 'vleeskousen' weer om de benen en begonnen hun luchtige leventje opnieuw. Ondanks Boones preek: *Gelijk in de dagen van Noach*.

Het is nu alles goddeloosheid en sabbatschenderij. Zondagen zijn dagen om God te tergen met bals, komedies en schouwburgen. Bijna naakt loopt men in schandelijke oneerbaarheid, met afgesneden haar en vleeskousen, en de kinderen zijn vader en moeder ongehoorzaam.

Zo ziet men hoe laag ons land en volk gevallen is, van koningin en kamerheren tot onderdanen toe.

Anno Domini 1920. Het dorp kende een fors geboorteoverschot en de kerk zat zondag aan zondag vol. Ook bij leesdienst liepen de mensen als schapen naar de kerk en dan maar dringen en proppen, als sardientjes in een blik, totdat ook het portaal vol zat en stond. De mensen konden er met goed fatsoen niet meer in en veilig was het al helemaal niet meer, maar het historische bedehuis uitbreiden deed Flipland zo makkelijk niet. Het was geen rijksmonument, maar voor Flipland méér dan dat, want ds. Van Dijke had bij de ingebruikname wonderlijke dingen beleefd. 'Hij was als overstelpt van de liefde Gods en kon soms in 't geheel niet spreken.'⁴⁸⁵ Het was een monument van Goddelijke gunst en trouw en dat breidde je op eigen houtje zomaar niet uit.

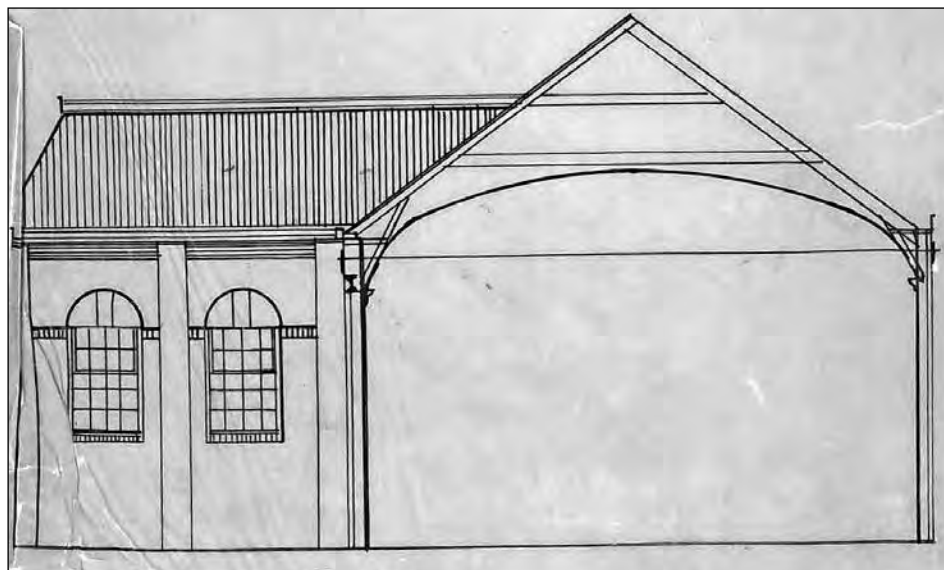
In de loop van het jaar had Boone contact met de Rouveense ouderling Jan Bisschop, die op 18 juli in Haamstede sprak en op 22 augustus in Flipland. Bisschop kon in zijn eigen (hervormde) gemeente maar moeilijk preekconsent krijgen en opereerde onderwijl in allerlei vrije groepen. Maar de contacten waren en bleven oppervlakkig en kortstondig.⁴⁸⁶ Op 29 april trouwde de 22-jarige Gommerina Boone met molenaarszoon Christiaan Meijer. Schilder Van Elsäcker kluste in de pastorie, Allewijn repareerde het kerkplafond en opa Vermeulen zette twee vakken ervan in de matlak.

Het jaar 1921 vertoonde eenzelfde rustig familie-, dorps-, gemeente- en kerkbeeld en de ploeteraars leefden het leven van zoveel jaren. Er hing een sfeer van tevredenheid en stilte, al ging het economisch niet hard meer vooruit. Van Elsäcker schilderde de pastorie en mijn opa het kerkgebouw buitenom. Om de bazuinende engel verweerd en dof van de spits te halen en daarop verguld en glimmend weer terug te zetten, zette opa een opsteekladder met verwijderde onderste sporten dwars over de nok van het kerkdak en klom ten aanschouwen van half Flipland onvervaard omhoog. Ouderling Overbeeke kreeg 28 gulden voor 14 zondagen preeklezen; meer voor de omnibus naar Dinteloord dan voor het lezen zelf. Dominee doopte dat jaar 42 kinderen, onder wie op 15 mei mijn moeder, Pieterella Verwijs.

In 1922 had Flipland vier zondagen een vreemde voorganger: op 21 mei Ariesen, op 13 augustus Vijverberg, 10 september Bisschop weer en 8 oktober opnieuw Ariesen. De overbezette Boone moest meer aan zichzelf gaan denken, meer aan rust en ontspanning, meer aan spelletjes met de kleinkinderen en daarom verbouwde Leen Allewijn zijn tuin tot een heerlijke leef tuin. Hij fabriceerde een prieeltje, op maat en naar wens, en wanneer dominees burens bij een onverwacht zomers buitje naar binnen renden, bleef hijzelf genieten op zijn overdekte terrasje. Een duivenhok en een kippenhok met ren en leuning eromheen maakten het paradijsje compleet. Een tuin vol slimme ideeën

om eens wat bij te komen ... als hij thuis was. En tegen inkijk beschermd door een schutting, zodat hij goed zichzelf kon zijn.

Begin 1923 kreeg de kerkenraad vrijmoedigheid voor kerkvergroting. Bouwheren adviseerden een zijgevel open te breken en de ontstane leegte in het midden te stutten met 'een ijzeren balk met kolom'. Zo vervielen drie van de vijf ramen. De aanbouw werd 13 meter lang en 6 ½ meter breed en ging 159 nieuwe zitplaatsen opleveren. Dominee bracht de plannen op 6 september ter goedkeuring naar B&W en aannemer Allewijn verklaarde 'dat dezen bouw voldoet aan de eischen gesteld in de Bouwverordening'.⁴⁸⁷ Een goede buurman had voor 700 gulden zijn tuintje opgeofferd en dat geld was in een paar collecten binnen. Allewijn nam het timmer- en opzichterswerk aan voor 3026 gulden, Van der Welle het metselwerk voor om en nabij 2000 gulden, Van Elsäcker verzorgde het glas- en schilderwerk voor 565 gulden en Eliza Boone het lood-, zink-, mastiek- en ijzerwerk voor 475 gulden, zodat de verbouwing inclusief meerwerk zo'n 6766 gulden (ruim € 3070) ging kosten. De Fliplanders hadden die maanden heel wat te kijken, maar vergaten om een rolletje vol te schieten.⁴⁸⁸ De bouw duurde ruim drie maanden, kostte weinig meer dan begroot en het beetje meerwerk veranderde daar niets aan. En niemand wist of 38 gulden per zitplaats duur of goedkoop was. Tijdens de afronding van de bouw, op 13 januari, stierf domineeszoon Liza en op 6 februari tekende zijn weduwe de factuur voor voldaan: wed. E. Boone-Romeinsen.⁴⁸⁹ Jannetje en Geertje Reijngoudt, Maria den Braber en Mietje Kaashoek waren vijf dagen druk met de eindschoonmaak en gebruikten 'terpentijnzeep voor

De kerkuitbreiding met 159 zitplaatsen kostte 6766 gulden.

70 cent, groene zeep voor 37½ cent en zunlicht zeep voor 24 cent'. Dominee kwam aanzetten met een gratis bezem, een borstel en een dweil. De aanbouw heette 'het nieuwe stik' en doet dat na bijna honderd jaar nog steeds. Het aantal zitplaatsen klom tot een slordige 650.⁴⁹⁰ De ingebruikname kan alleen maar sober hebben plaatsgevonden, zonder toespraken, lofprijzingen en bedankjes, zonder verslagje in de krant, want de domineesfamilie en gemeente verkeerden in rouw. Dat bleek ook uit de advertentie bij hun 45-jarig huwelijk op 20 maart 1924: 'Veel zijn de tegenspoeden geweest, maar de Heere heeft ze gesterkt.' Zondag 17 februari preekte Ariesen er en op 22 juni Vijverberg. Op 22 april legden 31 jongeren belijdenis des geloofs af, onder wie Laurus Pieter Boone, die op 18 januari in rouw en stilte was getrouwd. Enkele maanden na de bouw maakte de smid Willem Faasse voor 59 gulden een nieuw kerkdeurhek en opa Vermeulen had vijf uur van 30 cent nodig om het te ontroesten, te schuren en er vier ons 'zuivere loodmenieverf' op te smeren. Faasse had zijn werkplaats toen nog pal naast de kerk en hielp daardoor vaak als klokluider bij een begrafenis. Op 30 oktober stierf in Grand Rapids de man van Geertuida, Pieter van Dijke, en opnieuw schoten woorden tekort. Nu wordt het allemaal logisch en begrijpelijk, dat de kerkenraad eens schreef: 'Naar Amerika had hij wel gaarne eens gegaan, welteverstaan voor een poosje, omdat daar een dochter van hem woonde. Eens heeft hij de kerkenraad verzocht om een verlof van drie maanden, maar ze hebben dat geweigerd omdat ze bevreesd waren, dat ze hem in Amerika zouden houden.'⁴⁹¹

De kerk (met 'nieuw stik') gezien vanuit de toren van de hervormde kerk.

Begin 1925 zette de gemeenschap met de oplevering van de watertoren een megastap vooruit. In het voorjaar lagen er 75 aanvragen voor een kraantje en in november al 278, ver boven het landelijk gemiddelde. Een ongekende luxe omdat veel gezinnen geen regenbak hadden: 'Het water is heel goed en lekker van smaak. Fliplanders hoeven nu niet meer met een tonnetje op den kruiwagen om putwater.'⁴⁹² Algauw bereikte het stromend water de pastorie en konden moeder en dochter Pietje weken, wassen, spoelen en naspoelen zo lang en zo vaak ze wilden.

Maandag 8 juni bezocht de commissaris der Koningin, jhr. Johan Willem Quarles van Ufford, de gemeenten Oud-Vossemeer, Tholen, Sint-Annaland en Sint-Philipsland.⁴⁹³ Boone gidste hem zijn kerk door, van 'ouwe stik' naar 'nieuwe stik', en het viel de hoogedelgestrenge heer op, dat het gebouw kaal, sober en simpel was. Hij zei tijdens de rondleiding langs zijn neus weg: 'U hebt een grote gemeente, zij mocht u wel eens een nieuwe kerk cadeau doen, want aan deze is niet veel sieraad.' Diens weleerwaarde gids repliceerde: 'Dan ziet u het niet, want het sieraad aan deze kerk zijn verbroken harten en verslagen zielen.' De commissaris snapte dat wel, want hij was in Den Haag kortelings diaken geweest, maar startte maar geen discussie op. Eind september kreeg Boone een beroep naar Ederveen. Er werden mooie woorden geschreven, prachtige volzinnen genoteerd, stichtelijke wensen uitgesproken, innige beden opgezonden, maar vergeefs.

In januari 1926 koos de gemeente twee nieuwe ouderlingen: Kornelis M. van Dijke en M. den Braber Gzn.⁴⁹⁴ Van Dijke nam het aan en zat daarmee op de stoel van zijn overleden voorganger Overbeeke. Hij had op 20 april 1871 als vijfjarig domineeszoonje de eerste steen voor het kerkgebouw gelegd en was nu al enige tijd kerkmeester.

Dominee begon zijn nieuwjaarspreek van 1927 met een passende tekst en de beste wensen die hij kon bedenken:

Het kwam me voor dat ik u geen betere wens kon doen dan Johannes deed in zijn derde brief, die slechts uit één hoofdstuk bestaat, het 1e en 2e vers: 'De ouderling aan den geliefden Gajus, welken ik in waarheid liefheb. Geliefde, vóór alle dingen wens ik dat gij welvaart en gezond zijt, gelijk uw ziel welvaart.'

Betere wens dan Johannes aan Gajus deed, is niet mogelijk, want hij wenste hem een welvaart naar lichaam en ziel. Uit deze woorden merken we op dat Gajus een kind van God was, want zijn ziel voer wel. De ziel van een onbekeerd mens vaart niet wel, nee, alleen de ziel van Gods volk vaart wel. Ja gemeente, dat wensen wij u toe.

Vooreerst wensen we dit u, ouderlingen en diakenen, toe. Wie weet of we de 365 dagen van dit jaar wel met elkaar zullen ten einde brengen, ja, misschien sneuvel ik wel als eerste. Dat zou niet het ergste zijn, als

we maar wisten dat onze ziel welvaart. Dat wens ik ook u toe, zo leden en doopleiden, namelijk dat u naar lichaam en ziel moogt welvaren. Ook u, catechisanten, ik geef u nog een raad van de godzalige Smijtegelt: houd uw belijdenis vast met hand en tand; bedroef uw leraar en kerkenraad nooit door uw belijdenis in de wereld te vertrappen, want dat zal eeuwig tegen u getuigen.

Dat wensen we u allen toe, zo man, zo vrouw, zo jongeling, zo jongedochter. Dit jaar moge voor u eens een jaar zijn, dat aan uw onbekeerlijkheid een einde kwam en u het niet langer buiten God kon stellen en dat u kon zeggen: het oude is voorbijgegaan, het is alles nieuw geworden. Niet minder dan dat is nodig! God roept zowel ouden als jongen. Het kon wel eens gebeuren, wanneer u uw jonge leven in de wereld doorbrengt, dat God uw oude benen ook niet meer wil hebben.⁴⁹⁵

De eerste week van 1927 werd ouderling Van Dommelen herkozen en op 16 januari opnieuw bevestigd, al met al een bijzonder gebeuren, omdat de gemeente geen periodiek aftreden kende.⁴⁹⁶ De gemeente was op 30 juni gegroeid tot 1216 leden.⁴⁹⁷ Alle middenstanders uit het kerkelijk centrum kwamen er dat jaar weer aan te pas. Allewijn knapte de kerk wat op en herstelde lessenaar, banken en lambrisering. Van Elsäcker noteerde: ‘Bij de Domini een kamer behangen met behang van hun zelf’. Van der Welle witte de kerkmuren en Willem Faasse wierp barricades op voor inbrekers door het hang- en sluitwerk op poorten en deuren te renoveren. Metselaar Boogert leverde 915 waalklinkers, schelpkalk en rivierzand. De gemeente had vijf zondagen een vreemde voorganger: op 30 januari Kolijn, 27 maart Ariesen, 19 juni Kolijn, 9 oktober Ariesen en op 4 december opnieuw Kolijn. Dominee catechiseerde in Anna Jacobapolder niet meer in een voorkamer, maar in een schoollokaal dat met verwarming, maar zonder verlichting werd aangeboden.

In de zomer van 1928 organiseerde Amsterdam de Olympische Spelen en gingen sporters uit 46 landen de strijd met elkaar aan. Ds. Boone zei er in een preek iets over:

Ons volk zinkt hoe langer hoe meer weg in zorgeloosheid. Kerk en staat weten geen raad. Het is vloeken, stelen en bloedschuld op bloedschuld. Maar de levenslust en doodsverachting brengt breuk op breuk, strijd en onmacht in het kerkelijke leven, een onmacht van grote omvang.

Zie eens in ’t bijzonder naar de hoofdstad van ons land. Wat gebeurt er in Amsterdam? Daar worden de Olympische Spelen gehouden, zoals in de dagen van Paulus. Het is een naam, afgeleid van de Griekse oppergod Zeus, die woonde op de berg Olympus, niet ver van Thessalonica. De spelen werden toen om de vijf jaren gehouden. Wij zen-

den zendelingen naar de buitenwereld om de heidenen christenen te maken en in ons land doen wij ons best om van christenen heidenen te maken.⁴⁹⁸

In juni begon Willem den Braber zijn werk als opvolger van Cornelis Remeijn, die 35 jaar diaken was geweest en nu echt niet meer kon.⁴⁹⁹ Zo verdwenen ambtsdragers om Boone heen, vielen mannen van het eerste uur weg en moest een nieuwe generatie de fakkels overnemen. Hij stond met steeds nieuwe collega's en vrienden in een immer veranderende wereld en fysiek werd zijn leven moeizamer, maar zijn ogen stonden vol leven als hij sprak over de dierbaarheid van Christus. Die zomer lag zijn nieuwe preek in de schappen: *Gelijk in de dagen van Noach*. Een verhandeling over 'het diep verval van land en kerk' naar aanleiding van Matthéüs 24. Een tijdrede, een boetepreek waarin hij de zonden bestrafte, de oordelen aanzegde, Gods genade verkondigde en iets losliet over de toekomst.

Ik dacht zo, gemeente, als wij nog leven tot maart, dan zijn wij 50 jaar getrouwd, 40 jaar in de bediening, 25 jaar als dominee hier, 4 jaar in Terneuzen, 9 jaar op Krabbendijke en bijna 2 jaar op Borssele. Veertig jaar schipbreuk geleden, veertig jaar omgekomen en nog tot hiertoe geholpen. U zult mijn koud gebeente nog wel eens bewenen.

Hij bediende met Pasen 's morgens het Heilig Avondmaal, 's middags de Heilige Doop en nam 's avonds van 24 jongeren belijdenis des geloofs af.⁵⁰⁰

Neem alleen zo'n paasdag, zo intensief, zo druk, zo vol. Zo'n heilig geheim om in zo brede zin te spreken over de opgestane Levensvorst. En dat met het juiste woord op de juiste tijd op de juiste plaats: Avondmaal, Doop, belijdenis. En tot de juiste persoon.

Hij liep gevaar dat hij door zijn overbezette ambtelijke leven geestelijk verschaalde, vooral als hij onvoldoende tijd kon vrijmaken voor de verborgen omgang met God. Dan viel het zwaar om zijn werk te doen zoals hij graag wilde. En dus konden zijn Fliplanders gewagen van zijn hoogten en diepten, inzinkingen en uitreddingen, geestelijk hemelcontact en lijfelijk op adem komen. Hij heeft bij nacht en ontij gelopen langs de open riolen van Achterweg en Karreveld en gebeden in eenvoudige arbeiderswoningen, op kale open zoldertjes waarop je geen hond zou laten slapen. Hij heeft om lichaams- en zielsbehoud geworsteld in huizen die twee, drie of vier gezinnen moesten delen. In Fliplandse huizen van Fliplandse mensen met Fliplandse namen: Verwijs, Den Braber, Kosten, Noorthoek, Reijngoudt, Geluk, Kaashoek, Mol, Van Dijke, Lindhout, Hooglander, Meijer, Aarnoudse, Quist, Faasse, Kempe-neers, Neele, Geense, Van Oeveren, Van den Bos, Van Duuren, Walpot, Wagemaker, Kunst. Allemaal mensen die zijn jubileum onvergetelijk gingen maken, want bekend was het allang: 'D'n domenie is over 'n stuitje fuuftig jaer hetrouwd.'

E. HET JUBILEUM

In februari 1929 had niet dominees jubileum, maar de Siberische vorst de volle aandacht. De op twee na ergste koudegolf van de eeuw duurde van 11 tot 20 februari en de temperatuur zakte plaatselijk tot -20 graden. 'Met auto's trok men over het ijs in de grote rivieren, en zelfs over de Zuiderzee, zodat eilanden als Urk en Marken plotseling tot het vasteland schenen te behoren.'⁵⁰¹ Het openbare leven lag stil en ook in Flipland werd niets verdiend. 'Stille armen hebben het vaak zoveel moeilijker dan zij die onmiddellijk gereedstaan naar armbestuur of diaconie te gaan.' Werkeloosheid, kommer en gebrek.

In maart vloeiden drie viermomenten samen: 50 jaar getrouwd, 40 jaar dominee en 25 jaar Fliplander. Een wel heel bijzonder herdenken. De kerkenraad had royaal de kerk ter beschikking gesteld en de familie alle ruimte geboden om die dag in te kleden en te vieren zoals ze wilde. De gemeente ging daar ondanks de malaise groots aandacht aan besteden. De *Zierikzeesche Nieuwsbode* van 6 maart plaatste een eerste bericht, kort en zakelijk: een herdenkingsdienst op zondag 17 maart. Andere kranten brachten het verder en gesproken kranten deden de rest: een doorlopende receptie de hele vrijdag erna.

Aankondigingen

De *Banier* van 13 maart en de *Zierikzeesche Nieuwsbode* van 15 maart publiceerden de door de kinderen opgegeven vijfjaarlijkse advertentie en een aankondiging van de te houden herdenkingspreek.

In die nieuwsbode volgde een stevig artikel onder de kop: 50 - 40 - 25. *Vijftig jaar getrouwd, veertig jaar prediker en vijfentwintig jaar Fliplander*. De krant schetste eerst dominees loopbaan: Borssele - Krabbendijke - Terneuzen - Flipland.

Mogelijk is wegens ver gevorderde leeftijd de tijd aangebroken dat het

*Aankondiging in De Banier,
14 maart 1929.*

uit is met de beroepen en wij zekerheid hebben dat ds. Boone in onze gemeente blijft. Ik schrijf 'wegens ver gevorderde leeftijd' en doe dat niet om te denken dat ds. Boone, die zo zachtjesaan naar de 70 gaat, nu ja, nog wel preekt, maar toch eigenlijk een oude dominé is geworden. Nee, wie dat denkt, is mis. Met een ijver en toewijding als was hij nog in de volle kracht des levens, trekt hij er week op week opuit om het Evangelie te verkondigen. De telkenmale volle kerk, wanneer ds. Boone 'thuis' preekt, getuigt dat de belangstelling voor zijn preken, ondanks zijn leeftijd, niet verflauwt.

Wij Fliplanders weten het allen, ds. Boones woord heeft in onze gemeente veel kracht. Ongetwijfeld weet hij dat zelf ook. En wat wij hier nog bij weten is dit, dat hij van die grote kracht nimmer misbruik heeft gemaakt. In de uitoefening van zijn ambt is hij dominé in de volle zin des woords, maar daarnaast is hij mens. Een mens met zoveel schone eigenschappen, dat wij, behorende tot zijn kerkelijke richting of niet, hem slechts node zouden zien vertrekken. In de 50 jaren van zijn huwelijksleven is hij niet voor rampen gespaard gebleven. Hij heeft ze waardig weten te dragen.

Op 22 maart wordt in de Geref. Kerk alhier gelegenheid gegeven ds. Boone en zijn familie met de verschillende jubilea te complimenteren. Zeer zeker zal daarvan een ruim gebruik gemaakt worden en zal die dag voor hen een onvergetelijke zijn.⁵⁰²

'Als een trouwe herder en bisschop'

Het *Algemeen Handelsblad* van zaterdag 16 maart berichtte eveneens over dominees jubileum:

Morgen is ds. L. Boone, predikant der oud-Ger. Gemeenten te St. Philipsland, veertig jaar geestelijk voorganger. (...)

Ds. Boone - in Zeeland in de wandeling gemoedelijk Lauw Boone genoemd - neemt in het kerkelijke leven van ons vaderland een merkwaardige plaats in. Hij is dan ook 'singulier in alles', zoowel naar het uiterlijk als wat betreft zijn geestelijke qualiteiten. Wie hem, zijn welhaast 70 jaren ten spijt, nog statig en rechtop op den kansel ziet verschijnen, zal allereerst door het merkwaardig uiterlijk getroffen worden. En wie den man - gelijk ieder die veel in Zeeland reist wel eens overkomen zal zijn - op een of ander Zeeuwsch station uit den trein ziet stappen, dien zal het niet dadelijk duidelijk zijn, of hij in dezen zonderlingen mensch in kuitbroek en met zwarte steek en witte bef, het laatste exemplaar van het plaatselijk lijkdiensgilde of een achttiende-eeuwschen dominee redivivus⁵⁰³ heeft te eerbiedigen. Heeft hij het geluk een oud-gereformeerden medereiziger in de coupé te

treffen, dan zal hij spoedig begrijpen dat de gekuitbroekte man, die daar zoo recht op zijn doel afstevent, de bij zijn kudde hoog vereerde ds. Boone is.

Die kudde is er een, zoals geen tweede predikant in ons land de zijne kan noemen. Want zij woont verspreid over 22 gemeenten, de meeste in Zeeland en Zuid-Holland, maar ook zelfs in Utrecht en Gelderland, en als een trouwe herder en bisschop bezoekt

de grijze voorganger zijn 22 gemeenten met een getrouwheid, die menig jongere tot voorbeeld strekt. Maar de predikant is er dan ook een, die zijn wedergade niet vindt. Hij is begonnen als boerenarbeider en voelde zich achter den ploeg door God geroepen om van Hem te getuigen. Zonder schroom of aarzeling gaf de jeugdige landbouwersknecht aan die inwendige roepstem gehoor. (...) Erkend moet worden, dat er aan de conditie van dezen prediker misschien wel iets tekort komt om hem in dezen tijd den titel van dominee met goed fatsoen te kunnen geven. Dat deert hem echter bij zijn getrouwen allermint, en waar hij optreedt, daar vindt hij zijn volle kerken en daar gaat zijn woord erin als gesneden koek. Want hij kan het maar wat best zeggen! Zijn gedrukte preeken maken allicht minder indruk op den buitenstaander, maar ze worden door zijn gemeente verslonden. (...) Den jubilaris zal het op zijn feestdag niet aan hartelijkheid van de zijde zijner getrouwen ontbreken.⁵⁰⁴

*Artikel in het Algemeen Handelsblad,
16 maart 1929.*

De herdenkingspreek

Dominee sprak zondagavond 17 maart een herdenkingspreek uit. De kerk was voller dan vol en 'd'n tuun' vóór de preekstoel stond vol extra banken. Dominee zei in zijn inleiding o.a. het volgende:

Ik ben nu ruim 68 jaar en het is nu veertig jaar geleden, dat God mij uitzond om het Evangelie te verkondigen. Ik moet de zeilen inhalen, terwijl ik de haven begin te naderen, en ik zeg dit temeer, broeders, omdat de tijd voorts kort is. Overigens heb ik niet te klagen, dan over mijn ellende en struikelingen. En ook dat ik met het prediken, catechiseren, vermanen en waarschuwen niet veel gevorderd ben, al heb

ik vanwege uw ergernissen, onwetendheid en onbetamelijkheid wel eens smart.

U hebt mij nu 25 jaar voor uw aangezicht zien uit- en ingaan en ik ga zo op 98 onderscheiden plaatsen prediken. Dít moet ik ulieden zeggen, allemaal, arm of rijk, in het uitwendige zijn ze allemaal best voor me. Ik heb hier niet behoeven te zuchten voor het uitwendige, o nee.

U hebt mijn zwakheden verdragen tot hiertoe.

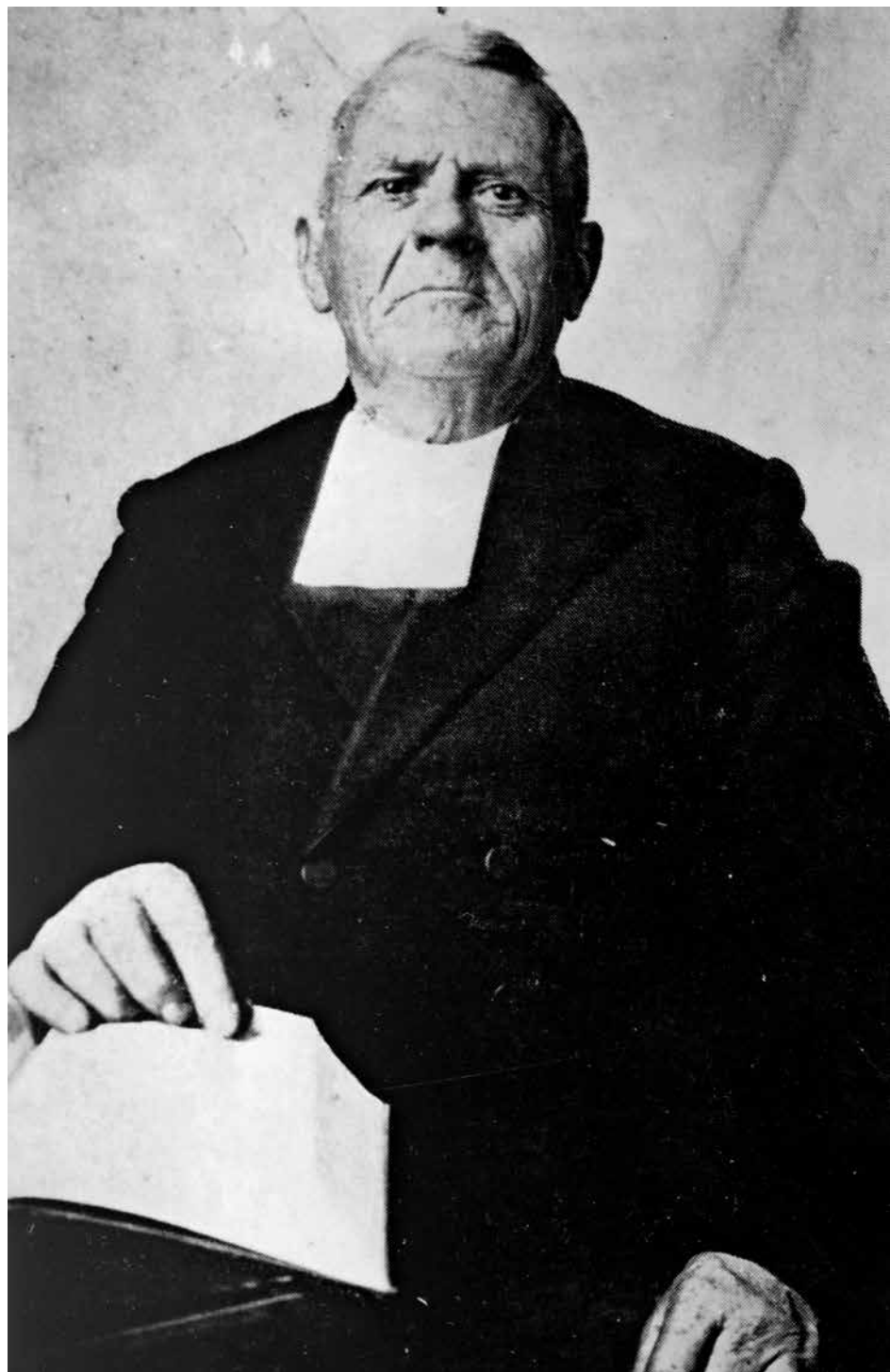
Tekst voor de prediking was Psalm 71:15-18: 'Mijn mond zal Uw gerechtigheid vertellen, den gansen dag Uw heil, hoewel ik de getallen niet weet. Ik zal heengaan in de mogendheden des Heeren HEEREN; ik zal Uw gerechtigheden vermelden, de Uwe alleen. O God, Gij hebt mij geleerd van mijn jeugd aan, en tot nog toe verkondig ik Uw wonderen. Daarom ook, terwijl de ouderdom en de grijsheid daar is, verlaat mij niet, o God, totdat ik dezen geslachte verkondige Uw arm, allen nakomelingen Uw macht.'

Deze Psalm is door David en door 's Heeren Geest gedicht toen hij op het eind van zijn levensloop was. Hier spreekt een gelovige dienstknecht van God, die zijn voornemen uit dat hij God wil loven door het verkondigen van Zijn gerechtigheid. Iemand die zich, gezien het gewicht van dit grote en onbegrijpelijke werk, door de kracht en de mogendheid des Heeren bemoedigd vindt om zijn plicht manmoedig te betrachten. (...)

David wilde zeggen: verlaat mij niet in de dag van mijn ouderdom. Hij roemde Gods goedertierenheid, want hij was zo lang gedragen, bewaard en gespaard en had Gods Kerk zo lang beschermd en gesticht. En terwijl Absalom tegen hem opstond vanwege de troon, kwam er bij hem een schudding en een moedbeneming, zodat zijn geloof en hoop op Gods beloften bestreden en aan het wankelen raakten.

Verlaat mij niet lichamelijk ... geef mij niet over aan mijns vijands begeerte en verwerp mij niet uit Uw huis in de tijd van mijn ouderdom. Verlaat mij niet geestelijk met Uw verlichtende, heilige bewaring en vertroostende genade, maar integendeel, bewaar mij in het geloof, maak mij getrouw tot de dood toe. Neem Uw Heilige Geest niet van mij weg, verlaat mij niet door de verdorvenheid van mijn natuur, die nog in mij is. Het verdorven vlees zou de Geest kunnen overstelpen, als U, Heere, mij niet ondersteunde. Eenmaal hebben de gebeden van David, de zoon van Isaï, een einde en ook mijn gebeden zullen eens een einde nemen.

Zo dacht ik, gemeente, daar ook mijn jaren vorderen, al achtenzestig jaar. Afgesloofd van kerkdienst, door goed gerucht en kwaad gerucht, door eer en oneer, door spot en laatlust. Van buiten vrees en

Nog net zo gelukkig als toen ze elkaar vijftig jaar eerder trouw beloofden.

De evenwichtige Pieterella betekende veel voor haar man en zijn werk.

van binnen omkomen en schipbreuk lijden. En zo veertig jaar in de bediening, hoe wonderlijk is Hij. O, dat ik het voor God krijg te verliezen en dat de Heere het krijgt te winnen; dat ik maar ongelijk krijg en God gelijk krijgt.

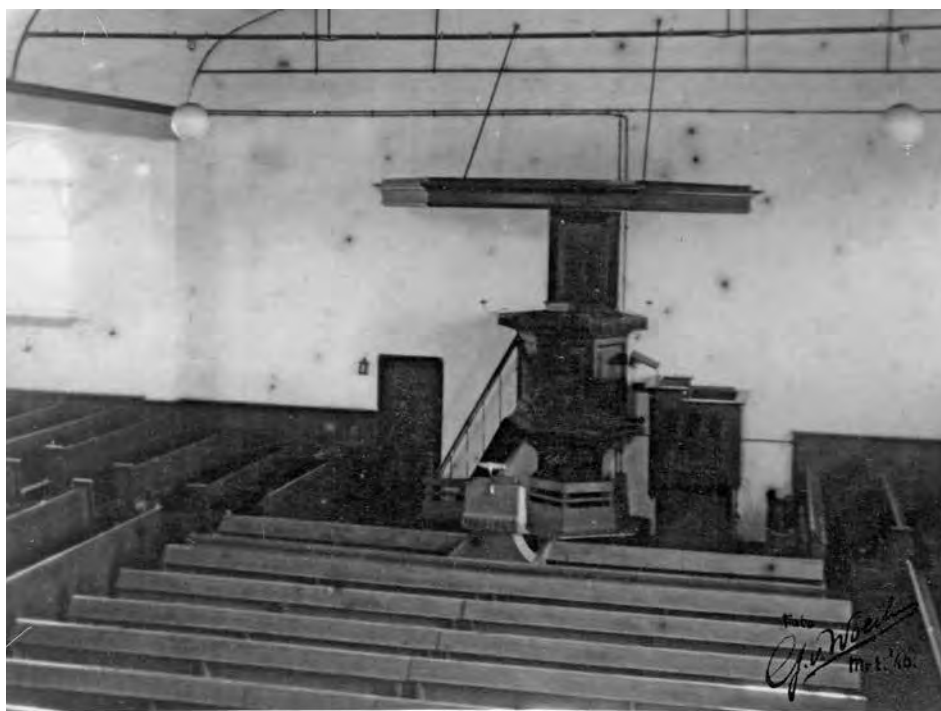
Zo gemeente, staan wij nog tot op deze dag. Wij hebben zo vijftig jaar in de huwelijks staat samen geleefd, door zuur en zoet en met grote schuld. 't Was niet alles heilig, 't ging niet alles op rozen. En dan zo veertig jaar in de bediening. Daarvan ben ik twee jaar in Borssele geweest en negen jaar in Krabbendijke. Daarna ben ik op de classis-vergadering te Middelburg onderzocht naar roeping en bekering en naar de grondstukken der waarheid en geloofsbelijdenis door ds. D. Janse, Beversluis en Ingelse en met de classis die daar was. Na gedaan onderzoek, volgens de synode van 1618-1619 als dominee op Artikel 8 toegelaten en beroepbaar gesteld. Later kreeg ik een beroep van Terneuzen en heb dat aangenomen. Ik ben daar op tweede kerstdag van het jaar 1899 bevestigd door ds. Janse als herder en leraar der gemeente en ik deed die avond mijn intree uit Psalm 126 vers 5 en 6. Ik heb daar vier jaar gearbeid in het Evangelie. Daarna ben ik beroepen te Sint-Philipsland, waar ik nog heden sta, nu al 25 jaar ga ik voor uw aangezicht uit en in. Veertig jaar geleden ben ik hier voor het eerst opgetreden als oefenaar. Ik was toen ouderling in Borssele en nu 25 jaar als uw herder en leraar. En tevens bedien ik er nog twintig gemeenten bij. 's Zondags preek ik driemaal en meestal nog viermaal in de week. Daarom, terwijl de ouderdom en de grijsheid daar is, verlaat mij niet, o Heere. (...)

O waarde gemeente, o Jeruzalem, Ik heb wachters op uw muren gesteld, die al de dag niet zwijgen zullen. Juist in de woestijn werd de koperen slang verhoogd voor hen die van de slang waren gebeten. En ach, mochten wij het nog eens beproeven om met alle bekommerde zielen op de knieën te komen en daar ootmoedig smeken en wachten op een genadige uitstorting van de Geest des geloofs, Die hen eens mocht binden met mensenzelen en trekken met touwen der liefde en genade. Mogelijk zal het de Heere beschikken dat deze verhandeling nog gelezen wordt door samengedrukte en ongetrooste zielen, die dan weten dat voor hen menige traan gestort is voor hun zaligheid en dat wij zonder ophouden voor hen onze knieën buigen. Och, dat de eeuwige genade nog eens losbrak om de gesloten deuren en grendelen des harten los te maken. En dat zij als de duiven, die nog nooit ware rust voor het hol van hun voet gevonden hebben, eens mochten ontvlieden door de gezegende Noach, door het open venster van de ark der genade tot die gezegende Koning.

Zo dan, gemeente, Eben-Haëzer, tot hiertoe, en dat dan de beste tijd nog komen zal, daar wij toch niet zonder hoop zijn om eenmaal in te gaan in de rust, die er overblijft voor het volk van God. Als wij daar mogen komen, zal het alleen zijn door Hem, Die ons heeft liefgehad. Ouderling Van Dijke liet de gemeente staande de laatste twee verzen zingen van psalm 134. Collega Van Dommelen gaf het laatste vers van psalm 133 op en sprak dominee hartelijk toe. 'Diep onder den indruk keerde de groote schare huiswaarts.'⁵⁰⁵

Doorlopende receptie

De vrijdag erna was de dag van felicitaties, cadeaus en toespraken, en dat allemaal in het kerkgebouw, want van een zalencomplex was geen sprake. Het gouden paar stapte even na negen uur wat gespannen de kerk binnen, want alles was onbeschreven en ongewoon. Om tien uur schuifelden de eerste gasten naar binnen, direct gevolgd door burgemeester en wethouders. Om elf uur drongen hordes schoolkinderen de kerk binnen, in lange rijen, die dominee en mevrouw de hand drukten, iets aardigs probeerden te zeggen en als dank hiervoor met een verrassing, een stuk chocola en een sinaasappel, na een uurtje verrukt naar moeder stoven om te zeggen hoe geweldig het was.

Doorlopende receptie in het kerkgebouw. Naast de preekstoel staat de verrijdbare leesstoel voor de ouderlingen.

Rond de klok van twaalf hield ouderling Willem Blaak een toespraak en bood het paar namens zijn gemeente Nieuw-Beijerland een boekenkast aan. Dominee was er stil van toen hij een deel van zijn leven de revue hoorde passeren en hij dacht aan veel van vroeger terug. Aan vijftig jaar geleden, toen hij uit vaders platte portemonnee zijn bruiloftsgasten enkel een kale kop koffie kon aanbieden. Alleen zijn broer Marinus leefde nog⁵⁰⁶, de andere twaalf broers en zusters waren weg, net als Pietjes familie, alles weg. Evenals vijf van hun kinderen. Weg.

De hele middag spoelde een constante stroom van hartelijkheid en spontaniteit door de kerkruimte, een komen en gaan van mensen uit alle lagen en kerkgroeperingen: vrienden, belangstellenden, afgevaardigden, oude en nieuwe bekenden met warme wensen, leuke attenties, grote cadeaus, goede boeken en volle enveloppen.

De mensen moesten maar begrijpen, dat de Boones niet alles direct konden uitpakken en dat voor een kolossale cadeautafel geen plaats was. Intussen kwam van alles los: vergeten herinneringen en mooie verhalen van vroeger. Receptiegeangers van ver, die ze soms maar nauwelijks kenden, wensden hun alle goeds en alle zegen, spontaan en welgemeend, soms zakelijk, soms geestelijk, soms allebei. De vriendenfamilie J. Simons uit Terneuzen had een mooie advertentie gepubliceerd. Een verslaggever versloeg de avondbijeenkomst:

Om 7 uur was het kerkgebouw totaal vol, terwijl velen zich met een staanplaats tevreden moesten stellen. Naar schatting waren plm. 1000 mensen aanwezig om van hun belangstelling blijk te geven. Het waren niet alleen mensen van zijn kerkelijke gemeente, nee, in waarheid, "Flipland" was opgekomen om de jubilaris te huldigen. Verschillende sprekers voerden het woord en de lerende ouderlingen Ariesen van Veenendaal en Vijverberg van Rhenen mediteerden over de koninklijke bruiloft van Matthéüs 22. Het was een dag om nooit te

FEUILLETON

Ds L. BOONE
EN ZIJN KERKENGROEP.
 door
 A. M. WESSELS.

2.) —o—

Met deze woorden werd Boone „werkzaam” en sprak er met verschillende vrienden over.

Doch evenzoo als het bij Ds Daan Bakker en Ds Pieter Van Dijke was, zoo was het ook hier. Men hechtte geen geloof aan zijn mededeelingen.

Maar Boone liet niet los.

Krachtig woog de gegeven roeping hem op de ziel.

Men spotte met hem, zeggende: Hoe kan jij, die nog niet eens een letter schrijven kunt, nu voor Leeraar geroepen worden. Jij wilt van het werken afkomen!

Onder deze beschuldigingen kreeg Boone het zeer benauwd, maar hij liet niet los.

Vast bewust van zijn roeping, vatto hij de taak aan en begon op Schone oefeningen te houden.

Fragment uit Wessels' artikel in De Zeeuw van 4 juni 1929.

vergeten, het herinneren en herdenken kon niet op.

Ds. Boone dankte namens vrouw en familie alle sprekers en aanwezigen voor hun aangename woorden en merkte op dat hij wel wist in Sint-Philipsland vrienden te hebben, maar dat de gemeente als één man hem deze dag tot een onvergetelijke zou maken, had hij niet durven hopen. Door de Chr. Zangvereeniging, onder leiding van dhr. D. Verwijs, werden enkele liederen toegezongen, o.a. twee verzen van psalm 134.

Hiermee was het officiële gedeelte afgelopen. Voor ds. Boone en zijn vrouw in het bijzonder, maar zeer zeker ook voor de familie en de talrijke vereerders van ds. Boone, is het een dag geweest om nimmer te vergeten. Op eenvoudige, waardige wijze is de zo beminde voorganger gehuldigd. Zeer velen lieten hun felicitaties vergezeld gaan van het aanbieden van waardevolle cadeaux. De kerkenraad te St. Philipsland schonk de jubilaris nieuwe ambtskleding, terwijl verscheidene aanwezigen een gesloten enveloppe offereerden.⁵⁰⁷

Geen 'krantphoto'

De herdenkingen werden besloten met een vierdelige artikelenserie in *De Zeeuw* van 3, 4, 5 en 7 juni. De Goesse oudheidkundig medewerker A.M. Wessels had dominee wat gegevens gevraagd en die had gehoorzaam en gewillig meegewerkt. Boone had in vroeger jaren al een en ander uit zijn leven opgeschreven, maar stuurde dat niet op en citeerde er ook niet uit.⁵⁰⁸ Hij hield het simpel. Buitenstaander Wessels had ook andere buitenstaanders over Boone laten praten en publiceerde alle gedachtespinsels en fantasieën zonder overleg en zonder finaal akkoord van proeflezer Boone.⁵⁰⁹ Daardoor stonden de artikelen vol aannames en missers, die de bron vormden voor nieuwe onvolkomenheden in vervolglectuur, boeken en kerkbladen. Vooral '1907' was grotelijks bezijden de waarheid. Hoofdzaken van Boones terugtreden zouden de kerknaam (!), de kleding en de psalmen zijn; over het cruciale kerkbegrip geen woord.⁵¹⁰

Wessels had dominee ook gevraagd of hij zijn serie mocht aankleden met de bekende foto van hem in ambtsgewaad, maar Boone liep er niet warm voor. Die foto kan wel eens speciaal zijn gemaakt voor zijn in Amerika wonende dochter Trui, en waarschijnlijk alleen voor haar was hij met Pietje naar het Fotografisch Atelier De Doelen van Cornelis Henning op de Markt in Middelburg gestapt om te worden 'uitgetrokken'.⁵¹¹ Boone gaf niet toe: 'Zijn eerwaarde is daar niet voor te vinden, zoodat wij zijn wensch eerbiedigende, dit nalaten.' Wessels vond die reactie ronduit jammer, voor de krant en meer nog voor de lezers, 'want wij zijn ervan overtuigd, dat duizenden volgelingen het op prijs zouden stellen als zij hun leeraar, in zijn ouderwetsch ambtsgewaad, met den geopenden Bijbel in

de hand, uit ons blad konden knippen en bewaren'. Sprekend was de foto zeker, want dominee stond voor een lommerrijk coulissendecor, fier rechtop, ernstig en ingetogen, Gods Woord geopend in de hand, gekleed in ambtsgewaad. Het was Henning kennelijk te doen om zijn schriftgetrouwheid en kerkelijke standvastigheid te illustreren.

Zierikzeesche Nieuwsbode, 29 maart 1929.

Net zo standvastig was Boone ook in de fotowereld en dus bedacht Wessels nóg een reden om het maar wél te doen: 'Ds. Boone beschouwe dit heusch niet als afgoderij, die men met hem zou willen bedrijven. Het tegendeel is het geval. Als ik zoo door de verschillende plaatsen reis, waar ds. Boone gediend heeft (en nu door de scheiding van hem vervreemd), zoals Borssele en Krabbendijke, bemerk ik steeds met hoeveel achting men van hem spreekt. Zulk een eenvoudige herinnering als een krantphoto zou allen hartelijk welkom zijn en niet als afgoderij worden aangemerkt.' Wessels' muren tussen afgoderij en hoogachting waren hoog, dik, vast en zwaar, maar die van Boone flinterdun.

Wessels' publiceerde zijn artikelenserie in datzelfde jaar, 1929, in het boekje *Een merkwaardig vijftal*.⁵¹² Ongecorrigeerd en zonder foto.⁵¹³ Boone kende de arglistigheid van het hart, de trek naar mensverheerlijking en verafschuwde daarom een portret voor een ongrijpbare en gemêleerde lezersgroep. Hij was niet tegen herdenken, dat mocht, maar faliekant tegen de domineescultus. Hij wist dat Gods Woord leert: 'Ik zal Mijn eer aan geen ander geven.' Ook niet aan dienstknechten. Wel dubbele eer, maar niet ophemelen, want die zijn naaste vleit, spreidt een net uit voor zijn gangen. En dat is diens val voorbereiden. Daarom in de krant geen landelijk decor met een ervoor poserend onverzettelijk prediker. Zo vermeed hij juichende brieven van lovende en prijzende bewonderaars die speciaal voor hem een portretlijstje hadden gekocht om hem uitgeknipt te pronk te zetten: op de schoorsteen, de kast, de werkbank of het aanrecht. Hem. Nu dat eindelijk eens kon. Overal Lauw Boone. Als klapstuk van de herdenkingen. De gelauwerde Lauw.

HOOFDSTUK 11

De mens Laurus Boone

(1900-1935)

Wie was Lauw Boone, de prediker wiens stappen we hoofdstuk na hoofdstuk nalopen? De man die persé niet met een stoere glamourfoto in de krant wilde? Wie was de mens, de vader, de opa? Wie de biddende priester? Een soort halfgod? Wie de evangelist die zijn weg weleens met blijdschap reisde?

De mens Boone, Lauw voor intimi, werd verafgood en verguisd. Vreemde mensen noemden uit achting een kind naar hem, anderen dumpten een briefje in de collectezak met de kwalificatie ‘de dood in de pot’. Uit minachting. Ze sneerden dat hij ’s avonds bij kaarslicht zat, snoof, en dat iemand zijn pruiken verzorgde. En dat, als hij er niet meer was, het plaatselijke hotel sur-séance van betaling zou aanvragen wegens teruglopend toeristenbezoek.⁵¹⁴

De meningen over hem waren en blijven verdeeld, want een rancune, een verguizing is zo gauw de wereld niet uit. En de term ‘scheurmaker’ blijft ook wel hangen. Het woord ‘schorsing’ trouwens ook. Maar echt veel zei die ‘tucht’ de meesten toch niet, hoewel ze niet wisten waarom.

Charisma? Iets wat in zijn DNA verankerd zat? Waarom trekken sommige predikanten direct de aandacht, worden hun woorden ingedronken en mensen als een magneet naar hen toe getrokken, terwijl anderen die méér zeggen, helemaal niet opvallen? Natuurlijk gezag, persoonlijke kwaliteiten en uitstraling? Een flinke dosis charisma is meegenomen en genoeg om succesvol te zijn, maar authentiek blijven is iets anders. Boones gezag kwam van binnenuit en zijn vroomheid sijpelde in heel zijn voorkomen door. Ook latere dominees uit hem geschorst hebbende kerken citeerden met stichting zijn woorden.

A. DE MENS

Tallose predikanten raakten door de bijzondere aandacht van leden en meelopers geestelijk de weg kwijt, maar Boone hield het hoofd koel en haatte sterallures. Hij kende geen verschil tussen boer en arbeider. Hij voelde zich allesbehalve boven het volk verheven, was bij iedereen thuis en kon geamu-

*Onze zegenwensch, U toegebracht
Uit zuiv're bron geput,
Vindt gij aan 't eind van 'teerste vers
Capittel 3 van Ruth.*

Ds. L. BOONE,
en Echtgenoot.

*'Zou ik u geen rust zoeken,
dat het u welga?'*

seerd over van alles en nog wat praten. Een verslaggever mocht schrijven dat bij een foto geen afgoderij in het spel was, maar Boone wist dat die er wél was en er te veel aandacht naar hem zou uitgaan. Daar bedankte hij voor, daar gruwde hij van.

Plechtstatig liep hij naar zijn spreekgestoelte, wat dat ook mocht zijn, om daar met brede armgebaren een bevindelijke preek te houden, maar het is duidelijk dat hij er zelf alles-

behalve tevreden over was. En wellicht dacht hij nog wel eens terug aan ds. David Janse, die hem als jong en ambitieus mannetje onder zijn hoede nam toen hij probeerde zijn eerste oefeningen met ouderwets elan aan de man te brengen.

Hij straalde gezag uit bij ieder die hem zag of zelfs maar aan hem dacht. Maar zijn vereerders vergaten wel eens, dat hij een mens was, van vlees en bloed, van gelijke beweging als ieder mens, een zondig en vleselijk mens. Niemand wist dat beter dan hijzelf. Als iemand zei dat hij zo aardig was, zei hij: 'Dat moet je maar eens aan Pietje vragen ...'⁵¹⁵

Het halve dorp wist dat hij 's avonds om 10 uur met het gezin op de knieën ging en uit respect daarvoor waren veel eigen jongeren voor die tijd uit café *De Druiventros* vertrokken. Tijdens dominees bidden, ook voor hen, kon en mocht er niet gekaart of gedronken worden.⁵¹⁶

Hij regeerde ook de Fliplandse voetbal, want het met pijn en moeite op de been gebrachte interkerkelijk elftal, moest na dominees veto met een hervormd vijftal verder.⁵¹⁷

Sommige notoire thuislezers maakten een uitzondering voor ds. Boone en ook voor ds. Fraanje; bij hen hoorden ze zaken verklaren die ze bij anderen niet hoorden, verborgenheden die hun geestelijk leven verrijkten en voedden. De omgang met de kerkenraad was gemoedelijk en op zaterdagavond kwamen alle broeders naar de pastorie. Om over geestelijke dingen te spreken, over dagelijkse dingen, over pastorale dingen en over zorgelijke dingen. En soms ook wel over blijde dingen. Dan gingen de sigaren gul rond en zaten ze met z'n allen te dampen; beste sigaren van het merk 'Het Zuiden'.⁵¹⁸

Zijn huisarts beweerde bij hoog en laag dat God niet bestond en de wereld vanzelf was ontstaan.⁵¹⁹ Boone liet hem dat niet houden, spijkerde een paar schoenen aan een zolderbalk en zei bij een volgend doktersbezoek rustig en droog: 'Die zijn daar vanzelf gekomen, want toen ik vanmorgen opstond, zag ik ze hangen.' De discussie verzandde in een welles-nietesspel en ten slotte

verzuchtte Boone: 'U gelooft niet dat die schoenen hier vanzelf zijn gekomen, moet ik dan geloven dat er geen God is en de hele wereld vanzelf is ontstaan?'⁵²⁰

Deze in wezen vriendelijke man die voor ieder een woord had, kon driftig zijn, kribbig en ongenietbaar. Kort van stof dreef hij ook in kerkelijke zaken soms zijn zin door en zo'n ondoordacht optreden bracht wel eens verwijdering.⁵²¹ Aan de andere

kant: als hij ervan overtuigd was fouten te hebben gemaakt, dan bekende hij die eerlijk, ook op de preekstoel. Bijvoorbeeld tegen ouderling Van Dommenen, met wie de verhouding eens dusdanig was verstoord, dat die op zondagmorgen gedesillusioneerd maar op de galerij was gaan zitten. Boone had hem direct in 't vizier en zei in de volle kerk: 'Wullem, jij had gelijk en ik was fout, d'n boosdoener staat op de preekstoel, kom maar gauw je bank weer in, Wullem, ik kon beter zélf op de galerij gaan zitten.' En zo stommelde 'Van Dommeltje' op zijn klompen het trapje af, de kerk door naar zijn bankje.⁵²²

Het was niet zo, dat hij als vanzelf door zijn domineeswereld rolde. Soms dacht hij dat hij Gods Kerk het beste bouwde door overwerk en nachtwerk, door hard lopen en overal op en in zitten, door alles zelf te regelen en alle taken naar zich toe te trekken. Hij werkte zijn hele leven tot in de stille uurtjes en ook nog daarna en van een stil en gerust leven was geen sprake. Het hoorde allemaal bij zijn werk en hij deed het zoals hij dacht dat hij het doen moest. Die inspanning eindigde soms in overspanning en met vallen en opstaan moest hij erachter komen, dat juist de geestelijke zaken tot de wezenlijkheden van het domineesbestaan behoorden.

In zijn studeerkamer stonden rijen boeken, die hij nog lang niet allemaal had gelezen. Maar gebeden had hij er wel, vaak en veel, met tranen en met vrucht. Zijn preken waren geen resultaat van veel studie, dat kon ook niet, want wie op één dag drie preken moet voorbereiden, heeft geen tijd voor diepgaande exegetische bezinning. Wel keek hij er 'Dächsel' op na, die na zijn overlijden aan broeder Blaak werd geschonken. Bijkomende studiebelemmering was, dat er doorlopend mensen aan de deur kwamen met openlijk verdriet en verborgen verwachtingen. Bijkomend geluk was, dat zijn gemeente meer van levende toepassing dan van dorre tekstuitleg hield. Ook was er maar weinig marge tussen de woorden die hij sprak en de zaken die hij kende.

Zo was hij jaar na jaar bezig als dienstknecht van Christus: in de huiskamer, de binnenkamer, de studeerkamer, de consistoriekamer en de wachtkamer, in

*Neen ik heb het niet vergeten
dat gij heden Jarig zijt,
'k Doe u dus hiermee weten,
dat ik mij daarin verblijd.
'k Hoop dat ik deeze blijde dag,
nog dikwijls met U vieren mag.*

*Ds. L. BOONE,
en Echtgenoote.*

Van harte gefeliciteerd.

de trein, de koets, de tram, de omnibus en op de boot. Als hij door het dorp liep, meest rokend, was het of er een stoomboot voorbij voer.⁵²³

Arm maar gul

Hij wist dat mond, hart en hand moeten overeenkomen en corrigeerde Pietje nogal eens als ze tegen de aanbellende groenteboer zei dat ze niets nodig had: 'Jij misschien niet, maar de groenteboer wél.' En hij kocht bij diens huifkar flink wat producten, die hij uitdeelde aan mensen die het goed konden gebruiken.⁵²⁴

Pietje (l) voor de pastorie, waar haar man de groentekar half leeg kocht om uit te delen aan armeluiskinderen. Het meisje op de stoep is dochter Pietje.

Hij bracht in een koude winternacht zijn laatste twee kwartjes bij een arm kind van God, omdat hij was bepaald bij de woorden: 'De Meester is daar en Hij roept u.'⁵²⁵ Hij had in de eerste huwelijksjaren geen geld om ook maar iets te kopen, totdat een onbekende gever veertig gulden door de deur stak. En wat waren ze klein en dankbaar: 'Toen hebben vader en moeder en de kinderen het uitgeschreid over de liefde Gods en zijn ze weggesmolten in verwondering.'⁵²⁶

'De Heere heeft hen zevendubbel beloond. Het mag gezegd worden, dat ze veel aan arme mensen hebben weggegeven. Laat die mensen maar eens spreken! Jammer, dat tal van mensen van hun goedheid misbruik maakten.'⁵²⁷ Hij zei weleens: 'We waren vroeger dankbaarder voor een kwartje, dan nu

Gezegden van ds. Boone

- *De zonde moet zwaarder wegen dan ons kruis.*
- *In alles te licht bevonden worden, is de weg om aan het gewicht te raken.*
- *De dwazen zullen op de weg niet dwalen, maar het verstand zal er niet op wandelen.*
- *Dit is onze innigste roem: uit God geboren te zijn.*
- *Er kán van ons niets bij en er móet van ons ook niets bij, het rantsoen is volkomen betaald.*
- *De engel in Egypte keek niet wie er in huis was, maar wel of er bloed aan de posten was.*
- *Soms bidt en roept een mens om verhoord te worden. Als het niet gebeurt, keert het dikwijls in vijandschap.*
- *Ik regeer mezelf niet, maar de Heere regeert mij.*
- *Als een ziel in angst verkeert, in benauwdheid en wenen, en kon geloven dat de verlossing erachter lag, zou ze aanstonds verblijd zijn.*
- *God was het dichtst bij, toen wij dachten dat Hij het verst af was.*
- *Voor balsem moeten wonden zijn.*
- *We kunnen de boom niet opeten, wel de vrucht.*
- *Toen u meende dat uw werk het slechtst was, hebt u het beste werk verricht.*
- *Als Gods volk bij de schuld bepaald wordt, moeten ze naar God toe. Ze kunnen zelf niet helen, wat ze verzondigd hebben.*
- *Een natuurlijk mens is vol van inbeelding, een vrome vol van bekommernis.*
- *Het is mogelijk verzadigd te zijn en tóch een hongerige te zijn.*
- *Moet u Jezus hebben of moet Jezus ú hebben?*
- *U kunt te allen tijde op God rekenen als het Zijn eer en Woord aangaat.*
- *De Heere heeft meer belang bij onze zaligheid dan wij: wij hadden er geen belang in.*
- *Die overtuigd wordt van zonde, heeft gebrek aan werk, daarna gebrek aan heiligheid en ten laatste aan de Middelaar Zelf.*
- *Die iets heeft, heeft te weinig; die níets heeft, heeft alles.*
- *Job verantwoordde zich tegen zijn vrienden, maar toen God ging vragen wist hij niets.*
- *Israëls plicht was God te gehoorzamen, maar dit was nog geenszins hun kracht om het te doen.*

voor 25 gulden.' En: 'In schrale en magere tijden voor het lichaam was het vet voor de ziel, en nu het vet is voor het lichaam, is het mager voor de ziel.'⁵²⁸

Boone bleef veel weggeven. Dat bleek weer eens toen hij ergens had gepreekt en al zijn geld bij een arm gezin achtergelaten. Het was daar gebruikelijk dat een boer hem met een rijtuig naar het station liet brengen, terwijl de koetsier stevast opdracht had om dominee bij het uitstappen een daalder treingeld te geven. Boone kon dus altijd verder, dacht hij, maar dit keer groette de knecht hem en reed weg.

Boone, platzak op het perronnetje, raakte in geestelijke nood, meer over zijn roeping dan over zijn geld en zijn trein. De rookpluim in de verte oogde nu meer dreigend dan karakteristiek en zijn ziel zuchtte om redding. Opeens hoorde hij de knecht vanaf het rijtuigje roepen: 'Dominee, kom gauw, 't is toch wat, nu ben ik toch uw geld vergeten te geven, hier is het hoor.' Boone bedankte en liep met zijn centen direct de coupé in.⁵²⁹

Financieel was de zorg van de eerste huwelijksjaren verdwenen. De oudgereformeerden waren een offerbereid volk en de collecten bewezen dat. De leraarlievende gemeente wist met wat gemest en geslacht werd, met wat zee en land hadden voortgebracht, de weg naar de pastorie wel te vinden. Met vrucht en vlees en vis.

B. DE PREDIKER

Ds. Boone deelde in de diepste nood van zijn medemens en stond als op de grens van tijd en eeuwigheid. Hoe zou hij in bepaald opzicht als biddende priester kunnen bemiddelen tussen de levende God en de gemeente, als hij niet zelf geregeld met God verkeerde? Zijn gebedsverhoringen sloegen door tot afgodische verering. Sommige zieken vroegen eerst de dominee en dán de dokter. Bij zwaar onweer vroegen ze of dominee thuis was, dan voelden ze zich veilig. Hij had in de zondagmiddagkerk eens met bijzondere opening voor een ernstig zieke koortslidder mogen bidden en zodra hij 'amen' had gezegd, was de koorts weg. Dat was geen suggestie, want de man zei op datzelfde ogenblik: 'De dominee bidt voor me.'⁵³⁰

Een in zijn jeugd krachtig tot God bekeerde man was in zijn ouderdom in de

Ds. Boone kende geen verschil tussen boer en arbeider.

zonde van overspel gevallen. Hij durfde zich nergens meer vertonen en zijn geestelijke vrienden lieten hem jaar na jaar aan zijn lot over. Op een dag zat hij op zijn kleermakerstafel te werken, toen ds. Boone binnenstapte: als eerste van Gods kinderen. En wat riep de oude Simon? O dominee, denkt u nog aan mij? Nee, de door velen verworpen man keek verder en zei: 'O God, denkt U nog aan Simon!' Ds. Boone wist dat de Heere Zijn diep gevallen kind weer in genade ging aannemen en was alvast naar hem toe gereisd om hem dat wondernieuws te vertellen; als blijde bode, verlichte boodschapper en meelevende broeder.⁵³¹

Hij bad eens voor iemand die in Bergen op Zoom moest worden geopereerd en voelde dat de operatie geslaagd was. Hij liep met het blijde nieuws naar de familie, wat zo'n indruk maakte dat een meisje flauwviel. Op datzelfde moment stapte met diezelfde boodschap de huisarts binnen, die zei dat dominee de uitslag echt niet kon weten, omdat zijn eigen telegram nog maar net binnen was. Dominee zei simpel dat hij een telegram uit de hemel had gekregen.⁵³²

Een hoogzwangere vrouw was tijdens de voorjaars schoonmaak op een hard voorwerp gevallen, waardoor de geboorte te vroeg moest plaatsvinden. Een arts zag de situatie hopeloos in, maar dominee geloofde dat de vrouw erdoor zou komen en het kindje niet, en liet dat de familie weten. De volgende morgen kwam een broertje uit dat gezin zeggen dat alles naar dominees woord was verlopen.⁵³³

De dokter stapte de woning van een diaken uit, waar hij net had gezegd dat diens ernstig zieke vrouw nooit meer beter zou worden. Hij zei dat ook tegen dominee, die hem op de stoep tegen het lijf liep. Boone zei dat ze helemaal niet zou sterven, liep naar de zieke en zei met de zekerheid van het geloof, dat God hem had geopenbaard dat ze beter zou worden. De vrouw heeft nog vele jaren geleefd.⁵³⁴

Pietje ziek en gezond

Ergens rond 1925 worstelde Pietje weer eens met haar slopende nierziekte, die dit keer haar lichaam tot een geraamte maakte en de vooruitzichten droevig. Dominee, Gomme en Pietje deden alles om het lijden enigszins draaglijk te houden, maar ieder dacht dat het afliep. Dominee ging nog sporadisch uit preken en was voorbereid op haar overlijden. Pietje had tegen de dokter gezegd, dat ze vreesde dat ze het niet zou halen en diens reactie was: 'U zegt het en ik denk het.' Dokter voelde maar weinig polsslag meer, organen en weefsels kregen nauwelijks zuurstof en het einde leek gekomen. Ze kuste de kinderen naar men aannam voor het laatst. Die zeiden dat ze een goede moeder was geweest, zo zorgzaam en zo lief, ook toen ze arm waren en gekweld door smaad. Ze nam ten slotte ook afscheid van haar man: 'Vader, ik dank je

Dominee zei bij Pietjes nierziekte: 'Moedertje, ik heb een goede boodschap, je zult niet sterven.'

voor je liefde, je bent altijd goed voor me geweest, maar genade heb je me niet kunnen geven.' Boone zei niet veel, kon nog geen afscheid nemen, liep naar zijn studeerkamer en viel er op zijn knieën neer. Op datzelfde moment daalde Gods vrede met deze woorden in zijn hart: 'Ik zal uit uw huis geen var nemen, noch bokken uit uw kooien.' Hij liep terug naar de ziekenkamer en zei welge-

moed: 'Moedertje, ik heb een goede boodschap, je zult niet sterven.' De dokter nam hem even apart, waarschuwde dat het medisch onverantwoord was om met zulke loze beloften aan te komen en bevestigde nog eens dat zijn vrouw al stervende was. Dominee zei letterlijk: 'Nee dokter, ze zal niet sterven, God heeft het me gezegd en Die geloof ik meer dan u.' Vanaf dat moment knapte ze op en de volgende dag zwaaide ze zittend voor het raam naar meelevende Fliplanders. De dokter erkende dat het zijn praktijk te boven ging en dominee beaamde dat: 'Ja dokter, het gaat ook mijn praktijk te boven, maar niet Gods praktijk.' En de rekening was betaald: 'Toen de juffrouw zo ernstig ziek was, hebben de mensen blijk gegeven dat ze meeleefden, want door 2 onbekende personen werd hun in 1 week 1100 gulden bezorgd.'⁵³⁵ Twee forse jaarsalarissen.

Onderweg

Boone trok week na week door Nederland, waar het 's zomers gezellig naar koeien rook, maar 's winters nat was en koud. Dan leek hij ergens wel op een evangelist en reisde hij 'welsprekend, vrijmoedig en onversaagd om uit te richten de lasten en bevelen des Heeren, zonder te schromen voor koningen of tirannen.'⁵³⁶ Altijd zich ingezet voor kerk, zieken, armen, vergaderingen en gezelschappen. Zelden thuis, zelden tijd, zelden rust. Altijd in een glazen huis.

Hij speelde vrijmoedig en verrassend in op bepaalde situaties en gaf op een boot twee mannen een glas bier toen ze Gods Naam lasterden en hem treiterden door vreselijk te vloeken. Hij deed dit met de woorden: 'Ik wil niet dat je daar voor niets staat te vloeken.' Dat gebaar maakte zoveel indruk, dat ze zwijgend afdropen.⁵³⁷

Spottende jongens treiterden hem door te zeggen 'dat de duivel dood was'. Boone zei: 'Als dat waar is, dan mogen jullie allemaal je rouwkleed wel aantrekken, want hij is van jullie allen de vader.' Op hun verweer dat hij geen paarden voor de zwijnen moest werpen, ketste hij terug dat hij niet wist dat hij met varkens had te doen.⁵³⁸

Op een vraag van een onbekende of hij dominee was, knikte hij en vroeg wat die man zelf voor de kost deed. 'Ik ben stratenmaker, dominee, ik moet alles op mijn knieën doen. En, hebt u nogal veel knielwerk, dominee?'⁵³⁹

Een onbekende treinreiziger zei verrast: 'Nu weet ik het, u bent een geestelijke.' Ds. Boone zei: 'Ik ben geen geestelijke, maar een vleselijke. Weet u wie wél een geestelijke was? Johannes op Patmos, die was een geestelijke, die was in de geest.'⁵⁴⁰

Een chirurg viel hem tijdens een treinreis frontaal aan: 'De ziel bestaat niet, want ik heb al veel mensen geopereerd en nog nooit een ziel gezien.' Direct startte een pittig minidebat. Of dokter wel eens kwaad of pijn had gezien.

Nee, dat was niet zo. 'Nou, dan bestaat er dus geen pijn,' zei Boone consequent. Ja, dat was wél zo, want dokter was ook maar een mens. En toen de toepassing: 'Dokter, ik heb de ziel gevoeld toen ik werd gedaagd voor Gods vierschaar, en ik hoop dat u dat in uw leven ook eens zult ervaren, anders zult u die pijn eeuwig voelen in de verdoemenis.'⁵⁴¹

Hij wandelde eens van station Geldermalsen naar de kerkboerderij aan de Tielerweg, waar hij twee avonden zou preken. Hij genoot van de vele kersbomen, die zo'n vruchtdracht hadden dat de takken met schuin geplaatste stijlen moesten worden geschoord om breken te voorkomen. Plotseling zag hij zichzelf als zo'n schoor, die zou worden weggehaald als de geestelijke oogst in de schuren verzameld was. Hij stond die avond verslagen op de preekstoel. 's Nachts bevestigde de Heere hem in zijn bediening en de volgende avond werd hij al prekend overstroomd van Gods liefde en trouw.⁵⁴²

Een van zijn vaste kerkgangers in Geldermalsen was een jongetje, dat maar op één plaats wilde zitten: op een stoel bij de preekstoeltrap. Na wat aandringen gaf het kind zijn geheimpje prijs: 'Ik krijg altijd een heel grote pepermunt van ds. Boone als hij de preekstoel opgaat.'⁵⁴³

Wandelend naar de kerkboerderij van Geldermalsen.

Een werelds geklede collega wees dominee in een coupé op zijn gouden horlogeketting: 'Wat zegt u daarvan?' Boone

had maar één tekst nodig: 'Gij eet het vette en bekleed u met de wol, gij slacht het gemeste, maar de schapen weidt gij niet' (Ezech. 34:3).⁵⁴⁴

Een hervormde dominee had hem vaak gevraagd eens in zijn kerk te preken en eindelijk was het 'grote' moment gekomen. En natuurlijk vroeg Boone zijn uitnodiger of hij bevindelijk kennis had aan die zaken. 'Nee dominee, ik zal maar eerlijk zijn, u was nog niet lang bezig of ik kon u niet meer volgen.'⁵⁴⁵

De man in ambtsgewaad was een soort attractie geworden, een persoonlijkheid die theologiestudenten gehoord móesten hebben. Die jonge broeders maakten tijdens een dienst vaak aantekeningen en dat stoorde hem eens dusdanig dat hij riep: 'Schrijf er nu nog maar bij dat, als je verloren gaat, je voor eeuwig in de verdoemenis komt.' De studenten motiveerden na de dienst, dat ze zulke dingen op school niet hoorden en toch geen wanorde stichtten. Dat was waar, en dus liet hij ze hun gang maar gaan.⁵⁴⁶ Maria Boter had het met Smijtegels preken ook gedaan, en dus mocht het zeker.

C. DE VADER

Ook de Boones kenden ouderleed, de warboel van gevoelens, pijn, verdriet en machteloosheid. Twee kinderen waren uit hun huis weggenomen, op Schore de kleine Trui en op Krabbendijke peuter Laurus. De levensverwachting was door betere huisvesting, hygiëne en beter voedsel behoorlijk gestegen, maar die vooruitgang garandeerde niet dat ieder onbezorgd ontzettend oud werd. Vader en moeder verloren in zes jaar ook nog drie getrouwde kinderen: dochters van 24 en 25 en een zoon van 42 jaar.

Laurina (1918)

Hoog op de lijst van zware verliezen staat het afstaan van een kind. Het was dan ook niet om door te komen toen ze op 29 maart 1918 hun 24-jarige dochter Laurien aan de dood moesten afstaan. Ze was op 29 november 1912 getrouwd met vrachtrijder en groenteboer Bram Verwijs, zoon van Cees Verwijs, zoon van het vrome Joanusje dat zijn stervensuur exact voorzegde. De gevolgen van een plotselinge miskraam sloopten haar lichaam in twee maanden. Dominee en zijn vrouw hadden de hele pastorie ter beschikking gesteld aan haar, haar man en haar vier kinderen. Dominee zou Goede Vrijdag voorbereiding preken, maar de Heere had hem geopenbaard dat de rouwtijd was aangebroken. Hij maakte de gemeente bekend dat zijn Laurina die week zou sterven, dat het Avondmaal zou worden uitgesteld en de dienst op Goede Vrijdag niet zou doorgaan. Laurina hield zielsveel van haar ouders, en haar hoogachting voor vader stond bovenaan. Ze was tijdens haar ziekte onafgebroken in gebed en zei in haar laatste uren, dat ze bang was voor de eeuwigheid. Ze bleef tot haar laatste ogenblikken helder van geest en vroeg haar broers en zusters goed voor de ouders te zijn. Om en op haar bed zaten vier huilende kinderen, die moeder nu al zo misten en die gingen opgroeien in

Laurina stierf pas 24 jaar oud (*Zierikzeesche Nieuwsbode*, 3 april 1918).

andere gezinnen. Laurien stierf op Goede Vrijdag om 8 uur 's morgens en de kerk bleef die dag gesloten; met Pasen was er leesdienst en ook de zondag erna. Zo ongeveer het hele dorp was uitgelopen om vaders toespraak op haar graf te horen, maar diens hart was zo van droefheid overstelp, dat hij alleen kon stamelen: 'Dag Laurina, tot de dag der grote opstanding.' En zijn stem vermocht niets meer.⁵⁴⁷

Elisabeth (1920)

Met de ziekte van Elisabeth, twee jaar later, begon opnieuw een periode van onuitsprekelijk verdriet. Net zo plots, net zo heftig en net zo genadeloos. Ze had gewerkt als verpleegkundige en haar huwelijk met bakker Marinus Johannes Everaers was door vader Boone kerkelijk bevestigd op 24 april 1919. De pasgetrouwen dreven in Rilland een bakkerswinkel totdat Elisabeth begin juli 1920 ziek werd en op 30 oktober stierf. Na anderhalf jaar huwelijk en nog maar 25 jaar oud. Nóg schrijnender: twee weken eerder, op 16 oktober, was hun vijf maanden oude dochttertje Janneke Pieterella gestorven.

Een ernstige ziekte van dominees vrouw werd op slag minder belangrijk toen ze het bericht kregen dat Betje bloed had opgegeven. Dominee en zijn vrouw werden direct per auto naar Rilland gebracht en het werden onbeschrijflijke momenten toen de zieke dochter snikkend om moeders hals viel. Ze keken elkaar huilend in de ogen, die van tranen blonken, en drukten elkaar zo dicht mogelijk aan het hart. Dominees binnenste stortte zich in tranen uit. Na enige tijd vertrokken ze weer, ouders die hun kind nooit meer zouden zien en

Betje stierf slechts 25 jaar oud (De Zeeuw, 1 november 1920).

nu al moesten loslaten met een noodschreeuw in het hart en een gebed op de lippen.

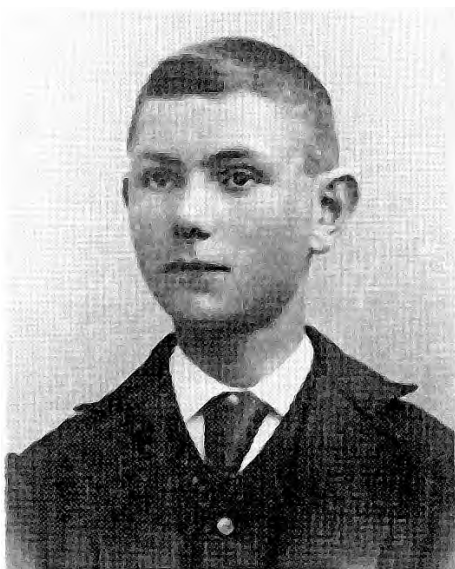
Dominee raakte door de zich opstapelende weeën in doktershanden. Hij bekende tijdens een onderzoek, dat hij met zijn stervende dochter niet voor God kon bukken, maar die gesteldheid is nog vóór haar dood weggenomen. Nog treurend om het verlies van Janneke, stierf Betje op zaterdagavond 8 uur. Haar man wilde dominees zondagsdiensten niet hinderen en had de Boones daarom het sterven niet direct getelegrafeerd, maar die voelden terdege dat ze er niet meer was: 'Gemeente, ik sta hier wel de hele dag te preken, maar misschien ligt mijn dochter al op haar dode rug.' Hij leidde zelf de begrafenis, waarbij half Rilland was uitgelopen, en getuigde aan de grafkuil dat hij vrij was van haar bloed.⁵⁴⁸

Eliza (1924)

Ook de jaarwisseling van 1923/1924 was getekend door verdriet en rouw. Zoon Laurus herstelde maar langzaam van tyfuskoorts, die hem bijna ten grave hadden gesleept; de ziekte waaraan broertje Marinus in 1896 bijna was bezweken. Daar bleef het niet bij, want dochter Pietje las aan tafel uit de profeet Jesaja: 'Om dit alles keert Zijn toorn niet af, maar Zijn hand is nog uitgestrekt' (Jes. 9:11) en moeder zei bij het horen hiervan: 'We zijn er nog niet, we zullen nog meer kinderen moeten missen, het zwaard zal van ons huis nog niet wijken.' Veertien dagen later werd hun 42-jarige zoon Liza ernstig ziek van zijn werk thuisgebracht. Liza was in de zomer van 1922 uit het land van Axel naar Flipland verhuisd en aan de slag gegaan als smid en loodgieter met een handeltje in ijzerwerk, kachels en haarden.

In die spannende weken dachten de pastoriebewoners dat ook dominee nabij de dood was en hijzelf dacht het net zo goed. Hij ervoer acht dagen zoveel van Gods liefde, dat hij eronder dreigde te bezwijken. Tijdens een preek in Bolnes daalde die liefde zo sterk en gevoelig in zijn hart, dat hij niet meer kon spreken en de dienst vroegtijdig moest beëindigen. 's Zondags in zijn eigen gemeente daalde Gods liefde opnieuw in zijn hart en het was onvergetelijk toen dominee met omhooggeheven handen op de preekstoel stond en alleen nog maar kon stamelen: 'O God, Heere Jezus, ik heb U zo lief, o, ik heb U zo lief.' Dominees vrouw zei tegen Liza's vrouw: 'Ik denk dat we allebei weduwe worden.' Hij mocht acht volle dagen delen in de liefde van Christus, at niet en dronk bijna niet en in de pastorie was alles stil. Een beweeglijk kleinkind, dochtertje van Laurina, dat altijd met opa bezig was, was hele dagen alleen maar stil. Het eten ging onaangeroerd van tafel en dominee zei: 'Ik heb gevoeld, dat de mens de toorn van God niet dragen kan, maar evenmin de liefde van God.' Hij bad de Heere om die uitstorting te beperken, omdat zijn lichaam eronderdoor zou gaan.

Liza was eind 1923 druk geweest met het loodgieterswerk van vaders kerkuitbreiding, maar stierf zondagmiddag 13 januari enkele minuten voor 2 uur, terwijl vader klaarstond naar de kerk te gaan. Die kon niet thuisblijven omdat hij acht kinderen moest dopen, en ouders en kroost al in de kerk waren. Hij zei bij het begin van de dienst, dat Liza was overleden en hij de dienst na het dopen met gebed zou besluiten. Alle ogen stonden vol tranen, toen hij zijn bloedend vaderhart in gebed uitstortte. Woensdag 16 januari was de begrafenis; de rouw lag over de gemeente uitgespreid en ieder leefde intens mee, maar Pietje en Lauw moesten hun vijfde kind missen.⁵⁴⁹

Liza stierf tijdens de kerkuitbreiding, nog maar 42 jaar oud.

Twee dagen later trouwde zoon Laurus Pieter met schippersdochter Maatje Verwijs. De Boones lieten zich vertegenwoordigen door Christiaan Meijer, de man van Gomme, en de Verwijzen door vader Johannes en zwager Cornelis Meijer.⁵⁵⁰

Hoe lang nog?

Plotseling en als een mokerslag waren twee dochters en een zoon uit hun jonge levens gerukt; zo onmisbaar, geliefd en jong. De droom was over, het leven was weg en de toekomst voorbij, terwijl de overigen startersgezinnen vormden en het leven nog voor zich hadden. Het ligt voor de hand dat die zich ernstig afvroegen: hoe lang nog, wanneer ik? En dat ze daarover serieus en vaak met wie anders dan vader praatten en diens gebedsopening bepalend achtten voor hun levensverwachting. Ze leefden hun leven vol angst en zorgen, totdat vader in de binnenkamer een open toegang kreeg en God hem vertroostte. Met volle geloofszekerheid vertelde hij het zijn kerkenraad, die het enkele jaren later op papier zette: 'Volgens onzen Leeraar kwam hem na den dood van dit laatste kind in het hart, dat in zijn leven nooit meer één zijner kinderen zou worden weggenomen.'⁵⁵¹

Voorals zijn jongste, Pietje, lag hem na aan het hart. Hij wees haar bij haar openbare belijdenis op 5 april 1926 nadrukkelijk op wat het zou betekenen als ze onder vaders onophoudelijke gebeden verloren zou gaan. Ze moest na de dienst direct naar bed om de indrukken te verwerken.⁵⁵²

Als Jona ...

We lezen in Jona 4:5: 'Jona nu ging ter stad uit, en zette zich tegen het oosten der stad.' Daar zat Jona, om te zien wat van de stad zou worden, nadat hij tegen de Ninevieten had gesproken, dat God de stad zou omkeren. Hij zat uit te zien naar het tijdstip, dat God die stad zou verdelgen. Hij zat daar zonder medelijden en zonder liefde voor dat volk, dat geen onderscheid kende tussen hun rechter- of linkerhand. Hij zat daar, maar ook zonder gebed voor dat arme blinde volk.

De weerspannige Jona's zijn nog niet uitgestorven. Wat kunnen wij stad en land zien vergaan onder allerlei plagen, maar toch daar neerzitten zonder gebed of berouw. Ja, wat kunnen wij alles zien vergaan zonder bekommering, zelfs bijna zonder natuurlijke smarten. Wij kunnen, met Jona, stad en land zien vergaan en in toorn worden ontstoken tegen de Heere, vanwege Zijn lankmoedigheid en het goede dat Hij nog geeft. Zo zitten wij daar zonder bidden en zonder boetvaardigheid voor Hem neer, zonder te bukken en zonder te smeken, zoals Mozes deed, zeggende: 'Wat zult gij dan met Uw grote Naam doen?' Of zoals Abraham, die nog voor Sodom bad. Zo treurig is het nu met 's Heeren volk gesteld. Zij bekommeren zich niet over de verbreking van Jozef. Wij zijn in alles biddeloos, zodat de oordelen Gods niet meer worden afgebeden. Wij liggen niet meer als een heilig worstelaar aan de troon der genade, om 's Heeren aangezicht nog om genade te smeken. Daarom zien wij voor onze ogen alles vergaan. Land, volk en kerk vergaan voor onze ogen, maar wij hebben er met Jona geen smart over en zitten maar stil en gerust neer. O, welke vreselijke oordelen gaan er over land en kerk, maar er is geen boete of vernedering te bespeuren.

Wat ik u bidden mag: zoek uw ziel geborgen te krijgen in Hem, voor tijd en eeuwigheid, want de gedaante dezer wereld gaat voorbij, met al haar heerlijkheid, maar die in Hem gelooft, blijft tot in der eeuwigheid.

*Hoe meerder ons de droefheid pijnjt
Te eerder Godes hulp verschijnt
Slechts God alleen weet hulp en raad
Als 's mensen hulp ten einde gaat.*

Uit: Preek over Numeri 21:4-6.

D. DE OPA

Laurina was gestorven en het belangrijkste houvast in vier kinderlevens was weg. Haar kinderen werden over de familie verdeeld, want vader Bram Verwijs, groenteboer, moest de hele dag met zijn huifkarretje uit venten en een winkeltje drijven. Kees ging naar ome Rien Jumelet, Pietje naar ome Rien Boone in Bru, Johanna en Lauw naar opa en oma Boone. Pa hertrouwde met een vrouw met eigen kinderen en een eigen leventje, en dus boden opa en oma de kleinkinderen een zo gezellig mogelijk thuis. Opa, een beetje naamzot, nam Lauwtje mee naar catechisatie, hoewel hij daar veel te jong voor was, en zette hem in een stoeltje achter zich op een tafel waarop zijn jas en steek lagen. Die vond het prachtig om die steek op te zetten en de catechisanten te laten lachen. Opa streek de hand over het hart als Lauws klompen binnen de gebruikelijke maand kapot waren. En als hij om zijn moeder hilde, vluchtte opa naar zijn kamertje om zijn hart voor God uit te storten. Als het mannetje het moeilijk had, zei opa: 'Bid de Heere maar of opa lang mag blijven leven, m'n jongetje.' Ook fabriceerde hij een speciale zalf voor Keesjes brandwonden. Eén keer was opa boos, echt boos, toen een volle doos met kippenvoer in het grint plofte.⁵⁵³ Zijn kleinkinderen vroegen nogal eens of opa in de kerk hun lievelingsvers wilde opgeven: 'Binnen Uw muren wonen zal ...' Opa beloofde niets en voerde de spanning bij de naderende slotzang tot een climax op. Hij stond te zoeken en te bladeren, totdat hij eindelijk ... Psalm 122 vers 3 afkondigde.⁵⁵⁴ Opa kreeg ook te maken met het nuchtere feit dat een kleindochter halsoverkop moest gaan trouwen. Flipland had er de mond vol van en ook hij wist het allang, maar het meisje stokten de woorden in de keel als ze het hem wilde vertellen. En die wachtte maar en zweeg maar. Het grote vertelmoment was eindeloos uitgesteld, maar ten slotte vastgesteld vóór de catechisatie, dan móest en zou het eruit, en natuurlijk in een soort biechtsfeer. Het meisje had er de hele dag daverende hoofdpijn van, want haar vader had al fors lelijk gedaan en opa was nu eenmaal dominee. Ze zag er ongelooflijk slecht op haar gemak uit toen ze handenwringend naar hem toe liep. Ze frunnikte wat met haar kleren en worstelde om de woorden uit haar mond te krijgen: 'Opa, o opa, nou is het toch wat, opa, ik moet gaan trouwen, opa ...' Het had er alles van weg, dat ze ging flauwvallen en ze zeeg snikkend op een stoel neer. Opa knielde naast haar, veegde haar tranen weg, drukte een kus op haar hoofd en zei: 'Mijn meisje, 't is goed hoor, je zult wel veel geld nodig hebben om spulletjes te kopen voor je lieve kindje, hier heb je van opa alvast vijftientig gulden.' Langzaam bijkomend zuchtte ze: 'O, opa toch, bedankt opa, maar opa, die jongen is hervormd en ik weet niet of hij wil overkomen.' 'Nee, natuurlijk doet hij dat niet,' zei opa, 'jij wordt toch ook niet hervormd; als hij het er niet meer kan houden, komt hij vanzelf wel. Drink maar wat en ga maar even rusten, dan gaat opa nu naar vroegkerreke.'

*Pietje Boone, dochter Pietje, zoon Laurus (slager) en zijn vrouw Maatje Verwijs.
Vóór: dochter Gommerina met haar dochtertje Jacoba (v.l.n.r.)*

De geboorte van dit kindje zette aanvankelijk niet door en de baakster wist er geen raad meer mee. Opa kwam hoopvol aanstappen, vroeg hoe het ermee stond, zei een paar woorden en beende naar huis. Daar smeekte hij in zijn studeerkamer om bewaring van de twee jonge levens die hem zo lief waren, totdat de hemel zich in gunst voor hem opende. Hij liep naar de woonkamer en zei tegen dochter Pietje: 'Jewanna is verlost en heeft een dochtertje.'⁵⁵⁵

Een bij dochter Gomme in en uit lopend buurmeisje, bakkersdochter Anna, had vriendschap gesloten met de dominee, die ze ook 'opa' noemde. Net toen haar zusje moest worden gedoopt, hervormd, moest 'opa' ook dopen, en Anna's ouders moesten alles op alles zetten om haar naar de eigen doop te krijgen. Ze zei veel jaren later: 'Dat kwam omdat opa Boone zo goed met kinderen kon omgaan. Als hij jarig was, bakte vader een tulband en die mocht ik zo trots als een pauw in de pastorie gaan brengen.'⁵⁵⁶

De kleinkinderen vonden het leuk om opa's steek en jas van de kapstok te visen en in de gang domineetje te spelen, vooral als er door visite geen controle was. Totdat opa even naar de keuken moest, de kinderen ontdekten, en de bezoekers wat streng sommeerde om even naar de gang te komen. De kinderen schrokken zich een ongeluk, maar opa's lach maakte alles goed.⁵⁵⁷

Zo was hij: hij kroop in zijn kuitbroek en met zijn lange kousen met zijn kornuiten over de vloer. Een bromtol, een hobbelpaard, een serviesje, een poppenhuis, een kegel en een jojo hadden geen geheimen: hij was echt geen 'heilig boontje'.

HOOFDSTUK 12

‘Mijn levensloop, die is ten end’ (1930-1935)

Het kerkverband was een ds. Boone in het groot. Een aangenaam gezelschap in losse stijl. Een doordachte strategie ontbrak en op de winkel passen was al heel wat. Het was kiezen voor de korte termijn en maar weinig stappen vooruitzetten. Dominee had zijn goede jaren achter de rug, opvolgers ontbraken en de gunfactor raakte zoek.

De ‘patriarch van Flipland’ raakte tegen de zeventig en veel van Fliplands verleden was verdwenen. De open riolen waren weg, de waterputten ook, bijna ongemerkt, maar zo gaat het in het leven. Opeens valt op dat vertrouwde huizen verdwenen zijn, gebouwen gesloopt, winkeltjes gesloten, slootjes gedempt en bruggetjes weg. Naast verweerde sfeerhuisjes waren grotere huizen gebouwd met strakke stenen en mooie luiken. Muur aan muur neergepote woninkjes met een keurig tuintje. Het beroep van lantaarnopsteker was geschiedenis en de familie klonterde ’s avonds niet meer bijeen rond één enkele kaars. Oud Flipland bestond vooral nog in herinnering en oude verhalen. Het welvaartspeil was gestegen en de gesloten gemeenschap veranderde in een meer open samenleving met een andere levensoriëntatie. Een polsdikke elektrische kabel verbond Flipland met Schouwen, dwars door Zijpe, en de romantiek van de olielantaarn was voorbij. De nog weinige automobielen werden gerieflijker, stoomfietsen sneller en trams en autobussen betrouwbaarder. De jongeren vonden het prachtig, maar de ouden met harten vol historiciteit dachten weemoedig aan de isolementen van ds. Van Dijke terug.

Opvolging

Ds. Boone trok met zijn grijzende oefenaars het land nog steeds door, maar hoe lang nog? Hij had in het voorjaar van 1929 zijn top beleefd, zijn geweldige jubileum, maar dat hoogtepunt had hooguit een maand geduurd en toen was hij de werkelijkheid weer ingestapt.

Een enkeling had in de gaten dat Boone al langer dan veertig jaar zo’n driehonderd preken per jaar haalde, maar bijna niemand zei hem: ‘Dominee, ik vrees dat u dit niet volhoudt, u pleegt roofoverval op uzelf, mag ik eens met u praten? Denk aan uw lichaam, aan uw kinderen, aan uw kleine kerkenraad en

uw grote gemeente.' Hij bleef ambitieus, perfectionist en krachtfiguur, al kostte dat steeds meer inspanning. Hij stak zoveel energie in ambt en werk, dat hij vergat een deel ervan te investeren in zichzelf. Hij was geen avond thuis, onbezorgd al helemaal niet, en nog steeds dag en nacht oproepbaar.⁵⁵⁸ Zijn agenda stond bol van de preekdiensten, maar de machine begon te haperen en dat was geen incident, maar een fundamenteel probleem.⁵⁵⁹ Het Boone-bastion wankelde. Op een Haagse ledenvergadering borrelde de vraag omhoog wat met de gemeenten zou gebeuren als dominee ging wegvallen. Ouderling Van Harmelen had er één kernzin voor nodig: 'Ds. Boone is een wonderlijk man: op de stoel is hij aangenaam, ja, er is in het ganse land zijn weerga niet te vinden, maar wat de kerkelijke zaken aangaat, daar is hij de man niet naar.'⁵⁶⁰

Algemene Vergaderingen

De opvolging was een fundamenteel en groeiend dilemma, dat jaar na jaar op de Algemene Vergaderingen werd besproken. Op die van 15 juni 1927 hoopte een Haagse broeder 'dat één of twee van de oefenaars in het ambt van leeraar bevestigd worde om de lasten van ds. Boone te verlichten en de gemeenten beter te kunnen bedienen'. Ds. Boone vond het best 'en noemde zelfs den naam van Br. Colijn'.

De vergadering van 23 mei 1928 wenste dat de voorgangers de hoofden bij elkaar zouden steken. Die bereidheid was er zeker, maar Beekman, Vijverberg en Ariesen stelden zich niet beschikbaar en Kolijn was door ziekte verhinderd.

Zeventig jaar! *De Banier*, 30 oktober 1930.

Ds. Boone in karakteristieke houding: de handen gevouwen.

De vergadering van 5 juni 1929 koos opnieuw voor Kolijn, maar die ging op het voorstel niet in omdat de zieke ds. Boone er niet bij was.

Op de Algemene Vergadering van 19 juni 1930 vroeg ouderling Goudswaard 'of Beekman niet onderzocht zal moeten worden.' Ds. Boone stond daar helemaal achter, maar 'Beekman verklaart dat hij hoopt te blijven zoo hij is en (wenst) niet in aanmerking te komen.' Kolijn werd met algemene stemmen beroepbaar gesteld, beloofde het ambtsgewaad te gaan dragen en ds. Boone beloofde hem te bevestigen. De ergste problemen leken voorbij, maar de werkelijkheid was anders, want de procedure moest worden teruggedraaid door bezwaren tegen Kolijns vroegere levenswandel.⁵⁶¹ Alleen Boones machtswoord 'Gods Kerk valt niet met Lauwtje Boone' hielp nog een beetje.

Willem Blaak

De vergadering van 1930 had tóch een lichtstraal. Kolijn vroeg via voorzitter Boone of Willem Blaak zich wilde verwijderen, en legde, geruggesteund door Beekman, de vergadering het plan voor om Blaak als oefenaar aan te stellen. Boone ging daar graag in mee en de andere 46 broeders ook. Boone riep Blaak weer binnen, zei iets over het voorstel, en vroeg hem naar diens werkzaamheden dienaangaande. Blaak begon als een soort verontschuldiging te zeggen, dat hij er nooit met iemand over had gesproken, ook niet met dominee, en sprak nu vlot een halfuur over de nood die hem was opgelegd en de roeping die hij hierin ervoer.⁵⁶²

Blaak was op 23 maart 1871 in Goudswaard geboren en tot na zijn trouwdag hervormd geweest. Hij kreeg langs diepe wegen vergeving van zonden, in 1907, en sloot zich aan bij Ledeboeriaans Nieuw-Beijerland, anderhalf uur lopen van zijn boerderijtje in Goudswaard. De gemeente koos hem in 1911 als Van Lieburgs opvolger en Blaak deed zijn werk met opvallende ernst en trouw. Hij sprak regelmatig 'met wonderlijk gemak' op begrafenissen. Ook op de vele gezelschappen sprak hij altijd over en uit Gods Woord, waarbij geestelijke ervaringen en oefeningen uit het zielenleven ruim aandacht kregen. Kolijn en Beekman vonden alleen al daarom dat hij de gemeenten ook wel met oefenen kon stichten. Hij kreeg een proeftijd van een jaar en hield zijn eerste oefening 'onder veel bestrijdingen' in de Evangelisatie van Poortugaal, waar ook de bekende Cees Spreeuwenberg kerkte.⁵⁶³ Evenals de smid Philipus Verlinde, die in de loop van 1931 naar Sint-Philipsland verhuisde en daar vrijwel direct ouderling werd.

Kerkleven 1930

Begin 1930 nam het gemeentebestuur de zangvereniging onderhanden, omdat het schoollokaal na de repetities regelmatig smerig werd achtergelaten.⁵⁶⁴ Timmerman Allewijn voerde klein onderhoud uit en Willem Ligten-

Waarde lezer,

Daar ik door de uitgever aangezocht ben om een voorwoord te schrijven in dit kostelijke werkje van Pleun Kleijn, wil ik iets daarvan melden. Ik geloof dat 't voor Gods volk zielenspijs is en zou zo denken dat 't zich zelf bekend zal maken, daar de reuk en de smaak 't zal openbaren. Het zijn de verschillende leidingen van 's Heeren volk, waarin vooral uitkomt, dat de beleving van hetgeen we belijden toch alleen maar waarde heeft. Want als de Heere tot onze harten spreekt, maakt Hij al 't verdraaide recht. De levendige kennis van onze ellende, welke ons aankleeft in onze wegen, maakt ons maar nederig en klein. De pijnlijkste beproevingen zijn nodig, om door lijden geheilgd te worden.

Wij moeten erkennen dat Zijn slagen minder geweest zijn dan wij verdiend hebben en lichter zijn dan de schuld. Dit komt ook uit in dit werkje, waar de verst geoefende op zijn best in de zaal van onverbeterlijk terecht komt en zijn totale geestelijke armoede leert kennen. Ik weet wel, dat het hier ook waar zal zijn wat Paulus zegt: 'den Joden wel een ergernis, en den Grieken een dwaasheid,' maar voor Gods volk leven en voedsel, onder de lering des Geestes. Ieder kruis, iedere verandering, ieder geestelijk gevoel, toets 't aan Gods Woord. Dat de Heere God 't stelle tot zegen en lering is mijn wens en bede.

*Wij staan hier aan d' oever van de levenszee,
Neem dan ook het volgend' mee,
Als kompas het Woord des Heeren
Wil als Stuurman Hem begeren
Die de Zoon des Vaders is.
Geesteswind vervult de zeilen,
Wil toch langer niet verwijlen
Licht het anker uwer hoop
Wil niet vertragen uwen loop.
Hef de kruisvlag op in top
Richt daar uwe blikken op
Wilt gij dat op deze wijs,
Dan vaart ge wel op 't eind der reis.*

Zijt allen gegroet van uw dienaar, Ds. L. Boone, St. Filipsland, maart 1931.

Uit: Voorwoord in Pleun Kleijn: Onderscheidene gangen...

dag legde voor 205 gulden een nieuwe betonvloer onder de vrouwenbochten en trok die vloer voor 25 gulden door naar beide portalen. Schilder Van Elsäcker voorzag de voorkamer van een behangetje en schilderde dominees tuinkoepel met hemelsblauwe en donkergroene lakverf en gele en grijze standverf. De nieuwe 'lichtinstallatie' in de pastorie kostte 52 gulden en die van de consistorie 32. Dominee doopte in zes bedieningen 26 kinderen en nam op 23 maart van 15 leden belijdenis af. Hij stond er thuis alleen voor, want de meeste oefenaars waren weggefallen en Blaak trok het land door. Kerkmeester M. den Braber bedankte eind september 1931 voor zijn benoeming tot ouderling.⁵⁶⁵

Pietje Boone

Zaterdag 1 november 1930 was dominee zeventig jaar geworden en 'zijn dankbare kinderen' hadden een advertentie geplaatst waarin ze de wens uitspraken 'dat hij nog lang gespaard mag blijven'.⁵⁶⁶

Grote zorg was zijn vrouw, die ziek werd en het niet lang meer zou maken. Het was nu anders dan zes jaar terug, toen hij in zijn studeerkamer met zegen voor haar leven had geworsteld. Ze had haar leven aan de Fliplanders gewijd en alles op alles gezet om de pastorie draaiende te houden. Ze had in zijn ambtelijke leven heel veel betekend, al was het alleen al door rustig te zijn en te blijven. Dominee schreef zijn irritaties wel eens van zich af en zo'n ontlasting leverde vaak een pittig epistel op. Maar in plaats van daarmee naar de brievenbus te lopen, bewaarde ze dergelijke ontboezemingen in haar schortenzak, totdat de storm was gaan liggen en dominee spijt had van zijn gekrabbel. Dan toverde ze de brief weer tevoorschijn en zei ze: "t Is hoed 'ôôr, Lauw, 't is best m'n jongen, ier

Pieterella Rozendaal stierf zondag 25 januari 1931 's morgens om 10 uur.

is je briefje wêê terug, wôôr noe toch 'ns 'n kêê rustig, jie bin vee te drif-tig.⁵⁶⁷

Pietje werd op zondag 25 januari 1931 's morgens om 10 uur uit het leven weggeroepen en Willem Moerland deed maandag aangifte.⁵⁶⁸ Over haar sterven en begrafenis weten we niets, maar dominees hart hilde, bloedde als hij eraan dacht: zijn geliefde was weg en zijn huis was leeg.

Zierikzeesche Nieuwsbode, 26 jan. 1931.

Ledenvergadering 1931

Op 6 april vergaderden 128 mansleden met als hoofddoel om Blaak te beroepen. Het werd de eerste ledenvergadering waarvan een verslag bewaard is.⁵⁶⁹ Reden tot dit notuleren kan in verband staan met de naamsverandering van de Christelijke Afscheiden Gemeente, die dat jaar als Oud Gereformeerde Gemeente verder zou gaan.⁵⁷⁰ De leden besloten eenparig bij dominees ziekte of emeritaat een busje voor hem op te hangen. Ook zou in de kerk een kachel worden geplaatst 'omreden er vanaf dat het nieuwe gedeelte erbij gebouwd is, veel over koude wordt geklaagd. Het plan is hiervoor een vulkachel aan te schaffen, flink van grootte, die zo nodig zaterdags al wordt gestookt.' Een voorstel voor moderne elektrische verwarming sneuvelde, omdat ds. Boone zei 'dat hij het 't liefst bij het oude wil houden'. Een voorstel om ook onder de mannenbanken een betonvloer te storten, haalde het met glans.

Lerend ouderling Blaak

Belangrijkste agendapunt van 6 april was voorganger Blaak, wiens proefjaar liep tot juni, maar die al twee beroepen had: in december van Rotterdam (Infirmeriestraat) en in maart van Oostburg. Fliplands kerkenraad wilde niet achter het net vissen en de scriba noteerde wat ds. Boone erover zei.

De Voorzitter, ds. Boone, deelt mee dat hij, gezien zijn hoogen leeftijd, nu 71 jaar, voor hulp en steun in zijn veel omvattenden arbeid, gezien de veele vacante gemeenten waarbij komt het plaatselijk huisbezoek, ziekenbezoek, leiden van begrafeningen gaarne een hulp aan zijn zijde zou hebben die bij het neerleggen van zijn ambt zijn plaats zou kunnen innemen. Dit heeft hem dikwijls in de binnenkamer gedreven en hij is hiermee werkzaam geweest met zijn grooten Zender. De Heere heeft nu de weg open gesteld, met het uitstooten van W.H. Blaak als lerend ouderling, om te werken in de wijngaard. Gaarne zag hij dat de vergadering het goedkeurde om Blaak te beroe-

pen als leerend ouderling aan deze gemeente. Hij stelt voor om hem vrij overtocht te verleen naar deze gemeente. Voor een woning hoeft door de gemeente niet te worden gezorgd.

Blaak kreeg 111 van de 128 uitgebrachte stemmen, 12 mannen stemden tegen, 4 blanco en 1 stem was ongeldig. Blaak nam het aan.

Op zondag 19 juli 's namiddags bevestigde ds. Boone mij als lerend ouderling met de woorden uit 1 Korinthe 16:10: 'Zo nu Timótheüs komt, ziet, dat hij buiten vreeze bij u zij, want hij werkt het werk des Heeren gelijk als ik.' Na de bevestiging zei hij in een volle kerk: 'Nu moet ik je later nog eens bevestigen.'

's Avonds heb ik gesproken over 1 Korinthe 2:1 en 2: 'En ik, broeders, als ik tot u ben gekomen, ben niet gekomen met uitnemendheid van woorden of van wijsheid, u verkondigende de getuigenis Gods. Want ik heb niet voorgenomen iets te weten onder u, dan Jezus Christus en Dien gekruisigd.'⁵⁷¹

Identiteitscrisis

Begin 1932 begon een twee jaar durende periode van spanning en onzekerheid: een identiteitscrisis. Die complexe narigheid had te maken met het verwateren van het kerkelijk standpunt, het wegvallen van oudgedienden en het ontbreken van dominees opvolger. Onderhuids ook met mensen die het na zoveel jaar met de aftakelende dominee wel gehad hadden. En zeker ook met het wegvallen van Pietje Rozendaal, die haar man niet meer voor uitglijders kon behoeden. En ten slotte met het voortschrijden van de tijd: het bestaan van noodkerken, steken en ambtsgewaden raakte uit de belangstelling. Dominee raakte in een nieuwe levensperiode, ouder worden, in een crisis waarop hij zich niet had voorbereid. Hij had het leven doorgaans in stijgende lijn ervaren en al het moois leek vanzelfsprekend, maar nu verdampte de geborgenheid en moest een nieuw evenwicht worden gevonden.

Hij opereerde vrijwel zonder organisatie, zonder strategie en ook zonder talent en antenne voor dat alles. Dat betekende dat zijn betekenis niet voor langere tijd kon zijn. De gemeenten zouden bij het wegvallen van hem, als leidinggevend persoon, de zaken moeten ordenen en antwoord geven op vragen als: hoe staat het met het kerkbegrip, hoe gaan we verder, wie gaat dat regelen en wie gaat er mee? Iemand kon nu eenmaal niet in oude voetstappen lopen zonder er nieuwe overheen te zetten. Lerend ouderling Blaak was incapabel voor een heroriëntatie en zou dat alleen al uit respect voor de dominee ook nooit doen. Hij was een vriendelijke man, een zachtmoedige man, een godzalige man, maar geen zelfverzekerde krachtfiguur als Boone in diens goede jaren. Vertrouwelingen wisten dat hij van het ambtsgewaad 'wenste verschoond te blijven' en Boone wist dat natuurlijk ook.⁵⁷² Mensen moesten

hem dan ook niet met Boone vergelijk-ken, zijn persoon niet, zijn preken niet, zijn leiderschap niet en zijn kerkbegrip niet, maar natuurlijk gebeurde dat wel. Al die vergelijkin-gen, veranderingen en onzekerheden maakten het moeilijk om het nood-kerkverband op dezelfde voet voort te zetten.

W.H. Blaak werd in de zomer van 1931 lerend ouderling naast ds. Boone.

Ledenvergadering 29 februari 1932

Die moeilijkheden bleken op de ledenvergadering van 29 januari, waar dominee in zijn openingswoord tegenover 120 mannen de hoop uit-sprak 'dat de besprekingen uit den aard der liefde en in vrede zullen worden gevoerd'. Boze brieven en net zo boze briefkaarten, anoniem, hadden hem leed gedaan en slapeloze nachten bezorgd. Dominee had dergelijke lafheden niet van eigen mensen verwacht. Ook de verdeling van preekbeurten was een bron van problemen, want Boone moest volgens zijn beroepsbrief om de andere zondag thuis zijn, maar was soms vier zondagen achtereen weg, ter-wijl Blaak nog moest kennismaken met veel gemeenten en dus geen gelegen-heid had zijn eigen gemeente te leren kennen. De voorgangers begrepen de boodschap van de leden en regelden hun preekbeurten strakker en voor de kerk voordeliger. Ze dienden Sint-Philipsland grofweg om de beurt en regel-matig was er leesdienst.⁵⁷³ Veldwachter Jan Labruyère werd benoemd als vaste scriba. Ouderling Van Dijke benadrukte dat bij belangrijke kerken-raadsbeslissingen niet de mansleden het laatste woord hadden, maar dat de kerkenraad 'zich moest neerleggen bij een uitspraak van de classis, en daar-aan zou ook hij zich willen houden'.⁵⁷⁴ Enkele weken later legde hij zijn func-tie van kerkmeester neer en in Flipland werd gefluisterd dat hij kerkengeld voor de aankoop van een eigen scheepje zou hebben gebruikt.⁵⁷⁵

Gereformeerde Gemeenten

De oefenaars oud, dominee oud en Blaak nog zonder domineesroeping. Boone zag de sacramentsbediening in gevaar komen, pijnigde zijn hersens om tot een oplossing te komen, kwam er niet meer uit, en richtte zich ten langen leste per brief tot ds. Fraanje en ds. Kersten. Dat moet zijn gebeurd rond 13 maart 1932,⁵⁷⁶ acht weken na de ledenvergadering, maar zijn brief is verloren gegaan. Ds. Kersten liet Boones brief lezen aan de hoogleraren H.H. Kuyper, G. Sevenster en J.N. Bakhuizen van den Brink, en dat allemaal ten

JAC. M. DE GROEN EN NELLY VAN OEVEREN GEVEN U
HIERMEDE KENNIS VAN HUN VOorgenomen HUWELIJK, WAAR-
VAN DE VOLTREKKING ZAL PLAATS HEBBEN D.V. VRIJDAG 17
APRIL 1931, TE SINT PHILIPSLAND. KERKELIJKE INZEGENING
DOOR DEN WELEERW. HEER Ds. L. BOONE, DES NAMIDDAGS
3 UUR.

'S-GRAVENHAGE, }
SINT PHILIPSLAND, } 31 MAART 1931.

ENGELBURGSTRAAAT 191.
ACHTERWEG 119.

Ds. Boones laatste huwelijksbevestiging in Sint-Philipsland, 17 april 1931 (van schoonouders van schrijver dezes).

behoefte van een proces om het kerkgebouw van Scheveningen. Boone moet o.a. hebben geschreven: 'Maar u (ds. Kersten) moet mij eens openhartig schrijven hoe en op welke voorwaarde, want ik word oud en een groot lichaam is bij ons de gemeente. Ik heb wel eens gezegd in de gemeente: ds. Kersten en ds. Fraanje zullen mij wel helpen als ik in nood was.' En hij besloot met: 'Maar dominee, het is nu een geheim houden, hoor, ik zal het ook doen. Na groet uw vriend, L. Boone.'⁵⁷⁷ Zijn onzekere houding blijkt alleen al uit het verzoek om geheimhouding. Het ging niet om verenigen, maar om helpen in nood. Hij deed het op persoonlijke titel, in een ouderdoms- en identiteitscrisis, zonder overleg met Blaak, kerkenraad en gemeente, en kon niet bevroeden hoe zijn denominatie daarop zou reageren.⁵⁷⁸

De Algemene Vergadering van dinsdag 19 april was een maand verschoven en Boones kerkenraad was inmiddels op de hoogte.⁵⁷⁹ Op 30 april bracht *De Zeeuw* de zaak naar buiten: 'Verder wordt gemeld, dat met ds. L. Boone te St. Philipsland over aansluiting bij de Geref. Gemeenten gehandeld wordt.' Fliplands kerkenraad vergaderde de eerste week van mei en blokkeerde dominees contacten, beslist en met 'een belangrijke meerderheid'. Alleen Van Dijke was voor en de overigen stemden tegen: Blaak, Van Dommelen, Verlinde, Mol en Reijngoudt. Hun dominee moest niet denken, dat hij alles zelf kon regelen en meer macht en gelijk had dan een ander. Hij moest ook niet de illusie hebben, dat hij in zijn eentje een soort kerkvorst was die naar willekeur kon handelen. Boone liet zich de reprimandes welgevallen en nam genoegen met deze noodremprocedure.⁵⁸⁰

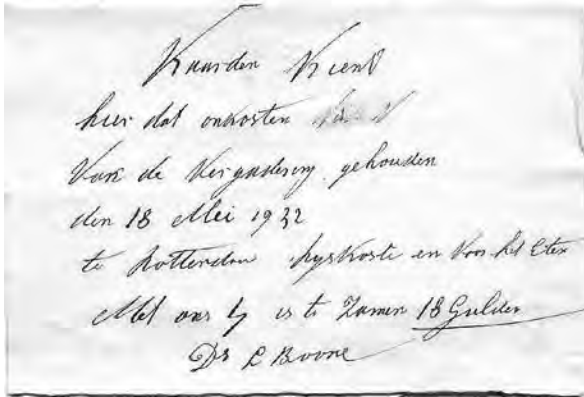
Algemene Vergadering 18 mei 1932

De verenigde gemeenten bespraken de continuïteitsproblemen op 18 mei in de Rotterdamse Infirmieriestraatkerk. Al bij het eerste agendapunt versmolten Boones zorgen, toen de mannen unaniem en spontaan besloten om bij ziekte of emeritaat elke drie maanden voor zijn levensonderhoud te collecteren. De Amersfoortse trapkerk werd in de gemeentekring toegelaten en de Geldermalsense kerkboerderij, sinds 1927 afdeling van Rhenen, kreeg zelfstandigheid.

Het meest beladen agendapunt vormde de contacten met de Gereformeerde Gemeenten. Het zou te simpel zijn om te schrijven, dat de broeders Boones plannen, net als zijn kerkenraad dat had gedaan, van tafel veegden, maar daar kwam het wel op neer. De Haagse ouderling J.C. van Harmelen, scriba van de vergadering en toegerust met goede ontwikkeling, organisatietalent en kennis van de kerkelijke kaart, was mordicus tegen. Hij verwoordde zijn bezwaren zo: 'Als wij teruggaan in de kerkgeschiedenis en bezien de grond, waarop bij de Vereniging (van 1907) ongeveer dertien gemeenten zich niet konden aansluiten, blijkt het, dat het oude weggedaan en wat nieuws in de plaats gesteld moest worden.' Deze stabiele roerganger wees erop dat in de Gereformeerde Gemeenten verschillende organisaties waren opgericht om verbroedering te werken, in onderwijs en politiek, die naar zijn mening 'meer uit machtsvertoon dan uit de vreze Gods voortkomen.' Hij keurde zoveel domineesactivisme hierin radicaal af 'omdat zo weinig leeraars met zoveel gemeenten hun tijd wel alleen kunnen en mogen besteden aan de geestelijke belangen van hunne leden.' Dit standpunt was overigens niet bijzonder, want ook de dominees Verhagen, Van Reenen, Fraanje, Van Neerbos en D.C. Overduin waren tegenstanders van Kerstens kamerlidmaatschap.⁵⁸¹

Ook de onaantastbare Boone werd door Van Harmelen op zijn plek gezet. 'Hij spreekt zijn afkeuring uit over de houding van den dominee, die toch moest weten dat hij dit zomaar niet alleen kan doen zonder opdracht van de vergadering.' Boone liet het gehoorzaam gebeuren. Van Harmelen stelde 'een motie' voor die bepaalde 'dat geen besprekingen, van welken aard ook, gevoerd moeten worden met de Geref. Gemeenten alvorens deze zaak in een classis of vergadering door alle gemeenten is goedgekeurd.' De depressieve Boone erkende volmondig, dat 'hij zich door het vlees had laten leiden' en ging de oude lijn weer voortzetten. Willem Blaak 'las een brief voor van schuldbekentenis van Ds. Boone'.

Van Harmelen gebruikte de persoonlijkheids crisis voor de lancering van een plan, dat oude waarden beter beheersbaar maakte; drama's van dit kaliber mochten zich niet herhalen. Het doormodderen met één Algemene Vergadering per jaar en het oncontroleerbaar acteren door zo goed als één persoon, moest verleden tijd zijn. Hij trok een plan uit zijn tas om het kerkelijk leven te

Vanden Hout
 hier dat onkosten van
 van de vergadering gehouden
 den 18 Mei 1932
 te Rotterdam Sytwerd en van het eten
 alst ons by is te komen 18 Gulden
 Ds L Boone

Onkosten van de vergadering van 18 mei 1932.

Ouderling Van Harmelen.

stroomlijnen, een voorstel om de gemeenten in drie classes te verdelen, zodat kerkenraden elkaar adequater van dienst konden zijn. Doordrongen van het diepe besef dat zoiets echt nodig was, vond ieder het mooi en goed, en liet ook Boone de veranderingen gedwee over zich heen spoelen. De indeling zag er zo uit:

- de classis *Sint-Philipsland* met Kamperland, Zierikzee, Oostburg, Bruinisse, Haamstede en Oud-Vossemeer;
- de classis *Rhenen* met IJsselstein, Neerlangbroek, Overberg, Ederveen, Woudenberg en Amersfoort;
- de classis *Rotterdam* met Den Haag, Waddinxveen, Papendrecht, Bolnes en Nieuw-Beijerland.

Voorganger Ariesen eindigde met het laten zingen van psalm 25 vers 2 en het uitspreken van het dankgebed. Blaak kreeg een schriftelijk verzoek van ds. Kersten om dan maar zelf over te komen, met de belofte dat hij niet zou hoeven te studeren en ook zonder gemeente welkom zou zijn.⁵⁸²

'De kroon'

Het verhaal over de Gereformeerde Gemeenten is nog niet uit. Direct na de Algemene Vergadering legde Boones ouderling Kees van Dijke zijn ambt neer en bedankte Johannes Vaders voor zijn kosterschap.⁵⁸³ Beiden hadden drie maanden eerder bedankt voor kerkmeester en nu was het moment gekomen om de kerk vaarwel te zeggen. Zo'n afscheid is vaak de spreekwoordelijke druppel, want tussen Van Dijke en dominee boterde het allang niet meer. Medeoorzaak, en bepaald niet de minste, was dat Van Dijke de droomwens van zijn broer Adriaan, dominee in de Gereformeerde Gemeente van Nieuw-Beijerland, had waargemaakt om eens op de preekstoel van zijn vader te spreken. En dat allemaal 'zeer tegen den zin van den predikant der Oud Ger. Kerk'. Ds. Boone was daar faliekant op tegen geweest, maar toen hij een paar

zondagen van huis was, had zijn ouderling zijn kans schoon gezien en zijn broer inderhaast uitgenodigd. Boone had het nieuws per telegram vernomen en was verontwaardigd naar Flipland teruggereisd, en aan de stand van de steek, achterover, kon ieder weten hoe laat het was. De zondag erna had hij zijn ouderling in een volle kerk onderhanden genomen en de gemeente uitgelegd hoe het familiespel gespeeld was.⁵⁸⁴

Kees van Dijke werd leidsman van wat sympathisanten die begonnen met preeklezen in een kamertje van Dirk Breeman in de Wilhelminastraat. Het groepje van zo'n dertig hoorders verhuisde begin september naar het leegstaande café 'De Kroon'.⁵⁸⁵ De samenkomst ging in de volksmond 'De Kroon' heten, tot op de dag van vandaag, en de leden 'de Kronieten'. Zondag 27 november sprak broer Adriaan van Dijke voor dit gezelschap, hoewel diens kerk zondagse vrijbuitertijen verbood. En hij sprak er vaker.

De leesgroep zocht aansluiting bij de Gereformeerde Gemeenten en op 12 april 1933 gaf Van Dijke tekst en uitleg op de classis Tholen. De scriba noteerde o.a. het volgende: 'Van Dijke zegt gekomen te zijn om te trachten bij onze gemeenten aan te sluiten, waar nog orde en stichting is. Wij houden samenkomsten met een klein clubje. Ds. M. Hofman [van Krabbendijke, JMV] vraagt of Ds. Boone de waarheid recht verkondigt. Van Dijke zegt van wel, doch hij behoort ook buiten de kerk waarheid te zijn en Ds. Boone is niet oprecht. Hij heeft Blaak erin geroepen, waar hij genoeg voor gewaarschuwd is. Op de vraag van ds. J.D. Barth [van Borssele, JMV] of het ledental welke de samenkomsten houden, hun lidmaatschap bij Ds. Boone opgezegd heeft, wordt ontkennend beantwoord. Ds. zegt vervolgens: hebben jullie niet te voorbarig geweest, had het niet beter geweest die scheuring tegen te gaan en vrede met malkanderen te maken?'⁵⁸⁶

Maar vrede en eenheid verlangden ze niet en het voorgaan van Blaak ook niet. De zaak werd 'grondig' onderzocht en de classis oordeelde op 19 juli 'dat het recht ligt aan de zijde van de uitgetreden'. De groep werd erkend als afdeling van Tholen, Van Dijke werd er ouderling en Vaders diaken.⁵⁸⁷ De krant berichtte: 'Alles bij elkaar genomen is het voor ons dorpje, en zeker voor den alom gezienen predikant ds. Boone, een te bejammeren geschiedenis.'⁵⁸⁸ De verslaggever vreesde, dat het aantal uitgetreden na de aansluiting zou toenemen, maar dat gebeurde niet. Een collega-redacteur vermoedde dat broer Adriaan wel spoedig zou worden beroepen, maar ook dat was naast de waarheid. De Fliplanders gingen ervan uit dat de broers Kees en Adriaan hun ambt en betekenis aan de faam van vader Pieter van Dijke hadden te danken en zij stonden daarom op het dorp bekend als 'beminden om der vaderen wil'. 'De Kroon' heeft altijd gekwijnd en is in de gesloten dorpsgemeenschap altijd een buitenbeentje gebleven, vooral vanwege het afgeven op de Oud Gereformeerde Gemeente en meest op de dominees Blaak en Gebraad.⁵⁸⁹

Ledenvergaderingen 1933

Op de ledenvergadering van 3 februari 1933 bespraken kerkenraad en 163 mannen het turbulente kerkleven. De oude diaken Johannes Mol ging zijn ambt na bijna dertig jaar neerleggen en Cornelis Mol nam zijn plaats weer in. Bram den Braber werd benoemd als koster. Sommige uitgetreden waren stiekem ter vergadering naar binnen geglipt, maar werden door oplettende leden buiten de deur gezet. Jan Neele adviseerde daarom een presentielijst te laten tekenen, 'dan kan worden gecontroleerd of mensen lid zijn'. Blaak lichtte toe: 'Wat die scheuring betreft, het is bekend dat het begin hiervan dateert reeds van minstens 7 jaar terug.' Door opzien tegen ds. Boone was nieuwkomer Blaak hun mikpunt geworden, zoals blijkt uit Labruyères verslag:

De 'patriarch van Flipland' was nog dag en nacht beschikbaar.

Blaak zegt dat hij alhier vele en groote teleurstellingen heeft moeten doorleven, die hij niet nader zal uiteenzetten omdat hij dan namen zou moeten noemen, wat hij te persoonlijk vindt. Hem is bekend dat door de uitgetreden het grootste deel op zijn rekening wordt geschreven. Dat waren mensen die aan de voet van den kansel, na afloop van een door hem vervulde predikbeurt, betuigd hadden dat de Heere hem weer kennelijk had ondersteund, geholpen en bijgestaan. Deze zelfde personen zijn nu voormannen van de uitgetreden. Ieder kan hieruit zelf voldoende conclusies trekken.

Dit wil hij echter wel zeggen, dat hij voor God en de gemeente zijn hart durft blootleggen, dat hij de middellijke oorzaak hiervan nooit is geweest. Meer wil hij hiervan niet zeggen, om reden ieder deze gang van zaken weet en kent.

Twee maanden later werd Marinus den Braber gekozen als derde ouderling en ditmaal met goed gevolg. Iemand wees behoedzaam op de toestand van de gemeenten als ds. Boone zou wegvallen.

C. den Braber brengt in het midden een door hem nu vier jaar geleden met den Dominé gevoerd gesprek, n.l. wat bij overlijden van hem, de Dominé, met de gemeenten zal gebeuren. We zijn nu vier jaar verder en staan nog voor hetzelfde geval. Als voorbeeld stelt hij de gemeenten van Ds. Bakker, welke na zijn overlijden in zulke moeilijkheden zijn gekomen, dat zelfs een vreemde Leeraar moest worden gevraagd om de Sacramenten te bedienen, inzonderheid de Doopsbediening.⁵⁹⁰ Zulks zou ook hier kunnen plaatsvinden en dan zitten we ...

Nu wij Blaak hebben, kan hierin voorzien worden. Toen ds. Van Dijke stierf is er ook lang gezocht naar een opvolger. Toen ds. Janse overleed was dit niet zoo, want toen was hij er.⁵⁹¹

Blaak wees erop dat hij was toegelaten als oefenaar en niet als dominee. Hij zou zich dat ambt zonder kennelijke aanwijzing van Godswege niet durven toe-eigenen. Hij bedankte op 14 juli voor een beroep van Utrecht.⁵⁹²

Ds. Boone nam dat jaar alle feestdagen voor zijn rekening en op zondag 26 februari sprak voorganger Kolijn er na lange tijd weer. Piet Neele reed op 17 mei de kerkenraad per auto naar Nieuw-Beijerland, luxe en gerieflijk, een prachtige rit voor 18 gulden.⁵⁹³

Contacten Baaij en De Jonge

Boones relatie met de Thoolse voorganger Baaij was vluchtig en ongrijpbaar. Willem Baaij, bij de Gereformeerde Gemeenten afgewezen, organiseerde sinds december 1928 'eigen' diensten in de zaal *Non Semper* in de Vischstraat. De groep telde al gauw zo'n 250 mensen en liet ds. Boone dopen en af en toe een zondag preken.⁵⁹⁴ Beide voorgangers hadden goede contacten, maar die verstierven toen Baaijs predikantschap en tegelijk Boones opvolging actueel werden. Baaijs connecties met de federatiepredikanten C. de Jonge en M. Overduin waren bestendiger en duurzamer. Overduin bevestigde diens kerkenraad en de geboren Tholenaar ds. C. de Jonge bevestigde hem op 22 oktober 1931 als dominee, een plechtigheid waarin Overduin en Ariesen hem de Bijbel geopend boven het hoofd hielden.⁵⁹⁵

Boones besprekingen met de federatiegemeenten waren al vervluchtigd voordat ze goed en wel waren opgestart.⁵⁹⁶ De federatie nodigde Boone en Baaij begin 1933 uit om over kerkelijk samenleven te praten en Boone beloofde zijn kerkenraden daarover te raadplegen. 'Den waardigen Leeraar Ds. Boone had aangegeven er in mei met zijn gemeenten over te spreken.' Maar de notulen van die vergadering zijn verdwenen en eind september bleek alles alweer voorbij te zijn.⁵⁹⁷ Vluchtig dus en vooral ongrijpbaar; domineesgeheimen van toen en raadsels van nu.

Kerk gezien vanuit de Achterstraat. De woning is nu in gebruik als kosterswoning.

Ledenvergadering 1934

Op de ledenvergadering van 9 februari 1934 introduceerde dominee de Dordtse Kerkorde.⁵⁹⁸ Hij had twintig exemplaren gekocht en liefhebbers konden er voor twee dubbeltjes eentje meenemen. Ouderling Verlinde werd met 116 stemmen herkozen en diaken Reijngoudt met 127. C. den Braber vroeg, net als een jaar eerder, om Blaak beroepbaar te stellen, maar dominee zei 'dat dit een punt is ter bespreking en beslissing op een groote vergadering'. Lauw

Neele vond dat dit van Sint-Philipsland moest uitgaan: Blaak kon op z'n minst worden voorgedragen 'omdat het toch niet tegen te spreken is dat de Dominé oud wordt en er bovendien voor twee Dominés voldoende werk is in onze gemeente'. Enkele leden zeiden er het hunne van, 'waarop de voorzitter toegeeft dat zulks op de Groote Vergadering kan worden voorgesteld'.

Koningin Emma

Dinsdag 20 maart overleed koningin-regentes Emma. Hofprediker Herman Theodorus Obbink leidde de rouwdienst en ds. Boone hield in zijn eigen gemeente een herdenkingspreek over Prediker 12 vers 5b: 'Want de mens gaat naar zijn eeuwig huis, en de rouwklagers zullen in de straat omgaan.' Hij had er de kranten op nagekeken en opvallend veel historie in zijn preek verwerkt. Enkele fragmenten hieruit:

Toen ik maandagmorgen op de tram stond te wachten, werd er het bulletin bekend gemaakt, dat Hare Majesteit ernstig ziek was en het zich, haar hoge leeftijd in aanmerking genomen, zeer ernstig liet aanzien. Woensdagmorgen hoorden we het gerucht, dat ze was overleden, wat een ogenblik later werd bevestigd met de mededeling, dat ze om kwart voor 8 gestorven was. Zij is naar haar eeuwig huis gegaan en de rouwklagers zullen voor haar in de straten omgaan. We hebben gelezen, dat er in Schotland en Londen rouwdiensten ter gedachtenis voor haar zijn gehouden, ja, overal in het buitenland hebben ze hun medegevoel betuigd. (...) Morgenmiddag om 2 uur zal ze worden bijgezet in het familiegraf der Oranjes, in de Grote Kerk te Delft, waar ook Prins Willem I, de vader des vaderlands, begraven ligt. (...) Als zij wordt bijgezet in haar familiegrafkelder, zal er natuurlijk overgrote belangstelling zijn. Wij zullen er niet bij zijn, enkelen uit ons midden wel. Zij is een vorstin en dus moet zij met alle waardigheid begraven worden. Mocht het voor ons een spoorslag zijn om ons te bekeren tot de Heere. Om Hem aan te lopen en aan te klemmen, voordat het voor eeuwig, ja voor eeuwig te laat is. Wij gaan allen naar ons eeuwig huis. Zij is ons maar een weinig voorgedaan en wij allen moeten sterven. O, valt voor hem op de knieën en bidt, ja, smeekt tot Hem om vergeving en verzoening door Christus' bloed. Ja, wij bidden u van Christus-wege: laat u met God verzoenen.⁵⁹⁹

Laatste kerkdiensten

Dominee stond ook in 1934 nog steeds continu op de preekstoel, net zo gedreven als in zijn goede jaren, geen twee keer, maar de volle drie keer per zondag. Steeds weer onderweg met treinen, trammetjes of busjes naar schuurkerken en kerkshuren; lange en oncomfortabele reizen met hinder-

nissen. Elke dag weer diensten, diensten, nieuwe diensten, al dan niet bij een kacheltje gehouden. Een (gedeeltelijke) reconstructie.

Zondag 7 *januari* sprak hij in Bruinisse, zondag 14 thuis, zondag 21 in Oud-Vossemeer, woensdag 24 in Langbroek en dinsdag 30 in Kinderdijk.

Donderdag 1 *februari* in Den Haag, donderdag 8 in Bolnes, vrijdag ledenvergadering thuis, zondag 11 thuis over Zacharía 13:7, waarvan een samenvatting bewaard bleef.⁶⁰⁰ Woensdag 21 doopte hij in het vrije Krimpen aan den IJssel en donderdag sprak hij in het eveneens vrije Bergambacht.⁶⁰¹ Zondag 25 doopte hij in Flipland zeven kinderen en herbevestigde hij Verlinde en Reijngoudt.

Zondag 18 *maart* bediende hij het Heilig Avondmaal in Rotterdam, maandag sprak hij in het oude Postkantoor aan de Kaatsbaan 6 (Oud Charlois) in Rotterdam,⁶⁰² dinsdag had hij driemaal biddag in Nieuw-Beijerland, donderdag tweemaal biddag in Bolnes en op Goede Vrijdag 30 maart preekte hij thuis.

Op Pasen, 1 en 2 *april*, nam hij in Flipland van zeven personen belijdenis af, onder wie zijn kleindochter Johanna. Woensdag 4 preekte hij in Den Haag en donderdag in Langbroek. Zondag 8 in Zierikzee, zondag 22 in Bruinisse en zondag 29 doopte hij in Flipland vier kinderen.

Donderdag 3 *mei* preekte hij in Amersfoort, donderdag 10 leidde hij twee hemelvaartsdiensten in Bolnes, dinsdag 15 sprak hij in Bergambacht, donderdag in Giessendam en 20 en 21 mei hield hij vier pinksterpreken in zijn Achterwegkerk. Dinsdag 29 was hij in Krimpen en woensdag zat hij de Algemene Vergadering in Rotterdam voor, waar Elst opnieuw in de kring werd opgenomen en Ariesen en Vijverberg een eigen weg gingen, Ariesen voorgoed en Vijverberg voor enkele jaren. Na de vergadering leidde hij er een avonddienst.

Zondag 3 *juni* was hij in Den Haag, maandag in Rotterdam, zondag 10 in Nieuw-Beijerland, zondag 17 doopte hij in Flipland en woensdag 20 doopte hij en nam hij belijdenis af in de Bakkeriaanse gemeente van Oosterland, die na het wegvallen van ds. Van der Garde al twee jaar geen predikant meer op de preekstoel had gezien.⁶⁰³ Maandag 25 juni sprak hij in Kinderdijk.

Zondag 1 *juli* preekte hij driemaal IJsselstein, dinsdag in Opheusden, donderdag in Bolnes en zondag 8 bediende hij in Kamperland het Heilig Avondmaal. Die dag werd hij onwel door last van de urinewegen. Advertentieblad *De Faam* berichtte, dat de diensten van dinsdag en woensdag in de Middelburgse Bogardzaal door ziekte waren afgelast. Liza's zoon Lauw reed opa met zijn auto naar huis, waar Pietje en Gomme hem verzorgden en kleindochter Johanna het huishouden regelde. Huisarts Joannes Jacobus de Groot liep er in en uit.⁶⁰⁴

Vriend Blaak noteerde wat er die week gebeurde.

Op zaterdagmiddag gingen wij samen van Sint-Philipsland naar Roosendaal. Van daar ging ieder zijn weg met het voornemen aanstaande vrijdag weer thuis te komen. Toen ik vrijdags thuiskwam, zei mijn vrouw: 'De dominee is dinsdag al thuisgebracht met een auto.' Ik woonde een uur van het dorp en ging tegen de avond naar hem toe. Hij lag te bed; twee ouderlingen zaten bij hem. Hij sprak tot mij: 'Hier lig ik nu, broeder, ik kom niet meer in de gemeenten, u moet verder mijn plaats innemen en ik zal u zelf daartoe bevestigen.' Ik antwoordde: 'Niet zo haastig spreken, dominee, u kunt nog best wat opknappen en op uw woorden kan ik het niet doen.' Hij bleef er echter bij, hij was er overvol van en gaf opdracht maatregelen hiervoor te treffen. Hij zei: 'Al zou ik het van mijn bed moeten doen, gebeuren zal het.'⁶⁰⁵

De kerkenraad riep de classisgemeenten op om 26 juli in Sint-Philipsland te vergaderen.

Berichtgeving ziekte

Boones zondagsdiensten van 15 juli zijn afgezegd, zoals blijkt uit zijn briefje van maandag 16 juli aan ouderling Hendrik Nout van Geldermalsen.

Waarde vriend

Heden stel ik u in kennis dat ik niet zal kunnen komen. Ik heb veel pijn en de dokter komt elke dag om mijn water af te tappen. Ik moet woensdag voor onderzoek naar een professor toe.

Nu is er op een vergadering besloten, als ik niet meer kan, om voor ons onderhoud een collecte te houden. En nu kreeg ik de waarheid: 'Zalf Eliza in uwe plaats.' Zo gaan wij een classis beleggen om Blaak te stellen voor Leeraar.

Doet allen de groeten,

Uwe dienaar L. Boone.⁶⁰⁶

Zaterdag 21 juli berichtte hij Nout over het medisch onderzoek.

Waarde vriend en familie

Heden uw brief ontvangen met de inhoud, waarvoor zeer dankbaar. De professor heeft mij onderzocht en betast en heeft verklaard niet te opereren, nee, niet nodig. Maar 2 maal per dag het water aftappen. En niet altijd op bed liggen, maar door de kamer lopen. En ook zoo eens door de tuin wandelen. Ach, het wordt hier zacht afgebroken. Dan weer eens een tekstje: 'Zijt mij genadig, o God, naar Uw goeder-tierenheid.'

Nu, allen de groet van uw Dienaar L. Boone.⁶⁰⁷

Geertruida

Diezelfde week mocht hij dochter Geertruida na 22 jaar weer aan het hart drukken. Trui was in 1912 naar Grand Rapids geëmigreerd, waar haar eerste man, Pieter van Dijke, in 1924 was overleden, en haar tweede, Pieter de Dreu, op 30 november 1933. En misschien was dochter Pieterella, in 1911 door opa gedoopt, daar gestorven. Zoveel vreugde en geluk tegenover zoveel ernst en zorg. Blijdschap en verdriet ineen, want moeder Pietje was er niet meer. Dominee had destijds naar Amerika willen gaan om te delen in haar zorgen, maar de kerkenraad had hem zijn drie maanden verlof niet toegestaan. Nu zag hij zijn zeven kleinkinderen, zijn Amerikanen, voor het eerst in levenden lijve door de kamer lopen: Lauw (26), Maria (18), Laurina (15), Janna (11), Pieter (10) en ook die van Truis tweede man: Marinus (8) en Geertruida (6). Hij begreep maar half wat ze zeiden, want alleen de oudste was nog wat Fliplands opgevoed. En zij zagen hun opa in zijn gewaad door kamer en slaapkamer strompelen, als van een andere planeet, vreemd en geheimzinnig, bed op en bed af, stoel op en stoel af, en vooral zwak en ziek en afgeleefd. Maar toen hij hoorde dat de twee jongsten ongedoopt waren, verging het hem als de oude Jakob, en 'werd de geest van hun vader levendig'. Hij raapte zijn laatste krachten bijeen en liet nog één preekbeurt noteren.⁶⁰⁸ Zondag 22 juli preekte hij alleen 's morgens, zo stond het ook in de krant, en hoofdzakelijk om vijf kinderen, onder wie drie kleinkinderen, te dopen. Dat waren dochter Apolonia van kleindochter Johanna Verwijs en haar man Pieter Kunst, en, als de allerlaatsten, Truis twee De Dreu's: Marinus en Geertruida.⁶⁰⁹

Familie, vrienden en bekenden bezochten de pastorie.

Gaande en komende dominee

Donderdag erna, 26 juli, rapporteerde classisvoorzitter Blaak, dat ds. Boone 'wegens ernstige ziekte die snel zijn lichaamskrachten sloopt, niet meer in staat is zijn ambt te vervullen, waarom hij dan ook emeritaat aanvraagt'. De vergadering verleende dit op de meest eervolle wijze en belastte de ouderlingen Den Braber en Verlinde met het opstellen en uitvoeren van een goede financiële regeling.

Bij het spreken over Boones opvolger, droeg Blaak het voorzitterschap over aan Verlinde en verliet hij de vergadering. Een Fliplander uitte de wens 'om broeder Blaak als opvolger van ds. Boone te mogen zien bevestigen'. Een Oostburger herinnerde aan Boones woorden: 'Zalf Elíza in uwe plaatse'. Een zakelijke broeder 'beveelt voorzichtigheid aan om op dergelijke toestanden als grondslag voort te bouwen'. Een oplettende ambtgenoot wees op het werk dat Blaak 'met voorbeeldige trouw en bediening des Geestes had verricht'. De vergadering besloot 'Blaak zelf zijn meening te doen blootleggen'.

Blaak wilde daar wel iets van zeggen. 'Hij staat stil bij de worstelingen die hij heeft doorleefd toen hij geroepen werd om een woord tot stichting in de gemeenten te spreken. Ondanks alle wederwaardigheden mag hij betuigen, dat de Heere Zich tot op heden niet onbetuigd heeft gelaten. Zwaar ziet hij op tegen hetgeen waar hij nu voor gesteld is. Dat wordt nog zwaarder, wanneer hij zou worden geroepen tot het ambt van leeraar'.

De classis droeg hem voor als predikant en wenste 'dat de gansche vergadering hem mag opdragen in den gebede en dat deze ingeslagen weg mag blijken te zijn in de gunst van Hem, bij Wie al onze paden zijn, tot Zijn eer en tot heil van Zijn Sion hier op aarde'. De kerken besloten op een Algemene Vergadering, 16 augustus, knopen door te hakken.⁶¹⁰

De Vlissingse Courant

Zondag 29 juli werd dominees emeritaat aan de gemeente bekendgemaakt⁶¹¹ en op 31 juli stond het in *De Banier*: 'Ds. is 73 jaar en diende deze gemeente ong. 30 jaar. Naar verluidt lijdt hij aan een ongeneeslijke kwaal'.

Domineesdochter Pietje schreef op 1 augustus aan Cornelis van der Graaf in Bergambacht: 'Wat de komst van vader aangaat, daar zult u niet op behoeven te rekenen. Mijn vader is er af, en volgens zijn zeggen zal het reizen en het preken wel voor hem afgedaan zijn. Hij gaat achteruit en bij de minste inspanning watert hij bloed. Zijn krachten nemen zachtjes aan af.'⁶¹²

Het *Algemeen Handelsblad* berichtte op 2 augustus: 'Ds. Boone is nog een predikant van den ouden stempel, die iedere dag uitgaat met de niet meer in gebruik zijnde kleding van steek, korte broek en bef'.

De *Vlissingse Courant* publiceerde op 3 augustus een uitvoerig stuk.

De bekende, in kleding en optreden antieke ds. L. Boone gaat zijn

ambtswerk neerleggen. Hij is maar niet een gewone dorpsdominee, maar mocht zich in grote vermaardheid verheugen.

Als men ds. Boone, getooid met steek en korte broek, ziet lopen (ook in de week draagt hij dit ambtscostuum), denkt men onwillekeurig aan een verschijning uit de vorige eeuw. Toch denke men niet, dat hier een zeker soort hoogmoed in het spel is. Integendeel, ds. Boone wil er niet van horen gekiekt te worden. Hij beschouwt dit als 'n afgoderij. Zelfs bij zijn veertigjarig jubileum, in maart 1929, weigerde hij absoluut gefotografeerd te worden.

Behalve in de 22 gemeenten die hij dient, trad hij ook wel op in plaatsen, waar hij geen kerkelijke gemeente had. Zo heeft hij in wel 90 plaatsen het Woord bediend. En meestal had hij niet te klagen over geringe belangstelling. Ook velen uit de 'Kersten-gemeenten' hoorden de singuliere Boone graag.

Ruim 45 jaar heeft deze merkwaardige man gepreekt. 's Zondags altijd driemaal en meest nog viermaal in de week. Men moet aan een preek van ds. Boone niet dezelfde eisen als aan andere preken stellen. Hij preekt in een vrij zonderlinge trant en met kwesties van exegese vermoeit hij zich niet.

Bij zijn jubileum in 1929 is hem een nieuw ambtscostuum aangeboden. Hij heeft het nog 5 jaar kunnen gebruiken. Nu gaan zijn krachten hem begeben. Met hem verdwijnt een merkwaardig man van het kerkelijk toneel. Een man die ondanks zijn geringe ontwikkeling voor velen van grote invloed is geweest.⁶¹³

Afscheid van vrienden

Hij schreef die tijd aan ouderling Nout in Geldermalsen:

Heden gaat het al wel. Ik lig niet meer op bed, maar heb even over dorp [de Voorstraat, JMV] geloopt. En ik loop 's middags eens naar de kerk toe om onder gehoor van Blaak te zitten. O, gelijk een schaap naar den herder schreeuwt, zoo schreit mijn ziel tot God.

Hij berichtte vrienden in Langbroek over zijn gezondheid en besloot met enkele psalmregels in '1773' en een vers van ds. Ledeboer.

Geachte vrienden.

De Heere God zij u genadig. Heden uw brief ontvangen, het gaat met mij zachtjes. Ik heb geen pijn, ik loop zoo door kamer en door de tuin en zoo eens over het dorp [de Voorstraat, JMV]. En soms 's middags eens naar de kerk. Ik heb veel pijn in mijn arm, reumatiek.

De Heere handelt zachtjes met mij, tot hiertoe. Ik heb 46 jaar getobd en gepredikt. Soms denk ik: zou ik nog in Langbroek komen? Ik heb al gedacht, dat ik weg zou zijn. O Heere, gelijk een schaap schreit om

de herder, zoo schreeuwt mijn ziel tot God. En daar te komen, daar moet ik voor sterven. Hij kan en wil en zal in nood, zelfs bij het naderen van den dood, volkomen uitkomst geven.

Bukken, bukken, zwijgen leren

Onder Zijne hand verneëren

Blind te vallen Hem te voet

Schreiend, wenend, snikkend, klagen

En Hem om vergeving vragen

*Hem, Die boven bidden doet.*⁶¹⁴

Kunt u dan niet waardig gaan?

Kom dan maar te kruipen aan.

Na groet, uw onwaardige vriend, L. Boone

Blaak gekozen

Dominees kans op preken was nihil, maar hij hield vol: 'Mijn werk is nog niet ten einde, er ligt nog één werk voor mij te doen, om een opvolger als leraar te bevestigen, en wel broeder Blaak.' Maar Blaak zei elke keer als dominee daarover begon: 'Geduld dominee, ik kan het met het uwe niet doen en mijn uitzien is welke weg de Heere daarin zal gaan.'⁶¹⁵

De Algemene Vergadering van 16 augustus verliep vredig en vruchtbaar.⁶¹⁶ Voorzitter Blaak las de classisnotulen, schetste dominees ziekte en de nood

van de gemeenten. Hij vroeg de afgevaardigden om niets om zijn persoon te doen of te laten, en benadrukte dat overstappen naar ds. Kersten of ds. Baaij geen bezwaar was. Hij vroeg vooral 'in liefde, vrede en broederlijke eensgezindheid het heil der gemeenten te zoeken' en verliet de vergadering. Haamstede stapte over naar de Gereformeerde Gemeenten en Rhenen bleef 'voorlopig afzijdig'. De overige gemeenten 'wensen dat ze Blaak als leeraar mogen bevestigd zien'. Maar die zei nuchter, dat hij een eenparig besluit alleen zou aanvaarden 'als de Heere hem hiertoe de overbuijing in zijn ziel gaf'. De vergadering hoopte dat dit ging gebeuren

Op bezoek bij de slager in de Voorstraat.

en dat ds. Boone hem zou kunnen bevestigen, anders zou een ouderling dat doen. Van Harmelen vroeg de gemeenten 'geen wedloop aan te gaan om Blaak te beroepen.' Verlinde las de notulen van de oprichtingsvergadering uit 1907 en vroeg Blaak of hij bereid was het ambtsgewaad te gaan dragen. Die beloofde dat dan toch maar te doen, als hij mocht weten dat de opvolging in Gods gunst zou zijn. Blaak recapituleerde: 'Met vrijmoedigheid mag ik hier getuigen, dat de vergadering, welke met vrede begonnen en voortgezet is, ook met vrede is geëindigd.'⁶¹⁷ Verlinde liep direct naar de pastorie, waar dominee volschoot bij het horen van de uitslag. Satan had hem ingefluisterd, dat de vergadering in wanorde zou uiteenspatten en al zijn werk voor niets was geweest. Hij lispelde met ogen vol vreugdetranen: 'Heere, dank U, wat bent U goed, dat U het niet overgeeft.'⁶¹⁸

Blaak beroepen

Ds. Boone had graag op de ledenvergadering willen zijn, vier dagen later, maar dokter De Groot had het hem ten stelligste afgeraden en dominee had tegen de kerkenraad gezegd: 'Broeders, ik hoop dat de Heere met u meegaat, dat is beter dan dat ik erbij ben. Ga met God en deel de gemeente mee dat het steeds mijn wens is om Blaak als leraar in mijn plaats te zien.' De voorzitter ging even in op het emeritaat van ds. Boone, 'die wegens ernstige ziekte, welke snel zijn krachten sloopt, niet meer in staat is zijn ambt te bedienen.' Blaak kreeg 99 stemmen voor, 22 tegen, 6 blanco en 1 van onwaarde, zodat hij was beroepen. Verlinde liep direct weer naar de pastorie en 'tot grote vreugde mocht de leraar de verzuchtingen van zijn legerstede vervuld zien en een opvolger worden geschonken om de gemeente te dienen.'⁶¹⁹

Blaak wist hoe naar hem werd gekeken, dominee voorop, maar nam het beroep alleen daarom niet aan. Dán was hij ervoor ingewonnen, dán zat hij vol bezwaren, en dán was hij beschaamd als hij hoorde hoe Gods kinderen de Heere smeekten of hij Boones plaats mocht innemen. Totdat de Heere hem op een zaterdagmorgen dierbaar onderwees: 'In mijn huis was er nie-

De korte broek en de steek.

Blijft in eere in de Oud Geref. Gemeente.

Toen indertijd de nu emeritus-predikant Ds. Boone te St. Philipsland zich van de Geref. Gemeenten afscheidde, moet zijn aangenomen, dat ieder die in de Oud-Gereformeerde Gemeente als predikant zou worden geroepen, evenals Ds. Boone zelf, óók de korte broek en steek zou moeten dragen.

De eerste predikant die hier voor in aanmerking kwam is de opvolger van Ds. Boone, de onlangs bevestigde Ds. Blaak.

Het moge vreemd lijken, maar traditiegetrouw heeft Ds. Blaak de korte broek aangehouden, de zijden pet verwisseld voor de steek en het donkere overhemd voor de witte bef.

Ds. Boone, die ons heele land doorreist heeft, is in zijn kleedij meer dan eens gegroet voor een Eerwaarde Vader. Wel een bewijs dus, dat deze dracht eerbied inboezemt en meer het teeken draagt van een zielverzorger dan een predikant in een gewoon costume.

Tradities zijn nu eenmaal tradities.

Die tegenwoordige dominee's ook!....

Eilanden Nieuws van 26 september 1934.

mand aanwezig en de Bijbel lag op tafel. Ik ging zitten en vroeg bij vernieuwing of de Heere mij door Zijn lieve Woord wilde bevestigen in de weg die ik had te gaan. Ik sloeg open 1 Korinthe 9 en las het 16e vers: "Want indien ik het Evangelie verkondig, het is mij geen roem, want de nood is mij opgelegd. En wee mij, indien ik het Evangelie niet verkondig." De Heere kwam met zulk een kracht des Woords in mijn ziel, dat ik volle vrijmoedigheid kreeg de roeping aan te nemen.' Zo werd Flipland zijn gemeente.

Blaak bevestigd

Dominee was tijdens een 'oliekuur' tegen galsteen en niersteen veel steentjes kwijtgeraakt en ging langzaam vooruit. Hij liep wat rondjes door de kamer en wandelde bij mooi weer in het zonnetje over de Voorstraat.⁶²⁰ Enkele keren zat hij in de middagkerk in een stoel naar Blaak te luisteren.⁶²¹ Blaak vertelde over de voorbereidingen van de bevestiging:

Op zekere dag gaf ds. Boone mij opdracht naar de kleermaker te gaan en mij een pak te laten aanmeten. Dit moest bij hem thuisgebracht worden, omdat hij mij zelf wilde aankleden. Een rilling liep over mijn lichaam. Keek ik naar hem, dan dacht ik: man, wat moet er van terechtkomen, als ik je zo zie liggen, dan kunnen we elk ogenblik vernemen dat de dominee uit de tijd is.

Twaalf september brak aan. Hij zou mij 's middags om 2 uur bevestigen en zei dat ik om half 2 bij hem thuis moest zijn. Alles wat aan mij was, beefde: wat moest er toch van terechtkomen? Doch zie, zijn huis zat reeds vol mensen en hij zat in zijn stoel, kant en klaar op mij te wachten. Wat was dat in mijn oog een groot wonder.

Wij zijn toen in een andere kamer gegaan en hij heeft mij zelf het ambtsgewaad aangedaan. Toen ik gekleed was, legde hij zijn handen op mijn schouders en zei met tranen in de ogen: 'Daar broeder, daar heb je nu mijn ambtsgewaad en straks krijg je mijn ambt. Ik gun het je van harte.'

Bij het opzetten van de steek voorspelde hij dat er heel wat overheen zou gaan, hetgeen ook gebeurd is. Wij liepen samen naar de kerk en hij voelde zich zo goed alsof hij nooit was ziek geweest.

Flipland ging een van de best bezette diensten aller tijden tegemoet. 'Toen de oude leeraar ds. Boone den kansel beklom, was geen plekje onbezet.' Hij gaf Blaak de hand, liet zingen psalm 72:10 en 11, luisterde naar het lezen van Filippenzen 3 en ging voor in gebed. 'Zijn stem was zoals die altijd geweest was en klonk helder door het grote kerkgebouw.' Hij nam als bevestigingstekst Filippenzen 3 vers 7 en 8: 'Maar hetgeen mij gewin was, dat heb ik om Christus' wil schade geacht. Ja gewisselijk, ik acht ook alle dingen schade te zijn, om de uitnemendheid der kennis van Christus Jezus mijn Heere; om

Wiens wil ik al die dingen schade gerekend heb, en acht die drek te zijn, opdat ik Christus moge gewinnen.' De krant meldde: 'Hij behandelde deze tekstwoorden zeer kort, mede in verband met zijn zwak gestel. In hoofdzaak wijzende op het "alles schade en drek achten om de uitnemendheid Christi."⁶²²

Verlinde las het formulier en dominee stelde de gebruikelijke vragen, waarop Blaak antwoordde: 'Ja ik, van ganser harte.' Dominee kwam van de kansel en de ouderlingen Van Dommelen en Verlinde traden toe als handopleggers om ds. Blaak de geopende Bijbel boven het hoofd te houden en een gepaste bijbeltekst uit te spreken. Ds. Boone legde zijn rechterhand op het hoofd van ds. Blaak en sprak: 'God, onze hemelse Vader, Die u geroepen heeft tot dezen heiligen dienst, verlichte u door Zijn Geest, versterke u door Zijn hand en regere u zo in uw bediening, dat gij daarin behoorlijk en vruchtbaar moogt wandelen, tot grootmaking Zijns Naams en tot uitbreiding van het rijk Zijns Zoons Jezus Christus. Amen.'

Dominee werkte zich de preekstoel weer op en sprak ds. Blaak 'zeer aangenaam aan, alsof er van ziekte totaal geen sprake was'. Ook Van Dommelen, Verlinde en Van de Gruiter spraken woorden van hart tot hart. Dominee liet ds. Blaak de zegenbede toezingen, psalm 134:3, en Pleun Kleijn vroeg toestemming 'nog een enkel woord te mogen spreken tot den nieuwen leraar als zijn persoonlijke vriend en schoolkameraad'.

Ds. Blaaks intree

Het geroezemoes verstomde toen, breekbaar en mager, de eens zo sterke dominee Boone het kerkgebouw binnenschuifde en in zijn gemakkelijke stoel neerzakte. 'Hoewel zeer vermoeid zijnde, was het toch zijn begeerte dezen dienst bij te wonen.' Ds. Blaak liet psalm 133:1 en 3 zingen, liet lezen Matthéüs 13 en noemde als tekst vers 3: 'En Hij sprak tot hen vele dingen

Ds. Blaak in ambtsgewaad.

door gelijkenissen, zeggende: Zie, een zaaier ging uit om te zaaien.' Ook deze preek was kort, omdat veel mensen nog ver moesten reizen en omdat Boone totaal op was. Hij sprak ds. Boone toe, kerkenraad en gemeente, het gemeentebestuur en andere genodigden. Hij dankte alle sprekers voor hun goede woorden en liet ds. Boone psalm 74:20 staande toezingen.

Laat Uwen armen knecht niet beschaamd zijn;

Maar geef hem veeleer oorzaak om te zingen

Van Uwen Naam; dat zij mogen ontspringen

Die benauwdheid lijden, met smaad en pijn.

Terwijl ds. Blaak bezweet de preekstoel afliep, vormden zich rijen richting ds. Boone om hem nog één keer de hand te drukken, te bedanken voor zijn werk en Gods kracht en zegen toe te wensen. 'Aan het einde van de dienst moest de dominee direct naar huis; zijn lichaam zou het niet meer hebben toegelaten.' Hij stapte thuis de leegte weer in, die er altijd weer was, hoewel hij altijd op Pietje, Trui en Gomme kon rekenen.

Oude dag

Vrienden zouden geen vrienden zijn, en broeders geen broeders, als ze niet eens een keer op bezoek kwamen. Uit bijna alle gemeenten kwamen ze, uit verre streken, met de auto, de tram of met de autobus. Al die vrienden 'werden door hem met een woord van afscheid aangesproken'. Het was hartbrekend om hem onder verdriet en pijn te zien wankelen en bergafwaarts te zien gaan.

Soms waren die ontmoetingen bijzonder, vooral als er geestelijke banden lagen en dominee lang in zo'n gemeente had gediend. 'Bij hen was een vrouw, waar hij langer dan dertig jaar had gelogeed. O, dat afscheidnemen van elkaar, dat opdragen aan de troon der genade, dat scheiden en wenen: "En nu, zie, ik weet dat gij allen, waar ik doorgedaan ben, predikende het Koninkrijk Gods, mijn aangezicht niet meer zien zult."' (Hand. 20:25)

Hij h  d wat werk verzet: zoveel preken, zoveel dopelingen, zoveel begrafenissen, zoveel, zoveel, zoveel. Allemaal namen, datums en cijfers, zoveel, maar belangrijker is h  e hij het had gedaan: als waarschuwend man, als biddende man, als principiële man, die daar zelf ook naar leefde.

De kerkenraad kwam elke zaterdag om stichtelijk te spreken, te mediteren, te zingen en te bidden. En om te luisteren naar zijn bevindingen met perioden van donker en van licht. Eens vonden ze hem op bed met zijn gezicht naar de muur, geestelijk in het donker en te bedroefd om een woord te zeggen. Een broeder vroeg voorzichtig: 'Hoe gaat het, dominee?' Die zei: 'Och, het is zo bang, zo donker, zo betwist en zo bestreden.' En hij zuchtte en kreunde maar weer verder, totdat de ouderling zei: 'Och dominee, nog een ogenblikje, dan zal het nooit meer donker voor u zijn, maar eeuwig licht, nooit meer

Verwisseld in aanschouwen

Kind van God, houd goede moed, Hij zal u niet begeven of verlaten, hoe diep de beproevingsweg moge zijn. Menige traan hebt gij gestort over uw zonde en zondige staat, weet het dan, dat het juist zulke tranen zijn die de Heere Jezus in Zijn fles vergadert. Dan vloeit de ziel over van de liefde Gods, die in ons is uitgestort, om ons te verzekeren en ons te bevestigen van onze staat voor de eeuwigheid en zo de ziel te verkwikken met zijn beloften.

Gods kind zal niet eeuwig zuchten, nee, als eenmaal de dag der openbaring komt, dan zullen wij Hem gelijk zijn, want wij zullen Hem zien gelijk Hij is. Dan zal het geloof, dat zo geslingerd werd, verwisseld worden in aanschouwen. Was de Heere reeds hier een burcht voor Zijn volk, een toevlucht, daar zal het dan een eindeloze vreugde zijn. 'Hetgeen het oog niet heeft gezien, en het oor niet heeft gehoord, en in het hart des mensen niet is opgeklommen, hetgeen God bereid heeft dien die Hem liefhebben.' Dan zal de beminnelijke Jezus zeggen: 'Ginds op aarde hebt gij geschreid, maar nu zullen alle tranen van de ogen worden afgewist.' Dan zult gij kunnen begrijpen, waarvoor gij hier zulk een zuchtend leven moest hebben, waarom zulk een bange weg uw deel moest zijn. Bedenk het altijd: in het woestijnleven wordt het minst genoten, maar het meest geleerd. O, heb dan altijd goede moed en wil niet vertragen, Die het beloofd heeft, is getrouw. Al moet alles tegenlopen, in al onze zaken, al is de Heere met Zijn roede op aarde om ons te tuchtigen, geen nood; de Heere regeert, zijnde met hoogheid bekleed. Hij zal eenmaal alles ten beste doen keren. Het is nu nog een verdrukking van tien dagen; spoedig komt de dag, dat wij altijd met de Heere zullen zijn, zonder te scheiden meer.

*Richt dan op uw hart naar boven
om te loven
Hem, Die u heeft liefgehad,
En u, eer gij waart geboren
Uitverkoren
Voor de zalige hemelstad.*

Uit: Preek over Rom. 8:19-23

benauwd, maar eeuwig blij, eeuwig in de vreugde uws Heeren!’ Toen worstelde hij zich uit het kussen omhoog en zei nadrukkelijk: ‘Vriend, ik heb er toch hoop op om dáár te mogen komen.’ Zijn hart werd hemelsgezind en vurig verlangend naar zijn Koning, zijn Vader, zijn Christus en de erfenis die hem zo zeker wachtte. ‘Dit gaf hem zo’n verruiming in zijn hart, dat hij er ook de volgende dagen de blijdschap van mocht genieten.’

Op zijn 74^e verjaardag, 1 november, was hij omringd door kinderen, familie, kerkenraad en vrienden. ‘Het gezelschap werd gesticht door zijn mededelingen, wat de Heere voor hem was geweest, waarna hij met dankzegging eindigde.’

Vriendenbezoek ging naadloos over in broederbezoek en dát weer in zijn laatste beetjes domineeswerk, want begin december stopte hij ds. Blaak een briefje in de hand om voor te lezen op de komende classisvergadering: het nieuws dat de Bakkeriaanse gemeenten Oosterland, Achterberg en Opheusden gingen aansluiten.⁶²³ Ds. Blaak had op 18 november voor het eerst gedoopt en deed dat op 30 december opnieuw. Ook had de heer Van de Gruiter uit Oostburg preekconsent gekregen, zodat ds. Blaak er niet langer helemaal alleen voor stond. Zo vloeiden de dagen over in andere dagen en de weken in andere weken. Dominee beseftte heel goed, dat het leven nog grotendeels uit herinneringen bestond; elke brief die hij kreeg, elke bezoeker die hij sprak, elke attentie bracht herinneringen mee.

Laatste nieuwjaar

‘Zo mocht het voor de laatste maal nieuwjaar voor hem worden. Hij had die nacht nogal mogen rusten en de kerkenraad was al vóór kerktijd bij hem. Ieder beseftte, dat dit zijn laatste jaarwisseling was. Meest verlangde hij om ontbonden te worden en met Christus te zijn, dat was hem zeer verre het beste. Wel had hij zorg over zijn ongetrouwde dochter Pietje, die alleen zou achterblijven.’⁶²⁴

Op 12 januari was hij overstelpt door de voorsmaken van het hemelleven. Hij dacht te gaan naar het vaderhuis met de vele woningen en verlangde ernaar om de eeuwige rust te gaan genieten. Hij wist in Wien hij geloofd had en sprak in volle zekerheid: ‘Kinders, twijfel er niet aan, als je vader sterft, dan gaat hij naar de hemel.’ Op 16 januari berichtte *De Banier*:

De toestand van Ds. L. Boone, emerituspredikant bij de Oud Gereformeerde Gemeente is sterk achteruitgaande. Bij de kwaal die geleidelijk zijn laatste lichaamskrachten sloop, is door de behandelende geneesheer, hoewel momenteel nog niet van ernstige aard, longontsteking geconstateerd. Het is dan ook te vrezen dat zijn toch reeds verzwakt lichaam deze crisis niet meer zal kunnen doorstaan. Persoonlijk is hij zich dan ook ten volle bewust, dat dit het middel zal zijn om hem van zijn post af te lossen, waarnaar hij verlangend uitziet.

Op 4 april schreef een dochter over haar vader.

Uw brief ontvangen en ik wil u enige letteren terug schrijven, want vader kan het niet meer. Hij ligt hele dagen op het bed en het gaat zwakjes met hem. Hij heeft gelukkig niet veel pijn, maar moet veel overgeven. Ook komt den dokter allen middag nog zijn blaas spoelen en 's avonds een spuitje geven. Dan heeft hij een rustige nacht. Ook kan hij heel weinig gebruiken, want het moet er allemaal uit. Hij gebruikt een beetje karnemelk, pap en citroenwater, dat is alles. Zoo tobben we maar voort. U moet de hartelijke groeten van hem hebben, ook van ons allen. De familie Boone.⁶²⁵

Ds. Blaak had op 29 maart van 21 jongeren belijdenis afgenomen, preekte op 14 april voorbereiding en bediende zondag 21 april het Heilig Avondmaal. Ds. Boone hoefde er niet meer bij te zijn, kón dat natuurlijk niet meer, want dezelfde week werd zijn geloof verwisseld in aanschouwen en mocht hij aanzitten, terwijl de Koning aan Zijn ronde tafel was.

Overlijden

Donderdag 25 april mocht hij zijn reisstaf neerzetten en zijn reiskleed afleggen. Hij had die morgen niet zoveel pijn, zodat hij even met ouderling Verlinde kon spreken, die nauwkeurig aantekeningen maakte.

Toen wij van hem heengingen, wuifde hij ons na uit de slaapkamer. Voor de laatste maal, want nooit zouden wij zijn stem meer horen of zijn handdruk gevoelen. Die dag namen zijn lichaamskrachten snel af en werd het gebouw zo gesloopt, dat wij zagen dat zijn einde naderde. Zijn kinderen stonden rond zijn bed.

Enkele uren voor zijn sterven, zag dochter Pietje dat haar vader een laatste aanval van de vorst der duisternis had te verduren, waarbij de oude dienstknecht met gevouwen handen lag en zijn ogen naar boven gericht, tot Hem Die de duivel en de hel aan Zijn gezegende voeten heeft onderworpen. Daarna is hij rustig gaan liggen.

Als kerkenraad stonden we vanaf 7 uur bij hem, om er rond half 9 de laatste adem te zien uitgaan. Zacht en kalm heeft onze geliefde leraar het tijdelijke met het eeuwige verwisseld om te worden opgenomen in de eeuwige heerlijkheid.

'Zalig zijn de doden die in den Heere sterven, van nu aan. Ja, zegt de Geest, opdat zij rusten mogen van hun arbeid; en hun werken volgen met hen' (Openb. 14:13).

In korte tijd moesten veel beslissingen worden genomen, maar de familie wist er geen raad mee, de kerkenraad niet, Flipland niet. Het binnenstappen van lijkdienaar Gerrit van der Dussen was totaal onwettelijk. Mensen liepen af en

Nr. <u>4.</u>	Heden <u>veertien en twintig April</u> negentienhonderd vijf en dertig verscheen voor mij, Ambtenaar van den burger- lijken stand der gemeente Sint-Philipsland: <u>van der Dussen, Gerrit,</u> oud <u>veertien en twintig jaren,</u> <u>lykdienaar</u> wonende <u>alhier</u> , die verklaarde, daarvan uit eigen wetenschap kennis dragende, dat op <u>vijf en twintig April</u> dezes jaars, des <u>namiddags te negen</u> uur, in deze gemeente is overleden <u>Boone, Laurus, oud vier en veertig</u> <u>jaren, zonder beroep, geboren te Middel-</u> <u>dijk, wonende alhier, weduwnaar</u> <u>van Amande, Pieterella, doch-</u> <u>ter van Boone, Marinus en van Maas-</u> <u>Geentruid, beiden overleden.</u>
---------------	--

Begrafenisondernemer Gerrit van der Dussen deed aangifte.

aan, als verdoofd en vol verdriet. Ze spraken met elkaar, omhelsden elkaar en lieten hun tranen rijkelijk vloeien. Ze waren gekomen om hun dominee Boone te herdenken, maar zaten als in een roes en mompelden maar: 'hij is erbovenuit, hij is thuis, hij zou niet meer terug willen, niet meer terug kunnen, o, wat is hij gelukkig; eeuwig, eeuwig gelukkig.' Een snik, een traan en een zucht, die uit het hart kwam en maar langzaam wegebde. Ze luisterden naar woorden over de grote verdrukking, de lange klederen, wit gemaakt in het bloed des Lams. Over het zijn voor de troon van God en het dag en nacht dienen in Zijn tempel. Over de nieuwe hemel en de nieuwe aarde, over de stad zonder tempel en het loon van getrouwe dienstknechten. Hoofdschuddend verlieten ze de pastorie, totaal onwerkelijk, als in een droom, want het verleden was voorbij en de toekomst nog niet aangebroken; de leegte van nu was alles wat ze hadden. De begrafenisondernemer moest zelf maar aangifte doen. De rouwbrief meldde de namen van Rien, Ko en Lauw en hun vrouwen, van Trui, van Gommerina en haar man en van Pietje en haar verloofde. Andere kinderen waren hem vroeger of later voorgegaan: Trui, Laurus, Laurien, Betje en Liza.

Reacties in kranten

De *Middelburgsche Courant* schreef de volgende dag dat 'een merkwaardig man in de kerkelijke wereld is heengegaan, een der weinige predikanten die de steek en korte broek droeg. Tot voor kort preekte hij nog geregeld driemaal

per zondag en ook wel op avonden in zijn eigen gemeente.'

De Banier berichtte op 26 april: 'Tot voor betrekkelijk korte tijd ging hij nog het land door om de talrijke herderloze gemeenten te dienen. De onvermoeide dienstknecht mag thans rusten van zijn arbeid en juichen voor Gods troon.'

Het *Eilanden Nieuws* van 27 april publiceerde in een lang en waardig bericht o.a.: 'Kort voor zijn sterven is hij in een flauwte gevallen en donderdagavond zacht en kalm overleden. Door de telefoon konden ons geen bijzonderheden worden medegedeeld. Dit weten we en geloven we vast, dat ds. Boone in de rei der gezaligden is opgenomen en nu den palmtak der overwinning zwaait, voor den Troon des Lams. (...) Nu is hij 't al te boven, zijn ziel is nu daar, waar hij bij tijden en ogenblikken naar uitzag. Ds. Ledeboer, als hij nog leefde, zou wis en zeker ook van hem zeggen:

*Een bidder min op aard,
een danker meer daar boven;
Een zuchter min beneên,
een juicher meer aan 't hof.
Een lijder min in 't stof,
een blijder meer in 't loven,
Een niet, een worm, een stof
geschapen tot Gods lof.*

Zondagmorgen 29 april preekte ds. Blaak over: 'Wat man leeft er die den dood niet zien zal, die zijn ziel zal bevrijden van het geweld des grafs? Sela' (Ps. 89:49). En 's avonds over: 'Let op den vrome en zie naar den oprechte, want het einde van dien man zal vrede zijn' (Ps. 37:37).

De *Maas en Schelde* van 1 mei schreef: 'De invloed van ds. Boone, die in de oude predikantskleding liep, steek, korte broek en bef, was enorm groot. Hij had duizenden vereerders, die overal verspreid zaten.'

Afscheid

Dinsdag 30 april 1935. Flipland werd beschenen door een flauw voorjaarszonnetje, het was droog, zo'n 10 graden en ietsje winderig. Het dorp lag normaliter verlaten tussen velden met schraal uitgelopen groen en kale en grijze vlekken, maar beleefde nu de drukste dag ooit. Was een auto al een bijzonderheid, een bus was dat zeker, nu reden er tientallen door het dorp. Door Voorstraat, Achterweg en Schooldreefje liepen mensen in de meest vreemde klederdrachten, op weg naar kerk en pastorie: 'Van heinde en verre waren de belangstellenden opgekomen en de 23 gemeenten, waarvan ds. Boone vroeger voorganger was, hadden zich alle doen vertegenwoordigen.'⁶²⁶ Een onafzienbare schare uit het hele land wilde erbij zijn, want overal had dominee zijn vrienden, die hem naar zijn laatste rustplaats gingen brengen.

Heden behaagde het den Heere van leven en dood van
onze zijde weg te nemen, in de hope des eeuwigen levens, onze
innig geliefde en zorgvolle Vader, Behuwd-, Groot- en Over-
Grootvader,

den WelEerw. Heer

Ds. Lourens BOONE

Weduwnaar van

P. ROOZENDAAL

in den ouderdom van 74 jaar en bijna 6 maanden.

Bruinisse	M. BOONE F. BOONE-Roozendaal
St. Philipsland	Wed. P. DE DREU-Boone
Middelburg	Jac. BOONE A. BOONE-Leduc
St. Philipsland	G. MEIJER-Boone Chr. M. MEIJER
Rotterdam	L. P. BOONE M. BOONE-Verwijs
St. Philipsland	P. L. BOONE en Verloofde Klein- en Achterkleinkinderen

St. Philipsland, 25 April 1935

De ter-aarde-bestelling zal plaats hebben a.s. Dinsdag 30 April
te 12 uur.

De geheele Kerkeraad wordt hierbij uitgenoodigd.

‘In de morgenuren vonden de belangstellenden gelegenheid te defileren langs de baar en een laatsten blik te werpen op het stoffelijk overschot.’⁶²⁷ Nog één keer stonden ze bij de kist, zagen ze hun vader, hun predikant, hun vriend, hun weldoener en hun raadsman, waarbij de grenzen tussen werkelijkheid en droom vervaagden. Ze probeerden waardig afscheid te nemen, terwijl smart en achting van hun gezichten afstraalden. Afscheid van een sterfelijk mens, nietig in eeuwigheidslicht, maar groot in de geschiedenis van kleine kerken met kleine mensen.

Rouwdienst

Al vóór 9 uur verdrongen honderden rouwenden zich voor de nog gesloten deuren van de Achterwegkerk, waar om 10 uur de dienst zou beginnen. Voorin de kerk zaten familie, gemeentebestuur, kerkenraden, vrienden en genodigden. Tegen tien liep een hulpkoster naar de oude galerij, klom er op de achterste bank en omvatte het neerhangende klokkentouw. Langzaam kreeg hij de gang erin en begon de klok te luiden. Steeds iets sneller en steeds iets nadrukkelijker verlieten de klanken een voor een de toren en verspreidden ze zich over huizen, straten en bomen. Niet zo vlak, niet zo eentonig, maar natuurlijk en levendig, zoals klokkluiden al eeuwen gebeurde. De roep om een dienaar te begraven, die in dit bedehuis Christus had gepredikt tot redding van verloren zondaren: 'Ik ben de Opstanding en het Leven; die in Mij gelooft, zal leven, al ware hij ook gestorven.'⁶²⁸ De kerk stroomde overvol en de meesten moesten zich met een staanplaats redden. De Utrechter stenograaf A. Bulk zat klaar om alle woorden op te schrijven.

Ouderling J.C. van Harmelen begon de dienst met het laten zingen van psalm 68 vers 2. Het bekende vers, dat zo treffend weergeeft dat de rechtvaardigen zich zullen verblijden, van vreugde zullen opspringen voor Gods aangezicht en van blijdschap vrolijk zijn. Was het een wonder, dat velen vlagen voelden van ongeloof en machteloosheid?

*Doch zullen de vromen verblijd,
Heer', Uwen Naam zingen altijd
En haar in U verblijden;
Zij werden van harten verheugd,
En zullen voor God maken vreugd,
Juichende t' allen tijden.
Zingt nu vrolijk en looft den Heer',*

Heden behaagde het den Heere van leven en dood, van onze zijde weg te nemen, in de hope des Eeuwigen levens, onzen innig geliefden en zorgvollen Vader, Behuwd-, Groot- en Overgrootvader, den Wel-Eerwaarden heer

Ds LOURENS BOONE,
Wedn. van P. Roozendaal,
in den ouderdom van 74 jaar
en bijna 6 maanden.
St.-Philipsland, 25 April 1935

Uit aller naam:
M. BOONE.

Heden behaagde het den Heere van leven en dood, in de hope des Eeuwigen levens, van onze zijde weg te nemen, onzen innig geliefden leeraar, den WelEerwaarden heer

Ds L. BOONE,
in den ouderdom van ruim
74 jaar.
St.-Philipsland, 25 April 1935.

Ds W. H. BLAAK,
Kerkeraad en Gemeente.

Advertenties in De Zeeuw, 26 april.

*Verbreidt met vreugd Zijnes Naams eer.
Prijst Zijn heerlijkheid t' zame;
Die op de wolken vliegt en vaart,
En een Heer' is zeer wijs vermaard,
Eeuwig God is Zijn Name.*

Ds. Blaak sprak een gebed uit en liet zingen psalm 89:19. Een bekende psalm, waarin Ethan de Heere bidt om te gedenken aan de korthed van zijn leven, aangeeft dat niemand aan dood en graf kan ontkomen, en herinnert aan Diens verbondstrouw aan David gezworen.

*Denk hoe kort mijn levenstijd zij, Heer', en ontwaak;
Zoudt Gij den mens also vergeefs hebben gemaakt?
Wie is hij die ontgaat den dood niet om verstrangen?
Die ook in 't grafsgeweld hierna niet werdt gevangen?
Ach, waar mag de genade des ouden tijds wezen,
Die Gij David toezeid', naar Uw waarheid geprezen?*

Dominee bepaalde zijn gehoor bij 2 Timótheüs 4, het voorgelezen hoofdstuk, waarin Paulus voorzegt dat hij weldra zou worden gedood, terwijl hij zich troostte met een goed geweten en met de vergelding die hij en alle gelovigen van de Heere verwachtten. Uitgangspunt voor de prediking was vers 7: 'Ik heb den goeden strijd gestreden, ik heb den loop geëindigd, ik heb het geloof behouden.' Ds. Blaak gaf een zakelijke verklaring van dit tekstwoord en besloot met een toepasselijk woord op leven en sterven van ds. Boone.

Geliefden, wij zijn hier samen verenigd om onze oude leraar ds. Boone, die menig keer deze kansel heeft beklommen en menige boodschap heeft uitgedragen van de grote Koning. Daarover hebben wij zondag al gesproken. Maar gemeente, ik wil het nog weleens zeggen: dat hij nog eens tot u spreken mocht nadat hij gestorven is. Och, dat het in de dag der dagen niet tegen u getuigen zal en dat gij ook verwaardigd mocht worden om de aanvankelijke strijd te leren kennen. Dat gij ook dat aanvankelijke geloof mocht leren kennen en in de loopbaan gezet worden en leven.

De man die we straks ten grave zullen dragen, die is door God aangesproken. Er is een ogenblik geweest dat God zeide: 'Ik ben het moe en gij moet ermee ophouden en wat anders gaan leren.' Als God tot de mens komt, dan zal het gezien worden. Dat verraadt de weg van het volk in het uitwendige leven, in de uitgangen des harten. Dat is de bekering. Hij is ook aangesproken (wat wij menig keer uit zijn mond hebben vernomen) toen de Heere hem na verloop van enkele maanden een stapje verder heeft gebracht.

Als God ze in de loopbaan brengt, dan komen zij in een nauwe loopbaan. Dus een enge weg en een nauwe weg. Als de Heere bij hem is, dan is die nauwe weg ruim genoeg. Maar het moet ook in de loopbaan verspeeld worden. Dat heeft onze overledene ook geleerd. Hij heeft zijn strijd, zijn betwisting van de ziel gehad, bij aanvang.

Geliefden, wij moeten eindigen. Het ogenblik is gekomen en wij hebben zondagmorgen stilgestaan bij die woorden: 'Wat man leeft er die den dood niet zien zal.' En zondagavond bij deze waarheid: 'Let op den vrome en zie op den oprechte, want het einde van dien man zal vrede zijn.' En wij hebben gehoord: 'Ik heb den goeden strijd gestreden,' opdat hij eenmaal overwinnen zou.

Geliefden, overwinnaar mogen worden aan het einde, nu, daar is onze overleden leraar gekomen. Hij heeft donderdagavond om half negen het tijdelijke met het eeuwige verwisseld, waar wij met de kerkenraad bij stonden. Wij hebben hem de laatste snik zien geven. Vrijdagavond toen ik inkeerde, zei ik: 'Ik weet niet wat voor mens ik ben.' Maar 's avonds toen ik op bed lag, had ik een heimwee in mijn ziel. Hij is donderdag gestorven en vrijdag verlangde ik al naar hem met een sterke begeerte. Mocht onze ziele daar maar veel mede vervuld zijn, geliefden.

Hij is al vergeten al de grote wederwaardigheden die hij hier op aarde heeft moeten doormaken. Want denk erom, dat hij besproken is en betwist. Waarvan? Van de vorst der duisternis, van de wereld, van de 'vrome' wereld. Hij heeft zijn deel gehad op aarde, maar wij dachten: gij zijt boven. Er zijn in de hemel geen tijden, die zijn vergeten.

Dus geliefden, wat een onuitsprekelijk voorrecht: het is een verdrukking van tien dagen. Wel volk, gij zijt al wat nachten voorbij, houdt moed! Als gij met woorden en in eigen kracht het moest doen, dan was het kwijt. De zaligheid van het volk van God wordt bewaard door de kracht Gods en bij het einde zullen zij de kroon ontvangen.

Toehoorders en gemeente: mocht het zijn, dat ge hem in het sterven beter hebt leren kennen, hetzij bij aanvang of bij voortgang. Dat ge verwaardigd mocht worden om te zien op de overste Leidsman, de Voleinder des geloofs. Hij heeft Zijn leven afgelegd en uitgeroepen: het is volbracht. Zonder strijd was Hij niet, nee, maar zonder strijd geen overwinning. Ik zou het u van harte gunnen in deze loopbaan te strijden, te lopen, en dat in de nauwe loopbaan.

Familie: Gij ziet, kinderen, uw vader is door God weggenomen en gij hebt niets te zeggen. Hij is 74 jaren op aarde geweest. Gij zit als kinderen van een vader die verstand van kermen had. En weet u wat uw

vader gedaan heeft? Menig keer als hij op de knieën lag, dan heeft hij u weleens bekeken in de gangen van uw leven en gezegd: zij moeten ook naar de eeuwigheid toe, zij moeten ook God ontmoeten. En geliefde kinderen, wanneer u de geboden verlaat en wat u menigmaal gezegd is, zal God het bezoeken. Want wie God verlaat, heeft smart op smart te vrezen. Ik wens van harte dat u als wezen - van vader en moeder verlaten - verwaardigd mag worden om aan de troon der genade gebonden te liggen, och, dat ge met God verzoend mocht worden.

Edelachtbare heer burgemeester: uit naam van de familie moet ik u danken voor de vriendschap die gij aan hem en de familie hebt betoond. Ik ben er getuige van geweest, dat ge menig keer bij hem zijt geweest en uw belangstelling betoonde. Ik ben er getuige van dat gij hier in onze samenkomsten op Gods lieve dag was om de godsdienst bij te wonen.

Dokter, er is mij ook opgedragen aan u een woord van dank toe te brengen, waar de gehele gemeente getuige van is. Hij heeft tien maanden neergelegen en wij moeten getuigen, dat gij menig keer hem hebt bezocht en behandeld, zo bij dag en nacht.⁶²⁹

Ds. Blaak besloot zijn prediking met het laten zingen van psalm 103 vers 8. Een vers dat de korthed van het leven illustreert aan de hand van het gras en van een bloem, die onder de verzengende wind verschroeien, zodat hun plaats niet meer te vinden is.

*Als gras en hooi is hier des mensen leven,
Die heerlijk bloeit, zijnd' een wijle verheven,
Als een schone bloeme staand' op dat veld;
Maar als de wind eenmaal daarover drijvet,
Zij vergaat haast, zodat niet langer blijft
Haar plaatse daar ze voormaals was gesteld.*

Begrafenis

Rond 12 uur stelde de stoet zich in de Achterweg op en begon de gang naar de begraafplaats. Allen waren er getuige van, dat een grote in Israël was gevallen, dat dit koningskind een koninklijke begrafenis kreeg. 'Een eenvoudige zwarte kist bevatte het stoffelijk overschot. Geen bloemen bedekten de baar. Eenvoudig en zonder praal was zijn laatste gang; eenvoudig, zoals hij zelf gewild had en zijn geheele leven zelf ook is geweest.' Klokgelui verbrak de stilte en de stoet schreed met doffe passen langzaam voorwaarts richting het School-dreefje. Gerrit van der Dussen voorop, gevolgd door acht kerkenraadsleden die hun dominee droegen. Een onafzienbare rij van zwartgeklede treurenden. 'De kist werd gedragen door vier ouderlingen van de gemeente St. Philips-

De begrafenisstoet op de Oostdijk met links de begraafplaats.

land en vier van elders. In lange rijen van vier volgden honderden belangstellenden den stoet naar het kerkhof aan de Oostdijk.' Alles onder strakke begeleiding van burgemeester en veldwachters.⁶³⁰ De oudsten herinnerden zich de begrafenis van ds. Van Dijke als de dag van gisteren. Ze rekenden zwijgend met de herinnering: hoe lang was het nu geleden? 52 jaar al? Ze wisten het nog precies en automatisch ontstonden bezinningsmomenten en verhalen die zich doorvertelden omdat ze alles met ds. Van Dijke en ds. Boone te maken hadden. Er was veel veranderd sinds die tijd, Flipland was Flipland niet meer, maar juist op deze dag bond alles van toen oud en jong weer samen.

Over de hele afstand stonden honderden bedroefde mensen, ietwat verscho- len in deuopeningen of achter verduisterde ramen van kamers, slaapkamers en winkeltjes. Honderden mensen die hij gedoopt had; de baby's van toen waren de ouders en grootouders van nu. Ordelijk samengedrongen aan beide zijden van de straten, in eerbiedige stilte, de meesten blootshoofds en met zichtbare smart op het verweerde gezicht. Ook uit mannenogen vloeiden tranen. De stoet ging het Schooldreefje door, langs het gemeentehuis, draaide de Oostdijk op, ging er na zo'n honderd meter aan de andere kant weer af en draaide de begraafplaats op, langs het graf van ds. Van Dijke die hier in 1883 ter ruste werd gelegd. Zo'n tweeduizend aanschouwers volgden het rouwtafe- reel vanaf de dijk.

Ds. Blaak (zie pijl) spreekt bij het open graf (foto vanaf de Oostdijk).

Sprekers

De ouderlingen plaatsten de kist op het ontgrendelde graf, naast dat van dominees vrouw. *Ds. Blaak* bepaalde de aanwezigen bij de vergankelijkheid van het leven, verklaarde iets van het wonder en de geheimen van de waarachtige bekering en besloot met een persoonlijk woord.

Onze oude leraar heeft verschenen donderdag het tijdelijke met het eeuwige verwisseld. Nu wordt er weleens gezegd, wanneer wij een mens in de schoot der aarde leggen: daar heeft hij zijn laatste plek niet. Nee geliefden, hij gaat voor een ogenblik in de schoot der aarde, maar er zal stof overblijven en dan zal het ogenblik aanbreken, dat wij weer op aarde zullen staan. Wij geloven van harte dat, wanneer hij uit het stof zal verrijzen, hij dan met grote blijdschap bij de Heere met ziel en lichaam zal wezen, om Hem eeuwig en altoos groot te maken. Gelukkig het volk, dat in de schoot der aarde mogen worden gebracht, waar hun ziel als triomferende een ogenblik wacht, totdat de ziel met het lichaam weer verenigd zal worden, om dan eeuwig en altoos bij Hem te wezen.

Ouderling *Flip Verlinde* herinnerde aan de tien maanden, waarin hij dominee vaak had bezocht. Hij herdacht in hem 'een man, die weleens als boodschapper des hemels onze zielen mocht verkwikken.'

Zo staan wij dan hier bij de geopende groeve van onze geliefde leraar, met een grote menigte van mensen, bijna uit alle oorden van ons

land, aanschouwers van wat hier aan de schoot der aarde wordt toevertrouwd. Van de aartsvader Jakob lezen wij zo, dat een grote in Israël gevallen was. Zo is er hier een neergelegd, die het van zichzelf niet zeggen zou. Maar ziende de menigte van mensen, van vrienden, dan is er een grote in Nederland gevallen. Wij zien hier geen bloemen, geen loftuigen als van de groten der aarde, hij hoeft ze niet te hebben, zo ver ingewonnen door Gods ontdekkende licht, dat hij geen ere waardig is. Hij mag rusten van zijn arbeid, in de rust die er overblijft voor het volk van God.

Ouderling Verlinde zei dat 'een grote in Nederland' was gevallen.

De Rotterdamse ouderling en gezelschapsvriend *Pleun Kleijn* liet het leven van ds. Boone los en keerde tot zichzelf in. 'Dit graf spreekt niet tot onze eer, maar tot onze schande. Dat wij uit de tweede oorzaak tot de eerste neer mochten dalen.' Hij achtte het belangrijk dat ieder tot zichzelf inkeerde. Hij schetste iets van de diepte van de val en de grootheid van Gods liefde in de verlossing van zondaren. Hij besloot met een toespeling op ds. Boone, die geen voortreffelijk theoloog was geweest en niet mee kon met de wijsheid van de wereld, maar wel het grote goed deelachtig was. 'De eeuwigheid zal ertoe nodig zijn om Gode daarvoor toe te brengen de aanbidding en de ere.'

Lerend ouderling *Van de Gruiter* gedacht aan zijn eerste ontmoeting met ds. Boone.

Ik denk terug aan toen ik zijn eerste preek hoorde, die door mijn ziel heen sneed, ik zal het nooit vergeten. Bij de eerste woorden die ik tot de leraar sprak, vroeg ik in mijn onkunde: 'Maar dominee, wie heeft u verteld wat ik gedaan heb en wie ik ben?' Hij zei: 'Dat zal ik u vertellen. Dat vindt zijn oorzaak niet in mij, maar in de Heilige Geest. Gij zijt nu in de kreupelstraat, gij gaat naar de kerkstrijd.'

Wij hebben onze oude leraar begraven en God heeft aan ons bevestigd, dat de Heere de profeet Elía wegnam, maar dat er een Elíza voor in de plaats kwam. Zoals gij ziet, zal voor de kerk altijd bewaarheid worden:

*Uit hen zal altijd iemand komen voort
Om den nakomers te leren Uw Woord.*

Wij gaan deze akker verlaten. Wij zijn nog aan deze kant van het graf en wij mogen treuren, doch niet als degenen die geen hoop hebben. Eenmaal zal de dag komen, dat ook wij zullen sterven. Begin er vandaag maar mee, wat Kleijn, onze broeder ouderling, en de leraar hebben gezegd. Buig uw knieën voor God, wie weet hoe kort het nabij is, dat wij het tijdelijke met het eeuwige moeten verwisselen. Mocht de Heere, Die kennelijk spreekt aan deze groeve, dit alles zegenen.

Burgemeester *Kleppe* tekende dominee als mens.

Een man voor ieder toegankelijk, voor armen en aanzienlijken. Een prediker die zich van Sint-Philipsland had vrijgemaakt door prediking, woord en gebed. Hij stond ook open voor andersdenkenden. De Oud Gereformeerde Kerk verliest een beminde leraar, de gemeente een goede burger. Deze eenvoudige, liefdevolle man zal slechts node gemist worden. Zijn lichtend voorbeeld zal steeds bijblijven.

Zoon *Marinus Boone* dankte voor de overweldigende belangstelling en de grote eer aan zijn vader bewezen. Hij bedankte vooral ds. Blaak, de kerkenraad en gemeente 'voor alles wat zijn vader van hen had genoten en wat voor hem was gedaan'.

*Marinus Boone sprak
het dankwoord.*

'Onder doodsche stilte daalde daarna de kist in de groeve, waarbij zeer velen hun aandoening niet meester bleven.' Daar rustte hij, te midden van de vele kinderen Gods, die hij daar ook zelf had helpen begraven. Ds. Blaak vroeg de aanwezigen te zingen psalm 89 vers 7. En aan het open graf, waarover het licht van Christus' opstanding viel, zong de schare over het geluk van Gods volk, dat in het licht des Heeren wandelt.

*Welzalig is dat volk dat hen in U verblijdt;
Dat zal voorspoedig zijn, nu en tot allen tijd.
In 't licht Uwes aanschijns zullen zij gaan al t'zame,
En hen verheugen in den roem van Uwen Name;
Als zij zullen wezen door Uw gerechtigheden
Versierd daag'lijks met gaven schoon en ook met vrede.*

Begrafenisondernemer Van der Dussen vroeg de aanwezigen hem te volgen naar het kerkgebouw, waar ds. Blaak de plechtigheid zou beëindigen. Dominee sprak de mensen nog een halfuurtje toe, liet zingen psalm 116:3 en 4 en mediteerde over enkele woorden uit Efeze 2.⁶³¹ 'Ds. Boone is dood, de prikkel

is eruit, en waar die eruit is, daar is de dood geen dood meer. Dán zullen we de dood kunnen aandoen, maar als we het moeten doen als vreemdeling, zal het vreselijk zijn om in de handen van God te vallen. Dat er arbeid geboren mocht worden om geholpen te worden ter bekwamer tijd.' De slotzang was psalm 89 vers 2.

*Ik hebbe, spreekt de Heer', gemaakt een vast verbond
Met David, Mijnen knecht, dien Ik voor 's werelts grond
Verkoren heb, en met eed' zekerlijk gezworen,
Dat voortaan zou erven 't geslacht van hem geboren,
Deze genade, dat de koninklijke krone
Zou blijven erfelijk in zijn geslachte schone.*

De Fliplanders zochten hun woning weer op en voor de mensen van ver lag er een boterham klaar in het consistoriehuis. Autobussen en automobielen reden in zwarte rookwolken weg en passeerden de tramhalte, waar dominee zo vaak en zo lang had zitten wachten, soms ook nog vergeefs. De straten raakten leeg en de stilte ontfermde zich over het dorp.

Daar zaten ze weer in hun kamertjes, op het land, bij de paarden of in de melkstal, bedremmeld en verloren, verdoofd van verdriet, terwijl de rouw nu pas echt begon. Leeg, maar vol verhalen over hun dominee, geboren als smidsjoch en begraven als koningskind. Het is nauwelijks voor te stellen, wat hij allemaal had meegemaakt, maar dat verbleekte bij wat hij geestelijk had doorleefd. Hij had zijn roeping volbracht: 'Gaaf heen in de gehele wereld, predikt het Evangelie allen creaturen.'

Hij had heel Nederland doorreis, overal gepreke, geprobeerd te blijven bij de eenvoud van Gods Woord, de geschriften der vaderen en de principes van Ledeboer. Niemand te arm of te slecht of Boone was erheen getogen om Christus te verkondigen. De prediking en het pastoraat hadden hem helemaal opgeëist; hij was erin verteerd als een brandende en lichtende kaars. Hij had zijn gemeenten en gezelschappen niet aan hun lot overgelaten. Keer op keer zat hij uitgeteld op een bankje, uitrustend van vermoeidheid, zich groot houdend, uren op een bevroren of verhit perronnetje met gluurderige, giechelende, lache-

DANKBETUIGING.

Voor de zeer vele blijken van belangstelling tijdens de ziekte en na het overlijden en in het bijzonder bij de begrafenis van onzen geliefden Vader, Behuwd-, en Groot- en Overgrootvader, den Weleerwaarden Heer

Ds. L. Boone

betuigen wij onzen hartelijken dank.

Uit aller naam :
M. BOONE

St. Philipsland, 3 Mei 1935.

Dankbetuiging in het Eilanden Nieuws van 8 mei 1935.

Ouderling J.B. Philibert uit Geldermalsen bezoekt het graf (2015).

rige, spotterige, schelderige of vloekerige mensen. Geestelijk in het donker soms, maar hij moest verder, door de grote verdrukking, de woestijn weer in, als gast en vreemdeling op zoek naar een beter vaderland; af en toe bij een oase of palmpje, nooit lang, maar altijd bewaard door zijn Koning. Zijn leven en sterven zijn vervuld met hoogten en diepten waar onze geest niet indringt.

Oude Fliplanders weten nog uit oude sporen hoe laag de hemel soms in het Achterwegkerkje hing. Die vromen zijn weg, hun bedoeninkjes zijn weg, hun binnenkamers zijn weg, hun gezelschappen zijn weg. En hun dominee Boone is weg. Deze *herder in de noodkerk* draagt de onverwelkelijke kroon der rechtvaardigheid, zoals zijn grafsteen nog steeds vertelt:

*Ach mijn vrienden treur toch niet,
Als gij hier mijn grafsteen ziet,
Nu ik hier rust beneden.
Mijn levensloop die is ten end,
Ik heb het oog op Hem gewend,
En heb den strijd gestreden.
Mijn ziele is reeds voor den troon
En heeft den kroon.*

Tot de morgen der opstanding ...

HOOFDSTUK 13

Karikatuur en werkelijkheid

Ds. Boones levensverhaal wordt vaak gerelateerd aan zijn slecht begrepen terugtreden bij de Vereniging van 1907. Ook is duidelijk, dat zijn argumenten behoren tot de dingen waarover men niet spreekt en schrijft. Het valt daarom niet mee om een predikant te vinden over wiens persoon zo'n vertekend beeld is ontstaan als over hem.

In 1907 stond ds. Boone voor de keuze: laten we de Ledeboeriaanse principes los? Ja of nee. Gaan we de kerkprincipes van de Dolerenden achterna? Ja of nee. Waarbij de keuzes niet gelijkwaardig waren en een 'nee' niet leek te bestaan. Zijn compromisloze 'nee' betekende een harde confrontatie. De verenigden hadden vrienden, een land vol bewonderaars, terwijl op hem smaad, toorn en tucht genadeloos neerdaalden, omdat hij een deuk had geslagen in een prestigeproject. Hij werd als Ledeboeriaan voor een kerkelijke rechtbank gedaagd en in *De Zeeuw* met schuld en laster overladen, zodat het geen kunst is om een negatief beeld neer te zetten van zijn persoon en principes. Ook latere geschiedschrijvers hebben hem geen recht gedaan.

De Vereniging geldt nog steeds als magisch en doet zijn overige predikjaren in het niet verdwijnen. Terwijl hij zo'n 47½ jaar Gods Woord heeft verkondigd: van 24 februari 1887 tot 12 september 1934. Dat verwrongen beeld keert ook vaak terug in lesstof van catechisaties en scholen, zodat kerkenraden vroegen om wat karikaturen te corrigeren en fragmenten te herschrijven. Het honoreren van die verzoeken biedt gelegenheid wat dieper te spitten naar de achtergronden van Boones argumenten om zich met de Vereniging niet in te laten.⁶³²

A. BOONE EN ... DE GESCHIEDSCHRIJVING

Over ds. Boone is al heel wat geschreven, maar meestal hetzelfde en meestal niet veel moois; allemaal verhalen die uitblinken in het niet noemen van bronnen. Zelfs mensen die niet in kerkgeschiedenis geïnteresseerd zijn, kunnen uit hun geheugen opdissen, dat hij afhaakte om Datheen en ambtsgevaad, en met die loze argumenten wegkroop achter bijbelteksten, als stokken uit een bos gegrepen. Allerlei schrijvers ontzagen de *Vereniging* zoveel ze konden en als we daar niet bij stilstaan, worden hun beweringen immer gekopieerd. Daarom hierna enkele sprekende voorbeelden, kort becommentari-

eerd, om karikatuur van werkelijkheid te scheiden. Men heeft over ds. Boone en de gebeurtenissen o.a. beweerd:

- dat hij zich *'van de Gereformeerde Gemeenten had onttrokken'*.

Antw.: Hij heeft nooit tot die denominatie behoord.

- dat hij was afgehaakt om *'het vasthouden van de naam Oud Gereformeed'*, omdat zijn *'bovenkennisse goed was, maar zijn benedenkennisse niet'*, omdat hij *'niet op kon tegen ds. Kersten'* en omdat hij *'zijn vooraanstaande plaats zou verliezen'*.

Antw.: Deze verzinsels zijn ontleend aan de artikelen van A.M. Wessels uit 1929 en aan het boekje *Een merkwaardig vijftal*.

- dat zijn hoofdbezwaren waren *'het ambtsgewaad'* en *'de berijming van Datheen'*.

Antw.: Zijn hoofbezwaar was het kerkbegrip van de Ledeboerianen.

- dat zijn houding ten aanzien van de vereniging *'zeer aanvechtbaar'* was.

Antw.: Hij had zwaarwegende motieven en handelde niet tegen Gods Woord en de afspraken.

- dat zijn terugtrekken op *'gemoedelijke gronden'* berustte.

Antw.: Zijn terugtrekken berustte op zijn kerkbegrip, het principe van de afscheiding, dat ook voor Ledeboer fundamenteel was.

- dat zijn terugtrekken *'niet berustte op het Schriftuurlijke zicht op de eenheid van Gods kerk'*.

Antw.: Dit schriftuurlijke zicht op de eenheid van Gods kerk duldt slechts één kerk: de door Hem geplante, zodat alle overige kerkstichting mensenwerk is. Strikt genomen is er in Nederland maar één door God geschonken kerk en zijn uit allerlei afscheidingen slechts 'genootschappen' ontstaan. Een georganiseerde kerk is dan meer onschriftuurlijk dan een noodkerk.

- dat de vijf geroyeerde gemeenten *'niet bij de vereniging betrokken waren'*, dat ze *'door omstandigheden niemand hadden kunnen zenden'*, dat ze *'vrije gemeenten'* waren.

Antw.: Hiermee wordt verbloemd, dat Beversluis de gemeenten het kerkverband had uitgewerkt.

- dat de Synode oordeelde, *'dat ds. Boone schorsenswaardig was'*.

Antw.: Het was geen synode, maar Algemene Vergadering, en Boone was in geen enkel opzicht schorsenswaardig.

- dat in zijn notulen van 1932 het woord *'motie'* onjuist was: *'het gereformeerde kerkrecht kent geen "moties" in kerkelijke vergaderingen.'*

Antw.: Het gereformeerde kerkrecht kent geen Algemene Vergaderingen en was dus niet van toepassing. Men mag in een kerkelijke vergadering een voorstel overigens gerust een 'motie' noemen, dat gebeurde die tijd wel vaker,⁶³³ geen kerkorde verbiedt dat woord.⁶³⁴

Smaad en laster bemodderden zijn leven en overschaduwden zijn levenspad.

Bevindelijk en voorwerpelijk

Oefenaars en dominees halen het maar uit de boeken en de oudvaders, en als zij preken dan zijn de gaven vloeibaar. Maar o wonder, als ze 'Amen' zeggen, is alles weg, want zij hebben geen liefde Gods in hun hart. Ze spreken hoge dingen van de Vader, de Zoon en de Heilige Geest en noemen Gods Naam zomaar zonder vrees. Ze zeggen dood en eeuwigheid aan en zeggen: ik ben rein van uw bloed. O gonderende zaken, zij reizen zomaar met preken, allen van God geroepen, wonderlijk. Dat wordt maar oefenaar, dat wordt maar dominee, terwijl ze niet weten Wie God is. En Gods volk ligt in zorgeloosheid, ze zien het nog wel, maar zeggen er niets van. Zij voelen er iets van, zuchten wel eens en zeggen: 'Och Heere, het zijn geen knechten van U, nee, het is om het geld te doen.'

Dan is er ook de algemene voorwerpelijke leer die op wetenschap zaligspreekt en op zedelijkheid ten avondmaal gaat, met de wereld en de hoogmoed. Soms komen er 200 à 300 aan tafel, maar ze hebben niets dan een stukje brood en een teugje wijn, want Gods gunst is er niet, noch bij de dienaren, noch bij de leden. Ze kunnen nog geen uur met verstand staan redevoeren, dan moeten ze nog staan lezen. Ze zijn nog lager gezonken dan de hervormde kerk, daar zijn ze beter. Zo ligt daar nu de roem en de bloei van zoveel kerken en scholen.

Uit: Preek over Ps. 48:10-12.

Bidders voor het volk

Gods volk weet niet hoe zij het gebed voor Nederland zullen beginnen, voortzetten en eindigen. Och Heere, hoe zullen zij het aanleggen als zij geen woorden hebben of als God zegt: bid niet meer voor dat volk, bid niet meer voor dat land en die kerk. Het staat er met ons land slecht voor als er geen bidders meer zijn, want als zij in het gebed niet kunnen aanhouden met God aanlopen, dan krijgen ze slappe handen en kleeft de tong aan het gehemelte; dan zijn ze blij als ze klaar zijn. Ja, wij hebben wel gelezen dat in 1672, toen het gedreun der kanonnen werd gehoord, gehele huisgezinnen neerknielden en God aanriepen, en dat tegen de avond het geschut zeer ver van de wal was.

Uit: Preek over Ps. 48:10-12.

- dat hij *'in het heimelijke zou werken om scheuring te verwekken ...'*

Antw: Ds. Boone kwam kort voor de vergadering zelfstandig tot zijn beslissing. Hij heeft met niemand overlegd. Ook zijn zielenvriend Van Lieburg wist niet dat hij zou afhaken, die volgde daarom pas later.

- dat hij ds. Kersten ergens van zou hebben beticht: *'Wij mogen toch wel vragen: was er werkelijk oorzaak om Ds. Kersten - die gezien het gebruik van het woord 'jeugdige' wel allereerst zal zijn bedoeld, maar ook de andere leraars van de vereniging (...) van deze dingen te betichten?'*

Antw.: Ds. Boone citeerde uit de brief van ds. David Janse en bedoelde met 'schone en jeugdige en bevallige' de psalmberijming van 1773. Dat blijkt overduidelijk uit de context (zie noot 341). Van Boone is tegenover Kersten en Beversluis geen misplaatst woord bekend.

De lijst van voorbeelden is moeiteloos uit te breiden, maar het beeld is duidelijk. Schrijvers hebben Boones motieven afgewogen, zijn kerkje afgewogen, zijn vergaderingen afgewogen, zijn notulen afgewogen, zijn woorden afgewogen, zonder hun dossierkennis en intenties te hebben afgewogen. Een hetze? Het was pro of contra, wit of zwart. Verenigd of niet verenigd. Schuldig of onschuldig. Goed of fout. Fout.

Geschiedschrijving over ds. Beversluis

Ook bij ds. Beversluis' gedrag en de verslaglegging ervan heeft nog niemand de vinger gelegd. Het is daarom nodig om de notulenboeken eens open te slaan - zie ook hoofdstuk 8. Een voorbeeld van onjuiste berichtgeving over Beversluis luidt:

Remijn is inmiddels tot oefenaar voor de Classis Zuid-Holland benoemd. Beversluis, die broeder Remijn volgaarne predikant ziet worden, moet die benoeming bevorderd hebben. Boone is daarover ontstemd, omdat hij hiervan tevoren niet in kennis werd gesteld. De verhouding tussen Boone en Remijn is er al geruime tijd door verstoord. Ds. Beversluis heeft al eens aangespoord de zaak wederzijds te vereffenen. Hoewel Boone daarna de genoemde classicale aanstelling van Remijn als wettig heeft erkend, komt hij er nu op terug. De netelige kwestie vergt uitvoerige bespreking. Ten slotte doet Beversluis een voorstel, dat in stemming wordt gebracht ...

Bovenstaande weergave is louter fantasie.⁶³⁵ Remijn had zijn preekconsent in Flipland afgedwongen, maar zijn voorgaan voldeed niet en het consent werd met hulp van consulent Boone ingetrokken.⁶³⁶ Beversluis raakte Boone en de kerken in het hart door Remijn tóch te laten voorgaan, hoewel hij hem in zijn classis Zuid-Holland niet durfde voordragen wegens gebrek aan vertrouwen.⁶³⁷ Hij gebruikte Remijn dus als marionet om Boone het leven zuur te maken. Hij parkeerde Remijns toelatingsgesprekken jarenlang onder de

schijn van ruzie met Boone en misleidde zo kerkgangers, kerkenraden, classes en Algemene Vergaderingen.⁶³⁸ Op de laatste Algemene Vergadering van de Ledeboerianen, 4 en 5 juni 1907, werd Remijns toelating doorgedrukt, louter door het voorlezen van onjuiste notulen.⁶³⁹ Boone heeft Remijn als prediker nooit erkend, hoewel Beversluis daar sterk op aandrong en diens zogenaamde erkenning in de notulen liet opnemen.⁶⁴⁰ Remijn kán nooit zijn erkend, want hij is nooit voor onderzoek voorgedragen. Zo vormden Boone en Beversluis een aaneengeketend, maar disharmonisch en verscheurd duo. Boone was alles wat Beversluis níet was. Boones milde houding tegenover hem doet denken aan Christus' woord tot de scharen en de discipelen: 'De Schriftgeleerden en de Farizeeën zijn gezeten op den stoel van Mozes; daarom, al wat zij u zeggen, dat gij houden zult, houdt dat en doet het; maar doet niet naar hun werken; want zij zeggen het, en doen het niet' (Matth. 23:2).

Remijns loopbaan was overigens weinig verheffend en alles wees erop, dat zijn preekverbod terecht was. Hij liet zich jaar na jaar Beversluis' egards welgevallen en zich in 1908 in Krabbendijke (onwettig) tot lerend ouderling bevestigen. Het was de bedoeling of het streven, dat hij rond 1913 predikant zou worden, vooral ook omdat in zijn nieuwe kerk de tijd van oefenaars en lerend ouderlingen voorbij was. Die pogingen mislukten keer op keer omdat er 'geen vrijmoedigheid was om hem toe te laten' en van zijn proefpreken niets terechtkwam.⁶⁴¹ 'Remijn moest een verklaring geven van Zacharía 3:2, maar sprak daarover slechts ruim 5 minuten.'⁶⁴² Hij bleef in Krabbendijke toch als oefenaar gehandhaafd, totdat bezwaren tegen zijn levenswandel daar eerst tot een drastische reductie van zijn preekbeurten leidden en in 1923 tot een min of meer gearrangeerd vertrek naar Oosterland.

Voorzitter Beversluis

Beversluis' optreden wordt vaak samengevat met twee complimenteuzen zinnen uit ds. Kerstens ingezonden brief van 12 januari 1909.

Ds. Beversluis ging steeds met vasten tred; zijn geheele optreden was gekenmerkt door vastberadenheid. Z. eerw. was uit het geslacht der IJzermans; en van ijzer was hij eer te vast dan weifelend.⁶⁴³

Het stereotype beeld van een groot leider, de grote man bij de Ledeboerianen, terwijl Boone een 'scheurmaker en dubbelhartige en onoprechte' zou zijn geweest. Maar de bronnen schetsen een ander beeld. Beversluis had, zo blijkt in hoofdstuk 8, vijf van zijn classisgemeenten het kerkverband uitgewerkt, sommige meerdere keren. Die gemeenten bleven er door Boones spreekbeurten gewoon bij horen en dus nodigde hij hen simpel niet uit voor de Algemene Vergadering van 9 en 10 oktober. Hij verhulde die mysterieuze verdwij-

ningen met minstens zo mysterieuze woorden en zette bij de start van het nieuwe kerkverband zijn jarenlange campagne tegen alles wat hem niet zinde en onvoldoende eerde, gewoon voort. Het kan alleen maar meegenomen zijn dat Boone, de kernoorzaak van zijn probleem, de volgende dag uit eigen beweging afhaakte. Na een gespeeld drama, waarin Boone met laster werd overladen, stelde Beversluis voor hem te schorsen. Uit de bronnen over Beversluis blijken continue verschijnselen van onesthetisch en normoverschrijdend gedrag, van misleiding en vriendjespolitiek, van sterke afkeer van orthodox bevindelijke gemeenten en vooral van hun prediker Boone. Zolang hij in de schijnwerpers stond, was hij vastberaden en standvastig, maar die korte momenten waren er niet zoveel. Als vanzelf ontstaat het beeld van een macht- en statusbelust man die zich van meelopers bediende, het morele kompas voortdurend kwijt was en maar weinig interesse toonde voor het belang van zielen en een bijbels kerkelijk leven. Hij blonk vooral uit in het najagen van onvrede en onstichtelijkheden, terwijl hij zijn synodepreek hield over Romeinen 14:19: 'Zo dan laat ons najagen hetgeen tot den vrede en hetgeen tot de stichting onder elkander dient.'⁶⁴⁴

B. BOONE EN ... DE BEPALINGEN

Ook de *Bepalingen*, die de gronden van de kerkfusie bepaalden, vragen aandacht, vooral omdat nog niemand er een kanttekening bij heeft geplaatst, laat staan heeft uitgezocht waarom ds. Boone die heeft verbrand.

Bepalingen en ... neocalvinisme

Boone had zich laten meeslepen in de euforie rond de *Vereniging*, maar op het allerlaatste moment de basis ervan diepgaand onderzocht. Zijn compromisseloze weigering liet zien hoe riskant hij het meegaan in de *Vereniging* vond,⁶⁴⁵ omdat oude principes werden losgelaten. Artikel 1 van de *Bepalingen* luidt: 'Als accoord van kerkelijke gemeenschap wordt aanvaard en blijve gehandhaafd de DKO ...' De uitdrukking 'accoord van kerkelijke gemeenschap' - zo schrijft dr. D. de Vos in hoofdstuk 8 - is karakteristiek voor het neocalvinistische kerkrecht van de Doleantie van 1886. Met *accoord* bedoelt men wellicht zoiets als *contract* of *verbond*.⁶⁴⁶ Kersten had dus onverbloemd gekopieerd van Kuypers, en ook nog met een ongelukkige uitdrukking. Dat aanhaken is verklaarbaar, want een groot deel van de afgescheiden wereld steunde op de Gereformeerde Kerken, waar intellectueel kader was op kerkhistorisch, exegetisch, theologisch en organisatorisch terrein. Men had zelf niets wat daarmee zelfs maar in de verte te vergelijken was. De kerkelijke en geestelijke achtergronden van Ledeboerianen en Fransianen verschillen echter grotelijks van Kuypers neocalvinistische kerksfeer. Die twee denominaties leven en

De beide graven.

Psalmboek van ds. Boone.

handelen veelal op de achtergrond, teruggetrokken en afwachtend, terwijl neocalvinisten meer activistisch en strategisch door het leven gaan; dit kerkleven heeft iets triomfalistisch, wordt meer en meer een doel en over kerkschuld wordt niet gesproken.

De grondlegger van ds. Kerstens kerkverband, ds. Fransen, verwierp de Doleantie met de geloofsleer en kerksfeer eromheen hartgrondig.⁶⁴⁷ Hij noemde die neocalvinisten 'mensen met een diamanten geloofsverzekering; zij verachten het arme volk van God als een ziekelijk Christendom, spotten met hunne zuchtingen, en zij zijn bittere vijanden van de innerlijke Waarheid die naar de godzaligheid leidt en van een ontdekkende prediking'. Hij waarschuwde vooral tegen hun predikanten: 'O vrienden! wat wordt de school des Heiligen Geestes door die geleerde mannen verloochend.'⁶⁴⁸

Ds. Kersten trok juist op 'die geleerde mannen' aan en ging in de leer bij de Middelburgse wetenschapper dr. L.H. Wagenaar, een uitgesproken doleanteman.⁶⁴⁹ Een biografie betitelde hem als Kerstens 'vaderlijke vriend',⁶⁵⁰ die hem menig goed advies gaf, waarnaar de leergierige oefenaar graag luisterde.⁶⁵¹ Belangrijke vraag is dus in hoeverre ds. Kersten in 1907 de oude Fransianen nog vertegenwoordigde, die het doleantieklimaat hartgrondig verfoeiden. Die vraag speelt ook bij Beversluis, wiens kerken de Doleantie eveneens rigoureuus hadden verworpen; hij had het Ledeboeriaanse kerkbeginsel al jaren losgela-

ten.⁶⁵² Blijkbaar streepten allen hun kerkbegrip en verleden weg tegen hun ideaal van verenigen, waardoor de waarschuwingen en principes uit het verleden smoorden en het gewicht van de bezwaren tot niveau nul terugzakte.

Bepalingen en ... DKO

Vraag is waarom de zo begaafde ds. Kersten niet zelf een minder beladen formulering bedacht voor 'accord van kerkelijke gemeenschap ...'. Die woorden zijn bijvoorbeeld ook gebruikt door neocalvinisten als H.V. Hogerzeil, J.L. Doedes, L.H. Wagenaar, W. Geesink, D.K. Wielenga, J.H. Landwehr, W.H. Gispen, H. Hoekstra en P.J. Kromsigt.⁶⁵³ Het is dus merkwaardig, dat doorgewinterde Ledeboerianen en Fransianen de *Bepalingen* kritiekloos ondertekenden, alsof ze geen ds. Van Dijke, geen ds. Fransen en geen ds. Bakker hadden gekend. Ze ontdekten ook niet, dat de grondslag voor dit *accord* slechts de DKO was en niet Gods Woord of de belijdenis.

Dat laatste, de belijdenis als grondslag, ging de hervormde dr. Ph.J. Hoedemaker trouwens óók niet ver genoeg. Hij voorzag dat Kuypers kerken de belijdenis als juridisch reglement zouden gebruiken, als iets zelfstandigs zouden zien, los van de Bijbel, en daarvoor was de belijdenis niet bedoeld. Dat zou alleen maar 'dienaars van den vorm maken en zelfbedrog voeden, maar niet genezend werken'. Hij verwachtte geen heil van alleen een belijdenis, maar wel 'van een kerk die belijdt'.⁶⁵⁴

Kerstens keuze voor de DKO is dus bijzonder, nog afgezien van de molensteen 'blijve gehandhaafd'. De verenigden vervingen de belijdenis van de kerk der eeuwen door de DKO en stelden hiermee het juridisch instituut en het kerkrecht centraal. Bij steeds weer idealiseren van de DKO en de tijd van toen, wreekt zich een gebrek aan kennis van kerkgeschiedenis: het was in vroeger eeuwen zeker niet ideaal als het ging over avondmaalsviering, zondagsrust en geestelijk gehalte van de predikanten. Ook was de DKO niet landelijk ingevoerd; er waren acht provinciale kerken met minstens vijf verschillende kerkordeningen en een veelvoud van 'classicale wetboeken'.⁶⁵⁵ In de nieuwe kerk was het DKO voor en DKO na, in het spoor van de Dolerende kerken van Kuypers, maar die organisatievorm is in het Nieuwe Testament niet te vinden. En dus is die kerkorde niet meer dan een ketting van menselijke inzetten. De DKO mist ook het gezag van een belijdenisgeschrift en is slechts een handleiding van een kerkelijk leven van eeuwen her. Die kerkorde gaat uit van een ongedeelde vaderlandse kerk én van een gereformeerde overheid; het was toen staatsrechtelijk, juridisch en politiek een heel andere situatie. Toch zien vooral afgescheidenen deze zwaar overgewaardeerde DKO als een soort bevestiging en garantie, dat hun genootschap een voortzetting van de kerk der Reformatie is.⁶⁵⁶ Die gerenoveerde DKO heeft op organisatorisch gebied absoluut prijzenswaardige dingen, maar de praktijk heeft uitgewezen,

dat kerken zonder goede uitleg en zonder vele aanpassingen, die weer tot nieuwe twistpunten hebben geleid, vaak doen wat goed is in hun ogen. Elke kerk heeft haar eigen interpretaties; wie onder censuur staat in de ene, kan zich soms in de andere vrijelijk bewegen. Als gevolg daarvan klinkt af en toe de roep: de dunste kerkorde is de beste. Ook dat is verwerpelijk, want problemen oplossen zonder kerkorde leidt tot algehele willekeur.

Bepalingen en ... ds. Boone

Alleen ds. Boone had - zo blijkt uit zijn *Verantwoording* - een principiële koerswijziging ontdekt en ook betreurd: 'En met heimelijkheid zijn de arme gemeenten onwetend, velen zonder eene vraag of in kennisstelling verkocht in haast. Daar mijn ziel onder treurt, dat de eenvoudigen zoo door list en bedekking en op beloften om bij het oude te blijven, zoo verkocht zijn.' Wie zijn wortels verlaat, breekt met het verleden. Op de vergadering van 5 juni was voorgespiegeld, dat alles 'bij het oude' zou blijven, maar hij beseftte dat de kerkprincipes van Ledeboer en Fransen waren losgelaten; een daad waarvan alleen hij zich de consequenties realiseerde.

Spontane vraag is dan: hoe zal Boone dat hebben gezien? Hij zal, ook met ds. Janses brief erbij, niet alle achtergronden van de *Bepalingen* hebben kunnen ontrafelen; hierin past nuchterheid. Maar hij zag wel dat principes sneuvelen en hij heeft in beide *Verantwoordingen* zijn bezwaren zakelijk verwoord. Hij deed onderzoek naar de oude en nieuwe bestaansgronden, zei niet op alles klakkeloos en automatisch 'ja' en liet zich ook niet ompraten, zoals ds. Van Oordt dat deed. Zijn bezwaren tegen zoveel organisatie en regeltjes hadden zeker ook een intuïtief karakter. Hij was vooral zielenherder, veel meer moest de wereld niet van hem verwachten. Wie dat wél doet, wie een theoloog of kerkrechtman in hem zoekt, een grote of een kleine, stuit op inconsequenties. Hij vreesde als zielenherder terecht, dat een zo grote nadruk op orde en regel bedreigend was voor het geestelijke leven. Men had hem ook niet moeten vragen of hij rede-

AGENDUM.

Art.	1.	Opening der Vergadering.
"	2.	Onderzoek der lastbrieven.
"	3.	Verkiezen Moderamen.
"	4.	Ingekomen stukken.
"	5.	Vereeniging met de Geref. Gem. van wijlen Ds. Los, Leiden (Ds. v. Reenen).
"	6.	Verslag der Commissie benoemd ter Deputatenverg. d.d. 25/8 '07.
"	7.	Benoemen van commissies:
	a.	naar artikel 49 D. K. O.
	b.	ter onderzoek en vereffening van voorgaande geschillen. (Den Haag—Waddingsveen).
	c.	Voor de verrekening der onkosten.
"	8.	Bespreking van de artikelen, vastgesteld als grond ter vereeniging op de Deputatenverg. 25/8 '07 (Bijlage).
"	9.	Aanwijzing der art. in de D. K. O. die niet meer van kracht zijn.
"	10.	Verslag commissie volgens art. 7c.
"	11.	Verdeeling in Classen.
"	12.	Onderzoeking Leeraars (art. 7 Verslag 24/8 '07).
"	13.	Onderteekenen Formulier Post acta Sessie 164 VI.
"	14.	De Vergadering besluit tot het altijd drukken van Korte Verslagen.
"	15.	Regeling Kerkvisitatie.
"	16.	Aanwijzing der Roepende Kerk tot de 1e Gen. Synode.
"	17.	Sluiting der Vergadering.

Ds. Boone verbrandde de agenda van de Algemene Vergadering.

neerde vanuit de landelijke kerk (presbyteriaans) of vanuit de plaatselijke gemeente (congregationalistisch). Ook niet waarom hij niet gematigd congregationalistisch wilde zijn, zoals het standpunt van Kuyper en Kersten feitelijk kan worden getypeerd met hun nadruk op plaatselijke gemeenten, maar juist meer uitgesproken, als Ledeboer. Ook niet hoe zijn congregationalisme in verhouding stond met het noodkerkstandpunt en of hij bereid zou zijn tot het presbyteriaanse standpunt, met het volle accent op de landelijke kerk, terug te keren als de Hervormde Kerk tot de belijdenis zou terugkeren. Maar dat wisten de organisatoren Beversluis en Kersten ook niet, die in een wolk van verenigingsdrang hadden besloten een kerkverband in elkaar te zetten met de voor hen goeddeels onbekende DKO als grondslag.

Het is voor zielenherder Boone ook een gebedszaak geworden, al is daarover keihard of meewarig naar hem uitgehaald. In elke zaak die hem zorg gaf, in elke situatie die hem benauwde, zocht hij bericht van de hemel en vaak werd hem een tekst in het hart gelegd. Een woord uit het Woord bemoedigde hem, gaf hem klaarheid en zekerheid en nieuwe levenskracht om zijn weg weer met blijdschap te reizen.

Zijn gebedsverhoringen waren talrijk, kennelijk en overtuigend: wie zou artsen bij stervenden corrigeren, zoals hij regelmatig deed? Et cetera. Et cetera. Hij stond alom bekend om zijn gebedsleven, zijn verborgen omgang met God, en dat hemelcontact speelde ook hierbij een belangrijke rol, zoals blijkt uit het met overtuiging citeren van drie schriftplaatsen. Zou hij zo'n belangrijke stap zetten zonder Gods goedkeuring hierin? Zou hij glashard hebben gelogen, toen hij in zijn *Verantwoording* schreef: 'De Heere komt mij voor met licht en inzicht, dat ik niet verder kan'? Wie dat durft beweren, doet hem absoluut tekort.

Daarnaast was hij als persoon dusdanig ontwikkeld, dat hij - als enige - ontdekte dat:

- de *Bepalingen* tegen de oorspronkelijke kerkprincipes indruisten;
- de *Bepalingen*, en vooral artikel 13, tegen de afspraken ingingen;
- de aanvaarding van de *definitieve* Bepalingen de Vereniging pas tot stand bracht;
- zijn *schorsing* onrechtmatig was; hij trok zich er niets van aan. Terwijl ds. Kersten in januari 1909 nog schreef over 'den geschorsten predikant L. Boone'.

Boone uitte zijn verontwaardiging door de *Bepalingen* te verbranden, letterlijk in het spoor van Ledeboer, die zondag 8 november 1840 de reglementenbundel verontwaardigd van de preekstoel had gesmeten en in zijn tuin begraven. Zo stak Boone - misschien ook wel in zijn tuintje - bijna 67 jaar later de brand in de *Bepalingen*, het kroonjuweel van de *Vereniging*. Dramatischer had hij zijn afkeer niet kunnen demoniseren en zijn motieven daarvoor zijn in

zijn eerste *Verantwoording* opgenomen:

Toen ik dat boek [de *Bepalingen*, JMV] kreeg, waren er enkel stropen door list. Later kreeg ik de agenda voor de vergadering. Ik heb die met het boekje zomaar verbrand, want het was voor mijn gemoed niet meer om te doen. Zo heb ik dat boekje noch agenda volstrekt niet goedgekeurd, omdat zij tegen de grondslag van ons strijden ...

De grondslag, de kerkelijke grondslag, die vormde de diepste reden van Boones afzijdigheid. De afscheidingsprincipes van Ledeboer, van Fransen en van Boone stonden haaks op die van Kuyper, van Wagenaar en van Kersten. Boone benoemt in zijn tweede *Verantwoording* dat neocalvinisme, de nieuwe kerkelijke koers, met de woorden 'verstand, letter en hoogmoed' en 'de geest des tijds'. Ledeboer gebruikte bij zijn verlaten van de Christelijke Afgescheiden Gemeenten eveneens het woord *hoogmoed*: 'Ik ben er door hoogmoed in een strik gevallen.'⁶⁵⁷ Het kwam allemaal op hetzelfde neer, het waren dezelfde protesten als het ging over het aannemen van een nieuwe identiteit.

Belijdenis en identiteit

Het teloorgaan van de belijdenis wordt, hoewel dat wel wordt beweerd, niet gecorrigeerd of gecompenseerd door artikel 12 van de *Bepalingen*. 'Alle Dienaren des Woords zullen onderschrijven de confessie, catechismus, mitsgaders de Canones van Dordrecht, volgens het Formulier daarvan zijnde (Post Acta Sessie 164 VI).' Men nam met dit artikel slechts een formulier van de Dordtse Synode over.⁶⁵⁸ Men kan het verlies ook niet vergoelijken met de stelling: 'Anderzijds behoeft het ontbreken van een speciaal artikel over de grondslag ons niet te verwonderen. Over de gereformeerde leer was men het eens. Nergens kwam ik in de stukken uit die tijd ook maar een spoor tegen van verschil in opvatting over de leer. Men was geestelijk één.'⁶⁵⁹ Maar nee. Ds. Fransen staat bekend als een predikant die een algemeen aanbod van genade bekritiseerde,⁶⁶⁰ terwijl ds. Ledeboer, ds. Boone en ds. Kersten dat juist algemeen verkondigden.⁶⁶¹ Ook is duidelijk, dat de geestelijke wereld van Beversluis een andere was dan die van Boone. Daarnaast konden ze het niet eens zijn over 'de gereformeerde leer', want ze misten de nodige opleiding om die leer te kennen.⁶⁶² 'De verkondiging werd vooral gezien als beschouwing en uitleg van de gangen en wegen die God met Zijn volk houdt.'⁶⁶³ Meer niet.

Ook het wisselen van identiteit is ingrijpend. De principes van Ledeboerianen en Fransianen werden al in Artikel 1 van de *Bepalingen* sluipenderwijs uitgehold door het meeliften met de dolerenden; de toon was gezet. Hier werd onverbloemd gekopieerd van Kuyper, wiens kerken in 1905 zelfs 21 woorden uit Artikel 36 hadden geschraapt en door allerlei leergeschillen over kernzaken van het geloof in zwaar weer verkeerden. Boone hield die neocal-

vinistische wereld buiten de deur. Een kerk kan maar één nationaliteit hebben, die keuze is een alles-of-nietskeuze, want een kerkelijke terugweg bestaat niet. Daarom was het belangrijk om alle tolerantie te laten varen en voluit op te komen voor de kerkprincipes van Ledeboer.

C. BOONE EN ... DE INGEZONDEN BRIEF

Ook ds. Kerstens ingezonden brief van 12 januari 1909 heeft bijgedragen aan karikatuurvorming. De inhoud ervan is herhaaldelijk en zonder kritische kanttekeningen gepubliceerd,⁶⁶⁴ maar stemt weinig overeen met de feiten en de werkelijkheid (zie hoofdstuk 8, pag. 185 en 186).

In zijn ingezonden brief is ook sprake van onbehoorlijke uitdrukkingen, zoals: ds. Boone weet niet wat hij zegt; lust tot scheurmakerij; vreeze voor orde en tucht; onwaardig gedrag; dwaas genoeg; onnozele argument; 't recht eischt dat Ds. Boone deze beschuldigingen terugneemt; ieder die wel denkt ... Het was beter geweest om eerst aan ds. Boone te vragen wat hij in Brui-nisse werkelijk had gezegd. Dan zou hoor en wederhoor zijn toegepast en elkaars welzijn gezocht. Veelzeggend zijn de verschillende redactionele correcties. Als ds. Kersten dan tóch de publiciteit had willen zoeken, had hij zich ook terdege in de feiten, de geschiedenis en het kerkrecht moeten verdiepen, zodat hij verantwoord en beheerst had kunnen discussiëren op basis van argumenten en daaruit gegronde conclusies trekken. Het is duidelijk, dat hij nu onvoorbereid en ongenueanceerd om zich heen sloeg, alleen omdat Boone de barst in de spiegel was. En dat de inhoud, de toonzetting en de lengte van zijn grotendeels incorrecte brief Boone ernstig hebben aangetast in eer en goede naam.

D. BOONE EN ... DE VERENIGING

Een geschiedschrijver bejubelt de *Vereniging* als 'een hoogtepunt in het leven van ds. Beversluis' en als 'het wonder van de 20^e eeuw'.⁶⁶⁵ Ook hierdoor is karikatuurvorming ontstaan. Op grond van de feiten van hoofdstuk 8 kunnen we o.a. het volgende concluderen:

De vereniging

- Men spreekt gewoonlijk over *de* Ledeboerianen, terwijl de andere groep Ledeboerianen, zo'n stuk of tien gemeenten rond ds. M. Ruben, die toch ook van de voordelen had kunnen profiteren, werd buitengesloten en ook in volgende jaren niet is gevraagd te verenigen.⁶⁶⁶
- De *Vereniging* was slechts een samengaan van door Beversluis heimelijk geselecteerde (Dijkiaanse) Ledeboeriaanse gemeenten, niet van een vol-

- ledig kerkverband, zoals steeds is beweerd. Geen vereniging in de goede zin van het woord en zeker niet naar de eis van Gods heilig Woord.
- De *Vereniging* was weinig anders dan dat ds. Kersten en ds. Beversluis, die zich beiden van hun oorspronkelijke kerkprincipes hadden vervreemd, hun grondslag (de noodkerk) verwisselden voor neocalvinistische kerkprincipes (het instituut), en de Drie Formulieren voor de weinig gezaghebbende en goeddeels onbekende DKO, waarbij de kerkenraden door irreële voorspiegelingen van 'bij het oude te blijven' argeloos volgden.
 - Alleen ds. Van Oordt en ds. Boone⁶⁶⁷ begrepen dat de *Vereniging* niet op 5 juni, maar pas op 9 en 10 oktober plaatsvond. Belangrijk moment was, dat de deputatenvergadering van 25 juli Van Oordts goede uitleg negeerde en daardoor op een verkeerd spoor raakte.

Het proces

- Het chaotische verenigingsproces kenmerkt zich door onkunde van de leiders en misinterpretaties van afspraken en kerkorde. Ook was er weinig sprake van respectvol overleg en heroverweging van standpunten.
- Hierbij ontwikkelde zich een vorm van dwangmatig handelen. Het doel (verenigd zijn) heiligde de middelen, ongeacht de vraag of die middelen om het doel te bereiken zakelijk of kerkrechtelijk gefundeerd waren. Markante persoonlijkheden waren op cruciale momenten meer bepalend dan afspraken, besluiten, kerkorde en argumenten. Dat blijkt bijvoorbeeld uit het toekennen van een soort absoluut gezag aan de in Artikel 13 ingestelde geschillencommissie. En uit Beversluis' ongemotiveerd verwerpen van Terneuzens bezwaren: 'Terneuzen moest zich weg schamen ...' En uit Boones schorsing, zonder procedure.
- De afgehaakte gemeente Terneuzen werd mede door inzet van het foute Artikel 13 van de *Bepalingen* alsnog binnen de *Vereniging* gehouden.
- De stellingen dat de gemeenten niet waren 'saamgeregen, maar saamgegroeid' en dat de vereniging 'niet kunstmatig was, maar geboren uit overtuiging van de aloude, beproefde leer' zijn maar moeilijk te handhaven. Ds. Van Oordt sprak in de deputatenvergadering van 'een mensche-lijk samenplakken' en wilde de procedure voortijdig afbreken.⁶⁶⁸ En Ledeboeriaans Aagtekerke en Kruisgezind Meliskerke waren in staat van oorlog.
- Voorzitter Beversluis misleidde zowel de deputatenvergadering als de Algemene Vergadering meermalen. Hij was daarmee incompetent die te leiden, want een voorzitter hoort absoluut betrouwbaar, ter zake kundig en onpartijdig te zijn. Dergelijk voorzittersgedrag zou in het burgerlijke, maatschappelijke en politieke leven grote consequenties hebben.

1

Exodus 19 4 & 5

Hy leden het gehele wat ik de
 Egetenaren gedaan hebben, hoe ik u op
 de berg Sinai der arenken geslagen en u tot
 Elly gebracht hebbe
 Nu dan in dien gy naastelyc myn stemme Gelyc
 geoorzamen En myn verbont Gelyc houwen
 Gelyc Gelyc myn eyen stem Gelyc uit alle volken
 Want de gansche was de de mijn

Nu wat u in na decht en decht wilt en
 Want de leuvenen ont houd me mijn heilige
 Gelyc met en treet suen Gelyc met van de
 bekening der woort ellyc laat de van bekening
 Ellyc worden onder den slacy ellyc

leden horen ny uit oken telis dat de heer Gelyc
 Gelyc het gehele Gelyc worden ny een herenier Gelyc
 wel laden die God ellyc bewert hadden
 Nu Gelyc me van den Berg Sinai veruon
 Want de Egetenaren waren al Gelyc hard en
 slaven die vanden slaven van isreal volk
 toer Gelyc ellyc was en die Gelyc Gelyc
 met Gelyc hadden en vanden slaven ellyc
 En Ellyc ellyc God ellyc ellyc ellyc

Het begin van een half voltooide preek over Exodus 19:4 en 5.

Ds. Boone

- Boone meldde zich laat, weinig elegant en slecht gemotiveerd af. Hij was pas enkele dagen voor de vergadering tot nieuwe (lees: de oude) inzichten gekomen en heeft wellicht geen raad geweten met de nieuwe en voor hem complexe situatie. Zijn manier van afhaken verdient overigens ook in dit licht geen schoonheidsprijs, maar was wel reglementair.
- Ds. Boone was gevraagd te verenigen omdat hij Ledeboeriaan was, maar werd geschorst omdat hij dat bij nader inzien wilde blijven.

- Hij werd geschorst voor 'scheurmakerij', terwijl de voorzitter vijf gemeenten, misschien wel tweehonderd zielen, uit het kerkverband scheurde.
- Die vijf afgestoten gemeenten vormden mede de basis voor de (dus noodzakelijke) constituering van het Ledeboeriaanse noodverband.
- Ds. Boone heeft fundamentele lijnen getrokken en de oude afscheidingsprincipes en de belijdenis van de kerk der eeuwen, de Drie Formulieren, in ere hersteld.
- Hij ervoer hierin Gods leiding en goedkeuring, handelde daarnaar in woord en daad, zodat hij in plaats van kritiek en smaad juist het volste respect verdient.

Ten slotte: Men gebruikte allerlei irrationele argumenten tegen Boone en kreeg daarmee het publiek op de hand, maar die aantijgingen hinderden hem niet het minst. Eerst werden hem vijf gemeenten afgenomen, daarna zijn preekbevoegdheid en ten slotte zijn eer en goede naam. Vanuit zijn positie had forse kritiek op allerlei jarenlange misstanden voor de hand gelegen, maar een confrontatie op het scherp van de snede was niets voor hem. Hij zocht de kerkelijke luwte op en toonde zich een meester in het bijbels incasseren van onrecht en tegenstand. Hij hoefde het niet voor zichzelf op te nemen: 'Nee, ik heb een ander plaatsje gekregen, waar ik wel eens naartoe kan.'⁶⁶⁹ Zijn inschikkelijkheid deed het kerkelijk leven nog gladjes verlopen, omdat hij alle intimiderende aanvallen, die hele en halve dreigementen, als met een stalen gezicht doorstond. Hij bracht in praktijk wat hij als reactie in *De Zeeuw* zette: 'Een dienstknecht des Heeren moet niet twisten, maar vriendelijk zijn jegens allen, bekwaam om te leren, en die de kwaden kan verdragen' (2 Tim. 2:24).

De Naam en de zaak des Heeren en het belang van de *Vereniging* werden door de bovengenoemde karikaturen beslist niet gediend. Ook bij andere chroniqueurs was er weinig bereidheid om op basis van argumenten een eerlijk beeld te schetsen: het was vlek op vlek op de jas van Boone.⁶⁷⁰ Weinigen toonden in ruim honderd jaren moed om tegen het lawaai in te gaan: het was makkelijker om zijn motieven een stille dood te laten sterven in een diepe lade. Meest is er sprake van misplaatste arrogantie en weinig gevoel voor zelfreflectie en medeverantwoordelijkheid. Het is daarom moeilijk een predikant te vinden over wie zo'n vertekend beeld is ontstaan als over ds. Boone.

Epiloog

De kerkgemeenschappen van ds. Kersten en ds. Boone hebben het grootst mogelijke belang bij de oude principes van hun grondleggers Fransen en Ledeboer. Belangrijke vragen zijn hoe ze daarmee na '1907' zijn omgegaan. Of ze hun identiteit hebben behouden. En of het geen tijd is om de noodkerk op te heffen en terug te keren naar de planting des Heeren.

Het is voor de denominaties, verenigd of niet, winnen of verliezen. Een zilveren medaille is er niet en een herkansing komt er niet. Schitterende *Bepalingen* of een keurige noodkerk zullen de nazaten van Ledeboerianen en Fransianen niet redden en de waarheid niet behouden. De DKO doet dat niet, een leeruitspraak niet, een dogmatiek niet en een datheenboekje ook niet. Ook het opvijzelen van het kerkprofiel is zinloos. Kerken die neocalvinistische leerelementen ruimte geven, kunnen niet worden gestopt, maar worden meegesleept van de ene vernieuwing naar de andere. Vraag is daarom: wat hebben ze met twee belangrijke principes gedaan?

Kerkgrip

Het eerste principe is van ds. Ledeboer en ook van ds. Boone, die nadrukkelijk terugwezen naar de noodkerk en daarvoor dezelfde rekening met dezelfde overtuiging betaalden. De verenigden daarentegen wilden een kerk in klassiek gereformeerde zin, een instituut dat zich zou kenmerken door een gereformeerd kerkrechtelijk leven.⁶⁷¹ Het is de vraag of dat mócht, of mensen zomaar over het verval van de vaderlandse kerk heen mochten stappen en een nieuw kerkelijk instituut bouwen. Het is ook de vraag of dat kón, want de Dordtse Kerkorde gaat uit van wetenschappelijk en universitair gevormde predikanten, terwijl het de verenigden aan theologische kennis zo goed als geheel ontbrak; de besten waren opgeleid als onderwijzer. De noodoplossing van toelating volgens Artikel 8 is bij de afgescheidenen tot regel verheven en hun kerkjes zijn daarom het noodkerkniveau nooit ontstegen. Wie dan ook nog eens kerkmuren optrekt, verhindert correcties van buitenaf. Boone had het voordeel van de achterstand; hij hoefde geen nieuwe kerk te bouwen en een prestigeproject hoefde het al helemaal niet te worden. De verenigden dachten bij de start een stukje Kuyperiaans scenario te moeten kopiëren om het kerkelijk leven onder controle te krijgen, maar Boone is die valkuilen ont-

lopen omdat het standpunt van de noodkerken in de praktijk neerkomt op: we moeten niet wijzer zijn dan onze vaders en geen stappen zetten als het donker is.

Oudvaders

Het tweede principe was van ds. Fransen, een van de weinigen die dit kennismanco doorzagen en die daarom terugwees naar de geestelijke erfenis van de *oude schrijvers*, wier preken per se in diens gemeenten moesten worden gelezen. Hij waarschuwde: 'De oude schrijvers in Nederland, Engeland en Schotland, die Gods Woord met Geest en zalving hebben verklaard, beginnen hun smaak te verliezen. Men kan het met lichtere kost doen en men moet ook met de tijd mee en van gunst van mensen leven.'⁶⁷² Alleen op basis van 'onderlinge goedkeuring der gemeenten' mocht een uitzondering worden gemaakt.⁶⁷³ In de eerste helft van de vorige eeuw werden in alle gemeenten wetenschappelijke 'oude schrijvers'

Ds. E. Fransen stelde het lezen van de oudvaders in de eredienst verplicht.

gelezen, zodat de prediking werd verankerd en de band met het verleden bewaard.⁶⁷⁴ De verscheidenheid aan oudvaders omvat de volle breedte van de theologische diversiteit. Weinig opgeleide predikanten kunnen verstandige dingen beweren, maar het is logisch om hogere verwachtingen te koesteren van academische en beproefde theologen. Nieuwe preken - volgens Fransen: lichtere kost - lezen makkelijker weg, hebben meer emotie en actualiteit, maar missen de exegese, de geestelijkheid, de diepgang, de details, de separatie en de grondslag van de echte theologen. Het is onthutsend, dat bij het opzijschuiven van de oudvaders zo weinig alarmbellen zijn gaan rinkelen. Bijkomend nadeel is dat weinig kerkenraden nog onverkort vasthouden aan de zondagsheiliging en veel onwetenschappelijke voorgangers van preekstoel naar preekstoel rijden om zo de schatten van de grote kerklichten te laten verstoffen.

Orde en tucht

In veler ogen leken de verenigden door de DKO een soort ideaaltoestand tegemoet te reizen. Maar vergeefs. Men kan niet volhouden, dat 'orde en

tucht' als vanzelfsprekend op hen neerdaalden en bij ds. Boone slechts wanorde en chaos regeerden. De DKO telt veel valkuilen voor onopgeleide dominees en het was gevaarlijk om vooraf de voordelen hoog op te stapelen en de risico's te bagatelliseren. Aanvankelijk leidde ds. Kersten de meeste zaken in goede banen, werden de oudvaders gewaardeerd, werd de zondagsrust gehandhaafd en waren de meeste ontsporingen van vóór '1907' voorbij. Maar in de jaren veertig en vijftig braken ongekennde krachten los die de gemeenten meezogen in polemieken, schorsingen en scheuringen, die de DKO niet kon voorkomen of repareren. Ds. M. Golverdingen tekent de jarenlange ontsporingen inzake 'orde en tucht' uitvoerig in zijn met veel donkere bladzijden gekleurde trilogie.⁶⁷⁵

Hoe zat het bij ds. Boone? 'Vreeze voor orde en tucht' zou hem hebben weerhouden te verenigen, schreef ds. Kersten. Een ander beweerde losjes: 'Ds. Boone wilde niet meegaan met de vereniging, of misschien moeten we zeggen: hij durfde het niet.' Tja. Motieven en feiten ontbreken. Het suggereert mogelijk dat Boone een karakterloos of lafhartig mens was en het in zijn kerkje, zeg, een rommeltje moet zijn geweest. Maar is dat zo? Hij kon in zijn noodvoorziening het soort dominee zijn dat hem voor ogen stond: als Ledeboer en als Fransen. Aanwezig, betrokken, met weinig protocol, amper kerkorde, losse stijl, nauwelijks strategie, in direct contact met zijn verstrooide schapen en niet beperkt tot een strikte denominatie. De jaren sleepten zich zonder veel hoogte- en dieptepunten voort: een gemeente erbij, een oefenaar erbij, een gezelschap erbij en een groepje of spreker er weer af. Het kerkelijk leven verliep rustig, gezapig, soms een beetje saai, totdat sputterende grijzende oefenaars en de vrees voor voorgangerloze gemeenten hem tijdens slapeloze nachten in hoge staat van paraatheid brachten. Het is wat curieus, maar bij hem was alleen in 1932 gedurende drie maanden sprake van hoogspanning, toen hij in een identiteitscrisis alles en ieder in zijn gemeenschapje voorbijliep en hulp en steun vroeg aan de dominees Fraanje en Kersten. Zijn vrouw was er niet meer en wie corrigeerde deze impulsieve en met zielsbelangen worstelende oude man? Zijn kerkenraad riep hem op het matje en zijn Algemene Vergadering deed dat een paar weken later ook. Hij zocht geen alternatieve routes en zette zijn kerkvorstelijk gezag niet in, maar accepteerde de reprimandes gewillig, beleed mondeling en schriftelijk schuld, en steunde het reorganisatieplan dat de gemeenten in drie classes verdeelde; zonder bepalingen, zonder rompslomp en alles in een halfuur klaar.⁶⁷⁶

Het kerkelijke zelfbeeld is anders, maar kleine en gebrekkige denominaties lenen zich niet zo goed voor objectief toepassen van een kerkorde, omdat de leiders zo machtig, de leersystemen zo bepalend, de continuïteit zo vereist en de relaties zo onontbeerlijk zijn.⁶⁷⁷ Veel domineestradiities zetten zich na 1907 gewoon voort.

Herinneringen van ds. W.C. Lamain.

Vele predikatiën heb ik mogen beluisteren uit de mond van wijlen ds. Boone, die, toen ik nog jong was, eerst op een boerderij preekte en later in een kerkgebouw op het dorp waar we geboren zijn. Vele predicatiën door hem gedaan en uitdrukkingen uit de praktijk van het zielenleven zijn mij altijd bijgebleven, en niet zonder vrucht.⁶⁷⁸

Ik heb ds. Boone vaak horen preken. Hij sprak dan in een schuur op ons dorp, later is er een kerkje gebouwd. Als ik hem aan zag komen, dacht ik wel eens: er zal wel nooit een tijd in mijn leven komen, dat ik met zo'n man zal durven praten. 'k Was toen een jongen van een jaar of twaalf, dertien. Er was zoveel eerbied voor die mensen, niet alleen voor ds. Boone, maar ook bijvoorbeeld voor ds. Roelofsen en ds. Fraanje. Als die mensen hun mond open deden en een gebedje deden, dacht ik: ik heb niets meer te vertellen, ik kan wel naar huis gaan.⁶⁷⁹

1937 - 1948

Eind 1937 lanceerden de Oud Gereformeerde Federatiegemeenten een verenigingsvoorstel, waarbij ds. Blaak de hakken in het zand zette met als motief: 'Wij zullen heel wat moeten prijsgeven, indien wij ons bij hen aansloten.' Diacon Marinus Boone citeerde vaders waarheid: 'Vermeng u niet met hen die naar verandering staan' en die deed de deur ook nu weer dicht, hoewel niet helemaal, want noodkerken, ambtsgewaden en steken raakten uit de belangstelling. De naam Boone werd op vergaderingen nog sporadisch genoemd en de betekenis van het woord *noodkerk* kende niemand meer. Blaaks opvolger Mieras had het gewaad eind 1943 afgelegd en de discussies daarover waren na een paar jaar verstorven, omdat de gemeenten 'liever een leraar hadden met een lange broek, dan géén leraar in een korte broek'. Alleen Van de Gruiter stond nog in de lijn van Boone, hoewel meer wat betrof het gewaad en de psalmen, dus de traditie, dan betreffende de noodkerk, de principes.

Nieuwe voorgangers, nieuwe inzichten en nieuwe contacten loodsten de Boone-kerken in 1948 de wereld van de Federatiekerken in. Die hadden meer organisatie, meer verenigingsleven en meer vernieuwingsdrang, maar min-

vergadering gehouden te Weeuwkeerde
Den 2 juni 1915

geopent ellet Dingen van psalm 75 v. 1.2
geleken psalm 74 En een gebet door
den voor Gitter Dr P Broome
tot schieda wort gebed of vryverbey
op de vergadering waaren ouderling & Diak
van elkanahong Weeuwkeerde
Polner, Wadingsveen onderwater den huay
Hilphslant Querksee haamsteelt
En van Gemeinde & Guit wolden in
ykelsteen waas brief onvange die niet
konnen komen door wetty deelen
wort als keans neming ongenomen
2

Een brief in gekomen van een gemeente
Elit die met ons kerkelyk welden vereen.
Daar by Gelufen met waaren is in beslot
voor Gitter H Gyn wort goed gevonden
Die gemeente te bedienen in hif preedik
En bedienen der sakramente En op den volge
vergadering ons te nemen
3

der hart voor oude psalmen, oude preken en oude kerkprincipes. En wederom lifften de Ledeboerianen mee op het organisatorisch vermogen van een welgezinde zusterdenominatie. Een soort herhaling van '1907', maar nu met Van de Gruiter in de Boone-rol. Hij ging met zes gemeenten niet mee en 'wenste handhaving van de notulen van 1907 betreffende ambtsgewaad'.⁶⁸⁰ Van een nieuw kerkelijk leven was overigens nauwelijks

sprake: het kerkverband had geen naam, geen faam en geen grenzen, want ook ds. Blaak bleef in die bezwaarde gemeenten voorgaan en ds. Mieras en anderen spraken er na een poosje eveneens. De splintergroep integreerde druppelsgewijs in de Oud Gereformeerde Gemeenten in Nederland en de uitgesprekte dominee volgde begin 1958 ook. De Ledeboerianen waren niet meer, maar niemand had er spijt van, want niemand beseftte dat echt. Het laatste Ledeboeriaanse levens-teken behelst een protest tegen de *Vereniging van 1948*: 'Ouderling br. De Bruin wenscht het te houden met allen die in leer en leven getuigen Ledeboerianen te zijn. Weinigen, aldus spreker, kunnen meer leven bij het lezen van onze Godzalige oude schrijvers, die nog spreken nadat ze gestorven zijn. Het zou een verblijdend teken zijn, als daar weer heilbegerig naar gevraagd werd'.⁶⁸¹ Een enkele ouderling hield nog wat stand tot ook hij met zijn oudvaders en zijn soberheden en zijn antieke waarden was verdwenen. En nieuwe generaties zich openstelden voor aantrekkelijke perspectieven en een lonkende toekomst. En hoe ziet de noodkerk er dan nog uit?

Ds. C. van de Gruiter trok de lijn van ds. Boone nog bijna tien jaar door.

Noodkerkprincipes

Het begrip *noodkerk* betekent automatisch, dat noodkerkmensen de aloude Gereformeerde of de Hervormde Kerk als planting Gods zien. Maar welke is dat na 2004? En is er na '1948' nog wel een noodkerk? Of is elke afgescheiden kerk een noodkerk? Ook belangrijk: aan welke voorwaarden moet de vaderlandse kerk voldoen om een noodkerk, een afgescheiden kerk, op te heffen? Een noodkerk is een kerk die voorbijgaat. Heeft een afgescheiden kerk nog wel bestaansrecht als academisch geschoolde theologen van elders de moeite willen nemen die kerk te kapittelen over leerafwijkingen? De gezaghebbende ds. Wilhelmus à Brakel verwierp in zijn *Redelijke Godsdienst* een afscheiding hartgrondig: 'Het is een schrikkelijke zonde de kerk te verlaten en eene betere

Noodkerkbijeenkomsten

te willen oprichten, want de kerk is één, zij is Christus' lichaam. Van de kerk zich af te scheiden is van Christus' volk, van Zijn lichaam af te scheiden, zich der Belijdenis van Christus te onttrekken en de gemeenschap der heiligen te verlaten.⁶⁸² Het is bekend, dat ds. Boone graag in een hervormde kerk preekte; hij deed het in Genemuiden met veel genoeg twee avonden achter elkaar, en hij deed het vaker. Ook ds. Ledeboer had laten weten, dat hij er 'opening' voor zou hebben.⁶⁸³ Boones lerend ouderling Ariesen was altijd hervormd gebleven. De Stavenisser ouderling L.J. Potappel bestempelde de *Vereniging* als 'mensenwerk, waar God niet van weet'.⁶⁸⁴ Een groot en zelfstandig theoloog als Kohlbrugge sprak over de Afscheiding zelfs een anathema uit, zowel over de organisatie als over de leer.⁶⁸⁵ Hierbij komt dat het gat tussen het Algemeen Reglement van 1816 en de overgewaardeerde Dordtse Kerkorde veel kleiner is dan wordt gedacht.⁶⁸⁶ Ergo: een noodkerk is een kerk die tijdelijk is, die voorbijgaat wanneer de uitgangspunten en het doel niet meer duidelijk zijn of als de nood niet meer drukt. Zo was ook Boones noodkerk maar voor een paar generaties. Die stond met de identiteit

van een dominee die vooral zondaars voor Christus wilde winnen, en die viel toen de onvermijdelijke roep werd gehoord om orde, om een instituut, en om vereniging 'met hen die naar verandering' stonden. Dat betekende dat iets voorbij was, wat in die pure vorm niet meer zou terugkomen.

Marginaal verschijnsel

De onverzettelijke Boone, de principiële Boone was een van de meest exclusieve predikers uit zijn tijd, zoals een eeuw er niet zoveel telt, maar in het licht van 2000 jaar geschiedenis totaal onbelangrijk. Een marginaal verschijnsel in het christendom van alle tijden en alle plaatsen. Hij hoort ook niet tot de weinige ongeschoolde predikers die over generaties heen zijn blijven boeien, zoals in Nederland Wulfert Floor en in de wereldkerk John Bunyan. Zijn bevindelijke prediking maakte opgang, maar als iemand wist tot een onbeschermde minderheid te behoren, een verschoppeling te zijn, dan was hij het wel. Hij had geen plan A, geen plan B en ook geen plan C, maar bleef alleen de oude idealen trouw, zij het in een kleine wereld, want zaken als ambtsgevaar zijn wel erg cultureel.

Nuchter bekeken heeft hij geen beleidsmatige of kerkelijke invloed meer en bijna niemand zegt nog wel eens: dat zou ds. Boone niet doen. Het is wonderlijk, dat de Heere op markeerpunten van de geschiedenis mensen gebruikt om Zijn kerk en de gezelschappen te dienen. Boone liet maar weinig sporen na, ook met zijn weinige preken, en de kroon op zijn werk is er nooit gekomen. Zijn uitgangspunten kunnen nog bekend zijn en hij waarschuwt nog nadat hij gestorven is voor 'verstand, letter en hoogmoed' en voor 'de geest des tijds'. Voor 'stroppen door list' ook nog wel. Veel kerken hebben zich aangepast aan de behoeften en de geest van het nieuwe millennium en er is geen dominee Boone meer die de weg terug inslaat. Maar zo beslissend is dat niet, want het is alleen Christus, Die Zich een gemeente 'van den beginne der wereld tot aan het einde vergadert, beschermt en onderhoudt ...'⁶⁸⁷ In dat licht is heel de aardse kerk een noodkerk, want in het nieuwe Jeruzalem zal geen tempel meer zijn en zullen alle tranen, ook van scheiding, schorsing en scheuring, zijn afgewist. Gods werk gaat door, ondanks mensen, ondanks kerkjes. Hij zendt Zijn knechten in een vaderlandse kerk of in een noodkerk, in een kathedraal of in een schuurtje, in een parochiekerk of een chapel, al de dagen tot de voleinding der wereld. Hij geeft ze en Hij neemt ze. Hij voert ze vanuit de strijdende naar de triomferende kerk en doet ze delen in Zijn overwinning. Ook deze man in Gods raadsplan die ruim 47 jaar de noodkerk toegewijd heeft gediend en bij het laatste neerzetten van zijn herdersstaf mocht zeggen: 'Gods Kerk valt niet met Lauwtje Boone.'

Branden, maar niet verteren

PREDIKATIE OVER EXODUS 3 : 2-5

Eerste uitgegeven preek van lerend ouderling L. Boone (1891)

Ps. 105 : 4 en 7
 Lezen: Exodus 3
 Ps. 103 : 4 en 5
 Ps. 138 : 4
 Ps. 77 : 11

Geliefde toehoorders,

Gods Geest zij met uwen en mijnen geest.

Het is zeer opmerkelijk wat eenmaal de Heere zei tot Zijn discipelen, in Matth. 15:13: 'Alle plant, die Mijn hemelse Vader niet geplant heeft, zal uitgeroeid worden.' De Heere noemt dus hier het ware leven, de zuivere godsdienst, een plant. Het is duidelijk dat een plant niet uit zichzelf ergens kan worden ingeplant. Zal dit gebeuren, dan moet er eerst iets plaatsvinden. Eerst moet als het ware in het aardrijk een wonde worden geslagen door de planter, want wanneer de planter niets aan de aarde doet en hij de plant er bovenop laat liggen, kan deze plant vanzelf nooit vruchten afwerpen. Hij moet de grond eerst flink bewerken, bemesten, en dan de plant erin. Zodoende kan hij vrucht verwachten.

Niet zelden gebeurt het echter dat de pas geplante boom, of wat dan ook, wordt geschonden, vernield of uitgerukt door een boze hand, zodat des planters hoop is vernietigd.

Zo is het niet met hetgeen de Heere plant. Wel gaat het als in het natuurlijke: eerst moet aan de ziel gearbeid en een wonde worden geslagen. Dat doet God de Heere door Zijn Geest en Woord, als Hij de ziel komt overtuigen van schuld en zonde, en de ziel een hartelijke droefheid krijgt over de zonde en zichzelf veroordeelt. Als zij roept om ontferming en vraagt of er nog een weg van ontkoming voor haar is. De ziel krijgt dan te zien, dat zij God verloren heeft door de zonde en daarom Zijn gemeenschap moet missen. O, dat kost haar wat tranen en zuchten, tot het de Heere belijft Zijn Zoon te openbaren als de enige verlossingsweg om behouden te worden.

Zulk een ziel krijgt dan toevlucht te nemen tot de Heere Jezus, en tot Hem te

zeggen: 'Heere, ik kan U niet missen, en toch moet ik U missen, want mijn zonden en schulden zijn zo zwaar en groot.' O, dan is zij zo verbroken en heeft zij zulk een smart over de zonde. In zulk een ziel wordt het zaligmakend geloof in geplant door de hemelse Vader. Zij zijn van nu af een ware plant met Hem geworden en trekken hun voedsel uit de ware Wijnstok, Christus, naar Wiens gerechtigheid zij honger en dorsten.

Nu komt er alles tegenaan om dat geplante uit te rukken, te beschadigen of te vernielen. Maar geen nood! De duivel moge zijn best doen, daartoe geholpen door de wereld, die in het boze ligt, en het zondig en arglistig hart, maar Koning Jezus zal ze beschermen, zodat niemand ze uit Zijn hand rukt.

Gods volk ondervindt dit elk in het bijzonder, maar ook Gods gemeente in het algemeen, dat het de Heere is Die ze bewaart in de donkerste tijden, in de moeilijkste omstandigheden. Daarover wens ik in deze ure met u te spreken, dat het de Heere God is Die Zijn volk bewaart en beveiligt. Mocht het zijn tot eer des Heeren en tot onze stichting. Onze tekstwoorden vindt u in Exodus 3 : 2 – 5:

En de Engel des HEEREN verscheen hem in een vlam des vuurs uit het midden van een braambos; en hij zag en zie, het braambos brandde in het vuur en het braambos werd niet verteerd. En Mozes zeide: Ik zal mij nu daarheen wenden en bezien dat grote gezicht, waarom het braambos niet verbrandt. Toen de Heere zag, dat hij zich daarheen wendde om te bezien, zo riep God tot hem uit het midden van het braambos en zeide: Mozes, Mozes. En hij zeide: Zie, hier ben ik. En Hij zeide: Nader hier niet toe; trek uw schoenen uit van uw voeten; want de plaats waarop gij staat, is heilig land.

Uit de voorgelezen tekstwoorden is u duidelijk gebleken, dat het de Heere is Die zorg draagt voor Zijn Kerk. Wij wens dit nader met elkaar te bezien. Door de Engel des HEEREN, Die hier verscheen in een braambos, moeten wij niemand anders verstaan dan de ongeschapen Engel, of de Engel des verbonds, de waarachtige Zoon van God, Die in vers 4 genoemd wordt, de HEERE, dat is Jehova, Welke zag dat Mozes zich tot het braambos wendde.

Jehova getuigt van Zichzelf in Jes. 42:8: 'Ik ben de HEERE, dat is Mijn Naam; en Mijn eer zal Ik aan geen ander geven.' En niet alleen wordt Hij genoemd Jehova, maar ook Elohim, hetwelk niet anders betekent dan de waarachtige God. Hoe zou immers een geschapen engel kunnen zeggen: 'Ik ben de God Abrahams, Izaks en Jakobs'? Het is dus duidelijk dat, het hier de alwetende God is, Die Engel wordt genoemd.

Niet zonder reden wordt de Zone Gods hier de Engel des HEEREN genaamd. Wat betekent een engel? Het is een heilig, afgezonderd wezen. Zodanig is Gods Zoon ook. Niet alleen in Zijn menswording, waarvan Hij Zelf sprak in Johannes 4:34 dat Hij een Afgezonderde was, maar ook dat Hij een Gezant

Gods was, om Zijn wil te boodschappen.

Uit deze woorden zien wij duidelijk, dat Hij niet alleen een Middelaar was van het Nieuwe Verbond, maar ook reeds in het Oude Verbond, want Jezus Christus is gisteren en heden Dezelfde en tot in der eeuwigheid.

God de HEERE verschijnt hier op een wijze die hier juist te pas kwam, als wij op de tijd en de gelegenheid letten waarin het geschiedde. De Heere wilde hier tonen de toestand van Zijn verdrukte volk Israël in Egypteland.

De wijze waarop Hij Zich hier openbaarde, was zeer waardig. Er was *een braambos*, uit welks midden een vlam des vuurs voortkwam. Een braambos is een struikgewas van geen grote waarde; het wordt meestal niet geteld of meegerekend. Omdat het dagelijks door de felle zonnestralen wordt beschenen, is zulk een braambos of doornstruik gewoonlijk een zeer brandbare stof.

Midden uit dat braambos steeg *een vlam des vuurs* op. Sommigen hebben gemeend, dat wij hier niet aan werkelijk vuur moeten denken, maar dat het voor Mozes schéén dat het werkelijk zo was. Maar geliefden, Gods onbedrieglijk Woord zegt niet dat het scheen, maar dat er inderdaad een vlam des vuurs uit het midden van het braambos steeg. Dat maakt juist het grote wonder uit, dat het brandde, maar niet verteerde. Was het slechts een gedaante, of iets in schijn geweest voor Gods knecht, dan zou het gezicht, dat Mozes groot noemde, al zijn grond en kracht verliezen.

Men heeft gevraagd waar deze vuurvlam vandaan gekomen is: of zij door de Heere was aangestoken, of op welke wijze dit heeft kunnen gebeuren. De tekst zegt ons niet of God de Heere vuur gezonden heeft in het braambos, zoals Hij gedaan heeft om de offerande te verteren, zoals wij dat lezen in Leviticus 9:24, of zoals later geschiedde op het gebed van de grote profeet Elía.

Hoe het ook zij, het was de HEERE God Zelf, Die hier in een vuurgloed verscheen, zoals in Psalm 97 van Hem wordt getuigd en ook van Hem wordt gezegd, dat Hij een verterend Vuur is en een Gloed, bij welke niemand wonen kan.

Het is opmerkelijk dat de HEERE niet verscheen in een grote sterke eik of een andere edele boom, maar in een gering braambos. Dit was zeker in de eerste plaats wel, om aan te tonen de geringheid van Zijn bondsvolk in het oog der wereld. Maar wellicht ook, in de tweede plaats, opdat Zijn volk later met zulk een boom geen afgoderij zou bedrijven of daarvan goden maken. Immers, dat konden zij van een braambos niet; die is niet geschikt om er iets van te maken.

De koning Nebukadnézar zag vier mannen wandelen in de gloeiende oven, waarover hij, zowel als zijn knechten, zich bovenmate ontzette en verwonderde. Nog meer verwonderden zij zich toen zij zagen, dat het vuur hen niet

verteerde. Ja, dat zelfs de reuk ervan niet over hun klederen was gegaan of het haar van de drie jongelingen niet eens verschroeid was.

Mozes zag ook hier dat het braambos wel brandde, maar niet *vé*brandde. O, wat betoonde Jehova hierin Zijn macht, Die de dingen die niet zijn roept alsof zij waren. O, arme mensen, hadden wij toch maar een geloof als een mosterdzaadje, om in elke weg op Hem te steunen en te leunen en het alleen op Hem te wagen!

De bewaring des Heeren van Zijn volk Israël *in* en hun verlossing *uit* Egypte, waarvan dit gezicht een beeld was, is ook een beeld van de geestelijke verlossing uit de slavernij des duivels. Daarom zal het ons zo vreemd niet schijnen, dat Gods Zoon Zich hier openbaarde als de Verlosser van Zijn volk, dat Hij van eeuwigheid had liefgehad en gekend.

Deze verschijning aan Mozes was geschikt om door het verdrukte volk Israëls in Egypte, de Kerke Gods af te beelden in de wereld der verdrukking. Mozes zag die vuurvlam in het brandbare braambos, dat fel brandde maar toch niet verbrandde. Dat moest dus als in een ogenblik verbrand zijn en van het geheel slechts een klein hoopje as overgebleven. Maar o wonder! Het bos bleef steeds branden, zonder verteerd te worden.

Mozes noemde dit *een groot gezicht*, en dat was het ook waarlijk wel, te midden van de eenzame woestijn. Dit wekte bij hem de begeerte op om het te gaan bezien, en de reden te onderzoeken hoe dit mogelijk was, want hij kon het maar niet begrijpen. Ja, geliefden, wij kunnen Gods werk niet begrijpen. Ook God niet, want God is groot en wij begrijpen het niet. Gods werk is inwendig en geestelijk, en toch worden wij geroepen te aanschouwen de daden des HEEREN (Jes. 5:12).

Wie Mozes was? Men weet immers dat hij de zoon was van Amram en Jochebed, beiden uit Levi's geslacht gesproten. Toen Israël in de grootste benauwdheid verkeerde, en de snode koning Farao het bloedplakkaat had uitgegeven dat alle zoontjes der Israëlieten in de rivier de Nijl moesten worden geworpen, toen, in die tijd, werd Mozes geboren. Zijn ouders verborgen hem drie maanden lang en alles ging goed, maar daarna kon hij niet langer verborgen blijven.

Zo gaat het ook, nietwaar volk van God, in het geestelijke. Eerst tracht men het te verbergen, maar waar waarlijk een nieuw leven is geboren, is dit niet lang mogelijk. Zijn ouders durfden hem niet langer verbergen, maar de liefde van een vader en moeder is groot. Zij maakten een kistje van biezen of papierriet, dat zij vanbinnen en vanbuiten dichtmaakten met pek en daar legden zij hun lieveling in. Gevoelt u het, ouders in ons midden, welke gang het geweest is voor Amram en zijn vrouw, met hun lieveling in de armen, gereed om hem in de Nijl neer te leggen, omdat zij het gebod des konings vreesden?

O, wat zullen zij vurig de Heere hebben gebeden om de behoudenis van hun kind, zelfs nu alles verloren scheen.

Vaders en moeders, worstelt u ook zo gedurig aan de genadetroon om de behoudenis van uw kinderen, zelfs dan nog als alles schijnt afgesneden? Houdt aan met bidden, wie weet wat de Heere nog doen zal. Juist in de bangste ogenblikken weet de Heere redding te schenken. Zie het aan Mozes, hoe de voorzienigheid tussenbeide treedt en alles ten beste doet uitlopen, dat hij niet alleen gered wordt, maar, o wonder van genade, ook zelfs aan 's konings hof komt, zoals ons de geschiedenis zo duidelijk leert.

O, als koning Farao had geweten dat juist dít kind, dat door zijn dochter werd gered, de leidsman zou worden om Israël van onder zijn gebied te bevrijden, wat zou hij het arme wichtje hebben gemarteld! Zo gaat het dikwijls. Satan werkt vaak zichzelf tegen en helpt zodoende onwetend des Heeren zaak bevorderen.

Mozes kreeg nu als koningszoon ook een koninklijke opvoeding; hij werd onderwezen in alle wijsheid der Egyptenaren en het scheen dat hij dit ook zou blijven. Maar de Heere had andere gedachten met zijn dochter en zijn volk dan koning Farao. Mozes was bij zijn Egyptische opvoeding in hart en ziel Hebreëer gebleven.

Op veertigjarige leeftijd ging hij zijn broederen bezoeken, de kinderen Israels, en zag daar hun vreselijke lasten waaronder zij zuchtten. Hij meende zeker dat hij de man was, en het nu de tijd was om hen te verlossen. Terstond begon hij er dan ook mee, menende dat zij zouden verstaan dat hij ze wilde helpen. Juist die eerste daad van Mozes laadde de toorn van Farao op hem, maar hij verkoos liever met het volk van God kwalijk gehandeld te worden dan voor een tijd de genietingen der wereld te hebben, ziende op de vergelding des loons. Zodra bij de koning bekend was wat Mozes gedaan had, zocht hij hem te doden. En nu was het enige middel dat hem overbleef ... te vluchten. Wanneer zij u in de ene stad vervolgen, sprak de Heere Jezus, vlucht dan in de andere.

We kunnen Mozes' leven verdelen in *drie tijdperken*, elk van veertig jaren.

Het *eerste* tijdperk was nu voor hem voorbij. Dit getuigde van weelde en overvloed, van eer en grootheid. Veertig jaren lang was hij opgevoed aan 's konings hof, waar hij veel had geleerd, gehoord en gezien.

Het *tweede* was nu voor hem aangebroken, dat minder schitterend voor de wereld was. Hij meende dat hij nu had geleerd en wel bekwaam was om als Israëls verlosser op te treden. Maar de Heere had nog een andere school voor hem klaar, waarin hij nog eens veertig jaren moest leren. Hij vluchtte weg naar Midian en werd daar grotelijks gezegend. Hij kwam daar in aanraking met de priester Jethro en trouwde met diens dochter Zippora, welk huwelijk

met twee zonen werd gezegend. Mozes' werk was nu de kudde van zijn schoonvader te hoeden. Hij zal daar veel ongemakken hebben geleden, zowel als vader Jakob, door de hitte des daags en de koude des nachts. Ook zal hij er veel geleerd hebben: geduld en zachtmoedigheid heeft hij er zeker geleerd. Er wordt van hem getuigd, dat hij zachtmoedig was, meer dan iemand anders. Nu tachtig jaren oud, begon zijn *derde* tijdperk, en dat is het ogenblik dat in onze tekst wordt genoemd. God kwam hem hier voor, terwijl hij de kudde van zijn schoonvader hoedde en met zijn vee dicht bij de berg Gods, Horeb, was gekomen. Het heeft de Heere niet behaagd hem te roepen uit Farao's hofstoet, hoewel Hij dat evengoed had kunnen doen. Maar nu was het des HEEREN tijd: nu was hij dat koninklijk leven wat ontwend en had hij geleerd wat nodig was om herder te zijn van het volk Israël. Zo riep God hem nu uit het midden van zijn kudde. Zo doet de Heere nu nog; geringe lieden worden door Hem geroepen en ook bekwaamgemaakt, opdat Zijn werk des te heerlijker zou uitblinken en Hij er de ere van krijgen.

Mozes stond vol verwondering te zien naar dat grote gezicht, dat het braambos brandde maar niet verteerde. Hij was nieuwsgierig wat dit mocht zijn en wilde het gaan onderzoeken. En zo staat er: *'En Mozes zeide: Ik zal mij nu daarheen wenden en bezien dat grote gezicht, waarom het braambos niet verbrandt.'* Ik geloof niet, geliefde toehoorders, dat het bij hem alleen blote nieuwsgierigheid was, dat hij zich gereedmaakte het te onderzoeken. Ik denk, dat de Heere Zelf wel een begeerte in zijn hart heeft gelegd en hem inwendig heeft overtuigd dat in dit gezicht iets groots, iets bijzonders was, ja, dat de Heere hem als 't ware voorbereidde op hetgeen zou volgen.

Terwijl Mozes naderde en zijn ogen steeds gericht hield op dit grote gezicht Gods, bleef het niet alleen bij het zien, want hij hoorde uit het midden van het vuur ook een stem die tot hem riep: *Mozes, Mozes!*

De Heere verdubbelde hier zijn naam, om hem dubbel opmerkzaam te maken, maar zeker ook voor het grote gevaar dat er voor hem bestond, want hij liep naar een vlam des vuurs, waarin de HEERE was met Zijn heerlijkheid. Het was dus voor Mozes wel nodig om voorzichtig te zijn, omdat hij het gevaar zo dicht bij was om verteerd te worden.

God riep hem bij zijn naam, en zodra Mozes dit had gehoord, antwoordde hij vol eerbied en gehele bereidwilligheid: *'Zie, hier ben ik...'* Of: wat wilt Gij, dat ik doen zal; ik ben geheel tot Uw dienst bereid.

Hij is er zeker van, dat het een godsspraak is die hij hoort. Daarom is hij met heilig ontzag en eerbied vervuld en niet met slaafse vreze. Nee, de HEERE Zelf, Die sprak, sterkte hem om het te kunnen dragen, anders zou hij wellicht van schrik ter aarde zijn gevallen. Getuigde het niet van dapperheid en ware vreze Gods, toen hij daar zo geheel alleen was, met zulk een vreselijk gezicht

voor ogen en dan zich bij zijn naam te horen roepen? Juist daarom sprak hij: 'Zie, hier ben ik.'

Het eerste wat Mozes wordt gelast, die onder het spreken al nader en nader was gekomen, was: '*Nader hier niet toe.*' Hij was dicht genoeg gekomen om te kunnen horen wat God zou spreken, maar ook dicht genoeg om het grote werk en gezicht Gods te zien.

Wij mochten deze woorden altijd wel voor ogen houden als wij 's Heeren werk gadeslaan, dat wij dan toch tevreden zijn met Gods geopenbaarde wil en Woord en getuigenis, en niet willen indringen in Zijn verborgen werkzaamheden, maar die voor de Heere overlaten. Hoe menigeen is niet als 't ware buiten zijn zinnen geraakt of verstandeloos geworden, die zo vermetel was om de Heere te willen begrijpen. Nee, nogmaals geliefden, God is groot, en wij begrijpen het niet.

Verder sprak de Heere God tegen hem: '*Trek uw schoenen uit van uw voeten.*' Dit was zeker om Mozes tot ware deemoedigheid op te wekken. Het was bij de Joden de gewoonte om bij verschillende gelegenheden de schoenen uit te trekken. Men droeg geen eigenlijke schoenen, zoals wij. Het waren meer sandalen of schoenzolen, om de voeten niet te kwetsen, die met riemen werden vastgebonden en bij personen van hoge rang door de knechten of slaven losgemaakt of ontbonden.

Wij hebben nu te onderzoeken *waarom* de HEERE hier gelast om dit te doen. Verscheidene bedenkingen zijn hiertegen ingebracht en verklaringen ervan gegeven.

Ten eerste: zonder schoenen of barrevoets gaande, was een teken van droefheid. In 2 Samuël 15:30 zien wij koning David zo gaan in zijn rouw en droefheid. Ook de profeet Jesaja ging drie jaren barrevoets.

Ten tweede betekende de schoenen uit te trekken, ook niet in vrijheid, maar gevangen te zijn. Maar dit is, dunkt mij, hier de eigenlijke bedoeling niet, wel veeleer het volgende. Het was de gewoonte om vooral niet met bestoven schoenzolen te verschijnen voor het aangezicht der groten. Zou dit dan wel passen voor het heilig aangezicht van de Heere der ganse aarde?

De stem Gods luidde verder waarom zulks geschiedde: '*De plaats waarop gij staat, is heilig land.*' Was dit land dan waarlijk heilig? Laat ons eens zien wanneer in Gods Woord gesproken wordt van een plaats die heilig is. Als de Heere met Zijn Goddelijke tegenwoordigheid ergens verscheen, werd dit *heilig* genaamd. De tempel werd heilig genaamd, omdat Hij, de Heilige, Zich erin openbaarde in Zijn heiligheid, maar toen later de tempel verwoest was, was de heiligheid van die plaats weg. Hier noemde God de HEERE Zelf deze

plaats *heilig land*, omdat Hij er Zelf was verschenen en daar Zijn wil wenste te openbaren aangaande Zijn volk.

Die braambos dan, is het beeld van Gods Kerk op aarde, vooral van Zijn verdrukte volk in Egypte. O, wat brandde dat volk Israël in die verdrukking, maar toch werden zij niet verteerd! Integendeel, zij groeiden en vermenigvuldigden. Wij zien het de gehele geschiedenis door, o, wat brandde er een vuur van verdrukking in de gemeente Gods. Maar toch werd zij niet verteerd, omdat een Engel in het midden der gemeente is, namelijk de onveranderlijke en de getrouwe God. 'Ik, de HEERE, word niet veranderd; daarom zijt gij, o kinderen Jakobs, niet verteerd.' En: 'De poorten der hel zullen dezelve niet overweldigen.' Zo kan de Kerk wel branden onder allerlei vervolgingen en druk, maar geen nood, zij zal niet verteerd worden omdat de Heere in het midden is.

Wij behoeven er daarom ook niet van af te vluchten, maar ons erbij te voegen en te horen wat God de Heere zal spreken, zoals Mozes. Al is het dat de Kerk in banden verkeert of in vervolging, laat ons erbij blijven. Wij zien nu geen vervolging in de gemeente des Heeren, maar toch brandt zij op een andere wijze die nog erger is, namelijk van zorgeloosheid. Velen van 's Heeren kinderen slapen en zijn zeer ver van God af en missen het leven en de gemeenschap Gods. Er wordt druk genoeg gepraat over bevinding en bekering, maar de Heere van de bevinding wordt gemist. Omdat zij kinderen Gods zijn, krijgen zij uit kracht van het verbond nog wel eens een gestalte, maar de verbondsliefde wordt gemist. Haat en nijd is aan de orde van de dag: de schapen stoten elkaar op een wrede, ontaarde wijze en branden zodoende ook onder Gods ongenoegen. Geen nood evenwel, zij zullen niet worden verteerd, want de Heere is nog in het midden, een Held, Die hen verlossen zal. Zingen we eerst nog ter toepassing van Psalm 138:4.

*Als ik door angst en tegenspoed
Ben in kleinmoed,
Gij mij verkwikket.
Ook tegen mijn wreedsten vijand
Uw rechterhand
Mij hulp toeschikket.
Gij zult mijn kruis eindigen hier,
Want goedertier
Zijt Gij gestadig.
Het werk Uwer handen zult Gij
Volvoeren vrij
O, Heer' genadig.*

Zo wensen wij nu met het gesprokene tot onszelf in te keren.

Geliefden, u hebt gehoord hoe God voor de Zijnen zorgt. Hoe ellendig zij ook mogen zijn, zij zullen nooit verloren gaan, want, zo sprak de Heere Jezus Christus: 'De gansen dag heb Ik Mijn handen uitgebreid tot een wederstrevig volk.' En: 'Ik geef Mijn schapen het eeuwige leven.' Maar onze schuld ligt daarin, dat wij er zo ver vanaf zijn, want de Heere zegt: 'Ik had u toch geplant, een edelen wijnstok, een geheel getrouw zaad; hoe zijt gij Mij dan veranderd in verbasterde ranken van een vreemden wijnstok?' (Jeremía 2:21). Zo zijn wij verre van het leven vervreemd. Ja, zegt God, 'van den dag uwer vaders af zijt gij afgeweken.' Nochtans zegt Hij: 'Keert weder tot Mij; gij hebt Mij zo liefgehad; zwerft gij nu zo van Mij af en zoekt het buiten Mij te stellen?' O, daarover moeten wij schaamrood worden, maar wij hebben harde voorhoofden en weigeren schaamrood te worden. Wij zijn hard van nek en stijf van voorhoofd.

Zo is het over het algemeen in des Heeren gemeente. Jarenlang is de Kerk noch koud, noch heet. Men bespeurt overal nijd, haat en twist, zowel bij het volk als bij de leraars. Er is wel veel geleerdheid, maar ook veel verkeerdheid. Wat zijn er vele huurlingen in Gods Kerk ingedrongen; de bodem der hel zal, vrees ik, ermee bevloerd zijn. Dit alles staat ons te wachten, als wij Gods Geest missen.

Zo brandt de Kerk van zorgeloosheid, traagheid en liefdeloosheid. Maar toch is dit de troost voor het arme Sion, dat zij niet zullen worden verteerd, omdat de Verbondsengel nog in het midden is. Evenwel zal er een wederkeren moeten plaatsvinden tot de Heere, met schaamte en schuldbelijdenis. Zo handelt God met Zijn kinderen in het algemeen, in de vallei van ootmoed in de diepte, om zodoende 's Heeren zegen en vrede te ontvangen.

Zoals Israël deed, is dikwijls ook ons beeld. Wat raapten zij toch veel stro en stoppelen, om met Farao maar vrienden te blijven! Wat doen wij ook niet om met ieder vrienden te blijven! Wat een wettisch werken is er om het langs die weg te krijgen, en dat duurt zo voort, tot wij geheel uitgewerkt en losgemaakt worden. Gods kinderen denken dat zij er uit zijn, als zij maar bekeerd zijn, dat zij dan zullen gaan van deugd tot deugd en toenemen als mestkalveren, maar Gods weg is geheel anders. De weg des Heeren is juist om kind van God te worden in de weg van afbreking van alles wat van het schepsel is. Hij moet leren, dat hij er zelf geheel buiten ligt in zijn kindschap, dat hij van de Vader aan de Zoon is gegeven en als een vrijgemaakte van de Zoon tot de Vader geleid wordt. Want dien de Zoon zal vrijgemaakt hebben, die zal waarlijk vrij zijn. O, dan heeft zulk een kind zulk een eigenschap aan God de Vader, want dan ziet hij dat hij met de eerste Persoon heeft afgehandeld in de vierschaar Gods, dat Hij nooit meer op hem toornen of schelden zal, volgens Jesaja 44. Dan is alle grond in onszelf weg; onze bekering is dan weg en met de Christen

is het uit. Dan is de grond alleen in God; dan is zijn rust alleen in de verdienste van Jezus Christus. Daar zinkt Zijn volk weg in haar eigen nietigheid, dat God Zijn vrije genade aan zo iemand heeft willen bewijzen. Dit wordt niet geleerd in de weg van troost, maar in de weg van afbreking en achteruitgang. Die het vatten kan, die vatte het!

Menigeen denkt anders, dat hij God tegen krijgt in de weg van afbreking, maar dit is zo niet. Het is maar om hem nauwer aan de Heere te verbinden. Zo menigwerf helpt de mens zichzelf, doet een greep uit de beloften Gods, vervat in Zijn Woord, past dat op zichzelf toe en meent dan klaar te zijn. Maar hij is niet door God geholpen. Zo iemand wil de genade wel hebben als een brug om erover in de hemel te komen, maar niet om erdoor gezaligd te worden of erin te leven. Zulkeen bidt wel om van de straf te worden bevrijd, maar hij wordt er spoedig aan ontdekt dat zulks nooit waar zaligmakend was, want zijn verdoemelijke haat heeft hij nooit recht ingezien en ook nooit een walg aan zijn eigen werk gekregen; nooit heeft hij de verdoemenis gebillijkt. Vraag hem eens wat hij van Jezus Christus en Zijn eigenschappen kent! Immers niets. O, dat God u de ogen eens opende.

Ja, denkt u wellicht, ik bid toch wel eens, ik schrei nogal eens over mijn zonde. Maar zeg mij eens: zou uw bidden wel het ware werk zijn? Zoekt u niet in uw eigen werk de behoudenis? Bedenk en onderzoek het wel terdege, want o, het bedrog is zo groot in de mens.

‘Maar’, zal een *bekommerde ziel* wel zeggen, ‘wat zal ik toch beginnen? Ik vrees dat ik daar overal nog buiten ben; ik heb geen heil bij God.’ Kom, leg dan uw hart hier eens bij. Waar gaat uw smart over? Over uw zonden, of over uw zondige hart, of uw zondige natuur? ‘Ja,’ zegt u, ‘over mijn zondige natuur, want ik zou zo gaarne, als het mogelijk was, heilig leven, maar dat lijkt er niets op.’

Dan, ten tweede: kent u een smart over het godsgemis? Als de Heere u Zelf eens naar de reden vroeg van uw droefheid en klagen, zou u dan niet antwoorden: ‘Ik gevoel dat ik God heb verloren door de zonde?’ Maakt dat Uw smart uit? Wat zegt uw hart hier op? Nog eens, kunt u wel ergens in rusten dan alleen in de verdienste van Christus, uw Heere en Heiland, dat Hij u helpe en trooste?

Zie, dat zijn zaligmakende ontdekkingen. Maar of u nu in een aanklevende of in een verlostte weg leeft, dat is een groot verschil. Niet velen leven in het welzijn des geloofs, die verzekerd zijn en veel genieten van de Heere. Vooral in deze zo donkere dagen, nu, zoals wij zeiden, ook de Kerke Gods brandt, niet in vervolging, maar in lauwheden en loomheid. Praten over bevinding en bekeering is niet genoeg. Israël kon met al zijn bevindingen niet door de Rode Zee; zij moesten er met God door. Abraham werd wel een zoon geboren uit Hagar, de dienstbare, maar de erfgenaam moest geboren worden uit de vrije Sara.

Zou dit echter gebeuren, dan moest er een wonder Gods bij haar plaatsvinden, want wij lezen dat zij een verstorven baarmoeder had. En dit is ons aller toestand. Zal er iets gebeuren, dan zal het de Heere moeten zijn, Die leven schenkt waar het verstorven is.

Maar ook het ware Sion, het *verzekerde* en *bevestigde* volk, wat is dat ook vaak zijn sieraden kwijt. Nog gedurig verlaten zij de Heere, hoewel Hij ze telkens weer bij vernieuwing opzoekt en trekt.

Zie ook eens op de liefdeloosheid en biddeloosheid van degenen die zich *eikenbomen* noemen. Wat zijn zij vaak zoekers van zichzelf en van eigen eer. Over het algemeen zijn zij het zalige leven kwijt. Wereldsgezindheid heerst in het algemeen ook in de Kerke Gods, en zo komen de oordelen.

Zien wij op de *predikanten* of voorgangers, het is allertreurigst. Waar is ook daar de godzaligheid? Het is meest dode letter, meer dan de praktijk des geloofs. Als wij dan op ons land zien, brandt dan de gemeente Gods niet? 'O wee nu onzer, dat wij zo gezondigd hebben!' O, wat zinkt en zakt ons land weg in de goddeloosheid. En geen wonder, de oordelen worden niet meer afgebeden, omdat 's Heeren volk zo biddeloos is.

Als wij een oog slaan in onze *gezinnen*, ook daar is het treurig. Wat zijn de ouders voor de kinderen, en omgekeerd? Worden de kinderen niet algemeen aan de Moloch opgeofferd!

Wij zien alles zo samenvloeien, de wereld met Gods volk. Liefde Gods is er niet te vinden; trotsheid en verwaandheid is allerwegen te vinden. Waar is het kleine, arme leven van niets te zijn voor Jezus Christus? Die kinderlijke gestalte wordt zo weinig gevonden. Maar de Heere zegt Zelf: 'Voorwaar zeg Ik u: Zo wie het Koninkrijk Gods niet ontvangt gelijk een kindeken, die zal in hetzelfde geenszins ingaan.' O, dat niets te wezen en alles te hebben in Hem, is zo zalig. Het is des Vaders welbehagen, dat in Hem al de volheid wonen zou. En datzelfde behagen Gods moet ook *ons* behagen zijn.

O zalige geloofsontdekkingen om in de geloofsoefeningen zo ontdekt te worden, en opgebouwd te worden in Hem. Ja, zo is een kind Gods met Hem verenigd en met Hem door de verlossing en de aanneming, zodat gij ook met Hem Vader kunt zeggen.

Maar om nu in de vrucht één te zijn in onze Heiligmaker, onszelf te verloochenen en de voetstappen te drukken in de gehoorzaamheid van Christus. Ja, die vrijmakende daad is zo zalig, om door Hem vrijgemaakt te zijn van alle vloeken en eisen der wet. Om door de wet der wet gestorven te zijn, en wat u nu leeft, dat te leven door het geloof des Zoons van God.

Het is voor een ieder van ons een weg van nauw *onderzoek*, want het gaat op een eeuwigheid aan. Dat wij ons recht onderzoeken of wij wel op de rechte

weg zijn. Als u zaligmakend ontdekt bent, zal uw smart meer gaan over uw zonden dan over uw verdrukking. Ik denk dat Farao ook wellicht met smart zal hebben geroepen: 'Neem toch die plagen van mij weg!' En toch was het verkeerd! Een kind Gods roept: 'Heere, neem toch de zonden weg van mij met de Geest der uitbranding!'

Als uw smart meer gaat over uw eigen eer dan over de eer van God, is dit een bewijs dat uw droefheid verkeerd is. Maar een echt bewijs van uw zielenstaat is dit, namelijk een heilige lust en liefde tot God en Zijn volk, tot Zijn geboden en inzettingen. Dat de zonde steeds als een verterend vuur is in het binnenste van uw ziel. Dan kan het niet anders, of er zijn banden, niet alleen aan de Heere, maar ook aan Zijn volk.

Evenals er banden liggen om het vat, opdat het niet uit elkaar valt, zo liggen er ook banden bij Gods volk, door de Heere Zelf gelegd, opdat zij één zouden zijn. Dat het zou zijn: één Doop, één geloof, één Heere Jezus Christus, en dat zij één zouden zijn en blijven door den band der liefde. Hoewel dit tegenwoordig, helaas, verre te zoeken is. Als God het niet verhoedt, zullen wij binnen korte tijd van waarachtige bekering of van wedergeboorte weinig of niets meer horen. Zo vloeit het ruime, nieuwe geloof door.

O, wat brandt het braambos tegenwoordig en wat verkeert Gods Kerk in een jammerlijke en ellendige staat, die groot is. Maar nogmaals, geen nood; de Engel des Verbonds is erin, en is op weg om Zijn gemeente te verlossen uit het Egyptische slavenhuis der zonden en ze eeuwig te brengen in het hemels Kanaän daarboven, waar zij altijd met Hem zullen zijn, zonder te scheiden meer.

Voor wij eindigen, nog een enkel woord tot u, o, arme *wereldling*, die zo zorgeloos voortleeft. Wat is uw toestand en toekomst vreselijk, die u tegemoet gaat! De eeuwige verdoemenis zal uw deel zijn; en wat zal het in de hel uw smart nog vermeerderen om te bedenken dat u zo moedwillig en vrijwillig de genadetijd en de genademiddelen hebt verworpen en het aanbod versmaad hebt. O, rampzalige zondaar, zonder Christus als Verlosser en Middelaar. En dat voor eeuwig, eeuwig te branden en niet te verbranden, zoals het braambos, waarover wij spraken. Uw toestand is ontzaglijk; de helft kunnen wij u er niet van aanzeggen. Hoor nu nog Gods roepstemmen, die u nu toeroepen: 'Wendt u naar Mij toe, wordt behouden!' Zoek Hem, terwijl Hij te vinden is; roep Hem aan, terwijl Hij nabij is. Opdat, als straks de dood komt, u dan met al Gods vrijgekochte scharen mag ingaan in de hemelse heerlijkheid, om daar altoos met de Heere te zijn.

God de Heere geve dat u en mij uit genade om Zijns Zoons wille. Amen.

Noten

1. TRAVALJEKIND (1860-1876)

- 1 L. de Koning, H. van der Lijke en J. Weidema, *Ambachten van de Lage Landen*, 47-53.
- 2 *De Spuije*, Tijdschrift van de Heemkundige Kring De Bevelanden en de Vereniging Vrienden van het Historisch Museum De Bevelanden, afl. 84, 12-19.
- 3 J. Wesseling, *De Afscheiding van 1834 in Zeeland*, dl. 1, 21-36. In 1840 vroeg de kapitaalkrachtige Johannes Boone rijkserkenning voor de gemeente Nieuwdorp, waar hij diaken en ouderling was bij ds. C. Steketee.
- 4 J. Wesseling, *De Afscheiding van 1834 in Zeeland*, dl. 1, 212-232.
- 5 Ook kerkelijk voer Boone niet zo'n vaste koers, want hij stond soms te boek als hervormd, maar tekende in 1862 een typisch afgescheiden rekest tegen het weigeren van niet-gevaccineerde leerlingen.
- 6 L. Boone, *De leiding des Heeren*.
- 7 L. Boone, *De leiding des Heeren*.
- 8 Zie ook *De Toponymie van Wolphaartsdijk*.
- 9 L. Boone, *De leiding des Heeren*.
- 10 Ze woonden in wijk A op nummer 74.
- 11 L. Boone, *De leiding des Heeren*.
- 12 Op 15 januari 1872 nam de openbare school een nieuw pand in gebruik, dat voldeed aan alle eisen van de tijd; het lesmateriaal was fonkelnieuw. De burgemeestersfamilie schonk een prachtige collectie wandkaarten, die 200 gulden had gekost.
- 13 Het schoolgebouw werd op 14 maart 1895 verkocht aan de Gereformeerde Kerk, die het als evangelisatielokaal wilde gebruiken. Het kostte 630 gulden en bleef in gebruik tot 1935. Meester J.H. Welsch kreeg in 1896 in twee jaar 400 gulden wachtgeld van een openbare school in Olst.
- 14 In 1874 bepaalde het kinderwetje van Van Houten dat jongeren beneden 12 jaar niet mochten werken en jongeren van 12 tot 16 jaar maximaal 11 uur per dag. Werken op het land was buiten de wet gehouden, omdat het nodig was om te overleven. Pas vanaf 1 januari 1901 moesten kinderen gedurende zes aaneengesloten jaren naar school.
- 15 L. Boone, *De leiding des Heeren*.
- 16 Hubrecht Vroonland kende het koetsierswerk van binnenuit. Hij reed eens met een paard door de polder toen het plotseling fel begon te weerlichten waardoor het dier op hol sloeg en met rijtuig en al in een sloot belandde en aan de gevolgen ervan stierf.
- 17 GA Goes, Archief Wolphaartsdijk, inv.nr. 367, jaarverslag 1861.
- 18 L. Boone, *De leiding des Heeren*.

2. BEKERING (1877-1886)

- 19 L. Boone, *De leiding des Heeren*.
- 20 L. Boone, *De leiding des Heeren*.
- 21 L. Boone, *De leiding des Heeren*.
- 22 L. Boone, *De leiding des Heeren*.
- 23 Laurus stond volgens de huwelijksakte ingeschreven als inwoner van Vlissingen, maar de gemeente Kapelle kent geen uitschrijving en de gemeente Vlissingen kent geen inschrijving. Hij was tijdelijk bij zijn ouders in Vlissingen ingetrokken en men heeft dit wellicht gezien als officiële inschrijving.
- 24 Artikel van Frank de Klerk in *Kadastrale atlas van Zeeland 1832*, serie Zuid-Beveland (3), Kapelle/Wemeldinge/Schore en Vlakte. Middelburg, 2001.
- 25 Rijkskantonnier.
- 26 Ook de andere Boones waren in de directe omgeving neergestreken: vader, moeder, Joost, Sara, Geertruid en Marinus. Ze waren op 10 augustus 1878 van Wolphaartsdijk naar Vlissingen verhuisd, waar ze op vier adressen woonden, en waren op 2 augustus 1879 naar Goes gegaan. Het gezin vertrok op 4 mei 1880 naar Kapelle en op 12 juli 1881 nogmaals naar Goes, waar vader nog wat kluste als veearts en op 58-jarige leeftijd in 1884 stierf.
- 27 L. Boone, *De leiding des Heeren*.
- 28 L. Boone, *De leiding des Heeren*.
- 29 De Boones woonden in wijk A op nummer 79. Getuigen waren Johannes van den Berge, arbeider, 52 jaar, en Jacobus de Jonge, landbouwer, 33 jaar.
- 30 Hij werd op 3 mei 1885 'gepasporteerd' (eervol ontslagen).
- 31 L. Boone, *De leiding des Heeren*.
- 32 L. Boone, *De leiding des Heeren*.
- 33 L. Boone, *De leiding des Heeren*.
- 34 L. Boone, *De leiding des Heeren*.
- 35 L. Boone, *De leiding des Heeren*.
- 36 L. Boone, *De leiding des Heeren*.
- 37 L. Boone, *De leiding des Heeren*.
- 38 L. Boone, *De leiding des Heeren*.
- 39 L. Boone, *De leiding des Heeren*.
- 40 Het gezinnetje woonde in wijk A op nummer 73. Getuigen waren de arbeider Jan Glerum en veldwachter Willem Hemmekam.
- 41 L. Boone, *De leiding des Heeren*.
- 42 L. Boone, *Enkele grepen uit zijn leven*.
- 43 Getuigen waren de arbeider Cornelis Meijaard en schoolmeester Pieter Janse. Laurus was inmiddels verhuisd naar A 8a.
- 44 L. Boone, *De leiding des Heeren*.
- 45 Hij liet dat weten aan A.M. Wessels, verslaggever bij *De Zeeuw*, die in 1929 een artikelenserie over hem schreef.
- 46 L. Boone, *De leiding des Heeren*.

3. VRIJE OEFENAAR (1887-1889)

- 47 L. Boone, *Roeping tot de bediening des Woords*.

-
- 48 L. Boone, *Roeping tot de bediening des Woords*.
- 49 De kerkvisitatores, ds. Hage van Wolphaartsdijk en oud-ouderling Van Schouwen uit Wissekerke, noteerden dat 'geen klachten waren vernomen'.
- 50 L. Boone, *Roeping tot de bediening des Woords*.
- 51 J. Coppoolse-Baars, *Het wel en wee van de Hervormde Gemeente te Schore en Vlakte*.
- 52 Ds. Rouwenhorst diende de gemeente Waarde van 2 oktober 1887 tot 31 mei 1891 en vertrok naar Nederlands-Indië.
- 53 L. Boone, *Roeping tot de bediening des Woords*.
- 54 L. Boone, *Roeping tot de bediening des Woords*.
- 55 *Leven en arbeid van den Evangelist A. Veldhuizen*.
- 56 L. Boone, *Roeping tot de bediening des Woords*.
- 57 Dominicus formuleerde dat de schuur moest dienen 'tot godsdienstige zamenkomsten en tot de dienst van vrome leeraren, die lust hebben om hunne gaven in dat gebouw te doen horen'.
- 58 L. Boone, *Eene Intree-Predicatie gehouden op den 26sten December 1899*.
- 59 1 Kon. 20:27.
- 60 C. Dekker, *Gereformeerd en Evangelisch*, 398-402.
- 61 L. Boone, *Roeping tot de bediening des Woords*.
- 62 L. Boone, *Roeping tot de bediening des Woords*.
- 63 De gemeente Yerseke was begonnen als een groepje bezwaarden dat niet meekon met de Christelijk Afscheiden Gemeente. Ds. Ledeboer preekte er incidenteel in de woning van Flip Pekaar en ds. Van Dijke nam in 1880 een kerkje in de Dominicusstraat in gebruik. Op 7 februari 1886 nam ds. Janse in de Kerkhoek een nieuwe kerk in gebruik met 450 zitplaatsen. Het gebouw leek op een 'locomotiefloods', was met goedkope materialen gebouwd en het dak met zinken platen gedekt.
- 64 Hij sprak er op de zondagen 29 januari en 8 juli 1888 en op 17 februari en 7 juli 1889.
- 65 Marinus Reijngoudt is het volgende jaar, in 1889, met vrouw en twee kinderen naar Amerika vertrokken. Als reden gaf hij op: hoop op lotsverbetering.
- 66 L. Boone, *Roeping tot de bediening des Woords*.
- 67 Gegevens uit *krantenbankzeeland.nl*.
- 68 De brief was aanwezig in het archief van de Particuliere Synode Zeeland van de Gereformeerde Kerken in Nederland, in de correspondentie van 'de Classe Zeeland der Nederduitsch Gereformeerde Kerken' (Dolerende), inventarisnr. 27.
- 69 We moeten concluderen dat ds. Klaarhamer de brief terzijde heeft gelegd en bij het archief gedeponeerd. De brief is niet aan de orde geweest in de Provinciale Vergadering, er is in elk geval niets over genotuleerd.
- 70 L. Boone, *Roeping tot de bediening des Woords*.
- 71 L. Boone, *Eene Intree-Predicatie gehouden op den 26sten December 1899*.
- 72 L. Boone, *Eene Intree-Predicatie gehouden op den 26sten December 1899*.
- 73 Die classisnotulen zijn onvindbaar.
- 74 De samenvatting van Boones classicaal onderzoek is ontleend aan de notulen van de Provinciale Vergadering van 5 juni.
- 75 De *Goessche Courant* berichtte op 9 mei: 'Bij de Oud Gereformeerde gemeente van wijlen ds. Bakker te Borsele is tot voorganger en godsdienstonderwijzer gekozen dhr. L. Boone van Schore, die de benoeming heeft aangenomen.'
- 76 L. Boone, *Roeping tot de bediening des Woords*.

- 77 Stevense bereikte in november 1889, dat in Schore een godsdienstonderwijzer zou worden benoemd. De Ring Kruiningen blokkeerde dat voorstel en Stevense legde zijn ambt neer.

4. BORSSELE (1889 - 1890)

- 78 Het was sinds 1622 bewoond door hervormde predikanten, die steeds het aan hun opvolger doorverkochten tot het in 1748 een bakkerij werd. Momenteel heet het *Pension de Bounty*.
- 79 Notulenboek Vrije Gereformeerde Gemeente te Leiden.
- 80 L. Boone, *Eene Intree-Predicatie gehouden op den 26sten December 1899*.
- 81 Het ging Laurus' gemeente vóór zijn komst al voor de wind, want de krant van 9 mei meldde niet alleen zijn benoeming tot voorganger en godsdienstonderwijzer, maar ook: 'Bij de Hervormde gemeente te Borsele zijn, onder nadere approbatie, zes leden van hun lidmaatschap vervallen verklaard wegens feitelijken overgang naar de Oud-Gereformeerde gemeente aldaar.'
- 82 Over Boones woonlocatie bestaan twee aantekeningen. De eerste meldt huisnummer 2, dat was een woning op het Plein. Dat nummer is in het doorlopend bevolkingsregister doorgedaald en vervangen door nr. 142, dat was een woning in de Ooststraat.
- 83 Hoedekenskerke werd in de kerkgemeenschap opgenomen en evangelist Veldhuizen en het evangelisatiebestuur van Hansweert werden afgewezen.
- 84 L. Boone, *Roeping tot de bediening des Woords*.
- 85 H. Florijn, *De Ledeboerianen*, 132-133.
- 86 Ds. Janse preekte volgens zijn preekregister ook in Benthuisen, IJsselstein, Amerongen, Zuidwolde, Genemuiden en Nieuw-Lekkerland.
- 87 L. Boone, *Roeping tot de bediening des Woords*.
- 88 L. Boone, *Roeping tot de bediening des Woords*.
- 89 'Kapitalist hiervan is de Weduwe M. de Vriend genaamd Elisabeth Tollenaar, voor eene som van Zeventienhonderd gulden, waarvan jaarlijks de verschuldigde interest moet worden betaald en ook op het kapitaal af te doen zoveel het mogelijk is.'
- 90 Er liepen hoogstens tien hervormde kerkgangers door het vijf meter brede straatje en de afstand van 120 meter was 'in rechte lijn', dus hemelsbreed, terwijl er een rij huizen en vijf rijen twintig meter hoge bomen tussen de kerken stonden. Gedeputeerde Staten oordeelden daarom dat er 'geen verstoring der openbare orde te duchten is'.
- 91 L. Boone, *Eene Intree-Predicatie gehouden op den 26sten December 1899*.
- 92 Boone stond toen niet meer als 'arbeider' in de boeken, maar als 'godsdienstonderwijzer'.
- 93 Archief gemeente Borssele, bevolkingsregister 1869-1899 en geboortekanten 1880-1889.
- 94 Mensen uit een noodkerk waren terughoudend om een organisatie op te zetten. Ze lieten problemen liefst wat op hun beloop en vaak kristalliseerde het zich automatisch uit.
- 95 Ik kon deze beroepen niet terugvinden. Boone heeft in Terneuzen wél twee keer bedankt voor een beroep naar Sint-Philipsland. Gezien de korte tijd dat hij Borssele heeft gediend, ruim een jaar, acht ik het mogelijk dat hij de gemeente Terneuzen bedoelt.

- 96 L. Boone, *Roeping tot de bediening des Woords*.
97 De brief is aanwezig in de correspondentie van ds. D. Janse en wat geredigeerd.
98 F.J. de Kok, *Gij alleen de eer, 150 jaar Gereformeerde Gemeente te Borssele*, 1-121.

5. KRABBENDIJK (1890-1899)

- 99 M.J. Goud en J.P. Sinke, *Vergeet Zijn grote daden niet*, 99.
100 C. Dekker, *Gereformeerd en Evangelisch*, 137.
101 Op de kort daarvoor gehouden kerkvergadering waren afgevaardigden uit de vroegere Buddingkerken Bruinisse, Tholen, Yerseke, Kapelle, 's-Gravenpolder, Heinkensand, Middelburg, Vlissingen, Terneuzen en Sint-Philipsland. Uit Krabbendijke was er ouderling Cent Dronkers.
102 Krabbendijke voerde in 1869 fusiegesprekken met de nieuwe Christelijk Afgescheiden Gemeente aldaar. Tijdens die verkenningen preekte ds. Adriaan de Bruijne, die als reizend predikant in Krabbendijke woonde, begin februari in de Ledeboeriaanse kerk. Ouderling Karel Verspuy van Rietschoten vroeg hem uit Van Dijkens naam om over te komen, met de strikte voorwaarde daaraan verbonden om 'de vrijheid te verlaten' en zich in mei in Middelburg te melden op de Algemene Vergadering. De Bruijne was vereerd met het aanbod, temeer omdat zijn gemeente Goes hem op een zijspoor had geschoven, maar schreef dat hij 'de vrijheid' niet kon verlaten, omdat die niet meer bestond. Diaken David Janse gaf hem per brief een lesje kerkhistorie en benadrukte de verschillen tussen beide kerken, waardoor vereniging uitgesloten was. Ds. Boone gebruikte deze brief in 1907 om zijn argumenten tegen de Vereniging te formuleren.
Die Christelijk Afgescheiden Gemeente kreeg in 1874 ds. J. de Koning als predikant, met als gevolg dat wat hervormden en Ledeboerianen naar hem overstapten. Van de Ledeboerianen had hij overigens weinig plezier, omdat ze al gauw aanmerkingen hadden op de leer, omdat ze het ambtsgewaad misten en omdat ze de woorden 'ende' en 'creatuur' erg misten. M.J. Goud en J.P. Sinke, *Vergeet Zijn grote daden niet*, 21-58.
103 M.J. Goud en J.P. Sinke, *Vergeet Zijn grote daden niet*, 63. In 1875 meldde de kerkenraad het bestaan van hun kerkelijke gemeente bij de hoge overheid. De minister berichtte dat de gemeente bekend was onder de 1^e afdeling C, nummer 121. De kerkenraad bestond in die tijd uit ds. P. van Dijke, predikant, Joh. Lobbezoo, Joh. de Kok en K. Verspuy van Rietschoten, ouderlingen, en Dingenis Blok en Jac. Butijn, diakenen.
104 M.J. Goud en J.P. Sinke, *Vergeet Zijn grote daden niet*, 45.
105 Ds. Janse preekte op 7 september in Middelburg en op 14 september in Sint-Philipsland. Zijn preekregister meldt die week geen andere diensten.
106 J. de Koning was er predikant van 15 maart 1874 tot 27 maart 1904 en J. Sybrandy van 29 mei 1904 tot 6 juli 1913.
107 Preekregister van ds. D. Janse.
108 Ze waren hierin rigoureuzer dan veel oude schrijvers en ze verloren door allerlei wettische voorschriften het doel wel eens uit het oog, namelijk de heiliging van het leven.
109 Andere ambtsdragers waren de ouderlingen Jan Zeevaart (1895-1903), J. Lobbezoo (1875-1887), J. de Kok (1875-1887), Cornelis Sonke (1886-?) en de diakenen D.

- Blok (1875-?), Jac. Butijn (1875-?) en J. Sonke (1885-1913). M.J. Goud en J.P. Sinke, *Vergeet Zijn grote daden niet*, 267.
- 110 Bij Boones komst was ouderling Karel (Carel) Verspuy van Rietschoten twee jaar overleden. M.J. Goud en J.P. Sinke, *Vergeet Zijn grote daden niet*, 72-73.
- 111 M.J. Goud en J.P. Sinke, *Vergeet Zijn grote daden niet*, 137-138.
- 112 M.J. Goud en J.P. Sinke, *Vergeet Zijn grote daden niet*, 87-88. Zijn broer Anthonie Johannes was kerkmeester, die de stoffelijke belangen behartigde.
- 113 M.J. Goud en J.P. Sinke, *Vergeet Zijn grote daden niet*, 102-103.
- 114 L. Boone, *Roeping tot de bediening des Woords*.
- 115 Gegevens uit *krantenbankzeeland.nl*.
- 116 L. Boone, *Roeping tot de bediening des Woords*.
- 117 Hij adverteerde in *De Goessche Courant*, *De Zierikzeesche Nieuwsbode*, *De Zeeuwsche Kerkbode* van de Gereformeerde Kerken in Zeeland, en in *De Zuider Kerkbode* van de Gereformeerde Kerken in Zeeland, Noord-Brabant en Limburg
- 118 L. Boone, *Roeping tot de bediening des Woords*.
- 119 De gemeenten hadden direct na Van Dijk's overlijden lerend ouderling Jan Vader beroepen, maar dit beroep werd nietig verklaard na een tegenactie van collega David Janse. Vader had Janse (daarom) nooit als predikant willen erkennen en was na jarenlange onenigheid in 1891 buiten het kerkverband geraakt. Hij had in Meliskerke een zelfstandige Kruisgemeente gesticht, met hulp van ds. Elias Fransen, waar oefenaar G.H. Kersten voorganger zou worden.
- 120 Op een vergadering van juni 1893 te Middelburg was besloten 'dat Boone ééns in de drie weken en Beversluis ééns in de maand in hunne woonplaats zullen blijven en verder de overige gemeenten in volgorde bedienen'.
- 121 L. Boone, *Roeping tot de bediening des Woords*.
- 122 M.J. Goud en J.P. Sinke, *Vergeet Zijn grote daden niet*, 79.
- 123 L. Boone, *Roeping tot de bediening des Woords*.
- 124 Gegevens uit *krantenbankzeeland.nl*.
- 125 L. Boone, *Roeping tot de bediening des Woords*.
- 126 De Boones hadden zich altijd keurig aan de traditie gehouden en consequent namen van grootouders en ouders gebruikt. Nu begonnen ze aan de broers en zusters. Jacobus was een overleden broertje van Laurus, Elisabeth was zijn oudste zus, Laurina was Pietjes moeder, en Gommerina was haar halfzuster, dochter van haar vader en zijn tweede vrouw, Maatje Was. Bij de mannelijke Rozendalen was de naam Gommert in gebruik.
- 127 In de Gereformeerde Gemeente aan de Division Avenue in Grand Rapids werd op 28 oktober 1895 ds. A. Makkenze uit Dirksland beroepen uit een drietal met oefenaar L. Boone en ds. M. Ruben. Ds. Makkenze bedankte, ds. Wolbers nam in 1896 een beroep aan.
- 128 Gegevens uit *krantenbankzeeland.nl*.
- 129 L. Boone, *Roeping tot de bediening des Woords*.
- 130 L. Boone, *Roeping tot de bediening des Woords*.
- 131 Uitgever Fraanje te Biezelingte adverteerde op 21, 25 en 30 april met een boekje van 15 cent, waarschijnlijk een restantverkoop van het eerste.
- 132 Gegevens uit *krantenbankzeeland.nl*.
- 133 L. Boone, *Roeping tot de bediening des Woords*. Boone schreef in zijn autobiografie eerst over gebeurtenissen uit 1898 en daarna over 1893 en andere voorafgaande jaren.

- 134 De broeders vergaderden te Benthuizen en spraken o.a. over een censuurkwes-
tiewereldgelijkvormigheid, zondagsarbeid, controle op kerkelijke gelden en de afwe-
zigheid van de gemeente IJsselstein. Artikel 11 handelde over de verkiezing van een
predikant.
- 135 Uitslag van de stemming hierover was: 32 vóór, 9 tegen en 12 blanco.
- 136 L. Boone, *Roeping tot de bediening des Woords*.
- 137 C. de Jongste, *Lieflijkheid en Samenbinders*, 107, 108.
- 138 Moerkapelle en Benthuizen beriepen op 21 september gezamenlijk Beversluis.
- 139 Boone noemt 9 stemmen, maar de notulen vermelden er 14.
- 140 L. Boone, *Roeping tot de bediening des Woords*.
- 141 Boone stond half april in Vlaardingen op een driet al met ds. P.M. van Loon uit
Leiden en G. van Reenen te Zeist, maar het is (mij) niet bekend wie het beroep
kreeg.
- 142 Het systeem van combinatie was voor de oefenaars trouwens nooit gebruikt. Boone
was eerder 'officieus' beroepen in Borssele en Krabbendijke, en Beversluis in Mid-
delburg, dus zo vast zaten de Ledeboerianen er niet meer aan.
- 143 In 1911 werd het oude kerkje aan de Dorpsstraat verkocht. Het schijnt vanaf 1911
in gebruik te zijn geweest als graanopslag. In 1943 stond er een pakhuis, dat werd
gebruikt als graandrogerij. In de Hinderwetaanvraag wordt gesproken over 'de
oude kerk'. Het pand is nu in gebruik als slijterij. De zijgevel heeft dichtgemetselde
(kerk)ramen.
- 144 L. Boone, *Roeping tot de bediening des Woords*.
- 145 L. Boone, *Roeping tot de bediening des Woords*.
- 146 Ds. Janse had zondag 17 december in Krabbendijke gepreekt, zondag 24 december
tweemaal in Middelburg, eerste kerstdag tweemaal in Aagtekerke en was 's avonds
naar Terneuzen gereisd. Boone verhuisde op 2 januari 1900 naar Terneuzen.

6. TER NEUZEN (1899 - 1904)

- 147 De naam *Nose* of *Neuse* betekent *landtong*. Ook wel genoemd Ter Nessen of Ter-
nesse. De plaats heette eerst *Ter Nose*, na 1877 *Ter Neuzen* en nog weer later *Terneuzen*.
- 148 Joh. de Vries, *Een kwart eeuw Terneuzen*, 41. De vesting werd in 1920 opgeheven en
al dit moois is voorgoed verdwenen.
- 149 *Goessche Courant*, 19 januari 1889.
- 150 Die tijd stond in Axel ds. N. Borsboom, in Terneuzen ds. J.P. Hofman en in Zaam-
slag ds. S.A. Arntzen.
- 151 Een enkeling meent dat het een doorstart was van de kerk van A. van Doeselaar.
- 152 Twee weken later doopte hij in 's-Gravenpolder 39 kinderen, terwijl 30 andere kin-
deren moesten wachten op een volgende gelegenheid. De krant van 17 augustus
berichtte dat hij een beroep naar Herkingen zou hebben aangenomen.
- 153 De krant berichtte: 'Het kerkgebouw, waarin bij die gelegenheid een talrijke schare
was opgekomen, is gesticht op de plaats waar vroeger het bedehuis van de volgelingen
van ds. D. Bakker stond, in de Vlooswijkstraat, en is een net vierkant gebouw met
ongeveer 350 zitplaatsen. De eikenhouten predikstoel uit de oude hervormde kerk te
Terneuzen, die men indertijd had aangekocht, is in deze nieuwe kerk geplaatst.'
- 154 Diezelfde week preekte evangelist A. Veldhuizen er in Meliskerke.
- 155 A. de Gelder e.a., *In Uw huis*, 122.

- 156 M.P. de Doelder, *Levensgeschiedenis van Maria Piaternella de Doelder*, 39-59.
- 157 Sommigen spreken over de 'goede' en de 'slechte' Maliepaard. De 'goede' woonde in Kampen en diende allerlei vrije gemeenten, o.a. die van Stavenisse, en de 'slechte' woonde in Terneuzen.
- 158 De preek is opgenomen in: *Jeruzalem is gebouwd vast*, Dertien predikaties ter gelegenheid van het 150-jarig bestaan van de Gereformeerde Gemeente in Nederland te Terneuzen. De preek is (helaas) vrij onlangs in enkele grote gemeenten gelezen.
- 159 M.P. de Doelder, *Levensgeschiedenis van Maria Piaternella de Doelder*, 59.
- 160 De notulen melden: 'Door de scriba zijn voorgelezen eenige brieven omtrent de gemeente Ter Neuzen, o.a. eene van de kerkeraad dier gemeente aan ds. Maliepaard, mitsgaders van een groot aantal leden waarin zij hem ontzet verklaren van zijn ambt als leeraar van Ter Neuzen, wegens zijn moettwillige verlatting dier gemeente. Daarna is voorgelezen een verzoekschrift van K. de Blaaij, P. Zegers, ouderlingen, en F. Dekker Azn. en P.J. Harte, diakenen, om in onze gemeenschap te mogen worden opgenomen. Wordt in omvraag gebracht of iemand der Broeders bezwaar heeft tegen deze zaak, en wordt met algemeene stemmen tot aanneming van Ter Neuzen besloten.'
- 161 L. Boone, *Roeping tot de bediening des Woords*.
- 162 L. Boone, *Eene Intree-Predicatie gehouden op den 26sten December 1899*.
- 163 L. Boone, *Roeping tot de bediening des Woords*.
- 164 M.P. de Doelder, *Levensgeschiedenis van Maria Piaternella de Doelder*, 66,67.
- 165 Joh. de Vries, *Een kwart eeuw Terneuzen*.
- 166 Op de steen staat: 'De eerste steen gelegd door P. Roozendaal, echtgenote van ds. L. Boone, 26 Mei 1900.' De steen is mede op mijn verzoek ingemetseld in de hal van de nieuwe kerk van de Gereformeerde Gemeente in Nederland.
- 167 *De Zeeuw*, 19 januari 1901.
- 168 A. de Gelder e.a., *In Uw huis*, 105.
- 169 A. de Gelder e.a., *In Uw huis*, 91-94.
- 170 M.P. de Doelder, *Levensgeschiedenis van Maria Piaternella de Doelder*, 58.
- 171 Ds. D.C. Overduin sprak bij zijn begrafenis over Hebr. 4:9: 'Er blijft dan een rust over voor het volk Gods.'
- 172 Hij werd in 1927 niet meer herkozen, maar bleef voorzanger tot zijn sterven in 1939. Hij was huisschilder van beroep.
- 173 Zie hiervoor A. de Gelder e.a., *In Uw huis*, 77. Het is mogelijk, dat ds. Boone die preekbeurt niet vermeldde omdat hij Kieviet nog niet geschikt vond om voor te gaan, maar het blijft vreemd en verkeerd. Kievits voorgaan ging met vallen en opstaan en ds. Van Oordt moest hem aanvullend onderwijs geven. In later jaren meldde Boone Kievits diensten wel correct. Ook de voorgangers Ingelse en Van der Stel stonden er regelmatig bij de preekbeurten genoteerd.
- 174 De brief berust in het gemeentearchief van Terneuzen.
- 175 Notulen Gemeenteraad 14 maart en 25 april 1901. *Middelburgse Courant*, 16 maart, 27 april en 1 juni 1901.
- 176 L. Boone in *Ter gedachtenis Ds. D. Janse*.
- 177 Deze brief is aanwezig in de nalatenschap van ds. D. Janse.
- 178 Deze brief is aanwezig in de nalatenschap van ds. D. Janse.
- 179 Ook andere 'liniedominees' vertrokken op een minder elegante manier bij de Ledeboerianen: Los, Van der Velde, Maliepaard en Dieperink Langereis.

- 180 Zie ook *Verzamelde Geschriften van ds. L. Boone*, 337-343.
- 181 Van Lieburg noteerde dit na de ondertekening van de notulen door ds. Boone en Van Lieburg. Het is niet duidelijk wanneer Beversluis dit wijzigingsverzoek deed.
- 182 Brief van ouderling Dekker aan ouderling Van den Dool, 23 oktober 1902. Aanwezig in de correspondentie van ds. D. Janse.
- 183 Classis Tholen, 18 maart 1903.
- 184 De scriba noteerde dat Beversluis, Boone en de andere broeders 'zoodanig in de schuld zijn gezet, dat zij in die schuld elkander de broederhand hebben gereikt en elkander plechtig beloofd de gedane grieven te vergeten, alle persoonlijkheden van harte te vergeven en gezamenlijk onder beding van Gods genade te werken aan het welzijn der gemeente'. L. Boone, *Het kerkelijk leven*.
- 185 H. Hille in *Gerrit Hendrik Kersten, Grenswachter en gids van de Gereformeerde Gemeenten*, 136. Zie ook W. van der Zwaag, *Maar wij hoorden niet!* 80, 81.
- 186 *Middelburgsche Courant*, 10 december 1901; *De Telegraaf*, 6 december 1901.
- 187 A. Bel e.a., *De vereniging van 1907*, 198-199.
- 188 Art. 5: 'De vergadering heeft de bezwaren tegen ds. Boone onderzocht en was van meening dat hij daarin al te vleeschelijk heeft gehandeld, dat hij zelf ook bekend en belijdt daarin zijn schuld.'
- 189 Zie ook C. de Jongste, *Lieflijkheid en Samenbinders*, 204-223.
- 190 *Zuider Kerkbode*, 13 november 1903.
- 191 Zij liet de dominees beneden in haar eigen bedstede slapen en deed zelf een dutje in een makkelijke stoel op zolder.
- 192 J. Westerbeke, *Door water en vuur*, 83-84.
- 193 Mededeling L. Vogelaar te Scherpenzeel.
- 194 J. Westerbeke, *Door water en vuur*, 85-86.
- 195 M.P. de Doelder, *Levensgeschiedenis van Maria Pieterella de Doelder*, 71.

7. SINT-PHILIPSLAND (1883-1906)

- 196 Uit: preek bij 50-jarige echtvereniging.
- 197 H. Uil e.a., *Sint-Philipsland, eiland in de Zeeuwse delta*, 44.
- 198 *Cronicke van den lande Philippuslandt*, februari 2010.
- 199 Op 28 mei 1871 was de laatste doopsbediening in de oude kerk, zeven kinderen, en op 17 september de eerste in de nieuwe kerk, vier kinderen.
- 200 Van de kerkbouw is niets bewaard gebleven. In de notulen van de gemeenteraad wordt er niet één keer over gesproken, uit die jaren is zelfs geen jaarverslag van de gemeente bewaard gebleven. Ook in het archief van de ambachtsheerlijkheid van Sint Philipsland is geen enkele aantekening over kerkbouw in de periode 1868-1871. Het verslag van den toestand der provincie Zeeland door Gedeputeerde Staten uitgebragt aan de Provinciale Staten in de Zomervergadering van 1872 geeft eveneens geen duidelijkheid (Zeeuws Archief).
- 201 H. Uil e.a., *Sint-Philipsland, eiland in de Zeeuwse delta*, 98.
- 202 J.M. Vermeulen, *Toen hij 't ambt ontvangen zou*, 137-142.
- 203 Het verhaal over het sterven van Joanusje hoorde ik jaren geleden van mijn moeder, P. Vermeulen-Verwijs (1921-2000), die het van haar vader, Johannes Verwijs, had gehoord, die een kleinzoon van Joanusje was. Uit de overlijdensakten blijkt, dat de feiten volkomen juist zijn.

- 204 Ds. Janse preekte er zondag 18 maart en zondag 16 december 1900, zondag 14 juni en 22 december 1901 en zondag 13 april 1902, drie weken voor zijn sterven, weer.
- 205 Zie doopboek Sint-Philipsland.
- 206 Notulen van kerkenraads- en ledenvergaderingen zijn er niet en op Algemene en Provinciale Vergaderingen werden de namen niet altijd genoteerd.
- 207 Zijn grafsteen vermeldt: 'Hier rust het stoffelijk overschot van den heer Abraham van Dijke in leven ouderling en medestichter der Gereformeerde Gemeente te St. Philipsland, alwaar hij is gestorven den 12 den Maart 1897. "Ik weet in Wien ik geloofd heb, 2 Timótheüs 5:12"'
- 208 Hij bezocht vergaderingen in 1889 en 1891.
- 209 J.M. Vermeulen, *Toen hij 't ambt ontvangen zou*, reg.
- 210 Hij was geboren op 16 oktober 1832 in Nieuw-Vossemeer.
- 211 W.M. Sturm, *Gods hand over de burg*, dl. I, 148.
- 212 De een (1890) was arbeider en 74 jaar, de ander (1901) was zonder beroep en 71 jaar.
- 213 *Cronicke van den lande Philippuslandt*, december 2010.
- 214 *Cronicke van den lande Philippuslandt*, januari 2009.
- 215 Classisvergadering 27 september 1906 te Rotterdam.
- 216 Ds. Janse preekte zondag 30 juni in Nieuw-Beijerland en zondag 7 juli thuis.
- 217 *Zierikzeesche Nieuwsbode*, 3 augustus 1901.
- 218 Beversluis had nogal invloed in Bruinisse en ds. A.H. Geerts uit Scheveningen hield er bid- en dankdag. Beversluis preekte er op 12 mei, Boone op 16 juni en 'Jansen' (wellicht kruisdominee A. Janse uit Barneveld), preekte en doopte er zondag 13 oktober.
- 219 De notulen van de classis Tholen, die beginnen op 18 maart 1903, melden er niets over.
- 220 Abr. Reijngoudt was gekozen op 4 juli, zie *Zierikzeesche Nieuwsbode*, 6 juli 1901.
- 221 Ouderling Reijngoudt schreef op 23 september aan ds. Janse: 'Mijn schrijven aan u is gerigt om u te vragen, daar ds. Boone, indien de Heere wil en wij leven, 13 oktober bij ons zal komen leren, of het goed is dat hij de oogstpreek doet. Of komt u binnenkort soms tot ons, dat zou mijn hartelijke wens zijn.' Ds. Boone preekte zondag 3 november in Hoedekenskerke, zondag 17 november in Nieuw-Beijerland, zondag 24 november in Nieuwerkerk, zondag 8 december in Sint-Annaland en zondag 22 december in Borssele.
- 222 *Zierikzeesche Nieuwsbode*, 14 februari 1903.
- 223 Zijn naam komt meerdere keren voor als afgevaardigde. Hij bedankte op 17 september 1905.
- 224 De vergadering werd gehouden in Sint-Annaland op 2 februari 1904.
- 225 *Cronicke van den lande Philippuslandt*, januari 2009.
- 226 Deze gegevens zijn afkomstig van een factuur voor de kerk. Remijn factureerde dat jaar 421 gulden, een geweldig bedrag.
- 227 Gegevens uit *krantenbankzeeland.nl*.
- 228 *Zuider Kerkbode*, 13 november 1903.
- 229 Notulen classisvergadering Zuid-Holland, zonder datum. Nergens wordt genoemd wat die 'onregelmatigheden' waren, maar groot kunnen ze niet geweest zijn, omdat er correct een tweetal was gesteld. Bovendien waren de beide kerkenraden akkoord en de classis Tholen eveneens. Het lijkt meer een revanche door de groeiende pro-

- blemen over Remijn of door de weinige stemmen op Beversluis. Die probeerde dat jaar enkele gemeenten het kerkverband uit te werken, waar Boone veel invloed had.
- 230 De *Terneuzense Courant* van 24 februari 1904 berichtte over zijn afscheid: 'Zondagmiddag sprak ds. L. Boone, predikant bij de Gereformeerde Gemeente alhier, een woord van afscheid naar aanleiding van Openbaring 3:3. Aanstaande donderdagavond zal ds. Boone zijn intreedende te Sint-Philipsland houden, na 's middags bevestigd te zijn door zijn ambtgenoot ds. Beversluis van Rotterdam.'
- 231 *Cronicke van den lande Philippuslandt*, december 2006.
- 232 Preekbeurten uit het *Zeeuwsch Kerkblad*.
- 233 *Herdenkingspreek 50-jarige echtvereniging*.
- 234 Gegevens uit *krantenbankzeeland.nl*.
- 235 L. Vogelaar, *Gedenk Zijn grote daden*, 38-39.
- 236 J. Westerbeke, *Door water en vuur*, 87-89.
- 237 Getuigen waren de 64-jarige arbeider Abraham Sentse den Braber en gemeente-bode Johannes Bijl.
- 238 Het was de laatste geboorte in huize Boone en tevens de laatste Fliplandse geboorte in dat jaar.
- 239 *Zierikzeesche Nieuwsbode*, 8 juni 1905.
- 240 J. Westerbeke, *Door water en vuur*, 91.
- 241 Die vergadering was een Fliplandse aangelegenheid: ds. Boone was voorzitter, ouderling J. Luijk besloot met dankgebed en ouderling A. Reijngoudt was scriba. De vergadering besloot 'geen katekezanten aan te neme tenzij ze getrouw de katekasie waar genoome hebbe en die zonder wettige reden achter blijft en Gods dag ontheiligen, zo lang zij in die zonden volgarden en niet weder keeren, niet aan te nemen.' 'Door de Leeraar werd aangedrongen en opgewekt om huisbezoeking te doen.'
- 242 C. de Jongste, *Lieflijkheid en Samenbinders*, 253.
- 243 In februari 1903 stonden ds. Van Oordt, ds. A. Makkenze en ds. H. Roelofsen er op een drietal, waaruit ds. Van Oordt werd gekozen. Het betreft hier de gemeente van ds. Wijting, die na zijn vertrek was bediend door de dominees C. Groeneweg (1888-1892) en P.H. Maakenschijn (1892-1901). De gemeente telde 144 leden en 108 doopleden.
- 244 L. Vogelaar, *Gedenk Zijn grote daden*, 42-45.
- 245 Voorzitter Boone liet zingen Psalm 119:17, las Psalm 46 en verwelkomde de deputaten Kieviet (Walcheren) en C. van Strien (Goes). Er was zo goed als niets te bespreken en de broeders besloten de vergaderingen om en om in Bruinisse en Sint-Philipsland te houden. Ouderling C. van Bendegom van Sint-Annaland eindigde met dankzegging.
- 246 Notulen classis Tholen, aanwezig in archief Gereformeerde Gemeente Sint-Annaland.
- 247 Niet alle preekbeurten zijn vermeld, zodat het bij enkele notities moet blijven. Hij preekte zondag 28 januari in Bruinisse, 20 april in Haamstede, 26 mei in Yerseke, 7 oktober weer in Bruinisse, waar hij het Avondmaal bediende en oogstpreken hield. Op 4 november was hij weer in Haamstede. Ook Remijn bleef in Bruinisse voorgaan, o.a. met Pasen en op 24 juni.
- 248 L. Boone, *Het kerkelijk leven*.
- 249 H. Florijn, *Gedenkt der vorige dagen*, 95.

- 250 Ds. Boone noemde een samenkomst in Schiedam, ook wel *Gemeente onder het kruis* geheten, die diensten belegde in het Hervormde Evangelisatiegebouw op Korte Haven 17. Hij preekte er in 1906 en 1907 steevast in de laatste week van de maand. Ook spraken er ds. A.H. Geerts uit Scheveningen, ds. A. Makkenze uit Dirksland en ds. P. van der Heijden uit Vlaardingen.
- 251 J. Westerbeke, *Door water en vuur*, 93.
- 252 J. Westerbeke, *Door water en vuur*, 94.
- 253 Gegevens uit *krantenbankzeeland.nl*.

8. DE SCHEIDING VAN 1907 (1907)

- 254 In de paragraaf: Ouderling Marinus Remijn, pag. 129, 130.
- 255 L. Boone, *Het kerkelijk leven*.
- 256 De Algemene Vergadering van 26 juni 1901.
- 257 Zo blijkt o.a. ook uit het citaat hiervoor.
- 258 Het bekende verhaal over Remijns voorgaan stemt niet overeen met de notulen. Hij zou zelf hebben verteld, dat de Fliplandse ouderling Jan van der Vliet hem had aangemoedigd om voor te gaan. En ook dat hij op de classis Rotterdam op 4 februari 1903 preekconsent zou hebben gekregen. Maar die maand is niet vergaderd en de notulen wijzen uit, dat Remijn in die classis nooit is voorgedragen. Zie ook L. Vogelaaar, *Blaast de bazuin*, 24-27.
- 259 Remijn was lid in Sint-Philipsland en behoorde niet tot deze classis, hij was weinig bekend met het kerkelijk leven en geen ambtsdrager. Zijn aanwezigheid kan alleen hebben gediend als kennismaking en presentatie. Ds. Boone was niet aanwezig.
- 260 De vergadering sprak over de aansluiting van Den Haag, doordeweekse doopsbedieningen, elders kerken en de zogenaamde opheffing van Oudewater en IJsselstein. Veelzeggend detail: ds. Boone had op zondag 27 september 1903, de zondag vóór deze vergadering, in IJsselstein gepreekt.
- 261 Op deze vergadering werd de overkomst van ds. Boone naar Sint-Philipsland besproken en diens bevestiging door ds. Beversluis. Er stond oorspronkelijk geen datum boven, later is toegevoegd: voorjaar 1904.
- 262 Dit moet Beversluis' eigen kerkenraad zijn geweest, die tot 1 juli 1903 buiten het kerkverband stond. Ook daarna had deze kerkenraad niets over Remijn te beslissen.
- 263 De notulen van 8 juni 1904 en 27 september 1906 zijn onjuist. En Beversluis' Rotterdamse kerkenraad stond jaren buiten het kerkverband, zodat die toen niets te beslissen had.
- 264 In dit hoofddeel is geciteerd uit het notulenboek van de classis Zuid-Holland, de classis van ds. N.H. Beversluis, berustend in het archief van de OGGiN. te Nieuw-Beijerland.
- 265 De notulen van de classis Tholen meldden hierover: 'Een brief ontvangen en voorgelezen van de Kruis gemeenten om de Leedeboers Gemeenten Wettig te erkenne Met hune Leeraars in hun Amp en begeeren zo een saamen leven. Het word breed voerig besprooken en besloten ook hun gemeentens en hun Leeraars wettig in hun Amp te erkennen en zoo 't saamen te leve.' Hierbij waren Roelofsen en Beversluis als deputaten aanwezig.
- 266 Voorzitter ds. Janse bracht 'ter tavel vier ingekomen brieven, en wel van de Classis Tholen, Goes, Rotterdam en Walcheren (van de Ledeboerianen, JMV), berichtende

- van hunnenzijde de bekenning van onze ambtelijke bedieninge van Leraar en kerkeraads dezer gemeenten.' L. Vogelaar, *Gedenk Zijn grote daden*, 46.
- 267 Ds. Pieneman, tegenstander van de vereniging, was naar Amerika geëmigreerd.
- 268 Bijzonder onvriendelijk.
- 269 In de kerkenraadsnotulen van Rotterdam, 16 juni 1905, staat dat genoemde commissie twee uur op antwoord had moeten wachten. Zie ook H.A. Hofman, *Ledeboerianen en kruisgezinden*, 126.
- 270 Broer van ds. Janse.
- 271 De *Vlissingse Courant* van 9 april 1907 meldde, dat ds. Boone zou zijn beroepen naar Kampen.
- 272 Ook Aagtekerke kan zich als voortzetting van Sint Jan ten Heere beschouwen.
- 273 W.M. Sturm, *Gods hand over de burg*, dl. I, 210-215.
- 274 Het onderzoek eindigde via uitstel in afstel en dat is goed verklaarbaar als we zien hoe het onderzoek van Kieviet verliep, met alle predikanten erbij. Hij moest een proefpreek houden, zijn zielswerkzaamheden verklaren en ook werden hem 'enkele punten gevraagd welke zakelijk geacht geweten moesten worden om tot Candidaat te kunnen bevorderd worden.' Kieviet kreeg slechts 3 stemmen vóór en 11 tegen en ds. Van Oordt zou proberen hem wat bij te spijkeren (classis Walcheren, 2 oktober 1906). Remijn zou absoluut worden afgewezen.
- 275 Beversluis' kerkenraad had niets over Remijn te beslissen, geen enkele classis heeft hem ooit toegelaten en de notulen van de Algemene Vergadering van 8 juni 1904 waren onjuist.
- 276 Waddinxveen komt niet voor in de notulen van de Zeeuwse classes.
- 277 Oktober 1904: Beversluis heeft 'aanschrijving gekregen dat de gemeente niet zo geheel verenigd was met den persoon des leeraars en dat hij op tijding wacht van ds. Boone en dat hij naar Waddingsveen zou komen en dat de komst van Beversluis moet uitgesteld worden om de komst van ds. Boone.' Oktober 1905: Waddinxveen verzoekt losmaking van de classis Zuid-Holland en toelating tot een Zeeuwse classis: 'De losmaking wordt door den classis Zuid-Holland aanvaard, en wat het tweede deel van het verzoek aangaat, verklaart de classis geen bevoegdheid te hebben, maar zulks over te moeten laten aan het oordeel der daarin betrokken wordende classis.' Rotterdam 28 maart 1907: 'Aangaande Waddinxveen, dat de voorzitter der classis een schrijven ontvangen heeft van M. de Rooij, waaruit blijkt dat de ouderling G. de Rooij weigert te vergaderen met de leden der gemeenten en ds. Beversluis en eenige ouderlingen uit nabij zijnde gemeenten om de zaken op te ruimen, rekent de classis dat die gemeente zich geheel onttrokken heeft aan de gemeenschap. Zullende hiervan kennis gegeven worden aan den voorzitter der aanstaande vergadering.'
- 278 'De vergadering, besprekende den toestand van Waddingsveen, en in aanmerking nemende dat deze gemeente door hare handelingen zich buiten de gemeenschap heeft gezet, besluit den Ouderling G. de Rooij te gelasten met den kerkenraad van Ds. Beversluis met de mansleden der gemeente te vergaderen, ten einde zo mogelijk weder tot onderlinge waardeering te geraken.'
- 279 In de notulen staat: 'Aan de vergadering is voorgelezen een adres van de vergadering der vereenigde Gereformeerde Gemeenten 'onder 't kruis', waarin teruggekomen wordt op een reeds vroeger gedaan voorstel om de beide kerkgroepen 'onder 't kruis' en 'wijlen Ds. Ledeboer' te vereenigen; waarin zij in de bezwaren omtrent het

- gebruik der psalmberijming van Datheen in zooverre tegemoet komt dat zij voorstelt, wanneer de vereeniging tot stand komt, in alle vergaderingen, algemeene en Classikaal, deze te gebruiken, dat onze leeraars vrijheid zullen hebben bij eventueel optreden in hunne gemeenten deze op den kansel te gebruiken, en hunne leeraars zich verbinden, optredende in onze gemeenten zich aan deze berijming te houden; dat zij het achtervoegsel 'onder 't kruis' achter den titel hunner gemeenten willen weglaten.'
- 280 L. Boone, *Het kerkelijk leven*.
- 281 Sommige afgevaardigden bleven nog even in Middelburg, waar de classis bijeenkwam om te spreken over het vertrek van ds. Van Oordt van Terneuzen naar Middelburg.
- 282 C. de Jongste, *Lieflijkheid en Samenbinders*, 310. De kerkenraden van Boezemsingel en Slachthuiskade besloten het nieuws de volgende zondag van de kansel af te lezen.
- 283 De notulen luiden: 'Het gevolg van deze besprekingen over dit adres is dat de vereeniging tot stand gekomen is en de wederzijdsche voorgangers elkander de broederhand hebben gegeven, zullende de wederzijdsche leeraars een weinig later D.V. in Commissie vergaderen met toevoeging van een ouderling uit iedere classis, tot nadere regeling van uit de vereeniging voortvloeiende zaken.'
- 284 Zie het artikel van H. Florijn in *Oude Paden*, 1 juni 2012.
- 285 *De vereniging van 1907*, 222, 223. Hij schreef aan ouderling Jacob van de Velde uit Tholen: 'Ik was verblijd met uw wil en voornemen om mede te gaan naar de vergadering als afgevaardigde van de commissie te Rotterdam, in de consistoriekamer van ds. Kersten, Boezemsingel 46. Maar ik kreeg een brief van ds. Kersten en ds. Beversluis dat niet de 24^e juli, maar op donderdag 25 juli vergadering zal zijn. Want de 24^e is het kerk bij ds. Kersten, 's avonds door ds. Van Reenen uit Leiden, die in de kerk van ds. Los staat. Ik wens de 24^e te gaan, dus de 25^e juli vergadering. Mocht het wezen tot 's Heeren eer. O, Hij alleen kan het geven.'
- 286 Deze schriftplaats luidt: 'Mijn schapen horen Mijn stem, en Ik ken dezelve, en zij volgen Mij.'
- 287 L. Boone, *Het kerkelijk leven*.
- 288 De notulen besloten met: 'Tot plaats wordt genoemd Rotterdam en Middelburg; bij stemming wordt Rotterdam verkozen, Boezemsingel. Ds. Beversluis zal in een ure des gebeds voorgaan. De verg. besluit tot het drukken van een Kort Verslag, dat tegen betaling van 5 ct. voor de leden zal verkrijgbaar zijn.'
- 289 L. Boone, *Het kerkelijk leven*. Hij schreef erover: 'Drie maanden bedenktijd zou er aan de gemeenten worden gegeven, opdat iedere kerkenraad met de gemeente over dit besluit kon onderhandelen.'
- 290 J. Westerbeke, *Door water en vuur*, 95.
- 291 L. Boone, *Het kerkelijk leven*.
- 292 Datheen en ambtskleding waren voor hem óók belangrijk, maar het kerkbegrip was het kernpunt.
- 293 H.A. Hofman, *Ledeboerianen en kruisgezinden*, 182, 183.
- 294 C. de Jongste, *Klacht en jubel*, 240-243.
- 295 *Reformatorisch Dagblad*, 16 mei 2016.

- 296 C. de Jongste, *Lieflijkheid en Samenbinders*, 224.
- 297 L.G.C. Ledeboer, *Verzamelde Geschriften*, dl. 1, 104.
- 298 M.J. Goud en J.P. Sinke, *Vergeet Zijn grote daden niet*, 256-262.
- 299 Los was de bevestiger van ds. Van der Velde, die Beversluis tot predikant bevestigde.
- 300 C. de Jongste, *Klacht en jubel*, 228-244.
- 301 H. Florijn, *De Ledeboerianen*, 36, 37.
- 302 Hij vond een gedeelte zo treffend, dat hij dat in zijn *Verantwoording* zou citeren.
- 303 H.M. Stoppelenburg heeft gepubliceerd: 'Toen ik dat boek kreeg en wel meer als eens zoveel artikelen erin ...' Er was maar één artikel bijgekomen. Het is bekend dat Boones geschreven teksten vaak niet of nauwelijks te ontcijferen zijn.
- 304 A. Bel e.a., *De Vereniging van 1907*, 224, 225.
- 305 *Verzamelde Geschriften*, dl. I, 102; L. Vogelaar: *Weerdig t'aenmercken*, 53.
- 306 H. Florijn, *Gedenkt der vorige dagen*, 96-97. De notulen van de vergadering van 4 en 5 juni 1907 meldden helaas alleen het besluit en niet de voorafgaande besprekingen. H.A. Hofman vermeldt die drie maanden als volgt: 'Voorwaarde was dat de afzonderlijke kerkeraden en gemeenten hierin zouden gehoord worden, waarvoor een periode van drie maanden was uitgetrokken.' H.A. Hofman, *Ledeboerianen en kruisgezinden*, 127.
- 307 Wel moesten de nieuwe deputaten artikel 49 nog eens naar de 'geschillen' kijken. Meer hierover in hoofddeel C van dit hoofdstuk.
- 308 Ook uit de brief bleek, dat de gemeente wel degelijk bestond. Beversluis had de brief dus moeten behandelen.
- 309 A. Bel e.a., *De vereniging van 1907*, 45: 'Zoo die leden zich deden inschrijven bij de naastbijgelegen Gemeente, hun toegestaan werd op hun verlangen in Oudewater te doen spreken door onze leeraars en oefenaars.'
- 310 Classisvergadering 28 maart 1907: 'Door de ongesteldheid der leden des kerkenraads van Oudewater kon deze gemeente niet wettig vertegenwoordigd worden, maar wegens de belangstelling en aanhankelijkheid aan de zaak zijn twee leden van die gemeente gekomen met het voorstel om de samenkomsten op den dag des Heeren vol te houden met het lezen van een predikatie en dat een der broeders leden het gebed doe, en vragen daartoe de toestemming der Classis, die, in aanmerking genomen den exeptionelen toestand, zulks volkomen goedkeurt.'
- 311 Classisvergadering Rotterdam, 5 maart 1901.
- 312 Classisvergadering Rotterdam, 2 oktober 1903: 'Wat de gemeente IJsselstein en Oudewater betreft, blijkt het dat zij geen zelfstandigheid meer bezitten en dus vanzelf opgeheven zijn.'
- 313 Meer hierover in L. Vogelaar, *Gedenkt Zijn grote daden*, 87. De heer Vogelaar vult hierbij desgevraagd aan: 'Dat "opgeheven" uit de classisnotulen lijkt me niet juist. Ik zou Oudewater en IJsselstein gewoon nog als gemeenten beschouwen, ook al kwam men sporadisch naar een vergadering.' Dr. H. Florijn rekent deze gemeente eveneens binnen de kerkgemeenschap, zie H. Florijn, *De Ledeboerianen*, 175.
- 314 Op zekere keer zou ds. Boone er ook 's maandagsavonds preken, op een zolder, maar een hervormde ouderling vroeg hem om dat in de hervormde kerk te doen.

- Ouderling J.L. van Dalfsen en dominee stemden toe, op voorwaarde dat ze er 'met het volle lichaam' in konden: met de oude psalmen. Die dienst en die prediking bevielen zo goed, dat dominee er dinsdagavond opnieuw sprak. Ouderling Van Dalfsen berichtte zijn collega Hagen uit Zuidwolde hierover: 'Het ging ons als ds. Ledeboer, die zeide: als ze mij verzochten in de grote kerk te prediken, ik zou er opening voor hebben, mits met ons volle lichaam.'
- 315 *De vereniging van 1907*, 58. H. Hille schrijft: 'Ds. Beversluis tekent hier een te negatief beeld van de beide noordelijke gemeenten. Weliswaar waren beide gemeenten klein, doch van één familie was geen sprake. In beide gemeenten waren wettige ambtsdragers, terwijl de gemeente Genemuiden tot 1904 door haar ouderling J.L. van Dalfsen regelmatig op de Algemene Vergadering vertegenwoordigd was geweest. H. Hille, *Verstrooide schapen*, 38 en *De Hoeksteen*, dec. 2000.
- 316 Het is de vraag of alle gemeenteleden op de hoogte waren van de stand van zaken. Zo informeerde D. van Leeuwen uit Hollandscheveld op 1 januari 1908 bij ouderling A. Steenbergen van Zuidwolde: 'Hoe is het nu met de vereniging van onze kerken met de kruisgemeenten?', zie L. Vogelaar, *Gedenk Zijn grote daden*, 206.
- 317 Dat betekende dat hij nog vijf of zes classisgemeenten overhad: Rotterdam, Benthuizen, Moerkapelle, Den Haag, Giessendam en Nieuw-Beijerland.
- 318 C. de Jongste, *Lieflijkheid en Samenbinders*, 284-290.
- 319 C. de Jongste, *Lieflijkheid en Samenbinders*, 268, 298.
- 320 A. Bel e.a., *De vereniging van 1907*, 66.
- 321 De notulen vermelden niet, dat de voorzitter hem het woord gaf. Hij had als niet-afgevaardigde in elk geval geen spreekrecht en zeker niet het recht om zich in een discussie te mengen, maar niemand heeft dat verhinderd.
- 322 C. de Jongste, *Lieflijkheid en Samenbinders* en A. Bel e.a., *De Vereniging van 1907*.
- 323 A. Bel e.a., *De vereniging van 1907*, 69.
- 324 Zie de brief van A. Reijngoudt in de brievenverzameling van ds. D. Janse.
- 325 Van Dommelen had op 15 juni op tweetal gestaan met M. Neele en op 15 oktober met A. Wagemaker, zie krantenbankzeeland.nl.
- 326 Hieruit blijkt wel, dat ds. Boone goed omging met zijn ambtsgeheim.
- 327 Op die vergadering werd genotuleerd: 'Aangaande artikel 6b wordt den vergadering nog terloops herinnert dat uit den nu gehoorde afloop der onderhandelingen met Ds. Boone ten duidelijkste blijkt dat deze niet meer tot ons kerkverband gerekend kan worden.'
- 328 A. Bel e.a., *De vereniging van 1907*, 226, 227.
- 329 L. Boone, *Het kerkelijk leven*.
- 330 Voor het eerst gepubliceerd in H.M. Stoppelenburg, *Kerkhistorische Kroniek*, 2^e jrg. nr. 4. Zie ook A. Bel e.a., *De Vereniging van 1907*, 227, 228.
- 331 Hij verklaarde in zijn eerste *Verantwoording*, dat ook liefde tot de gemeenten hem dreef: 'Daar ik 18 jaar de gemeenten bediend heb, ben ik niet los van dat volk.'
- 332 Zie de hierboven bedoelde *Verantwoording*.
- 333 C. de Jongste, *Klacht en jubel*, 302-304.
- 334 Bij de bevestiging vindt geen overdracht plaats van het ambt, zoals in de Roomse, Anglicaanse en Lutherse kerken wordt geleerd, maar een opdracht tot het ambt. De persoon ontvangt een zending in het ambt van de gemeente des Heeren en bijgevolg van God Zelf.

- 335 *Ds. L.G.C. Ledeboer en zijne Gemeenten, Zijne en hunne geschiedenis tot op heden.*
- 336 Ds. L. van der Velde was de enige die voor Beversluis acceptabel was, omdat hij in de rechte lijn van Ledeboer stond.
- 337 C. de Jongste, *Lieflijkheid en Samenbinders*, 156-157.
- 338 M.J. Goud en J.P. Sinke, *Vergeet Zijn grote daden niet*, 256-262.
- 339 Ds. Janse had geschreven: 'Dat het onzes inziens daar begonnen was, waar de vossen den wijngaard verdorven hebben door de trouweloosheid der wachters in hunne roeping om te waken tegen de zucht naar nieuwigheden en veranderingen in de vastgestelde regels onzer vaders, zonder noodzake ...'
- 340 Hier staat de tekst die is gepubliceerd in hoofddeel D onder het kopje *Huwelijksverbond ds. Janse*.
- 341 Ds. Janse schreef: 'Zoo brak des duivels list, na de harten der meeste wachters onder zeer schoonen schijn betooverd te hebben, los tegen de laatste [Datheen, JMV], die als een oude en rimpelachtige vrouw behoorde uitgezet te worden. Daar de geest des tijds en de hoogmoed vorderde, om een jeugdiger, schooner en bevalliger in deszelfs plaats te stellen, en alzoo meer kinderen te winnen [de berijming van 1773, JMV]. Dit gebeurde dan ook, doch helaas van lichter gehalte, sprekend half Jodisch en half Asdodisch. Welke list geschiedde met een verborgen doel om scheur en bres te maken en binnen te komen en later alles omver te werpen, hetwelk hem dan ook volkomen gelukt is, tot bittere smart der ware vromen en tot blijdschap der wereldlingen. Drie zware zonden werden, onzes inziens, hiermede begaan. Ten eersten: verbondsbreking, daar plechtig was beloofd en onderteekend niets te willen veranderen van de vastgestelde regels, vooral niet tot blijdschap der wereld. Ten tweeden: huwelijksschennis, daar de wettige vrouw werd uitgedreven en een vreemde in de plaats gesteld. Ten derden: dienstbetoon aan de blinde wereld van bastaardkinderen, die juichten, terwijl de teederste vromen schreiden.
- 342 Een duidelijk voorbeeld hiervan zijn de gemeenten Middelburg en Terneuzen.
- 343 De mansleden hadden hun kerkenraad mandaat moeten geven.
- 344 De kerkenraadsnotulen waren ongeldig en onjuist, omdat Remijn geen lid was van Beversluis' gemeente Rotterdam en die van de classisvergadering en Algemene Vergadering waren dat ook, omdat de classis hem nimmer preekconsent heeft gegeven en dat ook niet kón doen.
- 345 De notulen van de Algemene Vergaderingen uit 1907 van de Kruiskerken zijn particulier bezit en om uiteenlopende redenen niet toegankelijk.
- 346 Niet voor niets heette het document van 14 oktober 1834 'de Acte van afscheiding of wederkering'. De afscheiding was bittere noodzaak om te kunnen terugkeren tot het oude gereformeerde kerkbestaan.
- 347 *Predikanten en Oefenaars*, dl. I, 107-112; H.A. Hofman, *Ledeboerianen en kruisgezinden*, 131.
- 348 A. Bel e.a., *De vereniging van 1907*, 242.
- 349 De gemeente was rond 1896 de ondergang nabij, maar een jaar later zorgde Arie Willem Raatgever voor een gebouwtje en in 1898 was de gemeente er weer bij.
- 350 *De Hoeksteen*, okt. 1987.
- 351 *In Uw gemeente goed*, 122-124.
- 352 B. Boot, *Gij ons onderhouwet*, 38-65. Ds. Kersten had er op 7 november 1907 gepreekt en ds. Boone had er op 10 januari 1908 een huwelijk bevestigd. De domi-

- nees van de Gereformeerde Gemeenten wilden er niet meer preken zolang Boone er mocht voorgaan.
- 353 B. Stolk, *Zegeningen van de God van Bethel*, 63-64.
- 354 H.M. Stoppelenburg, *Uit de dagen van ouds*, 51-52.
- 355 F.A. van Lieburg, *De geschiedenis van de familie Van Lieburg*, 80-83.
- 356 L. Boone, *Het kerkelijk leven*. Hij beschreef het ontstaan van zijn nieuwe kerkgemeenschap: 'Op sommige der hierboven genoemde plaatsen bleef een gedeelte de oude grondslag van Ds. Van Dijke trouw, terwijl een ander gedeelte wenste te verenigen en er zodoende een kerkelijke splitsing kwam. Omdat er op Numansdorp en Bolnes nogal veel van het oude volk woonde, heb ik daar twee nieuwe gemeenten mogen stichten.'
- 357 H.A. Hofman, *Ledeboerianen en kruisgezinden*, 270, 271 en W.M. Sturm, *Gods hand over de burg*, dl. I, 200, 201. Zie ook A. Bel e.a.: *De vereniging van 1907*, 233-239.
- 358 G.H. Kersten en J. van Zweden, *Kort historisch overzicht*, 35. L. Vogelaar stelt eveneens, dat ds. Ledeboer verenigd was: 'De predikant van Benthuisen behoorde met zijn gemeente nauwelijks een jaar tot het Afscheiden kerkverband.' L. Vogelaar, *Weerdigh 't aenmercken*, 52.
- 359 *Handeling en verslagen van de Algemene Synoden van de Christelijk Afscheidene Gereformeerde Kerk, 1836-1869*, 202, 233, 258, 262, 409. Ledeboer bezocht de Synode van 17 november tot 3 december 1840 en verklaarde 'zich bij de Afscheidene Gereformeerde Gemeenten te voegen, waarop hij ook door alle de Leden als Herder en Leeraar in de Gemeente aangenomen werd en hem het regt van zitting en stemming in deze Vergadering is toegekend' en hij werd benoemd in commissies. Hij was korte tijd verenigd, maar heeft zich in tegenstelling tot Boone nooit officieel onttrokken, zoals bleek op de Synode van 16 september 1846: 'Is in rondvraag gebracht hoe men Ds. Ledeboer moet beschouwen, die in verwijdering van onze Kerk leeft en afzonderlijke gemeenten sticht en ordent. (...) Denkt ds. Ledeboer van ons gescheiden te zijn, dat de Commissie dan zoeker hierover een verklaring van Z. Eerw. te verkrijgen. Maar blijft hij met ons vereenigd, dat hij dan geene gemeenten oprigt uit, of Leden aanneme van de andere afscheiden gemeenten (...).
- 360 A. Bel e.a., *De vereniging van 1907*, 237.
- 361 Zie hiervoor de deputatenvergadering van 25 juli 1907 in hoofdstuk 8.
- 362 H. Hofman, *Ledeboerianen en kruisgezinden*, 271, 272.
- 363 Meer hierover in hoofdstuk 13, hoofddeel A.
- 364 Brief aan Ka Flipse, 1 februari 1909.
- 365 De schrijver heeft aan dr. D. de Vos, lidmaat van de Hersteld Hervormde Kerk en kerkrecht deskundige, om zijn oordeel gevraagd over de schorsing van ds. L. Boone. Dat oordeel is hier ongewijzigd afgedrukt.
- 366 Een Algemene Vergadering kan worden vergeleken met een vorm van synode. Net als in de classicale vergadering waren de gemeenten hier vertegenwoordigd.
- 367 A. Bel e.a., *De vereniging van 1907*, 66.
- 368 A. Bel e.a., *De Vereniging van 1907*, 69.
- 369 Zie het overigens ongedateerde stuk van ds. Kersten namens de Algemene Vergadering van Gemeenten onder het kruis.
- 370 Daarbij kan worden gedacht aan de verklaring van de Nederlandse Hervormde Kerk en de Gereformeerde Kerken in Nederland in 1986, dat zij in staat van hereni-

- ging zijn. Synode Nederlandse Hervormde Kerk 13 juli 1986; synode Gereformeerde Kerken in Nederland 7 oktober 1986; Gemeenschappelijke vergadering 13-15 november 1986. De civielrechtelijke vereniging volgde eerst in 2004. Uit een schrijven d.d. 7 juni 1907 van ds. Kersten aan de Kruisgemeente te Lisse blijkt, dat 'in beginsel besloten was.' Het was op 5 juni 1907 dus ook volgens ds Kersten geen definitief besluit tot vereniging. In Lisse werd overigens gemeend, dat de vereniging op 25 juli 1907 had plaatsgevonden. Dit was echter een deputatenvergadering. Zie C. J. Segers, *Uw trouw is groot. 125 jaar Gereformeerde Gemeente Lisse*, Lisse, 1991, p. 66.
- 371 H. Florijn, *Gedenkt der vorige dagen*, p. 97.
- 372 Art. 79. DKO, G.H. Kersten, *Kerkelijk handboekje*, Utrecht, 1961, p. 192-193.
- 373 Art. 84. DKO, Kersten (1961) p. 193.
- 374 Zie A. F. de Savornin Lohman, F.L. Rutgers, *De rechtsbevoegdheid onzer plaatselijke kerken*, Amsterdam, 1887.
- 375 Art. 31. DKO, Kersten (1961) p. 183.
- 376 Gereformeerde Gemeente te Berkenwoude, Gerechtshof 's-Gravenhage, 28 november 1958, Nederlandse Jurisprudentie 1960, 7; zie ook Kerkelijk jaarboekje der Gereformeerde Gemeenten in Nederland 12 (1959) p. 83-102; hierachter staat een akte van losmaking te Gouda, Kerkelijk jaarboekje der Gereformeerde Gemeenten in Nederland 12 (1959) p. 103-109; daarachter volgt een chronologisch overzicht, Kerkelijk jaarboekje der Gereformeerde Gemeenten in Nederland 12 (1959) p. 110-113; dan volgt een proces-verbaal van een hoorzitting van het Hof 's-Gravenhage onder leiding van de raadsheer mr. M. Ch. de Jong in verband met de zaak van de Gereformeerde Gemeente te Gouda, op 22 september 1958, Kerkelijk jaarboekje der Gereformeerde Gemeenten in Nederland 12 (1959) p. 114-120; ten slotte volgt de uitspraak in de zaak van de Gereformeerde Gemeente te Gouda door het Hof 's-Gravenhage op 10 april 1959, Kerkelijk jaarboekje der Gereformeerde Gemeenten in Nederland 12 (1959) p. 121-144; deze uitspraak komt overeen met die aangaande Berkenwoude. Mr. M.Ch. de Jong is betrokken geweest bij het opstellen van de hervormde kerkorde 1951 en was zo bij uitstek deskundig in kerkrechtelijke zaken. Bij het opstellen van die hervormde kerkorde lagen de oude kerkordeningen van Hooijer op tafel.
- 377 G.H. Kersten, *De tucht in de kerke Christi*, Barneveld, 1908.
- 378 Van A. Kuiper en zijn volgelingen afkomstig.
- 379 In het navolgende nog te bespreken.
- 380 Postacta Synode van Dordrecht 1619 164e sessie. Kersten (1961) p. 208-210.
- 381 Zie hoofddeel D van dit hoofdstuk.
- 382 A. Bel e.a., *De vereniging van 1907*, p. 37-39.
- 383 G.H. Kersten, J. van Zweden, *Kort historisch overzicht van de Gereformeerde Gemeenten in Nederland en Noord-Amerika*, Utrecht, 1947, p. 72.
- 384 De naam van ds Boone valt te lezen onder de *Bepalingen*. Zie Kersten en Van Zweden, 1947, p. 80. en Bel e.a., 1984, p. 39.
- 385 Zie Bel e.a., 1984, p. 37, niet bij Kersten en Van Zweden, 1947, p. 79.
- 386 F.L. Rutgers, *Bespreking van de hoofdpunten van het kerkrecht naar aanleiding van de Dordtse kerkenorde, 1892-1893*, art. 53., p. 195; zie www.kerkrecht.nl; A. Kuiper, *De drie formulieren van eenigheid*, Kampen, 1897, p. 4.; H. Bavinck, *Rapport in zake de voorstellen der Particuliere Synodes rakende de Belijdenis*, Leeuwarden, 1920; F.L.

- Rutgers, *Bespreking der hoofdpunten van het kerkrecht naar aanleiding van de Dordtse kerkenorde*, 1892-1893, art. 53., p. 195; zie www.kerkrecht.nl.
- 387 Bel e.a., (1984) p. 39.
- 388 C. de Jongste, *Klacht en jubel. Facetten uit de 'kleine kerkhistorie' rondom Ds Nicolaas Hendrik Beversluis (1850-1931)*, dl. 1, p. 447.
- 389 Kersten, Van Zweden (1947) p. 40.
- 390 Hendrik de Cock (1801-1842) was hervormd predikant te Ulrum. Hij was de initiator van de afscheiding. BLGNP II, 129-132. Zie ook H. Veldman, *Hendrik de Cock 1801-1842, Biografie & theologie*, Kampen, 2009.
- 391 Handelingen Synode Nederlandse Hervormde Kerk 1947, p. 314.
- 392 Albertus Christiaan van Raalte (1811-1876) was een afgescheiden predikant, die naar Amerika is vertrokken, zie BLNP I, 270-272. Zie ook L. van den Broeke, 'Pope of the classis?' *The leadership of Albertus C. van Raalte in Dutch and American classes*, Holland, MI, USA, 2011.
- 393 Handelingen synode Nederlandse Hervormde Kerk 1947, p. 593.
- 394 Zie *Reformatorisch Dagblad*, vrijdag 5 februari 2016.

9. 'OM EIGEN SCHULD BUITEN DE TEMPEL' (1907-1917)

- 395 Geciteerd uit ds. Boones tweede *Verantwoording*.
- 396 Boone sprak op 23 februari, 4 mei en 8 september in Haamstede en op 7 juli in Nieuwerkerk, waar Remijn op 16 juni was voorgegaan. *Rotterdams Nieuwsblad*, 9 april 1907: Dordtsch Geref. Kerk. Beroepen naar Kampen L. Boone te Terneuzen (!).
- 397 Hij had in januari een uurtje in de kerk gewerkt, in maart en april in de pastorie, in mei in het consistoriehuis en op 17 juni nog tien uur in de kerk. De kerk betaalde hem op 8 december 29 gulden en een halve cent.
- 398 Gegevens uit krantenbankzeeland.nl, archief OGGiN te Sint-Philipsland en *De Zeeuw*, 6 februari 1908.
- 399 Citaat uit notulen ledenvergadering Paterson-Haledon Avenue op 2 mei 1907: 'Deze avond was dienende om een leeraar te stemmen. (...) De uitslag der stemming was als volgt. Ds. H. Roelofs(en) van Goes had 41 stemmen en Ds. L. Boone van St. Philipsland had 10 stemmen.' Ik heb in 2013 kerk en pastorie van Paterson weer eens bezocht en constateerde dat de situatie maar weinig is veranderd, alleen de veranda is dichtgemaakt. De kerk is nu in gebruik bij de Grace Chapel Baptist Church. In de verte is de skyline van New York te zien. Het kleine kerkje van Peoples Park, waar ds. Boone werd beroepen, is enkele maanden na mijn bezoek afgebrand.
- 400 C. de Jongste, *Lieflijkheid en Samenbinders*, 333.
- 401 *Cronicke van den lande Philippslandt*, maart 2003.
- 402 Gegevens uit krantenbankzeeland.nl.
- 403 L. Boone, *Enkele grepen uit zijn leven*.
- 404 *Cronicke van den lande Philippslandt*, juni 2010 en krantenbankzeeland.nl.
- 405 J. Westerbeke, *Door water en vuur*, 96.
- 406 Tussen de doopouders stonden Jacob de Waal en Pieterrella van Dijke uit Bruinisse, die hun Pieter ten doop hielden, kleinzoontje van ds. Van Dijke, een kind dat na zeven maanden stierf.

- 407 Doopregister OGGiN te Sint-Philipsland.
- 408 Alleen Overduins eigen gemeente, Amsterdam, stond van 1908 tot 1910 buiten het kerkverband.
- 409 J. Westerbeke, *Door water en vuur*, 97, 98.
- 410 Opa Boone doopte Laurus op 31 januari 1909.
- 411 J. Westerbeke, *Door water en vuur*, 98, 99.
- 412 Gegevens uit *krantenbankzeeland.nl*.
- 413 J. Westerbeke, *Door water en vuur*, 100, 101.
- 414 Herdenkingspreek 50-jarige echtvereniging.
- 415 J. Westerbeke, *Door water en vuur*, 101, 102.
- 416 Enkele artikelen uit de notulen: 'Art. 5. Een verzoek van de gemeente Oudewater om in de gemeenschap opgenomen te worden, werd met algemene stemmen besloten in de gemeenschap op te nemen. Den scriba wordt verzocht die gemeente aan te schrijven. Art. 9. Den Haag verzoekt of de leeraar zijn vrije tijd op zondagen wil verdeelen in de andere gemeenten. De broeders van Bruinisse verzoeken beleefd ook te rekenen met de omstandigheden waarin zij verkeerden. Den Haag vraagt beleefd den leeraar tweemaal per jaar met het oog op de bediening der Sacramenten en werd besloten dat de leeraar naar de omstandigheden zoude regelen.'
- 417 W.M. Sturm, *Gods hand over de burg*, dl.1, 199.
- 418 J. Westerbeke, *Door water en vuur*, 102, 103.
- 419 Hij rekende 3,60 gulden tramgeld voor wintercatechisaties in Anna Jacobapolder en 7 gulden voor huisbezoeken in Dinteloord, waarbij inbegrepen vier dagen verlet voor een ouderling.
- 420 J. Kempeneers en H. Uil, *Een eeuw klassefoto's*, 11.
- 421 J. Westerbeke, *Door water en vuur*, 103, 104.
- 422 J. Westerbeke, *Door water en vuur*, 105.
- 423 J. Westerbeke, *Door water en vuur*, 106.
- 424 Gegevens uit *krantenbankzeeland.nl*.
- 425 L. Boone, *De roede des Heeren over Neerlands volk*.
- 426 *De Zeeuw*, 11 december 1911. *Volkswil/natuurrecht*, 16 december 1911.
- 427 Op 14 mei 1911 doopte hij Pieterella, dochter van Pieter van Dijke en Geertruida Boone. Dit jonge stel vertrok op 6 april 1912 naar Grand Rapids. Op 4 juni 1911 doopte hij de kleine Laurus Daniël, zoontje van Eliza Boone en Maria Romeinsen uit Axel. Op 24 augustus 1913 doopte hij Johanna Pieterella, dochter van Bram Verwijs en Laurina Boone, waarbij oma Pieterella Boone getuige was. Op 30 december 1913 doopte hij Pieterella, dochter van Jacobus Boone en Adriana Christina le Duc.
- 428 *Zierikzeesche Nieuwsbode*, 10 januari 1912.
- 429 L. Boone, *Leven en arbeid*, 56. De toenmalige koster Abr. den Braber vertelde me in de jaren zeventig over de kerkzang.
- 430 Nadat ds. T. Hager er na 17 jaar vertrok, ging het eerste beroep naar ds. Boone. Dat gebeurde op 7 oktober 1913, uit een drietal met ds. J.R. van Oordt en de toen nog op zichzelf staande ds. J.C. Wielhouwer. Vervolgens werd ds. A. Janse beroepen uit een tweetal met ds. Wielhouwer en daarna beriep de gemeente op 3 maart 1914 opnieuw ds. Boone. Vervolgens Potuyt, Janse (opnieuw), Minderman en Paauwe en daarna op 13 juli 1915 G. van Reenen (uit een tweetal met Boone). Het volgende beroep ging naar ds. Wielhouwer en die nam het aan.

- 431 Echten is een voormalige halte aan de Staatslijn C tussen Meppel en Groningen. De halte lag tussen de huidige stations van Meppel en Hoogeveen.
- 432 Misschien speelde ook een rol, dat opa's moeder elke zaterdagavond de acht kilometer vanuit De Heen naar Flipland wandelde, daar bij opa verbleef en 's zondags driemaal naar de kerk ging, en op maandagmorgen weer naar huis wandelde. Ze nam deel aan de bediening van het Heilig Avondmaal.
- 433 *Cronicke van den lande Philippluslandt*, januari 2009.
- 434 L. Boone, *Leven en arbeid*, 52, 53.
- 435 Brief uit collectie van Jannetje van Dijkhuizen. Zie ook J.M. Vermeulen, *De opperzaal van de Muurhuizen*, 52, 53.
- 436 J. Mastenbroek, *De schipper van de Eben-Haëzer*, 86, 87.
- 437 *De Banier*, 15 juni 1931.
- 438 M. Golverdingen, *Vernieuwing en verwarring*, 13.
- 439 Hij was op 28 december 1854 in Tholen geboren en in 1875 getrouwd met de Fliplandse Lena Bakker. Hij was in Den Haag krachtadig tot bekering gekomen en had Christus door het geloof mogen aannemen tot vergeving van zonden. Hij was in 1894 ouderling geworden van de Kruisgemeente van ds. N. Wedemeijer en mocht in 1904 bij de Ledeboerianen uit oefenen.
- 440 H. Florijn, *Gedenkt der vorige dagen*, 112, 113.
- 441 *Amersfoortsch Dagblad*, 13 april 1912. Hij sprak er ook op zondag 24 november.
- 442 *Kerkblad OGGiN*, nov/dec 1982, 6^e jrg. nr. 1. Notulen Algemene Vergadering 21 juni 1911 en 22 mei 1912.
- 443 *Zierikzeesche Nieuwsbode*, 29 april 1910.
- 444 H. Hille en J.M. Vermeulen, *In de schaduw van het kerkelijk leven*, 45.
- 445 *De Telegraaf*, 23 februari en 5 maart 1915. 'Reden is de belemmering die door den kerkenraad in de weg wordt gelegd om elders het Woord te bedienen. (...) Hij zal zich in Utrecht vestigen en gaan preken waar men hem uitnodigt.' Dit ter aanvulling op C. de Jongste, die over dit vertrek geen duidelijkheid had en daarom schreef: 'Wat Potuyt - zonder beroep naar elders - tot zijn plotselinge vertrek bewoog, is in nevelen gehuld. Een sluimerend conflict wordt wel gesuggereerd.' Ook H. Hille schreef over 'een conflict met de kerkenraad', *Predikanten en Oefenaars*, IV, 174.
- 446 *Predikanten en Oefenaars*, IV, 173-175. J.M. Vermeulen, *In de lijn van Ledeboer*, 188.
- 447 Het bericht luidt: 'ELST. Door eenige personen uit deze gemeente, uit Amerongen, Leersum en de Betuwe, is een z.g. gemeente gesticht in de richting van ds. Bone (sic.). Als leerend-ouderling wordt erkend W. Woudwijk, als ouderling J. Kok, als diakenen C. Vonk en D. van Baaren, wanneer zij heden door Ds. Bone bevestigd zullen zijn. Ook zal er heden een doopsbediening plaats hebben.'
- 448 Zie R. van Kralingen, *Oude Paden*, december 2014.
- 449 'Wordt gehandeld over J. Otte die een jaar toegelaate is geweest als oefenaar om hem nu over te nemen. Na een breedvoerige bespreking, daar van Bolnes bezwaren tegen hem leef, waar den ouderling C. van Overbeek vraagt om niet lich vaardig over te gaan, zoodat na rontvraag is besloten hem toe te laten.'
- 450 Hij sprak doordeweeks vaak in de Rotterdamse Hoogduitsche Gereformeerde Gemeente in de Generaal van der Heijdenstraat en vermeldde tot oktober 1916 bij zijn preekbeurten stevast 'oefenaar bij de Gereformeerde Gemeente van ds.

Boone. Soms preekte hij in Lokaal Martha in de Wollefoffenstraat of in Lokaal Maranatha in de Hovenierstraat. Vanaf 1917 sprak hij in het Verkooplokaal Goudsche Singel. Een laatste echo van Ottens voorgaan klonk op de vergadering van 29 mei 1918, waar broeder De Fonkert rapporteerde dat Haamstede 'tegen de besluiten heeft gehandeld om Otto nog te laten spreken'. De vergadering oordeelde dat dit 'niet mag gebeuren en Otto geheel van ons af is'.

451 *Predikanten en Oefenaars*, I, 166.

452 De Gereformeerde Gemeente van Kalamazoo beriep op 14 december 1917 oef. M. Remijn uit een drietal met ds. L. Boone en ds. G.J. Wolbers. Mededeling L. Vogelaar te Scherpenzeel.

453 L. Boone, *Enkele grepen uit zijn leven*.

454 L. Boone, *Leven en arbeid*, 57.

455 L. Boone, *Leven en arbeid*, 57.

456 *Nieuwe Zeeuwsche Courant*, 19 okt. 1915. Die week werd de Fliplandse kermis afgeschaft.

10. 'LERAAR DER VERSTROOIDE SCHAPEN' (1918-1929)

457 Zie de kanttekening bij deze tekst.

458 Handelingen 16:13.

459 J. Mastenbroek, *De schipper van de Eben-Haëzer*, 86-88.

460 Hij sprak in Middelburg in de Bogardzaal en de Engelse Kerk, op Hemelvaartsdag vaak driemaal. Hij preekte in de Vrije Gereformeerde Kerk te Oude-Tonge en in de Zondagsschool van Sommelsdijk. In de jaren twintig sprak hij vaak op maandagavond in de leesgroep in 'Lokaal Eleonorastraat 19' van Pleun Kleijn. Hij sprak in Rotterdam o.a. in het voormalige evangelisatielokaal 'De Hoop' op Coolvest 44, dat in 1912 vanwege de bouw van het stadhuis moest verdwijnen.

461 *Cronieke van den lande Philippuslandt*, april 2012.

462 Notulen Algemene Vergadering, 13 juni 1917.

463 'Een brief in gekomen van een gemeente Elst die met ons kerkelijk wilden vereenigen. Daar zij zelf er niet waren, is besloten die gemeente te bedienen in het prediken en bedienen der sacramenten en op de volgende vergadering over te nemen.'

464 Notulen Algemene Vergadering, 31 mei 1922.

465 De *Nieuwe Leidsche Courant* van 3 maart 1927 berichtte: 'Na vooraf bevestigd te zijn door Ds. L. Boone van St. Filipsland (Z) met een predikatie naar aanleiding van 2 Tim. 2:19 deed Ds. P. Beekman, overgekomen van 's-Gravenhage, zondag j.l. zijn intrede bij de Oud-Gereformeerde Kerk in Ederveen (Geld.) sprekende over 1 Cor. 1:23 en 24. Ouderling J. Boonzaayer riep Ds. Beekman namens kerkeraad en gemeente een hartelijk welkom toe en deed hem de bekende zegenbede toezingen. Ds. Beekman blijft totdat men met den bouw der pastorie is gereedgekomen, voorlopig in Veenendaal wonen.'

466 Notulen Algemene Vergadering, 2 juni 1924 en 15 juni 1927.

467 Notulen Algemene Vergadering, 2 juni 1924 en 27 mei 1925.

468 H. Hille, *Tweestromenland*, 88, 89.

469 J.M. Vermeulen, *Het dierbaarste geschenk*, 167.

470 Notulen Algemene Vergadering, 15 juni 1927.

471 Notulen Algemene Vergadering, 15 juni 1927.

- 472 *Zeeuwsche Kerkbode*, 30 januari 1931. Dit kerkje heette in de volksmond 'het kotje' en de kerkgangers heetten 'kotjes-mensen'.
- 473 Notulen OGGiN Geldermalsen. J.M. Vermeulen, *In de lijn van Ledeboer*, 190.
- 474 *De Banier*, 2 september 1929.
- 475 *Zierikzeesche Nieuwsbode*, 29 maart 1926 en *Middelburgsche Courant*, 1 juni 1928.
- 476 J.M. Vermeulen, *De opperzaal van de Muurhuizen*, 97-104.
- 477 De notulen van de Algemene Vergaderingen zijn niet compleet, maar onkostennota's wijzen uit dat die zijn gehouden op 3 dec. 1907 te Waddinxveen; 8 juli 1908 te Nieuw-Beijerland; 9 juni 1909 te Sint-Philipsland; 8 juni 1910 te Bruinisse; 21 juni 1911 te Numansdorp; 22 mei 1912 te Den Haag; 27 mei 1913 te Nieuw-Beijerland; 17 juli 1914 te Numansdorp; 2 juni 1915 te Nieuw-Beijerland; 24 mei 1916 te Numansdorp. Na die tijd vergaderde men uitsluitend in Nieuw-Beijerland, en wel op 13 juni 1917; 29 mei 1918; 21 mei 1919; 16 juni 1920; 25 mei 1921; 21 mei 1922; 21 mei 1924; 27 mei 1925 en 15 juni 1927.
- 478 H. Florijn en J.P. Neven, *Voorgangers in de noodkerk*, 68, 69.
- 479 T. de Jong en S.N. Burggraaf, *En trouw'lijk hen geleid*, 313-319.
- 480 *Zierikzeesche Nieuwsbode*, 28 juli 1922.
- 481 Hij woonde er op Galileistraat 43.
- 482 J.M. Vermeulen, *In de lijn van Ledeboer*, 190, 191. *Predikanten en Oefenaars*, dl. I, 28-30, 36. *Kerkblad OGGiN* 6^e jrg. nr. 12 en 7^e jrg. nr. 1.
- 483 Notulen Algemene Vergadering, 27 mei 1925. Ariesen oefende bijna acht jaar in Overberg. Hij werd in 1933 boer in Veenendaal en stierf op de leeftijd van 101 jaar. *Kerkblad OGGiN*, 6^e jrg. nr. 4, 7-10.
- 484 Notulen Algemene Vergadering, 27 mei 1925. *Kerkblad OGGiN*, 6^e jrg. nr. 11.
- 485 P. van Dijke, *Zijn veelbewogen leven*, 112.
- 486 *Predikanten en Oefenaars*, dl. I, 30-35. In 1913 had hij de kerkenraad laten weten 'dat sommige leden ds. Boone uit St. Philipsland wel gaarne zouden willen horen'. Nu stond hij dus op diens preekstoel.
- 487 Enkele kerncitaten uit het plan: 'Alle fundamenten aan te leggen van minstens 2½ x dikte van de 1 steens muren op een diepte van p.m. 80 cm. beneden het maaiveld, waarop trasraam van 60 cm. hoogte in cementspecie. De westgevel als spouwmuur te behandelen, zwaar ½ steen met 5 cm. opening en buitenmuur 1 steen zwaar. De dakvlakken dekken met zilverkleurige kruispannen, en het plat dak afdekken met een mastieklag. In de kerkruimte een betonvloer te leggen van 8 cm. dik.'
- 488 De Gereformeerde Gemeente van Kalamazoo beriep op 17 november 1923 ds. B. van Neerbos uit een drietal met ds. L. Boone en ds. A. Verhagen.
- 489 Meer hierover in hoofddeel B van het volgende hoofdstuk.
- 490 Tijdens de ambtsperiode van ds. D. van Leeuwen, in 1951, bouwde men in het 'nieuwe stik' een galerij met honderd zitplaatsen.
- 491 L. Boone, *Enkele grepen uit zijn leven*.
- 492 *Zierikzeesche Nieuwsbode*, 8 april 1925.
- 493 *De Zeeuw*, 2 juni 1925.
- 494 *Zierikzeesche Nieuwsbode*, 6 januari 1926.
- 495 L. Boone, *Nieuwjaarspredicatie 1 januari 1927*.
- 496 *Zierikzeesche Nieuwsbode*, 7 januari 1927.
- 497 *Cronieke van den lande Philippluslandt*, januari 2009.
- 498 L. Boone, *Gelijk de dagen van Noach*.

- 499 *Zierikzeesche Nieuwsbode*, 30 mei 1928. Remeijn had wegens ouderdom bedankt en overleed in december.
- 500 Het ging iets beter met de economie. In oktober zocht mijn opa Johannes Verwijs kopers voor ‘twee vare melkgevende en twee kalfdragende koeien’ en was opa Johannes Vermeulen naarstig op zoek naar ‘twee schildersknechts voor geruimen tijd’. *Zierikzeesche Nieuwsbode* 12 oktober en 31 oktober 1928.
- 501 *De Zeeuw*, 23 februari 1929.
- 502 Kinderen en kleinkinderen plaatsten op 16 maart een advertentie en Pietje adverteerde tegelijk voor de preek die vader zondagavond zou houden. Zie ook *Middelburgsche Courant*, 16 maart 1929; *Goesse Courant*, *Vlissingse Courant* en *De Zeeuw*, 18 maart; *De Zeeuw*, 21 maart; *Middelburgsche Courant*, 22 maart, *Vlissingse Courant*, 23 maart; *Zierikzeesche Nieuwsbode*, 27 maart; *De Zeeuw*, 28 maart. Zondag 11 augustus doopte hij bij voorganger W. Baaij in de Vrije Gemeente van Tholen.
- 503 Opgestaan, verzezen.
- 504 *Algemeen Handelsblad*, 16 maart 1929, *Leeuwarder Nieuwsblad*, 19 maart 1929.
- 505 *De Zeeuw* van 21 en 28 maart, *Middelburgsche Courant* van 22 maart, *Vlissingse Courant* van 23 maart en *Zierikzeesche Nieuwsbode* van 27 maart 1929.
- 506 Marinus stierf op 11 december 1939 te Tiel.
- 507 *De Zeeuw*, 28 maart 1929.
- 508 L. Boone, *Hoe de Heere mij geleid heeft*.
- 509 *De Zeeuw*, 7 juni 1929.
- 510 Een van Wessels belangrijkste missers is: ‘Als ik goed ben ingelicht (ik heb het m.i. uit betrouwbare bron) dan ging het bij 1907 over de drie volgende punten. Ten eerste over den Naam. Oud Gereformeerden noemde men zich over het algemeen, doch tegen dezen naam teekende Ds. Kersten op besliste wijze verzet aan. “Oud,” zeide hij, “is de verdwijning nabij! En dat zijn onze gemeenten niet. Gereformeerde Gemeenten, zonder meer, dat is de naam waarop wij ten volle recht hebben.” Ds. L. Boone wilde hierin niet toegeven, maar kwam voor den naam Oud Gereformeerd op. Zijn tweede argument was de kleding en zijn derde de psalmen. Het was allemaal fantasie.
- 511 L. Boone, *Verzamelde Geschriften*, 351.
- 512 Andere schetsen waren van Smijtegelt, Budding, Bakker en Van Dijke.
- 513 De artikelen hadden eerder in *De Rotterdammer* gestaan, daarna in *De Zeeuw* en daarna in *Een merkwaardig vijftal*. H.M. Stoppelenburg bewerkte en verbeterde Wessels’ levensschets van Boone in een heruitgave die in 1969 verscheen. Hij beschikte die tijd over Boones beide *Verantwoordingen* betreffende 1907, die hij wél afdruckte in zijn *Kerkhistorische Kroniek*, maar niet gebruikte om *Een merkwaardig vijftal* te corrigeren.

11. DE MENS LAURUS BOONE (1900-1935)

- 514 *De Indische Courant*, 20 juni 1935.
- 515 Mededeling van ds. W.C. Lamain in A. Bel e.a., *De Vereniging van 1907*, 279.
- 516 Mededeling mw. J.P. Kunst-Verwijs.
- 517 Mededeling van mijn vader, W.M.J. Vermeulen.
- 518 H. de Vries, *Terdege*, 23 mei 2001, 61.
- 519 Dat kan geweest zijn dokter A.L. van Eldik (1898-1918), F. Schreuder (1918-1924)

- of J. Mensing (1924-1932). Zie *Cronieke van den lande Philippuslandt*, 1 maart 2002.
- 520 L. Boone, *Enkele grepen uit zijn leven*.
- 521 L. Boone, *Enkele grepen uit zijn leven*.
- 522 Mededeling mw. J.P. Kunst-Verwijs
- 523 H. de Vries, *Terdege*, 23 mei 2001, 61. Vraaggesprek met Laurus Verwijs, achterkleinzoon van ds. Boone.
- 524 Mededeling mw. J.P. Kunst-Verwijs.
- 525 L. Boone, *Enkele grepen uit zijn leven*.
- 526 L. Boone, *Enkele grepen uit zijn leven*.
- 527 L. Boone, *Enkele grepen uit zijn leven*.
- 528 L. Boone, *Enkele grepen uit zijn leven*.
- 529 Herinnering van domineeszoon Marinus Boone, mij verhaald door ouderling J.B. Philibert te Geldermalsen.
- 530 L. Boone, *Enkele grepen uit zijn leven*.
- 531 Joh. Westerbeke, *Strijd en zegepraal*, 59, 60.
- 532 L. Boone, *Enkele grepen uit zijn leven*.
- 533 L. Boone, *Enkele grepen uit zijn leven*.
- 534 L. Boone, *Enkele grepen uit zijn leven*.
- 535 L. Boone, *Enkele grepen uit zijn leven*.
- 536 Inleiding bijbelboek Jesaja.
- 537 L. Boone, *Enkele grepen uit zijn leven*.
- 538 L. Boone, *Enkele grepen uit zijn leven*.
- 539 L. Boone, *leven en arbeid*, 55.
- 540 H. Florijn, *Gedenkt der vorige dagen*, 111.
- 541 L. Boone, *Enkele grepen uit zijn leven*.
- 542 Mededeling van ouderling J.B. Philibert te Geldermalsen.
- 543 Mededeling van mw. A.G. van Cuijlenborg te Geldermalsen; het jongetje was haar broer Johannes.
- 544 L. Boone, *Enkele grepen uit zijn leven*.
- 545 L. Boone, *Enkele grepen uit zijn leven*.
- 546 L. Boone, *Enkele grepen uit zijn leven*.
- 547 L. Boone, *Enkele grepen uit zijn leven*.
- 548 Marinus Johannes Everaers hertrouwde op 22 februari 1923 met Janna Cornelia Hirdes en op 21 januari 1924 werd een levenloos dochttertje geboren.
- 549 De overlijdensacte meldt dat Liza 's middags om 2 uur is overleden en dat aangifte werd gedaan door de 32-jarige gemeentebode Jan Labruyère. Ik herinner me dat mijn opa J.M. Vermeulen eens zei, dat hij bij Liza had gewaakt. Hij had als schilder wellicht in de bouw met hem samengewerkt.
- 550 Zo blijkt uit de huwelijksacte.
- 551 L. Boone, *Enkele grepen uit zijn leven*.
- 552 L. Boone, *Enkele grepen uit zijn leven*.
- 553 H. de Vries, *Terdege*, 23 mei 2001, 60-63. Vraaggesprek met Laurus Verwijs.
- 554 Mededeling mw. J.P. Kunst-Verwijs.
- 555 Diezelfde dochter, nu mevrouw A.S.L. van den Berg-Kunst, gaf mij op zaterdag 30 januari 2016 waardevolle informatie en een reeks mooie foto's voor haar overgrootvaders boek.

- 556 *Cronieke van den lande Philippuslandt*, 1 maart 2004.
557 Mededeling mw. J.P. Kunst-Verwijs

12. 'MIJN LEVENSLÖOP, DIE IS TEN END' (1930-1935)

- 558 Tegen de jaarwisseling 1931/1932 regelde hij zijn spreekbeurten voor het komende jaar. Geldermalsen kreeg op 20 december 1931 bericht. 'Waarde vriend en huisgenoot. De Heere God zij met ulieden, heden gaat het bij ons reedelijk. O, dat wij Zijn heerlijkheid nog eens mogen aanschouwen na dit benauwen. Hij, als de Overwinnaar, die eeuwige Bron en Fontein. Ik dacht, als wij het beleeven, dat ik kom 15 Mei op woensdag en Zondag 5 juni. Het is wel vroeg, maar nu weet u het ook weer voor anderen, dat wij niet allen tegelijk komen. Nu, de groet van uw onwaardig stof. Doet aan alle de groet. Uw dienaar L. Boone.'
- 559 Begin oktober 1929 preekte hij tweemaal in 'Ons Huis' in Terneuzen, op 2 en 3 december weer en in februari 1930 opnieuw tweemaal.
- 560 H. Hille, *Tweestromenland*, 100.
- 561 Kolijn legde schuldbelijdenis af en ds. Boone bevestigde hem tot lerend ouderling van Papendrecht.
- 562 Notulen Algemene Vergadering, 19 juni 1930.
- 563 *Kerkblad OGGiN*, 7^e jrg. nr. 3, 4, 5, 6. Notulen Algemene Vergadering, 19 juni 1930. W.H. Blaak, *Uit het leven van ds. W.H. Blaak*, 26-28.
- 564 *Zierikzeesche Nieuwsbode*, 31 januari 1931 en 5 februari 1939.
- 565 *Zierikzeesche Nieuwsbode*, 28 september 1931.
- 566 *De Banier*, 30 oktober 1930.
- 567 H. Florijn, *Oude Paden*, 1 maart 2006.
- 568 In de acte stond: 'Pieterella Rozendaal, oud 71 jaren, zonder beroep, geboren te Schore, wonende alhier, echtgenoot van Laurus Boone, Predikant, wonende alhier, dochter van Eliza Rozendaal en van Laurina de Keizer.'
- 569 Dit was blijkbaar vroeger niet gebeurd. In de notulen staat: 'Ook wordt toegezegd, dat voortaan minstens eenmaal per jaar de mansleden ter vergadering zullen bijeen geroepen worden.'
- 570 Zo blijkt uit de verklaring van de minister van Justitie.
- 571 W.H. Blaak, *Uit het leven van ds. W.H. Blaak*, 29-32.
- 572 Hij sprak dat ook uit de op de ledenvergadering van 20 augustus 1934.
- 573 Niet alle preekbeurten zijn nog te achterhalen. Blaak preekte er op 22 januari, op 7 en 21 februari, op 27 maart, 8 mei, 12 juni en 24 juli. En Boone op 6 maart, 3 april, 15 mei, 29 mei, 26 juni en 10 juli.
- 574 Deze bewering stemt niet overeen met het kerkrecht.
- 575 Dat werd mij zaterdag 30 januari 2016 verteld door iemand die dat had meege maakt.
- 576 Vaak wordt de datum van 13 maart 1932 genoemd, maar die viel op zondag.
- 577 Ds. Kersten noteerde het als volgt in zijn *Kort Historisch Overzicht*, pag. 76: 'Ds. Boone gaf in 1932 hoop, dat de in 1907 geslagen breuk nog zou geheeld worden. Hij vroeg in Maart 1932 over de mogelijkheid daarvan in een brief aan Ds. Fraanje en aan ds. Kersten en deed zelfs van de preekstoel enige mededelingen aangaande vereniging. Zo beslist was Ds. Boone in dezen, dat hij 13 maart schreef, omdat ledenvergadering en zelfs samenspreking met andere gemeenten diende gehouden

- te worden: “Die mede wil verenigen, die doe (het) en die niet, die laat ik los; dan ga ik toch verder.” Met een waarschuwing betreffende de “oefenaars” werd die brief besloten. Zelfs deelde Ds. Boone mede, dat hij zich “door het vlees heeft laten leiden” toen hij zich van de gemeenten had onttrokken. Helaas! Ds. Boone keerde zeer spoedig om, blijkbaar onder invloed van degenen, die van vereniging niet wilden weten.’ Opvallend dat 13 maart 1932 op zondag viel.
- 578 H. Hille, *Tweestromenland*, 101, 102; H. Florijn, *Gedenkt der vorige dagen*, 128.
- 579 J. Schipper, *En Zijn dierb're gunst beschreven*, 74. Zie ook H. Hille, *Tweestromenland*, 217.
- 580 *Zierikzeesche Nieuwsbode*, 11 mei 1932.
- 581 M. Golverdingen, *Om het behoud van een kerk*, 232.
- 582 Volgens Geertje Blaak heeft haar vader die brief verontwaardigd verscheurd.
- 583 Lidmatenboek OGG Sint-Philipsland.
- 584 Zie ook L. Vogelaar, *Een gedenksteen opgericht*, 87, 88. Zie ook *Zierikzeesche Nieuwsbode* 16 sept. 1932.
- 585 *Cronieke van den lande van Philippuslandt*, januari 2009. Ook wel genoemd ‘de leegstaande herberg van M. Guiljam.’
- 586 Hieruit blijkt dat Van Dijke met zijn uitgetreden een hekel had aan Blaak. Van Dijke had Blaak aanvankelijk geprezen voor zijn prediking, maar dat was omgeslagen toen hij merkte dat die zijn bekering niet overnam.
- 587 Classis Tholen 25 oktober 1933, art. 5.
- 588 *Zierikzeesche Nieuwsbode*, 24 april 1933.
- 589 Eén voorbeeld. Ds. Blaak had in de Tweede Wereldoorlog voorzeggd dat alle 85 militairen behouden op Sint-Philipsland zouden terugkeren. Toen enkelen nog ontbraken, en de geruchten rondgingen dat ze waren overleden, sneerden leden van de Gereformeerde Gemeente: ‘Je hebt het niet geraden, hè?’ Iemand zei hem ronduit dat hij graag zou zien, dat een soldaat dood werd thuisgebracht, zodat ds. Blaak als leugenprofeet openbaar zou komen. Zie ook J. van Dam, *Komt luistert toe*, V, 150-152. Ook over ds. Gebraad zijn veel schrijnende voorbeelden bekend, die ik zelf heb meegemaakt of van hem gehoord heb. Tientallen jaren weigerden verschillende dominees er te preken, bijvoorbeeld ds. W.C. Lamain.
- 590 Met ds. G. van der Garde waren ze hun laatste predikant kwijt; hij kon in 1931 niet meer voorgaan. Ds. W. Baaij werd er consulent zonder tot de Bakkerianen te behoren.
- 591 Ds. Janse had oefenaar Boone in 1899 als predikant bevestigd.
- 592 *De Zeeuw* 22 juli 1933, *Zierikzeesche Nieuwsbode* 24 juli 1933, *De Zeeuw* 14 augustus, *Middelburgse Courant* 15 augustus, *Vlissingse Courant* 15 augustus, *Zierikzeesche Nieuwsbode* 16 augustus.
- 593 De notulen van die vergadering zijn nooit gevonden.
- 594 Ds. Boone doopte er op vrijdag 24 mei 1929, sprak er zondag 9 augustus driemaal en bediende tevens de Heilige Doop, doopte vrijdagavond 7 november opnieuw en sprak er ook de laatste zondag van 1930.
- 595 Zie ook H.J. Postema, *De oestervisser van Tholen*, 46-52.
- 596 Dominees in die denominatie waren C. de Jonge uit Kampen, M. Overduin uit Dordrecht, N. van der Kraats uit Den Helder, J. van 't Hoog uit Utrecht en naast hen de oefenaars L. Wijting, A. Spijkhoven en B. Hennephof.
- 597 Het is onbekend waarop de onderhandelingen zijn stukgelopen.

- 598 De voorzitter citeerde de woorden van het titelblad en dus ook de uitdrukking 'accord van kerkelijke gemeenschap.'
- 599 L. Boone, Predicatie over Prediker 12, in *Verzamelde Geschriften*.
- 600 De preek zou op donderdag 15 februari zijn uitgesproken, maar wellicht was het zondag 11 of zondag 18 februari. Zie L. Boone, *Verzamelde Geschriften*, 325-335.
- 601 Hij schreef Cees van der Graaf op 6 oktober 1933: 'Waarde vriend en huisgenoten, De Heere God zij met ulieden. Heden gaat het nogal redelijk wel. Ik hoop de 18^e te komen, als de Heere, Die alles regeert, wil en wij leven, en ook op 22 november en de 14^e december.' Die laatste preekbeurt ging niet door en dominee berichtte op 18 december: 'Heden een teleurstelling. Ik was zo bevangen door de kou. Ik heb die zondag 17 december heel de dag thuis geweest en heb niet gesproken. Ik was ziek ook, maar nu toch weer beter tot hiertoe. Als het kan, dan kom ik op 21 februari als de Heere wil en wij leven. Ach, de Allerhoogste helpe ons.' H. Florijn en J.P. Neven, *Voorgangers in de noodkerk*, 68, 69.
- 602 Die avond preekte ds. W. Baaij in de Rotterdamse Infirmieriestraat, die was aangesloten bij ds. Boone. Alle overige diensten van ds. Boone waren in Rotterdam in de Infirmieriestraat.
- 603 De *Zierikzeesche Nieuwsbode* van 18 juni 1934 berichtte: 'De gemeente die ruim 2 jaar hare kerkdiensten zonder leeraar heeft geleid, waardoor geen nieuwe lidmaten werden aangenomen en kinderen gedoopt, zullen in deze dienst de kerkelijke plechtigheden plaats hebben.'
- 604 Hij was van 1932 tot 1945 huisarts in Sint-Philipsland en verdiende 800 gulden per jaar.
- 605 W.H. Blaak, *Uit het leven van ds. W.H. Blaak*, 32.
- 606 In het archief van de OGGiN te Geldermalsen.
- 607 In het archief van de OGGiN te Geldermalsen.
- 608 De familie werd pas op 25 augustus 1934 in het bevolkingsregister opgenomen. Dochter Maria keerde op 25 september 1936 naar Grand Rapids terug.
- 609 Dochter Geertruida overleed in Sint-Philipsland op 8 mei 1937.
- 610 Notulen vergadering Classis Zeeland, 26 juli 1934, gehouden te Sint-Philipsland.
- 611 *Eilanden Nieuws*, 4 augustus 1934.
- 612 H. Florijn en J.P. Neven, *Voorgangers in de noodkerk*, 69.
- 613 Het artikel is wat verkort weergegeven.
- 614 Ds. Boone citeert hier een vers van ds. Ledeboer, dat is te vinden in diens 64^e brief (*Verzamelde Geschriften*, II, 375).
- 615 L. Boone, *ziekte en sterven*. De weergave is hoogstwaarschijnlijk van ouderling Verlinde.
- 616 Van de 23 gemeenten waren afwezig: Zierikzee, Haamstede, Numansdorp, Ederveen, Neerlangbroek, Papendrecht, Woudenberg en Rhenen.
- 617 Notulen Algemene Vergadering, 16 augustus 1934.
- 618 L. Boone, *Ziekte en sterven*.
- 619 Notulen ledenvergadering en L. Boone, *Ziekte en sterven*.
- 620 Op 3 september 1934 berichtte *De Banier*: 'De gezondheidstoestand van ds. L. Boone is weer zachtjesaan vooruitgaande. Hij is weer al enkele malen buiten zijn woning geweest.'
- 621 *Eilanden Nieuws*, 12 september 1934.
- 622 *Eilanden Nieuws*, 15 september 1934.

- 623 Dat gebeurde op 19 december 1934.
 624 Pieterella trouwde op 11 juni 1937 met Cornelis Marinus Neele.
 625 H. Florijn, *Gedenkt der vorige dagen*, 137.
 626 *Maas en Scheldeboode*, 4 mei 1935.
 627 *De Telegraaf*, 1 mei 1935.
 628 Joh. 11:25.
 629 *De Goede Strijd gestreden*, 16-20.
 630 *De Banier* van 1 mei schreef: 'In het bijzonder vermelden we de keurige wijze waarop de burgemeester met zijn veldwachters alles had geregeld, waardoor de plichtigheid in de grootste orde verliep.'
 631 Het was mogelijk de bedoeling, dat ouderling J.C. van Harmelen de nabegrafenis zou leiden. Boven diens 'achtergebleven toespraak' staat dat die 'door een misverstand' niet is uitgesproken. De precieze reden hiervan is mij niet bekend.

13. KARIKAATUUR EN WERKELIJKHEID.

- 632 We doen dat met weglating van auteursnamen en bronnen, zodat de feiten onbevooroordeeld kunnen worden gewogen. In hoofdstuk 8 zijn hiervoor tal van bewijzen te vinden.
 633 Zie: krantenbankzeeland.nl.
 634 Mededeling dr. D. de Vos te Feânwalden.
 635 De auteur C. de Jongste heeft de notulen van Nieuw-Beijerland ingezien, waarin een compleet ander beeld wordt geschetst. Dankzij diens 'Geraadpleegde Literatuur' ben ik die notulen op het spoor gekomen.
 636 Zie hoofdstuk 8, paragraaf: ouderling Marinus Remijn.
 637 In verschillende publicaties wordt beweerd, dat Remijn op 4 februari 1903 op de classis Zuid-Holland zijn werkzaamheden heeft verklaard en toestemming gekregen om een stichtelijk woord te spreken. Dit kan niet waar zijn, want die classis vergaderde op 4 maart 1902 in Benthuisen en daarna pas weer op 2 oktober 1903 te Rotterdam. Beversluis werd overigens pas op 1 juli 1903 als wettig predikant aanvaard, dus de vergadering van 4 februari was hier niet relevant.
 638 Zie hoofdstuk 8, hoofddeel A.
 639 Zie hoofdstuk 8, paragraaf: Eerste vergaderdag.
 640 Zie hoofdstuk 8, hoofddeel A (vergadering van 27 september 1906).
 641 'Hij zegt reeds viermaal voor de vergadering geweest te zijn en nu weer er te komen mededelen zijn bekering en roeping.' De classis had geen vrijmoedigheid hem toe te laten tot de volle bediening. De kerkenraad van Borssele had het onderzoek niet afgewacht, maar de afgevaardigden al bij voorbaat opdracht gegeven om tegen te stemmen 'tenzij de Heere wonderen ontsluiting zou geven.'
 642 Zie hiervoor hoofdstuk 8 met de verwijzingen naar de bronnen. Meer hierover in L. Vogelaar, *Blaast de bazuin*, 23-35. Zie ook *Oude Paden* van 1 september 2004 en juni 2008.
 643 H.A. Hofman, *Ledeboerianen en kruisgezinden*, 271.
 644 C. de Jongste, *Lieflijkheid en Samenbinders*, 286.
 645 Hij benoemt het in de tweede *Verantwoording* met de woorden 'verstand, letter en hoogmoed' en 'de geest des tijds'.
 646 Het is een vreemde manier van uitdrukken, die alleen in de kanttekeningen twee-

- maal voorkomt in de betekenis van verbond.
- 647 A. Ros, *Ds. Elias Fransen, Brieven aan Veluwse vrienden*, 260. Hij schreef: 'De zogenaamde Gereformeerde Kerken vervallen in de algemene verbondsleer, alleen in naam maar onderscheiden van de algemene genadeleer van vroeger. Vandaar dat het ontdekkend en bestraffend prediken ophoudt.
- 648 A. Ros, *Ds. Elias Fransen, Brieven aan Veluwse vrienden*, 71.
- 649 *Biografisch Lexicon*, III, 389-391. Die was in 1887 met zijn gemeente Heeg naar de Doleantie overgestapt en had in het naburige Gaastmeer die beweging sterk bevorderd. Hij diende Middelburg van 1898 tot 1910, maakte furore als kenner van kerkgeschiedenis en kerkrecht, hield lezingen en schreef het boek: *Van strijd en overwinning; De groote Synode van 1618-1619*.
- 650 M. Golverdingen, *Ds. G.H. Kersten*, 143.
- 651 M. Golverdingen, *Ds. G.H. Kersten*, 234.
- 652 H. Florijn, *De Ledeboerianen*, 92, 93, 102.
- 653 Zie hiervoor diverse krantenbanken.
- 654 Een zieke kerk zou door het invoeren van de belijdenis niet gezond worden, al zouden velen dat denken, en een kale formule bood geen garantie voor successen.
- 655 F.A. van Lieburg, *De Waarheidsvriend*, 8 januari 2016.
- 656 Kuyper had de DKO weer ingevoerd met een kerkpolitieke bedoeling. Nog in 1873 had hij in de preek *Vrijheid*, ter bevestiging van dr. Ph. S. van Ronkel in Amsterdam, de DKO als achterhaald afgewezen.
- 657 L.G.C. Ledeboer, *Verzamelde Geschriften*, dl. I, 102; L. Vogelaar, *Weerdig t'aenmercken*, 53.
- 658 Mededeling dr. D. de Vos te Feânwalden.
- 659 M. Golverdingen, *Lezing conferentie voor Studerenden van de Gereformeerde Gemeenten*, 7 september 2007.
- 660 K. van der Zwaag, *Afwachten of verwachten*, 541.
- 661 H. Florijn, *De Ledeboerianen*, 61, 62, 80, 81, 85, 120, 148-153, 170. Zie voor ds. Kersten: M. Golverdingen, *Om het behoud van een kerk*, 24. Ds. L. Boone, *Verzamelde Geschriften*, 212, 237. Zie ook M. Golverdingen, *De geschiedenis van een scheuring*, 156.
- 662 M. Golverdingen, *Om het behoud van een kerk*, 29. Ook ds. Kersten had wat zelfstudie gevolgd aan de hand van een studieplan, dat hem was aangereikt door ds. Pieneman.
- 663 M. Golverdingen, *Om het behoud van een kerk*, 18.
- 664 H.A. Hofman, *Ledeboerianen en kruisgezinden*, 270, 271 en W.M. Sturm, *Gods hand over de burg*, dl. I, 200, 201. Zie ook A. Bel e.a.: *De vereniging van 1907*, 233-239.
- 665 C. de Jongste, *Lieflijkheid en Samenbinders*, 298.
- 666 L. Vogelaar, *Gedenk Zijn grote daden*, 67.
- 667 Ds. Van Oordt in de deputatenvergadering van 25 juli en ds. Boone in zijn *Verantwoording*.
- 668 J.H. Mouritz e.a., *'k Zal gedenken, Portret van 75 jaar Gereformeerde Gemeenten*, 26.
- 669 Brief aan Ka Flipse, 1 februari 1909.
- 670 Het is de verdienste van H.M. Stoppelenburg geweest om Boones beide *Verantwoordingen* te publiceren. Dr. H. Florijn heeft die toegelicht en er een helder beeld van geschetst, zie bijvoorbeeld A. Bel e.a., *De vereniging van 1907*, 222-239. Zie ook *Reformatorisch Dagblad*, 15 augustus 1984.

EPILOOG.

- 671 M. Golverdingen, *Vernieuwing en verwarring*, 13.
- 672 *Reformatorsch Dagblad*, 17 augustus 2016, *Sions Weeklacht*.
- 673 M. Golverdingen, *Om het behoud van een kerk*, 22.
- 674 Dat waren bijvoorbeeld Beukelman, Van der Groe, Groenewegen, Hellenbroek, Koelman, Van Lodenstein, Ridderus, Smijtegelt, Steversloot, Trigland en Witsius. En puriteinen zoals de Erskines, Guthrie, Huntington, Owen en Philpot. Zie ook H. Florijn, *De Ledeboerianen*, 124, 125. Natuurlijk zijn er onderlinge verschillen en ook verschuivingen op het gebied van theologie inzake wetenschappen zoals archeologie, filologie en exegese. Maar het ging om de kern, om de dogmatische lijnen die ze trokken.
- 675 Zie van M. Golverdingen *Om het behoud van een kerk*, *Vernieuwing en verwarring*, *De geschiedenis van een scheuring*. Zie van W. van der Zwaag, *Maar wij hoorden niet!*
- 676 Zie hoofdstuk 12 paragraaf Gereformeerde Gemeenten.
- 677 Zo blijkt o.a. uit notulen van (Oud) Gereformeerde Gemeenten in Nederland. Ook zijn talrijke verhalen in omloop die dit bevestigen. Het is niet gepast hieruit allerlei feiten te noemen.
- 678 *Kerkelijk Nieuws Gereformeerde Gemeenten Classis Goes*, 1 juli 2016.
- 679 A. Bel, e.a., *De vereniging van 1907*, 279.
- 680 Oostburg, Waddinxveen, Elst, Achterberg, Rhenen en Utrecht (Zandhofsestraat).
- 681 Notulen classis OGG te Den Haag, 7 januari 1948.
- 682 W. à Brakel, *Redelijke Godsdienst*, I, hoofdstuk 25.
- 683 Zie noot 314.
- 684 A.J. Smits, *Levensbeschrijving van L.J. Potappel*, 64, 65.
- 685 Ds. A. Brummelkamp vroeg Kohlbrugge in 1839 zich bij de Afscheidenen te voegen, maar die antwoordde met een anathema: 'Zeg aan die mannen, Brummelkamp, zeg aan die mannen des Heeren Woord: 1ste De akker waarop en de zaaier door wie de afscheiding het eerste gezaaid werd, en gelijk zij gezaaid werd, zijn vervloekt van de Heere Zebaoth, de sterke en geweldige God, die met Zijn getuigenis niet laat spotten ...' Het betrof niet alleen de Afscheiding als kerkreformatorsche onderneming, maar ook *de leer*. '2^e: De leer uwer gemeente is niet de leer van Christus, is niet een wandelen naar Geest, maar naar vlees; en de geest, die nog onder u is uitgegaan is een leugengeest in de mond aller uwer profeten; en uw werken zijn niet vol bevonden voor God ...' Zie de hele brief in *Zonde en genade* (Nieuw-Beijerland, 1936).
- 686 Dr. Leon van den Broeke in *Reformatorsch Dagblad*, 29 april 2016.
- 687 *Heidelbergse Catechismus*, Zondag 21.

Persoonsnamenregister

A

Alblas, S., 80
 Allaart, 69
 Allewijn, L. 230, 231, 234, 266
 Alten, P. van, 109
 Amadio, A., 30
 Apeldoorn, M. van, 25
 Ariesen, E.J., 224, 225, 228, 229, 230,
 232, 234, 244, 265, 274, 277, 280,
 329, 366
 Arntzen, S.A., 349

B

Baaij, W., 225, 277, 285, 367, 370, 371
 Baan, A., 156, 159
 Baaren, D. van, 364
 Bakhuizen van den Brink, J.N., 271
 Bakker, D., 18, 19, 20, 21, 25, 51, 60,
 65, 70, 95, 149, 161, 164, 165, 170,
 174, 180, 227, 277, 315, 345, 349,
 367
 Bakker, L., 364
 Barth, A.J., 9
 Barth, D., 203
 Barth, J.D., 275
 Beekman, P., 224, 227, 228, 265, 266,
 365
 Beinaert, C., 30
 Bel, A., 9, 192
 Bendegom, C. van, 353
 Berg-Kunst, A.S.L. van den, 9, 282,
 368
 Berge, J. van den, 344
 Berman, 184
 Beukelman, J., 374
 Bevelander, G., 13
 Beversluis, N.H., 8, 77, 78, 84, 85, 86,
 87, 88, 90, 91, 98, 105, 107, 112-
 119, 126, 129, 130-132, 137, 140,
 142, 146-148, 151-153, 155-159,
 160, 163, 165, 167-172, 174, 175,
 178, 179, 182, 185, 186, 188, 190,
 194, 199, 213, 242, 308, 311-314,
 317-320, 348, 349, 351-359, 372
 Bijl, J., 353
 Bilt, P. van der, 23
 Bisschop, J., 230

Blaaij, K. de, 96, 109, 350
 Blaak, G., 370
 Blaak, W.H., 244, 266, 268-272, 274,
 275-279, 281, 283-285, 287-289,
 291, 292, 294, 297, 299, 301, 303,
 326, 328, 369, 370
 Bliet, C. van der, 13
 Blok, D., 347, 348
 Blok, J., 71, 73, 87
 Blok, K., 69, 70
 Boddington, J., 30
 Boddington, T., 30
 Bode, H. de, 209
 Bokx, M., 13
 Boogert, 234
 Boone, A., 11, 92
 Boone, E., 14, 15, 58, 68, 79, 90, 92,
 93, 104, 122, 137, 138, 197, 198,
 199, 205, 231, 258-260, 293, 348,
 363, 368
 Boone, G., 14-17, 22, 43, 49, 58, 68,
 79, 93, 120, 122, 133, 134, 197, 198,
 205, 206, 218, 230, 232, 245, 253,
 257, 260, 263, 280, 282, 289, 293,
 344, 348, 363, 371
 Boone, J., 11, 12, 14, 15, 18, 19, 22,
 23, 54, 79, 92, 93, 122, 138, 197,
 205, 206, 215, 216, 218, 293, 343,
 344, 348, 363
 Boone, L., passim
 Boone, L., 11, 12, 65, 68, 79, 80, 92,
 93, 122, 134, 197, 198, 199, 205,
 206, 218, 257, 258, 259, 262, 263,
 280, 293, 348
 Boone, L.D., 363
 Boone, L.P., 108, 122, 232, 260
 Boone, M., 12-14, 16, 18, 19, 22, 28,
 30, 39, 40, 58, 68, 80, 81, 90, 92, 93,
 108, 112, 122, 184, 197, 244, 259,
 262, 293, 303, 326, 344, 367, 368
 Boone, N., 14
 Boone, P., 12, 218
 Boone, P.L., 137, 138, 225, 233, 250,
 253, 260, 263, 280, 283, 289, 291,
 292, 293, 367, 372
 Boone-Rozendaal, P., 30, 43, 49, 52,
 58, 65, 68, 69, 71, 72, 74, 75, 80,

- 108, 133-135, 138, 155, 156, 208,
221, 225, 241, 244, 245, 248, 253,
254, 259, 260, 263, 268, 269, 270,
348, 363
- Boone, S., 15, 16, 17, 344
- Boonzaayer, J., 365
- Borsboom, N., 349
- Bos, A. van den, 128
- Bosch, A. van den, 128
- Bosman, P., 49
- Boter, M., 256
- Boven, A. van, 24, 30
- Boven, K. van, 30
- Boven, M. van, 23-25, 27
- Braal, de, 184
- Braam, F., 150, 227
- Braam, P., 150
- Braber, A. den, 276, 363
- Braber, A.S. den, 353
- Braber, C. den, 277, 278
- Braber, M. den, 231, 233, 268, 276,
283
- Braber, W. den, 235
- Brakel, W. à, 328
- Bras, G., 118, 172, 173
- Brederveld, 56
- Bree, D. de, 150
- Breeman, D., 275
- Breker, 69
- Brink, G. van den, 192
- Broek, J.W. van den, 116
- Broeke, L. van den, 374
- Bruijne, A. de, 163, 347
- Bruijnzeel, P., 71
- Bruin, R. de, 80, 182
- Bruinzeel, br., 48
- Brummelkamp, A., 374
- Budding, H.J., 13, 25, 70, 95, 367
- Buijs, A., 118
- Bulk, A., 296
- Bunyan, J., 330
- Burger, A., 184
- Burgerhoudt, J.P., 60
- Butijn, J., 69, 347, 348
- Buysrogge, C.E.M., 9
- C**
- Caan, I., 13
- Christiaanse, P., 28
- Cock, H. de, 192, 362
- Coppoolse-Baars, J., 345
- Corré, J., 115, 117, 118, 156, 158,
- Cuijlenborg, A.G. van, 368
- Cuijlenborg, J. van, 368
- D**
- Daalen, van, 195, 196
- Dalen, J. van, 131
- Dalfsen, J.L., 358
- Dam, C. van, 156
- Dambrinus de Jonghe, J., 29
- Dekker, A., 95, 109
- Dekker, D., 109, 120
- Dekker, F., 96, 97, 109, 118-120, 156,
171, 350, 351
- Dekker, J., 184
- Dekkers, A., 124
- Delden, J.J. van, 211
- Dieleman, 69
- Dieperink Langereis, H.H., 350
- Dijke, A. van, 128, 195, 274, 275, 352
- Dijke, K.M. van, 233, 243, 271, 272,
274, 275, 370
- Dijke, P. van, 10, 19, 51, 53, 54, 60, 65,
70, 95, 124, 125-129, 131, 139, 149,
161, 162, 164, 166, 168, 170, 174,
175, 180, 181, 185, 186, 196, 202,
207, 224, 227, 230, 232, 275, 277,
282, 300, 315, 345, 347, 348, 360,
362, 363, 367
- Dijkhuizen, G. van, 208
- Dijkhuizen, J. van, 208, 364
- Dirksen, J., 168
- Doe, J.C. van der, 9
- Doedes, J.L., 315
- Doelder, M. de, 96, 101, 121, 122
- Does, van der, 27
- Doeselaar, A. van, 95, 349
- Dominicus, C., 25, 51, 52, 120, 345
- Dommelen, W. van, 171, 182, 194,
195, 196, 203, 234, 243, 249, 272,
288, 358
- Donkelaar, W. van, 224
- Donze, 120
- Dool, J. van den, 351
- Doorn, van, 69
- Doorn, L.C. van, 80
- Dreu, G. de, 282
- Dreu, M. de, 282
- Dreu, P. de, 282
- Dronkers, C., 347
- Duc, A.C. le, 363

Duering, J., 96, 109
 Duering, G., 109
 Dussen, G. van der, 292, 293, 299, 303

E

Eenennaam, van, 69
 Eggebeen, A., 82, 103, 104
 Ekeris, J. van, 214
 Eldik, A.L. van, 367
 Elsäcker, J. van, 207, 230, 231, 234, 268
 Erskine, gebr., 374
 Everaers, J.P., 258, 259
 Everaers, M.J., 258, 368

F

Faasse, J., 133
 Faasse, W., 232, 234
 Fikse, D., 156, 158
 Flipse, K., 9, 119, 120, 137, 138, 142, 187, 195, 197-200, 202, 215, 360, 373
 Flipse, T., 119, 120, 122, 133, 143
 Floor, W., 330
 Florijn, H., 9, 356, 357, 373
 Fonkert, T. de, 184, 214, 365
 Fraanje, J., 75, 248, 271-273, 325, 326, 348, 369
 Franke, L., 210, 213
 Fransen, E., 114-116, 159, 163, 314, 315, 316, 318, 323-325, 348

G

Galjaard, J.J., 225
 Garde, G. van der, 280, 370
 Gardenier, W., 14
 Gaveel, F., 59
 Gebraad, L., 275, 370
 Geelhoed, H., 130
 Geense, J., 72, 210
 Geense, M., 137
 Geerts, A.H., 213, 352, 354
 Geesink, W., 315
 Geill, J.A.P., 111, 112
 Gelok, H., 128
 Gerlach, A., 125
 Gispen, W.H., 315
 Glas, J., 156
 Goetheer, D., 14
 Goetheer, J., 13, 14
 Golverdinge, J. van, 227

Golverdingen, M., 325
 Goudswaard, C., 266
 Gideonse, J., 9
 Glerum, J., 344
 Graaf, C. van der, 283, 371
 Grass, J.J., 117
 Groe, Th. van der, 164, 374
 Groen, J.P. de, 109
 Groeneweg, C., 353
 Groenewegen, J., 374
 Groot, C. de, 211
 Groot, J.J. de, 280, 286
 Gruiter, C. van de, 288, 291, 302, 326, 328
 Guiljam, M., 370
 Guthrie, W., 374

H

Hage, M., 184
 Hage, ds., 345
 Hagen, K., 168, 169, 358
 Hageman, K., 9
 Hager, T., 90, 120, 363
 Hamer, H. de, 69, 92
 Harmelen, J.C. van, 265, 273, 274, 286, 296, 372
 Harte, P.J., 109, 110, 121, 350
 Heijden, P. van der, 210, 354
 Hekken, van, 69
 Hellenbroek, A., 374
 Hemmekam, W., 30, 344
 Hengeveld, C., 48
 Hengst, W. den, 229
 Hennephof, B., 370
 Henning, C., 201, 245, 246
 Herrebout, J., 109
 Hille, H., 358, 364
 Hirdes, J.C., 368
 Hoedemaker, Ph.J., 315
 Hoekman, 69
 Hoekstra, H., 315
 Hoff, W.J., op 't, 11
 Hofman, H.A., 357
 Hofman, J.P., 349
 Hofman, M., 275
 Hogerzeil, H.V., 315
 Holten, G. van, 184
 Hoog, J. van 't, 370
 Hoogerland, C., 63, 66, 156
 Hoogstrate, J., 28
 Hooijer, C., 361

Hoonte, 56
 Hootegem, I. van, 30
 Houten, S. van, 343
 Hubregtse, L., 95
 Huntington, W., 374

I

IJzerman, C., 65
 Ingelse, P., 65, 77, 78, 117, 126, 128,
 150, 227, 242, 350

J

Jacobs, M., 36
 Janse, A., 116, 140, 149, 150, 154,
 155, 156, 157, 158, 159, 167, 171,
 194, 352, 363
 Janse, D., 54, 60, 63, 70, 71, 76, 77, 84,
 87, 88, 90-93, 96-98, 100, 102, 105,
 107, 109, 112-114, 116, 117, 126,
 129, 130, 149, 159, 163-166, 168,
 174, 176, 178, 186, 191, 227, 242,
 277, 311, 316, 345-349, 351, 352,
 355, 358, 359, 370
 Janse, P., 344
 Jeremiasse, D., 28
 Jong, M.Ch. de, 361
 Jonge, B., 30
 Jonge, C. de, 156, 182, 196, 199, 210,
 211, 212, 214, 215, 277, 370
 Jonge, de, 111, 112
 Jonge, J. de, 13, 344
 Jonge, K. de, 30
 Jonge, M. de, 36
 Jongste, C. de, 174, 192, 364, 372
 Jumelet, R., 262

K

Kaan, N., 95
 Kaashoek, M., 231
 Karelse, M., 30, 46, 47, 58
 Karelse, P., 47
 Keizer, L. de, 27, 369
 Keizer, M. de, 27, 28
 Kempeneers, G., 138, 196, 203
 Kempeneers, J., 9
 Kersten, G.H., 114, 116, 117, 150,
 152-160, 165-167, 169, 170-173,
 178, 185, 186-193, 198, 199, 209,
 271, 272, 285, 308, 311, 312, 314,
 315, 317-320, 323, 325, 348, 356,
 359, 360, 361, 367, 369, 373

Keulemans, M., 52
 Kieboom, F. van den, 9
 Kieviet, H., 110, 117, 143, 147, 151,
 155, 157-159, 350, 353, 355
 Klaarhamer, P.W.J., 56, 57, 95, 345
 Klap, 69
 Kleijn, Pl., 267, 288, 302, 303, 365
 Kleppe, H.P., 303
 Klerk, F. de, 9, 344
 Kluijve, van der, 56
 Knuttel, D.E.C., 105
 Kodde, van der, 56
 Koeijer, C. de, 109, 111, 156
 Koelman, J., 374
 Koeveringe, C. van, 49
 Koeveringe, H. van, 28, 30, 48
 Kohlbrugge, H.F., 329, 374
 Kok, J., 364
 Kok, J. de, 347
 Kole, br. 48
 Kole, S., 43
 Kolijn, P., 109, 224, 225, 228, 229,
 234, 265, 266, 277, 369
 Koning, J. de, 71, 347
 Koole, C., 11
 Kraaij, 56
 Kraats, N. van der, 370
 Kranenburg, K. van, 56
 Kreek, A. van de, 49
 Kromsigt, P.J., 315
 Kruysse, P., 72, 73, 76, 87, 216
 Kunst, J., 9
 Kunst, J.M., 131
 Kunst, P.M., 282
 Kunst-Verwijs, J.P., 367, 368, 369
 Kuyper, A., 56, 166, 192, 313, 315,
 317, 318, 361, 373
 Kuyper, H.H., 271

L

Labruyère, J., 271, 276, 368
 Lamain, W.C., 326, 367, 370
 Landwehr, J.H., 107, 315
 Lantsheer, M., 66
 Ledeboer, L.G.C., 65, 70, 71, 90, 95,
 96, 107, 113, 149, 152, 158, 159,
 161-163, 165, 166, 168, 170, 174,
 175, 178-181, 184, 185, 191, 193,
 196, 220, 227, 308, 316-319, 323,
 325, 329, 345, 356, 358-360, 371
 Leeuwen, D. van, 358, 366

Leeuwen, J. van, 223, 224
 Lepoeter, B., 24
 Lieburg, A.A. van, 8, 76, 85, 88, 115,
 118, 149, 153, 156, 168, 175, 184,
 196, 213, 214, 266, 311, 351
 Lieburg, F.A. van, 9, 373
 Liere, van, 69
 Ligtendag, W., 266
 Lindhout, J., 195
 Lindhout, L.J., 194, 203
 Lingen, W. van, 47, 48
 Lobbezoo, J., 76, 347, 347
 Lodenstein, J. van, 374
 Loon, P.M. van, 349
 Los, P., 54, 60, 164, 202, 350, 356, 357
 Luijk, J., 130, 353
 Luijk, M., 227
 Luijster, J. van de, 68

M

Maakenschijn, P.H., 353
 Maan de Kok, J., 128
 Maas, G., 13
 Maas, L., 13
 Makkenze, A., 90, 170, 348, 353, 354
 Maldegem, C., 43
 Maliepaard, G., 96, 109, 350, 350
 Markusse, C., 28
 Marteyn, L., 200
 Mastenbroek, J., 9
 Meer-van der Have, van der, K.P., 9
 Meertens, J., 109
 Meeuwsen, B., 72, 76, 87, 92, 194
 Meij, M. de, 63
 Meijaard, C., 344
 Meijaard, W., 172
 Meijer, C., 128, 230, 260
 Meijer, J., 260, 263
 Melis, P., 63
 Mensing, J., 368
 Middel, H.H., 14
 Mieras, A., 49
 Mieras, C., 30
 Mieras, M.A., 183, 326, 328
 Minderman, H.A., 363
 Minnaard, E., 11
 Moerland, W., 269
 Mol, C., 276
 Mol, J., 141, 217, 272, 276
 Montijn, C.J., 125
 Muijnck, B. de, 64

N

Neele, C.M., 372
 Neele, J., 276
 Neele, L., 206, 278, 279
 Neele, M., 358
 Neele, P., 277
 Neerbos, B. van, 273, 366
 Nieuwenhuijze, C., 119
 Nieuwenhuizen, K., 36
 Noort, J. van, 227
 Notenboom, A., 184
 Nout, H., 225, 281, 284

O

Obbink, H.Th., 279
 Onderdelinden, L.J., 184
 Oordt, J.R. van, 116, 136, 137, 141,
 142, 143, 155-160, 162, 165, 172,
 173, 175, 185, 186, 199, 316, 320,
 350, 353, 355, 356, 363, 373
 Ostende, 56
 Otte, J.J., 210, 214, 215, 225, 364, 365
 Oudegeest, W., 47
 Overbeek, C. van, 364
 Overbeeke, A. van, 64
 Overbeeke, C., 206, 230, 233
 Overduin, D.C., 116, 155, 158, 167,
 175, 197, 273, 350, 363
 Overduin, J., 116, 140, 149, 150, 155,
 158, 159, 171,
 Overduin, M., 277, 370
 Owen, J., 374

P

Paauwe, J.P., 363
 Pannekoek, M., 212
 Pekaar, Ph., 345
 Philibert, J.B., 305, 368
 Philpot, J.C., 374
 Pieneman, C., 117, 140, 149, 355
 Pieterse, J., 30
 Polderman, C.D., 28
 Polderman, P., 36
 Potappel, L.J., 329
 Potuyt, A., 203, 210, 213, 214, 363,
 364

Q

Quarles van Ufford, J.W., 233
 Quist, J., 194
 Quist, L., 203

R

Raalte, A.C. van, 192, 362
 Raatgever, A.W., 168, 182, 359
 Reenen, G. van, 169, 273, 349, 356, 363
 Remeijn, C., 128, 129, 235, 367
 Remijn, M., 129-131, 133, 141, 145-148, 151, 152, 155, 156, 159, 171, 175, 178, 190, 192-194, 196, 311, 312, 352-355, 359, 362, 365, 372
 Reijngoudt, A., 113, 130, 171, 352, 353, 358
 Reijngoudt, G., 231
 Reijngoudt, J., 208, 231
 Reijngoudt, M., 54, 56, 57, 203, 217, 272, 278, 280, 345
 Renier, J., 18
 Ridder, G. de, 30
 Ridderus, F., 374
 Rijn, W., 30
 Roelofsen, H., 115-117, 137, 140-142, 150, 151, 155, 159, 172, 194, 326, 353, 355, 362
 Romeinsen, M., 122, 138, 231, 363
 Rompu, J. van, 122
 Ronkel, Ph.S. van, 373
 Rooij, G.J. de, 80, 152, 180, 181, 182, 355
 Rooij, M. de, 182, 355
 Rottier, A., 30
 Roullaud, H.J., 163
 Rouwenhorst, M.A., 49, 345
 Rozendaal, A., 27
 Rozendaal, E., 27, 28, 32
 Rozendaal, F., 108
 Rozendaal, G., 36, 348
 Rozendaal, J., 32
 Rozendaal, P., 27, 28, 135, 216, 350, 369
 Ruben, M., 60, 95, 96, 97, 105, 109, 319, 348
 Ruijter, P. de, 95
 Ruitenbeek, H.J., 224

S

Sandee, J., 54, 56
 Schaafsma, A.O., 90, 107
 Schipper, N., 13
 Schneider, J., 184
 Schouten, C., 224
 Schouten, J.A., 131

Schouwen, van, 345
 Schraven, M., 182, 211
 Schreuder, F., 367
 Sevenster, G., 271
 Simons, J., 244
 Sinke, C., 46, 47
 Slappendel, S., 80, 152, 182
 Sleijden, van der, 200
 Slingerland, mw., 209
 Smijtegelt, B., 59, 68, 234, 367, 374
 Smit, 69
 Smit, R.J., 9
 Smit, C.W., 19-21
 Smith, 56
 Smitt, W.W., 162
 Sonke, C., 347
 Sonke, J., 76, 348
 Sorber, A., 130
 Spek, A. van der, 227
 Spijkhoven, A., 370
 Spreeuwenberg, C., 266
 Staal, P., 25
 Stam, A., 161, 210
 Steenbergen, A., 168, 358
 Steenpoorte, J., 128
 Steenpoorte, W., 128
 Steketee, C., 343
 Stel, A. van der, 117, 350
 Sterk, F., 30
 Sterk, W., 30
 Sterkenburg, B., 52
 Sterrenburg, 184
 Stevense, J., 58
 Stevense, M., 48, 346
 Steversloot, L., 374
 Stoppelenburg, H.M., 9, 10, 357, 367, 373
 Straten, van der, 27
 Strien, C. van, 353
 Sturm, W.M., 9
 Sybrandy, J., 347

T

Tholen, H. van der, 156
 Toes, B., 224, 229
 Tollenaar, E., 64, 346
 Toorn, P. van den, 167, 168
 Tramper, G., 69
 Trigland, J., 374

U

Utrecht Dresselhuis, J. ab, 13

V

Vader, J., 60, 126, 159, 227, 348

Vaders, J., 274

Valk, M.H.A. van der, 56

Velde, J. van de, 156, 158, 159, 168, 170, 172, 173, 356

Velde, L. van der, 54, 57, 77, 84, 90, 96, 112, 113, 116, 174, 213, 350, 357, 359

Veldhuizen, A., 50, 345, 346, 350

Velzen, W. van, 54

Verhagen, A., 273, 366

Verheul, 202

Verlare, 69

Verlinde, Ph., 266, 272, 278, 280, 283, 286, 288, 292, 301, 302, 371

Vermeulen, J.M., 9, 207, 230, 232, 367, 368

Vermeulen, K., 80, 182, 200

Vermeulen, W.M.J., 367

Vermeulen-de Groen, M., 9

Vermeulen-Verwijs, P., 351

Verschuure, 70

Verspuuy van Rietschoten, K., 347, 348

Versteeg, 224

Verwijs, A., 218, 257, 262, 363

Verwijs, C., 257, 262

Verwijs, D., 206, 245

Verwijs, J., 125, 126, 130, 257, 262, 263, 280, 282, 351, 367

Verwijs, J.P., 363

Verwijs, L., 262, 368

Verwijs, M., 208, 260, 263

Verwijs, P., 230

Vijgenboom, J.W., 94

Vijverberg, J., 210, 212, 224, 227, 230, 232, 244, 265, 280

Visser, 111, 112

Vliet, J. van der, 128, 129, 354

Vogelaar, L., 9, 357, 360, 365

Vonk, C., 364

Vos, C. de, 11

Vos, D. de, 9, 187, 313, 360, 372, 373

Vriend, M. de, 346

Vries, P. de, 209

Vroonland, H., 21, 22, 343

W

Waal, J. de, 362

Wabeke, J., 49

Wagemaker, A., 358

Wagenaar, L.H., 314, 315, 318

Walhout, J., 63, 66

Was, M., 27, 348

Wedemeijer, N., 364

Weijers, 56

Welle, van der, 231, 234

Welsch, J.H., 19, 20, 343

Werner, A., 156

Werner, C., 56, 95

Wessels, A.M., 244, 245, 246, 308, 344, 367

Westenbrugge, A. van, 128

Westerbeke, J., 9

Weststrate, J., 69, 70

Westveer, E., 13

Wieland, B., 105

Wielenga, D.K., 315

Wielhouwer, J.C., 363

Wijting, D., 60, 126, 202, 353

Wijting, L., 202, 370

Willemsen, J., 30

Witsius, H., 374

Witte, de, 69

Wolbers, G.J., 120, 203, 213, 224, 348, 365

Wolf, F.W.J., 56, 95

Woudwijk, W., 210, 214, 224, 364

Z

Zaltbommel, L.G. van, 138, 141

Zandee, 69

Zeeuw, J., de, 109

Zeevaart, J. 87, 347

Zegers, P., 72, 96, 350

Zuidweg, 69

Zweden, J. van, 192

Zweedijk, N., 13

Bibliografie

- *Branden, maar niet verteren* en *De zalige verwachting van een zuchtend volk*. Twee predicates over Exod. 3:2-5 en Rom. 8:19-23 (Biezeling, 1891).
- *Drie eenvoudige oefeningen* over Ps. 143:10-12, Num. 21:4-6, Joh. 4:10. (Utrecht, 1896; Rijssen, 1976).
- *Eene Intree Predicatie* gehouden op den 26 sten December 1899 te Terneuzen over Psalm 126:5 en 6 (Terneuzen, 1900).
- Voorrede in *Ter gedachtenis van den Weleerwaarden heer David Janse*, in leven predikant bij de Gereformeerde Gemeente te Middelburg (Middelburg, 1902).
- *De roede des Heeren over Neerlandsch volk*, predicatie over Daniël 5:20 (Rotterdam, z.j.; Utrecht, z.j.; Rijssen, z.j.).
- *Gods weldaden herdacht*. Een dankdagpredicatie bij het eindigen van den oorlog, uitgesproken op den 28sten November 1918 over Psalm 48:10, 11 en 12 (z.n., z.pl., z.j.).
- *Nieuwjaarspredicatie* over Lukas 13:8 en 9. Een korte schets van de predicatie, gehouden t.g.v. het Nieuwjaar, 1 januari 1927 (onuitgegeven).
- *Gelijk in de dagen van Noach*, predicatie over Matthéüs 24:37-39 met het oog op het diep verval van land en kerk (Nieuw-Beijerland, 1928).
- *Eben-Haëzer, Predicatie over Psalm 71:15, 16, 17 en 18*, gedaan te Sint-Philipsland den 17 Maart 1929, ter gedachtenis bij mijn 50-jarige Echtvereeniging (Nieuw-Beijerland, 1929).
- *Predicatie over Prediker 12, bij het overlijden van H.M. Koninginmoeder Emma* (onuitgegeven).
- Gedicht over Psalm 80:13-16 en Micha 3:2, hetwelk de klacht behelst van een waarheidsvriend over de toestand van het volk in Nederland (27 coupletten).
- Voorwoord in *Onderscheidene gangen des geestelijken levens*, door Pleun Kleijn (Nieuw-Beijerland, 1931; Nieuw-Beijerland, 1931; Dordrecht, 1976; Houten, 1985; Houten, 1991; Houten, 1997).
- Predicatie over 1 Petrus 4:10 en 11 (onuitgegeven).
- Predicatie over Zacharia 13:7, gedaan te Sint-Philipsland, 5 februari 1934 (onuitgegeven).
- *Leven en sterven van ds. Laurus Boone*, grotendeels door hemzelf beschreven, met een voorwoord van ds. W.H. Blaak (Bruinisse, 1935; Veenendaal, 1977; Houten, 1996).
- *Sprekende nadat hij gestorven is*. Negental predicatiën, uitgesproken bij verschillende gelegenheden over Exod. 3:2; Rom. 8:19-23; Ps. 143:10-12, Num. 21:4-6; Joh. 4:10; Ps. 126:5-6; Dan. 5:20; Ps. 48:10-12 en Matth. 24:37-39. Met een voorwoord van Ph. Verlinde en een naschrift van ds. W.H. Blaak (Bruinisse, z.j.).
- *Zestal nagelaten leerredenen* over Ps. 143:10-12, Num. 21:4-6; Joh. 4:10; Ps. 126:5-6; Dan. 5:20; Ps. 48:10-12 en Matth. 24:37-39 (Nieuw-Beijerland, 1936).
- *Verzamelde Geschriften* van ds. L. Boone, met een voorwoord van ds. M.A. Mieras (Veenendaal, 1977; Veenendaal, 1978).
- Meditaties in: *Uit Jozefs schuren*. Bijbels dagboek, samengesteld door K. Hageman Sint-Philipsland, 1992, Barneveld, 2014).
- Brieven van ds. L. Boone aan Katharina Flipse in *Door water en vuur* (Middelburg, 1992; Middelburg, 1993).

- Brieven aan Cornelis van der Graaf in *Voorgangers in de noodkerk*, door H. Florijn en J.P. Neven (Kampen, 1991).
- Meditaties in *Kerkblad Oud Gereformeerde Gemeenten in Nederland*, mei 1980 Pred. 12:5; sept/okt. 1981 Dan. 5:25; jan. 1990 Num. 21:4-6; jan. 1991 Lukas 13:8-9; febr./mrt. 1997 Ps. 143:10,11; febr. 2000 Rom. 8:19-23; febr. 2006 Exod. 3:2; aug. 2011 Matth. 24:37-39.
- Artikel in de *Schildserie*: Ds. L. Boone (1935-1935).
- Predicatie over Exod. 3:25 in *Gehoord onder vele getuigen*, III, (Meteren, 2007; Meteren, 2008).
- Brieven, geschreven aan Jannetje van Dijkhuizen te Amersfoort in *De opperzaal van de Muurhuizen* door J.M. Vermeulen (Meteren, 2009).
- Meditaties in *Gods Woord houdt stand in eeuwigheid* over Rom. 8:19-23 en Matth. 24:37-39 (Goudswaard, 2012).
- Meditatie over Matth. 24:37-39 in *In het spoor*, Orgaan van de landelijke Stichting tot bevordering van de Staatkundige Gereformeerde beginselen (juli 2014).
- *Leven en sterven van ds. Laurus Boone*, opgenomen in twee artikelen series over ds. Boone in *Kerkblad Oud Gereformeerde Gemeenten* (april 2015-febr. 2017). Deze artikelen vormen de basis voor dit boek en zijn opgenomen in de hoofdstukken 1 t/m 4.

Illustratieverantwoording

A. Bel, Vlaardingen, 151, 152, 211, 324

A.S.L. van den Berg-Kunst, Sint-Philipsland, 205, 222, 241, 248, 249, 257 (r), 258 (r), 268, 276, 285, 314 (r)

Bevelands Welvaren, 35.

Delpher (Koninklijke Bibliotheek), 236, 238, 265 (l), 329

H. Florijn, Scherpenzeel, 119, 228 (r), 254, 288, 321, 328

Heemkundekring St-Philipsland, 124, 147, 173, 204, 207, 250, 263

Gemeentearchief Goes, 15, 28, 57

Gemeentearchief Terneuzen, 94, 111

Gemeentearchief Tholen, 231

J. Kunst, Sint-Philipsland, 268

Krantenbank Zeeland, 18, 23, 27, 75 (r) 82, 90, 115, 121, 131, 136, 144, 187, 199, 224, 244, 246, 257 (l), 258 (l), 269, 286, 296, 304, 329

F.A. van Lieburg, Dordrecht, 149

J. Mastenbroek, Gouda, 167

K.P. van der Meer-van der Have, Bruinisse, 134, 265 (r), 303

W.M. Sturm, Middelburg, 77

ZB, Planbureau en Bibliotheek van Zeeland, Beeldbank Zeeland, 309

De meeste overige illustraties zijn afkomstig uit het archief van de schrijver.

De uitgever heeft geprobeerd alle rechten te achterhalen. Degenen die menen rechten te bezitten, kunnen hierover contact met hem opnemen.

Boeken van J.M. Vermeulen

Levensgeschiedenissen

Toen hij 't ambt ontvangen zou (ds. P. van Dijke), 1984
 Het grootste wonder (ds. M.A. Mieras), 1994
 Het krachtigste wapen (ds. L. Gebraad), 1996
 Het kostelijkste sieraad (ds. B. Toes), 1997
 Het schoonste getuigenis (ds. W.H. Blaak), 1998
 Het wonderlijkste wonder (ds. J. van der Poel), 1999
 Het treffelijkste werk (ds. C. Smits), 2000
 Het dierbaarste geschenk (ds. J. van Prooijen), 2001
 Het uitnemendste bevel (ds. J. Schinkelshoek), 2002
 Het hoogste ambt (ds. A.D. Muilwijk), 2003
 Het innigste verlangen (ds. A. van der Meer), 2004
 De zoon van Bornia (ds. E. du Marchie van Voorthuysen), 2008
 De opperzaal van de Muurhuizen (Jannetje van Dijkhuizen), 2009
 De koopman van Axel (ds. M.A. Mieras), 2011
 Herder in de noodkerk (ds. L. Boone), 2017

Kerkgeschiedenis

In de lijn van Ledeboer, 1990
 In de schaduw van het kerkelijk leven, 1995
 In de lijn van Ledeboer (herziene uitgave), 2007
 Wonderen aan de Scheldestromen (Stavenisse), 2014

Dagboeken

Uw harten vertroost (ds. J. van der Kemp), 2000
 De Redelijke Godsdienst (ds. W. à Brakel), 2002
 Jouw reisgids (ds. W. à Brakel), 2004
 Het zien op Jezus (ds. Isaac Ambrosius), 2006
 De godvruchtige avondmaalganger (ds. P. Immens), 2007
 De toetssteen der ware en valse genade (ds. Th. van der Groe), 2008
 Het gekrookte riet (ds. B. Smijtegelt), 2009
 Twaalf puriteinse meesterwerken, 2010

Preken

Catechismus (ds. M.A. Mieras), 1990
 Een feestdag des Heeren (ds. L. Gebraad), 1995
 Oefeningen (Justus Vermeer), 2003
 Vrijmoedig toegaan (Wulfert Floor), 2003
 Gehoord onder vele getuigen I (twaalf preken), 2005
 Gehoord onder vele getuigen II (twaalf preken), 2006
 Gehoord onder vele getuigen III (twaalf preken), 2007
 De Kruistriomf van Vorst Messias (ds. A. Hellenbroek), 2007
 Gehoord onder vele getuigen IV (twaalf preken), 2008

Meditatie

Verzamelde geschriften (ds. W.H. Blaak), 1998
 Het eigendom van Christus (ds. J. van der Poel), 2003
 Geheimen van de binnenkamer (ds. L. Gebraad), 2013

Zakelijk

Jubileumboeken voor kerken en bedrijven.